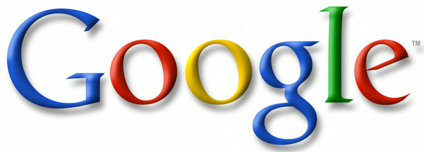

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

I.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË

VAN D^R^. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET DOOR

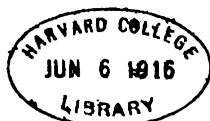
D^R^. P. BLEEKER.

NIEUWE SERIE.

3de Jaargang.

EERSTE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1865.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Eerste Aflevering.

Tweede Aflevering.

Derde Aflevering.

Vierde Aflevering.

Vijfde Aflevering.

Zesde Aflevering.

DE

KINAKULTUUR

OP

JAVA EN IN BRITSCH INDIË.

Er is over de kinakultuur op Java reeds zooveel geschreven, dat ik het niet gewaagd zou hebben de daarover bestaande litteratuur nog te vermeerderen, zoo niet de geachte redakteur van dit tijdschrift mij zijn wensch had te kennen gegeven om daarin een stuk over dit onderwerp te plaatsen. Ik heb lang geaarzeld aan dien wensch te voldoen, en wanneer ik thans daartoe overga, doe ik zulks voornamelijk omdat ik, gedurende mijn tegenwoordig verblijf in het vaderland, door verschillende omtrent dit punt aan mij gerigte vragen, bespeurd heb, dat vele, in andere opzigten zeer kundige, personen van deze belangrijke zaak eene onjuiste voorstelling hebben. Ik maak volstrekt geene aanspraak iets nieuws te zullen mededeelen, maar stel mij eenvoudig voor om, in populairen vorm, het beschaafd publiek meer algemeen met de kinakultuur bekend te maken, waarbij ik zooveel mogelijk alle personaliteiten zal vermijden die de litteratuur van dit onderwerp maar al te veel ontsieren.

Het vaderland der kinaboomen — planten, waaruit tegenwoordig de voor het leven van den Europeaan in de keerkringen zoo onmisbare kinine bereid wordt — is het tropisch gedeelte van Zuid-Amerika. Aldaar groeijen zij, op verschillende hoogten boven de zee, in de oorspronkelijke bosschen van de aan elkander grenzende republieken Venezuela, Nieuw-Grenada, Ekuador, Peru en Bolivia. De geneeskracht van den bast dezer boomen schijnt reeds sedert onheugelijke tijden aan de inlanders bekend geweest te zijn, doch het was niet vóór 1632, dat men deze kracht in Europa, eerst in beperkter, en later, nadat namelijk de echtgenoote van den onderkoning van Peru, de

gravin Del Chinchon, daardoor van de koorts genezen werd, in ruimer kring leerde waarderen.

Het plantengeslacht, waartoe de verschillende kinaboomen behooren, werd door Linnaeus, ter eere van de genoemde gravin, Cinchona genoemd. De kinabasten, die sedert de ontdekking van hunne geneeskracht naar Europa werden gevoerd, en van verschillende soorten van het genoemde plantengeslacht afkomstig waren, bleken al spoedig in werking, en derhalve ook in waarde, van elkander te verschillen. Vooral werd zulks duidelijk toen, in 1820, de eigenlijke koortsdrijvende bestanddeelen der kinabasten door Pelletier en Caventou daaruit werden afgescheiden; bestanddeelen, waaraan door hen de naam van kinine en cinchonine gegeven werd, doch die, zooals een later onderzoek van eene zekere hoeveelheid van beiden, door Pelletier eigenhandig bereid en door hem aan mij geschonken, mij leerde, nog niet volkomen zuiver waren, maar sporen bevatteden van twee andere koortsdrijvende stoffen, die thans onder den naam van kinidine en cinchonidine bekend zijn.

Ten gevolge van de schoone ontdekking van Pelletier en Caventou weten wij thans, dat het koortsdrijvend vermogen van den kinabast veroorzaakt wordt door vier stoffen — de zoogenaamde kina-alkaloïeden — die met elkander veel overeenkomst hebben, en de namen dragen van kinine, cinchonine, kinidine en cinchonidine. Van die vier echter is de kinine verreweg het krachtigst, en daaraan is het toe te schrijven, dat dit alkaloïed, sedert zijne ontdekking, bijna uitsluitend als koortswerend geneesmiddel in de geneeskunde gebruikt wordt. Dit feit is in zeker opzigt te betreuren, want, evenzeer als het onvergeeflijk zou zijn om in belangrijke gevallen de krachtige kinine door eene harer minder krachtige gezellinnen te doen vervangen, evenzeer is het af te keuren, dat deze laatsten bijna geheel veracht en niet gebruikt worden, omdat daardoor de prijs van de kinine onnoodig duurder wordt. Er bestaat namelijk geen enkele kinabast, waarin uitsluitend kinine voorkomt, want zelfs de soort, die het rijkst is aan dit alkaloïed, bevat buitendien nog altijd een zekere hoeveelheid van een of meer der drie anderen. Daarbij komt, dat er vele kinabasten gevonden worden, die in het geheel geen kinine maar wel cinchonine, kinidine of cinchonidine bevatten. Het te uitsluitend gebruik van de kinine als geneesmiddel heeft dus ten gevolge, dat de bij de fabriekmatige bereiding van de kinine uit de kinabasten gelijktijdig verkregen cinchonine enz. bijna onverkoopbaar is, zoodat dus de prijs van de grondstof en de fabriekatiekosten geheel op de kinine drukken, die daardoor noodeloos duurder wordt, wat het geval niet zou zijn indien hare gezellinnen zoo als cinchonine enz. eveneens ter verdrijving van koorts werden aangewend. Dat zulks werkelijk met goed gevolg geschieden kan is door vele kundige geneesheeren bijv. door mijn vriend Dr. Rombach te Hellevoetsluis bewezen, terwijl ik zelf gedurende mijn bijna zesjarig verblijf op Java de koortslijders onder mijne bedienden steeds met het beste gevolg genezen heb door kinidine, zonder ooit genoodzaakt te zijn geweest mijne toevlugt tot de duurdere kinine te nemen. Ofschoon ik dus voor mij zelven volkomen overtuigd ben dat de vier bovengenoemde koortsdrijvende bestanddeelen der kinabasten allen met vrucht gebruikt kunnen worden, blijft het desniettemin

een feit, dat, zoolang die overtuiging niet algemeen geworden is, alleen de kinine waarde heeft en dat bijgevolg die kinabasten de grootste handelswaarde hebben die het rijkst zijn aan kinine.

Van de bekende kinabasten is de uit Bolivia afkomstige kalisayakina het rijkst aan kinine, weshalve deze soort bij voorkeur door de kininefabriekanten verwerkt wordt. Het gevolg daarvan is geweest, dat de prijs van kalisayakina al hooger en hooger werd en men daardoor genoodzaakt is geworden ook andere soorten van kinabasten ter bereiding van de kinine te bezigen.

Het steeds toenemend verbruik van kinabasten deed eindelijk de vrees ontstaan dat de kinaboomen in hun vaderland allengs zouden verminderen en welligt op het laatst geheel worden uitgeroeid. Deze vrees was gegrond op de roekelooze wijze, waarop de kinaboomen in Amerika geschild werden ten einde den bast in te zamelen, en het gemis van alle maatregelen om de gevelde boomen door anderen te doen vervangen. Over het al of niet gegronde dier vrees bestaan verschillende meeningen, doch, zooals meestal het geval is, schijnt ook hier de waarheid in het midden te liggen. Het is mij namelijk, ten gevolge van een opzettelijk onderzoek te Londen, gebleken, dat men wel is waar niet bevreesd behoeft te zijn voor schaarschte van kinabasten in het algemeen, maar wel voor schaarschte van *veel kinine houdende* basten, zoodat ik geloof dat het jaren lang geleden door Junghuhn, Royle, Blume en anderen geopperde denkbeeld om de kinaplant naar Oostindië over te brengen, wel verdiende in praktijk te worden gebragt.

Deze invoering van den kinaboom in Oostindië geschiedde eindelijk onder de regering van onzen geëerbiedigden koning Willem III in het jaar 1852, als wanneer de eerste *echte* kinaplant en wel de voor kininebereiding meest geschikte soort, namelijk de kalisayakina, aan boord van het koopvaardijfregat Prins Frederik der Nederlanden, kapitein P. Huidekoper, in April behouden te Batavia aankwam en onmiddellijk in den aardbeziëntuin van den gouverneur-generaal te Tjibodas op de helling van den Gedeh geplant werd. Het bedoelde exemplaar was afkomstig van de heeren Thibaut en Keteleer te Parijs, en werd van dezen door den hoogleeraar de Vriese, op last der regering, tegen eene partij javasche planten ingeruild. Door den hortulanus van den plantentuin te Buitenzorg, den heer Teijsmann, werden van die plant, later gestorven, onmiddellijk twee stekken genomen, stekken die in 1862 tot meer dan 20 voet hooge boomen waren opgegroeid.

Bijaldien men in 1852 de kennis bezeten had van de gemakkelijke en spoedige wijze, waarop de kinaplant zich door middel van stekken en oogen laat vermenigvuldigen, een feit, dat door de proeven van den kundigen Mac Ivor, direkteur der engelsche kinakultuur te Ootakamund, boven allen twijfel gesteld is, dan zou die enkele te Tjibodas aangebragte kalisayaplant thans reeds millioenen afstammelingen kunnen hebben voortgebragt en alzoo de kultuur van de voor kininebereiding meest geschikte kinasoort voor goed verzekerd kunnen zijn geweest. Maar behalve dat men in 1852 die kennis nog niet bezat, was het te gewaagd om de nieuw in te voeren kultuur te doen afhangen van de al of niet behouden aankomst van één enkele plant en was de zending van den heer Hasskarl naar Peru dus allezins wenschelijk. Bij Z. M. besluit dd. 30 Junij 1852 werd namelijk de toenmalige minister van ko-

oniën, de heer Ch. F. Pahud, gemagtigd de inzameling van kinaplanten en zaden op te dragen aan den heer J. K. Hasskarl, die daarna op 17 December 1852 uit Southampton naar Amerika vertrok en reeds op 28 Julij daaraanvolgende eene goede hoeveelheid zaden van diverse kinasoorten naar Nederland zond, welke door den minister gedeeltelijk naar Java werden verzonden en gedeeltelijk aan de drie akademische kruidtuinen en aan den kruidtuin te Amsterdam ter behandeling werden toevertrouwd.

De in Nederland achtergebleven zaden kiemden weldra, maar naauwelijks begonnen de daaruit verkregen planten zich krachtiger te ontwikkelen, of reeds werd het gerucht verspreid dat zij niet tot de goede kinasoorten behoorden. Hetgeen hieromtrent gezegd en geschreven is, ga ik, getrouw aan mijn voornemen, om zooveel mogelijk alle personaliteiten te vermijden, met stilzwijgen voorbij. Ik vermeld alleen de daadzaak, dat ik door eene toevallige omstandigheid in de gelegenheid kwam om door eene bevoegde autoriteit te hooren verklaren, dat de grootste helft der te Leiden ontkiemde zaden planten van de echte kalisayakina en dus van de voor kininebereiding meest geschikte soort geleverd hadden. Ik ontving namelijk een bezoek van den door zijne reizen in de kinadistrikten van Zuid-Amerika bekenden beroemden botanicus Dr. Weddell, dien ik op uitnoodiging van den minister den 24en September 1855 naar Leiden vergezelde, om hem de jonge kinaplanten te doen zien en zijn gevoelen daarover te vernemen. Zoodra de heer Weddell de kinaplanten zag erkende hij de grootste helft voor echte kalisayakina, terwijl hij over de kleinste helft geen beslissend oordeel wilde uitbrengen, omdat de soort, waartoe die behoorden, hem niet met zekerheid bekend was. Ofschoon deze laatste planten met den naam van Cinchona ovata bestempeld waren, bleek later dat de heer Weddell zeer voorzigtig gehandeld had, zich over haar niet stellig uit te laten, daar zij eindelijk, na menige naamsverwisseling, eene nieuwe soort bleken uit te maken, waaraan de naam van Cinchona Pahudiana gegeven werd. De in Nederland uit de ontkiemde zaden verkregen kinaplanten werden met verschillende scheepsgelegenheden naar Java verzonden, en onder anderen eene belangrijke bezending in September 1855 onder geleide van Junghuhn zelf derwaarts overgebragt.

De naar Java gezonden kinazaden werden in November 1853 door den heer Teijsmann, met behulp van den opziener Teuscher, te Tjibodas uitgezaaid. Ofschoon ik onbekend ben met de hoeveelheid dier zaden, blijkt toch uit een officiëel verslag dat hun getal nog al aanmerkelijk moet geweest zijn, daar elf beddingen van 40 voet lengte en 4 voet breedte daarmede bezaaid zijn geweest. Of nu deze wijze van behandeling minder doelmatig geweest zij, dan wel of de zaden gedurende hunne reis naar Java hunne kiemkracht gedeeltelijk verloren hadden, waag ik niet te beslissen, maar zoo veel is zeker, dat het aantal van de daaruit verkregen kinaplanten zeer gering was en volstrekt niet in verhouding stond tot het getal der uitgezaaide zaden.

Nadat alzoo de door den heer Hasskarl uit Peru afgezonden zaden, zoo in Nederland als in Java, ontkiemd waren, landde Hasskarl op 13 December 1854 te Batavia met een-en-twintig kisten kinaplanten aan, en werd hij door de regering met de leiding van de kinakultuur belast. Deze betrekking werd echter niet lang door hem bekleed, daar hij, ten gevolge van ziekte, genood-

zaakt was verlof te vragen en in de tweede helft van 1856 naar Europa vertrok. Ten gevolge hiervan werd wijlen de heer F. W. Junghuhn, inspekteur belast met natuurkundige onderzoekingen in Nederlandsch Indië, door den gouverneur-generaal, eerst tijdelijk en daarna definitief, aan de kinakultuur verbonden.

Blijkens de officiëele staten, opgemaakt op 20 Julij 1856, bedroeg het aantal van de op Java aanwezige levende kinaplanten, ten tijde van het optreden van Junghuhn, niet meer dan 251. Buitendien waren nog 1650 stekken, voor een groot deel onbeworteld, voorhanden. Brengt men dezen toestand in verband met het groot getal uitgezaaide zaden en de 24 door den heer Hasskarl medegebragte kisten met levende kinaplanten, dan schijnt het resultaat allezins ongunstig en wordt men tot de vooronderstelling geleid, dat de jeugdige kultuur in den aanvang met vele tegenspoeden heeft te worstelen gehad, waarvan de aard mij echter uit de rapporten van dien tijd niet duidelijk is gebleken. De 251 op 20 Julij 1856 bestaande kinaplanten waren verdeeld in de plantsoenen Tjibodas op den berg Gedeh en Tjiniroean op den berg Malabar; en bestonden uit 99 Cinchona calisaya, 140 Cinchona Pahudiana, 7 Cinchona lanceolata, 1 Cinchona succirubra, 3 Cinchona lancifolia en 1 Cinchona pubescens.

Spoedig nadat de leiding van de kinakultuur door Junghuhn overgenomen was bleek het hem, dat de kinaplanten in het plantsoen Tjibodas meerendeels kwijnende waren en enkelen zelfs stierven, welk treurig verschijnsel hij aan twee oorzaken toeschreef, namelijk 1°. aan het planten in de open zon zonder eenige schaduw hoegenaamd, en 2°. aan den ongunstigen bodem, eene ondoordringbare tjadaslaag, die slechts met eene dunne laag teelaarde bedekt was. Wat de eerste oorzaak betreft, ben ik thans, na hetgeen ik van de kinakultuur in de Neilgherries gezien heb, overtuigd, dat deze geen gewigt in de schaal heeft kunnen leggen, daar de eenmaal goed bewortelde kinaplant, in de open zon geplant, mits op eene behoorlijke hoogte boven de zee, voortreffelijk gedijt. De tweede oorzaak echter was werkelijk gegrond, iets waarvan ik mij in persoon, na het afsterven van enkele kinaboomen in het plantsoen Tjibodas, en toen deze in mijne tegenwoordigheid gerooid werden, heb kunnen overtuigen. Ten overvloede zijn de plaatsen waar die boomen gestaan hebben op mijn last en in mijne tegenwoordigheid door pägers afgesloten, opdat iedereen zich des verkiezende van de waarheid van dit betwiste punt zou kunnen verzekeren. In het belang van de geschiedenis der zaak heb ik enkele stukken wortels van de door mij gerooide kinaboomen bewaard. De vulkanische modder, aan die stukken vastgedroogd, kan iedereen overtuigen dat de grond, waarin de boomen een kwijnend leven geleid hebben, ongeschikt was voor kinakultuur.

De ongunstige toestand van het plantsoen te Tjibodas noopte Junghuhn aan den gouverneur-generaal voor te stellen, om het meerendeel van de aldaar aanwezige kinaboomen over te planten in het in de nabijheid gelegen bosch op de helling van den Gedeh en na goedkeuring van dit voorstel bragt hij het werkelijk ten uitvoer. Kon de ongunstige bodem van Tjibodas deze overplanting regtvaardigen, zulks was, mijns inziens, niet het geval met de overplanting der kinaboomen van het plantsoen Tjiniroean op den Malabar in het op dien berg

bestaande oorspronkelijk woud, daar de bodem van dat plantsoen, volgens het oordeel van Junghuhn zelf, werkelijk uitmuntend was; zoodat het dus te bejammeren is dat de aldaar door den heer Hasskarl geplante kinaboomen niet zijn blijven staan. De aanleiding tot deze overplanting was, dat de heer Hasskarl, bij de aanlegging van dat plantsoen, de aldaar aanwezige woudboomen had doen vellen en vervangen door dadapboomen (Erythrina indica), die een veel minder digte schaduw leveren dan de groote woudboomen. Junghuhn ging namelijk van de stelling uit, dat, aangezien de kinaboomen in hun oorspronkelijk vaderland in digte bosschen en bijgevolg in digte schaduw groeijen, men aan de op Java overgebragte kinaboomen eene daarmede overeenkomstige groeiplaats moest verschaffen, en bragt ze gedurende zijne leiding der kinakultuur tot in het begin van 1864 konsekwent in praktijk. Of nu dit stelsel werkelijk geschikt is om den verlangden kinabast spoedig en in groote hoeveelheid te verkrijgen zal later blijken, bij vergelijking met het door de Engelschen gevolgde stelsel.

Daar de vermenigvuldiging van het kleine aantal kinaplanten van het grootste belang was, werden door Junghuhn te Tjiniroean kweekhuizen aangelegd om daarin de kinastekken te kweeken. Hierdoor werd het aantal kinaplanten wel is waar vermeerderd, doch niet in die mate als het geval had kunnen zijn, bijaldien Junghuhn zijne buitengewone gaven voor natuuronderzoek ook op dit punt had toegepast. De door hem ter vermenigvuldiging gebezigde stekken worden door hem zelven beschreven als „digt onder de bladknoopen afgesneden twijgeinden, die geene grootere lengte mogen hebben dan hoogstens ½ voet" en hij nam zeer juist waar, dat zulke stekken planten leverden, welke niet bestand waren tegen schadelijke uitwendige invloeden. Jammer maar dat hij, na die juiste waarneming, er niet toe overgegaan is om de oorzaak van dit feit door het nemen van proeven na te sporen, want had hij dit gedaan, dan zou hij, even als de heer Mac Ivor, gevonden hebben, dat zijne stekken te groot waren en dat de vermenigvuldiging van de kinaplant bij uitnemendheid goed door stekken geschiedt mits deze *zoo klein mogelijk* genomen worden.

Terwijl dus Junghuhn, ten gevolge van zijn verzuim om de natuur behoorlijk te ondervragen, tot de konklusie kwam dat het vermenigvuldigen van de kinaplant door zaden de voorkeur verdient boven die door stekken, kwam de heer Mac Ivor, ten gevolge van doelmatige proefnemingen tot het tegenovergestelde besluit, namelijk dat het vermenigvuldigen door stekken de voorkeur verdient boven dat door zaden.

Ofschoon dus Junghuhn, ten gevolge der voormelde oorzaak, in zijne vermeerdering der kinaplanten door stekken niet zoo gelukkig was als het geval had kunnen zijn, werd het getal der op Java aanwezige kinaplanten toch daardoor vermeerderd en hij alzoo in staat gesteld de bestaande kinaplantsoenen uit te breiden. Dientengevolge legde hij achtereenvolgens op den Malabar verschillende plantsoenen aan, die onder den naam van Kebon Pahud, Gedong-badak enz. in de officiëele staten bekend zijn.

Alzoo voortgaande zou de uitbreiding der kinakultuur op Java slechts langzaam zijn vooruitgegaan, doch in Junij 1857 begonnen in het plantsoen Tjibodas enkele kinaboomen te bloeijen en gaven alzoo het vooruitzigt om de door Junghuhn zoo zeer gewenschte zaden te verkrijgen. De eerste bloemen

stelden wel is waar die hoop te leur, doordat zij verdroogden, doch weldra kwamen nieuwe bloemen en eindelijk in Junij 1858 leverden zij de eerste rijpe zaden.

De soort welke die zaden leverde en naar Java gevoerd was onder den naam van Cinchona ovata, verkreeg later den naam van Cinchona Condaminea var. Deze weifeling in den naam ontstond daaruit, dat het bij vele kinasoorten onmogelijk is de juiste soort te bepalen, tenzij men in het bezit zij van de bloem en de vrucht. Zoodra dus de twijfelachtige Cinchona bloeide en vruchten droeg, had Junghuhn de noodige gegevens om hare soort te bepalen en kwam hij bij het onderzoek tot de konklusie dat deze twijfelachtige soort of Cinchona lucumaefolia of eene nieuwe soort was. *) Ten einde dezen twijfel op te heffen zond ik, met toestemming van den gouverneur-generaal, een bloeijenden tak met vruchten aan mijn vriend den kinoloog Howard te Londen, die door zijn aankoop van het herbarium van Ruiz en Pavon, in de beste gelegenheid was om den bestaanden twijfel op te lossen. De heer Howard verklaarde, na onderzoek van het hem toegezonden exemplaar, dat het *niet* de C. carabayensis was, zoo als in Nederland door sommigen beweerd was, maar eene nog onbekende kinasoort, waaraan door hem de naam van Cinchona Pahudiana gegeven werd †).

De sedert onder dien naam in de officiëele staten voorkomende kinasoort is sedert Junij 1858 tot in 1863, als wanneer ik haar voor het laatst zag, steeds voortgegaan met bloemen en vruchten te leveren, zoodat miljoenen zaden van haar verkregen zijn. Daarentegen begonnen wel enkele kalisayaboomen in het plantsoen Tjibodas eveneens bloemen en vruchten te leveren doch stierven zij vóórdat alle zaden tot rijpheid waren gekomen. Bij gevolg had Junghuhn van de Cinchona Pahudiana miljoenen rijpe zaden ter zijner beschikking en slechts duizende zaden van Cinchona calisaya.

Brengt men hiermede nu in verband wat ik boven gezegd heb omtrent den minder gunstigen uitslag van de vermenigvuldiging door stekken, dan zal het iedereen duidelijk zijn waarom de vermenigvuldiging der kalisayakina in zulk eene ongunstige verhouding tot die der Cinchona Pahudiana gestaan heeft gedurende Junghuhn's leiding der kinakultuur op Java, Junghuhn toch was genoegzaam overtuigd van de groote waarde der kalisayakina om niet alle zorg aan hare kultuur te besteden, zooals hij ook werkelijk gedaan heeft, zoodat alleen zijne boven gemelde onjuiste beschouwing omtrent de vermenigvuldiging door stekken en door zaden, gepaard met het onnoemelijk getal van beschikbare rijpe zaden der Cinchona Pahudiana, oorzaak geweest is van de te groote uitbreiding die hij aan de kultuur dezer laatste soort gegeven heeft.

Er is over die groote uitbreiding zooveel gezegd en geschreven, dat ik het noodig geacht heb dit punt te releveren, omdat ik overtuigd ben dat de

*) De oorzaak van dezen twijfel van Junghuhn, die door sommigen zeer onbillijk beoordeeld is, was gelegen in de korte beschrijving der C. lucumaefolia door den heer Weddell, die bijv. daarin niet vermeld had of hare bladeren al of niet behaard waren.

†) De Cinchona carabayensis bereikt, volgens den heer Weddell, in haar vaderland geene grootere hoogte dan van 3 meters (ruim 9 voeten) terwijl een exemplaar der Cinchona Pahudiana op de helling van den Gedeh op ult°. December 1863 eene hoogte had van 34 par. voeten. Dit verschil van naam is daarom van belang omdat de bast van Cinchona carabayensis geene waarde heeft.

handelwijze van Junghuhn ten dezen opzigte vaak zeer onbillijk is beoordeeld geworden. De aanleiding daartoe was dat de bast der Cinchona Pahudiana door velen als van weinig of geene waarde beschouwd werd, ja men ging zelfs zoo ver met deze kinasoort in het openbaar met *brandhout* te vergelijken.

Ging men van deze zijde te ver in het veroordeelen dier kinasoort, aan den anderen kant is het niet te ontkennen dat de verwachting van Junghuhn omtrent hare toekomst te gunstig was, zoodat ook hier, zoo als meestal het geval is, de waarheid in het midden ligt.

Alvorens echter in dezen strijd een oordeel te kunnen vellen, moet men eene duidelijke voorstelling hebben van wat het doel der kinakultuur op Java zijn moet. Indien men, zoò als, mijns inziens éénzijdig, geschied is, zich voorstelt dat alleen die kina geteeld moet worden, die den besten bast levert voor de bereiding der kinine, dan moet men zonder den minsten twijfel uitsluitend de kalisayakina kultiveren en alle andere op Java aanwezige kinasoorten aan hun lot overlaten. Houdt men echter in het oog dat wel is waar de meeste kinabast ter bereiding van kinine gebruikt, maar dat toch bovendien nog eene belangrijke hoeveelheid kinabast in de geneeskunde ter bereiding van afkooksels, extrakt enz. enz. gebezigd wordt, tot welk laatste doel de bast der Cinchona Pahudiana, niet alleen volgens mijn gevoelen maar ook volgens dat van den bekenden pharmacoloog Guibourt, naar alle waarschijnlijkheid zeer geschikt kan zijn, dan komt men tot de gevolgtrekking, dat wel is waar de kalisayakina in de grootste hoeveelheid moet worden aangekweekt, maar dat de kultuur der Cinchona Pahudiana en van andere kinasoorten daarom nièt geheel uit het oog moet worden verloren.

Er bestaat bovendien nog eene andere reden, waarom men de kalisayakina niet uitsluitend moet kultiveren, namelijk omdat men nog niet genoegzaam weet welke kinasoorten met het meeste voordeel op Java zullen worden geakklimatiseerd *). Dat voordeel toch is niet alleen afhankelijk van de hoeveelheid kinine, die de bast eener kinasoort bevat, maar ook van de hoeveelheid bast die eene kinasoort in een bepaalden tijd leveren kan. Het behoort bijv. tot de mogelijkheden dat eene kinasoort, wier bast minder rijk aan kinine is dan de kalisayabast, toch met meer voordeel gekultiveerd zou kunnen worden dan deze, bijaldien de hoeveelheid bast die zij in denzelfden tijd leveren kon zoo veel grooter was dat haar minder kininegehalte daardoor ruimschoots gekompenseerd werd.

De slotsom dezer beschouwing is dus, dat de blaam, die op Junghuhn geworpen is, wegens de kultuur der Cinchona Pahudiana, grootendeels onver-

*) Ook is het bovendien nog niet zoo stellig uitgemaakt, dat de in Java gekultiveerde kalisayakina voor *kinine*bereiding zoo geschikt zal zijn als die, welke uit Bolivia wordt aangevoerd, daar enkele op Java gekultiveerde kalisayabasten bij het scheikundig onderzoek tamelijk veel kinidine bleken te bevatten; ja eens vond ik bijna 3 percent *kinidine* in zoodanigen bast. Nu is het wel waar dat dit groote kinidinegehalte mij slechts enkele malen is voorgekomen, maar zoolang de omstandigheden niet bekend zijn waarvan de vorming van kinine of kinidine in die plant afhankelijk is, zou het hoogst onvoorzigtig zijn het welslagen van de kinakultuur afhankelijk te maken van de kultuur eener enkele soort.

diend is bij eene proefkultuur, zoo als die der kina gedurende zijne leiding werkelijk was, en dat het eenige wat men hem in dit opzigt met grond ten laste kan leggen daarin bestaat, dat het aantal der door hem gekultiveerde planten van Cinchona Pahudiana veel te groot is in verhouding van het getal planten der kalisayakina.

Na deze noodzakelijke uitweiding keer ik terug tot de beschrijving van de ontwikkeling der kinakultuur onder de leiding van Junghuhn. Zoodra hij in het bezit was der geoogste zaden, werden door hem, met de hem eigene energie, achtereenvolgens nieuwe kinaplantsoenen, elk voorzien met kiembeddingen, in vroeger bijna ontoegankelijke wouden, de verblijfplaats van rhinocerossen en wilde stieren, aangelegd en die wouden met goede berijdbare wegen doorsneden en alzoo voor het verkeer geopend. Terwijl alzoo in West-Java de kinakultuur al meer en meer werd uitgebreid bestond in Oost-Java in het Ayanggebergte, in Bezoeki, slechts een klein proefplantsoen van 21 planten die, in 1857 aangelegd, op ult_o. December tot 18 stuks waren verminderd. Dit proefplantsoen werd door Junghuhn aangelegd met het zeer juiste doel om te beproeven welken invloed het droogere klimaat van Oost-Java op de ontwikkeling der kinaplant zou uitoefenen en het is dus zeer te betreuren dat hij die aanplanting nimmermeer bezocht heeft noch zich heeft willen vereenigen met mijn herhaald voorstel om dat mijns inziens hoog noodige bezoek door mij te laten verrigten. Ten gevolge daarvan is men tot op dit oogenblik nog geheel onkundig of de droogere lucht in het Ayanggebergte al of niet een gunstigen invloed op den groei en het kininegehalte der aldaar geplante kinaboomen heeft uitgeoefend. Alvorens echter een stap verder te gaan met de uitbreiding der kinakultuur in West-Java is het mijns inziens een onmisbaar vereischte om die nog ontbrekende gegevens te verkrijgen omtrent den toestand der in het Ayanggebergte geplante kinaboomen, daar de ervaring van den heer Mac Ivor te Ootakamund geleerd heeft dat, ofschoon uitersten van droogte of vochtigheid altijd schadelijk zijn, de kinaboom minder door het eerste uiterste lijdt dan door het laatste, zoodat het dus zeer mogelijk, ja zelfs waarschijnlijk, is dat het droogere klimaat van Oost-Java beter geschikt is voor de kultuur van den kinaboom dan het meer vochtige klimaat van West-Java.

Nadat Junghuhn in Julij 1856 de leiding der kinakultuur aanvaard had met een getal van 251 levende kinaplanten en 1650 meerendeels onbewortelde stekken, bestonden er in Java op ult_o. December 1863 1151810 kinaplanten waarvan 539030 in den vollen grond en 612771 op de kiembeddingen en in de kweekloodsen, benevens 6830 levende stekken. Deze planten bestaande uit:

12093 C. calisaya,
251 C. lancifolia,
89 C. succirubra,
128 C. lanciolata,
1 C. micrantha,
1139248 C. Pahudiana,

waren verdeeld in de navolgende plantsoenen. 1o. Nagrak op den Tankoeban-prahoe 5000' boven de zee. 2o. Tjiniroean 4820' en 3o. Tjibeurum 4800' beiden op den G. Malabar. 4o. Tji-bitoeng 4700' op den Goenong Wajang, 5o. Reong-goenong 5000'. 6o. Kawah-tjiwidei 6000' en 7o. Rantja-bolang 5900' alle

drie op het Kendenggebergte tusschen den Goenong Tiloe en den Goenong Patoea. 8°. Telaga-patengan 4850'. 9°. Tjibodas op den Goenong Gedeh 4400' en eindelijk 10°. Wonodjampi op het Ayanggebergte 6830'. *) De vermelde hoogten boven de zee hebben betrekking tot de opzienerswoningen, waarvan de 8 eerstgenoemde onder het bestuur van Junghuhn gebouwd zijn en door vast aangestelde opzieners bewoond worden, terwijl de woning te Tjibodas reeds voor 1856 bestond en het laatstgenoemde plantsoen geene opzienerswoning heeft maar geheel aan zich zelf is overgelaten zoodat de aangegeven hoogte op het plantsoen zelf betrekking heeft. De met het toezigt op de plantsoenen belaste opzieners, voor het meerendeel gepasporteerde onderofficieren, zijn verdeeld in drie klassen en genieten eene bezoldiging van 75, 100 en 125 gulden 's maands, terwijl de overige werkzaamheden door inlanders verrigt worden, die gedeeltelijk aan de etablissementen op den duur verbonden zijn en alsdan een vast maandgeld en vrije woning genieten en gedeeltelijk als bezoldigde daglooners hun werk verrigten.

Indien men in het bovenstaande de aandacht alleen vestigt op de vermeerdering van het getal kinaboomen, dat tot 1151810 gestegen is, dan is het verkregen resultaat allezins gunstig te noemen; — doch deze gunstige indruk vermindert, wanneer men de verhouding van het getal der verschillende kinasoorten onderling vergelijkt, waarbij de allerongunstigste verhouding van 12093 C. calisaya tot 1139248 C. Pahudiana sterk in het oog valt. Want ofschoon ik, zooals reeds vroeger gezegd is, het ongunstige gevoelen over de waarde van den bast dezer laatste kinasoort geenszins deel en het ten gevolge mijner onderzoekingen zelfs voor waarschijnlijk houd dat zij, mits anders gekultiveerd, een zeer bruikbaren kinabast kan opleveren, houd ik het toch voor uitgemaakt, dat haar bast voor kininebereiding, zoo hij al daartoe in aanmerking mogt komen, altijd verre achter zal staan bij den bast der C. calisaya, welke laatste soort dus in de grootste hoeveelheid moet worden aangekweekt. Wanneer ik het dus betreur dat de verhouding juist de omgekeerde is van die welke zij mijns inziens zou moeten zijn, troost ik mij toch met de overtuiging, dat deze fout gemakkelijk te herstellen is, door het met zoo goed gevolg bekroonde stelsel van kultuur van den heer Mac Ivor toe te passen op de aanwezige 12093 C. calisaya, waardoor dit getal in minder dan twee jaren gemakkelijk tot minstens twee miljoenen kan worden opgevoerd. Hadden zij, die de achtereenvolgende ministers van koloniën in de zaak der kinakultuur hier te lande van advies hebben gediend, de aandacht der regering daarop gevestigd, dat het gebrek der kinakultuur in Java alleen bestond in de gebrekkige vermenigvuldiging der kalisaya door stekken en de middelen aangewezen om die te verbeteren, dan hadden zij het algemeen belang beter bevorderd, dan door eene nuttige zaak, zooals de invoering der kinakultuur op Java, tot voldoening van persoonlijken haat te misbruiken, zooals helaas het geval geweest is.

Er is wel eens twijfel geopperd of de invoering der kinakultuur op Java werkelijk eene nuttige zaak geweest is? Ik kan dien twijfel niet beter opheffen dan

(*) Later vernam ik, dat na mijn vertrek van Java, nog 16 kinaplanten op den Diëng geplant zijn, zoodat dus het getal kinaplantsoenen, zoo groot als klein, op ult°. December 1863 11 bedroeg.

door te wijzen op het feit, dat de praktische Engelschen het door Nederland gegeven voorbeeld spoedig hebben nagevolgd door de kinakultuur in Britsch Indië in te voeren, iets wat te meer opmerking verdient omdat in Britsch Indië de regering geen planter is en de kinakultuur dus bij uitzondering eene gouvernementskultuur is. De bescheiden omtrent die invoering die op 20 Maart 1863 op last van het engelsch parlement als bluebook in druk verschenen zijn en niet minder dan 272 bladz. in folio beslaan, zijn mij, even als de officiëele berigten uit Britsch Indië, welwillend toegezonden en stellen mij in staat eene volledige inlichting te geven omtrent de engelsche kinakultuur, waarvan de kennis voor de nederlandsche kultuur in Java allezins belangrijk te achten is. Ik doe zulks met des te meer belangstelling, omdat ik, na gedurende 5 jaren in zeer naauwe betrekking tot de kinakultuur op Java te hebben gestaan, mij op het laatst van 1863, door persoonlijke aanschouwing, met de kinakultuur op Ceylon en in de Neilgherries heb bekend gemaakt en daardoor overtuigd ben geworden dat het door de Engelschen gevolgde stelsel van kultuur verre de voorkeur verdient boven dat hetwelk, zoolang ik mij op Java bevond, aldaar gevolgd is.

Nadat eene eerste poging om de kinaplant in Britsch Indië over te brengen in 1855 mislukt was, door den spoedig gevolgden dood van de drie te Darjeeling geplante kalisayaplantjes, besloot de engelsche regering, in Junij 1859, den heer Clements Markham naar Zuid-Amerika te zenden ten einde aldaar kinaplanten en zaden te verzamelen. Ofschoon de door dien heer van daar medegebragte planten, ten gevolge der hitte in de Roode zee, bij zijne aankomst te Madras in zulk een slechten staat verkeerden dat zij spoedig daarna gestorven zijn had hij, tijdens zijn verblijf in Amerika, zulke doelmatige voorzorgen genomen om de toezending van goede kinazaden te verzekeren, dat zijne zending als volmaakt goed geslaagd kon worden beschouwd, zoo als gebleken is uit de daarop met uitstekend gevolg ingevoerde kinakultuur in drie landstreken der uitgebreide britsch-indische bezittingen, namelijk te Darjeeling aan den voet van het Himelayagebergte, te Hakgalle nabij Newera Ellia op Ceylon, en te Ootakamund in de Neilgherries gelegen in het presidentschap Madras.

Het kinaplantsoen te Darjeeling is, onder de leiding van Dr. Anderson direkteur van den plantentuin te Calcutta, die in 1861 door den onderkoning van Britsch Indië, lord Canning, naar Java gezonden werd om de door onze regering welwillend toegezegde kinaplanten af te halen. De door de nederlandsch-indische regering op liberale wijze geschonken planten maakten de kern uit van dit plantsoen, dat, na op het einde van 1861 te zijn aangelegd en aanvankelijk met vele tegenspoeden te hebben geworsteld, op 15 Julij 1864 een getal van 19516 kinaplanten bevatte.

Het kinaplantsoen te Hakgalle op Ceylon, 5200 voeten boven de zee, onder de onmiddellijke leiding van den heer Mac Nicoll en onder de hoofddirektie van den bekenden botanicus den heer G. H. K. Thwaites, direkteur van den plantentuin te Peradenia, werd in het begin van 1861 aangelegd en bevatte op ult°. Augustus 1863 een getal van 22050 kinaplanten.

Het kinaplantsoen te Ootakamund, 7500 voeten boven de zee, benevens de filiaalplantsoenen in de Neilgherries, staan onder de leiding van den kundigen en bij uitnemendheid praktischen Mac Ivor, en indien de kinakultuur in Britsch

Indië, goede uitkomsten zal opleveren, waaraan ik niet twijfel, zal zulks vooral toe te schrijven zijn aan de doelmatige wijze waarop de heer Mac Ivor de natuur ondervraagd heeft. Daardoor heeft hij uitkomsten verkregen, die allezins verdienen dat ik bij dit plantsoen langer blijf stilstaan, te meer omdat ik het in November 1863 gedurende 14 dagen naauwkeurig bestudeerd heb en mij dus persoonlijk heb kunnen overtuigen van de waarheid der door den heer Mac Ivor medegedeelde feiten. De eerste kinazaden ontkiemden te Ootakamund in Maart 1861, zoodat het aantal jonge plantjes op den laatsten dag dier maand 172 bedroeg. Op 9 April daaraanvolgende ontving hij de eerste jonge gezonde kinaplanten uit Engeland van Kew ten getale van 463, zoodat hij toen in het bezit was van 635 jonge kinaplanten, bijna alle behoorende tot de soort die Cinchona succi rubra genoemd wordt en waarvan de roode kinabast verkregen wordt. Op 30 April 1861 was het genoemde getal planten, door middel van stekken en oogen, reeds vermeerderd tot 1128. Op 30 April 1862 bedroeg het getal kinaplanten 31495. Op 30 April 1863 bedroeg het 157704 en op 31 December 1863 277083.

Uit bovenstaande opgave blijkt dus, dat de oorspronkelijke, op 9 April 1861 te Ootakamund aanwezige kinaplantjes, zonder aanvoer van zaden of nieuwe planten, alleen door middel van stekken en oogen, op ult°. December 1863, dus binnen drie jaar, vermeerderd waren tot het verbazend getal van 277083.

Deze spoedige vermeerdering der kinaplant door doelmatig stekken bleek mij ook nog door het volgende feit. De beroemde kinoloog de heer J. E. Howard, te Londen, had aan de engelsche regering ééne plant geschonken van Cinchona uritusinga die ongeveer 5 voet hoog was. Deze boom, die op 18 April 1862 te Ootakamund aankwam in een kwijnenden toestand, begon op 31 Mei daaraanvolgende te herstellen, zoodat men toen beginnen kon met stekken te nemen en op 31 December 1863, dus binnen 19 maanden, waren van die ééne plant 6350 jonge planten verkregen. Vergelijkt men nu hiermede het feit, dat één plant van Cinchona succirubra, die Junghuhn in Java vond toen hij de leiding der kinakultuur in Julij 1856 aanvaardde, op ult°. December 1863, dus binnen ruim 7 jaar, niet meer dan 89 jonge planten had opgeleverd, dan zal het wel geen uitvoerig betoog behoeven dat, hetgeen ik boven op bladz. 6 omtrent het stekken door Junghuhn gezegd heb, niet alleen gegrond is maar tevens, dat hierin de wonde plek van de kinakultuur op Java gelegen is. Want indien de door den heer Mac Ivor gevolgde methode van vermenigvuldiging ware toegepast geworden op de in Julij 1856 op Java aanwezige 99 kalisayaplanten, dan zou het getal dezer soort, die, zooals reeds gezegd is, den voor kininebereiding meest geschikten bast levert, volgens den boven aangevoerden maatstaf thans, na ruim 8 jaar, reeds tot eenige miljoenen zijn opgevoerd en de ongelukkige strijd over de Cinchona Pahudiana nooit ontstaan zijn.

Terwijl Junghuhn op Java de kinaboomen in de digte schaduw der oorspronkelijke wouden plantte, *omdat* zij in hun vaderland ook in de digte bosschen groeijen, volgde de heer Mac Ivor een geheel ander plan. Toen hij de eerste kinazaden ontving, namelijk zaden van eene plantensoort die hem geheel onbekend was, maakte hij zich wel is waar bekend met de voorwaarden, waaronder die planten in hun vaderland groeijen, waartoe de tijdelijke aanwezigheid van den heer Markham te Ootakamund hem van veel nut was, maar

stelde hij zich tevens de vraag, op welke wijze de kinaboomen gekultiveerd moesten worden ten einde in den kortst mogelijken tijd de grootst mogelijke hoeveelheid kinabast met het grootst mogelijk gehalte aan kinine te verkrijgen.

Die vraag kon alleen door eene reeks van goed beraamde proefnemingen beantwoord worden en ofschoon de heer Mac Ivor zelf de eerste zal zijn om volmondig te erkennen dat de door hem gestelde vraag bij lange na nog niet voldoende is opgelost, hebben zijne proefnemingen toch reeds tot resultaten geleid, die allezins verdienen bekend te worden.

Ten gevolge van eene reeks van proeven met de door hem ontvangen kinazaden, vond hij het middel om ze gemiddeld binnen 14 dagen te doen ontkiemen. Terwijl op Java voor elk kinazaadje een bamboezen potje ter ontkieming gebezigd werd en men het in den laatsten tijd van mijn verblijf aldaar, bij wijze van proefneming, slechts zoo ver gebragt had om 2 zaadjes in één potje te doen ontkiemen, laat men te Ootakamund, even zooals trouwens ook hier te lande bij kundige kweekers geschiedt, 30 of meer kinazaden in één kleinen bloempot ontkiemen waardoor eene groote besparing van geld en ruimte verkregen en ook het toezigt gemakkelijker gemaakt wordt.

Nadat men alzoo door proefnemingen tot de kennis gekomen was hoe de kinazaden behandeld moesten worden om spoedig daarvan gezonde planten te verkrijgen, was de tweede vraag: hoe die planten verder gekultiveerd moesten worden om het beoogde doel te bereiken. Niettegenstaande ten gevolge van het op Java reeds in praktijk gebragte stelsel van planting in de digte schaduw der bosschen eene pressie op den heer Mac Ivor werd uitgeoefend, had hij karakter genoeg om de overtuiging, die hij ten gevolge van opzettelijke proefnemingen verkregen had, dat namelijk de kinaboomen in de open zon, mits op behoorlijke hoogte boven de zee, afwisselend naar gelang der soorten, gekultiveerd moeten worden, niet te verzaken maar ze zelfs staande te houden tegenover den gouverneur van Madras Sir William Denison, die natuurlijk huiverig was om toestemming te geven tot het vellen van bosschen in de reeds zoo schaars bewoude Neilgherries. Deze hooggeplaatste ambtenaar had echter vertrouwen in de kunde en ervaring van den heer Mac Ivor, zoodat hij, na overweging der aangevoerde gronden, zijne toestemming gaf om de bosschen te vellen op die plaatsen die voor kinakultuur bleken geschikt te zijn, terwijl hij te gelijk den heer Mac Ivor met de gansche leiding der kinakultuur in die streken belastte, die alsnu zijn stelsel konsekwent doorzette.

De kinakultuur in Oost Indië wordt alzoo op dit oogenblik volgens twee stelsels gedreven, die ik het best begrijpelijk kan maken door ze te vergelijken met de kultuur van opgaande eiken en van akkermaalshout. Volgens het eerste stelsel dat, zooals reeds is aangetoond op Java gevolgd wordt, moeten de kinaplanten, die natuurlijk op grooten afstand van elkander geplant moeten worden, even als opgaande eiken opgroeijen tot hooge boomen, die eerst na vele jaren zullen kunnen geveld worden om daarvan den kinabast te verkrijgen. Volgens het tweede stelsel, dat niet alleen in de Neilgherries maar ook op Ceylon, ofschoon niet zoo konsekwent, gevolgd wordt, beoogt men niet om opgaande kina*boomen* maar kina*planten* te verkrijgen die even als het akkermaalshout een geregelden oogst van schors leveren en op veel geringer afstand van elkander worden geplant.

Zoo zijn bijv. de kinaplanten in het voor 900000 planten ingerigte plantsoen Neddiwattum, ongeveer 16 engelsche mijlen van Ootakamund verwijderd, op een afstand van 6 eng. voeten geplant, opdat de planten elkander wederkeerig kunnen beschermen tegen de aldaar vaak heerschende sterke winden. Wanneer nu de planten behoorlijk ontwikkeld zullen zijn, stelt men zich voor om de andere eene plant aan den wortel af te snijden, zoodat alzoo het aantal boomen van het plantsoen tot op de helft zal zijn gereduceerd.

De afgesneden planten leveren kinabast, terwijl de in den grond gebleven wortels op nieuw uitspruiten en nieuwe planten leveren. Zoodra deze behoorlijk opgegroeid zijn, worden de oudere afgesneden en alzoo voortgaande zal men een geregelden oogst van kinabast hebben. Behalve dit stelsel, om zich een geregelden oogst te verzekeren, wordt ook nog een tweede stelsel beproefd, namelijk om van de kinaplanten jaarlijks een tak af te snijden en de schors van die takken als kinabast in den handel te brengen. Het is natuurlijk dat alleen de ondervinding zal kunnen beslissen welk van de twee stelsels het meest praktische resultaat levert, doch zoo veel is reeds zeker, dat ik eene schriftelijke verklaring van den heer Mac Ivor voor mij heb liggen, waarin hij verzekert dat hij voor ult°. December 1865 tusschen 3 en 5000 engelsche ponden kinabast naar Europa zal zenden afkomstig van 16000 in September, Oktober en November 1862 te Neddiwattum uitgeplante kinaplanten. Te oordeelen naar hetgeen ik zelf te Neddiwattum, Ootakamund, enz. gezien heb, twijfel ik geen oogenblik of hij zal zijn woord gestand doen, en bleef er mij dus nog slechts eene vraag ter beantwoording over, namelijk, of de volgens het door den heer Mac Ivor gevolgde stelsel gekweekte kinaboomen een bast zullen leveren die genoeg kinine bevat.

Ten gevolge der groote welwillendheid van Sir William Denison, die per telegraaf de noodige orders gezonden had om mij alles te geven wat ik voor mijn wetenschappelijk doel verlangde, verkreeg ik, op mijn verzoek, basten van de verschillende te Neddiwattum enz. gekweekte kinasoorten, waardoor ik, bij mijne terugkomst in Nederland, in de gelegenheid werd gesteld de laatstgestelde vraag te beantwoorden. Het resultaat van het door mij en ook door den heer Howard bewerkstelligd scheikundig onderzoek dier kinabasten, dat door mij elders *) is medegedeeld, was, dat hun kininegehalte allezins voldoende werd bevonden, waardoor dus de bewering van Junghuhn, dat in de open zon gegroeide kinaboomen te weinig kinine zouden bevatten, gebleken is geheel ongegrond te zijn, zooals ik trouwens reeds gedurende mijn verblijf in Java uit enkele door mij waargenomen feiten vermoed had. De eenige aanmerking die ik op de engelsche kinakultuur meen te moeten maken is, dat verreweg de meeste kinaplanten hunner plantsoenen behooren tot de soort die de roode kina levert, waarvan zij eene overdreven verwachting koesteren omdat de prijs der roode kina aan de londensche markt van 2¼ tot 8⅝ shilling per eng. pond genoteerd staat. Deze hooge prijs is echter een gevolg van de groote schaarschte dier kinasoort en zal onmiddellijk dalen wanneer die schaarschte, tengevolge van grooteren aanvoer, ophoudt. Want ofschoon de roode kinabast van alle kinabasten het rijkst is aan alkaloïeden in het algemeen, is zijn

*) Pharmaceutical Journal van Junij, Julij en Augustus 1864.

kininegehalte lager dan dat van goede kalisayakina, zoodat dus, naar mijn gevoelen, de kininefabriekanten aan deze laatste altijd de voorkeur zullen geven.

Na alzoo in het bovenstaande een kort overzigt gegeven te hebben van de kinakultuur, zoo in Nederlandsch als in Britsch Indië, zal de beantwoording der in der tijd geopperde vraag wel niet moeijelijk zijn, namelijk of de kinakultuur op Java niet aan de partikuliere industrie zou kunnen worden overgegeven.

Daar, volgens het tot heden in Java gevolgde stelsel van kultuur, de kinaboomen vele jaren, ten minste 30 jaar, oud moeten zijn alvorens goeden kinabast te leveren, twijfel ik zeer of er kapitalisten gevonden zullen worden, die hun geld op zulk een langen termijn zullen uitzetten en moet ik dus die vraag ontkennend beantwoorden. Het engelsche stelsel daarentegen, dat reeds binnen hoogstens 4 jaar goede rente van het uitgezette kapitaal begint te leveren en daarna geregeld daarmede voortgaat, is allezins geschikt om de kinakultuur met der tijd eene partikuliere industrie te doen worden, en dat zij dit reeds gedeeltelijk geworden is blijkt daaruit, dat op ult°. December 1863 te Ootakamund reeds 7532 kinaplanten aan partikulieren waren afgeleverd tegen den daarvoor bepaalden prijs van 30 cents per stuk.

Wanneer dus door onze verlichte regering het thans op Java gevolgde stelsel van kinakultuur, zoo ik hoop, mogt worden verlaten en vervangen door het engelsche stelsel, dan zou daardoor niet alleen eene nieuwe partikuliere industrie worden voorbereid, maar tevens nog een ander resultaat verkregen kunnen worden, waarop ik ten slotte nog met een enkel woord de aandacht vestig. Het is namelijk eene treurige daadzaak, dat vele hooge bergtoppen van Java allengs geheel van boomen beroofd zijn, hetgeen in der tijd aanleiding gaf dat Junghuhn door den gouverneur-generaal Duymaer van Twist in kommissie werd gesteld om de nog bestaande bosschen op te nemen. Daar nu de kinaboomen op groote hoogte moeten geplant worden; in allen gevalle hooger dan de koffijtuinen, zou het engelsche stelsel van kinakultuur welligt het middel kunnen zijn om die naakte bergtoppen weder met hout, al is het dan ook met laag hout, te bedekken. De kosten van zoodanige beplanting zouden door den geoogsten kinabast ruimschoots gedekt worden, terwijl het geschilde kinahout in de groote behoefte aan brandstof zou kunnen voorzien.

's Gravenhage
12 November 1864.

Dr. J. E. DE VRIJ.

GRONDEIGENDOM

EN

HEEREDIENSTPLIGTIGHEID

OP

JAVA.

Over grondeigendom en heeredienstpligtigheid op Java. Amsterdam. M. Schooneveld en Zn. 1864. 8°.

Niettegenstaande de reeds tamelijk uitgebreide litteratuur over den grondeigendom op Java, is men tot dusver daaromtrent nog niet tot eenstemmigheid gekomen. Werd al in de laatste tijden de overtuiging vrij algemeen gevestigd, dat de soeverein op Java moet worden beschouwd als de onbeperkte eigenaar der woeste gronden, ten opzigte van zijn regt op de door de bevolking vrijwillig ontgonnen gronden bleef verschil van meening heerschen.

De oplossing dezer kwestie werd steeds bemoeijelijkt door de verschillende standpunten waarop men zich plaatste. Er zijn er, die zich bij voorkeur op geschiedkundigen grond bewegen. Anderen meenen voornamelijk te moeten putten uit de mohammedaansche wetten. Voor anderen weder zijn de termen der boeddhistische wetten van bijzonder gewigt. En nog anderen zijn van oordeel, dat ook wel degelijk rekening moet worden gehouden met wat de javaansche wetten bepalen. Bij dit verschillend beroep op het gebied van verschillende wetgevingen, kwam nog de niet doorgaande en niet naauw afgebakende onderscheiding tusschen eigendoms- en bezitregt, en, zoo men al het eigendomsregt op het oog had, tusschen vrijen eigendom en onvrijen eigendom. — Door het gemis van zuivere en scherpe bepalingen der termen die men bezigde, kon het niet anders of de denkbeelden moesten eenigzins in verwarring worden gebragt en de meeningen, die er uit voortvloeiden, noodzakelijk de sporen dragen van haar minder helderen oorsprong.

De een zegt: het eigendomsregt, b. v. van de bebouwde gronden in eenig dorp, berust bij den soeverein.

De ander beweert: de inlander is wel degelijk eigenaar van de velden, die, hetzij individuëel hetzij in gemeenschap met een aantal andere inlanders, door hem bezeten worden.

De eerste beschouwt dat vermeende eigendomsregt slechts als bezitregt, een regt waarvan de bezitter vervallen kan worden verklaard bij niet voldoening aan zekere door den soeverein opgelegde verpligtingen. De eigendom waarvan sprake is moet dus, volgens hem, slechts beschouwd worden als onvrije eigendom, en ressorteert van den soeverein, die de eigenlijke eigenaar is.

Maar nu kan een derde even goed zeggen dat die velden, aangenomen zelfs het regt van den soeverein, ook niet volkomen *zijn* eigendom zijn, vermits hij, bij voldoening aan de gestelde voorwaarden door den bezitter, het regt *niet* heeft hem uit zijn bezit te stooten. Ook de eigendom van den soeverein is dus onvrije eigendom, althans beperkte, en dus geen volkomen eigendom.

En zoo komt men in een maalstroom, waaruit men zich moeijelijk kan redden, zoolang men te zeer hecht aan afgetrokkene begrippen. Onvrije eigendom is eigenlijk geen eigendom, zegt men, en alzoo is de Javaan geen eigenaar van zijn veld. Maar beperkte eigendom is eigenlijk ook geen eigendom en dus is ook de soeverein geen eigenaar van den grond. — Maar wie is dan de eigenaar?

De zaak wordt eenvoudiger en voor eene meer praktische beschouwing vatbaar, wanneer men haar eenigzins anders voorstelt.

De soeverein is eigenaar en de landbezitter (individu of dorp) is eigenaar.

De soeverein is eigenaar van het regt, te vorderen $\frac{1}{5}$ van den oogst en $\frac{1}{7}$ van den tijd des bezitters.

De bezitter is eigenaar van het regt, met den door hem vrijwillig bebouwden grond te doen wat hij verkiest, mits voldoende aan de regten des soevereins. Hij kan dien grond zelfs vervreemden, en bij den verkoop gaan de regten des soevereins eenvoudig op den kooper over. Ook de soeverein kan zijne regten vervreemden of wegschenken en men noemt dat dan wegschenking of vervreemding van bebouwde gronden, maar de daar reeds gevestigde grondbezitters blijven in hun bezit, en eigenlijk wordt niets geschonken of vervreemd dan het regt tot heffing, van den bezitter, van een vijfde van den oogst en tot vordering van hem van één dag arbeid van de zeven.

De zaak verandert geheel van aard wanneer bij de bebouwde *tevens woeste* gronden worden weggeschonken of vervreemd. Over *die* gronden is de soeverein onbeperkte eigenaar en hij kan ze dus ook in *vollen* eigendom afstaan.

Tot de bovenstaande opmerkingen werden wij onwillekeurig geleid bij de lezing van de brochure, aan den hoofde van dit artikel vermeld. Wij aarzelen niet die brochure hoogst belangrijk te noemen, al ware het slechts om de voortreffelijke wijze van behandeling en om het uitmuntend geschied- en regtskundig betoog omtrent de vroegere toestanden van den grondeigendom in Europa, toestanden die in vele opzigten eene treffende overeenkomst of verwantschap aantoonen met die, welke thans nog op Java bestaan; eene verwantschap, die voor de duizendste maal leert hoe weinig regt van spreken *zij* hebben, die Java als in alles exceptioneel beschouwen, voor wie Java is eene wereld buiten de wereld, een land waar de wetten der sociale wereld geheel anders zijn dan elders. De javaansche landbouwer van het

heden en de fransche en duitsche boer van de vorige eeuw, waarin verschillen zij van elkander, met betrekking tot hun maatschappelijken toestand, tot hunne persoonlijke vrijheid, tot de vruchten van hun arbeid? Men leze de belangwekkende schets van den schrijver en antwoorde zelf.

De schrijver meent in de vroegere toestanden van Europa den sleutel gevonden te hebben, ter verklaring van den toestand van grondeigendom en van de heeredienstpligtigheid op Java. En inderdaad, die sleutel kan geacht worden daarin gevonden te zijn, in dien zin, dat de maatschappijen, wààr ook ter wereld, in haar ontwikkeling aan dezelfde wetten onderworpen zijn, dat de verschillende toestanden, waarin die maatschappijen achtereenvolgens zich bevinden, de noodzakelijke gevolgen zijn van het ontwikkelingsproces dat zij moeten doorloopen. En wanneer wij nu zien dat de javaansche maatschappij dat proces reeds heeft doorloopen in die mate, dat zij de verrassendste punten van overeenkomst aanbiedt met het Frankrijk van thans een eeuw geleden, dan heeft men regt tot de gevolgtrekking te komen, dat zij der rijpheid voor eene *sociale* — ik leg gewigt op dit woord, om niet verkeerd begrepen te worden — dat zij, zeg ik, der rijpheid voor eene sociale emancipatie zeer nabij gekomen is, zoo zij die al niet bereikt heeft.

Die emancipatie haar te verleenen, behoort het doel te zijn van eene verlichte regering, en die bevrijding ligt nagenoeg geheel opgesloten in de toekenning van vrijen grondeigendom en in de opheffing der heerediensten. Met betrekking tot deze punten zullen velen zich gaarne radikalen noemen. Het groote kwaad op Java moet bij den wortel (radix) worden aangetast. De voor Java daar te stellen hervormingen moeten wortelen in den grond, dat is, moeten radikaal zijn, wil men dat het gebouw der restauratie hecht en duurzaam zij. Het is daarom dat herhaaldelijk op die twee groote grondslagen behoort te worden gewezen, totdat zij volkomen zullen zijn gelegd.

De brochure die voor ons ligt kan niet missen bij te dragen tot de verbreiding der overtuiging, dat de toekomst van Java voor een groot deel ligt in de hervorming van den grondeigendom en de afschaffing der heerediensten. Wij danken daarom den schrijver voor zijn uitvoerig, en, naar het ons voorkomt, ook grondig wetenschappelijk en historisch betoog, al is het ook, dat het, wat de uiteenzetting van het bewijs omtrent den tegenwoordig bestaanden onvrijen toestand van den grondeigendom op Java betreft, in eenige weinige bladzijden had kunnen worden zamengevat.

Gaarne intusschen hadden wij gezien, dat in het betoog aangaande den zoogenoemden onvrijen grondeigendom op Java minder specieus ware te werk gegaan, en beweert al de schrijver, dat alle bebouwde grond de eigendom des soevereins is, omdat hij kan wegschenken of vervreemden het regt tot heffing van een deel van den oogst en het regt op een deel van den arbeid der landbouwers, anderen zullen evenzeer kunnen beweren, dat de landbouwer de eigenlijke eigenaar is, omdat hij dien grond kan vervreemden en voor zijne erven bestemmen; in één woord, er meê kan handelen als eigenaar, mits hij aan de opbrengsten in voortbrengselen en arbeid, den soevereiн verschuldigd, voldoe.

Toch is het waar, dat het landrentestelsel steunt op het beginsel soeverein de velden van de individuën of dessas verhuurt, en dat

verhuurder de eigenlijke eigenaar van den grond is. Misschien zou het niet minder juist zijn, de kontrakten, betreffende de opbrengst der landrenten tusschen individuën of dessas en den soeverein, te beschouwen als eenvoudige overeenkomsten tot jaarlijkschen afkoop in geld van de verpligte opbrengst in natura.

Men gevoelt, dat het hier, in het wezen der zaak, toch meer geldt eene kwestie van termen dan van beginselen.

De schrijver heeft de verdienste, de aandacht op nieuw en met klem te hebben gevestigd op een vraagstuk van hoog gewigt, dat sedert geruimen tijd tot de brandende behoort.

Wat echter bij dit vraagstuk het voornaamste is, ligt niet in de wetenschappelijke maar in de praktische oplossing er van. Die praktische oplossing, met het oog op de welvaart van Java en de ontwikkeling der Javanen, behoort te zijn de toekenning of erkenning van het volle individuëele eigendomsregt op den grond aan den landbouwer en de vervanging van het landrente- of grondhuur- en heeredienststelsel door een normaal stelsel van belastingen.

De wenschelijkheid der invoering of erkenning van den individuëelen grondeigendom op Java is reeds zoodanig gerijpt, dat wel mag worden gezegd dat de openbare meening daaromtrent gevestigd is, — en veel wijst er op, dat daartoe ook reeds de hand aan het werk is geslagen. De hervorming van het belastingstelsel zal er noodwendig aan moeten worden vastgeknoopt. Er kan dan geen sprake meer zijn van het opbrengen van grondhuur, en het heeredienststelsel werkt niet alleen staatkundig en zedelijk schadelijk maar is ook financiëel een anachronisme. Landrenten en heerediensten passen niet in een stelsel van vrijen eigendom. Zij moeten dus vervallen. Maar de soeverein is niet gehouden zijne regten op opbrengst in natura of geld en in arbeid om niet af te staan, en niets is dus billijker dan dat die opbrengsten afkoopbaar worden. De soeverein treedt daarna in de zuivere stelling van regeerder, en het belastingstelsel kan dan op gezonde gronden rusten. Het betoog van den schrijver is ook nagenoeg in den geest van het bovenstaande en wij kunnen er ons alzoo wel meê vereenigen.

Is het ons een genoegen op zooveel goeds, als in de brochure voorkomt, te mogen wijzen, leed doet het ons te moeten betuigen, dat de beide laatste bladzijden niet zoo met den adem van ontwikkeling zijn doortrokken als de 110 bladzijden die er aan voorafgaan. Plotseling vinden wij daar aanbevolen eene inkarnatie van het oude regime, die in groote tegenstelling staat met de gezonde ekonomische begrippen, overigens in de geheele brochure ontwikkeld, en wij moeten te meer daartegen onze stem verheffen, omdat het oordeel van den schrijver in het algemeen is zoo scherp als juist en daardoor niet kan missen zeker gezag te erlangen.

Aan het einde der brochure toch bespreekt de schrijver kortelijk een drietal belangen. Daaronder is het laatste „de suiker- en andere kultures waar die op dessa-grond plaats vinden." — Hieromtrent zegt hij: „In de dessas waar suiker- of andere kultures reeds bestaan of *later zullen worden* ondernomen, zal een *toereikend* gedeelte van den grond *onverdeeld* kunnen blijven, om door de dessa-*hoofden* voor *algemeene* rekening aan partikuliere ondernemers te worden verhuurd, onder bepaling dat de *dessa-hoofden* of de kontraktanten in vrijen

en beloonden arbeid voor de bebouwing zorgen." Wij zouden zoo iets achten een ziekelijk produkt enten op een gezonden stam. In ons oog zou in zoodanige regeling liggen *bestendiging* van kommunaal bezit, van willekeur en misbruik van gezag van de dessa-hoofden en van vermomden dwangarbeid. Zij zou de regeling van den individuëelen grondeigendom tot zeer onvolledig stukwerk maken, want wat zou men verstaan onder een *toereikend* gedeelte onverdeelden grond, en wat te denken van de uitkomsten, voor de inlandsche bevolkingen, van de verhuring door de dessa-*hoofden* te sluiten en van den arbeid door de dessa-*hoofden* te bezorgen? Het is juist het terrein dat de voorstanders der ontwikkeling van Java voor goed willen verlaten.

Maar de schrijver zegt zelf dat hij zijne denkbeelden, met betrekking tot dit punt en tot die welke hij er aan vastknoopt, geeft voor beter. Hij heeft vóór alles het betoog willen leveren, dat de regtstoestand van het grondbezit op Java zoowel door geschiedkundige navorsching als door feitelijke waarneming blijkt van leenroerigen aard te zijn; dat het over het algemeen is een toestand van onvrijen grondeigendom, waarvan, wat de bebouwde velden en dessagronden betreft, het dominium directum is bij den soeverein, het dominium utile bij de inlandsche bevolking; terwijl de onbebouwde en woeste gronden en bosschen geen anderen eigenaar hebben aan den soeverein als zoodanig. Hij heeft willen aantoonen, wat ook door anderen reeds betoogd was, dat de woeste gronden, ook waar zij tot de gouvernements-koffijkultuur gebezigd zijn, vatbaar blijven voor overdragt aan de partikuliere industrie. Het is ook des schrijvers meening dat de tijd dáár is, dat het kommunaal en onvrij grondbezit, onder behoorlijke waarborgen en geleidelijk, in individuëelen vrijen grondeigendom moet worden verwisseld; dat die verwisseling uitvoerbaar is zonder schade voor den staat of voor de partikuliere industrie, en dat zij zal zijn grootelijks in het belang der bevolking, en, van gouvernementswege *in tijds* krachtig aangevangen en bevorderd, zonder maatschappelijke schokken zal kunnen worden tot stand gebragt.

V. D.

HET
HEULSAP-VRAAGSTUK
OP
JAVA.

Aanteekeningen over koloniale onderwerpen, door E. de Waal. I. De opiumpacht op Java. 's Gravenhage. Martinus Nijhoff. 1864, 8°.

„Voor hen die lezen wat gedrukt wordt, is de opiumpacht op Java een der meest bekende onderdeelen van onze indische staatshuishouding."

Niettegenstaande deze verklaring van den schrijver der „Aanteekeningen over koloniale onderwerpen," begiftigt hij ons met eene verhandeling, meer dan 70 bladzijden groot, gewijd aan „de opiumpacht op Java."

En hij heeft gelijk. De opiumpacht moge in talrijke geschriften min of meer uitvoerig zijn behandeld, zij blijft nog steeds behooren tot een der belangrijke koloniale vraagstukken, en grijpt even diep in het moreel en physiek leven van miljoenen inboorlingen als in het financiëel stelsel van den staat.

De kwestie, want zij is inderdaad nog een vraagstuk, is haar bevredigende oplossing nog geenszins nabij. Zij behoeft nog meer licht dan over haar ontstoken werd, alvorens men haar uit de rij der vraagstukken zal kunnen schrappen.

De heer de Waal heeft een verdienstelijken arbeid verrigt door haar op nieuw ter sprake te brengen en haar toe te lichten met een rijkdom van historische en statistische gegevens die ook den minder ingewijde in de mogelijkheid stelt de aangelegenheid behoorlijk te overzien, met een keur van beschouwingen die allezins geschikt zijn den lezer voor te lichten en hem zelfstandig te doen oordeelen over de voorstellen, die hij zelf aan de openbare meening onderwerpt.

Het amfioenschuiven of opiumrooken is teregt beschouwd geworden als een onmetelijk kwaad. Het is een kanker van het physieke en moreele leven, een kanker voor den individu en voor de maatschappij. Het vernietigt niet alleen de miljoenen die het eischt, maar maakt ook onmogelijk de miljoenen der toekomst.

Eene regering die zich met de taak belast dien kanker te bevorderen, al is

het dat zij daarbij kan wijzen op zoo vele miljoenen daarvoor in de staatskas ontvangen, zou in den tegenwoordigen tijd bezwijken onder de verachting der openbare meening.

Vandaar dan ook sedert geruimen tijd het streven der regering het opiumverbruik in Indië te beperken, en hare bevelen om die beperking te bevorderen, al stroomen daardoor miljoenen minder in 's lands kas.

Maar lang bleef men in het onzekere, welke wel de meest doelmatige weg was om tot die beperking te geraken. Meermalen tastte men mis en ook thans nog loopen de meeningen uiteen omtrent den te volgen weg bij de verpachting zelve.

Intusschen heeft sedert eenige jaren eene radikale hervorming in de opiumkwestie op Java een begin van uitvoering erlangd.

Ik bedoel de uitbreiding der verboden kringen, dat is: de uitbreiding der afschaffing van de opiumpacht en het verbod tot invoer van opium in verschillende gewesten.

De verboden kringen liggen buiten het pachtstelsel. Geen opiumpacht in die verboden kringen. Dus afschaffing in die kringen. Uitbreiding van die kringen is dus trapsgewijze afschaffing van het geheele stelsel.

Dit stelsel van verboden kringen vond algemeen bijval. En inderdaad, als overgangsstelsel verdient het dien ten volle.

Wij begrijpen daarom volkomen, dat de schrijver er prijs op stelt dat men oekend zij met de geschiedenis van dat stelsel. Hij zelf toch had een groot deel aan de verwezenlijking er van en van hem ging zelfs het officiëele initiatief er toe uit. Hij mogt dus met zelfvoldoening op het door hem verrigte wijzen.

Ziehier wat de schrijver omtrent de wording dier verboden kringen verhaalt.

„Op mijne langdurige dienstreis in 1856 en 1857 behoorde de werking van het opiumverbod in de Preanger-regentschappen tot de punten, die met meer dan gewone zorg onderzocht en besproken werden. De kennis der waarheid dienaangaande moest van groot gewigt zijn voor eene juiste beschouwing van het opiumvraagstuk in het algemeen.

Na de Preanger zelve en hunne Buitenzorgsche en Cheribonsche grenslanden met de hoofden van gewestelijk bestuur doorkruist, en regts en links van de regenten, van europeesche ambtenaren, landheeren en andere ondernemers, van chineesche pachters en agenten *in* de kitten, die op dezen weg lagen — alle bereikbare inlichtingen verzameld te hebben, kreeg ik de overtuiging, dat het opiumverbod in de Preanger niet was „een wassen neus", waarvoor men het wel eens heeft doen doorgaan (zelfs is het plan geopperd om er de opiumpacht in te voeren), maar integendeel eene wezenlijke kracht had.

En van waar die kracht? Eenvoudig uit afkeer van opium bij de massa der bevolking, de Soendanezen, en uit het steunen dezer volksgezindheid, dus ook van het verbod, door de regenten. Aan overtredingen ontbrak het niet! dit bewezen ettelijke aanhalingen! de daders waren echter bijna zonder uitzondering vreemdelingen, namelijk Chinezen of hunne tot Mohammed, overgegane afstammelingen, en doortrekkende Javanen (handelaren, koelies). Zij werden trouwens geholpen door snuggere regelaars, die in de naburige pachtdistrikten kitten geplaatst hadden vlak aan de grenzen van het verbodsgebied. (Deze kitten liet ik zoodra doenlijk sluiten).

De opiumvliedende eigenschap nu van den Soendanees vindt men terug in de door denzelfden landaard bewoonde zuidelijke (grootere) helft van de residentie Cheribon. Volgens verklaring van elken kithouder aldaar, persoonlijk door mij ondervraagd, konden zij hunne waar slechts aan zeer enkele Soendanezen kwijt raken. De regenten van Madjalengka, Galoe en Koeningan, door vertrouwelijken kout openhartig, betuigden, even als hunne Preanger ambtgenooten, het opium voor hunne onderhoorigen verderfelijk te achten. Zij zagen met leede oogen te hun midden die openbare verkoopplaatsen, terwijl aan den overkant een verbod bestond, waarop de kollegas niet weinig roem droegen. Men wist niet beter, of het gouvernement wenschte — buiten de Preanger, waar het gansche stelsel anders was dan elders — bevordering, althans ongehinderde werking, van het belang der pachters.

Deze bevinding moest wel tot het besluit brengen om aan de regering de uitbreiding van het preanger verbod over het soendasche gedeelte van Cheribon voor te stellen. Het zou toch al te onstaatkundig, ja ongerijmd zijn, tegen den beredeneerden zin der volkshoofden den verkoop van opium toe te laten en zoo indirekt aan te moedigen, alleen ten believe van onzedelijke vreemdelingen. Hier hadden de autochthonen gelijk regt op bescherming tegen de opiumkwaal met haar bijsleep als in de Preanger. De resident de Serière, grondig kenner van den landzaat der beide gewesten, stemde geheel met mij in. De drie regenten verzochten, toen ik het opgevatte voornemen in gesprekken met hen liet doorschemeren, elk op zijne wijze met aandrang de uitvoering. Het geldelijk effekt zou neêrkomen op het verlies van een pachtgebied, waar het hoogste bod had bedragen ƒ31,000 aan pachtschat en tibanprijs; van die som moest, behalve het kostende der tiban, afgetrokken worden hetgeen de verhuizende schuivers voortaan in andere distrikten aan de pacht zouden gaan bijdragen.

Doch het bevondene omsloot gevolgtrekkingen van vrij wat ingrijpender natuur. Het wees duidelijk op eene nieuwe methode van behandeling der opiumkwaal in het algemeen. Een verbod, had men totdusver gezegd, zou nimmer doel treffen, het zou een sluikhandel op groote schaal in 't leven roepen, veel schadelijker dan de pacht, een sluikhandel, georganiseerd door vermogende gewetenlooze lieden, die reeds als pachters dikwerf dat middel te baat namen, en wien men het bedrijf zeker niet onsmakelijker zou kunnen maken door hen van het betalen der zoo aanzienlijke pachtsommen te ontheffen; een sluikhandel, begeerd door de sterke menigte der opiumbehoevenden, die dus met de smokkelaars zouden zamenspannen tot het onophoudelijk hartstogtelijk verzet tegen het bestuur en zijne werktuigen. Deze bewering duldde geene tegenspraak, zoo lang men zich een land voorstelde met eene aan opium verslaafde bevolking. Maar ons onderzoek leerde, dat op een aanmerkelijk gedeelte van Java de bevolking niet aan opium verslaafd was. Ook buiten de Preanger en Zuid-Cheribon zijn gansche streken door opium vreezende Soendanezen bewoond. Goed zoekende, zouden ongetwijfeld nog meer zulke oasen gevonden worden. Welnu, wij konden beginnen met het preanger verbod over die door opiophoben bevolkte oorden uit te breiden. Wij zouden dan ten minste de pogingen van pachters, om het gebruik veld te doen winnen, stuiten; menigen Chinees, die alleen als pachter of pachterstra-

want in de binnenlanden toegang kreeg naar de hoofdplaatsen kunnen verwijderen; een hoop schuivers uit de verboden kringen zien verhuizen; deze kringen hierdoor steeds meer zuiveren; in één woord, op verscheidene plekken te gelijk de methode van doodbranding der wonden toepassen.

Of men zoodoende verwachten mogt de kwaal eindelijk geheel meester te worden, was de vraag niet. Het doel moest zijn te redden wat blijkbaar niet verloren behoefde te gaan. Met zulk oogmerk onverpoosd opsporende wat door kauterisatie gezond kon blijven, zou op den duur meer gedaan worden dan men in den aanvang mogelijk dacht. Eene krachtige hulp bij dat streven, ons onderzoek leerde ook dit, kon de eerzucht der inlandsche hoofden zijn.

Ik verzuimde niet, bij het voorstel omtrent Zuid-Cheribon, de aandacht der regering op deze beschouwingen te vestigen.

Dat voorstel, gedagteekend 30 November 1857, door het indisch bestuur ondersteund bij missive van 24 Januarij 1858, verwierf reeds op 19 April 1858 's konings toestemming en werd in December 1858 wet."

Men weet, dat het stelsel der verboden kringen in de laatste drie jaren op verschillende residentiën is toegepast, op geheel Krawang, op geheel Banjoewangi en op het eiland Bawean, en in een of meerdere distrikten op grootere of kleinere gedeelten van Bantam, Buitenzorg, Tagal, Banjoemas, Bagelen, Djokdjokarta, Kediri, Probolingo en Madura (*).

Wij zijn alzoo getuigen van een hoogst opmerkelijken vooruitgang en kunnen niet dan wenschen dat allengs de verboden kringen geheel Java omvatten mogen. Wij bedoelen de verboden kringen van de pacht, dat is: van de gouvernements-bemoeijing. Intusschen streeft men er opregtelijk naar, ook binnen de grenzen der pachtgebieden tot vermindering van het opiumverbruik te geraken. De heer de Waal onderzoekt de verschillende proeven in die rigting genomen en toetst haar waarde aan de verkregen uitkomsten, uitkomsten die in den regel onbevredigend waren. Hij komt eindelijk tot het besluit, dat het doel, zijns inziens, nog het best zal worden bereikt door de toepassing van de volgende regels.

„Elders (in de pachtgebieden) worde alleen de invoer verboden en het opium door het gouvernement verkrijgbaar gesteld, onder verordeningen die den lust voor de waar te keer gaan, zonder te nopen tot een georganiseerden sluikhandel. Deze verordeningen moeten bestaan in het zoo duur mogelijk verpachten van het regt tot verkoop van beperkte hoeveelheden op bepaalde plaatsen, uit door het bestuur gekeurde winkels, niet door rondventers. Om zoo duur mogelijk te verpachten worde een minimum van pachtschat gevorderd; biedt men dit niet, het bestuur drage den verkoop aan agenten op, met bepaling van den verbruikprijs naar reden van den hoogsten pachtschat. Waar het kan, worde het regt tot verkoop voor elken winkel afzonderlijk verpacht (of bij het niet slagen der opveiling aan een agent opgedragen); waar het nog

---

(*) Bij het ontvangen der proeven van dit artikel, vernemen wij nog, dat bij besluit van den gouverneur-generaal van den 28sten Oktober j. l., het verbod op den invoer, den verkoop en het bezit van opium op nieuw uitgebreid is en wel tot het bergdistrikt Tenger in Probolingo en tot het distrikt Tjibaroessa in Buitenzorg.

Red.

niet kan, verpachte men groepen van kitten en make die groepen (perceelen) steeds kleiner.

Ter verkrijging van deugdzame regelingen, ook tot tegengang van sluikerij, worde het grootste gewigt gehecht aan eene gestadige studie van de statistiek der opium-aangelegenheden en daarvoor in elk gewest ervaren personeel aangewezen.

Onverpoosd worde de opiumlust tevens door moreele middelen bedwongen, aanvangende bij de hoogere klasse."

Wij laten in het midden of de door den schrijver voorgestelde regeling aan het doel, beperking van het opiumverbruik, zal beantwoorden, maar zeker is het, dat vele zijner wenken allezins verdienen behartigd te worden.

De eenig rationeele weg is, onzes inziens, deze dat de regering zich allengskens geheel van het pachtstelsel terugtrekke, dat is, dat zij voortga de verboden kringen uit te breiden totdat zij allen zullen zijn zamengedrongen in een enkelen kring die geheel Java omvat.

Maar het stelsel der verboden kringen omvat twee zeer verschillende bestanddeelen. Het is een tweeledig stelsel waar opheffing van pachtgebied hand aan hand gaat met verbod van invoer en gebruik.

Zoolang nu nog het stelsel der verboden kringen werkt, dat is, zoolang nog op Java het opiumpachtstelsel bestaat, zoolang ook is het fiskaal konsekwent te achten dat men dáár, waar men het pachtstelsel buiten werking stelt, ook niet wil dulden dat invoer plaats hebbe; — ofschoon het niet konsekwent te achten is dat men duizenden en honderdduizenden hier het amfioenschuiven vergunt terwijl men het elders verbiedt. Verschooning voor dergelijke handelwijze kan slechts liggen in de financiëele bezwaren tegen eene plotselinge opheffing van het geheele pachtstelsel en in de moeijelijkheid, met het oog op ingewortelde gewoonten van de bevolkingen van sommige gewesten, het misbruik vooreerst op andere wijze krachtig te keer te gaan.

Het lijdt echter bij ons geen twijfel dat het pachtstelsel, door den drang der omstandigheden, meer en meer zal blijken onhoudbaar te wezen en dat het binnen een gegeven aantal jaren geheel zal opgehouden hebben te bestaan.

Java wordt dan, in dit opzigt, table rase.

Maar dan zal het stelsel van verboden kringen ook hebben uitgediend voorzoover het raakte aan het pachtstelsel.

Zal dan echter het verbod van invoer en van verbruik gehandhaafd blijven of mogen blijven? Wij gelooven dat het verbod dan niet meer te verdedigen zou zijn. Het zou zijn eene nieuwe onmondigverklaring van de miljoenen bewoners van Java. Het zou gelijk staan met een verbod van invoer en verbruik van alkoholische dranken in onze europeesche staten, voor wier bewoners de alkohol, in de verschillende vormen waarin hij gedronken wordt, niet minder physiek en moreel nadeelig is dan het opium voor Javaan en Chinees. Het zal dan, vleijen wij ons, de tijd zijn, dat men geene andere beperking voor het opiumverbruik zal behoeven te stellen dan hooge belastingen op invoer, op verkoop in 't groot en op debiet in 't klein, hooge belastingen vooral ook op de opiumnijverheid in kitten of openbare huizen.

Intusschen ga men voort den Javaan, zooveel men kan, van het heulsap afkeerig te maken, en daaraan kan het gouvernement veel doen, bij eene

leidzame bevolking als de Javaansche, door tusschenkomst van zijne ambtenaren, van de regenten en mindere volkshoofden en door meerdere uitbreiding van een verstandelijk en zedelijk onderwijs. De regering ga voort geen inlanders tot hoofden te benoemen of in rang te verhoogen, van wie het bekend is dat zij aan het amfioenschuiven zijn overgegeven. Het gouvernement stigmatiseere het opiumrooken als een groot zedelijk kwaad, wat het niet konsekwent kan doen zoolang het zelf de pachters van heulsap voorziet en het hun tegen konkurrerende prijzen aanbiedt. Men leide het daarheen, dat de amfioenschuiver door zijne hoofden en door zijns gelijken worde verafschuwd en dat hij als met den vinger worde aangewezen als behoorende tot het kaf der bevolking. — En men late dan voorts de opiumaangelegenheid haar eigen beloop. Het groote gevaar voor de bevolking zal dan niet meer bestaan en wie zich er dan toch nog aan zal willen overgeven, — er is noodzakelijkheid noch redelijke sociale of ekonomische grond zulks te beletten. Maar de staat heeft het regt, eene weelde, zoo onnoodig en zoo improduktief als het heulsapverbruik, met de evenredig hoogste belasting te treffen. In die hooge belasting zal dan tevens eene tempering zijn voor het verbruik, door de mindere bereikbaarheid voor het gros der bevolking.

Maar de tijd waarin deze kwestie zal moeten worden beslist ligt nog pas in de, ik hoop echter niet te zeer, verwijderde toekomst. Ook spreken wij er slechts over omdat wij, aanhanger als wij zijn van het aangenomen stelsel der verboden kringen, wel geacht willen worden het verbod van invoer en verbruik te beamen, maar niet in ekonomischen zin, niet absoluut en slechts in verband tot de thans plaats hebbende hervorming in het opiumpachtstelsel. Absoluut echter keuren wij het stelsel der verboden kringen goed, voorzoover elke schrede, op dit pad gezet, een afschaffing is van een gedeelte van een stelsel, dat eener beschaafde en menschelijke regering onwaardig is. De opiumindustrie is eene nijverheid als eene andere, maar zij voegt het minst aan eene regering. De zaak wordt sprekender, wanneer men zich de regering in Nederland, met den koning aan het hoofd, eens denkt als dezelfde rol te vervullen ten opzigte van den jenever, als het indisch gouvernement ten opzigte van het opium. — Zeggen wij het ter eere der koloniale regering, zij heeft niet geaarzeld belangrijke schreden op het gebied der beperking van het heulsapverbruik te doen. De verboden kringen, tot op 1858 nog slechts de Preanger-regentschappen omvattende, strekken zich thans reeds uit over eene bevolking van ruim 2½ miljoen zielen, dat is: tot nagenoeg een vijfde der geheele bevolking van Java, dat is: tot het drievoudige van het zielental dat de beperking van vóór 1858 omvatte.

De voortdurende uitbreiding der verboden kringen is de geleidelijke *afschaffing* van het pachtstelsel. In haar ligt de radikale hervorming. Alle wijzigingen en verbeteringen *binnen de grenzen* van het pachtstelsel, zij mogen niet te verwerpen zijn, blijven in ons oog van een hoogst ondergeschikt belang. Zij tasten slechts verschijnselen aan en niet de kwaal zelve en ontheffen in geen geval de regering van de verantwoordelijkheid voor het verstrekken op groote schaal van een der bevolking physiek en moreel doodend gif.

V. L. P.

INDISCH GENOOTSCHAP.

Algemeene Vergadering van 23 November 1864.

Bespreking van de vraag: Moet aan de Javanen, bij het verleenen van individueel eigendomsregt op den grond, vrijheid van vervreemding worden gelaten?

Voorzitter: de heer Mr. G. M. VAN DER LINDEN.

De *Voorzitter* deelt mede dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen de heeren Jhr. mr. W. T. Gevers Deynoot, te 's Gravenhage; N. M. Klein, te Velp; E. von Roessler, te Brussel en mr. A. F. Jongstra, te Heerenveen.

De *Voorzitter.* Het onderwerp, dat voor heden avond in de eerste plaats aan de orde is gesteld, betreft de behandeling der vraag: of bij het verleenen van eigendomsregt op den grond aan de Javanen, hun tevens het regt van vervreemding moet worden gelaten. Ik meen aan de vergadering te moeten herinneren dat de kwestie van het individuëel eigendomsregt in de vergadering van 25 Januarij van dit jaar is behandeld en dat toen eene motie is aangenomen, waarin de wensch is uitgedrukt om den Javaan het individuëel eigendomsregt te verleenen. De vraag, thans gesteld, moet beschouwd worden als een vervolg op het vroeger behandelde onderwerp. Ik verzoek evenwel de leden zich bij de gestelde vraag te bepalen en niet op nieuw te treden in een debat over de wenschelijkheid of niet wenschelijkheid van individuëel eigendomsregt op Java.

De heer *Salm.* Ofschoon ik gaarne de meening had willen toelichten dat het, naar mijn inzien, niet wenschelijk is individuëel grondbezit op Java te vestigen, omdat ik er bezwaar in zie de bevolking eensklaps van een toestand van slavernij tot geheele vrijheid te brengen en ook omdat, voor men tot het verleenen van individuëel grondbezit overgaat, nog zoovele andere gewig-

tige aadgelegenheden moeten voorafgaan, als: afschaffing van heerediensten en uitgifte van woeste gronden, zal ik mij evenwel bepalen bij de gestelde vraag. En dan moet ik opmerken dat ik den Javaan de bevoegdheid niet zou willen toekennen zijn grond te verkoopen aan Chinezen en andere vreemde Oosterlingen in het algemeen, omdat de Javanen dan zouden eindigen met slaven te worden, en in het bijzonder omdat bij het openen der gelegenheid aan Chinezen om het land te koopen het kwaad, dat het opium veroorzaakt, nog dieper dan thans in de binnenlanden zou doordringen.

De heer *Millard*. Toen ik de gestelde vraag op het oproepingsbiljet las, vond ik daarin eene tegenstrijdigheid. Het kwam mij vreemd voor van eigendom te spreken zonder daaraan het regt van vervreemding te verbinden. Volgens ons burgerlijk regt is eigendom het regt om het vrije genot eener zaak te hebben en daarover op de volstrektste wijze te beschikken. Daaronder is ook het regt van vervreemding begrepen. De bedoeling zal dus meer geweest zijn te vragen: zullen wij den Javaan volledigen eigendom toekennen dan wel alleen een zeker beperkt regt van bezit? In dat geval wordt de kwestie eenigermate anders en treedt de oude vraag op den voorgrond: wie is eigenaar van den grond. Om toch te kunnen spreken over de al of niet wenschelijkheid om den Javaan het regt van vervreemding toe te kennen, moeten wij vooraf weten of wij wel het regt hebben daaromtrent te beslissen en moeten wij uitmaken wie eigenaar is van den grond op Java, of dat is de soeverein dan wel de bevolking. De kwestie evenwel wie eigenaar zal zijn, is, geloof ik, gemakkelijk op te lossen, wanneer wij ons voorstellen dat wij een pleidooi hebben met de inlandsche bevolking en dat de soeverein zegt tot de bevolking: gij betwist mij het bezit van den grond, ik daarentegen houd daaraan vast, omdat ik meen eigenaar te zijn, evenwel ik wil u dat regt afstaan. En nu komt de vraag: onder welke voorwaarden zullen wij dat regt afstaan? Zegt men dan: de Javaan moet niet hebben het regt van vervreemding, dan ontnemen wij hem een regt, dat hij in vele opzigten nu reeds bezit. Er zijn toch voorbeelden in streken, waar het individuëel bezit altijd bestaan heeft, dat de Javaan zijn grond verkoopt. Ook elders is dit het geval. Ik herinner, dat in de diskussie van 25 Januarij door iemand, die goed in de residentie Rembang bekend is, er op gewezen werd dat de Javaan de tegalvelden, die voor de helft die residentie uitmaken, als zijn eigendom beschouwt, en die ook verkoopt. In Cheribon zijn gronden, die de Javaan door koop, schenking en anderzins heeft.

Ik geloof dat als wij een liberalen maatregel willen nemen en aan den Javaan den eigendom op den grond willen toekennen, men moeijelijk aan de andere zijde dat regt kan verkorten. In de vergadering van 25 Januarij, waarvan ik zoo even sprak, is door meer dan een spreker gezegd dat de Javaan beschouwd moet worden als hebbende eene eeuwigdurende erfpacht op den grond. Welnu, volgens ons burgerlijk regt is aan erfpacht verbonden het regt van vervreemding. Men heeft den Javaan ook vergeleken bij den beklemden meier. Ook deze heeft, onder goedkeuring van den eigenaar, het regt van vervreemding. Het gouvernement heeft in der tijd zekere gronden op Java verkocht; gronden, bekend onder den naam van partikuliere landen. In artikel 4 van het reglement op die partikuliere landen staat, dat de Javaan het regt

heeft de gronden te vervreemden. Men kan dus moeijelijk den Javaan een regt onthouden dat hij op vele plaatsen bezit en dat elders misschien alleen door het kultuurstelsel is vernietigd, waardoor zoovele gronden, die individuëel in het bezit der bevolking waren, tot kommunaal bezit zijn verklaard. Wil dus het gouvernement er toe overgaan eene beslissing omtrent den grondeigendom te nemen — men bedenke dat de regering zich daaromtrent nog nooit heeft verklaard — dan kan het moeijelijk het verbod van vervreemding uitvaardigen

Ook op ekonomische gronden kan deze meening verdedigd worden. Wat beteekent toch het regt van eigendom zonder het regt van vervreemding? De geschiedenis leert, dat juist daar waar geen vrijheid bestond tot vervreemding, ook geene ontwikkeling was waar te nemen. Het hypothekair stelsel heeft door het regt van vervreemding die ontwikkeling doen ontstaan, die mij ook zonder het bestaan van dat regt niet wel mogelijk schijnt.

Men heeft ook dikwijls geklaagd dat er zoo weinig kapitaal op Java is. Het feit is waar. En wat is daarvan het gevolg? Dat de landbouw altijd op dezelfde hoogte blijft. Nu heeft men altijd een schrikbeeld, wanneer men spreekt van het geven van het regt van vervreemding aan den Javaan. Dat schrikbeeld is de schraapzuchtige Europeaan. Maar welk kwaad vreest men, wanneer de Europeaan meester wordt van een zeker gedeelte land en daarin zijn kapitaal steekt? Zal de Javaan er niet beter bij varen? Hij zal proletariër worden, zegt men. Maar is de Javaan nu zoo gelukkig met zijn onbeduidend stukje grond waarop hij naauwelijks genoeg kan teelen om in zijne behoefte te voorzien? Overal waar dergelijke versnippering van grond gevonden wordt, als op Java bestaat, daar is geen vooruitgang van den landbouw mogelijk. De onvervreemdbaarheid is dus een bepaald beletsel voor verbeteringen. Ik herinner echter ook dat juist in het land waar de meeste vrijheid van grondeigendom bestaat, in België, juist de mobilisatie het geringste is. Het regt van vervreemding brengt op zich zelf niet noodzakelijk mede verlies van eigendom of bezitting.

Om al deze redenen ben ik van meening dat, wanneer de regering er toe overgaat den Javaan den eigendom van grond te verzekeren, het regt van vervreemding niet kan worden uitgesloten.

De heer *Canter Visscher.* Men zou blind moeten zijn voor de voordeelen, die onbelemmerde grondeigendom in Europa in het algemeen belang oplevert, als men de wenschelijkheid niet erkende dat dit stelsel ook in onze Indische bezittingen worde ingevoerd. Maar de vraag is, of daartoe de tijd reeds is aangebroken; of de javaansche landbouwer reeds op dien trap van ontwikkeling staat, dat hij het voorregt van privaat-eigendom van grond weet te appreciëren, en of hij daarvan ten nutte van zichzelven en van zijn gezin een duurzaam gebruik weet te maken? Ik voor mij kan de vrees niet onderdrukken dat hij, wanneer hem de onbelemmerde eigendom van zijn sawa wordt gegund, in den regel, niet lang eigenaar zal zijn, en dat hij al spoedig zal bezwijken voor de verzoeking om geld in handen te krijgen ten einde aan zijne zinnelijke neigingen voldoening te schenken. Ik kan de vrees niet onderdrukken, dat hij tegen den invloed zijner hoofden niet bestand is, en dat die hoofden wel machinatiën zullen bezigen om zich van de beste velden mees-

ter te maken, waartoe zij door het geringe bedrag hunner traktementen maar te veel aanleiding hebben.

Hetzelfde heeft men in ruimer mate te vreezen van de Chinezen, bijzonder van de amfioenpachters. Een reeks van jaren reeds maakte men bedenkingen tegen de uitbreiding van het grondbezit onder de Chinezen in het Bataviasche en Buitenzorgsche, en nu zou men geheel Java aan hen prijs willen geven.

Men zegt, dat in sommige streken van Java de individuëele grondeigendom reeds bestaat. Maar is men wel overtuigd dat de gevreesde bezwaren dáár niet bestaan? — Het belang van de zaak zou, dunkt mij, des.betrekkelijk wel een opzettelijk onderzoek vereischen, alvorens het onderwerpelijke stelsel van algemeene toepassing worde gemaakt.

De invoering of wettiging van onvoorwaardelijken grondeigendom is een sterk ingrijpende maatregel en vereischt ernstige overweging. Bij eene vorige gelegenheid kwam ik op het denkbeeld van aanvankelijken afstand bij wijze van *erfpacht*, en wensch thans in overweging te geven of een afstand op die wijze als een overgangs-maatregel niet raadzaam zou zijn. Naar gelang van de werking daarvan zou men later met meer kennis, omtrent de toekenning in onbelemmerden eigendom, eene beslissing kunnen nemen.

De heer *Feist.* Ik vereenig mij met de beschouwingen van de heeren Salm en Canter Visscher. Ik geloof, dat, wil men den Javaan eigendomsregt op den grond geven, het noodig is aan dat regt eenige beperking te stellen, want gaat men er toe over om den Javaan geheel vrije beschikking te verleenen, dan kan men als zeker aannemen dat de grond spoedig in het bezit van Chinezen zal zijn overgegaan. De Javaan is nog te kinderlijk om te verwachten dat hij altijd zich tegen verkeerde invloeden zal weten te verzetten. Ik geloof dan ook dat, wordt den Javaan onbeperkte eigendom verzekerd, het weinig moeite zal kosten in weinig tijds half Cheribon — ik spreek van die residentie omdat ik daar door langdurig verblijf het beste bekend ben — van hem af te koopen. Ik vrees ook dat het toekennen van zoodanig regt aan den Javaan al ligt gevaarlijk zou kunnen zijn voor de rust op Java. Want wat heeft men onder anderen in Bantam, waar individuëel bezit gevonden wordt, zien gebeuren? Juist het individuëel bezit is daar oorzaak geweest van oproer en oorlog. De rijsthandelaren gaan er te gronde en de rust wordt voortdurend verstoord, zoodat Bantam het land is geworden van oproer en onlusten.

De heer *Bleeker.* Ik ben van meening dat, indien aan den inlander het individuëel eigendomsregt op den grond wordt verleend, dit moet geschieden zonder eenige beperking, zoodat hij vrij over dien eigendom kan beschikken. Ik vereenig mij dus met hetgeen door den heer Millard is gezegd.

De reden waarom de vraag op het konvokatie-biljet is geformuleerd, gelijk heeft plaats gehad, is misschien deze: dat het bestuur meent, dat er twijfel bestaat omtrent de doelmatigheid van het verleenen aan de bevolking van een onbeperkt eigendomsregt en dat sommigen van meening zijn dat het geraden zou wezen, bij het verleenen van individuëelen grondeigendom, beperkende voorwaarden te stellen. Dat het bestuur zich daarin niet vergist heeft, bewijst

de vrees, door den heer Salm geuit, die herhaald is door den heer Canter Visscher en nader bevestigd door den heer Feist.

Ik deel niet de vrees van die heeren, omdat ik hun beweren niet kan aannemen dat de Javaan zoo ligtvaardig met zijn eigendom zou omspringen. Ik wil deze opinie toelichten en trachten hieromtrent bij de vergadering eenige overtuiging te vestigen.

In Oost- en West-Java is het individuëel bezit, met daaraan verbonden regt van vervreemding, algemeen. En zien wij nu, bijvoorbeeld in de residentiën Bantam, Batavia, Buitenzorg, Krawang en Preanger-regentschappen, waar het individuëel bezit sedert onheugelijke tijden bestaat, gebeuren hetgeen men zoo zeer vreest? Hebben daar Europeanen, Chinezen en andere vreemde Oosterlingen bezit genomen van de gronden? Integendeel, de inlander bezit daar steeds nog, zelfs op de zoogenaamde partikuliere landen, zijne velden. De europeesche, en zelfs de chineesche, landheeren laten hun dit bezit, en de inlander behoudt dat, tenzij misschien hier en daar door zijn eigen hoofden daarop inbreuk wordt gemaakt. Dit laatste moet men niet uit het oog verliezen. Wanneer men zorgen wil dat de Javaan in het voortdurend bezit van zijn eigendom wordt gelaten, dan is het noodig dat de willekeur der hoofden beperkt worde.

Wanneer er zich nu geene verschijnselen voordoen, die tot ongerustheid kunnen aanleiding geven, dan moet ik vragen: waarom is men zoo bevreesd? Voor die vrees is geen de minste grond. Ten overvloede wijs ik hier nog op hetgeen in Oost-Java, zoo als bekend voor een groot deel door Madurezen bewoond, valt waar te nemen. Ook daar bestaat het individuëel grondbezit. En toch geloof ik niet dat iemand zal beweren dat de Madurees zijn grond ligtvaardig wegschenkt of aan Europeanen of Chinezen verkoopt.

Maar al waren er ook gevaren van dien aard te vreezen, dan nog zou ik mij niet tegen een onbeperkten eigendom verklaren, omdat ik het vrije eigendomsregt op den grond beschouw als eene weldaad voor Java. Wat zien wij toch in Midden-Java, waar het kommunaal bezit met en na de invoering van het kultuurstelsel is toegenomen? Dat op vele plaatsen de splitsing van de gronden in groote mate toeneemt, zoodat ieder opgezetene thans slechts een klein gedeelte gronds heeft dat hij beplanten kan. Bij elken minder gunstigen oogst staat daar hongersnood voor de deur, omdat het niet mogelijk is op dat kleine stuk gronds zooveel te produceren als noodig is voor de voeding van het gezin. Indien nu sommige inlanders hunne gronden verkochten, dan zouden anderen over grootere uitgestrektheid kunnen beschikken en zouden er dus grondeigenaren van eenige beteekenis ontstaan. Daarentegen zou dan de kleine landbouwer, die nu niet in staat is in de behoeften van zijn gezin te voorzien, overgaan tot de klasse van menoempangs. De kleine landbouwer zou daardoor zijn aktuëelen toestand wel eenigermate verminderd zien, maar men moet toch ook niet voorbij zien dat de tegenwoordige toestand van den kleinen sawahbezitter zeer na grenst aan dien van loonarbeider.

Ik acht het dus wenschelijk, dat, bij toekenning van grondeigendom aan den Javaan, hem tevens het regt worde gegeven over dien grond naar welgevallen te beschikken. De gevaren, die zouden te vreezen zijn, moeten door wettelijke bepalingen voorkomen worden. Het moet, onder anderen, den hoofden

niet vrijstaan aan den kleinen Javaan zijne gronden te ontnemen: Wanneer er vervreemding plaats heeft, moet dit geschieden in wettigen vorm. Er moet zekerheid gegeven worden dat, bij overdragt, eene akte worde opgemaakt en de verschuldigde kooppenningen worden voldaan. Wanneer die zekerheid bestaat is voor akkaparatie van de gronden door de hoofden niet te vreezen. Wat Europeanen en Chinezen betreft, de gevaren, die men van die zijde in het verschiet ziet, zijn, mijns inziens, herschenschimmen. De grond toch, die in den eersten tijd vervreemd zou kunnen worden kan niet anders dan zeer onbeduidend van omvang zijn. Geen Europeaan zal het der moeite waard rekenen om zich in het bezit te stellen van een zoodanig beperkt stukje grond. Alleen eene massa gronden zou voor hem waarde kunnen bezitten. Maar om die te kunnen verkrijgen zou eene overeenstemming tusschen verschillende individuën bewerkt moeten worden, die naauwelijks te vooronderstellen is. Voor Chinezen geldt hetzelfde. Ook zij zouden niet met een enkelen bouw tevreden zijn. Hunne wenschen en begeerten strekken zich verder uit. De gevaren dus, die men vreest, kan ik niet deelen.

En nu wensch ik nog een argument van den heer Feist te releveren. De spreker zegt: Bantam is het land van oproer en onlusten. Ik betwist dat. Ik meen Bantam te kennen. Het gaat met dat gewest even als het met vele zaken hier te lande gesteld is, als men over Indië spreekt; men waant Batavia gelijk aan geheel Java. Bantam staat bovendien in slechten reuk onder de Europeanen in Indië gevestigd. Maar Bantam en Bantam zijn twee zaken. Men verwart het onrustige gedeelte, dat is de hoofdplaats Bantam en omstreken, met het geheele gewest. Verreweg het grootste deel van de residentie wordt bewoond door de goedaardigste, zachtste bevolking, die men zich kan voorstellen; het zijn Soendanezen, zooals men die in de Preanger-regentschappen aantreft, niets meer of minder. De oorlogen en oproeren, die hebben plaats gehad, zijn u allen bekend; zij bepaalden zich echter tot de noordkust of tot de partikuliere landen in het Bantamsche.

Ik kom dus in de eerste plaats op tegen de juistheid van het beweren van den heer Feist in het algemeen.

Maar even onjuist is zijn beweren, dat het individuëel grondbezit in het Bantamsche de oorzaak van oproer en oorlog zou zijn. Ik wijs alweder op de Preanger-regentschappen. Daar bestaat het individuëel bezit evenzeer of in nog ruimer mate en ik zou bijna zeggen, dat die streek de meest orde- en vredelievende van Java is. De rust in de Preanger is spreekwoordelijk geworden. Nu zou het zonderling zijn, dat individuëel grondbezit in twee gewesten, naast elkander gelegen en bewoond door eene bevolking van gelijken stam en gelijke zeden, de meest verschillende gevolgen zou hebben gehad. Men zal gevoelen dat dit niet aan te nemen is.

De heer *Feist*. Ik beschouw de Preanger-regentschappen niet als het paradijs van Java, al zegt men, dat er individuëel grondbezit bestaat. Daar is niets gedaan tot beschaving van den Javaan en zijne hoofden spelen den baas; hij is van alle voordeelen van individuëel landbezit verstoken door de knevelarijen der hoofden en het kontingenten-stelsel. Ik heb misschien ongelijk, maar ik zie er geen geluk voor den Javaan in, als hij zijnen grond mag verdobbelen of

aan amfioen verschuiven. Dan kan hij koelie worden, zegt men; maar is het lot van den koelie, die 15 cent daags verdient, zoo benijdenswaard? Meent men dat, ik heb er vrede mede. In Cheribon althans verlang ik dat niet. Het is daar gevaarlijk den Javaan meester te laten over zijnen grond. Hij is zulk een hartstogtelijk speler dat hij zelfs in de fabriek dobbelt, als men het oog niet op hem houdt. Ik sproek slechts van hetgeen ik gezien heb. Men moet Java niet uit boeken willen beoordeelen; in de reisverhalen staan al wat wonderlijke zaken! Maar gaarne wil ik den Javaan tot beschaving brengen; hij is intelligent genoeg en rijp voor ontwikkeling. Intusschen wil ik hem de voordeelen van de beschaving langzamerhand leeren waardeeren.

De heer *Canter Visscher*. Naar aanleiding van het medegedeelde door den heer Bleeker veroorloof ik mij een paar opmerkingen.

De heer Bleeker zegt dat in Oost- en West-Java, waar individuëel bezit bestaat, dit geen nadeelen oplevert. Ik moet evenwel de vraag herhalen: zijn daarvan de bewijzen te leveren? Men weet toch dat misbruiken jaren lang kunnen voortbestaan voor zij ontdekt worden. Ik ben geenszins vreemd aan het denkbeeld dat, als dit opzettelijk onderzocht werd, er werkelijk misbruiken aan den dag zouden komen.

Wat door den heer Bleeker is aangevoerd omtrent de splitsing der gronden is een argument tegen den afstand, want als men den Javaan onbelemmerden eigendom toekent, dan moet men ook toepassen het mohammedaansch versterfregt. In mijne laatste betrekking van president der boedelkamer te Batavia heb ik leeren zien welke verdeeling soms plaats vindt. Dikwijls heb ik bij het overlijden van een grondeigenaar, ten einde ieder der erfgenamen zijn aandeel te kunnen aanwijzen, een cijfer moeten gebruiken van zes nommers. De splitsing is dus een argument tegen den onbelemmerden eigendom.

De heer *Millard*. Men heeft gesproken van het bezit door de hoofden: Dit argument wordt dikwijls gebruikt. Ik wensch er evenwel de aandacht op te vestigen dat de hoofden niet altijd in 't bezit van land zijn gekomen door akkaparatie. Een groot aantal hoofden is in het bezit van land uit kracht van zekere regten, die men hier in Europa ook gekend heeft onder het feodaal stelsel, toen veel grond als een beneficium werd uitgegeven. De gronden, die bijv. in Solo en Djokdjo verhuurd worden, zijn aan de hoofden toegekend bij wijze van apanage.

Wat de heer Canter Visscher gezegd heeft, dat hij dikwijls bij verdeeling van grond een cijfer van zes nommers heeft moeten aannemen, is een bewijs dat de grond thans zoodanig gesplitst wordt dat er geen oog op is te houden. Gesteld dat iemand heeft een bouw, dat is zeven tienden van één bunder, en dat die man heeft zeven kinderen. In geval van overlijden van het hoofd van het gezin zal ieder kind dus krijgen een tiende gedeelte van een bunder en zoo vervolgens. Is zoo iets wenschelijk? Zou het niet veel beter zijn dat het land werd verkocht en dat die kleine landeigenaren daglooners werden? Zoo iets zou èn voor die personen zelf èn voor den toestand op Java zeer wenschelijk zijn. Er zouden geene klagten vernomen worden van kontraktanten en partikuliere industriëelen over gebrek aan werkvolk. Eene

afscheiding van standen op Java is, wat men er ook van zeggen moge, zeer wenschelijk.

Wat nu de vraag zelf betreft, die ons bezig houdt, ik kom er andermaal op terug of het wenschelijk zou zijn om bij het dekreteren van individuëelen eigendom op Java, den inlander niet toe te kennen het regt van vervreemding dat hij in vele streken van Java bezit. Ik beroep mij hierbij ook op de heeren Phitzinger en Kinder, mannen, die geenszins den naam hebben radikalen te zijn. Zij konstateren dat de Javanen, in Cheribon zoowel als in de Preanger, zoowel door koop als door schenking, in het bezit van grond zijn gekomen, zoodat daaruit volgt dat zij ook nu het regt van vervreemding kennen. Ik beroep mij ook op van den Bosch, die zegt dat het een verkeerd denkbeeld is dat de Javaan geen begrip heeft van eigendom en dat de gronden vaak onderling verkocht of verhuurd worden. Zullen wij nu, onder de leus eene weldaad te bewijzen, den Javaan dat regt ontnemen? Dit zou inderdaad een stap achteruit zijn. (*)

De heer *Canter Visscher.* Ik moet persisteren bij de meening, dat het regt om de gronden steeds te splitsen bij versterf, een argument tegen het toekennen van volledig vrije beschikking over den grond is. Misschien heb ik den heer Millard niet goed begrepen. Ik kan mij niet voorstellen, dat, zoo de grond, bij overlijden, steeds in kleiner perceelen gesplitst wordt, dit er toe zal leiden om te bevorderen, dat groote perceelen in een hand komen, want ik geloof, dat ieder erfgenaam zijn aandeel zal willen behouden.

De heer *Godon.* Het is u bekend, dat Java mij eenigzins vreemd is; daarentegen heb ik 16 jaren doorgebragt in andere gedeelten van den Indischen Archipel. Daar bestaat geen kommunaal bezit; waarom moet het op Java blijven bestaan? Men zegt: omdat de Javaan een kind is, gebukt onder het juk van zijne hoofden; de Javaan is onmondig en kan zijne belangen zelf niet behoorlijk voorstaan. Op de andere eilanden vindt men geene Javanen. Nu heb ik negen jaar lang verkeerd onder een volk, dat nog op veel lager trap van ontwikkeling staat, den Battakker. Ware de generaal van Swieten hier tegenwoordig, hij zou u zeggen welk eene ontwikkeling de Battahlanden in dat tijdvak hebben verkregen. Daar heeft het individu intusschen wel degelijk regt om over zijn grond te beschikken. Hij verkoopt en verpandt dien. Dat is ook een natuurlijk gevolg van het daar vigerend stelsel van straffen voor overtreding en misdrijf, want meestal worden boeten opgelegd in plaats van gevangenisstraf; de sawas worden dikwijls verkocht om boeten te kunnen betalen. Welk verschijnsel heb ik nu zeer dikwijls waargenomen? Dat sedert de inlander meer over geld te beschikken had door de invoering der kultures voor de europeesche markt, bij elke gelegenheid, als er vergaderingen werden gehouden, langzamerhand meer en meer reklames inkwamen,

(*) Ongeveer een tiental jaren geleden bleek reeds den toenmaligen direkteur der kultures, bij eene opname in *Indramayoe* dat meer dan 20000 bouw zoogenaamde sawa djosso bestonden, die door de individuëele bezitters naar verkiezing, doch met voorkennis van het dorpshoofd, verkocht of verhuurd werden.

omdat in vroegeren tijd deze of gene sawa niet verkocht, maar slechts verpand was geworden en men nu verlangde den grond weder in te lossen.

Nu wordt gezegd: op Java zullen de gronden in handen van de hoofden komen. Maar in de Battahlanden hebben de hoofden even groot gezag over hunne onderhoorigen als op Java, de inlander nadert die hoofden op even eerbiedige wijze, even kruipend als een javaansch hoofd. Maar als het Europeesch bestuur de bescherming van den kleinen man op zich neemt, is deze niet zoo kinderlijk, of hij weet dien beschermer te vinden en tot hem te komen, wanneer hem onregt wordt gedaan. Nu kan ik mij niet voorstellen, dat de Javaan in eene mindere konditie behoort te zijn en dat, zoo wij hem eigendomsregt toestaan, hem de bevoegdheid tot vervreemding zou mogen worden onthouden.

Wat nu het argument van den heer Canter Visscher betreft, dat hij bij de verdeeling van gronden op Java gebrokens van zes cijfers in de boeken moest schrijven, dit pleit voor het regt van vervreemding. De heer Canter Visscher gaat van een verkeerd gezigtspunt uit. Hij meent dat de grond altijd zal en moet verdeeld worden; maar als de Javaan den grond kan verkoopen, zal hij die een te klein erfdeel krijgt, geld daarvan maken. Mijne konklusie is, dat men den Javaan het regt van vervreemding van den grond niet mag onthouden.

De heer *Millard.* Ik wensch nog, bij hetgeen de heer Godon zegt, te voegen, dat de toestand, door hem aangegeven, welligt berust op het mohammedaansche regt, dat vooral op Sumatra naast het maleische erfregt op de familiebezittingen, heerscht. Voorzoover dat mohammedaansch regt ook vigeert op Java, kent het nu ten opzigte van het regt van vervreemding zelfs geen onderscheid tusschen roerend en onroerend goed. Het regt van vervreemding van den grond, behoudens de adats, bestaat dus wel degelijk in den Indischen Archipel.

De heer *Gevers Deynoot.* Ik wensch eene vraag te doen. Zou het niet nuttig zijn in elk geval eene kleine beperking te maken ten opzigte van de vrijheid tot vervreemding van vaste goederen, voorzoover betreft overdragt aan Chinezen? Ik heb gedurende mijn kort verblijf in Indië vernomen, dat Chinezen, vooral in de omstreken van Batavia, er naar trachten grondeigendom te verkrijgen, niet zoo zeer om daaruit voordeel te trekken, maar omdat dit hun eer en aanzien geeft. Daarom alleen trachten zij groote grondeigenaren te worden, maar zij bebouwen den grond slecht en laten de landerijen vervallen. Men kan zien welk stuk grond aan een Chinees behoort; de heeren, in Indië bekend, zullen het, geloof ik, met mij eens zijn, dat men dadelijk het onderscheid bemerkt, want anderen exploiteren den grond beter. Nu heeft de heer Bleeker gezegd, dat er geene vrees voor de Chinezen behoeft te worden gekoesterd, omdat noch zij noch de Europeanen kleine perceelen zullen koopen en men vele kleine grondbezitters zou moeten uitkoopen, om een eenigzins belangrijk perceel te verkrijgen. Zoo zal de toestand aanvankelijk zijn; geen Chinees zal een bouw grond koopen, als hij geen kans ziet zijn domein te arrondisseren; maar langzamerhand

zullen grootere landen te verkrijgen zijn en dan zullen de Chinezen wel degelijk pogingen doen om de gronden in bezit te krijgen en zich grooten grondeigendom te verzekeren. Ik geloof, na al hetgeen ik daaromtrent vernomen heb, dat het gevaarlijk zou zijn de Chinezen te veel gelegenheid te geven grondeigenaar te worden en daarom wensch ik de vraag te doen, of men ten hunnen opzigte geen beperking behoort vast te stellen?

De heer *Millard.* Ik beaam veel van hetgeen de heer Gevers daar gezegd heeft; de Chinees kruipt in waar hij kan; hij is in vele gevallen een geduchte konkurrent, omdat hij zich, oppervlakkig beschouwd althans, met geringe winsten tevreden stelt, zoodat de Europeaan daartegen niet kan konkurreren; maar het gouvernement heeft die zaak in de hand, want de Chinees heeft geen regt tot vast verblijf in de binnenlanden.

De heer *Schill.* Het is waar, dat de Chinezen in de omstreken van Batavia trachten groote vaste goederen te verkrijgen; het verschaft hun eer en aanzien, als zij uitgestrekte landgoederen bezitten. Zij koopen land, gelijk bekend is, niet zoozeer om daaruit voordeel te trekken, maar zich door indirekte inkomsten te verrijken; daaronder behoort het exploiteren van de bevolking door het drijven van handel en het smokkelen, vooral van opium, langs de kusten. Het laat zich daarom verwachten, dat het streven van Chinezen om groot landbezit te verkrijgen zich tot de strandplaatsen zal beperken; maar buitendien geloof ik niet dat eene beperking noodig zal zijn om den Chinees te verbieden op Java vast goed te koopen.

Op welke wijze komt de Chinees aan uitgestrekte landerijen en blijft hij in het bezit daarvan, zelfs zonder voordeel van de landen te trekken? De oorzaak ligt in de bepalingen van het erfregt onder de Chinezen, die geheel buiten de gewone, handels- en burgerlijke wetgeving in onze koloniën zijn gelaten. Zij weten daardoor middelen te vinden om vaste goederen, eenmaal in hun bezit, onder hunnen landaard te behouden en op hunne erfgenamen of op zoodanige personen, die zij als erfgenamen stellen, te doen overgaan en dus de gelegenheid of mogelijkheid af te snijden van latere verdeeling of verkoop dier goederen. En als men nu aanneemt, dat, zooals door den heer Gevers te regt werd opgemerkt, de Chinees eer en aanzien stelt, zelfs in het bloote bezit van land, dan meen ik dat hij daardoor nog meer genegen zal zijn om zich ook van kleine perceelen meester te maken, ten einde zoo doende iederen vreemdeling tot in het verre nageslacht te weren, die zich tusschen zijne landerijen kan vestigen. Nu geloof ik evenwel dat hij daarom niet van het landbezit moet geweerd worden. Noodig zal het slechts zijn dat de regering de Chinezen onder onze bepalingen van wetgeving brenge, ten einde te beletten dat zij zich tot groote landheeren verheffen en zich meer en meer van het land meester maken, om die tot majoraten te maken en zich alleen in het bezit tevreden te stellen, zonder het land te benuttigen hetgeen zeker niet goed te keuren is.

Overigens ben ik huiverig over het hoofdpunt in kwestie het woord te voeren, want ik heb tegen het toekennen van het regt tot vervreemding van den grond zulke argumenten hooren aanvoeren, dat ik er over verbaasd ben en in een

maalstroom ben geraakt. Zoo wijst men op het feit van voortdurende splitsing van den grond, tot in het oneindige, volgens het mohammedaansche versterfregt, om de bevoegdheid tot vervreemding te bestrijden. Ik zou met den heer Millard veeleer zeggen, dat dit juist een argument ten gunste van het regt van vervreemding is, want als een inlander zijn erfdeel aan land kan verkoopen, dan zal het niet noodig zijn den grond telkens te splitsen. Een erfgenaam, aan wien toch het 1/300ste gedeelte van een bouw toevalt, zal toch in betere positie komen als hij zijn stukje grond verkoopt, dan wanneer hij het behoudt. Ken hem dus de bevoegdheid tot vervreemding toe en hij zal zich van het land spoedig ontdoen, ontzeg hem die bevoegdheid en gij noopt hem zijn klein aandeel te behouden zonder daarvan veel voordeel te kunnen trekken.

Voorts heb ik het argument hooren aanvoeren, dat de Javaan kinderlijk is, onvermogend om zich zelven te regeren. Nu vraag ik, of de schets, die men geeft, niet juist is het gevolg van den toestand, waarin wij den Javaan laten? De inlander, die geen regt van eigendom bezit en die zekerheid mist voor het genot van de vruchten van zijn arbeid, moest wel gedemoraliseerd worden. En nu put men argumenten uit dien toestand, waartoe onze instellingen hebben medegewerkt, om te redeneren tegen het in het leven roepen van een beteren toestand! Ik geloof dat dit niet opgaat.

Men spreekt van de beschaving van den Javaan. Maar zoo men den inlander tot ontwikkeling wil brengen, men beginne dan met verbetering van den materiëelen toestand; beschaving zonder welvaart is niet denkbaar. Men neme de beletselen weg, die den man thans verhinderen over zijnen arbeid en zijnen tijd te beschikken; men erkenne eigendomsregt op den grond, verzekere de veiligheid en den eigendom en spreke eerst dan over beschaving.

Overigens vereenig ik mij met hetgeen de heeren Millard en Bleeker hebben aangevoerd. Ik zie de bezwaren niet in, die men tegen de bevoegdheid, om den grond te vervreemden, inbrengt. Dat zijn slechts schrikbeelden, geput uit eenen toestand, die het gevolg is van een verkeerd stelsel. Men moet zich verplaatsen in den toestand, die het gevolg zal zijn van de hervormingen en verbeteringen, die wij wenschen ingevoerd te zien, en dan is de gestelde vraag voor mij geene vraag.

De heer *Gevers Deynoot*. Ik wensch nog met een woord terug te komen op het onderwerp, dat ik heb aangeroerd. Het zou, in mijn oog, verkeerd zijn, dat de Chinees een groot grondeigenaar worden kan, omdat hetgeen eens aan een Chinees behoort nimmer meer aan de markt komt, daar hij den eigendom bij versterf altijd aan een anderen Chinees weet over te doen. En dit is te meer nadeelig, omdat, zoo als ik zeide, de landerijen door de Chinezen slecht worden bewerkt. Dit is in het nadeel van den landbouw. De Chinees is slechts grondbezitter voor eer en aanzien. Ik zou het dus noodzakelijk achten in het belang van den landbouw en van de bevolking, dat ten opzigte van den grondeigendom van Chinezen wettelijke bepalingen werden gesteld.

De heer *Bachiene*. Men is teruggekomen op hetgeen in eene vroegere vergadering ten opzigte van dit onderwerp is besproken, toen de invoering van individuëel

grondbezit wenschelijk is genoemd. Maar nu moet ik met den heer Millard opmerken dat, wanneer men den grondeigenaar op Java niet zou willen geven het regt van vervreemding van zijn eigendom, hij een zeer beperkt regt van eigendom zou bezitten, dat eigenlijk den naam van eigendom niet verdient. Hij zou dan niet veel meer zijn dan gebruiker van den grond.

Het komt mij dus ook voor, dat de vraag niet juist gesteld is, ten ware men nog niet als aangenomen zou willen beschouwen dat het wenschelijk is den Javaan individuëel eigendomsregt toe te kennen.

Uit de diskussie meen ik wijders te moeten opmaken, dat de kwestie, die wij bespreken, niet voor geheel Java zou behoeven te gelden, daar er vele streken zijn waar individuëel bezit met daaraan verbonden regt van vervreemding bestaat. Men zou dus meer het oog hebben op de streken waar kommunaal bezit bestaat en waar men individuëel bezit zou wenschen in te voeren.

Eenige willen de Chinezen niet toestaan gronden van den Javaan te koopen. Is het de bedoeling, dat zij dien grond ook niet van Europeanen mogen koopen?

Daar er zeer veel verschil van gevoelen blijkt te bestaan tusschen de heeren, die van nabij met den toestand in Indië bekend zijn, wordt het voor hen die de Javanen niet door eigen waarneming kennen, moeijelijk tot een besluit te geraken. Tot mijne inlichting veroorloof ik mij nog een paar vragen, die ik gaarne beantwoord zag.

Zou het niet wenschelijk zijn *een tijd van overgang* aan te nemen, om te komen van den tegenwoordigen toestand van kommunaal bezit tot dien van vollen, vrijen eigendom? Welke regelen en welken tijd van duur zou men kunnen stellen, om bezwaren te vermijden, die anders misschien uit het eensklaps invoeren van een toestand van vrijheid van beschikking over den grond zouden kunnen ontstaan?

Ik heb ook hooren zeggen dat de Javaan zijn land voor een bagatel zou verkoopen. Ik veroorloof mij de vraag of het burgerlijk regt in Indië ook de aktie tot vernietiging van koop wegens grove benadeeling kent? Volgens het fransche regt kan, wanneer iemand iets koopt beneden zeven twaalfden van de waarde, de koop op verlangen van den verkooper vernietigd worden. Wanneer dergelijke bepaling ook in Indië geldt, dan zou de vrees voor benadeeling van den Javaan aanmerkelijk verminderd worden. (*)

De heer *Schill.* Ik moet nog een paar woorden voegen bij hetgeen ik reeds gezegd heb en wel om op te merken dat ik deel in de beschouwing van den heer Gevers over den toestand van het landbezit der Chinezen op Java, de oorzaken en de wijze van dat landbezit en de nadeelige gevolgen die daaruit ontstaan. Alleen zou ik niet wenschen dat de Chinezen uitgesloten werden van het regt om grondbezitter te worden, en dat eene beperking ten opzigte van die oosterlingen worde daargesteld, omdat zulks zou zijn eene beperking van het regt van eigendom en verkoop, door beperking van konkurrentie, en daardoor eene zekere monopolie zou worden gegeven aan Europeanen en inlanders tot inkoop van landen. Maar wel zou ik wenschen dat de Chinezen onder zoodanige wets-

(*) Art. 1674 C. N.

bepalingen werden gebragt, dat het voor hen niet mogelijk is groote en uitgestrekte landerijen in eeuwigdurend bezit te houden, zonder die behoorlijk te exploiteren.

De heer *Gevers Deynoot.* Wil men de zaak omkeeren en de Chinezen niet in de gelegenheid stellen groote grondbezittingen te hebben, omdat zij die niet behoorlijk exploiteren, dan is de zaak gevonden. Mijn bezwaar is dat de Chinezen hun land verwaarloozen.

Ten opzigte van de vraag van den heer Bachiene moet ik opmerken dat het mijne bedoeling was de Chinezen uit te sluiten, onverschillig van wie zij het land koopen, hetzij van Javanen, hetzij van Europeanen.

De heer *Bekking.* Ik veroorloof mij eene enkele opmerking naar aanleiding van het gesprokene door den heer Gevers Deynoot. Ik beaam het bezwaar, door den heer Gevers aangevoerd, maar ik geloof dat het onjuist is uit den toestand van het chineesch landbezit in de residentie Batavia bezwaren te willen afleiden tegen den verkoop van grond in de andere residentiën van Java.

Het verschil toch dat tusschen de residentie Batavia en de andere residentiën bestaat, mag niet uit het oog verloren worden. De residentie Batavia bestaat geheel uit partikuliere landen, die door verloop van tijden in handen van Europeanen en Chinezen zijn gekomen. De regtstoestand is daar geheel anders dan in de overige residentiën. Stelt men nu de vraag: is het wenschelijk om den grondeigenaar op Java onbelemmerde beschikking over zijn eigendom te geven, dan moet men ten opzigte van de gouvernements-residentiën — ik noem die aldus ter onderscheiding van den toestand die in de residentie Batavia bestaat — wel in het oog houden welke bepalingen daar van kracht zijn, onder anderen ook de bepaling dat de Chinezen in de binnenlanden van Java zijn uitgesloten en dat zij daar alleen toegang kunnen bekomen met speciale vergunning. Ik kan dus de vrees niet deelen, dat door den verkoop van gronden in de gouvernements-residentiën vrij te laten, die gronden in handen van Chinezen zouden komen.

De vrees, die ik door de heeren Canter Visscher en Feist heb hooren uiten tegen het denkbeeld om aan de javaansche bevolking onbelemmerde beschikking over haar grond toe te kennen, kan ik niet juist noemen. De meening, onder anderen door den heer Canter Visscher geopenbaard, dat vooral de hoofden zich van de gronden zullen empareren, schijnt mij toe van allen grond ontbloot te zijn, omdat dáár waar thans reeds individuëel bezit bestaat, en waar de bevolking onbelemmerd, door middel van verkoop, erfenis als anderzins, over haren grond beschikt, dergelijk verschijnsel zich niet heeft voorgedaan.

In antwoord op de vraag van den heer Bachiene meen ik nog te moeten mededeelen, dat, indien mijn geheugen mij niet bedriegt, het burgerlijk wetboek voor Indië inderdaad waarborgende bepalingen inhoudt tegen oneerlijke overdragt van eigendom, niet zoozeer door het vaststellen van een minimum waar beneden de koop als niet geldend wordt beschouwd als wel door het waken tegen misbruiken in het algemeen.

Wat overigens betreft het aannemen van een tijdperk van overgang, de noodzakelijkheid daarvan kan ik niet inzien. Immers zoodanige overgangsmaat-

regel zou juist gelegen moeten zijn in eene beperking van het regt tot beschikking over den eigendom, en dat is het juist waartegen de feitelijke toestand op Java zich verzet. Zoo als te regt is aangemerkt zou daardoor eene achterwaartsche schrede gemaakt worden. Ik weet ook niet wat er gewonnen zou worden door het verschuiven van de invoering van een maatregel, omdat later, wanneer dat overgangstijdperk verstreken zou zijn, men altijd in hetzelfde geval zou verkeeren, als waarin wij ons nu bevinden.

De heer *Rædt van Oldenbarneveld.* Op de vraag van den heer Bachiene heeft de heer Bekking gezegd dat de indische wetten bepalingen inhouden, die in het algemeen waken tegen oneerlijke praktijken. Weet de heer Bekking zeker dat zoodanige bepalingen bestaan, dan wil ik dit gaarne aannemen. Mij zijn ze niet bekend.

Ten opzigte van hetgeen door den heer Gevers Deynoot is gezegd wensch ik de vraag te doen, of de Chinezen in Indië in het algemeen niet zijn aan te merken als de geldschieters? Indien dit waar is, zou men dan door uitsluiting van de Chinezen niet een grooten knak geven aan de ontwikkeling van den grondeigendom in Indië? De Javaan zou dan toch veelal moeten komen bij menschen die geen geld kunnen of willen geven. Dit is een ekonomisch bezwaar tegen de uitsluiting.

Aan de andere zijde evenwel zijn aan de toelating der Chinezen als grondeigenaren voorzeker bezwaren verbonden. Staat de arbeidende klasse ten platten lande op Java op een hoogeren trap van ontwikkeling dan de kleine landbouwer hier te lande? Ik heb dit wel hooren betwijfelen. En wat zien wij nu hier te lande gebeuren met den kleinen landbouwer, die een stukje grond heeft? Wanneer hij tijden beleeft van misgewas of het noodlot hem op andere wijze slagen toebrengt, is hij dikwijls verpligt geld op te nemen. Nu heb ik meermalen kunnen opmerken dat die kleine landbouwer, eenmaal in handen van geldschieters gevallen, door dezen geheel is gedepossedeerd. Wanneer de nederlandsche landman daartegen niet bestand is, zal de Javaan er dan wel tegen bestand zijn? En nu zegge men niet dat hetgeen ik zeg, eene exceptie is. Ik beroep mij op hen, die met den toestand in de provinciën bekend zijn of er niet personen zijn — en ik zou die personen met name kunnen aanwijzen — die in den tijd van 50 jaren op die wijze zich hebben meester gemaakt van honderde bunders land. En hoe gebeurt dit? Een man zit in geldelijke verlegenheid. Hij gaat naar een geldschieter, die hem op eene losse obligatie tegen matige rente geld geeft. Eenigen tijd gaat dit goed. De geldschieter maant noch om rente noch om kapitaal, maar na eenige jaren vraagt hij toch om eene afrekening. De landbouwer is evenwel steeds achteruitgegaan, of hij kan uit anderen hoofde niet betalen. Nu zegt de geldschieter: ik wil u niet ongelukkig maken, ik zal hypotheek op uw land nemen. Dit gebeurt en de geldschieter laat weder eenigen tijd verloopen. Eindelijk klopt hij weêr aan om afrekening, maar de man kan noch rente noch kapitaal voldoen. Daarop zegt de geldschieter: ik zal uw land koopen en gij kunt tegen billijke rente huurder worden. De koop wordt gesloten en de geldschieter is in het bezit van het land tegen eene zoo geringe som, dat het bijna voor de helft is weggegeven. Mijne

vraag is nu: is de Javaan zooveel meer ontwikkeld en kloek dat hij tegen dergelijke handelwijzen van geldschieters bestand is?

De heer *Bleeker*. Ik acht mij verpligt op een paar punten door den heer Bachiene aangeroerd, terug te komen. De geachte spreker zegt dat de toekenning van onbelemmerde beschikking over den grond geen betrekking zou hebben op streken waar individuëel, maar wel op die waar kommunaal bezit bestaat. Dit kan niet toegegeven worden, omdat, zoo het al juist moge zijn in beginsel, het geenszins juist is in de praktijk. Het landrentestelsel werkt, met uitzondering van enkele gedeelten, over geheel Java; niet alleen waar kommunaal bezit, maar ook waar individuëel bezit bestaat. Wat ligt aan dat landrentestelsel ten grondslag? Men weet, dat daarbij het gouvernement optreedt als verhuurder van den grond. Die verhuur heeft plaats zoowel daar waar individuëel als waar kommunaal grondbezit bestaat. Van die verhuring worden piagems afgegeven, en uit de afgifte daarvan blijkt dat, zoo het in beginsel al juist mogt zijn dat de inlander is eigenaar van den grond, zijn eigendomsregt nog niet is erkend. Het is evenwel noodig dat dit regt erkend worde. De wenschelijkheid daarvan is dan ook vroeger door het Genootschap, in eene konkluzie geformuleerd.

Ik neem de vrijheid aan den inhoud van die konkluzie te herinneren, omdat de toen aangenomen punten mij voorkomen een voldoend antwoord te geven op vragen betrekkelijk de wenschelijkheid van een tijdperk van overgang. Indien ik mij niet bedrieg, wenscht men, dat de overgang van den tegenwoordigen tot den gewenschten toestand niet te plotseling plaats hebbe. Welke konkluzie heeft nu het Genootschap in zijne vergadering van 25 Januarij jl. aangenomen? „Het Indisch Genootschap is van oordeel dat de geleidelijke oplossing van het kommunaal in het individuëel grondbezit in Nederlandsch Indië, zoowel in het belang van den staat als in dat der bevolking, zeer wenschelijk moet worden geacht en dat tot bereiking van dit doel (en dit sluit reeds in zich wat de heer Bachiene met een overgangstijdperk bedoelt) de volgende punten overweging verdienen: 1°. wettiging van het bestaande individuëel bezit; 2°. vestiging van het individuëel bezit door ontginning van woeste gronden verkregen of te verkrijgen; 3°. staking van verdere splitsing der gemeentegronden; 4°. onderlinge verdeeling der sawas onder de regthebbenden.” Ik geloof dat, wanneer men wil overgaan tot eene verandering van het stelsel van grondbezit op Java en men den weg volgt, in deze vier punten aangewezen, van zelf een overgangstijdperk verkregen is. Uit de diskussie van 25 Januarij blijkt ook duidelijk dat men niet alles in eens wil, maar een trapsgewijzen overgang verlangt.

De heer *Canter Visscher*. Men heeft veel gesproken over de mogelijkheid, dat de Javaan zijn aandeel in den grond zou verkoopen en dat dit splitsing zou voorkomen. Maar dit hangt altijd af van het goedvinden van elk individu.

Het punt van het grondbezit van Chinezen is evenwel van groot belang op zich zelf; ik wil hierbij nog even stilstaan. Ik wensch vooraf in herinnering te brengen, dat dit onderwerp reeds eenige jaren geleden door het Genootschap is behandeld. Ik heb toen een resumé opgesteld van de verschillende

geuite meeningen, dat in druk is verschenen. De belangstellende kan dat vinden in de *Handelingen* van ons Genootschap, jaargang 1857.

Men heeft gezegd, dat er minder gevaar bestaat, dat de Chinezen zich van de gronden in de binnenlanden zullen meester maken, want dat zij daar niet toegelaten worden. Maar ik vraag, hoe vele chineesche pachters worden niet in de binnenlanden toegelaten? Juist van die pachters komt het gevaar. De Chinezen zijn verder gevestigd over de groote uitgestrektheid aan de kustplaatsen; zal men daar toelaten, dat zij zich gronden toeëigenen, of zal men hen uitsluiten? Ik geloof niet dat dit laatste in de bedoeling van sommige sprekers ligt en dit acht ik verkeerd.

De heeren Schill en Gevers erkennen, dat de Chinees steeds zijne gronden weet vast te houden. Zij doen dit zoowel omdat de eigendom van vast goed eer en aanzien geeft, als om de groote kosten van de offers te vinden, die hunne erfgenamen voor hen moeten doen; zij zijn zeer gesteld op die offers en daarom bezigen zij alle beschikbare middelen tot bestendiging van den eigendom van landerijen onder hunne natelatene betrekkingen."

Ik wensch nog eenige ophelderingen te geven over het versterfregt onder de Chinezen, hoewel dit niet in direkt verband staat tot het punt, dat aan de orde is. In Indië bestaat geen geregeld versterfregt onder de Chinezen. Er zijn wel eenige regelen aangenomen, die de Chinezen zelven hebben gesteld, maar de chineesche wetten op dat stuk zijn niet bekend. Men kan ten opzigte van dit punt zeggen, dat ieder Chinees in onze bezittingen gevestigd zijn eigen wetgever is. Zoo liet ik eens een testament van een Chinees onderzoeken, naar aanleiding van eenen in het grootboek voorkomende post van *f* 40,000 ten behoeve van *de onbekende erfgenamen van N. N.* Het bleek mij dat de vorige eigenaar dier gelden tot zijne erfgenamen had benoemd twee zonen die hij bij zijne vrouw *zou* verwekken. De man had toen reeds een volwassen zoon, dien hij echter aan een ander had afgestaan en die dus niet meer als zijn kind beschouwd werd. Zijn ouderdom was welligt de oorzaak van het mislukken zijner verkrachting, althans bij zijn overlijden ontbraken er kinderen. Hij had echter in dat geval voorzien en bij hetzelfde testament zijn exekuteur gelast om, bij ontsteutenis van descendenten, twee kinderen (van denzelfden stam) als de zijne aan te nemen (poengoet). De exekuteur had daaraan niet voldaan maar het geld eenvoudig bij boedelmeesteren overgebragt. Dat kollegie persuadeerde hem later om aan den uitersten wil van den overledene te voldoen, hetgeen gedeeltelijk door het aannemen van een kind tijdens mijn presidium plaats vond, op wiens naam de helft der som werd overgeschreven. Het is mij onbekend hoe later met de overige helft is gehandeld.

Ik vraag verschooning voor deze uitweiding en wensch, op de gedane aanmerking dat de inlandsche hoofden geen geld bezitten om land te koopen, te repliceren dat ik niet van *koopen* heb gesproken, maar in herinnering heb willen brengen dat de hoofden door hun invloed wel andere middelen kunnen bezigen om in het bezit van gronden te komen.

De heer *Schill.* Ik wensch al dadelijk tegen dit argument op te merken, dat de heer Canter Visscher op misbruiken doelt; nu is mogelijk misbruik geen grond om een op zich zelf goed beginsel te veroordeelen.

De inlichtingen, die de heer Canter Visscher over den regtstoestand van de Chinezen gegeven heeft, bevestigen hetgeen de heer Gevers gezegd heeft, dat er onder de Chinezen eene strekking bestaat om zich landbezit te verschaffen, terwijl de bepalingen omtrent het erfregt hiertoe medewerken dat die gronden niet weder uit hunne handen komen, zoodat de neiging om groote goederen te verkrijgen steeds sterker zal worden. Maar ik geloof dat het redmiddel moet gevonden worden in verbetering van den slechten regtstoestand van de Chinezen, die toch altijd slechts vreemdelingen zijn, die wij in de koloniën toelaten, veeleer dan in beperking van het regt van vervreemding.

Nog een enkel woord over hetgeen de heer Raedt heeft gezegd. Hij heeft ons eene schildering gegeven van hetgeen op het platte land in ons vaderland wel eens gebeurt om grondeigendom te verkrijgen. Daaruit ontstaat voor mij de vraag: wat gebeurt er met de personen die aldus gedepoeilleerd worden? Waarschijnlijk zullen zij landbouwers blijven, al is het dat zij hun goed verloren hebben. Zij gaan dan van den toestand van grondeigenaren tot dien van arbeiders over. Maar ik vraag tevens, hoe het mogelijk is geworden, dat zij tot dien toestand zijn geraakt? De oorzaak zal meestal wel liggen in de omstandigheid, dat zij door gebrek aan kapitaal, gemis aan kennis en zorg niet bij magte waren hun eigendom zoodanig te exploiteren, dat zij door de vruchten, die zij genoten, in hunne behoeften konden voorzien. Zullen zij nu niet in betrekkelijk betere konditie komen, wanneer zij arbeiders zijn en voor loon dienen, dan wanneer zij als eigenaren zoodanig loon niet eens kunnen verdienen, daarom niet in het noodige kunnen voorzien en een steeds zorgwekkend, meer en meer verachterend bestaan voortslepen? De Javaan, die, zoo hij al in algemeene kennis nog achterlijk is, in beschaving in het algemeen met de landlieden alhier is gelijk te stellen, zal welligt hier en daar in de bedoelde positie kunnen komen. Maar wat zal het schaden, zoo de Javanen hunne gronden verkoopen en tot den toestand van arbeiders overgaan? Zij die hunne bezittingen niet zoo voordeelig kunnen exploiteren, zullen die verkoopen en welligt arbeiders worden op hetzelfde land. Ik zie daarin zelfs een voordeel, want het land zal improduktief blijven in handen van den man, die, door gemis aan kapitaal of kennis van den landbouw, er niet alle mogelijk voordeel uit weet te trekken, terwijl de groote landbouwer of de groote kapitalist de gronden en voortbrengselen zal verbeteren en meer produktief maken. De arbeider, die voor loon werkt, zal dan, beter verzekerd van loon of verdienste, meer onbezorgd leven en bij het opdoen van ondervinding en kennis, zorg en overleg aanwenden om weder tot grondeigendom te kunnen geraken. Ik zie dus niet in dat de schildering, die ons van de landbouwers in dit land is gegeven een argument kan zijn om den Javaan het regt van vervreemding van den grond te onthouden.

De heer *Raedt van Oldenbarneveld*. De heer Schill verplaatst de kwestie eenigermate en stelt de zaak voor, als of ik slechts gesproken had van eenvoudigen overgang van de eene hand in de andere, op *regelmatige* wijze; dan gaat zijne redenering op. Maar ik heb er op gewezen, dat de kleine landbouwer somtijds slechts een derde of een vierde van de waarde van zijnen grond ontvangt en tegen zulk eene geringe som gedepoeilleerd wordt. Nu vind ik

die positie zoo aangenaam niet. Ik zie er ook geen geluk voor Europeaan of Javaan in als hij op die wijze van klein grondeigenaar arbeider moet worden. Ik kan mijne vrees niet onderdrukken dat ook de Javaan dikwerf het slagtoffer van woekeraars zal worden. Daartegen zou ik hem willen beschermen.

De heer *Millard*. De heer Raedt heeft ons eene schets gegeven van de handelingen der Chinezen in Nederland en nu moet ik zeggen, dat, hetgeen de heer Gevers over de Chinezen in Indië zegt, daarmede veel overeenkomt en dus veel waarheid bevat. Ik heb dit zelf van nabij gezien. Maar dat bepaalt zich hoofdzakelijk tot de ommelanden van Batavia en nu houd ik vol, dat de Chinees in de binnenlanden geen landbezit kan verkrijgen, tenzij wij hem toelaten. De heer Canter Visscher zegt ons: er zijn chineesche pachters in de binnenlanden. Ik antwoord: zij zijn er voor zoolang de pacht duurt, zij zijn niet bevoegd om daar te blijven. Het gouvernement kan voorkomen, dat zij zich daar vestigen, als de pachttijd verstreken is.

De hoofden bezitten over het algemeen geen kapitaal. Nu zijn zij in staat het land meester te worden door andere middelen, zegt men. Maar welke zijn de bestaanmiddelen van de hoofden? Zij leven grootendeels door den arbeid van hunne zoogenaamde volgelingen, de heeredienstpligtigen. In eene beter georganiseerde javaansche maatschappij moet echter dat misbruik ophouden en moet men de hoofden beletten misbruik van hunne magt te maken. De heerediensten geven aan de hoofden de middelen om voordeel van gronden te trekken, die zij bezitten of akkapareren. Schaft men de heerediensten af, dan moeten de hoofden hunne arbeiders huren en kunnen zij geen voordeel van gronden trekken, als zij geen kapitaal bezitten om ze te bebouwen. Bezit nu een javaansch hoofd geld om het in den grond te steken, dan zie ik daarin groot nut.

De heer *Bleeker*. Ik wensch nog een woord te zeggen over de bezwaren van den heer Canter Visscher. Hij vreest dat de Chinezen zich van gronden zullen meester maken, omdat zij als pachters toegang hebben tot de binnenlanden. Nu houden de pachters of hunne dienaren vooreerst slechts tijdelijk verblijf in de binnenlanden, zoo als reeds gezegd is. Maar hierop wil ik vooral de aandacht vestigen, dat dit bezwaar steeds minder groot wordt naarmate het verbruik van opium afneemt. Wij weten allen, dat het grootste aantal Chinezen in de binnenlanden is gekomen tengevolge van het pachtstelsel van amfioen. Nu doet zich het gelukkige verschijnsel voor, dat die pacht hoe langer hoe meer wordt beperkt, niet intensief maar extensief. Dientengevolge zijn reeds groote streken op Java in de verboden kringen opgenomen, kringen waarvan ik de bevolking, op goede gronden, op ruim 2½ miljoen zielen schat. Dus is reeds het ⅕ à ⅙ van Java in dit opzigt bevrijd van al de noodlottige gevolgen van het pachtstelsel. Verdere beperking ligt in het stelsel van de regering en dit moet binnen een zeker aantal jaren tot beperking van de opiumpacht tot een klein gedeelte van Java leiden, zoo niet tot de gewenschte algeheele afschaffing van de opiumpacht op dat eiland. Ik meen dus dat het gevaar, dat door de tegenwoordigheid van chineesche pachters ontstaat, veel geringer is dan vroeger en dat het nog zal verminderen.

De heer *Bachiene.* Het *verblijf* van de Chinezen kan op dit oogenblik minder een punt van kwestie zijn, want de Chinees kan zeer goed eigenaar van gronden zijn zonder regt van verblijf in de binnenlanden te hebben.

Een ander punt, dat mij toeschijnt van meer gewigt nog te zijn, is het onderscheid tusschen de klasse van landbezitters en veldarbeiders. De veldarbeider is toch in den regel iemand, die geen land in eigendom of huur bezit, maar tegen vast loon, als dagloοner, met zijne handen den kost moet verdienen. Nu zou ik het geene wenschelijke uitkomst vinden van het toelaten van het regt van vervreemding, wanneer men zich kon voorstellen dat de sawabezitter een daglooner of eenvoudig veldarbeider werd. Ik geloof dat dit voor hem eene schrede achteruit zou wezen.

Tegen het regt van vervreemding, dat een groot deel van de leden aan den Javaan schijnt te willen toekennen, heb ik alléén hooren aanvoeren het gevaar van ligtvaardigen verkoop. Nu wensch ik bij herhaling te vragen: wanneer in het burgerlijk regt voor Indië niet de bepaling is opgenomen dat een koop kan worden vernietigd wegens benadeeling in den koopprijs, of het dan niet *raadzaam* zou zijn zoodanige bepaling in het leven te roepen? Daarin zou toch een waarborg gelegen zijn voor den Javaan tegen benadeeling, daar hij een middel in handen zou hebben om den ligtvaardig aangeganen koop te doen vernietigen en schade te ontgaan.

Ik heb gesproken van het niet toepasselijk zijn der vraag op gedeelten van Java, waar reeds individuëel grondbezit bestaat, en van een toestand van overgang, ten einde gevaren te vermijden, die misschien uit het te spoedig invoeren van het stelsel van grondeigendom zouden kunnen ontstaan. Naar aanleiding daarvan heeft de heer Bleeker eenige inlichtingen gegeven, waarvoor ik hem dank zeg.

De heer *van Aalst.* Ik heb door deze diskussie zeer veel licht ontvangen, maar mijne meening is er toch niet door veranderd dat het toekennen van eigendomsregt het beste middel is voor de ontwikkeling der inlandsche bevolking. Ik geloof niet dat aan het toekennen van het eigendomsregt zoovele bezwaren verbonden zijn als men vermoedt. Het is toch een volkstrek van den Javaan dat hij groote liefde bezit voor het land, waar hij geboren en opgegroeid is, dat hij heeft beploegd en beplant. Ik geloof dat dit een karaktertrek is van den Javaan, die door niemand zal ontkend worden, ook niet door hen, die Java later dan ik verlaten hebben. Dat er aan het invoeren van het individuëel bezit bezwaren verbonden zijn, zal ik niet ontkennen, maar dat die bezwaren zoo groot zijn als men vermoedt en zoo overwegend zijn dat ze van het nemen van den maatregel moeten doen afschrikken, betwijfel ik.

Ik veroorloof mij een woord te zeggen over de schets, door den heer Raedt gegeven van de nadeelen, die zouden kunnen ontstaan uit het verleenen van individuëelen eigendom. Zooals door onderscheidene sprekers is herinnerd, bestaat thans reeds in vele streken individuëel eigendomsregt. De inlander wordt in het bezit gelaten, zoolang hij voldoet aan de gestelde bepalingen, zoolang hij, onder anderen, zorgt voor eene geregelde aanzuivering van de pacht. Zoodra hij evenwel in zijne verpligtingen, hetzij door zorgeloosheid, hetzij door andere omstandigheden, te kort schiet, wordt hij gedepossedeerd. In

welken slechteren toestand zou de inlander nu kunnen geraken door het wettig verleenen van individuëel eigendomsregt?

De heer *Raedt van Oldenbarneveld.* Ik heb geenszins willen beweren dat de aktuëele toestand van den Javaan te verkiezen zou zijn boven den toestand, dien men in het leven wil roepen. Ik heb slechts, na de diskussie van beide kanten gevolgd te hebben, eene vraag gedaan zonder daarom van mijn decisief besluit te doen blijken. Ik hel veel meer over tot de meening dat het wenschelijk is den Javaan individuëel eigendomsregt op den grond te verleenen dan tot het tegenovergestelde gevoelen. De bedenking van den heer Gevers Deynoot achtte ik evenwel van genoeg gewigt om daaraan al onze aandacht te wijden en ik heb mij gedrongen gevoeld daarop met een woord terug te komen. Ik heb toen gevraagd of de Javaan kan geacht worden op hoogeren trap van ontwikkeling te staan dan bij ons ten platten lande de kleine landbouwer. Den toestand van dien kleinen man heb ik toen geschetst en ik heb doen uitkomen, aan welke gevaren de weinig ontwikkelde plattelandsbewoner van de zijde van gewetenlooze geldschieters kan bloot staan. Dat punt achtte ik, voordat hier een besluit werd genomen, onzer aandachtige overweging overwaardig.

De heer *van Aalst.* Ik laat geheel daar de ontwikkeling van den kleinen man hier te lande tegenover de ontwikkeling van den Javaan, al geloof ik ook dat eene vergelijking niet geheel ten nadeele van den laatste zou uitvallen. Zeker is het evenwel, en daar wijs ik vooral op, dat de Javaan ontegenzeggelijk eene groote voorliefde bezit voor het land waarop hij geboren is en dat hij bewerkt heeft.

De heer *Goekoop.* Ik ben door de diskussie nog niet voldoende ingelicht. Daarom veroorloof ik mij nog eenige vragen te doen. Eene eerste vraag. Bij herhaling heb ik hooren zeggen dat in verschillende streken van Java reeds individuëel grondbezit bestaat. Is dat bezit beperkt of onbeperkt? Zoo het onbeperkt is, zijn daaruit ook nadeelige gevolgen ontstaan?

De heer *Bleeker.* Ik heb die vraag reeds vroeger beantwoord. Het individuëel grondbezit bestaat in vele streken op Java, onbeperkt en onbegrensd, zooals wij ons dat voorstellen, en daaruit zijn de gevaren en bezwaren niet ontstaan, die sommige leden hebben afgeschilderd, als de noodzakelijke gevolgen van den beoogden maatregel.

De heer *Goekoop.* Eene tweede vraag. Op het beschrijvingsbiljet is de vraag aldus gesteld: Moet aan de Javanen, bij het verleenen van individuëel eigendomsregt op den grond, vrijheid van vervreemding worden gelaten? Is nu de bedoeling het stelsel onbeperkt en zuiver toe te passen tot alle grondbezitters in Indië? Wil men de vraag bevestigend beantwoorden met het oog op den inlander alleen, of wil men dat de grond ook kan worden verkocht aan Europeanen, Arabieren, Chinezen en aan personen van andere natiën?

De *Voorzitter*. De vraag is: wil men den Javaan onbeperkte beschikking over den grond laten. Zoo ja, dan moet hij dien ook kunnen vervreemden aan Europeanen en aan vreemde oosterlingen, tenzij de wet dit uitdrukkelijk belet, wat de eene of andere natie of zekeren landaard betreft. Maar eerst moet de hoofdvraag uitgemaakt zijn, willen wij restriktiën toelaten. Eerst moet men beslissen, of de Javaan mag kunnen verkoopen; dan kunnen wij nagaan, of er bepalingen ten opzigte van de eventuëele koopers noodig zijn.

De heer *Goekoop*. Vergun mij dan eene derde vraag. Naar aanleiding van hetgeen ik van de heeren Gevers en Bachiene heb gehoord, komt het mij voor dat een tijdperk van overgang zeer wenschelijk is. Ik weet niet welke bezwaren daartegen kunnen bestaan. Zou men nu niet kunnen bepalen, dat gedurende de eerste 10 of 20 jaren alleen verkoop mag plaats hebben tusschen inlanders onderling of aan Europeanen? Dan komt men geleidelijk tot algeheele vrijheid, maar dan stellen wij een tijdperk van overgang.

De heer *Canter Visscher*. Met dat denkbeeld vereenig ik mij. Ik zou het op die wijze wenschen te zien toepassen dat die gronden voor een zeker getal jaren in erfpacht of in bruikleen werden afgestaan. Als daarvan behoorlijke registers worden gehouden kan men na het verstrijken van zoodanigen termijn gemakkelijk nagaan welke vervreemdingen er inmiddels hebben plaats gehad. Men zal daaruit gevolgtrekkingen kunnen maken, die de middelen aanwijzen om misbruiken of verkeerde praktijken te keeren bij het later verleenen van onbeperkt eigendomsregt.

De heer *Millard*. Ik geloof dat de opmerking van den heer Bachiene volkomen juist is, dat, zoo men den Chinees uit de binnenlanden weert, dit niet uitsluit zijn regt om gronden in de binnenlanden te koopen. Maar het kwaad ligt ook niet daarin, dat een Chinees geld geeft om land te koopen. De Chinees, die te Batavia verblijf houdt, zal in de binnenlanden den inlander niet kunnen misleiden en hem zijn land afzetten. Wil een chineesch kapitalist langs den breeden weg land koopen en woont hij te Batavia of op een der hoofdplaatsen, dan zal hij het beheer van zijn goed aan een inlander of aan een Europeaan moeten opdragen en zal hij zelf den kleinen man ook niet kunnen verdrukken. Dat bezwaar acht ik dus van geenerlei belang; het is geen bezwaar als een Chinees tegen den vollen prijs land koopt. Maar er moet voor overdragt van vast goed in elk geval eenigerlei akte opgemaakt worden en nu zou men verder kunnen gaan en zelfs den Chinees verbieden gronden in de binnenlanden te koopen.

De heer Canter Visscher staat het denkbeeld voor, den Javaan eerst de regten van erfpachter toe te kennen. Maar is erfpacht dan niet vatbaar voor vervreemding? Als de Javaan in de regten van den erfpachter treedt, kan hij zijn regt vervreemden. Dat is eene uitgemaakte zaak, inhérent aan erfpacht. Wil men hem beletten zijn goed te vervreemden, dan kan hij niet in de regten van den erfpachter treden, want die kan zijne regten overdragen, even goed als een eigenaar zijn eigendom. Beschouwt men de regten van den erfpachter onder den inlander goed, welk verschil bestaat dan tusschen

die regten en eigendom, wat vervreemdbaarheid betreft? Als men hem dan toch niet vervreemding kan beletten, open ik hem liever eigendom.

De *Voorzitter*. Uit de tot dusverre gevoerde debatten blijkt, dat er tweeërlei gevoelen heerscht.

Een deel der leden, die het woord gevoerd hebben, is niet geneigd de vraag, zooals die op het beschrijvingsbiljet is gesteld, toestemmend te beantwoorden. Zij steunen hunne meening hoofdzakelijk op het argument, dat de Javaan nog te kinderlijk, te ligtzinnig, en te weinig bekwaam is om zijne driften te matigen, om hem het volle individuëele-eigendomsregt op den grond toe te kennen. Zij onderstellen, dat daarvan eene voor den inlander schadelijke vervreemding van goed het gevolg zou zijn en dat het land in handen van Europeanen, vreemde oosterlingen, maar ook en vooral van Chinezen zou komen. Zij beweren, dat de Javaan zoo ligtzinnig is, dat hij in sommige gevallen vrouw en kind zou vervreemden. Zij zouden daarom in elk geval een tijdperk van overgang vastgesteld willen zien.

Andere leden ontkennen de waarde van dit argument. Zij zeggen, dat de Javaan niet zoo kinderlijk en ligtzinnig is, als men beweert, en dat de argumentatie van anderen te ver gaat. Wil men den Javaan grondeigendom onthouden, omdat hij zoo ligtzinnig is, dat hij weleens geneigd zou zijn vrouw en kind te vervreemden, dan moest men hem het regt niet geven vrouw en kinderen te hebben. Onthouding van het regt om individuëelen grondeigendom te vervreemden, ware een terugtred. Individuëel grondbezit bestaat in sommige gedeelten van Java en men heeft daarbij het regt tot vervreemding. Zij die een termijn van overgang gesteld willen zien, willen dus een terugtred; de Javaan kan zelfs thans zijn bruikregt van den grond op partikuliere landen vervreemden.

De leden, die de vraag in toestemmenden zin beantwoorden, wijzen voorts op hetgeen de ondervinding in de Preanger-regentschappen en ook in Cheribon en in het Bantamsche heeft geleerd; de inlander staat in Bantam nogtans op lager trap van beschaving dan elders; daar heeft het regt van vervreemding geene schade gedaan; het tegendeel is waar.

Zij betoogen verder dat, zonder regt van vervreemding het hypothekair stelsel niet zou kunnen worden ingevoerd, zoodat geen kapitaal voor den landbouw beschikbaar komt, hetgeen leidt tot slechte bebouwing van den grond. Ook zal het gemis van het regt tot vervreemding den grondeigendom steeds doen splitsen en er zoo doende geene mogelijkheid bestaan kleine perceelen weder te hereenigen en den landbouw op groote schaal te drijven. Zij verwachten van het regt van vervreemding, dat naast de grondeigenaren eene klasse van goede arbeiders zal ontstaan. Zij achten het daarom in het algemeen belang den Javaan het regt van vervreemding van den grond toe te kennen, hetgeen eigenlijk gezegd natuurlijk ligt in het denkbeeld van regt van eigendom.

Ik geloof de meeste argumenten, die gebezigd zijn, te hebben geresumeerd. Nu zullen de leden welligt verlangen, zooals in den laatsten tijd meestal geschied is eene verklaring af te leggen. Ten einde de ontwikkelde meeningen tegen elkander te kunnen overstellen, heb ik de twee volgende formules ontworpen, als:

1°. de vergadering meent, dat bij de regeling van het individuëel regt van eigendom van den grond, geene beperking moet worden gesteld aan het regt om den grond te kunnen vervreemden, en

2°. de vergadering, niet genoegzaam ingelicht over dit vraagstuk, meent vooralsnog geen verder oordeel daarover te moeten uitspreken.

Ik zou deze twee formules in omvraag willen brengen, want dan behoeven de leden die nog meerdere inlichtingen zouden verlangen, de gestelde vraag niet terstond in ontkennenden zin te beantwoorden, tenzij men verkoos geenerlei formule vast te stellen en het debat later voort te zetten.

De heer *Goekoop*. Ik zou wenschen, dat wij een middenweg konden vinden. De eerste formule zal ons doen beslissen, of wij al dan niet onbeperkte vrijheid toegekend willen zien. De tweede stelt het nemen van een besluit uit en nu zou ik meenen, dat er nog een andere weg open is, namelijk dat een tijdperk van overgang werd gesteld, om later tot volle vrijheid te komen.

De heer *Gevers Deynoot*. Ik zou de gestelde vraag ten volle in toestemmenden zin beantwoorden, mits het grondbezit van Chinezen door wettelijke maatregelen werd beperkt. Ik wil den Javaan vrijheid gunnen, mits er waarborgen bestaan, dat de Chinees den grond niet akkapareert.

De *Voorzitter*. Ik heb met opzet dit punt ter zijde gelaten, omdat het mij voorkomt, dat de regten van de Chinezen in Indië een afzonderlijk punt van overweging uitmaken. Ik heb hooren zeggen: den Chinees kan men uit de binnenlanden weren; anderen zeggen: hij is pachter en komt daardoor in de binnenlanden; een derde zegt: het bezwaar is niet zoo groot, want de amfioenpacht wordt beperkt en dus wordt de Chinees daar waar verboden kringen bestaan, weder uitgedreven. Mij dunkt, dat wij intusschen de vraag of aan den Javaan individuëele grondeigendom zal worden toegekend, met vrijheid om over zijnen eigendom te beschikken, in geen geval afhankelijk kunnen maken van het tegenwoordige stelsel van toelating tot of uitsluiting uit de binnenlanden en van de wijze waarop dit nu geregeld is. Wanneer eenmaal over eenige jaren maatregelen worden genomen, zooals wij die voorstaan, dan zal men in het belang van de ontwikkeling van den landbouw op Java tot een geheel ander stelsel moeten komen en wij kunnen dus de vraag, of aan den Javaan het regt van vervreemding van den grond zal worden toegekend, niet ondergeschikt maken aan hetgeen thans voorgeschreven is omtrent de toelating van Chinezen in de binnenlanden en van de omstandigheid, dat de Chinezen amfioenpachters zijn.

Indien wij erkennen, dat het in het belang van de indische maatschappij is, dat aan den inlander het regt wordt toegekend individuëelen grondeigendom te bezitten, met bevoegdheid om te vervreemden, dan is het eene andere en ondergeschikte vraag, of er in Indië ook een element bestaat, dat geneigd is zich door allerlei middelen van den grond meester te maken; dan moet men overwegen of daardoor een schadelijke toestand kan ontstaan, en of het noodig is afzonderlijke maatregelen te nemen ten opzigte van de Chinezen, die in elk geval vreemdelingen in onze bezittingen zijn. Dit moet niet influën-

ceren op de beslissing van een hoofdbeginsel. Nergens staat ook geschreven, dat men geenerlei beperking hoegenaamd ten opzigte van het koopen van vast goed op Java zou mogen vaststellen. De vrijheid, die wij den inlander willen toekennen, om den grond te vervreemden, zoo die zijn individuëel eigendom is, sluit nog niet in, dat wij den Chinees niet zouden mogen verbieden vast goed te koopen of wel zekere regelen omtrent de overdragt van den grond te stellen, ook om tegen misleiding van den inlander te waken. Het regt van vervreemding, aan den inlander toegekend, sluit volstrekt niet in, dat daardoor aan den Chinees vrijheid tot koopen wordt gelaten. De wetgeving omtrent Chinezen of andere vreemde Oosterlingen is thans niet aan de orde en mij dunkt, dat wij ons daarmede thans niet direkt hebben bezig te houden. Wij moeten thans de vraag behandelen: zal aan den Javaan individuëel grondeigendom worden toegekend, met of zonder beperking?

De heer *Raedt van Oldenbarnevelt.* Ik geloof dat het chineesch element een der hoofdbestanddeelen van het debat van dezen avond heeft uitgemaakt, en in het bijzonder in aanmerking komt bij de beantwoording van de gestelde vraag.

Verschillende sprekers toch zien er een overwegend bezwaar in, den Javaan vrije beschikking over den grond te laten, wanneer het te voorzien is dat de Chinezen zich daarvan op onregelmatige wijze zullen meester maken. En nu kan ik mijne bevreemding niet verbergen, dat, na al het daarover gesprokene, dat punt, door het voorstel van den Voorzitter, althans in de formule welke hij in de eerste plaats aan onze goedkeuring wil onderwerpen, zoo geheel wordt weggecijferd. Die formule komt mij voor ook in strijd te zijn met de vraag zooals die op het konvokatie-biljet aan onze beraadslaging is onderworpen. Het onderwerp van ons debat is in de reeds vooronderstelde toekenning aan den Javaan van individuëel eigendomsregt op den grond, of hem vrijheid van vervreemding van dien grond moet worden gegeven. Dat is het punt in kwestie, en nu zoude, zooals het eerste voorstel van den geachten Voorzitter luidt, juist het onderwerp in debat worden geëkarteerd. Nu is ten dezen opzigte breedvoerig over mogelijke malversatiën van de chineesche bevolking gesproken, en die kwestie hangt naauw zamen met de vraag, ons heden avond ter beantwoording gesteld.

Naar mijne beschouwing kan dus de eerste formule van den heer Voorzitter, zooals die nu luidt, niet in omvraag worden gebragt. Daarenboven acht ik de zaak niet op voldoende wijze toegelicht. Ik zou de diskussie verdaagd willen zien, zonder dat thans over eenige formule werd beslist. Immers er blijft een punt ter toelichting over. De heer Bleeker heeft gezegd, dat door de vaststelling van verboden kringen voor de amfioenpacht de Chinees verdreven is uit een gedeelte van Java, dat hij op $\frac{1}{5}$ à $\frac{1}{6}$ van het land schat. Welke zijn nu de gevolgen van dien maatregel geweest en heeft de uitdrijving van de chineesche pachters voor- of nadeelige gevolgen voor de maatschappelijke ontwikkeling van den Javaan gehad? Dat punt is nog niet besproken. De maatregelen omtrent de vaststelling van verboden kringen zijn van recente dagteekening. Men heeft dus welligt den invloed van de uitdrijving van chineesch kapitaal uit sommige streken nog niet op voldoende wijze kunnen

nagaan. Bovendien is er nog een punt, naar aanleiding van de mededeelingen van den heer Bleeker, dat mij voor eenige nadere opheldering vatbaar schijnt. Ik wenschte namelijk van hen, die met die streken meer van nabij bekend zijn te vernemen: hoe het met den individuëelen grondeigendom van den kleinen man in die streken op Java waar die reeds feitelijk bestaat, gesteld is; hoe de landbouw zich daar meerder en beter ontwikkelt; welke de verhouding is tusschen het inlandsch en chineesch element; en wat men weet van de meerdere of mindere gegrondheid der bezwaren welke dezen avond in het algemeen uit den aard, den karaktertrek, en den maatschappelijken en godsdienstigen toestand van den Chinees zijn ter sprake gebragt.

Daarom wensch ik geen besluit te nemen. Het debat is niet afgeloopen. Ik zou dit wenschen voortgezet te hebben, want het geldt hier een allergewigtigst punt en ik zal mij alzoo tegen de eerste en voor de tweede der voorgestelde formules verklaren.

De heer *Millard.* Het gouvernement heeft het regt den Chinees uit het binnenland te verwijderen en hem den toegang te ontzeggen. Ik geloof met den Voorzitter, dat dit onderwerp nadere overweging en regeling behoeft. Ik ben niet bevreesd voor de gevolgen, die de uitdrijving van den chineeschen pachter zal hebben, want in de behoefte aan kapitaal zal de Europeaan voorzien, zoo een betere toestand ontstaat. Maar ik ben van meening, dat het goed zou zijn de eerste der voorgestelde formules in dien zin aan te vullen, dat bleek, dat wij, in verband tot het hier besproken onderwerp, eene nadere wettelijke regeling van de regten van vreemde Oosterlingen noodig achten.

De *Voorzitter.* Ik heb er geen bezwaar in de voorgestelde formule in dien zin aan te vullen.

Thans zal ik het eerst in stemming brengen de vraag: of de beraadslaging zal worden verdaagd dan wel of de voorgestelde formules aan de stemming zullen worden onderworpen.

De vergadering verklaart zich tegen het denkbeeld van verdaging van de beraadslaging.

Na eenige verdere diskussie over de redaktie van de motie, waaraan de heeren Goekoop, van Aalst, Bachiene, Millard, de Serière en de Voorzitter deel nemen, wordt de volgende formule in omvraag gebragt en met 21 tegen 2 stemmen aangenomen.

„Het Indisch Genootschap is van meening, dat bij de regeling van het eigendomsregt van den Javaan op den grond geene beperking moet worden gesteld aan de vrijheid om den grond te kunnen vervreemden, zonder echter daarbij te willen te kennen geven, dat geene regelen zouden moeten worden aangenomen tegen grove benadeeling of tegen overdragt aan vreemde Oosterlingen."

Wegens het ver gevorderde uur wordt de behandeling van de overige aan de orde gestelde onderwerpen tot eene volgende vergadering uitgesteld.

EENE

INDISCHE BRUID

IN

NEDERLAND.

Java is de bron van leven,
Die zelfstandigheid en kracht
Welvaart, groei en bloei en magt
Rijkdom, grootheid, roem moet geven,
Aan het oude Nederland!
Zie wat koestren ons de stralen
Van dat rijk gezegend strand.
Dat wij ruimer ademhalen,
Onze budget's niet meer falen,
Dat de fondsen niet meer dalen,
Dat wij onze schuld betalen
Denken we aan dat kostbaar pand,
Aan de schatten, die we er halen! —
o, Brak eens die teedre band
't Was gedaan met Nederland!

In die toonen, op dien trant
Hoort ge, in Kamer en koerant.
Dikwijls Java's roem verkonden.
't Koetjen is voor duizend monden
Zoo verkwikkend reeds geweest —
Daarom prijst men 't goede beest!

Ook een loflied wil ik wijden
Aan dat eiland, op dit feest.
o, Wat waren 't zaalge tijden,
Die ik dagelijks nog prijs;
Toen ik in dat paradijs,
Op de bergen, in de dalen,
In de woudenpracht mogt dwalen,
Opgetogen van het schoon
Dat natuur er spreidt ten toon.
Wat al heerlijke tooneelen
Vol van trotsche majesteit.
Wat al lieflijke tafreelen
Zacht en vol aanminnigheid
Heb ik in dat land bewonderd;
Als de stortvloed van 't gebergt,
In de vlakte neêrgedonderd,
Alles neêrbeukt wat hem tergt;
Als de vuurberg de ingewanden
Uitstort op het arme volk
En de lachende waranden
Omwroet in een lava-kolk.
Of wanneer, in 't loof der boomen,
't Vriendlijke avondkoeltje speelt,
En aan d' oever van de stroomen
U het brandend voorhoofd streelt;
Of wanneer, in groene dreven,
U een geurge bloemenpracht,
In een eeuwig zomerleven
Bont gemengeld tegenlacht.
Duizend planten ziet ge er groeijen
Duizend frissche heesters bloeijen
Tusschen kruid en bladrendos
Van het stille, koele bosch.
Zalig is 't genot dier geuren;
En de mengeling der kleuren
Van dien schoonen bloemengaard
Is de heerlijkste van de aard!

Bruidegom, wiens feest wij vieren,
Van die bloemen, die er tieren
En wier pracht het oog verrukt
Hebt Gij u er één geplukt
En voor goed aan 't hart gedrukt.
Als ge, op Nederlandsche wijzen,
Java's lof en roem hoort prijzen
o, Dan deelt uw vol gemoed
In die toonen, in die klanken.
Maar gij hebt voor grooter goed
Java's bloemwarand te danken
Dan m' in Neêrland meestal doet.
o, Wij danken met u mede
En wij juichen in de vreugd,
Die u 't jeugdig hart verheugt,
En wij stemmen in de bede:
Bloeije lang aan uwe hand
't Bloemtjen uit het morgenland,
't Bloemtjen, schooner dan de roozen,
Dat gij u hebt uitgekozen!

Broeders, 't feestglas vol geschonken
Met het helder paarlend nat.
Dat het gloeijend schuime en spat
Met zijn tintelende vonken!
Broeders, 't feestglas volgeschonken
En op JAVA leeggedronken!

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

LI.

Beschouwingen over de regeling van de bevordering, het ontslag en het op non-activiteit stellen van de europeesche officieren der in Nederlandsch Indië aanwezige landmagt. 's Gravenhage, Gebr. J. en H. van Langenhuijsen, 1864. 8°.

De hoofdstrekking van de „Beschouwingen," die wij hier aankondigen, is een doorgaand protest tegen de op den titel vermelde regeling. Met klem van redenen wordt betoogd al het verkeerde, het ongrondwettige, het verderfelijke, het gedrochtelijke van zoovele bepalingen, in het reglement van de bevordering, het ontslag en het op non-aktiviteitstellen van de europeesche officieren der in Nederlandsch Indië aanwezige landmagt. Wij achten het van belang dat van de vele bezwaren van den schrijver tegen dat reglement, door de bevoegde autoriteiten en door alle belanghebbenden worde kennis genomen, en ook voor de niet belanghebbenden bevat het boek, — eene brochure kunnen wij het niet noemen, want het geschrift bevat meer dan 300 bladzijden druks — een tal van bijdragen tot de kennis, hoe het leger in Indië stiefmoederlijk behandeld wordt vergeleken bij het leger in Nederland.

En toch is het niet uitsluitend om het boven aangevoerde dat wij eene ruime kennisname der „beschouwingen" wenschen. De dorre titel zou alligt doen denken dat men er in te verwachten heeft enkel beschouwingen van militairen en reglementairen aard. De lezing overtuigt echter al spoedig, dat het boek veel méér bevat dan de titel zou doen voorspellen. Verscheidene belangrijke punten van staatsregterlijken en staatsburgerlijken aard en meerdere onderwerpen het koloniaal stelsel in het algemeen en in het bijzonder rakende, worden er met warmte en overtuigend, soms welsprekend en doorgaande onderhoudend behandeld. Rijkdom van beschouwing, helderheid van opvatting en gezonde kritiek omtrent de meeste behandelde onderwerpen, maken het boek waardig, dat het door een ieder gelezen worde die in koloniale aangelegenheden be-

lang stelt, en hoezeer men ten opzigte van meerdere punten de meeningen des schrijvers niet zal kunnen deelen, zal men zich verrast gevoelen door de juistheid der beschouwingen omtrent de meeste der door hem aangeroerde onderwerpen.

Het kan niet in de bedoeling liggen, met het oog op het tijdschrift, waarvoor wij deze aankondiging schrijven, in de bijzonderheden van het werk te treden. Eene beoordeeling, in den eigenlijken zin des woords, zou onzes erachtens, meer te huis behooren in een onzer militaire tijdschriften. Maar wij meenden niet te mogen nalaten de aandacht van het groote publiek, dat het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië leest, op de „beschouwingen" te vestigen, als allezins der kennisname waardig. En wij achten zulks te meer nuttig, omdat de schrijver aan zijn boek niet alleen een titel maar ook een vorm, eene inkleeding, heeft gegeven die het weinig aantrekkelijk doet zijn. De schrijver had beter gedaan zijn werk in afdeelingen te splitsen, zijn materiaal onder bepaalde hoofden te brengen en in die hoofden aan te duiden het onderwerp dat er bij voorkeur in wordt behandeld, — dan een geheel boekdeel als in één adem, zonder rustpunt, door te laten loopen, zonder dat zelfs eene inhoudsopgave of bladwijzer den lezer eenige aanwijzing geeft. Daardoor ook komen de „saillante" punten weinig uit, wat zij toch moesten doen. Men ontwaart dan ook overvloedige sporen van de nog weinige geoefendheid des schrijvers als auteur, en eene dikwerf terugkeerende onvolledigheid van zinbouw die sterk afsteekt bij sommige schoone periodes, die bewijzen dat het den schrijver niet aan talent ontbreekt maar dat aan overhaasting of slordigheid te denken is waar zoovele zinnen niet behoorlijk afgewerkt of afgerond zijn. Zoo ook hadden wij gaarne vermeden gezien de dikwerf terugkeerende tusschenvoegingen, in een gegeven betoog, van beschouwingen, aan dat betoog min of meer vreemd, al is het dat die beschouwingen in den regel met genoegen zullen worden gelezen. Maar alle deze opmerkingen betreffen slechts den vorm van het boek, en zeker is het dat zijne gebreken in den vorm, ruim worden opgewogen door de wijze van opvatting en voorstelling der feiten aan welke hier en daar iets geniaals niet te ontzeggen valt.

V. I.

LII.

Handleiding voor bouwkundigen en industriëelen in Nederlandsch Oost-Indië, door van Lakeveld en Brocx. Tweede afdeeling, Materiëel. Derde afdeeling, Gebouwen enz. 's Gravenhage, Gebroeders van Cleef. 1864. 8°.

Reeds vroeger kondigden wij de verschijning aan van de eerste afdeeling van dit omvattend werk. Wij hebben thans de tweede en de derde afdeeling er van voor ons liggen en vestigen daarop gaarne de aandacht van deskundigen en belangstellenden. — De afdeeling „Materiëel" loopt van bladz. 55 tot 279 en is verdeeld in vijf hoofdstukken t.w.: 1e Houtwerken. 2e Materialen gebruikt voor den inlandschen huisbouw en tevens in het algemeen als hulpmateriaal bij de bouwkunde. 3e Natuursteenen, kalk, zand en cement op

Java aanwezig en voor de bouwkunde in gebruik. 4e Fabriekatie der verschillende bouwmaterialen in Indië, en 5e Bouwmaterialen welke van andere landen worden aangevoerd. Deze afdeeling is toegelicht door 15 platen.

— De afdeeling „Gebouwen" omvat de pp. 281 tot 516 en is verdeeld in twaalf hoofdstukken, die ten opschrift voeren 1e Algemeene beschrijving van den huizenbouw in Oostindië. 2e Woonhuizen met derzelver aanhoorigheden. 3e Houten gebouwen en verschillende soorten van bewandingen ter vervanging van het steenen muurwerk aan gebouwen. 4e Openbare gebouwen en derzelver inrigting. 5e Onderzoek der gronden en wijze van voorziening bij de verschillende funderingen. 6e Metselwerken en wat daarmede in verband staat. 7e Houtwerken en wat daarmede in verband staat. 8e IJzerwerken welke bij den huizenbouw te pas komen en gedurende den bouw aangemaakt moeten worden. 9e Gemetselde steenen en houten trappen. 10e Verwen en teren der houtwerken en ter wering van bederf en het geven van meer deugdzaamheid aan de verschillende bouwmaterialen. 11e Algemeene opgave van het benoodigde in personeel en materiëel voor bouwwerken van verschillenden aard. 12e Het maken van begrootingen. — Aan deze Afdeeling zijn niet minder dan 50 platen toegevoegd. Zij zal gevolgd worden door een vierde Afdeeling, die echter nog niet verschenen is, waarin zal gehandeld worden over gewone wegen, spoorwegen, bruggen, landhoofden, duikers, sluizen, zee- en havenwerken, vuurtorens, enz.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Levensberigt van Dr. G. Wassink, generaal-majoor, chef der geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië.

Op den 17den Oktober 1864 is te Batavia overleden de generaal-majoor, chef der geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië Dr. Geerlof Wassink.

Den 30sten Mei 1811 te Utrecht geboren, onderscheidde hij zich reeds op jeugdigen leeftijd door zijne neiging voor het vak der geneeskunde, en trad op 24 Januarij 1829 in dienst als kweekeling bij het hospitaal aldaar.

In de maand Oktober van datzelfde jaar benoemd tot officier van gezondheid der 3de klasse bij de marine, werd hij in Februarij 1830 in dienzelfden rang overgeplaatst bij de troepen en hospitalen in Nederlandsch Indië.

Gedurende zijne loopbaan in die gewesten heeft hij zich immer doen kennen als iemand, die in zijn vak meer dan gewone talenten bezat.

Van 1830 tot 1839 is hij bestendig op de buitenposten, en meestal op het tooneel des oorlogs werkzaam geweest.

In het laatst van 1835 benoemd tot chirurgijn der 2de klasse, werd hij in het jaar 1839 bevorderd tot chirurgijn-majoor.

Als zoodanig heeft hij verscheidene jaren in de moeijelijkste tijden van oorlog en ziekte op Sumatra's Westkust achtereenvolgens doorgebragt, en onder het doorstaan van vermoeijenissen en ontberingen vele en belangrijke diensten bewezen. Dientengevolge oogstte hij, van den toenmaligen chef der geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië, den lof in van een der verdienstelijkste en kundigste chirurgijn majoors te zijn.

Na in den loop van 1843 bij het garnizoen te Willem I (Ambarawa) overgeplaatst te zijn, werd hij in 1844 belast met de civiele en militaire geneeskundige dienst te Amboina, doch reeds in Februarij van het daaropvolgende jaar naar Java opgeroepen, vervolgens op het laatst van 1846 benoemd tot dirigerend officier van gezondheid der 2de klasse, en belast met de direktie der geneeskundige dienst in de derde militaire afdeeling op Java.

In ditzelfde jaar versierde Z. M. de koning hem met het onderscheidingsteeken ingesteld voor langdurige dienst als officier.

Aan de expeditiën tegen Bali in de jaren 1848 en 1849 nam hij een werkzaam deel.

In Oktober 1848 werd hij buitengewoon bevorderd tot dirigerenden officier van gezondheid der 1ste klasse, en zulks ter belooning van uitstekende diensten bij gelegenheid van de 2de Balische expeditie bewezen, zoowel in de zorgvuldige voorbereiding van alles, wat tot dit belangrijk gedeelte van de dienst betrekking heeft, als in de verpleging der gewonden.

Voor zijn gedrag bij de derde Balische expeditie, in 1849, werd hij in December 1849 benoemd tot ridder der 4de klasse van de Militaire Willemsorde.

Omstreeks dien tijd werd hij in de 1ste militaire afdeeling op Java overgeplaatst en met de geneeskundige direktie aldaar belast, en in het laatst van het jaar 1853 benoemd tot kolonel, chef der geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië.

Achtereenvolgens mogt hem de eervolle onderscheiding te beurt vallen, van door Z. M. den koning te worden benoemd:

in December 1852 tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, en in November 1856 tot kommandeur der orde van de Eikenkroon;

terwijl hem vergunning werd verleend tot het aannemen en dragen van de versierselen;

in Mei 1856, van kommandeur der Groot-hertogelijk-Saksische Huisorde der waakzaamheid of van den Witten Valk.

in Februarij 1859 van kommandeur der 2de klasse der orde van Albrecht van Saksen, en

in April 1861 van het ridderkruis der orde van Frans Joseph, hem door den keizer van Oostenrijk geschonken.

Na een onafgebroken verblijf van ruim 25 jaren in Indië zag hij zich in het begin van 1856 verpligt, ten gevolge van ziekelijke ligchaamsgesteldheid, een tweejarig verlof naar Nederland aan te vragen.

In het begin van 1857 van verlof in Indië teruggekeerd trad hij in Mei van dat jaar weder op als chef der geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië en werd hem in Mei 1862 de rang toegekend van generaal-majoor.

In deze betrekking bleef hij steeds met den meesten lof en ijver werkzaam, totdat zijn plotseling overlijden hem aan zijn hoogst nuttigen werkkring ontrukte.

Met roem behoort nog te worden melding gemaakt van het vele goede en nuttige, door hem verrigt in het belang en ter verbetering van 's lands militaire hospitalen in Nederlandsch Indië en tot de instandhouding en den bloei van de instelling der zoogenaamde dokters-djawa of inlandsche geneeskundigen en vakcinateurs.

De staat verliest alzoo in hem één zijner trouwste dienaren, en de geneeskundige dienst een harer meest kundige en verdienstelijke hoofdofficieren.

Het rijk Pasaman op Sumatra's Westkust.

Onder de verschillende koningrijkjes en vorstendommen, welke op Sumatra's Westkust worden aangetroffen, beslaat het thans bijna geheel onbewoonde rijk van Pasaman een niet onbelangrijken lap gronds, welke zeer geschikt is voor een ondernemend Europeaan, om er zich neder te zetten en het langzamerhand in een produktief landschap te herscheppen.

Het is thans bijna geheel onbewoond. Volgens mondelinge overlevering zoude zulks zijn toe te schrijven aan de invallen der padri's, welke de jeugdige en krachtige mannen als slaven met zich voerden en de oude en afgeleefde over de kling lieten springen. Anderen daarentegen schrijven 't toe aan de knevelarijen van den voormaligen *jang-di-pertoean*, die, door zijne *doebalangs* ondersteund, de bevolking verarmde.

Zeker is het, dat het aan een der beide gevallen moet worden toegeschreven, dat het eenmaal zoo bloeijend rijk van Pariet-batoe verliep, en zijne bevolking elders een goed heenkomen of wel een veiliger haardstede zocht.

Dat dit rijk eenmaal bloeijend en welvarend moet geweest zijn, getuigen de sporen van weelde en pracht, die men nog soms in enkele kampongs aantreft.

Hoewel de heer Pruijs van der Hoeven, in het tweede gedeelte van zijn „Een woord over Sumatra," pag. 58, *Tikoe* aanbeveelt voor een kultuuronderneming, kunnen wij niet nalaten het rijk door ons genoemd, tendienopzigte op den voorgrond te plaatsen.

Tikoe en zijn omstreken zijn niet aan te bevelen voor het europeesch element, doordien de warmte er bijna ondragelijk is. De landstreken welke er onbebouwd zijn, liggen meest aan het strand en zijn aan de zee ontwoekerd, zoodat die gronden slechts voor klapperkultuur geschikt zijn.

Waar de goede houtsoorten gevonden worden, zijn de gronden drassig, zoo dat de Europeaan daar spoedig het slagtoffer zou worden van de moeraskoorts.

Dat de toeankoe van *Tikoe* zoo gewillig zal zijn om den grond aan den europeeschen ondernemer af te staan, moeten wij sterk in twijfel trekken, aangezien tusschen hem en den toeankoe van Kenaille onlangs een hevige strijd heeft plaats gehad om een stuk grond, den strijd niet waardig. Waar zóó feiten spreken, mogen wij ons niet meer laten verschalken.

Mogten wij echter omtrent een en ander dwalen, dan zal ons eene teregtwijzing aangenaam zijn.

Wij willen omtrent het landschap Pasaman trachten iets anders te zeggen. Al hebben wij met een soort van weemoed hierboven op den verloop van een groot volk gestaard, wij zullen ons toch niet laten ontmoedigen, om een landschap aan te bevelen, hetwelk door zijne uitgebreidheid en ligging voor geen onzer nederlandsche provinciën behoeft onder te doen.

Het landschap Pasaman neemt een aanvang bij kampong Sasak, een visschersdorp aan de Indische zee, de rivier Kapar en Pasaman. Wanneer men zich van hier per kano de rivier de Kapar laat opvoereǹ tot Si-alang, dan zien wij onafzienbare wouden, waarin goede houtsoorten worden gevonden, zoowel voor scheeps- als huisbouw. De ondernemer heeft hier slechts te kappen en het hout de rivier af te laten zakken, zoodat het, den stroom volgende, aan het strand komt.

Gaan wij van kampong Si-alang naar de kampong Kapar, gelegen aan de rivier van dien naam, dan ontmoet het oog de schoonste sawa-velden, die nu onbebouwd liggen, doch door besproeijing van de Kapar weêr spoedig hun naam kunnen hernemen van rijstvelden. Hooger op gaande, dat is naar Pariet-batoe, waar de zetel is van den jang-di-pertoean, is de grond zeer geschikt voor de teelt van suikerriet, en genoegzame rivierspruiten kunnen door den fabriekant worden gebezigd om de beweging der molens te besturen.

Wij zouden te langwijlig worden om al datgene op te noemen, wat dit schoone land ons aanbiedt.

De wegen in dit landschap zijn zoodanig, dat er nog slechts een handvol grind noodig is, om ze in karrewegen te herscheppen, en 't heeft ons bevreemd dat het koffijtransport niet hier langs gaat in stede dat het nu een geheelen omweg maakt. Doch de menschen verbeelden zich steeds het beter te weten naarmate zij in rang en stand opklimmen, zelfs beter dan diegenen, welke het transport moeten leiden en besturen; doch wij zouden hier afdwalen en moeten tot de beschrijving van het landschap Pasaman teruggaan.

In alle opzigten biedt dit landschap beter de gelegenheid aan voor eene europeesche nederzetting, of hoe men het ook noemen wil, dan Tikoe. De thermometer rijst nooit boven de 70° F., en de grond teelt gewillig de europeesche vruchten.

Buiten en behalve de goede en voortreffelijke houtsoorten, die hier gevonden worden, vindt men er rotan in overvloed, getah-pertjah, getah-ballam, dammar, kamfer en goud, en men zegt dat er nabij Auer-koening ook ijzer gevonden wordt.

Wij hebben dit stuk ternedergesteld, om Nederland te wijzen op Sumatra, dat nog een ruim veld aanbiedt voor ontwikkeling, zonder dat door zulke uitbreiding de Maleijer in zijne huishoudelijke regten of „adat" wordt gekrenkt.

De Maleijer weet zeer goed, dat het land 't welk onbenut ligt, niet benut kan worden, niet alleen wegens gebrek aan handen, maar ook omdat daarvoor geld noodig is.

De *jang-di-pertoean* is een jong mensch, die zeer beschaafd is, en gaarne zal zien, dat zijn nu zoo vervallen rijkje weder tot zijn vroegeren luister terugkeert. Hij zal den ondernemer veeleer 100 bouw grond afstaan, dan 10 koffijboomen planten, waardoor der bevolking moeite wordt veroorzaakt zonder daarbij te verdienen.

Wij zullen ons verheugen eenmaal te mogen zien, dat het europeesch element zich meer op Sumatra uitbreidt en de schatten van den bodem aan het licht worden gebragt. Gesteund en geschraagd door nederlandsch kapitaal en door nederlandsche industrie, zal die verwachting onder het tegenwoordig liberaal bestuur, niet lang worden teleurgesteld. 1)

PADANG, 28 Augustus 1864. E. S.

(Sumatra Courant 1 Okt. 1864).

1) Wij hopen dat de heer van Swieten, die het landschap kent, er in de Kamer op wijzen zal.

De alarmkreten der reaktie over Nederlandsch Indië.

Toen, in 1859, de reaktie aan het bewind was, beleefde Indië een toestand, die alles behalve bemoedigend mogt heeten. In Nederland zag men dien toestand niet in, maar des te meer werd het zorgwekkende er van gevoeld in Indië. Men schreef toen:

— „Indien men (in Indië) blind is voor het gevaar, die blindheid is niet het deel van de meerderheid der ingezetenen.

— Indien men er niet gewapend is op de gebeurlijkheden, het heeft niet ontbroken aan waarschuwingen.

— Indien daar niet bespeurd wordt het beleid, dat zoo noodig is, nergens wordt dat meer betreurd dan in Indië zelf.

— Indien de klem daar wordt gemist, die zoo onmisbaar is voor de handhaving van ons gezag, dat gemis wordt nergens sterker gevoeld dan in Indië zelf.

— Indien het gezag over vele gewesten in Nederlandsch Indië wordt toevertrouwd aan handen zonder kracht, aan talenten zonder deugd, aan deugd zonder talenten, of aan personen zonder beide, nergens wordt dat meer gewraakt dan in Indië zelf.

— Indien het leger er niet kan vergoeden door moed en zelfopoffering, wat het ontbreekt aan sterkte, nergens wordt dat smartelijker gevoeld dan in het leger zelf.

— Indien de zeemagt er niet kan voldoen aan den omvang harer roeping, de marine zelve zal de eerste zijn het te getuigen."

Die schrijver polste de wonde van Indië en drong niet alleen door tot haar aard maar ook tot haar oorzaken en tot haar noodwendige gevolgen bij niet heeling er van. Hij had het stelsel van behoud en reaktie blootgelegd en stigmatiseerde de gevolgen van dat stelsel, onder anderen, in volgende bewoordingen.

— „Daardoor steeds wijder om zich grijpen van onvoldoend en onbekwaam beheer.

— Daardoor steeds toenemen van minder goede gezindheid onder de bestuurders van elken landaard.

— Daardoor staatkundige feilen op staatkundige feilen en voortgaande miskenning van het Europeesch gezag.

— Daardoor voorbereidingen tot onrust in tijden van rust.

— Daardoor thans de vreesverwekkende evenredigheden die de onrust reeds heeft aangenomen.

— Op Java vertooningen van militaire magt, waar sedert jaren geen soldaat was gezien.

— Op Bali eene krijgsmagt noodig geweest om de geweigerde gehoorzaamheid te herstellen.

— Op Sumbawa de vaan des geloofs ontrold om de niet-mohammedaansche bevolking tot den islam te brengen.

— Flores nog altijd de schuilplaats van talrijke zeeroovers, die bij de be-

volking de vijandschap onderhouden tegen den eenigen post, waar onze vlag waait.

— Timor nog altijd in verzet door de weinige vrees, die onze laatste magtsvertooning daar heeft verwekt.

— Tomori kortelings door onze krijgsmagt aangevallen zonder tot onderwerping te zijn gebragt.

— Ceram onlangs het tooneel van een bloedigen strijd door het verzet der Alfoeren.

— Boni wel tijdelijk uit den weg gegaan voor eene groote en kostbare expeditie, maar.... thans onze vlag honende tot zelfs onder de monden van ons geschut.

— Borneo onrustig in het Westen en in vollen opstand in het Z.-Oosten.

— In den Lingga-Archipel de regerende sultan onttroond zonder zekerheid, dat voortaan ons gezag zal worden geëerbiedigd.

— Op Sumatra een gedurig grommende en voortwoedende oorlog.

— De Lampongs, Benkoelen, Reteh, Palembang, Djambi en laatst Djati overwonnen en toch nog krachtig verzet in de binnenlanden.

— Nias sedert jaren onze vlag trotserende, zonder dat genoegzame magt kan worden afgezonderd om het ten onder te brengen.

— De zeerooverij wel belemmerd, maar niet bedwongen en niet te bedwingen, zoo lang de magt niet daar is, om haar in eigen zetel aan te tasten.

In 1859 werd het geschrift dat onder den naam van „het beruchte manifest" zekere vermaardheid heeft verkregen, door de reaktie aangevallen..... niet omdat zijn inhoud was bezijden de waarheid, want dat was onmogelijk vol te houden, maar omdat het *haar in het hart had getroffen*. Haar verwoedheid was niets dan een wanhopige poging om aan het bewind te blijven. Maar die woede heeft haar niet gebaat. Het wanstelsel van behoud en reaktie bleek meer en meer te zijn onhoudbaar en niet meer in de regering te kunnen worden geduld.

En wat beteekenen nu de berigten uit Indië, waarover de alarmkreten thans zoo hoog opgaan, bij den in het manifest geschetsten toestand van 1859, het laatste jaar van glorie van het behoud?

Een billijker stelsel van bestuur der koloniën belooft het gevallen stelsel te vervangen.

Maar dat stelsel worstelt nog altijd tegen de reaktie, die met de veerkracht van het instinkt van zelfbehoud en met de meest onbeschaamde kwade trouw, geen middelen ontziet om het verloren terrein te herwinnen.

Wat het manifest in 1859 als het gewrocht van behoud en reaktie brandmerkte is nog niet voorbij. Mogt al verbetering in dien toestand van Indië zijn gekomen, dáár blijft nog zeer veel te wenschen over. Indië lijdt nog steeds aan de *naziekten* die het onvermijdelijk gevolg zijn van de ziekelijke organisatie waarin het zoo lang heeft verkeerd.

In Indië was totdusver bijna iedere toestand ziekelijk, onnatuurlijk, afwijkend van de norm; een staatsorganisme, dat zich niet normaal kon ontwikkelen eensdeels door vochtbederf en bloedgebrek en ten andere door een heerleger van schimmels, parasieten en ingewandswormen, die het ondermijnden.

Een zoodanig aangetast organisme herstelt zich niet in enkele jaren.

En nu zijn het juist de verschijnselen, die nog het gevolg zijn van de vroegere slechte behandeling der kwaal, verschijnselen waarop reeds in het „manifest" werd gewezen, waarop zich de reaktie werpt, om der natie diets te maken dat de onheilen die *zij* wrocht het gevolg zijn der betere beginselen. Zij is het, die thans manifest op manifest naar Indië slingert om onrust te baren en tweedracht te zaaijen en op te ruien met toestanden die alleen aan *haar* zijn te wijten.

Het is meer dan tijd dat op de intriege gewezen wordt van het onwaardig schouwspel, dat door de reaktie wordt opgevoerd.

En wat doen de liberale bladen? Onnoozel, laten zij zich verschalken door de handige grepen der reaktie, en, waar zij als krachtige *aanvallers* moesten optreden, gedragen zij zich als *verdedigers*.

Dat is eene groote fout van de liberalen. Zij toonen zich zwak, waar zij sterk zijn.

Indien er verzet plaats heeft bij de inlandsche bevolking, omdat zij te zeer bezwaard wordt met kultuurdiensten of dwangarbeid, — is dat verzet niet het gevolg van drukkende toestanden, die het behoud wil bestendigen? — De liberalen willen billijkheid en eene billijke behandeling verwekt nergens opstand.

Indien regenten door hunne eigen bevolking worden aangevallen en vermoord, omdat zij die bevolking op ergerlijke wijze knevelden of door het opleggen van drukkende lasten verbitterden, — zijn dan die moordtooneelen niet het gevolg van de willekeur der hoofden? — De liberalen willen opheffing dier willekeur en opheffing van druk verligt en leidt nimmer tot verbittering.

Indien den inlanders op groote schaal de door hen bezeten wordende akkers worden ontnomen en op de magtspreuk eens residents tot kommunaal goed verklaard, en de ontevredenheid der bevolking daardoor tot het hoogste peil wordt opgevoerd, — is die ontevredenheid niet het gevolg van eene gebrekkige bescherming van het bezitregt, dat door het behoud sedert tientallen van jaren met de voeten werd getreden? — De liberalen willen eerbiediging van dat regt, en die eerbiediging kan nimmer leiden tot ontevredenheid.

En zoo is bij elke schrede op indisch gebied aan te wijzen de noodzakelijk verderfelijke strekking van zoovele instellingen door behoud en reaktie in het leven geroepen of bestendigd; — en zij wijst dagelijks meer en meer op de noodzakelijkheid dat de hervormingen plaats grijpen, die aan dien onnatuurlijken en tot ontevredenheid en verzet leidenden toestand een einde maken.

De alarmkreten der reaktie, ontdaan van het masker waarmede zij tot de natie worden gebragt, zijn de krachtigste getuigenis van de noodzakelijkheid dier hervormingen.

V. I.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XIII.

DE WERKING VAN HET STELSEL, VAN 1819 TOT 1830.

Eerste Gedeelte.

De wijze, waarop de aanslag der landrenten moest plaats hebben, was nu, zoo als wij gezien hebben, bij het Staatsblad van 1819 n°. 5, voor dat jaar en volgende jaren, *voorloopig* geregeld. Als beginsel was aangenomen: dat omtrent de bepaling van het bedrag van dien aanslag, jaarlijks met de hoofden en oudsten van elke dessa, eene overeenkomst zou worden getroffen; waarbij acht moest worden geslagen: op den aanslag en het zuiver bedrag van vorige jaren, vergeleken met de omstandigheden van elke dessa, en op de vermoedelijke gesteldheid van het gewas.

Eene andere, dan deze rekbare en krimpbare maatstaf voor de hoegrootheid der op te leggen belasting, werd niet gegeven.

In de evenbedoelde, reeds bij de eerste *provisioneele* regeling van Staatsblad 1818 n°. 14, gedane aanwijzing: dat men acht moest slaan *op den aanslag en het zuiver bedrag van vorige jaren*, ligt opgesloten, dat men den door Raffles voorgeschreven en in werking gebragten maatstaf volgen moest. Dit werd dan ook zóó begrepen en opgevolgd; maar waarom dit kardinale punt niet opzettelijk vermeld? Vooral ware dit noodig geweest, omdat Raffles niet dadelijk, maar langzamerhand en geleidelijk, komen wilde tot het *maximum* van den door hem gegeven maatstaf.

Immers had hij, bij art. 83 en 84 zijner *Revenue-instructions* van den 11en Februarij 1814, bepaald:

„83. De volgende maatstaf wordt als de beste beschouwd, voor de bepaling van het gouvernementsaandeel van elke soort gronden, en behoort, zooveel mogelijk, gevolgd te worden als de algemeene standaard.

„*Voor Sawa-gronden.*

1e soort,	de helft	van	het	getakseerde	produkt.
2e „	twee vijfden	„	„	„	„
3e „	een derde	„	„	„	„

„*Voor Tegal-gronden.*

1e soort,	twee vijfden	van	het	getakseerde	produkt.
2e „	een derde	„	„	„	„
3e „	een vierde	„	„	„	„

„84. Men verwacht dat, gedurende eenigen tijd, minder dan het hier aangegevene zal geheven worden. Verschillende redenen zullen er toe leiden, dat aanvankelijk eene lage huur zal gesteld worden, vermits de krachtsontwikkeling van menig verarmd en onderdrukt distrikt, moet ondersteund worden, door elke aanmoediging die het gouvernement verleenen kan; maar wanneer de landbouw bereikt heeft, hetgeen men als zijn staat van volmaaktheid kan beschouwen, en de regeling tot algeheele rijpheid is gekomen, moet bovenstaande de algemeene maatstaf van de belasting zijn."

En toch, in weerwil van den verwarden toestand, waarin het landelijk stelsel, bij de herstelling van het nederlandsch gezag verkeerde; in weerwil van de overdrijving, waaraan sommige britsche residenten zich in de heffing der belasting hadden schuldig gemaakt; pasten ook de nederlandsche residenten dien maatstaf al dadelijk toe, zonder acht te slaan op de overgangsbepaling van art. 84.

De regering heeft dit zelve erkend. In het eerste gedrukte regeringsverslag, dat hetwelk loopt over 1849, wordt, op pag. 169 gezegd:

„Voor de heffing (den aanslag der landrenten) bestaat geen vaste maatstaf; er is niet bepaald, hoeveel van de opbrengst of, naar rede der uitgestrektheid, van den grond moet worden betaald. Men houdt wel voor oogen, dat, volgens de oorspronkelijke bedoeling der engelsche regulatie van 4 (11) Februarij 1814, van de rijstvelden, naarmate hunner meerdere of mindere vruchtbaarheid, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$ of $\frac{1}{3}$, en van de hooge (gronden) $\frac{2}{5}$, $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$ van het gewas moet voldaan worden, (*) maar er is geen last om zich daaraan te houden.

„Integendeel heeft men zich deswege hoofdzakelijk steeds blijven gedragen, naar de voorschriften, gegeven tijdens de eerste organisatie van het beheer, na de wederovername van Java in 1816."

Wij hebben hiervoren aangetoond, dat juist de uitvoering dier onzekere voorschriften, leiden moet tot de toepassing van den maatstaf door Raffles aangegeven.

Voor dien maatstaf is, tot op dit oogenblik, nog geen andere in de plaats getreden. Wel wordt thans aan landrenten, over het algemeen, niet meer geheven, dan hetgeen, naar gissing, *één vijfde gedeelte* uitmaakt van de waarde

(*) In eene noot, in het regerings-verslag te dezer plaatse, wordt er op gewezen, dat in de *Zakelijke Extrakten* van van den Bosch, onder de rubriek *landrenten*, verkeerdelijk vermeld staat, dat van de hooge gronden alleen $\frac{1}{3}$ van het gewas zou worden betaald.

van het produkt (*); maar dit is het gevolg, enkel van een allengs ontstaan konventioneel en dus willekeurig begrip, dat op geene wettige verordening steunt. Waarom — wij herhalen de vraag, en zullen die nog menigmalen moeten herhalen, — waarom, sedert 1818 tot heden, geen grondslagen voor zulk eene hoogst gewigtige belasting gelegd? Vooral gedurende de laatste twintig jaren, is de aandacht der regering, door de meest bekwame ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, op dit onderwerp gevestigd geworden. Men heeft onderzocht; men heeft gewikt en gewogen; men heeft de duizendtallen guldens beťekend, die een behoorlijk onderzoek zouden moeten kosten; maar eerst de tegenwoordige minister vatte de zaak met klem aan. Wij zullen later zien, waarom dit niet vroeger geschiedde.

Wij willen niet ontkennen, dat aan de eindelijke goede regeling van het landelijk stelsel, behalve het geldelijk bezwaar, dat zeer ondergeschikt is, ook nog andere bezwaren zijn verbonden. Maar mag eene edelmoedige en verlichte regering, zich door die bezwaren laten afschrikken? Mag zij blijven voortgaan, met het heffen eener belasting van de javaansche bevolking, en miljoenen op miljoenen stapelen, zonder de overtuiging te hebben, dat die schatten naar billijke belastings-beginselen zijn ontvangen; zonder de zekerheid te bezitten, dat daaraan geen ongeregtigheid kleeft?

De maatstaf, dien Raffles heeft aangegeven, is op zich zelven zeer onvolkomen en gebrekkig, omdat daarbij in het onzekere wordt gelaten, wat men onder eerste, tweede en derde soorten sawa- en tegal-gronden te verstaan hebbe. Wel geeft hij, in het derde gedeelte zijner Memorie van den 11[den] Februarij 1814, den volgenden maatstaf aan:

„De sawa-gronden werden geacht te zijn van de eerste soort, wanneer zij veertig hamatten per jonk opbragten; van de middensoort, wanneer zij van dertig tot veertig, en van de minste soort, wanneer zij minder dan dertig hamatten opbragten. De hamat werd gerekend op zes honderd kattis, en op eene waarde van zeven ropijen."

Wel zegt Jourdan, over Pasoeroean, in dezelfde memorie:

„De grond is in deze regentschappen, over het algemeen, zeer vruchtbaar. Ik heb bevonden, dat de jonk oplevert: van de beste sawas, van 40 tot 50 hamatten; van de middensoort, van 30 tot 35, en van de minste soort, van 15 tot 20 hamatten." En hij rekent met hamatten van 800 kattis (†).

Maar er is hier geen sprake van een bepaald voorschrift, dat tot algemeen rigtsnoer moet dienen; men vindt daarvan dan ook niets opgenomen in de *revenue-instructions*. Bovendien, het hier aangeteekende heeft alleen betrekking, op de regentschappen beoosten Soerabaya, in welke de produktie veel aanzienlijker is dan elders, en waar tijdens Raffles en later, eene landmaat in gebruik was, veel grooter dan de in andere streken gebruikelijke. Wanneer men den hier aangegeven maatstaf, naar de rede van vier gewone bouws op

---

(*) Vergelijk: Handelingen betreffende het regerings-reglement van 1854, uitgegeven bij Kemink en Zoon te Utrecht, 2e deel, Memoriën en Verslagen, pag. 13, regel 7—10.

(†) Vergelijk de twee hier geplaatste aanhalingen met de Memorie zelve, Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 289.

den jonk, wilde uitleggen, zou men tot zeer ongerijmde cijfers van produktie komen.

Wij gelooven dus geregtigd te zijn, te herhalen: dat Raffles in het onzekere liet, wat men verstaan moest, onder sawas en tegals eerste, tweede en derde soort. En dit was een voornaam punt, de nietregeling daarvan een groot gebrek.

Een voorbeeld moge dit ophelderen. Wij nemen het laatste in druk verschenen regerings-verslag, loopende over het jaar 1861, ter hand, en slaan op de bijlage O, bestaande in eene Aantooning van de uitkomsten der rijstkultuur op Java en Madura, met uitzondering van de gewesten Batavia, Buitenzorg, Soerakarta en Djokjokarta. Daaruit blijkt, onder anderen, de *gemiddelde* padi-opbrengst in elke residentie per bouw van 500 vierkante roeden; dat wil zeggen, niet afzonderlijk voor de sawa-gronden en afzonderlijk voor de tegal-gronden; maar gemiddeld over de geheele uitgestrektheid met padi beplante velden. Wij nemen daaruit twee residentiën, waarvan de eene nagenoeg het meest, de andere het minst heeft geproduceerd. Wij moeten, om tot eene eenigzins juiste vergelijking te komen, twee zóódanige residentiën kiezen, in welke de verhouding tusschen de sawa- en tegal-gronden nagenoeg dezelfde is. Wij vinden die in de residentiën Pasoeroean en Banjoemas. In het eerstgenoemd gewest toch, waren 58,426 bouws sawas bij 17,785 bouws tegals; in laatstgemeld gewest 84,150 bouws sawas bij 27,094 bouws tegals (*). In Pasoeroean nu was de *gemiddelde* produktie 35⅛, in Banjoemas 8⅞ pikols per bouw. Wij nemen aan, dat deze cijfers op juiste gegevens berusten (†).

De klassifikatie der velden, zonder *algemeen* beginsel plaats hebbende, zoo vindt men in elke residentie, en dus in Banjoemas even goed als in Pasoeroean, sawas eerste, tweede en derde soort. De grootste *plaatselijke* produktie wijst de eerste soort, de gemiddelde de tweede soort, en de mindere de derde soort aan. Bij het groot verschil in produktie van de onderscheiden gewesten, heeft dit ten gevolge, dat de sawas eerste soort van Banjoemas, indien ze in Pasoeroean gelegen waren, als derde soort zouden gewaardeerd worden, en dat dus de landbouwer in het minder welvarende Banjoemas, van zijn geringen oogst, *in dezelfde evenredigheid* aan de schatkist moet afstaan, als de landbouwer in het bij uitnemendheid bloeijende Pasoeroean, van zijn overvloed, aan belasting moet missen. En dit is dáárom zoo verderfelijk, omdat het overblijvende schamel deel van den banjoemaschen landbouwer, soms niet, soms ter naauwernood, toereikende is voor het levensonderhoud van zijn gezin.

En dit groote gebrek zou uit den weg geruimd zijn, indien men *één algemeen werkend beginsel* aannam; bij voorbeeld het volgende:

(*) Van deze velden waren in 1861 met padi beplant: in Pasoeroean 52,029 en in Banjoemas 89,704 bouws; maar vermits daarbij niet is opgegeven, voor hoeveel de sawas, en voor hoeveel de tegals hierin betrokken zijn, hebben wij ons moeten houden, aan de verhouding tusschen die twee soorten, over de geheele uitgestrektheid ontgonnen bouwland.

(†) Ofschoon wij alle reden hebben, aan de juistheid dier *gegevens* te twijfelen, moeten wij toch van de cijfers gebruik maken, onder opmerking dat, al is het verschil in produktie ook niet zóó hoogst aanzienlijk, als het hier wordt opgegeven, het toch altijd groot genoeg is, om het argument, dat wij daaruit putten, krachtig te doen gelden.

Sawa-gronden.

Als 1e soort worden beschouwd, die	meer dan 25	pikols padi per bouw opbrengen	
„ 2e „ „ „ „	van 20 tot 25	„ „ „ „	„
„ 3e „ „ „ „	minder dan 20	„ „ „ „	„

Tegal-gronden.

Als 1e soort worden beschouwd, die	meer dan 20	pikols padi per bouw opbrengen.	
„ 2e „ „ „ „	van 15 tot 20	„ „ „ „	„
„ 3e „ „ „ „	minder dan 15	„ „ „ „	„

Het is ons niet te doen, om de hier aangegeven cijfers, als de volkomen juiste, bepaaldelijk aangenomen te zien; men kan die, wanneer men oordeelt de limieten beter te kunnen aanwijzen, veranderen. Wij willen alleen doen uitkomen, dat het noodzakelijk is, overal *hetzelfde beginsel* aan te nemen, om daardoor te komen tot eene overal gelijkmatig werkende belasting-heffing. Volgens dat beginsel, zou de overgroote meerderheid der bebouwde gronden in Pasoeroean moeten vallen in de eerste, en in Banjoemas in de derde soort.

Het zij ons vergund, den lezer een denkbeeld te geven, van de wijze waarop de hoegrootheid van de belasting der landrenten op Java, kort na de voorloopige regelingen van 1818 en 1819, bepaald werd.

Bij art. 22, van de eerste provisioneele regeling (Staatsblad 1818 no. 14) was aan den inspekteur en adjunkt-inspekteur-generaal der landelijke inkomsten gelast: — bepaaldelijk voor te dragen, in welke residentiën, gedurende dat jaar 1818, de opname en meting der velden zou kunnen gedaan worden, met opgave der daartoe dienstige maatregelen. Langs dien weg moest men natuurlijk geraken tot eene rationeele regeling van het landelijk stelsel. Kommissarissen-generaal sloegen dus den goeden weg in. Zij deden zelfs meer. Als gevoelden zij, dat die last tot uitstel zou kunnen leiden, bepaalden zij tevens, bij hetzelfde artikel, dat met de opname en meting der velden, een aanvang zou worden gemaakt in de residentie Kadoe, het middendeel van Java.

Wij hebben in eene vorige aflevering reeds medegedeeld, dat dit werk inderdaad in de residentie Kadoe werd aangevangen en gedurende eenige jaren is voortgezet, aanvankelijk met een talrijk europeesch personeel, bestaande, behalve uit den met de direktie belasten kollekteur, uit *één* inspekteur, dertien landmeters en een klerk. Wij hebben tevens gemeld, dat die arbeid later is gestaakt, omdat „de maatstaf van kosten en uitkomsten" tot de overtuiging had geleid: — *eensdeels*, „dat het bevolen onderzoek omtrent de uitgestrektheid, de klassifikatie en de waardering der velden, bij eene aanzienlijke uitgaaf, een zeer betwistbaar nut zou aanbrengen;" — en *anderdeels*: „dat de voorloopig ingevoerde dessasgewijze aanslag, zich als blijvenden maatregel aanbeval." (*)

Het is voorzeker van overwegend belang, te weten: hoe men tot die zonderlinge overtuiging is gekomen; met andere woorden: het is van groot nut, de bijzonderheden te kennen, van het in 1818 aangevangen, en eenige jaren later gestaakte onderzoek in de residentie Kadoe.

(*) Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 399, in eene noot.

Men weet daarvan weinig of niets. Daarom is het ons dubbel aangenaam, deswege het een en ander te kunnen mededeelen.

Die hier volgende bijzonderheden zijn ontleend, aan eene *Memorie van den kollekteur der landelijke inkomsten in Kadoe, afgesloten te Magelang den* 12 *November* 1819, *en handelende over hetgeen voornamelijk in aanmerking moet komen, bij de klassifikatie der landen in de afdeeling Magelang, der residentie Kadoe.* Bij deze Memorie behooren zes tabellarische bijlagen, onder anderen, in bijzonderheden aanwijzende de uitkomsten der genomen proeven.

Wij zullen niet zoo zeer de meerdere of mindere juistheid, van de uit die Memorie getrokken cijfers beoordeelen; maar wenschen voornamelijk aan te wijzen: hoe de hoofdambtenaar, aan wien in 1819 de leiding der opname, en met deze de rationeele regeling van het landelijk stelsel in Kadoe was opgedragen, over het aangelegen onderwerp van de bepaling der hoegrootheid van de landrenten dacht. Wij zullen bovendien gelegenheid hebben, daaruit het bewijs te putten: dat men in Kadoe, in stede van den door Raffles *voorwaardelijk* aangegeven maatstaf van belasting-heffing, onder de gestelde voorwaarde, en dus eerst langzamerhand en op milde wijze, toe te passen, dien integendeel dadelijk, tot het maximum en met de meeste gestrengheid, volgen en dien maatstaf, in vele opzigten, zelfs ver overschrijden wilde. Wij gelooven daaruit te mogen afleiden, dat er nog meer aanleiding bestond tot gelijke overdrijving, in de andere residentiën, in welke geen opname en meting plaats had, waar men dus elken grondslag miste, en in den blinde moest handelen.

In ieder geval, zal de Memorie vele, niet van belang ontblootе, bijzonderheden, omtrent in 1819 bestaan hebbende toestanden, in een der schoonste en vruchtbaarste provinciën van Java, aan het licht brengen.

En nu, de bedoelde Memorie over de

Klassifikatie der landen in de afdeeling Magelang, residentie Kadoe, in 1819.

Voor de noodige onderzoekingen en metingen, maakte de kollekteur niet alleen gebruik van het hiervoren vermelde talrijke europeesche personeel, maar ook van de opzieners (kontroleurs) der landelijke inkomsten, in de onderscheiden afdeelingen der residentie Kadoe geplaatst; mitsgaders van vele bekwame en ondervindingrijke inlanders.

De klassifikatie der velden zou geleidelijk plaats hebben, naar gelang de metingen afliepen.

Ten einde eene, zoo veel mogelijk gelijk drukkende, belasting daar te stellen, werd onderzocht:

1°. *In het algemeen*, in hoeveel soorten de inlandsche landbouwer zijne gronden onderscheidt, en

2°. *In het bijzonder*, ten aanzien van de kultuur van padi, tabak, suiker, katjang en djagong, als de voornaamste voortbrengselen van den landbouw in de residentie Kadoe:

a. Welke de verhouding is, van het zaad tot het daarvan, bij middelmatig gewas, op elke soort grond, te verkrijgen produkt.

b. hoeveel de onkosten bedragen van het bewerken der gronden, het af-

zonderen van zaad, het planten en het oogsten, bijaldien men den door ploegvee en menschen te verrigten arbeid, in dagloon deed uitvoeren.

c. welke gemiddelde geldswaarde de landman voor zijn produkt kan bedingen, en

d. hoeveel de belasting, in billijkheid moet bedragen.

Met betrekking tot het onderzoek, naar den aard der gronden *in het algemeen*, werd bevonden: dat de inlander zijne gronden in twee hoofdsoorten onderscheidt, namelijk in sawas en tegals, onder de laatsten ook de gagas rangschikkende. Elk dezer twee hoofdsoorten verdeelt hij weder in goede, middelmatige en slechte, of in eerste, tweede en derde soort.

Sawa-gronden. Eerste soort, zijn dezulken, die het geheele jaar water in overvloed hebben uit de leidingen, riviertjes, bronnen als anderzins, en nabij de dessa gelegen zijn, zoodat de beestemest en ander vuil, door den loop der waterleidingen, als het ware van zelf op de velden kan worden gebragt. Tweede soort zijn die, welke minder ruim beschikking over water hebben en verder van de dessa gelegen zijn, waardoor ze niet zooveel toevoer van mest ontvangen. Derde soort zijn die gronden, welke veeltijds gebrek aan water hebben en dan afhankelijk zijn van den regen.

Tegal-gronden. Eerste soort zijn die, welke bestaan uit zwarten, zandachtigen grond, en in lang niet zijn bebouwd geweest. Tweede soort die, welke geelachtig en met zand vermengd zijn. Derde soort die, welke witachtig en vermengd zijn met roode, klipachtige aarde.

Het meer *bijzonder onderzoek*, in de tweede plaats hiervoren bedoeld, was veel ingewikkelder, en leverde de volgende resultaten op, die wij zamenvatten uit de zeer uitvoerige Memorie. Daarbij is als maatstaf aangenomen, de morgen grond, bevattende zeshonderd vierkante roeden ($1\frac{1}{5}$ bouw), welke maat bij de opname in Kadoe als standaard is aangenomen.

PADI-KULTUUR. Volgens opgave van oude inlanders, en door onderscheiden proeven, persoonlijk door den kollekteur genomen of door hem laten nemen, bleek gemiddeld het volgende:

Van de morgen.	Was de verhouding van het zaad tot den oogst.	Bedroegen de onkosten van bearbeiding van één gewas.	Was de produktie in padi, één gewas.	Was de geldswaarde van één gewas.	En zou de hoegrootheid der belasting zijn.		
						Voor één gewas	één jaar.
Sawas 1e. soort,	als van 1 tot 30	*f* 12 : 22 st.	30 pikols	*f* 32 : —	$\frac{1}{2}$	*f* 16 : —	*f* 20 : —
„ 2e. „	„ „ 1 „ 24	„ 8 : 24 „	24 „	„ 25 : —	$\frac{2}{5}$	„ 10 : —	„ 13 : —
„ 3e. „	„ „ 1 „ 18	„ 7 : 23 „	19 „	„ 19 : —	$\frac{1}{3}$	„ 6 : 10	„ 8 : —
Tegals 1e. soort,	als van 1 tot 24	—	23 pikols	*f* 25 : —	$\frac{1}{2}$	„ 12 : 15	„ 16 : —
„ 2e. „	„ „ 1 „ 19	—	18 „	„ 20 : —	$\frac{2}{5}$	„ 8 : —	„ 10 : —
„ 3e. „	„ „ 1 „ 14	—	14 „	„ 15 : —	$\frac{1}{3}$	„ 5 : —	„ 6 : —

Hierbij valt het volgende op te merken:

De onkosten van bearbeiding van de morgen sawas eerste soort, bedragen onevenredig veel meer dan die van de andere soorten. Volgens de memorie, was dit veroorzaakt, doordien bij de voor proef gediend hebbende sawa, in rekening gebragt waren de onkosten van het in goeden staat brengen, der

voor die sawa gebruikt wordende waterleiding, en daarop bij de andere geen acht is geslagen. Men vergete echter niet, dat de onkosten van bearbeiding hier alleen *pro memorie* voorkomen, omdat de betrokken landbouwer den arbeid, in den regel, zelf verrigt. Er zouden dus alleen in rekening moeten worden gebragt, de kosten van het gebruikte zaad.

De geldswaarde van het produkt is laag gesteld. Daarbij is op geen betaling van tolgelden gelet, — „alzoo (zegt de memorie) het grootste gedeelte van het produkt, ja bijna alles, wordt opgekocht in de dessa zelve, en derhalve de tollen worden betaald door de koopers en niet door de landbouwers." Alsof de koopers niet meer zouden betalen aan de landbouwers, wanneer ze, bij het vervoeren van het produkt, geen tol behoefden te betalen.

Bij het bepalen van de hoegrootheid der belasting, stelde de kollekteur zich de vraag: — „wat was, en is tegenwoordig (1819) nog, onder den inlander, het gewone gedeelte, dat men aan belasting neemt van rijstvelden, indien de landbouwer, den huurder der dessa (dat is, bij het dorpsstelsel, het dorpshoofd) in produkt betaalt?" Hij merkt op dat, ofschoon niet meer gedwongen, de huurder der dessa op vele plaatsen toch even gretig in produkt ontvangt, als de landbouwer op die wijze betaalt; omdat de huurder, door meer kennis en door het bezit van middelen van transport, beter in de gelegenheid is om handel te drijven dan de geringe man, die, meer indolent en minder winzuchtig, geen middelen heeft van transport, en zich die ook niet kan aanschaffen, terwijl, al wilde hij dit, zijn produkt van te weinig beteekenis is, om het met voordeel te kunnen doen. (*)

Op de gestelde vraag was het antwoord: — dat in alle distrikten van de afdeeling Magelang, de belasting van goede velden, *de helft* bedraagt van den oogst. Bij twee opvolgende aanslagen der landrenten, die de kollekteur in de residentie Kadoe, toen hij zijne Memorie schreef, reeds had bijgewoond, was voor goede sawas ook altijd, *de helft* van de geschatte opbrengst, als grondslag voor de belasting genomen.

Naar het oordeel van den kollekteur, was de te hooge aanslag van zeer vele dessas in vorige jaren, ongerekend grove willekeurigheden, dááraan toe te schrijven geweest, dat men den evenbedoelden grondslag op alle soort gronden en produkten had willen toepassen. Zonder de zaak nader te onderzoeken, vroeg men aan een inlandsch hoofd: wat gewoonlijk door den landbouwer aan den huurder betaald werd; en het antwoord was altijd: *de helft*. De kollekteur had zelf ondervonden, dat het verkeerd toepassen van dien grondslag, veelal tot zulke grove misslagen had geleid, dat meest alle huurders van middelmatige en slechte gronden, in 1818, billijken afslag van landrenten verzocht en verkregen hadden. Daarentegen waren de landrenten van zeer goede gronden, op gelijk bedrag gebleven of vermeerderd.

De kollekteur nam dus als maatstaf aan: dat voor eerste soort sawas zou betaald worden, *de helft* van het gewas, of de waarde daarvan in geld, en voor de tweede en derde grondsoorten minder, naar evenredigheid van de op-

(*) Hieruit blijkt dus, dat de dorpshoofden, bij betalingen van landrenten in produkt, dat produkt, in strijd met het deswege bepaalde, in ontvangst namen en daarmede handel dreven. Vergelijk de artikelen 10, 42 en 43 van Staatsblad 1818 n°. 49.

brengst, af te leiden uit de verschillende verhoudingen van het zaad tot den oogst van die soort velden, dus voor de tweede soort *twee vijfden*, en voor de derde soort *drie tienden* of, gemakshalve, *een derde* van den oogst.

In de Memorie wordt al verder gezegd, dat zich in de afdeeling Magelang gronden bevonden, echter zeer weinige, die somwijlen in vier jaren zes padi-gewassen opleverden; anderen, in denzelfden tijd, vijf gewassen, en weder anderen jaarlijks maar één gewas. De laatsten waren echter nabij de hoofdplaatsen gelegen, alwaar de landbouwers den gemakkelijken verkoop der produkten in hun voordeel hebben. De kollekteur acht den aanslag in de landrenten *bij gewas* ondoenlijk, en wenscht die *voor het jaar* vastgesteld te zien. Hij rekent dus gemiddeld op vijf gewassen in vier jaren, en wil alzoo elk jaar *een en een vierde gewas* belasten. Het cijfer der belasting van één gewas, wordt dus met een vierde verhoogd en, ter vermijding van breuken, in ronde cijfers aangewezen in de laatste kolom van de vorenstaande aantooning.

Hier doet de kollekteur een groote schrede achterwaarts. Wij hebben gezien, hoe reeds Daendels het beginsel huldigde, dat slechts voor één rijstgewas 's jaars belasting verschuldigd was. In art. 32 der instruktie voor de regenten van Java's noordoostkust, van 27 Sepember 1808, was aan die regenten de verpligting opgelegd: — „te zorgen dat, nadat het rijstgewas in is, de velden, op alle daartoe geschikte landen, met aardvruchten worden beplant, waarvan de voordeelen alleen aan den planter zullen verblijven, zonder dat de regenten daarvan iets mogen vorderen (*). — Raffles ook, wilde den tweeden oogst vrij van heffingen, en geheel ten voordeele van de landbouwers laten. (†)

Na aldus tot een resultaat te zijn gekomen, ten aanzien van de hoofdkultuur, dat is die der padi op sawas, was de kollekteur verlangend, na te gaan, inhoeverre zijn maatstaf overeenstemde met de loopende huurcedullen, nog opgemaakt zonder dien maatstaf. Hij deelt in zijne Memorie twee voorbeelden mede, van vergelijking, ten aanzien van velden, waarvan de meting perceelsgewijze was volbragt.

Het eerste voorbeeld, betreft de vergelijking met de huurcedul n°. 88, van de dessa Magelang, loopende over eene uitgestrektheid sawas, die gemeten en bevonden was te bedragen, 9 morgen en 320 vierkante roeden, alzoo nagenoeg 9½ morgen. Met die sawas bekend, kon de kollekteur ze (zegt hij) zeer wel oppervlakkig klassificeren, en nam hij derhalve aan, dat ze bestonden: uit 3 morgen van de eerste, en 6½ morgen van de tweede soort, waarvoor, volgens den door hem aangenomen maatstaf, 's jaars aan landrenten zou verschuldigd zijn:

voor 3 morgen eerste soort, tegen *f* 20. — den morgen . . . *f* 60,—
„ 6½ „ tweede „ „ „ 13. — „ „ . . . . „ 84:15 st.
alzoo voor het geheel . . *f* 144:15 st.

terwijl gemeld perceel, gedurende het toen loopende jaar 1819, in de landrenten was aangeslagen voor *f* 142. —

Het tweede voorbeeld, betreft alle de huurcedullen, ten getale van twintig, behoorende tot de dessa Kambangan, mede in de afdeeling Magelang gelegen, te zamen loopende over eene uitgestrektheid van 79½ morgen sawas. Ook deze

(*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 1e deel, pag. 41 en 42.
(†) Zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 288 en ook 289.

gronden waren den kollekteur bekend, en hij schatte die te bestaan uit 35 morgen eerste, en 44½ morgen tweede soort, waarvoor, volgens zijn maatstaf, aan landrenten zou verschuldigd zijn:

voor 35 morgen eerste soort tegen	ƒ 20. —	den morgen . .	ƒ	700:—
„ 44½ „ tweede „ „	„ 13. —	„ „ . . .	„	578:15 st.
		alzoo voor het geheel.	ƒ	1278:15 st.

terwijl het totaal bedrag der landrenten, van de hierbedoelde twintig huurcedullen voor 1819, was ƒ 1227. —

Uit deze twee vergelijkingen, trekt de kollekteur de konklusie, dat de door hem aangegeven maatstaf, zeer goed overeenstemde met hetgeen werkelijk bestond. Wij voor ons, hebben nog andere gevolgtrekkingen. Vooreerst, dat naarvolgens den hier gestelden maatstaf, de landrenten verre zouden overschrijden, het door Raffles als einddoel aangegeven maximum. Maar ook en voornamelijk, dat de aanslag der landrenten in de residentie Kadoe, in 1819, nog plaats had op dezelfde wijze, als onder het Britsch tusschenbestuur, (*) dus, strikt genomen, niet *dessas-gewijze*, zoo als toch uitdrukkelijk was voorgeschreven. Immers de kollekteur spreekt van de huurcedul (piagem) no. 88, van de dessa Magelang, en van 20 huurcedullen van de dessa Kambangan. Dit feit is te meer opmerkelijk, omdat men had mogen verwachten, dat in de residentie Kadoe, — waar met groote kosten een onderzoek van veel omvang werd ingesteld, waar dus de aandacht der regering, meer nog dan elders, op de werking van het landelijk stelsel moet zijn gevestigd geweest, — het voorschrift van den dessasgewijzen aanslag stiptelijk zou zijn opgevolgd geworden.

Of zou men mogen aannemen, dat de regering, — die er, blijkens hare door ons medegedeelde verordeningen, naar streefde om, na verkregen genoegzame kennis, van den dessasgewijzen aanslag terug te komen op den individuëelen, — dat, zeggen wij, de regering de residentie Kadoe reeds dadelijk heeft uitgezonderd van den dessasgewijzen aanslag, tot welken zij, volgens haar eigen verklaring, zoo noode was overgegaan? Zou men mogen aannemen, dat de regering tot die uitzondering besloot, omdat in de residentie Kadoe, al dadelijk, meting, klassifikatie en waardering der velden plaats had, en dáár dus het individuëel stelsel van Raffles, geleidelijk op hechte grondslagen geplaatst, kon blijven bestaan?....

(*) Wij lezen desbetrekkelijk in het rapport van kommissarissen-generaal aan den minister, dd. 16 Maart 1818 no. 112 (Tijdschrift voor N. I. 1863, 2e deel pag. 271) het volgende: — „Met betrekking tot de residentie Kadoe, toen nog met Pekalongan vereenigd, berigt ons de resident de Salis, dat aldaar was ingevoerd het zoogenaamde detailed settlement, doch (voegt hij er bij) ook dit stelsel bestaat maar in naam; de gemeene man heeft een huurcedul, doch de geringe hoofden, die ieder een stuk land voor hunne inkomsten hebben, kennen alleen de opgave van hetgeen een ieder betalen moet, en zijn met de perceptie belast." — Wat zien wij nu? De kollekteur van Kadoe raadpleegt, in 1819, de *individuëele* huurcedullen van de landbouwers. De toestand, die door het britsch bestuur was in het leven geroepen, bestond dus nog in 1819. Dat die toestand fiktief zou zijn, en dat de landbouwer, in het bezit van zijn huurcedul, niet zou geweten hebben wat hij moest betalen, behoeft geen wederlegging. De Memorie die wij thans behandelen, bewijst voldoende, dat de Javaan in 1819 zóó dom niet was, als uit de aangehaalde zinsnede van het vorenbedoelde rapport zou moeten worden afgeleid.

Wij weten het niet, en wij zouden, uit andere redeneringen, in de Memorie voorkomende, tot een ontkennend antwoord op deze vragen moeten komen. — Maar wij weten wel, — en wij hebben het hiervoren reeds herhaaldelijk medegedeeld, — dat het onderzoek in de residentie Kadoe er toe leidde, om alle verdere onderzoekingen te staken en aan de regering de overtuiging te geven: *dat de voorloopig ingevoerde dessasgewijze aanslag zich als blijvenden maatregel aanbeval.* Wij verwonderen ons niet over dien uitslag, wanneer wij het in Kadoe gehouden onderzoek in de bijzonderheden nagaan. Wij hebben daarvan nog slechts een gedeelte medegedeeld; wij zijn nog niet aan het einde. En wanneer wij, voortgaande, ten duidelijkste zullen hebben aangetoond, dat dit onderzoek hoogst gebrekkig plaats had, en dat de verkregen resultaten, in de toepassing, tot uiterst drukkende heffingen van landrenten voerden, dan gelooven wij geregtigd te zijn tot de verklaring: dat de hier bedoelde regerings-overtuiging op valschen grond rustte.

Wij keeren tot de door ons besproken Memorie terug. Wij zijn gekomen aan de padi-kultuur op tegal-velden.

De kollekteur zegt woordelijk het volgende: — „Sedert men in deze distrikten heeft ontwaard, dat het planten van suikerriet zulk een groot voordeel aanbrengt, en de Chinezen hunne suikermolens van tijd tot tijd vermeerderen, is het kultiveren van rijst op tegalvelden niet alleen veel verminderd, maar als 't ware niet meer in gebruik; zoodat het mij niet mogelijk is geweest, daaromtrent plaatselijke onderzoekingen te doen. Het kon echter weder in zwang geraken; men dient er dus eene klassifikatieve taksatie voor te hebben. Ik heb mij derhalve, door deskundige hoofden en landbouwers, opgaven laten ter hand stellen, waarbij is in acht genomen de regel, onder de bebouwers van tegalvelden in het algemeen bekend, dat men, bij middelbaar saizoen ten opzigte der regens, kan rekenen dat een tegalveld, in vergelijking met een sawaveld, een vierde vermindert in opbrengst."

Op die wijze, komt hij tot de hiervoren medegedeelde aantooning. De kosten van bearbeiding worden niet opgegeven, hetgeen weinig afdoet, omdat deze, gelijk reeds is opgemerkt, alleen pro memorie worden vermeld. De kollekteur rekent, voor de tegalvelden, ook vijf gewassen in vier jaar, maar wat het meest in het oog valt is, dat hij voor die velden denzelfden maatstaf van belasting-heffing aanneemt, als voor de sawas, namelijk, voor eerste, tweede en derde soort velden, respektievelijk $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$ en $\frac{1}{3}$ van de waarde van het produkt, in plaats van, zoo als Raffles aangeeft, te rekenen op $\frac{2}{5}$, $\frac{1}{3}$ en $\frac{1}{4}$ van die waarde, hetgeen een belangrijk verschil daarstelt, ten nadeele van den geringen landbouwer.

TABAKS-KULTUUR. De beschouwingen, ten aanzien van deze kultuur, in de meerbedoelde Memorie van 12 November 1819 vervat, laten wij nagenoeg woordelijk hier volgen.

De landbouwers gebruiken voor de tabaks-kultuur zeer goede gronden, en dit is een vereischte. De tabak wordt verbouwd, zoowel op de drie soorten sawas, als op de goede tegals. Bezigt men sawas, dan laat men er het water afloopen, en worden zij dan als 't ware van zelf tegals.

Men kan, indien men zich van een redelijken oogst wil verzekeren, den tabak niet meer dan eens om de drie jaren op dezelfde gronden teelen, die dan nog wel sawas moeten zijn. Op de werkelijke tegalvelden, die alleen door den regen bevochtigd worden, is dit nog te spoedig. De hooge aanslag eener dessa in de landrenten, heeft menigmaal aanleiding gegeven, tot het beplanten met tabak van een gedeelte der tot die dessa behoorende velden, omdat het produkt met zeer veel voordeel van de hand is te zetten. Daarentegen mergelt de tabak de gronden zeer uit, en is de kultuur, in het welslagen wisselvalliger dan eenige andere. Veel meer voordeel aanbrengende en nadeelig voor den grond zijnde, kon de tabakskultuur, voor de berekening der landrenten, naar het oordeel van den kollekteur, volstrekt niet worden gelijkgesteld met de rijstkultuur. In de residentie Kadoe waren nooit bepaalde schattingen aan den lande betaald, voor de onderscheidene kultures; maar was de landrente altijd naar den maatstaf der padikultuur berekend. (*) De tabaks-aanplantingen dienden voornamelijk, om de hooge taksatiën in het algemeen, tot vereffening te kunnen brengen. De kollekteur meent, dat de basis, voor de bepaling der landrenten voor tabaksvelden zijn moet: dat de winst, daarvan per morgen door den landbouwer te trekken, in evenredigheid staat tot de winst, die men voor rijstvelden als billijk heeft bepaald.

Na nogmaals te hebben gewezen op het wisselvallige der tabakskultuur, geeft hij op, dat men daarvan niet meer dan één gewas 's jaars kan hebben, en de landrenten dus ook naar die mate, en niet als bij de padi-kultuur naar de rede van 1½ gewas 's jaars, moeten worden berekend.

De kosten van bearbeiding, daaronder begrepen die van het droogen van het produkt, zijn veel grooter dan bij de rijstkultuur. De tabaksplanter heeft niet genoeg aan zijn eigen gezin, en hangt derhalve meermalen af van het bekomen van arbeiders, hetgeen niet altijd even gemakkelijk is.

De kollekteur brengt ditmaal, bij de bepaling der waarde van het produkt, wel in aanmerking de verschuldigde tol van 10 stuivers voor 70 kattis of een dragt, die de planter vóór den verkoop van zijn oogst betalen moet, waarmede de waarde van het produkt door hem verminderd wordt.

Na alle de hier medegedeelde beschouwingen, komt de kollekteur tot het volgende gemiddeld resultaat:

Van de morgen.	Was de verhouding van het zaad tot den oogst.	Bedroegen de onkosten van bearbeiding.	Was de produktie tabak in pond.	Was de geldswaarde van dat produkt.	En zou de hoegrootheid der belasting zijn.	
1e soort	als van 1 tot 40	f 72.3 st.	1106	f 100.—	2/5	f 40.—
2e „	„ „ 1 „ 30	„ 30.12 „	704	„ 60.—	1/2	„ 30.—
3e „	„ „ 1 „ 25	„ 23.22½ „	531	„ 50.—	1/2	„ 25.—

(*) Die maatstaf was door Raffles aangegeven; namelijk: voor de sawas de maatstaf der padiproduktie, voor de tegals die der maïs. „Voordeelen en verlies, het gevolg van het kiezen van andere gewassen, moeten geheel aan de individuëele landbouwers worden overgelaten." Zie artikelen 45, 46, 47 enz. der *revenue-instructions*. Ook hier is de leider der opname van de Kadoe in 1819, minder vrijgevig dan Raffles; want, in weerwil dat het beginsel van laatstgenoemden in die residentie, althans voorzooveel de padi aangaat, werkte, verandert eerstgemelde dit, en geeft een veel drukkender maatstaf aan de hand.

Wij merken in deze aantooning al dadelijk groote tegenstrijdigheden op. Het bedrag van de onkosten van bearbeiding, gevoegd bij dat der belasting, geeft een totaal dat, voor de eerste en tweede soort velden, grooter is dan de waarde van het produkt, en voor de derde soort velden naauwelijks één gulden daar beneden blijft! Uit dien hoofde moeten wij hier uitdrukkelijk vermelden, dat de cijfers, voorkomende in de derde en vierde kolommen, ontleend zijn aan de bijlagen der Memorie, vermeldende den uitslag der genomen proeven; terwijl de cijfers der andere kolommen uit de Memorie zelve zijn getrokken, met uitzondering alleen van het eerste gedeelte der laatste kolom, aanwijzende de verhouding waarin de belasting staat tot de waarde van het produkt; die verhouding is door ons, gegrond op de gegevens, bijgevoegd, en het blijkt daaruit, dat van de tweede en derde soort velden de helft, en van de eerste soort slechts twee vijfden van de produkts-waarde wordt geheven. Het is onze schuld niet, dat tusschen de verschillende gegevens, zoo weinig overeenstemming bestaat. Opmerkelijk is het dan ook (wij mogen het niet verzwijgen) dat in de bijlagen, betrekking hebbende tot de genomen proeven, gemiddeld tusschen twee proeven, de landrente gesteld is op *f* 21.6 st. voor de morgen eerste, op *f* 11.27½ st. voor de morgen tweede, en op *f* 15.5 st. voor de morgen derde soort velden, en zulks (men lette vooral hierop) gebaseerd op de landrente die, tijdens de proefneming, werkelijk van den grond geheven werd. Van dáár, dat de landbouwer, volgens de tabellen, aanwijzende de resultaten der genomen proeven, een overwinst zou hebben van *f* 20.— à *f* 14.— (naar de soort) op den morgen; terwijl hij bij de toepassing der belasting, zoo als de kollekteur die voorstelde, verlies moest lijden. Wij wijzen slechts ter loops op het onregelmatige van de evenvermelde belastingscijfers, ontleend aan den proefstaat, waaruit blijkt, dat voor derde soort velden veel meer betaald werd dan voor tweede soort. Maar wij begrijpen niet, hoe deze, op genomen proeven en bestaande toestanden gegronde, uitkomst te rijmen is, met de bepaalde voordragt van den kollekteur, om de landrenten te stellen op *f* 40.—, *f* 30.— en *f* 25.— voor den morgen 1e, 2e en 3e soort velden met tabak beplant. Dat het hem ernst was, om dezen maatstaf aangenomen te zien, zal nog nader blijken, wanneer wij aan het einde der memorie zullen zijn gekomen, waar hij, in eene rekapitulatie van hetgeen eerst afzonderlijk voor elke kultuur is aangegeven, een geheel tarief van heffingen voorstelt.

Wij hebben de gegevens, om eene vergelijking te trekken, tusschen den hier bedoelden maatstaf van belasting voor de tabakskultuur, en dien, welke onder het britsch tusschenbestuur aangenomen en werkelijk (niet op het papier) in praktijk gebragt werd. Wij hebben die gegevens van Malang, dat een even goed tabakland is als Kadoe.

In het extrakt uit het rapport van den engelschen ambtenaar Jourdan, over de residentie Pasoeroean, opgenomen in het derde gedeelte der Memorie van Raffles van 11 Februarij 1814, lezen wij, dat voor *Sawas* in Malang en Ngantang, eene matige belasting *in geld* was aangenomen, en op 32 realen (*f* 80.—) voor de jonk bepaald. Daar vond men geene andere bebouwde gronden, dan zeer vruchtbare, die dus allen tot de eerste soort behoorden. „De *tegals* (zoo lezen wij daar) zijn van gelijke, zoo niet hoogere waarde;

ten bewijze waarvan het goed is te melden, dat tabak het voornaamste produkt, en zeer gewild is, gereede koopers in de lagere streken vindt en, door hetgeen daarvoor wordt teruggebragt, rijkdom in het land brengt. Ik had gehoopt, daarvoor 40 realen (*f* 100.—) te kunnen rekenen, zijnde de in Poeger voor de jonk aangenomen maatstaf; maar ondanks al mijne pogingen, vond ik bij de bevolking zooveel tegenzin, dat ik het raadzaam oordeelde, die *tegals* op de thans ingestelde wijze (dat was dus tegen 32 realen de jonk) te belasten, waarin men met blijkbare bereidwilligheid toetrad." (*)

Nu hebben wij vroeger reeds medegedeeld, dat de jonk in de residentie Pasoeroean, verdeeld was in vier bouw, elk van 1225 vierkante roeden (†). Die jonk had dus 4900 vierkante roeden, alzoo eene uitgestrektheid, gelijk staande aan $8\frac{1}{6}$ morgen als hiervoor bedoeld, elk hebbende 600 vierkante roeden. Jourdan had alzoo, voor de uitgestrektheid van één morgen, aan landrenten aanvankelijk willen heffen, *iets meer dan f* 12.—, doch was, naar aanleiding van vertoogen der bevolking (§), gedaald tot *iets minder dan f* 10.—. En men wilde in Kadoe, zoo als uit het vorenstaande blijkt, voor dienzelfden morgen, wanneer die met tabak beplant en van de eerste soort was, zoo als de hier bedoelde gronden in Malang waren, eene belasting vorderen van niet minder dan *f* 40.— dat is meer dan viermaal het bedrag onder de britsche regeling in de vruchtbaarste streek aangenomen!

Suikerkultuur. De Memorie van 12 November 1819 zegt het volgende:

„Deze kultuur brengt tegenwoordig, door den hoogen prijs van het suikerriet, het meeste voordeel voor den landbouwer aan; er worden sawa-velden van alle soorten en ook goede tegal-velden voor gebezigd; maar zij zal in deze residentie niet zeer veel meer kunnen worden uitgebreid, omdat de molenaars zich met te veel moeite en kosten van brandhout moeten voorzien. De molens moeten, uithoofde van het transport, zooveel mogelijk in de nabijheid der groote wegen worden aangelegd, en zijn daardoor verwijderd van de bosschen, in welke het brandhout wordt gekapt. Ware dit het geval niet, dan zou deze kultuur hier zeer toenemen, te meer, omdat men van de eenmaal beplante gronden, twee jaren achtereenvolgens met sukces kan oogsten, van

(*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 291.

(†) Zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 267, in de noot.

(§) De bevolking van Malang had geen ongelijk, dat ze voor de jonk niet evenveel belasting wenschte te betalen, als de bevolking van Poeger. Poeger toch, behoort onder Bezoeki, en de dáár bestaande landmaat was grooter dan die van Pasoeroean, waaronder Malang en Ngantang behooren. Volgens de reeds aangehaalde noot, voorkomende op pag. 267 van dit Tijdschrift, 1864, 2e deel, had de bouw in Bezoeki 1400 vierkante roeden, dus de jonk 1400 × 4 = 5600 zoodanige roeden. Wanneer men derhalve voor deze uitgestrektheid in Poeger 40 realen aan landrenten betaalde, zou men, naar evenredigheid, in Malang, voor de jonk, die dáár 4900 vierkante roeden groot was, 35 realen moeten betalen. Jourdan stelde zich, met het in het algemeen door hem aangenomen cijfer van 32 realen, tevreden; van dáár, dat de bevolking tot zijne regeling, *met blijkbare bereidwilligheid toetrad.* Dit mag wel als bewijs gelden, dat de bevolking van Java, reeds in 1819, meer oordeel had, dan men oppervlakkig vermoedde; en tevens, dat de belasting, door Jourdan toegepast, die voor onzen bouw van 500 vierkante roeden, *f* 8.— bedraagt, waarlijk niet te hoog was.

eenige weinige zelfs drie jaren; terwijl de opbrengst de voordeeligste is van alle kultures."

Verder wordt opgemerkt, dat de suikerkultuur, in het welslagen, aan minder wisselvalligheden is blootgesteld dan de tabakskultuur, en dat de kosten van bearbeiding, bij de eerste, op verre na zoo groot niet zijn, als bij de laatste. De suikerkultuur levert één gewas in het jaar, en op haar past de kollekteur denzelfden grondslag voor de bepaling der landrenten toe, als bij de tabakskultuur, namelijk: dat die landrenten in evenredigheid zóóveel meer moeten bedragen dan die voor de padi-kultuur, als de winst van den landbouwer geacht wordt grooter te zijn.

In verband met den uitslag der genomen proeven, zegt de kollekteur te zijn gekomen tot het navolgend gemiddeld resultaat.

Van de morgen.	Was de verhouding van het zaad tot den oogst.	Bedroegen de onkosten van bearbeiding.	Was de geldswaarde van het produkt.	En zou de hoegrootheid der belasting zijn.	
1e soort	als van 1 tot 10	f 39.1½ st.	f 100.—	½	f 50.—
2e „	„ „ 1 „ 9	„ 19.12½ „	„ 70.—	4/7	„ 40.—
3e „	„ „ 1 „ 8	„ 17.21 „	„ 60.—	½	„ 30.—

Ook in deze aantooning merken wij weder groote tegenstrijdigheden op. Ter vermijding van herhalingen, verwijzen wij naar hetgeen van de tabakskultuur is gezegd.

De verhouding van het zaad tot den oogst, is hier onjuist aangeduid. Het riet wordt geplant met stekken, en kan dus de verhouding niet met die zekerheid aangewezen worden, als bij het gebruik van zaad, bijv. met de padikultuur, mogelijk is. De kollekteur komt tot de hiervoren aangeduide evenredigheid, door eene berekening van de geldswaarde der stekken, in verband met de geldswaarde van het verkregen riet. Het is echter niet aanneembaar, dat in 1819, voor de stekken een tiende gedeelte (wij nemen hier de gunstigste verhouding van de eerste soort velden) van het riet zou benoodigd zijn geweest.

De hoegrootheid der produktie kon de kollekteur niet opgeven, omdat het suikerriet meestal, op het veld staande, werd verkocht, en door den kooper, zijnde de molenaar, naar den molen werd vervoerd en verwerkt. Aan tollen was dit riet in onverwerkten staat, niet onderhevig.

Bij de tabellen, bij de Memorie gevoegd en aanwijzende de resultaten der genomen proeven, zijn, even als bij de tabakskultuur, de sommen voor landrenten ingevuld, die tijdens de proefnemingen werkelijk betaald werden, en die bedroegen, gemiddeld tusschen twee proeven, voor den morgen f 13.13 st. eerste, f 11.23 st. tweede en f 13.8½ st. derde soort gronden. Die tabellen wijzen dan ook een voldoend voordeel aan voor den planter. Desniettemin stelt de kollekteur voor, aan landrenten te heffen f 50.—, f 40.— en f 30.— respektievelijk voor den morgen eerste, tweede en derde soort!

Wij kunnen hier die, als belasting voorgestelde sommen, niet anders vergelijken met de Britsche regeling, dan door er aan te herinneren, dat die regeling als hoogste belasting voorschreef, de heffing van de helft der waarde van één padi-gewas, berekend naar de vermoedelijke produktie, ingeval de grond

voor die kultuur ware gebruikt. Wanneer wij echter de in Kadoe, in 1819, voorgestelde belasting, vergelijken met hetgeen thans wordt geheven, dan vinden wij, dat in 1861, op Java en Madura van gouvernementswege met suikerriet zijn geplant geworden 38,827 bouw, waarvoor aan landrente geheven is *f* 457,459.62, hetgeen gemiddeld op *f* 11.80 per bouw neerkomt. (*) De gemiddelde produktie per bouw, was in dat jaar 43.86 pikols suiker, en de door de planters, voor het geleverde riet, genoten betaling, gemiddeld *f* 110.87 per bouw. Van dit gemiddeld plantloon, aftrekkende de evenvermelde gemiddelde landrente van *f* 11.80, blijkt, dat voor de rietplanters overschoot *f* 99.07 voor den bouw, hetgeen gelijk staat met *f* 118.88 voor den morgen.

Katjang-kultuur. Wij nemen hier weder de eigen woorden der memorie, aldus over:

„Tot deze kultuur worden mede sawa- en tegal-velden gebezigd. Behalve dat men, in zekere distrikten, gemakkelijker dat produkt verkoopt dan padi of rijst, zijn de meeste landbouwers van opinie, dat eene verandering van plantsoen, voornamelijk door middel van deze *katjang tana* (waaruit de gewone katjang-olie geperst wordt) eene ververaching en verbetering aan den grond toebrengt.

„Deze is de eenige teelt, die ik, na alle proeven, informatie en beoordeeling, heb bevonden, voor zooveel betreft de betaling der jaarlijksche landrenten, te kunnen worden gelijk gesteld met eene andere, en wel met de rijstkultuur op sawa-velden. Geen mijner ingewonnen berigten, geven mij den minsten grond, om de katjang-teelt, voor de belasting in de onderscheidene soorten, meerder of minder te schatten dan de padi-kultuur; waarom ik, ter voorkoming van herhalingen van op hetzelfde neerkomende resultaten, de jaarlijksche renten van die kultuur, durf voorstellen dezelfde te worden, als die welke ik gesupponeerd heb billijk te zijn voor de gemelde andere kultuur; als:

landrente van een morgen katjangveld,	eerste soort, voor een jaar	*f* 20. —
» » » » »	tweede soort, » » » »	13. —
» » » » »	derde soort, » » » »	8. —"

Deze beschouwing vereischt, na het reeds medegedeelde, geene nadere toelichting.

Djagong-kultuur (Turksche tarwe of maïs) of daarmede gelijkstaande kultures. De kollekteur zegt deswege in zijne Memorie het volgende:

„Op de slechte soort gronden, die zeer hard en veelal van geen groote uitgestrektheid zijn, wordt de Turksche tarwe gewoonlijk geteeld, die de Javaan, afwisselend met de rijst, vooral in het gebergte, als voedsel gebruikt. De

(*) Wij nemen 1861, omdat het regeringsverslag van dat jaar in druk verschenen is, en dus geraadpleegd kan worden. Daarin wordt echter niet vermeld, het door ons genoemde totale cijfer van landrenten, dat wij aan andere officieele stukken ontleenen. Maar om te doen zien, dat wij hier niet naar de gunstigste verhouding hebben gezocht, verwijzen wij naar de bijlage O van dat gedrukte verslag, waaruit blijkt, dat in 1861, door de bevolking voor het gouvernement in het geheel (dus voor alle gouvernements kultures) zijn beplant: 53,159 bouws, en dat daarvoor aan landrenten is berekend *f* 516,927.65, dat is, gemiddeld voor den bouw, slechts *f* 9.72.

landbouwers die zulke gronden bewerken en met djagong beplanten, beschouwen die veelal als toegift tot hunne sawa-velden, en daarnaar worden dan ook hunne sawa-velden getakseerd. Deze willekeurigheid door de meting (namelijk de van regeringswege bevolen meting der velden in Kadoe) ten eenenmale moetende vervallen, doordien, onverschillig van welke hoedanigheid, alle gekultiveerde gronden zijn opgenomen, heb ik ook voor deze kultuur proeven genomen en er moet derhalve ook eene taksatie van de landrenten plaats hebben.".

De kollekteur komt tot het volgend gemiddeld resultaat.

Van de morgen.	Was de verhouding van het zaad tot den oogst.	Bedroegen de onkosten van bearbeiding van één gewas.	Was de produktie van een gewas, in aren of klossen.	Was de geldswaarde van één gewas.	En zou de hoegrootheid der belasting zijn. voor één gewas.		een jaar.
1e soort	als van 1 tot 80	f 3.25 st.	5096	f 9.— st.	$\frac{1}{3}$	f 3.—	f 6.—
2e „	„ „ 1 „ 60	„ 2.21 „	3621	„ 6.— „	$\frac{1}{3}$	„ 2.—	„ 4.—
3e „	„ „ 1 „ 50	„ 2.25 „	3148	„ 4.15 „	cc $\frac{2}{5}$	„ 1.22½	„ 3.15

De hier, als hoogste produktie, opgegeven tachtigvoudige oogst, is laag gesteld. Crawfurd, wiens bevindingen van nagenoeg denzelfden tijd zijn, zegt: „De maïs is de vruchtbaarste van alle graansoorten. Zij wordt op de Indische eilanden zoo zorgeloos verbouwd, daarvoor worden gemeenlijk zulke slechte grondsoorten gebruikt, dat de juiste verhouding der vruchtbaarheid niet kan worden aangewezen. In de provincie Kadoe, op Java, bevond ik, dat een vier- en vijfhonderdvoudige oogst geen zeldzaam verschijnsel is. Op slechter gronden, werd dikwijls niet meer dan een zestig- of zeventigvoudige oogst verkregen, maar een honderdvoudige mag geacht worden de gemiddelde produktie aan te wijzen, op zeer gewone gronden; wanneer die op de gebruikelijke wijze worden bewerkt." (*)

„De onkosten van bebouwing en oogsting (zegt de kollekteur in zijne Memorie) zijn zeer gering, maar ook het voordeel is klein. Daar echter de djagong in vier, hoogstens vijf maanden, rijp is, heeft de landbouwer twee oogsten in één jaar van deze gronden. Na de djagong, plant hij er gewoonlijk katjang kadelé op. De onkosten van die tweede beplanting en inzameling, zoo ook de voordeelen daarvan, kan men gelijk stellen aan die van het eerste gewas."

De kollekteur belastte dus, in strijd met het door Raffles aangenomen beginsel, twee gewassen in één jaar; daarbij in aanmerking nemende, dat de djagong, naar de bazaars ter verkoop gebragt wordende, altijd aan kleine heffingen onderhevig is. De hoegrootheid der landrenten stelde hij, even als bij de tabaks-, suiker- en katjang-kultuur, in evenredigheid tot de winst, die de landbouwer, naar zijne berekening, kon genieten. Van daar, dat wij ook hier weder opmerken, dat de voorgestelde landrente aanzienlijk hooger was, dan de tot op dat oogenblik werkelijk betaalde.

En nu, aan het einde gekomen van zijne beschouwingen over elke in Kadoe gebruikelijke kultuur in het bijzonder, zegt de kollekteur: — „Uit de resul-

(*) Crawfurd, History of the Indian Archipelago, Edinburgh, 1820, vol. 1 pag. 369.

taten van de billijke jaarlijksche schattingen, per morgen lands, voor de onderscheidene voornaamste kultures, is voortgesproten, het hierbij gevoegde projekt-tarief voor de bepaling der landrenten."

Wij laten dat merkwaardige tarief hier letterlijk volgen.

Bijlage E der Memorie.

Residentie Kadoe.
Afdeeling Magelang.

PROJEKT-TARIEF voor de bepaling der landrenten voor ongebouwde eigendommen, voor den tijd van één jaar, op de onderscheidene kultures en derzelver klassen toepasselijk (*).

SOORT DER KULTURES.	JAARLIJKSCHE LANDRENTEN.							Aanmerkingen.
	NIEUWE MAAT.	1e klasse.		2e klasse.		3e klasse.		
	de	guld.	stuiv.	guld.	stuiv.	guld.	stuiv.	
Rijstkultuur. Sawas.	morgen.	20	—	13	—	8	—	Eene bepaling der prijzen van de produkten, zal jaarlijks moeten worden aangenomen; om, in stede van geld, produkten in betaling te ontvangen.
Rijstkultuur. Tegals	»	16	—	10	—	6	—	
Tabakskultuur . .	»	40	—	30	—	25	—	
Suikerkultuur . .	»	50	—	40	—	30	—	
Katjangkultuur .	»	20	—	13	—	8	—	
Turksche tarwe (djagong) of daarmede gelijkstandige voortbrengselen .	»	6	—	4	—	3	15	

Dit tarief moest, volgens den kollekteur, na te zijn onderzocht, veranderd en verbeterd, voorzoover de omstandigheden en wijzer oordeel dit zouden noodig maken, het voorschrift wezen, waarnaar de berekeningen zich zouden regelen.

En nu schrijven wij uit de Memorie af, wat de kollekteur tot toelichting van dit tarief zegt.

„Ik gevoel mij huiverig (zoo lezen wij) om dit projekt-tarief voor de geheele residentie te proponeren, in plaats van alleen voor de afdeeling Magelang. Maar daar er nog tijd is, om zich meer en meer bekend te maken met de zaak, en het praktische gedeelte der klassifikatie zeker nog wel eenige botsingen zal doen ontstaan, kan dit immers naar bevinding geschieden. Ik twijfel niet, of de tijd zal leeren, dat dit tarief zal kunnen worden aangenomen voor de gansche residentie.

„Vóór het begin van dezen arbeid, heb ik rijpelijk overwogen, welke de manieren waren, om zoodanig tarief tot stand te brengen. Het doel is natuurlijk, de bepaling van eene permanente belasting; maar deze was op zich

(*) Wanneer de gouverneur-generaal van der Capellen dit tarief had goedgekeurd en over geheel Java ingevoerd, dan ware hij de redder geweest van Nederland, indien Nederland toen reeds redding uit financiëelen nood had behoefd.

zelf mogelijk, om op twee wijzen tot stand te worden gebragt, indien niet onvermijdelijke zwarigheden zich tegen de eene of andere opdeden.

„De eerste wijze, die ik mij voorstelde te kunnen volgen, — omdat zij het meest doelmatig was, ten opzigte van alteratie in den omslag en jaarlijksche vaste bepaling van 's lands inkomsten, — was een bepaalde schatting voor den grond, dien men van den lande in huur had, over zoo vele soorten als men bevond te bestaan; of de bepaling van de landrenten jaarlijks, per morgen lands, zonder in aanmerking te nemen, welke produkten de bebouwer op dat land verkoos te teelen; hetgeen door een overslag tot stand te brengen was, indien de omstandigheden, nader te expliceren, zulks niet, naar mijn inzien, hadden verhinderd.

„De andere manier is die, welke ik heb ingeslagen, om namelijk te trachten, voor iedere gewone kultuur te bepalen, de billijke landrenten, welke per morgen van elke dusdanige teelt zou kunnen gevergd worden.

„Ik had natuurlijk eerst al mijne proeven tot reguliere bijlagen geformeerd, voor ik tot eene omschrijving en dies gevolgtrekkingen overging, en bevond bij examinatie, dat de buitengewoon groote opbrengst van de tabaks- en suikerriet-velden, in vergelijking met de andere kultures, eene moeijelijk te overkomen zwarigheid zou zijn, om van de eerstgenoemde wijze gebruik te maken. Daarbij komt, dat alle landen niet gelegen zijn, om daarop de tabaks- en suiker-kultuur in te voeren. De tabakskultuur niet, omdat alle landbouwers met de teelt en dies preparatiën niet bekend zijn, en men zeer wel weet, dat een Javaan niet ligt tot iets overgaat, dat hem geheel nieuw is. Een enkel huisgezin, komende uit een ander distrikt en met de tabaksteelt bekend, is somwijlen oorzaak, dat een geheele dessa een volgend jaar tabak plant. Aan nog veel meer moeijelijkheden, is het algemeen maken der suikerkultuur onderhevig. Te ver transport van het suikerriet, doet dies waarde verminderen. Waar zich suikermolens bevinden, of nieuw worden aangelegd, wordt suikerriet geplant. De plaatsing van molens hangt weder af van omstandigheden, als: het aanwezen van specie voor suikerpotten, de voordeelige ligging voor brandhout, de nabijheid van groote wegen en hoofdplaatsen voor het slijten van het produkt.

„Deze zijn de redenen geweest, die mij tot de nu gekozene wijze deden overgaan."

Na deze uiteenzetting, deelt de kollekteur zijne denkbeelden mede, omtrent de klassifikatie der velden. Vermits de meting reeds zulke groote onkosten had veroorzaakt, meende hij, dat men voor de klassifikatie geen andere europeesche ambtenaren moest gebruiken, dan die der landelijke inkomsten. De kommissie van klassifikatie zou moeten bestaan: uit den opziener (kontroleur) der betrokken afdeeling, uit nog een opziener, uit eene andere afdeeling, en uit twee deskundige inlanders, juist niet van den eersten rang, maar door en door bekend met den landbouw. De inlandsche leden der kommissie konden permanent zijn, zoo lang zij in distrikten werkten, waar men verzekerd was, dat zij geene betrekkingen van belang hadden. De opzieners konden om de halve maand, of om de maand vervangen worden. Dit zou uitwinnen de bezoldiging van een of twee europeesche ambtenaren; kunnende men volstaan met de toekenning van een daggeld aan de opzieners en de inlandsche ge-

kommitteerden; terwijl tevens, langs dien weg, de opzieners beter bekend zouden worden met hunne werkzaamheden en den aard van alle gronden en kultures. En vermits de meting en de daaruit voortvloeijende berekeningen geleidelijk en langzamer vorderden dan de klassifikatie, zou het opdragen van deze laatste aan de opzieners, niet hinderlijk zijn aan den loop hunner gewone bezigheden.

De kollekteur zegt, omtrent de regels waarop de klassifikatie steunen moet, het volgende:

„De opziener der afdeeling, in welke de klassifikatie van eene subdivisie begint, behoort bekend gemaakt te worden, met de resultaten der opmeting van de dessas bij welke men beginnen zal. Hij formeert alsdan eene opgave, houdende:

a. den naam der dessas en bekels;

b. de namen der landbouwers, in elk perceel of dessa aandeel hebbende;

c. de hoegrootheid der daartoe behoorende gekultiveerde landen, gespecificeerd, in jonken, bouws en onderdeelen; wat daarvoor in het laatste jaar aan den bekel betaald is, en hoeveel ieder der landbouwers verantwoordde, met de sorteringen onder hen bekend;

een en ander om de klassifikatie voor te lichten. Men heeft dan als leiddraad:

1°. de eigenschappen der landerijen; dat zijn de soorten waartoe zij behooren;

2°. de verhouding van het zaad tot de opbrengst, waaromtrent men plaatselijke informatiën moet inwinnen;

3°. de kalkulatieve opbrengst, in produkt en in geld, welke plaatselijk kan berekend worden;

4°. de hiervoren bedoelde opgaven, aan den opziener medegedeeld, van de resultaten der meting, in vergelijking te brengen met de in vorige jaren gevolgde klassifikatie.

„Deze punten zijn, mijns bedunkens, voldoende om ten aanzien van een perceel, te kunnen bepalen, of daarvan een zooveelste gedeelte moet worden gerekend te behooren tot de eerste klasse, een ander gedeelte tot de tweede, enz.; daar men natuurlijk niet zal overgaan, tot eene indeeling en weder opmeting, van den inhoud der onderscheidene grondsoorten van de uitgestrekte rijstvelden, hetgeen zeer veel moeite, tijd en kosten zou verspillen, zonder veel goeds te bewerken; daar men, naar mijn oordeel, indien men al het aangehaalde ten striktste overweegt, niet wel onbillijk zal kunnen te werk gaan, vermits de hoofdzaak, de hoegrootheid des velds, wiskunstig bekend is.

„De rapporten van de klassifikatie, moeten ingerigt zijn, volgens bijgevoegd model, geteekend door de kommissie; zullende, in de kolom aanmerkingen, moeten vermeld worden, de tegenwerpingen welke men, tijdens het doen der klassifikatie, mogt geopperd hebben.

„De opziener der afdeeling, zal mede in zijn rapport, dat geheel afgescheiden moet zijn van dat der kommissie, al zijn bevindingen en opmerkingen mededeelen.

„Vermits, volgens het besluit van het gouvernement, omtrent deze stoffe genomen, de inspekteur der meting en de kollekteur, de klassifikatie als het ware moeten dirigeren, zal het de pligt dier ambtenaren, en wel speciaal van den

kollekteur zijn, de wijze van klassifikatie te expliceren, en in den beginne plaatselijk te instruëren. Meermelde ambtenaren zullen mede den gekommitteerden inprenten, het noodzakelijke, om vooral oplettend te zijn, op de geringste objektiën der inlandsche mede-gekommitteerden niet alleen, maar ook van den bekel met zijne onderhoorige landbouwers, ten einde elk punt, in den beginne worde gezuiverd van duisterheden. De aard van dezen arbeid schrijft voor, langzaam en oplettend te werken, hetgeen verwarring zal voorkomen. Er is tijd genoeg, vermits de metingen en berekeningen gemakkelijk worden ingehaald, al besliste men op één dag slechts ten aanzien van 4 of 5 perceelen.

„Ook is de kwade moesson aan dit werk niet zeer hinderlijk. Men kan de perceelen in den voormiddag plaatselijk inspekteren, en de uitwerking onder dak afdoen, met alle daartoe behoorende beschouwingen en oplossing van de door geïnteresseerden te maken zwarigheden. Billijk te zijn voor het gouvernement en voor den inlander, valt immers niet zeer moeijelijk, wanneer men voorzien is van zoovele ontegensprekelijke vaste stellingen, die de meting, het onderzoek en de ondervinding hebben opgeleverd; waarbij men met genoegen en tot lof van ons gouvernement voegen kan, dat het wil, dat men met billijkheid en regtvaardigheid voor den inlander, en vooral voor den landbouw, handele.

„Uit den aard der kultuur en de wijze waarop het projekt-tarief is ontworpen, kan men geen permanenten legger voor de opbrengsten formeren; deze zal evenwel nimmer zooveel verandering ondergaan, of dit zal, volgens mijne opinie, in een jaarlijkschen mutatie-staat kunnen worden uitgewerkt, en dit zoude dan moeten zijn, de voorloopige preparatie of herziening van de landelijke inkomsten. Het omslagtige doen van een aanslag is weggenomen; maar een soort van ommegang, zal toch jaarlijks door den resident in zijne residentie moeten geschieden, met oogmerk om alles te inspekteren, wat tot de landelijke inkomsten behoort, daar toch, al was het eeniglijk om klagten te hooren, de ondervinding geleerd heeft, dat deze steeds met meer gerustheid en vertrouwen bij zulke gelegenheden, dan in den dagelijkschen loop der bezigheden, worden voorgebragt."

De memorie eindigt aldus:

„Mij niet durvende vleijen, dat dit stuk zonder grove gebreken zal zijn, sluit ik het, met de vrijheid te nemen, de superintendentie (*) te verzekeren, dat ik alles aangewend heb, om mij van de juistheid der proeven te verzekeren, die, al werden mijne stellingen en de uitwerking van de proeven tegenstrijdig of gebrekkig bevonden, immer kunnen dienen, om dit stuk op eene meer doelmatige wijze om te werken; verzoekende alleen de heeren superintendenten, de verzekering te akcepteren, dat ik alle mijne vermogens heb ingespannen, om zulks nuttig te doen uitvallen." (†)

(*) Hoofdinspekteur en drie inspekteurs van financiën, zie hunne reeds aangehaalde Instruktie in Staatsblad 1819 no. 14.

(†) Het was een doorloopend kenmerk, van den officiëelen briefstijl van dien tijd, om met de bekentenis van gebrekkigheid te besluiten. Wij zouden tal van kurieuse voorbeelden daarvan kunnen aanhalen, zelfs van de hoogst geplaatste landsdienaren. Ook aan het slot van hun meermalen vermeld rapport aan den minister, van 16 Maart

Na al hetgeen reeds, bij de uiteenzetting van den inhoud dezer Memorie, door ons is opgemerkt, zal het wel overbodig zijn nog nader aan te toonen, dat de daarin aangenomen grondslagen in strijd zijn, zoowel met die, door Raffles, als met die, door kommissarissen-generaal voorgeschreven. Immers het stelsel van Raffles was gebaseerd op een *jaarlijksche* verhuur van gronden aan de bevolking, en kommissarissen-generaal hadden (voorloopig) bepaald, dat de aanslag der landrenten zou geschieden, tot zoodanige hoegrootheid, als met de hoofden en oudsten van elke dessa, *telken jare*, zou worden overeengekomen. En in de hier behandelde Memorie wordt voorgesteld: in de afdeeling Magelang, der residentie Kadoe, te heffen eene *permanente grondbelasting.*

Alverder is uit die Memorie gebleken, dat de van regeringswege bevolen opmeting en klassifikatie der velden in de Kadoe, leiden zou tot eene veel hoogere en drukkender belasting, dan geheven was onder het Engelsche tusschenbestuur, hetwelk men nogtans van overdrijving had beschuldigd.

Het naar aanleiding van de opmeting en klassifikatie der velden in Kadoe, voor de afdeeling Magelang voorgestelde en medegedeelde tarief, is te regt door de regering niet goedgekeurd. Maar wij hebben desniettemin de aandacht dáárop, en op de werking der kommissie van opname en klassifikatie, in het bijzonder gevestigd, om duidelijk aan te toonen, dat die kommissie van onjuiste beginselen uitging, die tot voor de bevolking hoogst drukkende resultaten zou hebben geleid.

Die aantooning was noodig, tot opheldering van de merkwaardige omstandigheid, dat de regering, toen de bedoelde kommissie eenigen tijd had geduurd, tot de overtuiging kwam: „*dat het bevolen onderzoek omtrent de uitgestrektheid, de klassifikatie en de waardering der velden, bij een aanzienlijke uitgaaf een zeer betwistbaar nut zou aanbrengen.*" Die overtuiging zal geen bevreemding meer baren, nu men gezien heeft dat, langs den ingeslagen weg, niets anders dan *een zeer betwistbaar nut* kon worden aangebragt. Het is evenmin te verwonderen, dat de regering, afgaande op de door de kommissie verkregen resultaten, de metingen deed staken. Maar het is zeer te betreuren, dat de hoogst gebrekkige voldoening aan de goede en verlichte bedoelingen van kommissarissen-generaal, bij de regering meer en meer de overtuiging vestigde: „*dat de voorloopig ingevoerde dessagewijze aanslag, zich als blijvenden maatregel aanbeval*," (*) — eene overtuiging, die gezegd wordt tot het staken der metingen te hebben bijgedragen, misschien wel in hooge mate, omdat men daardoor kwam tot de eenvoudigste en gemakkelijkste, zij het ook niet tot de beste en billijkste, oplossing der gerezen moeijelijkheden en verwikkelingen.

Wij hebben de aandacht, in het bijzonder, gevestigd op de beproefde re-

---

1818 no. 112, geven kommissarissen-generaal de hoop te kennen, dat de koning wel zal willen over het hoofd zien, *de misstappen of dwalingen, die zij mogten hebben begaan.*

(*) Vergelijk de twee aanhalingen in deze zinsnede, met de noot, op bladz. 399 van dit Tijdschrift, 1864, 2e deel.

geling van het landelijk stelsel in de residentie Kadoe, omdat men, als een gevolg van de dáár verschafte onbekrompen middelen, regtmatig had mogen verwachten, dat van dit bevoorregt centrum van Java, zou zijn uitgestraald het licht, dat voor eene rationeele regeling van het stelsel over geheel het eiland, gevorderd werd.

Thans zullen wij den lezer leiden naar een der uiteinden van Java, om te zien, hoe dáár het stelsel in den aanvang, begrepen en, zonder de in Kadoe verleende buitengewone middelen, toegepast werd.

Java's Oosthoek zou ons, om zijn bij uitstek vruchtbaren en vruchtgevenden bodem, de schoonste gelegenheid aanbieden. Maar wij zoeken die niet. Wij voeren liever den lezer naar Java's tegenovergestelden westelijken uithoek, naar de minder bevoorregte en, door de tallooze verwikkelingen der laatstvoorgaande jaren, zóó zwaar geteisterde residentie Bantam.

Wij hebben daarmede nog een bijzonder doel. Totdusver, moesten wij veel spreken van de willekeur van sommige residenten, en wij schroomden niet het te doen. Het is ons aangenaam, thans te kunnen wijzen op een man, die zijne pligten als resident kende en volbragt, in een tijdperk, toen die pligten veel minder juist dan thans waren afgebakend. Wij bedoelen Mr. J. H. Tobias, die van Maart 1819 tot Junij 1821, als resident van Bantam fungeerde.

Wij hebben voor ons liggen: *een algemeen verslag van de residentie Bantam*, onder ultimo Mei 1821, door genoemden resident opgemaakt tot voorlichting van zijn opvolger, en, bij brief van den 28 Junij 1821 n°. 77, tot informatie ingezonden aan de Indische regering, welke dat verslag belangrijk genoeg oordeelde, om het bij missive van den 24 Julij 1821 n°. 149a, den minister aan te bieden, ten bewijze van „de aanzienlijke verbeteringen welke, onder het bestuur van dien verdienstelijken ambtenaar, zoowel in de binnenlandsche rust, als in de inkomsten der genoemde residentie, zijn te weeg gebragt."

Uit dat verslag zullen wij, de met ons onderwerp in verband staande bijzonderheden, mededeelen.

Het Landelijk stelsel in de residentie Bantam, tot ultimo Mei 1821.

Het verslag van den resident Tobias vangt aan, met een beknopt historisch overzigt, waarin wordt aangetoond, dat het eenmaal zoo bloeijende rijk van Bantam, door regeringloosheid en wanorde, van lieverlede tot zulk een diep verval was gezonken, dat de gebeurtenissen van 1808, die het staatkundig bestaan van dat rijk deden ophouden, als een weldaad voor volk en land moesten worden beschouwd.

Deze gebeurtenissen waren echter zeer ten nadeele van de bantamsche grooten, en vooral van de leden der vorstelijke familie. Deze toch, trokken hunne inkomsten voornamelijk uit de beneden-landen, waar hun gronden en kampongs bij wijze van apanages, geschonken waren; zij vreesden die nu te moeten verliezen. De voornaamsten hunner waren bovendien bekleed met ambten, die hun aanzien en magt gaven, en die zij nu niet konden behouden. Zij hadden daarbij een natuurlijken weerzin, om onder het onmiddellijk gezag

te worden gebragt, van een met hen in zeden en godsdienst zoo zeer verschillend volk. Eeu en ander gaf aan de bantamsche grooten reden genoeg tot ontevredenheid.

De door Daendels in 1808 tot sultan benoemde Ali Oedien, een zwak man, de speelbal van geestelijken en vrouwen, ondersteunde in het geheim de misnoegden. Deze laatsten, aldus gesterkt, beproefden alles, om het volk afkeerig te maken van het Hollandsche gouvernement, en te gelijker tijd het gouvernement afkeerig te maken van Bantam. Zij waandên dit doel te bereiken door onrust te stoken, het volk tot opstand op te ruien, de muitelingen van al het noodige te voorzien, de voornaamste Bantammers, die het Hollandsche gouvernement waren toegedaan, te laten vermoorden, in één woord: Bantam in een onophoudelijken staat van onrust en binnenlandschen oorlog gewikkeld te houden.

Gedeeltelijk bereikten zij hun doel, want in 1810 werd het bestuur over de bovenlanden opgedragen aan een anderen sultan, die te Pandeglang zijn verblijf hield; een maatregel die moet worden toegeschreven aan de moeielijkheid, om geheel Bantam te bedwingen. (*)

In 1813, onder het Britsch bewiud, moest de sultan dat bestuur weder afstaan, en kwam geheel Bantam toen in dezelfde verhouding tot het gouvernement, als de overige residentiën van Java. (†)

De partij der openlijk in verzet gekomen ontevredenen, bleef echter in Bantam bestaan. Zij bestond zoowel uit personen, welke de onafhankelijkheid wilden, als uit dezulken, wien het alleen om roof en buit te doen was. Aan het hoofd stonden ettelijke bantamsche hoofden, die de misnoegden om zich ver-

---

(*) Tobias deelt een bijzonderheid mede, die den toestand van het zuidelijk deel van Bantam, de hier bedoelde bovenlanden, in het tijdvak van 1810 tot 1813 kenschetst. Hij doet dit in de volgende woorden.

„De woning van den sultan te Pandeglang, door een aantal europeesche militairen versterkt, was niet veilig maar werd aangetast. Geen drie paal (dat is geen uur gaans) van die woning verwijderd, had Noriman (een vreemdeling die niet eens het gebruik zijner beenen goed magtig was) onder den naam van sultan Kanoman, zijne woning en eene van een vlag voorziene vesting. Hij vierde dáár, onder het gehoor van europeesche en inlandsche magten, de geboorte van een zoon, met het lossen van vrij zwaar geschut. Onbegrijpelijk en ongelooflijk voorzeker, wanneer men niet in het oog houdt, dat hij in elken Bantammer van de binnenlanden een helper vond, die hem, hetzij uit genegenheid, hetzij uit vrees voor wraak, hetzij uit geloof aan zijne bovennatuurlijke kracht, waar noodig, hielp verbergen, voeden, en hem van al het noodige voorzag. Eindelijk heeft men hem verjaagd, maar om hem te dooden is het uitloven eener premie van 1000 spaansche matten (ruim f 2500) noodig geweest, hetgeen zijn eigen vertrouwelingen tot verraders heeft gemaakt, digt bij het afgelegene Patoedja, waar hij anders voor europeesche vervolging geheel veilig was."

(†) Mr. J. H. J. Hoek, meldt op pag. 98 van zijn proefschrift: Het herstel van het Nederlandsch gezag, dat Fendall, reeds vóór het overgeven der andere residentiën, kommissarissen-generaal verzocht had, Bantam terstond in bezit te nemen, dewijl de engelsche resident lt. kolonel Yule, eene ernstige rustverstoring vreesde bij eene bevolking, die reeds vier jaren onrustig en oproerig was geweest. Vermits, men van onze zijde, liever de geheele wester-afdeeling in eens wilde overnemen, werd tegen dit voorstel bezwaar gemaakt.

zamelden; waarbij zich aansloten, allerlei vagebonden als daar waren: weggeloopen slaven, gedeserteerde militairen, zeeroovers en dergelijken. Naauwelijks was een hoofd dezer muitelingen verslagen en gedood, of andere hoofden deden zich als aanvoerders op.

De benden dezer misnoegden, nu eens gering van magt, dan weder verbazend sterk in getal, doorkruisten het land, roovende en moordende met de grootste stoutmoedigheid. Dat zij heimelijk gesteund en geholpen werden, door de ons schijnbaar getrouwe hoofden en grooten, bleek duidelijk uit de omstandigheid, dat de muitelingen van alle handelingen, bewegingen en voornemens der onzen, in tijds werden onderrigt.

Zóó was Bantam, vooral in het binnenland, aan onrust en regeringloosheid blootgesteld, toen Mr. J. H. Tobias, op den 26 Maart 1819, het bestuur over die residentie aanvaardde. Hij was de derde resident van Bantam, sedert de herstelling van het nederlandsch gezag in Augustus 1816. De eerste resident was J. de Bruijn, die in 1818 werd opgevolgd door C. Vos, die reeds in 1819 vervangen werd, zijnde toen eerst benoemd J. du Puy, die echter niet in funktie trad, als zijnde kort daarna aangesteld tot kommissaris voor de overname van Padang en resident aldaar; terwijl in zijne plaats Mr. J. H. Tobias, gelijk gezegd is, den 26en Maart van dat jaar, als resident optrad. (*)

Toen Tobias het bestuur over Bantam aanvaardde, waren de benedenlanden in tamelijke rust; maar de bovenlanden nog een prooi van roovers en vagebonden. Naauwelijks vier maanden te voren, hadden zich weder nieuwe hoofden, als aanvoerders der onruststokers opgedaan, en eene buitengewone versterking der krijgsmagt in Bantam van 300 man troepen, onder den kapitein Krieger, tengevolge gehad. Nadat deze magt het land had doorkruist, zonder iets te vinden, keerde zij naar Batavia terug; doch was naauwelijks ingescheept, of de muiters vertoonden zich op nieuw; zij werden echter ditmaal door kapitein Kulm met een klein detachement ontmoet, die het geluk had een paar der voornaamste hoofden te dooden; zoodat bij de optreding van Tobias, Bantam schijnbaar in rust verkeerde. Er was echter nog een aantal hoofden van de muitelingen in leven. In de gebergten hielden zich nog vele gevlugte slaven en gedeserteerde militairen op, die slechts een aanvoerder behoefden, om op nieuw hunne strooptogten te beginnen.

Na aldus den toestand des lands te hebben geschetst, verzekert de resident Tobias, dat er geen de minste waarborg bestond, tegen onderdrukking van het volk, — „daar er (zegt hij) geen binnenlandsch bestuur of andere kontrôle was." — Hij vervolgt nu zijn verslag aldus:

„Het is waar, aan de onderkollekteurs (der landelijke inkomsten) was gedeeltelijk het toezigt aanbevolen; doch niet alleen dat hunne financiëele werk-

(*) Vergelijk de naamlijst der hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, van 1817 tot 1859, medegedeeld door Jonkhr. Quarles van Ufford, in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. I. van het Koninklijk Instituut, nieuwe volgreeks, 3e deel, 1860, pag. 123.

zaamheden hen beletten, zich met policie-zaken te bemoeijen, was buitendien de uitgestrektheid van het land een hinderpaal, vóór een, ook maar eenigzins, doelmatig toezigt.

„Voornamelijk de zuid, in uitgestrektheid meer dan de helft der residentie, was geheel regeringloos. De opziener (kontroleur) en de onderkollekteur woonden te Pandeglang. De adsistent-resident Klinkert, eigenlijk voor dat gedeelte benoemd, had de hoofdplaats Ceram (men schrijft thans *Serang*), ofschoon hij daar niets te doen had, nog nooit verlaten, als om eens twee dagen te Pandeglang door te brengen.

„Geen resident had zich nog ooit de moeite gegeven, om de binnenlanden te gaan bezoeken en maatregelen te beramen. Den resident de Bruijn ontbrak daartoe de gelegenheid, door de omstandigheden waarin hij zich bevond; (*) maar waarom mijn voorganger zulks niet gedaan heeft, weet ik niet.

„De inspektie-reis van den heer van de Graaff en den adsistent-resident du Bois, (†) had ten gevolge, dat de mandoor van Lebak, in het huis dat deze heeren bewoond hadden, kort na hun vertrek, werd doodgeschoten, en dat een paliwara, die om landrenten in te zamelen met nog een persoon te Lebak kwam, vermoord werd; terwijl, zoo als gezegd is, de aanstelling van een adsistent-resident, die het gevolg is geweest van deze inspektie-reis en van de noodzakelijkheid die de heer van de Graaff vond tot voorziening, haar doel gemist heeft, dewijl de op zijn aandrang aangestelde ambtenaar, op de hoofdplaats Ceram was gebleven.

„Vond ik Bantam ten achteren, met betrekking tot de algemeene rust en veiligheid, geen voordeeliger uitzigt leverde het financiëele op.

„In 1817 was er geen aanslag geschied. Men had zich in dat jaar en in het begin van 1818, zoowel als in de laatste maanden van 1816, bepaald, tot de zooveel mogelijke inning van den achterstand van 1815 en 1816. (§)

„Op den aanslag van 1818, vond ik, met ultimo Maart 1819, nog een achterstand van *f* 15,300. — hoezeer er in die maand, en in de twee vorige maanden nog *f* 12,000. — was ingekomen, gedeeltelijk dus uit produkten van het loopende jaar gevonden.

„Overtuigd, dat het geregeld invorderen van belastingen, van welken aard ook, onmogelijk is, zonder het bestaan van eene geregelde policie, vestigde ik al mijne aandacht op dit punt. Een oppervlakkig overzigt ware reeds voldoende geweest, om de zekerheid te geven, dat men, zonder verbetering van het eene, niets goeds van het andere kon verwachten.

„Om echter zooveel mogelijk doel te treffen, achtte ik het volstrekt noodig

(*) En toch was deze resident dezelfde, waarvan kommissarissen-generaal, in hunnen brief aan den minister van 20 Oktober 1816, verklaarden: „*dat hij het land door en door kende*," (Tijdschrift voor N.I. 1864, 2e deel pag. 358); dezelfde, van wiens „*vlijtige onderzoekingen en daardoor verkregen bevinding*," wordt melding gemaakt, in hunne missive van 26 Maart 1818 no. 112 (Tijdschrift voor N. I 1863, 2e deel, pag. 262).

(†) De heer Mr. H. J. van de Graaff, eerst adjunkt-inspekteur-generaal der landelijke inkomsten, later, na de organisatie van 9 Januarij 1819, hoofd-inspekteur van financiën, en de heer J. A. du Bois, adsistent-resident in Bantam.

(§) Wij hebben reeds vroeger medegedeeld, dat de achterstand der landrenten over 1815 en 1816, en ook over 1817, later is kwijtgescholden, blijkens Staatsblad 1819 no. 8.

mij bekend te maken, met de lokale gesteldheid van het land, en met den geest van het volk, tot welks verbetering en geluk ik alle mijne pogingen wenschte aan te wenden.

„En zoo was ik, de eerste maanden van mijn verblijf alhier, onafgebroken bezig met het doorreizen der residentie.

„Uit de rapporten, die ik de eer had uwer excellentie sukcessivelijk aan te bieden, en uit de daarbij aangehaalde beweeggronden, die mij tot het doen van zoo vele voordragten hebben genoopt, heeft h. d. opgemerkt, op welke wijze ik heb gemeend te moeten reizen, en hoe ik land en volk gevonden heb.

„Ik zal dus enkel aanstippen; — dat ik, met terzijdestelling van alle roekeloosheid, gemeend heb alles te moeten vermijden, wat strekken kon om mistrouwen en vrees te verwekken; — dat ik het in staatsie en met gewapende magt reizen, overal oordeel juist geheel ongeschikt om vertrouwen te verwerven, en die gemeenzaamheid mogelijk te maken, zonder welke men de waarheid bij den inlander nooit te weten krijgt; — dat ik door gemeenzamer omgang vertrouwen heb zoeken te winnen, en vertrouwen op het gouvernement heb zoeken in te boezemen; — dat ik overal den besten geest heb aangetroffen, bij de bewoners van een uitgestrekt schoon land, hetwelk ik, naar mijne geringe kunde, niet alleen voor alle mogelijke kultures heb geschikt gevonden, maar in hetwelk ik bovendien, met betrekking tot de middelen van transport, een gemak zag, zoo als men nergens grooter vindt; — in het kort: dat ik land en volk overwaardig bevond, dat het gouvernement zijne zorgen eens daarover uitstrekte, en dat een langer stiefvaderlijk bestuur ten hoogste nadeelig zou zijn, niet alleen voor Bantam, maar ook voor de belangen van het gouvernement.

„En zoo volgde, in gunstige en het vereerendst vertrouwen aanduidende koncessie mijner voordragten, het besluit van uwe excellentie, dd. 3 Julij 1819 no. 11, waardoor Bantam als het ware werd herboren. (*)

„De bij dat besluit gearresteerde organisatie alhier te détailleren, zou noodeloos zijn. Genoeg is het, aan te halen dat, door de aanstelling van regenten en andere hoofden, en door de plaatsing van europeesche ambtenaren te Lebak en Tjilangkahan, Bantam werd onttrokken aan den, aan regeringloosheid grenzenden staat, waarin het zich sedert zóó lang had bevonden. Genoeg zal het zijn, kortelijk te ontvouwen, welke gevolgen de organisatie van Bantam heeft te weeg gebragt, en of de vermeerdering van uitgaven die zij ten gevolge had, nadeel aan 's lands financiën heeft toegebragt.

„Ik kan uwe excellentie daadzaken opnoemen, die Bantam, met betrekking tot de algemeene rust, tot den geest der inlanders en tot de welvaart, in het allervoordeeligst daglicht stellen.

„Ik kan, als eene ontegenzeggelijke waarheid, aanvoeren, dat Bantam sedert de nieuwe organisatie een onafgebroken rust geniet. De kleine beweging van het vorige jaar (1820) onder Mas Raie, die schier even spoedig was ge-

(*) Opmerkelijk is het, dat de regering tot deze belangrijke organisatie van Bantam overging, naauwelijks drie maanden na de optreding van den resident Tobias. Wel een bewijs, dat de regering het goede wilde, indien het slechts door een bekwame hand, op goede gronden, werd aangetoond.

eindigd als begonnen, verdient niet alleen geen naam, maar heeft zelfs eene heilzame strekking gehad; daar zij zoo évident aan alle kwaadwilligen (en zouden er zulken onder eene populatie van 300,000 zielen niet gevonden worden?) heeft getoond, dat men van alle kwade aanslagen spoedig genoeg wordt onderrigt, om die oogenblikkelijk te fnuiken.

„Ik kan tevens verzekeren, dat men Bantam, van het oosten naar het westen, van het zuiden naar het noorden, even veilig, ja mogelijk veiliger, doorreist dan eenig ander gedeelte van Java.

„Ik kan alverder als daadzaak opgeven, dat het getal gevakcineerden in deze residentie, sedert het begin der inrigting in Mei 1820, reeds over de 16,000 bedraagt; dat dus ook deze kunstbewerking geen tegenstand van aanbelang heeft ontmoet, ofschoon Mas Raie haar tot dekmantel heeft doen dienen voor zijne hersenschimmige pogingen. Die goede uitslag getuigt van den goeden geest van den Bantammer en van zijn vertrouwen in het gouvernement, uit welk oogpunt ik deze omstandigheid hier ook alleen wil beschouwd hebben.

„Van dat vertrouwen getuigt ook, de aanplant van bijna een half millioen koffijboomen. Van de welvaart van het land, getuigen: de vele, dagelijks van Tanara naar de hoofdplaats (Batavia) stevenende, met rijst beladen vaartuigen; de menigvuldige in vruchtbare velden herschapen bosschen, en de tallooze met graan bedekte heuvelen."

Hier volgt, in het verslag, eene warme schildering van het schoons dat Bantam oplevert, die ten bewijze strekt, van 's mans liefde voor en gehechtheid aan de uitgestrekte provincie, over welke hem het bestuur was toevertrouwd. Daarna zet hij zijn verslag aldus voort:

„Ik zal overgaan, om de nieuwe organisatie van Bantam, te beschouwen in hare gevolgen, met betrekking tot het financiëele.

„Ik zou hier zeer kort kunnen zijn, en mij bepalen tot deze daadzaak: — nooit heeft Bantam zichzelf kunnen redden, zonder subsidie van de hoofdplaats (Batavia); de laatste onderstand echter, is ontvangen in Januarij 1820.

„In het laatst van het vorige jaar (1820) oordeelde ik, te kort te zullen schieten, en ontving in Januarij (1821) nog eene som van *f* 15,000. — Maar daar dit geld later niet noodig werd bevonden, is het, met een surplus van *f* 5000.—, naar de hoofdplaats teruggezonden. [Onder het afschrijven van dit verslag, zijn nog *f* 15,000. — naar de hoofdplaats gezonden. Bantam is dus reeds op die hoogte, dat het zichzelf ruim een jaar heeft onderhouden en ten minste 300 man militairen betaalt, en zulks: — ondanks het niet slagen van het zout in dat jaar; ondanks de vrij aanzienlijke onkosten voor de tot nog toe niets opbrengende Lampongsche provinciën; ondanks de buitengewone, vrij aanmerkelijke uitgaven, die, als een gevolg van de Palembangsche onlusten, uit deze residentie-kas zijn betaald; ondanks eindelijk de buitengewone uitgaven van daarstelling eener steenen gevangenis, twee nieuwe officierswoningen en nieuwe kasernes te Pandeglang en Dagotjarek.

„Deze daadzaken bewijzen, dat Bantam thans reeds, in gewone jaren, de algemeene kas kan stijven. Ik trek daaruit de onwederlegbare konklusie: dat de nieuwe organisatie, ondanks de vermeerdering van uitgaven die zij ten gevolge had, voor 's gouvernements financiën voordeelig is geweest, en als voordeelig zou moeten beschouwd worden, ook indien de vooruitzigten niet on-

eindig meer beloofden. En om deze in het gepaste licht te stellen, moet ik de inkomsten van deze residentie wat omstandiger ontwikkelen."

Nu volgt eene beschouwing van de drie voornaamste takken van inkomsten, te weten: de landelijke inkomsten, het zout-monopolie en de pachten. Wij bepalen ons tot de eerste, waaromtrent het verslag het volgende mededeelt:

„Een noodzakelijke vergelijking met vorige jaren, zal van zelf gepaard gaan, met opgaven betrekkelijk de drie laatste jaren, die uwe excellentie over het doelmatige of ondoelmatige mijner verrigtingen, in deze kunnen doen oordeelen, en in staat zullen stellen, om over de gegrondheid of ongegrondheid mijner vooruitzigten te besluiten.

„Om de behandeling dezer belangrijke zaak duidelijk te maken, zij het mij vergund, hier een staat van den aanslag, sedert 1815, te insereren, met aantooning tevens der populatie. (*)

„De verdeeling der engelsche afdeelingen in distrikten, was niet zoo als die in 1818 is bepaald; doch deze heb ik gevolgd, en van den engelschen aanslag en verdeeling het noodige afgetrokken en bijgevoegd.

„In 1817 is, zoo als reeds gezegd, geen aanslag geschied.

AFDEELINGEN.	POPULATIE.	AANSLAG.				
		1816.	1818.	1819.	1820.	1821.
Ceram	81,567	107,546	42,297	41,802	43,525	48,654
Anjer.	46,833	53.715	20,237	24,028	27,798	32,677
Tjikandi.	38,524	61,119	25,599	11,921	26,695	28,336
Tjiringien	32,779	19,881	4,049	12,191	13,763	21,474
Pandeglang. . . .	43,540	103,025	39,190	32,153	33,921	36,897
Lebak Prahiang . .	23,390	9,027	3,785	3,615	4,173	7,863
Tjilangkahan . . .	4,343	1,322	550	968	1,249	1,137
Totaal . .	270,976	355,635	135,707	126,679	151,124	177,037

„In stede van de stuivers te vermelden, heb ik hier ronde getallen genomen, waardoor een paar kleine verschillen bij de optelling bestaan.

„De geschiedenis van den aanslag, is echter de geschiedenis der inkomsten niet; daarom is het volstrekt dienstig, dat uwe excellentie met een oogopslag zie, wat er elk jaar op den aanslag is geréaliseerd, hetzij in het loopende, hetzij in het volgende jaar. Hetgeen op de engelsche dienstjaren 1815 en 1816 is ingekomen, heb ik in drieën verdeeld en voor het derde gebragt op het jaar 1817, in hetwelk men nog aanmerkelijk geïnd heeft. Deze op-

(*) In de missive van kommissarissen-generaal aan den minister, van 16 Maart 1818 n°. 112 (Tijdschrift voor N. I. 1863, 2e deel, pag. 263) wordt gemeld, dat de landen in Bantam, in 1814, werden verpacht bij kampongs, aan de onderscheiden dorpshoofden, welke pacht dat jaar bedroeg 98.806 ropijen, waarop slechts rop: 674: 6 st. achterstand was. In den aanvang van het tweede gedeelte der memorie van Raffles, van 11 Februarij 1814, wordt die opbrengst, in eene ronde som, met 100.000 ropijen opgegeven. Zoo als hierna blijkt, werd de aanslag in 1815 opgevoerd tot f 355.635.—

gave is echter niet korrekt, want inderdaad is meer dan twee derden van den aanslag van die twee jaren, in 1815 en 1816 ingekomen, dewijl er toen nog meer geld onder den gemeenen man was.

	1815.	1816.	1817.	1818.	1819.	1820.
De aanslag bedroeg	*f* 355,635	*f* 355,635	Nihil.	*f* 135,707	*f* 126,679	*f* 151,124
De achterstand was, onder ultimo December van het dienstjaar .				» 27,262	» 11,562	» 1,574
De finale achterstand beliep . .				» 9,532	» 1,761	» 627
De geréaliseerde sommen bedroegen	*f* 91,698	*f* 91,698	*f* 91,698	*f* 126,175	*f* 124,918	*f* 150,497.

„Op den aanmerkelijk vermeerderden aanslag van het loopende jaar 1821, bedragende *f* 177.037.—, is heden (ult°. Mei) bereids ruim *f* 65,000.— ingekomen.

„Het jaar 1819 vertoont oppervlakkig een min gunstig resultaat; doch als men in aanmerking neemt, dat toen een important misgewas in de afdeeling Tjikandi, eene vermindering van den aanslag van ruim *f* 14,000.— heeft ten gevolge gehad, zal men zien dat, zonder deze buitengewone omstandigheid, het dienstjaar 1819, ruim *f* 12,000.— meer dan het voorgaande zou hebben gerendeerd.

„De engelsche aanslag is geschied, gedeeltelijk naar de meting van eenige landen of kampongs, welker grondverdeeling en opbrengst is bepaald, ingevolge de *regulation*, II: AD: 1814 § 83; (*) gedeeltelijk op losse gronden. Dat die aanslag geheel ongelijk drukte, en bovendien volstrekt niet berekend was naar de omstandigheden, behoeft geen betoog; de konfrontatie van den aanslag met de geréaliseerde sommen wijst dit uit.

„Waarop de aanslag van 1818 is gebaseerd, weet ik niet. Ik weet wel, dat men in dat eerste jaar van den aanslag onder het hollandsche gouvernement, met veel moeijelijkheden had te worstelen, en dat het niet doenlijk was, dien aanslag dadelijk billijk en gelijk drukkend te regelen; maar zulke énorme abuizen in de gelijkmatigheid, als bijvoorbeeld de aanslag voor Dagotjarek (Tjiringien) en die van Anjer, vergeleken met die van Tjikandi, aanwijst, hadden niet kunnen plaats hebben, indien de resident zich slechts de moeite gegeven had, al ware het maar ter loops, zijne residentie te doorreizen, en den aanslag zelf te houden, hetgeen nergens geschied is, als alleen voor de afdeeling Ceram. (†)

„Men schijnt den engelschen aanslag tot basis te hebben gesteld; doch ik bevond, dat men hier $\frac{2}{5}$, dáár $\frac{1}{3}$, elders $\frac{1}{5}$ van dien aanslag heeft genomen.

„Te hoog was de aanslag op zich zelf niet, daarop zou zeker ook geen ach-

(*) Dat is, artikel 83 van de instruktie voor de landelijke inkomsten, van 11 Februarij 1814, in den aanvang dezer Bijdrage overgenomen.

(†) Dáár was de zetel van den resident.

terstand van aanbelang geweest zijn, indien hij slechts anders ware verdeeld geworden.

„Ik heb gemeend, mij, bij het doen van den aanslag in 1819, stipt te moeten houden aan art. 3 en 4, van de publikatie van kommissarissen-generaal van den 9den Maart 1818, no. 1 (staatsblad no. 14). (§) Zij schrijven eene *overeenkomst met de dessahoofden* voor, waarbij, onder anderen, vooral moet worden gelet *op de omstandigheden van iedere dessa.* Wil men die omstandigheden kennen, zoo moet men zich bekend maken:

1°. met de bevolking,

2°. met den aard van den grond, en den staat van het op 't veld staande gewas, en

3°. met de meerdere of mindere intrinsieke waarde van dezelfde produkten, naar gelang van de ligging der plaatsen en het gemak van het transport.

„Deze punten zijn de grondslagen geweest, op welke ik gemeend heb alle jaren den aanslag te moeten doen steunen. Vertoogen, daarop gebaseerd, hebben het mij altijd gemakkelijk gemaakt, de hoofden tot billijke schikkingen over te halen. Ondanks de jaarlijksche vermeerdering van den aanslag, is het gemak bij het regelen toegenomen, en ik kan verzekeren dat het houden van den aanslag in dit jaar, voor meer dan drie vierde gedeelten mijner residentie, eene werkelijke uitspanning voor mij is geweest.

„Onberekenbaar groot zijn de diensten, die ik in deze van mijne opzieners (kontroleurs) en hoofden heb gehad. De uitgestrektheid van Bantam maakt het onmogelijk, dat de resident zich persoonlijk met *alle* de omstandigheden, van *alle* de kampongs kan bekend maken. Al besteedt hij de helft van zijn tijd aan reizen en onderzoeken, hij kan toch geene andere dan oppervlakkige kennis van het geheel verkrijgen, zoo geene rapporten van vertrouwde personen hem te hulp komen.

„Met betrekking, zoowel tot den aanslag, als tot de verdeeling van een aantal veel te groote kampongs, heb ik deze rapporten bij wijze van koncept-aanslag doen inrigten, nadat ik de onderzoekers behoorlijke leiding gegeven, en hunne verrigtingen zoo noodig gewijzigd had; welke koncepten ik, bij het houden van den finalen aanslag, zooveel mogelijk heb gevolgd.

„Ik mag mij vleijen, dat de door uwe excellentie reeds opgemerkte resultaten, ten bewijze zullen gestrekt hebben, van het gunstig gevolg mijner handelingen.

„Van den eersten aanslag af, ben ik onophoudelijk bezig geweest, om aan de mandoors en oudsten nadrukkelijk onder het oog te brengen: dat er in de geheele residentie geen enkele kampong is, die op verre na opbrengt, wat het gouvernement billijk vorderen *kan* en *mag;* en dat mijn geringe aanslag en de slechts trapsgewijze opklimming, het gevolg is van eene, de vaderlijke zorg van uwe excellentie aanduidende, koncessie, strekkende om ook in het zoo lang geschokte Bantam, welvaart en rijkdom onder de ingezetenen te helpen verspreiden. Ik heb bemerkt, dat hierdoor meestal pligtmatig gevoel

(§) Die artikelen zijn gelijkluidend aan de artt. 3 en 4 van de nadere bepalingen, vervat in Staatsblad 1819 no. 5.

van dankbaarheid werd opgewekt; dit maakt de trapsgewijze opklimming zoo gemakkelijk, wakkert de nijverheid krachtig aan, en bewijst duidelijk, dat het oude sprookje: *de Javanen zijn luije schepsels*, alleen is uitgestrooid door dezulken, die den geest der natie volstrekt niet kenden, of die zich door hun zweet zochten te verrijken.

„De trapsgewijze opklimming van den aanslag der landelijke inkomsten, kan niet in alle kampongs denzelfden gang gaan; dit zou ook nadeelig zijn, zoolang geen meer volkomen gelijkheid in de betaling der belasting bestaat. In eene residentie van de uitgestrektheid als Bantam, zijn daaromtrent nog zoo veel verbeteringen te maken, dat hiertoe jaren vereischt worden.

„Ik zou in huishoudelijke détails vervallen, indien ik uwer excellentie iets mededeelde omtrent het rigtsnoer, dat ik trachtte te volgen. Het verschilt in elke afdeeling en distrikt. Door konfrontatiën en enkele wenken, zal de loop der zaken, in dit opzigt, mijn vervanger zeer gemakkelijk bekend worden. Kortelijk wil ik er slechts dit bijgevoegd hebben, dat, naar mijn inzien, de verhooging van het volgende jaar (1822) zich, naarmate van het goed of kwalijk slagen van het gewas, moet bepalen tot 15 à 20,000 gulden, en op de volgende verdeeling van die sommen zal kunnen neerkomen.

Afdeeling	Ceram	*f* 4000.—	à	*f* 5000.—
„	Anjer	„ 4000.—	„	„ 5000.—
„	Dagotjarek (Tjiringien) . .	„ 1000.—	„	„ 1200.—
„	Pandeglang	„ 2000.—	„	„ 4000.—
„	Tjikandi	„ 1000.—	„	„ 2000.—
„	Lebak	„ 2000.—	„	„ 3000.—
„	Tjilangkahan	„ 1200.—	„	„ 2000.—

„Ik had wel gewenscht, dat de aanslag van de afdeeling Dagotjarek (Tjiringien) dit jaar *f* 2000. — minder ware geweest, maar ik heb mij verpligt geacht den koncept-aanslag, ten opzigte van het afgelegene Pauimbangsche te volgen, als steunende op de rapporten eener kommissie, hebbende bestaan uit twee opzieners (kontroleurs) en twee inlandsche hoofden, welke ik, na den dood van zekeren hoofd-mandoor, naar die afgelegene streek heb gezonden, om eene verdeeling voor te dragen.

„Overigens is de geheele aanslag van dit jaar (1821), met uitzondering van mogelijk twee of drie kleine kampongs, geheel vrijwillig, en de reeds betaalde sommen, doen de gegronde verwachting koesteren, dat de achterstand niet noemenswaardig zijn zal.

„Ik sprak hiervoren van *verdeelingen*. Het is noodig, hiervan iets meer te zeggen.

„Het getal der mandoorschappen in het uitgestrekte Bantam, bedraagt nog geen duizend, hoezeer door mij met bijna twee honderd vermeerderd. Deze vermeerdering van mandoorschappen, door verdeeling, moet trapsgewijze geschieden, en men dient hierin omzigtig te werk te gaan; vooreerst om de moeijelijkheid om bekwame personen te vinden, en ten tweede omdat eenige mandoors (meest ingebeys) uitgestrekte landen en talrijke gehuchten onder zich hebben, die van de tijden der sultans af, erfelijk onder hun gezag stonden. Deze mandoors kan men het gezag, gedurende hun leven, niet ontnemen, zonder gevaar van misnoegen te verwekken; evenmin als men hun, van hunne landen,

dat kan onthouden, wat zij van oudsher genoten hebben. Hier dient men met oogluiking te werk te gaan, en zich te bepalen tot het beletten van knevelarijen. Veel valt hiervoor niet te zorgen, want het gezag van dergelijke mandoors heeft veel van het aartsvaderlijke. De mandoor beschouwt zijne onderhoorigen als zijne kinderen. Zoodanigen zijn, om twee der voornaamsten te noemen, de hoofd-mandoors van Tjiomas en Tambakbaya, wier uitgestrekte districten men, bij hunnen dood, gevoegelijk onder hunne kinderen, als mandoors, kan verdeelen. Men heeft zeer vele diensten van deze menschen.

„Om de reeds zoo wijdloopige behandeling der landelijke inkomsten te besluiten, zij het mij vergund, op te merken, dat eene trapsgewijze opklimming, en niet het dadelijk op behoorlijke hoogte brengen, van den aanslag noodig is, om den goeden geest, den werkzamen ijver, den moed en de verknochtheid der inlanders niet in de waagschaal te stellen. Men kan daarmede nog zeer langen tijd voortgaan; want, hoe meer ik dit land leer kennen, hoe meer ik geneigd ben te gelooven, dat, door elkander, Bantam nog geen negende gedeelte van zijn oogst aan belasting opbrengt. *) Voor de aanslag op *f* 300,000 is gebragt (en dit zal toch binnen vijf jaren kunnen plaats hebben †)) moet men de landelijke inkomsten niet afscheiden van die der koffij-tuinen; hoewel in het naastvolgend jaar de opbrengst der tuinen wel degelijk kan in aanmerking komen, en zulks om den voortgang der aanplantingen niet tegen te werken. De inlander toch, die (om maar iets te noemen) voor een pikol zijner koffij, na aftrek van het aandeel van het gouvernement, 10 of 12 spaansche matten §) overhoudt, of heeft overgehouden, zal zich, na dat bewijs, met de speciale belasting op de koffijtuinen gaarne verzoenen; maar de inlander, die nog nooit koffij heeft geoogst, (en deze kultuur is hier geheel nieuw) kan zulk een voordeel, ondanks alle vertoogen, naauwelijks mogelijk achten; terwijl de eigenlijke invoer van het koffijstelsel, de daaruit voortvloeijende kontrôles, telling van boomen, enz. geen anderen dan een nadeeligen indruk kan geven. Genoeg is het, en voordeeliger voor het gouvernement, dat men aanvankelijk tot aanplanten en tot schoonhouden aanmoedige, en aan een en ander de noodige leiding geve. Men verlieze de nabijheid van Tjandjor niet uit het oog, en bedenke, hoe velen zich van dáár in Bantam hebben nedergezet."

In den verderen loop van het verslag wordt nog vermeld, dat in Bantam, behalve de padi, koffij en peper, ook andere soorten van kultures wel slagen, en dat de Bantammer daarin genoeg geoefend is. Zelfs in het zuidelijk gedeelte der residentie, slaagde de katoen zeer goed en de suiker uitmuntend. Nogtans waren uitgestrekte streken nog onbebouwd, en in andere de landbouw weinig ontwikkeld. Zoo waren, in de geheele streek van Panimbang, ploeg en buffel bij de landbouwers nog onbekend, en toch leverde de onvolkomen bewerkte, maar natuurlijk vruchtbare, grond reeds zóóveel op, dat hongersnood

*) Toen Tobias dit in 1821 schreef, bedroeg de aanslag juist de helft van den engelschen aanslag van 1815 en 1816.

†) Wij hebben geene residenties-gewijze opgave der ontvangen landrenten vóór 1833; in dat jaar echter, bedroeg de aanslag in Bantam *f* 375,508.—

§) Het gouvernement betaalde in 1821 voor de koffij, die, boven de verschuldigde huur, geleverd werd, *f* 30.— den pikol. Vergelijk overigens, tot regt verstand dezer zinsnede, het voorkomende op bladz. 360—363 van Tijdschrift voor N. I. 1864 2e. deel.

daar onbekend was. Wijders wordt opgemerkt, dat men meer regenten en hoofden zal noodig hebben, naarmate de welvaart toeneemt.

Wij besluiten met de mededeeling van de volgende berekening van den resident Tobias.

„Bantam bevat nagenoeg 300,000 zielen; ik schat het getal landbouwende huisgezinnen op 55,000. Ik stel dat ieder hoofd van een huisgezin, met zijne vrouwen, kinderen en bij hem inwonende naastbestaanden, door elkander, 's jaars aan rijst, koffij, peper, katoen, suiker, indigo, of wat ook, voor eene waarde van *f* 50. — inzamelt of van den grond trekt, en dat het gouvernement, als eigenaar van dien grond, voor deszelfs aandeel niet meer neemt, dan *één vijfde*,

zoo bedragen die inkomsten	*f* 550,000. —
de verkoop van 1500 kojangs zout, à *f* 50 de kojang. . .	„ 75,000. —
de pachten bedragen thans ruim	„ 100,000. —
Maakt te zamen 's jaars	*f* 725,000. —"

De resident Tobias levert hier, in zeker opzigt, een *budget voor de toekomst* van Bantam. Immers, ofschoon hij de inkomsten van het zout en van de pachten, berekent naar de werkelijkheid van het oogenblik, neemt hij voor landrenten het driedubbele van den aanslag van 1821, en ruim 54 procent meer dan den hoogen engelschen aanslag van 1815 en 1816. Om te doen zien, inhoever dit budget is bewaarheid, laten wij hier volgen, het bedrag derzelfde inkomsten, werkelijk genoten gedurende de jaren 1861 en 1862, zijnde de laatste, waarvan de opgaven hier bekend zijn, en die bedragen:

	1861	1862.
Landrenten, van de velden door de bevolking voor eigen kultuur beplant . . .	*f* 568,176.—	*f* 663,146.—
Landrenten, voor 15,402 pikols koffij in 1861, en voor 9306 pikols koffij in 1862 bij de pakhuizen ontvangen, gerekend naar den nog altijd werkenden maatstaf, aangewezen bij art. 6 van Staatsblad 1833 no. 7, namelijk van ⅖ van den marktprijs. Dien marktprijs laag stellende op *f* 30. —, per pikol, waarvan ⅖ = *f* 12, maakt voor het opgenoemde aantal pikols.	„ 184,824.—	„ 101,672.—
Landrenten, voor de aan het gouvernement verkochte kaneel	„ 5,238.—	„ 8,502.—
Gezamenlijke landrenten . .	*f* 758,238.—	*f* 773,320.—
Inkomsten van *het zout*	„ 334,667.—	„ 352,631.—
„ „ *de pachten*	„ 180,564.—	„ 193,896.—
Gezamenlijke hiervermelde inkomsten . .	*f* 1,273,469.—	*f* 1,319,847.—

Wij vertrouwen, door het hiervoren medegedeelde, eenig denkbeeld te hebben gegeven, van de wijze, waarop het landelijk stelsel, na de herstelling van het nederlandsch gezag, op Java werd begrepen en uitgevoerd. Daaruit

blijkt, dat het stelsel werkte zonder vaste voorschriften, zonder orde en regelmaat: hier goed, dáár slecht; dat het werd uitgevoerd op eene wijze, die het mogelijk maakte, dat de belasting in de eene streek laag of matig, en in de andere hoog en drukkend werd berekend; in één woord, dat het stelsel, *naar de zinnelijkheid der onderscheiden residenten en andere ambtenaren, onderscheidenlijk is uitgelegd en toegepast.* *)

De legger van den aanslag der landrenten, en de piagems.

Bij besluit van den 30sten Maart 1819 n°. 14, (Staatsblad n°. 36) werden modellen, voor den legger van den aanslag en voor de piagems, goedgekeurd. Aan elke dessa moet jaarlijks een piagem, of huurcedul, worden afgegeven, volgens het hier bedoeld model, dat, ofschoon grootendeels ontleend aan de bepalingen, vervat in de artikelen 2, 12, 19 en 24 van het reeds medegedeelde Staatsblad van 1819 n°. 5, hier toch in zijn geheel verdient te worden overgenomen. De model-piagem, is van den volgenden inhoud:

Ongebouwde
eigendommen.
Belasting 18...

Landrenten.
Residentie.

Landelijk inkomen.

Piagem No.

1°. Deze dient ten bewijze, dat alle landerijen, behoorende tot de dessa . . . . ., No. . . ., in het distrikt . . . . ., No. . . ., zijn gehuurd van het gouvernement, door het dessahoofd . . . . en de inwoners van gemelde dessa, voor het loopende jaar 18 . ., en voor eene som van . . . .

2°. De huur is gerekend ingegaan te zijn, den 1en Januarij, en te eindigen den laatsten December van dit jaar.

3°. Het dessahoofd moet, met de oudsten des volks in zijne dessa, de velden onder de ingezetenen verdeelen, naar billijkheid, zonder partijdigheid. Hij mag uit de verdeeling geene winsten ontleenen, noch iets meer van de ingezetenen vorderen of ontvangen, dan de hier bovengemelde som bedraagt, welke door de gezamenlijke landhuurders moet worden opgebragt. Het dessahoofd anders handelende, zal als knevelaar worden beschouwd.

4°. De in deze piagem bepaalde huur, zal vóór den laatsten December van dit jaar, geheel moeten zijn afbetaald.

5°. Het dessahoofd moet zorgen, dat de landhuurders het door hen verschuldigde voldoen, zoodra zij daartoe in staat zijn, en moet dezulken die niet betalen, aan den onderkollekteur en aan den opziener (kontroleur) of adsistent-resident van zijn distrikt bekend maken.

6°. De landhuurders kunnen hunne landrenten betalen in geld of in produkten. Het gouvernement zal de produkten aannemen in betaling:

---

*) Woorden, waarmede kommissarissen-generaal, de uitvoering van het stelsel door de britsche ambtenaren kwalificeerden; zie aanhef van Staatsblad 1818 n°. 14.

de padi, de hamat, van 200 kattis of 250 pond, voor f . . . .
„ rijst, „ pikol, „ 100 „ „ 125 „ „ „ . . . .
„ koffij „ „ „ 100 „ „ 125 „ „ „ . . . . *)

7°. Het dessahoofd is verpligt om de landrenten, die hij in geld of in produkten ontvangt, dadelijk aan het gouvernement te leveren; †) wanneer hij hieromtrent in gebreke blijft, zal hij dadelijk worden afgezet, en hij zal als een landsdief worden gestraft, wanneer hij de bij hem ontvangene gelden vervreemdt, of tot eigen gebruik bezigt.

8°. Het geld moet gebragt worden bij den onderkollekteur van zijne distrikten, en de produkten moeten geleverd worden in het pakhuis N°. . . . te . . . . . .

9°. Voor elke ropij, welke het dessahoofd aan het gouvernement van de hierboven gemelde som der landrenten opbrengt, zal hem door het gouvernement gegeven worden, een dubbeltje of tien koperen duiten.

Gegeven te . . . . . den . . . . 18 . . .

De resident van . . . . . .

Aan de keerzijde van dezen piagem, worden de afbetalingen in mindering aangeteekend, waarvoor de onderkollekteur kwitantie verleent, terwijl de opziener (kontroleur) die betalingen van tijd tot tijd verifiëert, en daarvan doet blijken door zijne handteekening, mede te plaatsen op de keerzijde van den piagem.

Wat nu betreft het model van den legger, of het kohier van den aanslag, dit is hoogst eenvoudig en geheel verschillend van hetgeen de legger thans is. Wanneer men van het model van 1819 afneemt, het daarin opgenomen *tarief der produkten*, dat is: de aanduiding der geldswaarde, van hetgeen in natura aan landrenten betaald werd (hoedanige betaling sedert lang is vervallen); dan bestaat de gansche legger uit niets anders, dan uit de aanwijzing: van de namen der dessas en dessahoofden; van het getal huisgezinnen en landbouwers of huurders in elke dessa; van het onzuiver bedrag van den aanslag, de procenten der dessahoofden voor de inning, en door aftrekking van deze van het onzuiver bedrag, het zuiver bedrag van den aanslag. Aan het slot eene rekapitulatie van alle dessas te zamen. Ziedaar alles wat die model-legger aanwijst.

Geheel anders is de thans in gebruik zijnde legger; want ofschoon geen ander model is voorgeschreven, wordt nergens meer het model van 1819 gevolgd. Men heeft het ontoereikende daarvan ingezien, of liever, men heeft zich daarmede op den duur niet kunnen tevreden stellen. Men beproefde aan de eischen der voorschriften (art. 3 en 4 van Staatsblad 1819 n°. 5) te voldoen, door eensdeels, eene overeenkomst te treffen met de hoofden en oudsten der dessas, voor de hoegrootheid der belasting of huur; en door anderdeels, bij die over-

---

*) Toen de betaling in natura verviel, verviel ook deze paragraaf.

†) Die *dadelijke* levering zegt eigenlijk niets. Vergelijk het door ons aangeteekende op art. 24 van Staatsblad 1819 no. 5; Tijdschrift voor Ned. Indië, 1864, 2e deel, bladz. 407.

eenkomst in acht te nemen, het betaalde in vorige jaren, vergeleken met de omstandigheden van elke dessa en de vermoedelijke gesteldheid van het gewas, en dit alles te doen met de meeste billijkheid, en met vermijding van bezwaar voor de ingezetenen. Men trachtte van deze pogingen te doen blijken in den legger zelven. Het gevolg hiervan is geweest, dat die legger eene verbazende uitgestrektheid heeft verkregen, en dat nu, bij gemis van duidelijke voorschriften, in bijna elke residentie een verschillend model voor dien legger wordt gevolgd. Nergens bestaat duidelijkheid, of liever, nergens wordt de feitelijke toestand in den legger juist aangetoond. Wanneer men de gesteldheid van het gewas tot basis neemt, komt men meestal tot een ander cijfer van landrente, dan vroeger geheven is en bedongen kan worden. Wanneer men daarentegen eene overeenkomst treft, en deze tot grondslag neemt, moet men de overige kolommen van den legger, in overeenstemming daarmede, invullen, en verkrijgt zoodoende een fiktieven toestand van de gewassen, die tot verkeerde gevolgtrekkingen, in andere opzigten, leiden zal.

Wij komen later terug op de onregelmatige wijze van opmaking van dezen legger van den aanslag der landrenten.

Kennis der inlandsche talen bij Ambtenaren, en hun omgang met hoofden en bevolking.

Dat de kennis der landstaal, voor den ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur op Java, een onmisbaar vereischte is, behoeft geen betoog. Die kennis is echter niet voldoende. Zij moet gepaard gaan, niet alleen met de kennis van de zeden en gewoonten der Javanen, maar ook en vooral, met de geschiktheid om met dat volk en zijne hoofden behoorlijk om te gaan. Die geschiktheid verkrijgt niet ieder die wil; zij wordt niet uit boeken geleerd; en toch, zonder haar, is alle taal-, land- en volkenkunde, voor den ambtenaar ijdel en onnut. Ja, wij durven zelfs verder gaan: dáár, waar de goede takt van omgang met hoofden en bevolking bestaat, heeft hij zijn oorsprong gevonden in toenadering en sympathie; dáár is dus reeds eene zekere taalkennis, en wat daarmede noodwendig in verband staat, verkregen, die zich al meer en meer, door dagelijksche aanraking en verkeer, zal volmaken. Waar ambtenaren dien takt in de praktijk niet konden verkrijgen; waar dus hunne ongeschiktheid voor verkeer in de inlandsche maatschappij, is gebleken, konden zij tijdig uit het binnenland verwijderd, en elders benuttigd worden: een groot voordeel, dat de praktische opleiding, voor dit speciale onderdeel, van overigens goed gevormde ambtenaren, ontegenzeggelijk boven de geheel theoretische vorming, zal behouden.

Zoodra het stelsel der Kompagnie was verlaten, zoodra wij ons meer regtstreeks met het binnenlandsch bestuur inlieten, en dus in naauwe aanraking kwamen met hoofden en bevolking, werd de behoefte gevoeld, om hunne taal te kennen, en zich de beste wijze van omgang met die hoofden en bevolking, eigen te maken.

Wij hebben gezien, dat het kortstondig bestuur van den gouverneur-generaal Jansens zich heeft gekenmerkt door een maatregel, die zou tegemoet-

komen aan die behoefte. Bij besluit van 20 Julij 1811, bepaalde hij, dat aan elk der residenten aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta, europeesche jongelingen zouden worden toegevoegd, onder de benaming van *élèves voor het civiel*, die zich, door omgang met jeugdige Javanen van het vorstelijk geslacht, de Javaansche taal eigen maken, en trachten moesten, om door te dringen tot de kennis der zeden en gewoonten van het land.

Onder het britsch tusschenbestuur, was de kennis van taal, zeden en gewoonten, de groote hefboom, waardoor het landelijk stelsel is kunnen worden ingevoerd. Raffles toch, zelfs zijne tegenstanders moeten het erkennen, had, door onafgebroken inspanning en studie, den Indischen archipel en diens bevolking grondig leeren kennen, en bezat een bijzonderen takt, met inlanders om te gaan en deze voor zich te winnen. Zonder die hoedanigheden, had hij onmogelijk de groote hervormingen kunnen tot stand brengen, die zijn bestuur over Java kenmerken.

Dat het herstelde nederlandsche gezag al dadelijk de noodzakelijkheid besefte, om de kennis van taal, zeden èn gewoonten bij zijne dienaren aan te kweeken, zullen wij nu herinneren; daarbij tevens in korte trekken vermeldende, wat ten dien aanzien in later jaren is verrigt, om daarna op dit ontwerp niet meer terug te komen.

Blijkens de Staatsbladen van 1818 n°. 13 en 17, werd te Samarang eene militaire school opgerigt. Op die school zouden jongelingen bekwaam worden gemaakt: zoowel tot officieren bij alle korpsen der armee te lande, en bij de koloniale marine, als voor de dienst bij den waterstaat; terwijl daarbij tevens gelegenheid zou worden gegeven aan hen, die landmeters wenschten te worden, het daartoe noodige onderwijs te ontvangen. De school werd aanvankelijk opgerigt voor 73 élèves, aan welke, behalve in tal van andere vakken, ook onderwijs werd gegeven in de Inlandsche talen, tot welk einde twee onderwijzers in de Maleische en Javaansche talen werden aangewezen. Bij besluit van 8 September 1818 n°. 15 (Staatsblad n°. 62) werd bepaald, dat mede aan zes jongelingen, geen vaste élèves der militaire school zijnde, zou worden vergund, het onderwijs in de Javaansche taal in die school bij te wonen, na daartoe van kuratoren vergunning te hebben bekomen. Deze instelling mogt slechts acht jaren bestaan. *) Tengevolge van de in de indische huishouding noodig geoordeelde bezuinigingen, werd, reeds in 1825, door het opperbestuur in Nederland last gegeven, geen nieuwe élèves meer aan te nemen, en, na plaatsing der aanwezige kweekelingen, tot de intrekking der school over te gaan. Blijkens Staatsblad van 1826 n°. 41, werd de school, gerekend van en met den 1n September van dat jaar, ingetrokken, en verviel dus de dáár gegeven gelegenheid tot het aanleeren der Maleische en Javaansche talen. †)

---

*) Het is bekend dat de generaals de Brauw en Meijs, de kolonel van der Hart, en andere verdienstelijke officieren van het Indische leger, hunne opleiding aan deze militaire school te Samarang hebben ontvangen.

†) Tien jaren later, toen, krachtens koninklijk besluit van 10 Junij 1836 n°. 104, de sedert 1830 geschorste kursus van de Militaire akademie in Nederland, werd hervat, werd tevens bepaald, dat aan de kadetten, die opgeleid werden tot officieren voor het O. I. leger, de Maleische taal zou worden onderwezen.

Bij resolutie van den gouverneur-generaal in rade, van den 25sten Maart 1819 n°. 3 (Staatsblad n°. 34) werden bepalingen gemaakt, ter uitbreiding van de kennis der Inlandsche talen onder de ambtenaren. In 15 artikelen, wordt daarbij, in de hoofdzaak, het volgende vastgesteld:

1. Eene grondige kennis van de landstaal, een onontbeerlijk vereischte zijnde, tot eene behoorlijke vervulling van vele ambten, zoo zal, bij alle gelegenheden, een gunstig regard worden geslagen op ambtenaren, die zich, boven anderen, daarmede gemeenzaam hebben gemaakt. — 2. Alle adsistent-residenten, sekretarissen der residentiën en der inlandsche regtbanken, moeten, al dadelijk binnen één jaar, en later binnen één jaar na hunne benoeming, zóóver gevorderd zijn in de landstaal van het distrikt, waarin zij geplaatst zijn, om de hun opgedragen werkzaamheden, zonder hulp van tolken of van de maleische taal, te kunnen waarnemen; terwijl hunne kennis van die taal, binnen twee jaren, zóó volledig moet zijn, dat zij die met gemak kunnen lezen en schrijven. — 3. Alle bedoelde ambtenaren, die hieraan niet voldoen, zullen worden beschouwd, door eigen toedoen, minder geschikt te zijn voor de behoorlijke waarneming hunner posten, en mitsdien onderhevig zijn aan eene traktementsvermindering, van hoogstens een vierde hunner bezoldiging; uitgezonderd echter de zoodanigen, die, door gevorderde jaren of andere omstandigheden, buiten de mogelijkheid zijn, om gereedelijk eene hun onbekende taal aan te leeren. — 4. Jaarlijksche inzending van staten, door de betrokken autoriteiten, van de vorderingen in de landstaal, der onder hen staande ambtenaren; waarbij te voegen, eigenhandige proeven van de zoodanigen, die zich boven anderen hebben onderscheiden; welke staten zullen dienen, tot beslissing omtrent de voormelde traktements-verminderingen. — 5. Vrijlating aan en aansporing van de ambtenaren, om, aan den direkteur tot de zaken van landbouw, kunsten en wetenschappen, in te zenden: zoodanige vertalingen van belangrijke manuskripten en opschriften, of geschied- en oudheidkundige en andere berigten, als zij kunnen verzamelen; zullende gemelde direkteur den gouverneur-generaal de namen opgeven der ambtenaren, welke zich hierin, door loffelijken geest van onderzoek, onderscheiden. — 6. Ten einde aan de regering eenige ambtenaren te verzekeren, die eene meer gemeenzame kennis van de taal en de gewoonten der omliggende inlandsche volken bezitten, en daardoor geschikt zijn, om te worden gebruikt tot het vertalen van belangrijke stukken, en tot zendingen van vertrouwen bij inlandsche vorsten, worden eenige jongelingen en ambtenaren, die zich door leergierigheid, schranderheid en goed gedrag onderscheiden, tot élèves voor de inlandsche talen gekozen.— 7. Die élèves zullen geplaatst worden te Amboina, Malakka, Makassar, Batavia, Soerabaya en Djokjokarta, onder onmiddellijk opzigt en zorg der gouverneurs of residenten, des noodig bij hen gehuisvest. — 8. Toelage of bezoldiging der élèves. — 9. Gelegenheid, hun van gouvernementswege te geven, om grondig onderwijs in de inlandsche talen te ontvangen, en om, door gestadigen omgang met inlandsche hoofden en hunne zonen, bekend te worden, met de zeden, gewoonten en beschaafde spreekwijzen der inlanders. — 10. Zij moeten de zittingen der inlandsche geregtshoven bijwonen, de gezantschappen van inlandsche vorsten vergezellen, en tegenwoordig zijn bij het recipiéren van inlandsche gezanten, en bij alle voor hen leerzame plegtigheden. — 11. Zij

moeten, op de bureaux der gouverneurs en residenten, onder de leiding der plaatselijke translateurs, gebruikt worden tot het maken van vertalingen, en ook tot andere werkzaamheden, noodig om de reeds verkregen algemeene kennis bij te houden, echter zonder hunne studiën te benadeelen. — 12. Zij moeten zich bekend maken, met de bijzondere tongvallen van het Javaansch en Maleisch, en met de afzonderlijke talen hunner standplaatsen; terwijl hunne bediening moet bestaan uit inboorlingen des lands, geene andere dan de landstaal sprekende. — 13. De gouverneur-generaal benoemt de élèves, op zoodanigen voet, als hij, in elk geval, zal noodig achten. — 14. Inzending, tweemaal 's jaars, door de betrokken gouverneurs en residenten aan den gouverneur-generaal, van berigten omtrent de élèves. — 15. Voordragten, om de genoegzaam gevorderde élèves, elders te gebruiken.

De voorschriften omtrent de kennis der inlandsche talen, in het bijzonder voor de op Java dienende ambtenaren, zijn later meermalen herhaald.

Zoo werd, bij de §§ *d*, *e*, *f* en *g*, van het regeringsbesluit, van 22 November 1827 nº. 38 (Staatsblad nº. 109) bepaald:

„*d*. De kontroleurs der landelijke inkomsten zijn verpligt, zich de grondige kennis der Maleische en, zoo veel mogelijk, ook der Javaansche taal, eigen te maken, en zich in het spreken en schrijven derzelve, te bekwamen.

„*e*. Geene bevordering, van eene lagere tot eene hoogere klasse, zal worden toegestaan, dan op een bewijs, dat de voorgestelde kandidaat, zich behoorlijk op de Maleische en, ook eenigzins, op de Javaansche taal heeft toegelegd, en in de kennis van eerstgemelde voldoende is gevorderd.

„*f*. Geen kontroleur van de hoogste klasse, zal tot den post van adsistent-resident, of van sekretaris eener residentie, worden toegelaten, tenzij hij voldoende bewijze, de Maleische taal, zoowel het spreken als het schrijven derzelve, magtig, en ook met de Javaansche taal eenigzins bekend te zijn.

„*g*. Er zal nader worden bepaald, op welke wijze, de beoordeeling van de vorderingen der gemelde ambtenaren, in de Maleische en in de Javaansche talen geschieden moet."

Bij hetzelfde besluit, werd nog bepaald, dat, buiten de kontroleurs, op sommige plaatsen, onder de leiding der kontroleurs van de eerste klasse, of van de adsistent-residenten, waar deze tevens met de kontrôle der landrenten waren belast, op een gering traktement, zouden geplaatst worden, jonge ambtenaren, onder den naam van surnumeraire ambtenaren voor de landelijke inkomsten, die, om te kunnen worden benoemd, genoegzaam in de Maleische taal moesten gevorderd zijn, om zich daarvan behoorlijk te kunnen bedienen.

Alverder verwijzen wij, naar het reglement van het Instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta, gearresteerd bij Staatsblad 1832 nº. 26, maar reeds in 1834, bij Staatsblad nº. 66, ingetrokken en vervangen door een ander, daarbij vastgesteld reglement. Te uitvoerig, om hier in zijn geheel te worden overgenomen, laten wij alleen de beide eerste artikelen volgen:

„Art. 1. Het doel van het Instituut is, om jonge ambtenaren in de gelegenheid te stellen, eene wetenschappelijke kennis der Javaansche taal te verkrijgen, zich daarin, mondeling en schriftelijk, op eene verstaanbare wijze te leeren uitdrukken, en zich voorts bekend te maken, met de wetten, de ge-

schiedenis en de volksinstellingen der Javanen, ten einde alzoo te worden opgeleid, om met meer vrucht in het binnenlandsch bestuur te worden gebezigd, en daarbij tot de hoogere ambtsbetrekkingen op te klimmen. Zij zullen tevens, zoo veel doenlijk, in dat bestuur, en wat daarmede in betrekking staat, zoowel als in de gewone bureau-werkzaamheden, geoefend worden.

„Art. 2. Het getal der in het Instituut op te nemen élèves, wordt op hoogstens *twaalf* vastgesteld, waaronder *twee*, bestemd om als *translateurs* te worden opgeleid."

De overige tien élèves, bestemd voor het binnenlandsch bestuur, waren surnumerairen, behoorende tot het ligchaam der ambtenaren van de landelijke inkomsten, en werden beschouwd als gedetacheerd te Soerakarta. Het lag dus al dadelijk in de bedoeling, slechts een gedeelte der ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, theoretisch onderrigt te doen geven op het Instituut, en alle andere ambtenaren bij dat bestuur praktisch te vormen.

Het hier bedoelde reglement, werd gealtereerd bij Staatsblad 1837 n°. 52; terwijl Staatsblad 1838 n°. 7, een admissie-examen voor de élèves voorschrijft, op de termen omschreven bij art. 7 van voormeld reglement.

Nadat nog, bij besluit van 9 Julij 1842 n°. 15 (Staatsblad n°. 32) bepaald was, dat de élèves, na volbragte studiejaren, zouden invallen als surnumerairen der 1ste klasse bij de landelijke inkomsten en kultures; werd, reeds bij besluit van 11 Januarij 1843 n°. 34 (Staatsblad n°. 1) bepaald: dat het Instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta, met 1 Februarij daaraanvolgende zou zijn ingetrokken. Op die intrekking komen wij straks terug, en teekenen nu alleen aan, dat, bij hetzelfde besluit, de europeesche onderwijzers bij het Instituut en de élèves op wachtgeld gesteld werden; terwijl aan de inlandsche onderwijzers eene gratifikatie werd toegekend, tot een bedrag van drie maanden traktement.

Ten aanzien van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, in het algemeen, is bij § 4 van art. 1 van het besluit, dd. 17 Mei 1837 n°. 38 (Staatsblad n°. 20) het volgende vastgesteld:

„Uithoofde van de dadelijke en dagelijksche aanraking, welke tusschen de adsistent-residenten en kontroleurs, en de inlandsche hoofden en bevolking bestaat, wordt het steeds als een bijzonder en reeds vroeger herhaaldelijk voorgeschreven vereischte beschouwd, dat de bedoelde ambtenaren, behalve het lezen, spreken en schrijven der Maleische taal, ook bedreven zijn in de Javaansche of andere landtaal der streken, alwaar zij werkzaam zijn. De residenten, zullen hunne bijzondere aandacht moeten vestigen, op de beoefening en den voortgang in die kennis, en steeds bepaaldelijk daarvan moeten melding maken in de gedragstaten, die nopens de ambtenaren tijdelijk (periodiek) moeten worden ingediend, en ook telkens, wanneer rede is van bevorderingen, dit onderwerp moeten behandelen."

Art. 2 van datzelfde besluit luidt aldus:

„Alle ambtenaren in de onderscheidene residentiën op Java, welke in eenige aanraking komen met de inlandsche hoofden en bevolking, ten ernstigste aan te bevelen, om nimmer uit het oog te verliezen, dat het grootendeels afhankelijk is van de wijze, waarop zij met de hoofden en bevolking omgaan, om deze in eene stemming te houden, geschikt tot voortdurende bevordering der

hooge belangen van Java en het moederland; onder tekennengave wijders, dat, ofschoon het eene aan de onmogelijkheid grenzende poging zijn zou, om bepaaldelijk den weg aan te wijzen, welke in deze, onder verschillende omstandigheden, behoort gevolgd te worden, nogtans, eene veeljarige ondervinding en toetsing aan gebeurtenissen, algemeene regelen hebben aan de hand gegeven, waarvan de toepassing ongetwijfeld gelukkige uitkomsten moet opleveren. Dat deze regelen hoofdzakelijk dáárin bestaan, dat, aangezien de Europeaan eene zedelijke meerderheid bezit boven den Javaan, zoowel door zijne meerdere verstandsontwikkeling, als door zijne meerdere beschaving, dit voorregt dan ook, op eene gepaste wijze, aangewend moet worden om de hoofden en bevolking goed te leiden, en achting en vertrouwen in te boezemen. In verband waarmede, een volstrekt onbesproken gedrag en eene ingetogene leefwijze, behoort te worden in acht genomen, benevens zachtzinnigheid zonder zwakheid, en gematigdheid, wanneer het belang van de dienst gestrengheid vordert. Voorts, het eerbiedigen van de eigendommelijke instellingen, begrippen en onschadelijke vooroordeelen; beschaafde omgang, beleefdheid zonder overdrijving, ernst en deftigheid zonder stroefheid, toegenegenheid en geduldige, welwillende aanhooring van hetgeen mogt worden voorgebragt, en daarentegen algeheele vermijding van een onvoegzamen, bitsen of hoogen toon, drift, of andere kwalijke bejegening of beleediging, welke laatste vooral dan plaats vindt, wanneer inlandsche hoofden onheusch toegesproken, en in tegenwoordigheid hunner ondergeschikten berispt worden, of verwijtingen moeten verduren, in stede dat zij afzonderlijk, op eene minzame, vaderlijke wijze, onderhouden worden over hunne verkeerde gedragingen, gebrek aan dienstijver, of wat het anders wezen moge; terwijl overigens elk hoofd behandeld moet worden, overeenkomstig zijne geboorte, of den rang dien hij bekleedt, en op zoodanige wijze eindelijk, die den welopgevoeden man kenmerkt. Dat het deze algemeene regelen zijn, waarvan de verstandige opvolging uitdrukkelijk verlangd wordt, en die voorzeker de heilzaamste uitkomsten zullen te weeg brengen, bijaldien de betrokken ambtenaren zich tevens beijveren, om de regenten en verdere hoofden, tot ernstige belangstelling op te wekken, en zij hen leiden tot het behoorlijk ten uitvoer brengen der bevelen, welke, tot bevordering der welvaart van Java en van het moederland, gegeven worden; op de nakoming van welk een en ander, naauwkeurig zal worden gelet."

Nagenoeg gelijktijdig werd, bij besluit van 22 Mei 1837 n°. 30 (Staatsblad n°. 23) bepaald: dat bij alle verzoeken, adviezen of voordragten, tot plaatsing of bevordering van een ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur, een certifikaat moet worden overgelegd, inhoudende, dat de belanghebbende:

1o. De algemeene Maleische en Javaansche talen, genoegzaam magtig is, zoowel om zich daarin, op eene gemakkelijke en verstaanbare wijze, uit te drukken, als om die, in de eigen karakters, te lezen en te schrijven, en daarin met de inlandsche hoofden, over dienstzaken, eene briefwisseling te voeren; — waarbij in het bijzonder moet worden vermeld: inhoever hij de taal van het distrikt, waarin hij geplaatst is, verstaat en kan spreken, lezen en schrijven; en inhoever hij kan worden geacht de taal te kennen van het distrikt, waar hij werkzaam zal worden gesteld, indien aan zijn verzoek, of aan de voordragt ten zijnen behoeve, gevolg werd gegeven.

2°. De meeste blijken heeft gegeven, van die zedelijke levenswijze, die bedaardheid en dat overleg te bezitten, als noodig zijn, om op eene doelmatige en door het gouvernement verlangde wijze, met inlandsche hoofden en den geringen man om te gaan; dat hij de eersten met onderscheiding en heuschheid, de laatsten met zachtheid en geduld weet te behandelen, een en ander in den zin, als bij het besluit van den 17den Mei 1837 n°. 38, Staatsblad n°. 20 (hiervoren medegedeeld) vermeld is geworden.

Nog werd bij besluit van 28 November 1839 n°. 4 (Staatsblad n°. 38) bepaald, dat bij het kader der ambtenaren voor de landelijke inkomsten en kultures, in den vervolge geen andere personen zouden worden opgenomen, dan die ten volle voldeden aan de vereischten, die gesteld waren voor de toelating op het Instituut der Javaansche taal te Soerakarta.

Wij komen nu terug op de intrekking van het Instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta, op den 1sten Februarij 1843.

Dat Instituut had niet ten volle beantwoord aan de aanvankelijk daarvan gekoesterde verwachting. Groote gebreken van verschillenden aard kleefden aan die instelling, welke uiteen te zetten ons te ver zou leiden. Genoeg zij het hier te wijzen op één der gebreken, meer regtstreeks in verband staande met het onderwerp dat wij behandelen.

Eenige der bekwaamste residenten van dien tijd, waren in kommissie gesteld, om den staat van het Instituut te onderzoeken en deswege te berigten. Zij hebben daaraan voldaan, en ieder hunner heeft bij afzonderlijke nota berigt. De toenmalige resident van Banjoemas, de heer G. de Serière, een der gekommitteerden, teekent, in zijne merkwaardige nota van den 21sten Junij 1838, onder anderen het volgende aan:

„Het stelsel van landrenten, waarvan de applikatie zulk een dadelijken invloed uitoefent op het volksgeluk, en op de ontwikkeling van die takken van volksvlijt en nijverheid, die met den werkelijken voorspoed en bloei van het land in zulk een onmiddellijk verband staan, en waarvan eene verkeerde toepassing zoo vaak verachtering, volksverloop, ontevredenheid en zelfs opschudding onder de bevolking veroorzaakt heeft; wordt op het Instituut niet geleerd. Het stelsel van kultures, dat nu als 't ware de hoofdwetenschap van alle ambtenaren, die in het binnenlandsch bestuur worden geplaatst, wezen moet, wordt daar niet onderwezen, en er heerscht onder de leerlingen te dien opzigte, zelfs zulk eene volslagene onwetendheid, dat zij op de eenvoudigste vragen niet konden antwoorden, en sommigen zelfs niet wisten wat een jonk, wat een bouw grond is. En 't zijn die jongelingen, die dadelijk na den afloop van den kursus, als zij een weinig Javaansch kunnen lezen, schrijven en spreken, in de residentiën bij het binnenlandsch bestuur, in eene afdeeling geplaatst worden! Eene verordening, die inderdaad groote moeijelijkheden en ongerief voor de residenten, voor den geregelden gang der werkzaamheden, en dus voor de goede zaak na zich sleept. De ondergeteekende spreekt hier niet theoretisch, maar bij eigen ondervinding."

Men lette er hierbij op, dat in de Vorstenlanden, waar het Instituut gevestigd was, noch het stelsel der landrenten, noch dat der kultures werkte.

De schrijver der bedoelde nota, achtte dan ook, op grond der door hem aan-

gevoerde motieven, het blijven bestaan van het Instituut, zoo niet *geheel noodeloos*, dan toch *minder noodzakelijk*.

„Laat men (zegt hij) de élèves van het Instituut van Soerakarta, onbevooroordeeld vergelijken met de zonen van fatsoenlijke ambtenaren, die zijn opgevoed in de kennis der zaken, en dus ook der talen, die zij in het land hunner tegenwoordige woning noodig hebben, om een eervolle loopbaan te kunnen intreden. Laat de billijkheid beslissen, wie de Inlandsche talen het best spreekt, het grondigst kent: zij die de elementen daarvan theoretisch op het Instituut geleerd hebben, of zij die door eene praktische verkeering, in den dagelijkschen kring van hunnen arbeid, zich het eigendommelijke van taal, spraak en toon, dat zooveel bij den Javaan afdoet, hebben eigen gemaakt. Is het te doen om de taal te leeren, op zulk eene wijze, dat de Javaan daardoor achting, ontzag en eerbied voor den spreker opvat; dan zal ieder, der zaak kundig, moeten erkennen, dat jonge lieden van minstens 18 jaren, zoo als het reglement verlangt dat de aspiranten voor het Instituut wezen zullen; die buitendien in Nederland hunne opvoeding genoten hebben; zelden of nooit de taal leeren spreken met dien toon, met dat akcent, als de fatsoenlijke Javaan gaarne hoort, en bij gebreke waarvan eer zijn spotlust, dan zijn genoegen wordt gaande gemaakt. De kontroleurs, die van élève en surnumerair bij de landelijke inkomsten, tot hoogere klassen zijn opgeklommen, zijn stellig de ambtenaren, die door praktische oefening het best de talen kennen en spreken; terwijl de élèves van het Instituut, als reeds te zeer in jaren gevorderd, zich welligt nooit het eigendommelijke der taal, het taaleigen, zullen weten te verschaffen. Om de taal in hare schoonheid, in hare eigenaardige waarde te leeren, is het Instituut van Soerakarta dus niet geschikt. Is het alleen bestemd om de jonge lieden, na een verblijf aldaar van twee of drie jaren, zooveel te leeren, dat zij zich kunnen doen verstaan, en een briefje of een klein rapport van een hoofd kunnen lezen? Dan moet het wel een zeer geborneerd jongmensch wezen, die als surnumerair beginnende en in de binnenlanden geplaatst, alle dagen door zijn werk in aanraking met den Inlander is, die in denzelfden tijd hetzelfde niet leert. De jongeling, wiens vermogens zóó verstompt en bot zijn, zou van de lessen op het Instituut ook geen nut trekken, zoo als menigvuldige voorbeelden reeds hebben bewezen."

Daarna toont de schrijver der nota door voorbeelden aan, dat niet die mannen, welke in scholen of op instituten, gedurende eenige jaren de lessen van meesters gevolgd hebben; — maar wel dezulken die, van der jeugd af in aanraking met den Javaan gebragt, zich zelven oefenden: — de taal der Javanen, als ware die de taal van het land hunner geboorte, in de hoogste volmaaktheid spreken en schrijven. Een van deze, een aanzienlijk ambtenaar, toen reeds tot hooge jaren gekomen, had de taal in zijne jeugd door omgang met den Javaan geleerd, en sprak die nog zoo volmaakt en zuiver, dat de toenmalige regent van Cheribon, een echt edelman, korten tijd te voren, nog aan den berigtgever had gezegd: *als die heer mij aanspreekt, durf ik op geen stoel blijven zitten.*

De schrijver drukt dan ook, bij zijne nota, de meening uit, dat de Javaansche taal even goed, zoo niet beter, kon worden aangeleerd zonder Instituut;

vooral wanneer de hand werd gehouden aan de bestaande, hiervoren medegedeelde bepalingen, speciaal die van Staatsblad 1827 n°. 109.

De genoegzaam bewezen gebrekkige inrigting van het Instituut, gaf aanleiding, dat de indische regering, bij geheime missive van 27 November 1839, aan de beslissing van den minister van koloniën onderwierp, het in Indië, ter voorziëning in deze, gedane tweeledige voorstel, strekkende om, met intrekking van het Instituut te Soerakarta:

a. het bureau voor de Inlandsche zaken ter algemeene sekretarie dienstbaar te maken aan de bereiking van het doel, om zich, in de toekomst, bekwame ambtenaren te verzekeren: voor het binnenlandsch bestuur; voor het behandelen van Inlandsche zaken; voor het, in en uit de Inlandsche talen, overbrengen van schrifturen bij het bureau van den gouverneur-generaal, en voor eventuëele zendingen van vertrouwen bij de Inlandsche vorsten; — of wel

b. te voorzien in de behoefte aan middelbaar onderwijs te Batavia, door de oprigting aldaar van een *Javaansch gymnasium*, met inlijving daarbij van het Instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta.

Toen dit tweeledig voorstel door den minister J. C. Baud ontvangen werd, waren sedert vele jaren plannen gevormd, om in Nederland eene inrigting tot opleiding van indische ambtenaren, in het leven te roepen.

Bij gemeenschappelijk rapport aan den koning, van de departementen van koloniën en binnenlandsche zaken, van December 1825 en Januarij 1826, was de wenschelijkheid eener zoodanige inrigting reeds aangetoond, naar aanleiding waarvan, in dezelfde maand Januarij 1826, van gemelde departementen een volledig ontwerp werd gevraagd, dat in Junij daaraanvolgende ingezonden, tot bemerkingen leidde, die in Oktober 1826 opgelost werden.

Bij de betrekkelijke stukken, op welke destijds geen eindbeslissing is genomen, was uitgegaan van het beginsel, dat de opleiding der indische ambtenaren plaats zou hebben aan 's rijks hoogeschool te Leiden, aan welke de noodige professoren zouden worden toegevoegd.

De minister van koloniën kwam, in December 1833, op de zaak terug, en stelde aan den koning voor, om te 's Gravenhage een lektoraat voor de Indische talen te vestigen, tot welk voorstel aanleiding schijnt gegeven te hebben, de toevallige aanwezigheid in Nederland, van een indisch ambtenaar, wien men geschikt oordeelde, voor de vervulling van zoodanig lektoraat.

Ook dit voorstel bleef buiten beschikking, waarschijnlijk omdat de koning niet was overtuigd geworden, van de onjuistheid van een bij H. D. in 1826 gerezen en toen medegedeeld denkbeeld: dat eene militaire inrigting het geschiktst zou zijn, voor de opleiding van oost-indische ambtenaren.

Kort nadat uit Indië ontvangen was, het hiervoren vermelde tweeledig voorstel van 27 November 1839, werd, op uitnoodiging van den minister Baud, door den hoogleeraar T. Roorda, onder dagteekening van 18 Mei 1840, een plan ontworpen, tot oprigting eener instelling tot onderwijs van toekomstige indische ambtenaren, te Leiden.

De minister heeft, bij nota van 28 Junij 1840, omtrent dit plan, onder anderen het volgende aangeteekend:

„Wat men er ook van zegge, ik beschouw het als eene onvergeeflijke zaak, dat wij acht miljoen Javanen administreren, zonder hunne taal te verstaan, of te gebruiken. Dit weg te nemen, beschouw ik als het hoofddoel, dat men moet trachten te bereiken. Is het Instituut te Solo daartoe niet dienstig; welnu, men trekke het in; maar bestede dan het beschikbaar komende geld, om het doel beter te bereiken.

„Geen middelen kennende, om het Instituut te Solo (of waar men het elders vestige, mits op eene plaats waar *Javaansch* de volkstaal is) van goede onderwijzers te voorzien, zou het beste middel ter bereiking van het doel zijn, datpmen het ontbond, en aan elken ambtenaar van het binnenlandsch bestuur de zorg overliet: *om zich zelf in het Javaansch te bekwamen*, met de middelen die daartoe overal aanwezig zijn. — Dit worde niet in twijfel getrokken. — Wanneer het eigenbelang en de noodzakelijkheid iemand dwingen om zekere kundigheden te verwerven, zal hij niet in gebreke blijven die op te doen, ook dan niet, wanneer de middelen gebrekkig zijn; trouwens zij zijn het nimmer in die mate, dat het doel onbereikbaar is, wanneer het de leerling is die het initiatief neemt.

„Maar in het omgekeerde geval, namelijk wanneer de meester het initiatief nemen moet, behoort hij volkomen berekend te zijn voor zijne taak, en op den leerling het overwigt te hebben, dat alleen door intellektuëele meerderheid verkregen wordt. Bezit hij die niet, dan zal zijne zwakheid dadelijk door den leerling opgemerkt worden, en het doel van het onderwijs geheel of grootendeels verijdelen. — Van daar, dat het Instituut te Solo mislukt is. Het bezat de middelen niet en kon die, van achteren beschouwd, ook niet bezitten, die ter bereiking van het doel onmisbaar zijn.

„Men moet derhalve het initiatief overbrengen op de leerlingen; men moet ze verpligten om, ook in weerwil van de gebrekkige middelen, Javaansch te leeren, door eigen bemoeijingen. Op die wijze zal men iets vorderen, dat bereikbaar is, en met de bestaande omstandigheden overeenkomt. Wat het gouvernement ter hunner hulp doen moet, is te zorgen, dat er weldra een bruikbaar Javaansch woordenboek verschijne.

„Men moet verder, wanneer dat middel tot eigen studie eens daar zal zijn, tot vasten regel aannemen, om in alle trappen van het binnenlandsch bestuur, van surnumerair af tot kontroleur der eerste klasse toe, geene bevorderingen te doen, dan na het afleggen van een nader te bepalen, en in belangrijkheid opklimmend *Javaansch examen*.

„Om degenen die zich aan de indische dienst willen wijden, gelegenheid te geven, reeds *hier te lande* theoretisch onderwijs in het Javaansch te erlangen, zou men hier eene onkostbare inrigting moeten hebben, om dat theoretisch onderwijs te kunnen verkrijgen, en zou men telken jare, aan degenen die dat onderwijs hebben genoten, en een voldoend getuigschrift daarvan overleggen, de voorkeur moeten geven voor eene benoeming tot indisch ambtenaar.

„De heer professor Roorda heeft mij over dit onderwerp de nota gegeven, welke hierbij gaat. Daarin ligt veel goeds opgesloten, vooral zijn eigen zucht om, met zijn onbegrensden ijver en zeer zeldzame bekwaamheden, mede te werken ter bereiking van het doel."

Aanvankelijk werd in deze geen beslissing genomen; maar het is toch be-

langrijk te weten, welke denkbeelden de heer Baud in den beginne koesterde, omtrent dit aangelegen onderwerp.

Den 14den April 1841, sprak de hoogleeraar T. Roorda, in eene buitengewone vereenigde zitting der vier klassen van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, welke door de tegenwoordigheid van den koning vereerd werd, eene redevoering uit, over het staatkundig belang van de kennis en het gebruik der Javaansche taal, door alle ambtenaren op Java, die met de Javanen in onmiddellijke aanraking komen.

Daarna verliep nog een jaar, alvorens in deze belangrijke aangelegenheid beslist werd.

Krachtens koninklijk besluit van den 8sten Januarij 1842 n°. 73, werd te Delft opgerigt en gevestigd, eene Koninklijke akademie ter opleiding van burgerlijke ingenieurs, zoo voor 's lands dienst als voor de nijverheid, en van kweekelingen voor den handel. Hierin werd aanleiding gevonden, om, bij koninklijke besluiten van 18 Julij en 16 Augustus 1842, n°. 27 en 51, onder anderen, te bepalen:

1°. Dat de evenbedoelde akademie te Delft, ook zou worden dienstbaar gemaakt aan het geven van een voorbereidend onderwijs aan degenen, die zich bestemmen voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië, daaronder begrepen, het onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde.

2°. Dat bepalingen zouden worden ontworpen, betreffende de benoeming van ambtenaren voor de oostindische dienst.

3°. Dat zou worden ingetrokken het Instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta.

Bij de betrekkelijke missive van den minister dd. 22 Augustus 1842, wordt, onder mededeeling van dit een en ander, aan den gouverneur-generaal opgemerkt, dat men van deze bepalingen veel goeds verwachtte. „Wanneer (zegt de minister J. C. Baud) de jonge ambtenaar in Indië zal aanlanden, met eene volkomene kennis van den geest en den vorm der Javaansche taal, en met de zucht, om door de praktijk aan te vullen, wat de theorie hem niet heeft kunnen leeren, — dan vlei ik mij, dat onder de ambtenaren zal ontstaan, die zucht naar wetenschappelijkronderzoek, waardoor de burgerlijke en militaire dienaren der Engelsche Oostindische Kompagnie, zich zoo uitnemend onderscheiden, doch die bij ons schier geheel ontbreekt." — Aan het slot dier missive geeft de minister de hoop te kennen: „dat zelfs, bij het jonger gedeelte van het thans aanwezig geslacht van ambtenaren, de zucht naar taalstudiën en andere wijsgeerige onderzoekingen zal worden opgewekt, en dat hare gewone vruchten: praktisch nut en wetenschappelijke roem, niet zullen achterwege blijven."

De bepalingen die vervolgens, zoowel ten aanzien der benoeming en rangschikking van de Oostindische ambtenaren, als met opzigt tot het onderwijs aan de Delftsche akademie, werden gemaakt, zijn van genoegzame bekendheid, en kunnen nader geraadpleegd worden in het Indisch Staatsblad van 1843, waar zij zijn opgenomen onder n°. 12 en 15.

De geschiedenis der Delftsche akademie is almede voldoende bekend; wij behoeven die niet in herinnering te brengen. Het aan haar toegekende uitsluitende voorregt dat niet gehandhaafd, maar waarop gedurig inbreuken toegelaten moesten worden, heeft wel veel bitterheid gezaaid in Indië, maar kon de instelling niet van den ondergang redden.

Eene betere toekomst is nu aangebroken, met de in werking treding: van de wet, vervat in het koninklijk besluit van 10 Junij 1864 (opgenomen in het Indisch Staatsblad van dat jaar, n°. 126) waarbij geregeld wordt, het van rijkswege te geven onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde, — en van het koninklijk besluit van 10 September 1864 (Nederlandsch Staatsblad n°. 93 houdende vaststelling der verordening op het benoemen van ambtenaren bij de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië.

Met een terugblik op de inlichtingen, welke bij de beraadslagingen over de aangehaalde wet, in de tweede kamer der staten-generaal, op den 9den en 10den Mei 1864, door de ministers van binnenlandsche zaken en van koloniën gegeven zijn, zullen wij deze beschouwingen, over de kennis der inlandsche talen en den omgang met hoofden en bevolking, besluiten.

De minister Thorbecke deelde het volgende uittreksel mede, uit eene memorie van den minister van koloniën Mijer, van den 30sten Oktober 1857, gerigt aan den minister van binnenlandsche zaken, met de bedoeling om verbeteringen in de Delftsche inrigting aan te brengen. De heer Mijer zegt daarin, over de akademie te Delft:

„Het is waar, zij heeft ambtenaren geleverd, en onder dezen zijn er vele zeer bekwame; maar ik zou niet durven bepalen, dat deze bekwaamheid de vrucht was van het te Delft genoten onderwijs, of daarmede zelfs in eenig naauw verband stond. De bekwamen onder die ambtenaren, zouden het, ook *zonder die opleiding*, kunnen geweest zijn; misschien zelfs zouden zij *meer* nog dan thans hebben uitgemunt, indien aan de vrije ontwikkeling van hunnen geest, niet ontijdig een hinderpaal gesteld ware, door den dwang eener beoefening van talen, welke, terwijl zij al hun beschikbaren tijd wegroofden, bovendien weinig grondstoffen opleverden, tot opwekking of onderhouding van hunnen zin voor het schoone en goede.

„*Grooter* intusschen is het getal dergenen, die aan de akademie te Delft *niets geleerd hebben*, voor wie het verblijf dáár, slechts een middel was, om zich tot het van hen gevorderde examen voor te bereiden, of zich dit gemakkelijk te maken; en die, nadat dit examen was afgeloopen, van alle verdere beoefening der wetenschap afgezien, en hunne kennis, zoowel als hunne boeken, te Delft verzameld, als ballast hebben aangemerkt.

„Bij het getal derzulken, moeten gevoegd worden de velen, die na eenige jaren tijd en geld, en welligt ook gezondheid verspild te hebben, de akademie te Delft onverrigter zake hebben verlaten.

„Ik durf dan ook niet beweren, dat, sedert het bestaan der akademie te Delft, het gehalte der ambtenaren in Indië is verbeterd. Die instelling heeft veeleer den weg gebaand tot aanzienlijke staatsambten, voor hen, die anders, bij het gevoel hunner onbekwaamheid, zich met eene nederiger stelling in de maatschappij zouden hebben vergenoegd; en, wat nog erger is, door de voorregten en aanspraken, die een dáár afgelegd examen voor hen medebragt, aan velen, van beteren aanleg en minder berispelijk gedrag de gelegenheid, om hunne vermogens tot ontwikkeling te brengen en aan 's lands belang dienstbaar te maken, afgesneden." *)

*) Bijblad der Staats-Courant, 64ste zitting, 9 Mei 1864, pag. 610[1].

In dezelfde memorie van den minister Mijer wordt medegedeeld, dat van 1842, jaar der oprigting, tot 1857, jaar van indiening der memorie, voor het Indisch onderwijs te Delft zijn ingeschreven, 305 leerlingen. Hiervan waren 110 afkomstig uit Europa en 195 uit Indië. Trekt men daarvan af, degenen, die in 1857 nog aan de akademie waren, dan verkrijgt men een getal van 206. Van deze, hadden 34 uit Europa en 37 uit Indië, dus te zamen 71, hunne studiën aan de akademie volbragt. Al de overigen hadden, onverrigter zake, die studiën gestaakt.

Gedurende denzelfden tijd waren, behalve aan de bedoelde 71 gepromoveerden te Delft, nog aan 418 personen de regten van ambtenaar 2^e^ klasse, en aan 329 die van ambtenaar 3^e^ klasse toegekend. Sterker bewijs kan niet geleverd worden, dat de akademie te Delft buiten magte was *kwantitatief* in de behoefte aan Indische ambtenaren te voorzien. *)

De plannen tot verbetering, door den minister Mijer ontworpen, konden niet worden verwezenlijkt. De later opgetreden minister Rochussen raadpleegde ter zake J. C. Baud, wiens antwoord, van 15 Junij 1858, de teleurstelling uitdrukt, die in het Indisch onderwijs te Delft is ondervonden, en daarna het volgende inhoudt: — „Zoo werd een toestand geboren, waarvan de hoofdtrekken zijn, dat niet slechts geen genoegzaam aantal ambtenaren, vooral der 2de klasse, door de akademie is geleverd; maar dat het geleverde, *kwalitatief*, geheel onevenredig is aan de voorregten, door het besluit van 6 December 1842, †) aan het bezit van het Delftsche diploma toegekend. Als eene bijdrage tot de *kwalitatieve* ongeschiktheid, wordt verzekerd, dat, zoodra de student zijne benoeming tot ambtenaar in den zak heeft, de elementaire boeken, die bij de studiën hebben gediend (zoo als Javaansche en Maleische spraakkunst en woordenboeken, scheikundige werken, enz) worden verkocht, zoodat de meeste te Delft gevormde ambtenaren naar Indië vertrekken, zonder de middelen en zonder eenig voornemen, om de kundigheden te onderhouden, aan welke zij hunne voorkeur verschuldigd zijn." §)

In verband met de mededeelingen en beschouwingen van den minister Thorbecke, deed de minister van koloniën Fransen van de Putte, bij dezelfde gelegenheid, uitkomen dat het staatsbelang eischt: dat men in Nederlandsch Indië, *en niet alleen op Java*, bekwame ambtenaren bezitte, en dat eene Europeesche opleiding, zoo al geen vereischte waarop geen uitzondering mogelijk kan geacht worden, dan toch eene hoogst wenschelijke zaak is. Hij wees er op, hoe tot de intrekking van het Instituut te Soerakarta had meêgewerkt, eene in 1841 van den gouverneur-generaal Merkus uitgegane klagt, over buitengewoon gebrek aan geschikte ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java, niet alleen ten gevolge van de belangrijke uitbreiding der werkzaamheden in het algemeen, maar vooral door de invoering van het kultuurstelsel. Toen kwam men tot het besluit: dat de speciale opleiding tot Indisch ambtenaar, niet *in Indië*, maar *in Nederland*, niet *na de benoeming*, maar *vóór de aanstelling* zou plaats hebben. Toen werd de opleiding van Indische ambtenaren,

---

*) Bijblad der Staats-Courant, 10 Mei, pag. 616[5].

†) Indisch Staatsblad 1843 no. 12.

§) Bijblad, als voren, 9 Mei 1864, pag. 610[1].

dienstbaar gemaakt aan eene instelling van onderwijs in Nederland; in stede dat de inrigting van onderwijs in Nederland dienstbaar werd gemaakt aan de opleiding van Indische ambtenaren. Daarbij was het een groot gebrek, dat de studie der Javaansche taal en de speciale kennis, te zeer domineerden over de algemeene ontwikkeling. In weerwil van alle hulpmiddelen en privilegiën, heeft men het beginsel der Delftsche inrigting niet kunnen volhouden. Dat beginsel wordt nu losgelaten. Het staatsbelang vordert, dat men in Nederlandsch Indië bekwame ambtenaren bezitte; maar er zal voortaan niet meer gevraagd worden: *wáár en hoe hebt gij uwe kundigheden opgedaan?* — maar alleen: *zijt gij bekwaam?* Van die bekwaamheid zal moeten blijken, door een in Nederland, of in Indië, in het *openbaar* af te nemen examen. De breede grondslag van algemeene opleiding, zal in de eerste plaats gevorderd worden, en in de tweede plaats, land- en volkenkunde, kennis van de instellingen van Nederlandsch Indië, algemeene begrippen van onze staatkundige en ekonomische verhouding tot Nederlandsch Indië, en kennis van ééne of meer Inlandsche talen, naar de keuze van den aspirant. De verdere taalkennis kan gemakkelijk in Indië worden opgedaan. *)

De lange uitweiding, die wij ons veroorloofden, was noodig, omdat de kennis der landstaal voor de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java, vooral met het oog op de behoorlijke uitvoering van het landelijk stelsel, van groot belang is. Wij keeren thans terug tot het tijdperk, waarvan wij zijn uitgegaan; maar moeten toch de reeds gemaakte opmerking herhalen: dat alle taal-, land- en volkenkunde, noodwendig dient gepaard te gaan met de geschiktheid, om met hoofden en bevolking te kunnen verkeeren.

Dit geeft ons aanleiding, om in eenige bijzonderheden te treden, ten aanzien van de stelling, die op Java wordt ingenomen door

De Regenten en de Inlandsche Hoofden en Ambtenaren.

De gouverneur-generaal van der Capellen, heeft, bij resolutie in rade, van den 9den Mei 1820 n°. 6 (Staatsblad no. 22) gearresteerd, een *Reglement op de verpligtingen, titels en rangen der regenten op het eiland Java.* Alvorens van dat reglement te spreken, deelen wij den brief mede, waarbij de gouverneur generaal dat reglement den minister aanbood en toelichtte. Die brief luidt aldus:

No. 92 Batavia den 9en Mei 1820.

Bij mijne laatste reis over Java, had ik opgemerkt, dat de meeste residenten in een allezins verkeerd, en voor 's lands belangen hoogst schadelijk begrip waren gevallen, omtrent den voet, waarop de inlandsche regenten behandeld, en het oogpunt waaruit zij beschouwd moesten worden.

Reeds bij de eerste inspektie, door kommissarissen-generaal in den jare 1817 gedaan, was ditzelfde gebrek in het oog gevallen; doch men had zich

---

†) Bijblad, als voren, 10 Mei 1864, pag. 616[1] en volgende.

gevleid, dat de gesprekken, te dier tijd over dit onderwerp gehouden, en vooral de uitdrukkelijke last, nader, bij het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën, gegeven, om *van de regenten en andere inlandsche ambtenaren gebruik te maken*, *) ten aanzien van de eerstgemelden, de gewenschte uitwerking zou hebben gehad, en dat het niet zou zijn noodig geweest, dienaangaande meer bepaalde voorschriften te geven.

De ondervinding heeft echter het tegendeel bewezen. De meeste residenten hebben niet begrepen, dat, hoezeer de mogelijkheid om het eiland Java, *zonder inlandsche regenten*, op den duur te besturen, welligt een punt van overweging zou kunnen geweest zijn, indien er geen regenten hadden bestaan, en indien de inlandsche bevolking eene grootere geschiktheid had bezeten, om regtstreeks door het europeesche gezag tot die verpligtingen te worden gehouden, welke men van haar vordert; echter, onder de bestaande omstandigheden, het politiek en financiëel belang van het gouvernement, in gelijke mate medebrengen, om die, eenmaal bestaande, klasse onder de inlandsche bevolking, welker groote invloed over den gemeenen man niet twijfelachtig is, door uiterlijke teekenen van onderscheiding, en door het toelaten tot zoodanige gedeelten van het inwendig bestuur, als zonder gevaar voor de thans bestaande orde van zaken geschieden kan, langzamerhand met die inrigtingen te bevredigen, en hen aan het gouvernement te verbinden.

Bijna alom werden de regenten met minachting bejegend, en van alle aandeel aan de regering uitgesloten; en bijna alom bestond bij de europeesche ambtenaren het begrip, dat de regenten als overtollige raderen van het bestuur konden aangemerkt worden, en dat, bij de invoering der bepalingen, door welke een naauwer verband is daargesteld tusschen het europeesche gezag en den gemeenen man, de invloed, te voren door de regenten bezeten, geheel op de residenten was overgegaan.

Dat dit begrip op valsche gronden steunde, en zeer gevaarlijk in zijne gevolgen zou hebben kunnen worden, behoeft geen breedvoerig betoog. Immers, die krachtige en geëerbiedigde invloed, die met een enkel woord, en zonder de oefening van eenig geweld, duizenden van onderdanen, naar gelang der omstandigheden, in beweging stelt, of in hun loop stuit, en aan hun arbeid de rigting geeft, die het algemeen belang vordert; wordt niet verkregen en onderhouden, dan door eene volmaakte overeenkomst van taal, godsdienst, kleur, zeden en gewoonten, en zij schijnt dan ook nimmer het uitsluitend deel te kunnen worden, van den europeeschen ambtenaar, die geroepen is om een distrikt te besturen, waaraan hij niet kan gezegd worden, door eenigen anderen band, dan door dien zijner tijdelijke benoeming, gehecht te zijn.

De europeesche ambtenaar, hoezeer ook voor den inlander, naar gelang zijner handelingen, een voorwerp van vrees of eerbied, mist schier alles, wat die betrekking naauwer zou kunnen toehalen, of die in eene duurzame gehechtheid zou kunnen doen overgaan. Ofschoon ook soms de europeesche ambtenaar het middel is, om den Javaan tegen de onderdrukkingen zijner hoofden te beschermen, ziet hij in hem steeds, den geheel van hem verschillenden *vreemdeling*, en terwijl eene geheele verscheidenheid van alles, wat, naar elks

*) Staatsblad 1819 no. 16, art. 6.

begrippen, het criterium van betamelijkheid en zedelijke volmaaktheid is, een onoverwinnelijken scheidsmuur opwerpt, tusschen Europeaan en Javaan, werkt alles mede, om aan den inlandschen regent, in weerwil der knevelarijen die hij zich soms veroorlooft, het behoud gemakkelijk te maken, van dien onbepaalden invloed, welke de voorouderlijke instellingen van Java, tot het erfdeel der Grooten heeft doen worden. Door dien invloed gesterkt, werd het europeesche gezag, toen het afgescheiden was van de bronnen, van welke zijne physieke krachten voedsel moesten ontleenen, en daardoor in effekte bijna tot een staat van volslagen magteloosheid was vervallen, niet alleen in staat gesteld, om de rust op het eiland te bewaren, maar zelfs om aan de inlandsche bevolking verpligtingen op te leggen, die elk ander volk tot wanhoop en opstand zouden hebben gedreven.

Bij ontstentenis van dien invloed, zou daarentegen elke poging, om eene buitengewone inspanning van krachten te vergen, de algemeene rust in gevaar hebben gebragt, en de Javanen, langzamerhand de physieke krachten van het europeesche gouvernement op hare innerlijke waarde leerende schatten, zouden ons eindelijk, maar welligt te laat, hebben doen inzien, dat de bekende meening van een berucht engelsch staatsman: *dat het Britsche rijk in Azië, door den adem van den volksgeest* (the breath of opinion) *kan worden ontbonden*, *) ook in den volsten zin toepasselijk is, op onzen zeet in deze gewesten.

Al deze onheilen zouden de gevolgen hebben kunnen worden, van het aanwezen van ontevreden en vernederde inlandsche hoofden, beroofd van de magt om het goede te doen, doch door hunne uitgebreide betrekkingen in staat om, bij eene onverhoopte storing der rust, alle pogingen tot bevrediging, op eene geheime maar krachtige wijze tegen te werken.

Dit zij genoeg, over de verkeerde wijze van zien, die de meeste onzer ambtenaren hadden aangenomen. Vroegere gebeurtenissen, gevoegd bij de nieuwe inrigtingen, door kommissarissen-generaal noodig geoordeeld en daargesteld, hadden almede eenige ongerustheid verwekt.

Gedurende de administratie van den gouverneur-generaal Daendels, was bijna elke verandering in het inlandsche bestuur gepaard gegaan, met eene fnuiking van het gezag en de inkomsten der regenten. †)

Het engelsche gouvernement, ondersteund door den schrik, dien de zegepraal zijner wapenen alom had verspreid; voltooide hunne vernedering nog verder,

---

*) Deze woorden luiden in het oorspronkelijke aldus: *that the breath of opinion might dissolve the British power in India.* Zij zijn ook aangehaald door Muntinghe, in zijn rapport van 28 Julij 1813, zie Tijdschrift voor Ned. Indië, 1864, 1e deel, pag: 275.

†) Men moet billijk zijn, en erkennen, dat dit niet wel anders kon. Bij de behandeling van het bestuur van den maarschalk Daendels, hebben wij gezien, wat destijds ten aanzien van de regenten is gedaan. De koning keurde het goed, en de minister gaf, bij missive van den 24sten van hooimaand 1809, de hoop te kennen: „dat de regenten opregt mogten zijn in de betooning hunner verkleefdheid en ondergeschiktheid; maar dat het, welke ook hunne houding zijn mogt, onraadzaam zou wezen, af te gaan van de waakzaamheid en van het scherpe toezigt, waartoe ons hun geveinsde aard totdusver verpligt heeft." Zie Tijdschrift voor N. I. 1863, 2e deel, pag. 416. Zonder dit gevoelen aan te kleven, konstateren wij alleen de zienswijze van dien tijd.

door het grootst gedeelte van het beheer der lands inkomsten en der justicie, uit hunne handen te nemen: doch trachtte, aan den anderen kant, hunne ijdelheid en hun belang te vleijen, door het ruimschoots toestaan van nominale rangen, *) en door hen, in de meeste gevallen, in het bezit te laten van uitgestrekte landerijen, welker bevolking hen in staat stelde om het uiterlijk aanzien van hunne verlorene leenroerige grootheid, te blijven behouden.

Het britsch bestuur vond zich tot dezen laatsten maatregel verpligt, ten einde zich van de medewerking der regenten en hoofden tot de invoering van het landelijk stelsel te verzekeren; hoezeer anders de maatregel, op zich zelf, met het ingevoerd systema als strijdig mag worden beschouwd, en het ook buiten bedenking is, dat de afgestane landerijen, wel ras, tegen eene bezoldiging in geld, zouden zijn ingetrokken geworden.

Het herstelde nederlandsche gouvernement ging dan ook daartoe over, op grond der onbestaanbaarheid, om te midden der nieuwe instellingen, kleine plekjes grond aan de regenten te laten, waarop het oude, met al zijne misbruiken, nog in volle kracht bestond, en kommissarissen-generaal ontnamen aan de regenten hunne landen, op welker bezit het niet te ontkennen is, dat de meesten hunner hoogen prijs stelden, en hetwelk slechts onvolmaaktelijk, door de toezegging van eene gelijke of hoogere bezoldiging, in geld kon worden vergoed. †)

Deze lange reeks van maatregelen, hoezeer ook noodzakelijk voor de invoering van een verbeterd stelsel van financiëele beheering, had de regenten in het algemeen met ongerustheid vervuld, over hun toekomstig lot; en het is mij niet onduidelijk gebleken, dat velen niet vreemd waren van het denkbeeld, dat men eene intrekking van alle regentschappen beoogde, waardoor zij allen eerlang tot den rang van eenvoudige gepensioeneerden teruggezet, ook zelfs de schaduw van hunne vorige grootheid zouden hebben verloren.

Voegt men bij deze oorzaken van ontevredenheid, nog de reeds hierboven gemelde behandeling, welke de meeste regenten van de europeesche ambtenaren moesten ondergaan, dan zal het geen verwondering baren, dat allen naar eene verandering van zaken haakten, en dat zij, met eene meer dan gewone oplettendheid, de nieuwe inrigtingen, door kommissarissen-generaal daargesteld, gadesloegen, ten einde, hetzij uit de letter, of wel uit den geest dier bepalingen, te ontdekken, welke de plaats was, die men hun in het einde toedacht.

De kundigste regenten ontdekten dan ook alras, dat, zoo men daarvan uitzondert, de vroeger vermelde algemeene aanbeveling om van hunne diensten gebruik te maken, en eenige artikelen van het reglement op de regtsvordering onder den inlander, §) welke nog ten deele krachteloos waren geworden, door de bemoeijenis, welke sommige residenten, door hunne adsistenten en opzieners (kontroleurs) over de landelijke inkomsten, in zaken van policie, hadden laten usurperen; — de nieuwe reglementen hun geen ruimen, en althans

*) Dit had Daendels reeds gedaan, zie Tijdschrift voor N. I. 1863, 2e deel, pag. 412.

†) Deze maatregel, waarover handelen de Staatsbladen van 1819 no. 11 en 12, is reeds door ons besproken; zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 411 en volg.

§) Staatsbladen 1819 no. 16, art. 6 en no. 20, bijlage 7, art. 52 en volgende.

naar hunne begrippen, geen zeer vereerenden werkkring opdroegen; en dit deed velen nog meer eene trapsgewijze afschaffing van alle regenten, als eene niet onmogelijke zaak beschouwen.

Deze staat van zaken, waarvan ik op mijne reis vele bewijzen had gezien en vernomen, vorderde, mijns inziens, eene krachtige voorziening, geschikt, zoowel om de regenten voor alle honende en vernederende bejegeningen te bewaren, als om hun een duidelijken en ruimeren werkking aan te wijzen; waardoor zij tot het denkbeeld konden worden teruggebragt: dat zij waarlijk nuttige gedeelten in het bestuur zijn, en dat hunne bezorgdheid voor eene algeheele intrekking, geboren uit het besef hunner eigene nietigheid, ongegrond was.

Deze voorziening moest ook nog een ander doel hebben, namelijk: om, aan den eenen kant, te zorgen dat de regenten niet, door eene herstelling in het vorige onbepaalde gezag, de middelen in handen kregen om de geringe ingezetenen ongestraft te kwellen, of om de nieuwe orde van zaken, vooral ten aanzien van de financiëele administratie, te ondermijnen; maar om hen ook, aan den anderen kant, dien gepasten invloed, onder het toezigt van het europeesch bestuur, te doen behouden, waardoor, in buitengewone omstandigheden, de bevolking zonder moeite tot rust en onderwerping, en tot gehoorzaamheid aan 's gouvernements bevelen kon worden gehouden.

Bij het intrekken der landerijen, door de regenten als middel van bestaan bezeten, waren kommissarissen-generaal reeds bedacht geweest, om hen op eene andere wijze, en wel door het invoeren van doelmatige bepalingen omtrent hunne staatsie en uiterlijk aanzien, waaraan zij zeer veel hechten, tevreden te stellen. Bij besluit van den 10den Julij 1818 n°. 1, was bepaaldelijk aan de toenmalige generale inspektie der landelijke inkomsten, last gegeven, om te onderzoeken: *of niet het aanzien, het gezag en de noodwendige invloed der regenten en andere inlandsche hoofden, op hunne onderhoorigen, vereischten dat, naar ouder gewoonte, menschen tot hunne persoonlijke diensten en staatsie werden afgezonderd; en zoo ja, op welke geschikte wijze daaromtrent zou kunnen worden voorzien.* — Deze last echter was onuitgevoerd gebleven. Bloote somptuaire bepalingen zouden ook thans het gewenschte doel niet meer hebben bereikt; het was noodig geworden, die te verbinden met andere, waardoor de regenten *werkende* raderen van het bestuur werden.

Met dit oogmerk, gelastte ik de zamenstelling van eenige bepalingen, waardoor de regenten het middel konden worden, om het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën (Staatsblad van 1819 n°. 16), met de uitoefening van het meer onmiddellijk gezag over de inlandsche bevolking, in een naauwer verband en zamenhang te brengen; waardoor de last, door kommissarissen-generaal bij art. 6 van het meergemelde reglement gegeven, *om van de inlandsche hoofden een doelmatig gebruik te maken*, nader zou worden verklaard en toegepast, en waarbij tevens zouden zijn aangewezen: de eereplaatsen, titels en eerbewijzingen der regenten, op eene wijze, geschikt om bij hen de overtuiging te doen geboren worden, dat zij nu op het standpunt zijn gekomen, hetwelk men hun heeft toegedacht, en dat zij mitsdien voor geene verdere veranderingen te vreezen hebben; en om hen, zoowel bij de europeesche ambtenaren, als bij de inlandsche bevolking, tot dien graad van achting en aanzien te doen rijzen, welke hun billijkerwijze, en tot eene

behoorlijke uitoefening van hun gezag en hun invloed, toekomt; en om hen eindelijk, op eene duurzame wijze, met de nieuwe orde van zaken en hun standplaats daarin, te bevredigen.

Een ontwerp dezer bepalingen tot stand gebragt, en door mij ter tafel van de hooge regering overgelegd zijnde; zoo is, na rijp overleg en na, in den loop der deliberatiën, vele veranderingen in het oorspronkelijke koncept te hebben gemaakt, daaruit geboren: *het reglement op de verpligtingen, titels en rangen der regenten*, hetwelk op heden, in rade van Indië, gearresteerd is, en bij deze kopijelijk uwer excellentie aangeboden wordt.

Bij dezelfde resolutie zijn, in afwachting van de definitieve regeling van de traktementen der regenten, eenige bezoldigingen verhoogd, en andere, welke reeds vrij aanzienlijk waren, vooreerst stellig op dien voet gekontinueerd; zoodat ik met eenig vertrouwen de hoop durf voeden, dat dit een en ander niet weinig zal strekken, om onder de regenten dien goeden geest en dat vertrouwen te doen herleven, die onontbeerlijk zijn, zal men dit eiland op den duur met klem en zonder rustverstoringen besturen; — vooral, zoo als reeds meermalen is gezegd, in tijden van oorlog, wanneer het opwerpen van defensie-werken, het aanleggen van wegen, het graven van kanalen, of andere maatregelen van veiligheid of zelfbehoud, eene buitengewone aanbrenging van krachten mogten noodzakelijk maken.

En deze hiermede besluitende, verzoek ik uwer excellentie, dit rapport wel tevens te willen beschouwen, als het gedeeltelijk resultaat van mijne, in 1819 gehoudene inspektie-reis, waarvan ik uwer excellentie, bij mijnen brief van 9 November 1819, n°. 19, de mededeeling heb toegezegd.

De Sekretaris van Staat, Gouverneur-Generaal
van Nederlandsch Indië.

(was get.) Van der Capellen.

Wij zullen nu, het in deze bedoelde reglement zelf bespreken. Vooraf echter herinneren wij, hetgeen reeds vroeger door ons is opgemerkt, *) dat Daendels den grondslag heeft gelegd, zoowel voor dit, als voor het later, bij Staatsblad 1824, n°. 13, gearresteerde reglement, betreffende de aan de regenten ondergeschikte hoofden, waarop wij nader terugkomen. Vele der in die twee reglementen voorkomende bepalingen, worden reeds gevonden in de door den maarschalk uitgevaardigde *Instruktie voor de respektieve regenten in het voormalig gouvernement van Java's Noord-oostkust*, dd. 27 September 1808. (Zie eerste stuk der bijlagen van zijn werk: Staat der Nederlandsche O. I. bezittingen,) en *Reglement van bestuur voor de Cheribonsche landen*, dd. 2 Februarij 1809 (Zie twoede stuk der bijlagen).

De in 1820 uitgevaardigde bepalingen, zijn trouwens in vele opzigten nieuw, en in ieder geval merkwaardig genoeg, om ze hier te resumeren, en de belangrijkste artikelen in hun geheel over te nemen.

*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1863 2e deel, pag. 412, in eene noot.

Reglement op de verpligtingen, titels en rangen der Regenten op het eiland Java, gearresteerd bij resolutie in rade, van den 9den Mei 1820 n°. 6 (Staatsblad n°. 22).

1. „De regenten zijn, onder de inlandsche bevolking, de eerste personen in hunne regentschappen, zij staan onder de onmiddellijke bevelen van den resident."

2. „In zaken, welke het Inlandsch bestuur aangaan, zijn de regenten de vertrouwde raadslieden van den resident, die hen als zijne jongere broeders zal behandelen."

3. „De regenten zullen alle zaken, welke kunnen strekken tot bevordering der belangen van het gouvernement en tot verbetering van hun regentschap, ter kennis van den resident brengen, en hem met al hun vermogen bijstaan, om die zaken daar te stellen, wanneer zulks van hen wordt gevorderd."

4. De regenten moeten in het bijzonder letten: op de geregelde, doelmatige en voordeelige bebouwing van het land; op den landbouw en de nijverheid in het algemeen; op de verbetering van het transportwezen en op de vermeerdering van den veestapel.

5. Zij trachten, in al die zaken, onderrigt te geven aan bevolking en hoofden.

6. Zij zorgen voor eene goede policie.

7. „De regent waakt voor de veiligheid der goede ingezetenen; hij ziet toe, dat zich geen slecht volk verzamele, hetzij om te rooven of om ander kwaad te doen; hij zorgt, dat niemand in zijn regentschap worde onderdrukt, gekneveld of verongelijkt, en geeft van alle voorvallen van dien aard kennis aan den resident."

8. Hij volgt hieromtrent, en doet door zijne ondergeschikten volgen, het voorkomende bij de artikelen 52 tot en met 68 van het reglement op de regtsvordering onder den Inlander.

9. Hij zorgt voor alles, wat de gezondheid in zijn regentschap kan bevorderen, en draagt de noodige middelen van voorziening voor.

10. Hij voert de bevelen uit, ten aanzien van het maken en onderhouden van wegen, bruggen, waterleidingen en rivieren.

11. Hij bevordert de inenting der koepokstof.

12. „De regenten zijn belast met het toezigt over de Inlandsche scholen; zij trachten die, zooveel doenlijk, uit te breiden, en zorgen dat zoo vele kinderen, als mogelijk is, in het lezen en schrijven worden onderwezen, en dat men hen vroegtijdig leere, welke de pligten van goede en deugdzame menschen zijn."

13. „De regent heeft het toezigt over de zaken van de mohammedaansche godsdienst, en zorgt dat aan de priesters het oefenen van hun beroep, overeenkomstig de zeden en gewoonten der Javanen, worde vrijgelaten, zoo als: in huwelijkszaken, boedelscheidingen en dergelijken."

14. „De regenten zorgen, dat geen bedriegers het volk verzamelen, hetzij om het tot het plegen van eenig kwaad te verleiden, dan wel om zich, door het verkoopen van tooverbriefjes, of op eene andere wijze van deszelfs geld en goed meester te maken. Al zulke menschen, mitsgaders de zooda-

nigen, als door voorspellingen, dreigementen, het aannemen van valsche namen of andere ongeoorloofde middelen, het volk ongerustheid en vrees aanjagen, zullen de regenten dadelijk doen opvatten en aan den resident overleveren."

15. „Wanneer aan den regent eenig bevel wordt gegeven, tot welks uitvoering de hulp der Inlandsche bevolking wordt vereischt, zorgt hij, dat zulks op de minst bezwarende wijze geschiede. De algemeene lasten, welke nog aan de Inlandsche bevolking zijn opgelegd, zal hij, naar eene billijke verdeeling algemeen doen dragen."

16. „Inzonderheid wanneer aan bruggen of wegen wordt gearbeid, of wanneer het gouvernement voor andere werken volk noodig heeft, zorgt de regent, dat van elke dessa zooveel volk worde geleverd, als zij, naar eene billijke verdeeling, leveren moet. Het kiezen van de personen, die dit getal moeten uitmaken, zal echter aan het dorpshoofd worden overgelaten."

17. „Wanneer een dorpshoofd zich bezwaard acht, over het getal der werklieden, die van zijne dessa worden gevraagd, zal de regent verpligt zijn, zulks dadelijk ter kennis van den resident te brengen."

18. De regent zorgt, dat niemand heffingen van den geringen man doe, welke niet door de bestaande bepalingen zijn gewettigd.

19. „De regent zal duidelijke lijsten houden van de bevolking van zijn regentschap; van de huwelijken, geboorten en sterften die aldaar voorvallen; van de hoofden en priesters die in elke dessa wonen, en van de paarden en het hoornvee aldaar aanwezig; in dit alles volgende de voorschriften, die hem door den resident daaromtrent zullen gegeven worden, doch zorgende, dat hij ten allen tijde, eene naauwkeurige zielsbeschrijving van zijn regentschap geven kan. Ook zal hij, bij het einde van elk jaar, een algemeenen staat van dit alles opmaken, ook aantoonende de vermeerderingen of verminderingen, welke sedert den laatsten staat hebben plaats gehad." *)

20. „De regent zal, van al wat in zijn regentschap voorvalt, aan den resident kennis geven; hij moet daarom ook zorgen, dat hij van al wat onder de Inlandsche bevolking plaats heeft, en van alle tijdingen en geruchten die er loopen, behoorlijk worde geïnformeerd."

21. „Wanneer er onlusten plaats hebben, zal de regent de oorzaken daarvan opsporen, en die aan den resident opgeven; tevens alle moeite aanwendende, om de hoofdaanvoerders te ontdekken en in verzekering te nemen."

22. „Telkens wanneer de regent iets belangrijks heeft mede te deelen, zal hij zich tot dat einde bij den resident vervoegen; doch buitendien zal, in elke residentie, éénmaal in de week, een dag worden bepaald, tot het doen van rapport."

23. Hij zorgt, dat de bevelen en wetten omtrent de Inlanders, behoorlijk worden in acht genomen.

24. Hij staat ook de inspekteurs van financiën ten dienst.

25. „In geene zaken, welke niet bij dit reglement aan de regenten zijn op-

*) Vergelijk art. 30 der Instruktie voor de regenten in het gouvernement van Java's Noord-oostkust, den 27 September 1808 door Daendels uitgevaardigd; zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 1e deel, pag. 41.

gedragen, mogen zij eenig gezag oefenen, zonder een schriftelijk bevel van den resident."

26. „Onder de zaken, die buiten bemoeijenis van den regent moeten blijven, en waaromtrent hij geene bevelen mag geven, behooren in het bijzonder de volgende:

1. De invorderingen van 's lands inkomsten.

2. De bewaring en administratie van 's lands pakhuizen.

Deze staan alleen onder den resident."

27. „De regenten mogen geen belastingen hoegenaamd leggen, hetzij in geld of in produkten."

28. „De regenten mogen geen suiker- of katjang-molens houden; noch handel drijven; ook zullen zij geene pachters of leveranciers van het gouvernement mogen zijn."

29. „Het is echter aan de regenten geoorloofd, om, wegens de produkten die zij voor eigen gebruik noodig hebben, alsmede tot het verkrijgen van de noodige personen voor hunne staatsie, bediening en huishouding, kontrakten met de dessasvolkeren aan te gaan. Omtrent deze kontrakten moet stiptelijk worden nagekomen, hetgeen bij publikatie van den 5 Januarij 1819 (Staatsblad n°. 10) is bepaald."

30. „Door het tegenwoordig reglement, wordt geen verandering gemaakt, in de publikatie van den 8 Januarij 1819 (Staatsblad n°. 13), waarbij bepaald is, hoedanig de hoofden der dessas worden verkozen. Wanneer de regent mogt vernemen, dat iemand, ten dezen aanzien, tegen de bevelen van het gouvernement handelt, zal hij dit ter kennis van den resident brengen."

31. Eeds-aflegging van den regent, en bewoordingen van den eed.

32. De in geschrift gestelde eed moet, voorzien van de onderteekening en het zegel van den beëedigde, aan het gouvernement worden ingezonden.

33—39. *Van de titels en rangen.* De titels, die de regenten gewoonlijk zullen voeren, zijn die van *Raden* of *Kiai Adhipatti* en *Raden* of *Kiai Tommengong.* *) Zij worden door den gouverneur generaal gegeven, naarmate van de kunde, getrouwheid en ijver van de regenten, zonder te letten op den rang der regentschappen. In de geheele residentie, waarin zijn regentschap gelegen is, zal de regent, van alle militaire wachten en posten eerbewijzingen ontvangen, als: een *Adhipatti* die welke voor een luitenant-kolonel, en een *Tommengong* die welke voor een majoor zijn bepaald. †) Bij publieke feesten

---

*) Ofschoon het reglement ook spreekt van een *derden* rang onder de regenten, dien van *Raden* of *Mas Ingebey*, laten wij dien hier weg, omdat die rang reeds bij resolutie in rade van 24 Februarij 1824 n°. 3 (Staatsblad n°. 13), is ingetrokken. — Omtrent de bevoegdheid tot het verleenen en tot het voeren van het predikaat van *Ario*, *Hario* of *Rio*, raadplege men het Bijblad op het Staatsblad, deel 1, n°. 66.

†) Dit voorschrift, op sommige plaatsen in onbruik geraakt zijnde, is bij besluit van den gouverneur-generaal van 21 Maart 1843 n°. 12, het militair departement gemagtigd, om de militaire autoriteiten, bij algemeene orde, aan dat voorschrift te herinneren, onder mededeeling echter: „dat aan alle regenten zonder onderscheid van rang, dezelfde eerbewijzingen behooren te worden betoond." Vergelijk art. 22 van het reglement op de militaire eerbewijzen, Staatsblad 1848, n°. 17.

en maaltijden, zullen de regenten, volgens hun rang, zitting nemen in de nabijheid van den resident, en van de hooge ambtenaren die daarbij tegenwoordig zijn.

40—46. *Van de staatsie en het gevolg van de regenten en hunne nabestaanden.* Als staatsie en gevolg, zijn toegestaan:

aan een regent Adhipatti . . .	34	personen
„ diens vrouw	18	„
„ diens echten zoon	9	„
„ diens onechten zoon	4	„
aan een regent Tommengong . .	27	personen
„ diens vrouw	12	„
„ diens echten zoon	7	„
„ diens onechten zoon	4	„

Daarbij wordt, met de eigenaardige benamingen, gedetailleerd aangeduid, de plaats die elk dezer personen van het gevolg, bij de staatsie inneemt. Wijders wordt bepaald, welke *songsongs* of zonneschermen, de bedoelde regenten en hunne nabestaanden mogen voeren, met aanwijzing van de kleuren, en de breedte der vergulde cirkels. De regentsvrouw heeft dezelfde songsong als de regent. Tevens wordt uitdrukkelijk bepaald, dat niemand dan de hier genoemde personen deze staatsie voeren, of van de bedoelde zonneschermen gebruik mogen maken; „wie tegen dit verbod handelt, zal gevangen gezet, of zwaarder, en zelfs aan den lijve gestraft worden, naar bevind van zaken. Wie van de genoemde personen, meer staatsie voeren, of van een anderen zonnescherm gebruik maken, dan is toegestaan, zullen de straffen op zich laden, welke, bij de inlandsche wetten, op aanmatiging van gezag zijn gesteld; terwijl zij, volgens de wet en overeenkomstig den aard der zaak, nog zwaarder zullen worden gestraft, ingeval bevonden wordt, dat hunne aanmatiging niet enkel uit trotschheid, maar ter bereiking van misdadige of schadelijke bedoelingen is geschied."

Als een vervolg op het hier medegedeelde reglement, werd, bij resolutie in rade van den 24sten Februarij 1824 no. 3 (Staatsblad no. 13) een ander gearresteerd, waarvan wij nu den inhoud zullen mededeelen.

Reglement op de titels, rangen, de staatsie en het gevolg der Inlandsche ambtenaren op het eiland Java, aan de regenten ondergeschikt zijnde.

1. „Titels, welke eene aanzienlijke geboorte of afkomst aanduiden, mogen door niemand aangenomen of gevoerd worden, dan door de zoodanigen, die door hunne geboorte daartoe, volgens de Javaansche instellingen en herkomsten, wettig geregtigd, of daartoe van den gouverneur-generaal, bij eene speciale akte, uitdrukkelijk de vergunning erlangd hebben."

2. „Bij de aanstelling of bevordering van een ambtenaar, zal tevens door den gouverneur-generaal de naam bepaald worden, dien de benoemde of be-

vorderde ambtenaar zal mogen voeren. Deze naam zal niet, dan met goedkeuring van den gouverneur-generaal, veranderd mogen worden." *)

3. „Titels, aan welke de uitoefening van eenig openbaar gezag of rang verbonden is, of welke door het gouvernement bepaald zijn, kunnen alleen door den gouverneur-generaal gegeven worden."

4. „Een Inlandsch hoofd of ambtenaar, door kwalijk gedrag zijn post verliezende, zal den naam en titel, bij de aanvaarding of sedert zijne benoeming tot dien post aangenomen, niet meer mogen behouden, noch blijven voeren."

5. Als staatsie en het gevolg, is aan de hier bedoelde ambtenaren toegestaan:

Aan rongo's, hoofden van groote afdeelingen en onder-regenten. †)	11	personen.
Aan de pattehs van de regentschappen	9	„
Aan den groot-penghoeloe van de residentie, den hoofd-djaksa van de residentie, de assessoren in het hof van omgang en den landraad, zoo lang zij in funktie zijn, en aan den penghoeloe van het regentschap; elk	7	„
Aan de wedonos, kliwons en groot-mantris van de hoofdnegorij, de onderkollekteurs van de landelijke inkomsten, de wedonos, hoofddemangs, en daarmede gelijkstaande eerste hoofden van de bosschen, den eersten schrijver van den resident of van den regent, de prapats; elk	6	„
Aan de demangs en daarmede gelijk staande hoofden der bosschen, de eerste hoofden der waterleidingen, vakcine, zoutpannen, pakhuizen, en daarmede gelijkstaande hoofden; elk	5	„
Aan de onderdemangs, adsistent-demangs, bekels (onderhoofden of adjunkten van demangs, §) en daarmede in rang gelijkstaande onderhoofden der bosschen); elk	4	„
Aan de mantris-aris, schrijvers en alle andere, door het gouvernement erkende, aangestelde of bezoldigde personen, den rang van mantri uitdrukkelijk of stilzwijgend, uit hoofde hunner betrekking, bezittende; elk	3	„ **)

*) De regenten moeten daarover geraadpleegd worden; zie Bijblad op het Staatsblad, deel I, no. 73. De zin en strekking der naamsveranderingen, moet worden toegelicht, Bijblad, deel 5, no. 977.

†) Deze rongo's of onder-regenten werden, zoowel voor het getal personen van hunne staatsie of gevolg, als voor den te gebruiken songsong, geheel gelijk gesteld met de vroeger als regenten van de derde klasse, aangeduide *Radens* of *Mas Ingebeij.*

§) De hier bedoelde *bekels* zijn geen dorpshoofden, maar de ambtenaren, waarvan wij reeds vroeger melding maakten, zie Tijdschrift voor N. I. 1864, le deel, pag. 205 in eene noot.

**) Ten einde een denkbeeld te verkrijgen, van de verscheidenheid der bestaande titels, raadplege men den Staat der Inlandsche hoofden, beambten en geestelijken, opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad, deel 5, no. 1008. Nog moet worden opgemerkt, dat na de invoering van het kultuurstelsel, en wel, bij besluit van 19 Mei 1847

Terwijl ten slotte van dit artikel, bepaald wordt: — „De hoofden van de dessas of kampongs, onder de benaming van loerahs, petingis, bekels of andere, zullen niet meer dan één, of uiterlijk twee personen in hun gevolg mogen hebben." *)

6. De songsongs of zonneschermen van elk der hier genoemde ambtenaren, worden aangeduid, met omschrijving van de kleuren en de breedte der vergulde cirkels. Voor de dessashoofden wordt echter geen distinktieve zonnescherm toegestaan. †)

7. Niemand, buiten de hier aangewezen personen, mag de staatsie voeren of gebruik maken van de zonneschermen, voor de onderscheiden ambtenaren en rangen vastgesteld. Die tegen dit verbod handelt, zal op zich laden de straffen, bij het reglement voor de regenten reeds vermeld.

8. „Het is aan den gouverneur-generaal nogtans voorbehouden om, in bijzondere gevallen, aan regenten en ook aan mindere inlandsche personen of ambtenaren, of wel direkte afstammelingen van vorstelijke huizen, of die aan deze anderzins naauw vermaagschapt zijn, en door hun gedrag zich deze onderscheiding waardig maken; dan wel aan andere regenten, mindere inlandsche personen of ambtenaren, welke door uitstekende verdiensten, zich de bijzondere goedkeuring van het gouvernement verwerven, het dragen van den gelen songsong of zonnescherm toe te staan."

Ofschoon nu, door deze reglementen van den gouverneur-generaal van der Capellen, de maatschappelijke positie der regenten en mindere inlandsche hoofden is geregeld, en vooral de verhouding van de regenten tot de europeesche ambtenaren vrij duidelijk is aangewezen, door de verklaring: dat zij de vertrouwde raadslieden zijn van den resident, en dat deze hen als zijne jongere broeders moet behandelen; — zoo is toch herhaaldelijk, zelfs in den laatsten tijd, hieraan moeten worden herinnerd. Het moge voldoende zijn, dit door twee voorbeelden, met eene tusschenruimte van meer dan dertig jaren, aan te toonen.

Eerste voorbeeld. In 1827, had een opziener (kontroleur) der landelijke inkomsten, in de residentie Soerabaya, gelijktijdig meer dan eene afdeeling waargenomen, en werd, naar aanleiding van zijn daartoe gedaan verzoek, door

---

no. 1, is bepaald, dat aan de inlandsche beambten, tot de kultures in betrekking staande, in het algemeen de benaming wordt gegeven van *mantri*, met bijvoeging, tot onderscheiding, van den naam van de dienst waartoe hij behoort, als: *goedang*, *koffij*, *teboe*, *tom*, *thee*, *kayoe-manis*, *cochenille*, *niela*, *tjengkal*, *oeloe-oeloe*, *blandong* en *tambak*. Zie verder Bijblad, deel 3, No. 736.

*) Vergelijk hetgeen reeds Daendels heeft bepaald; Tijdschrift voor N. I. 1864, 1e deel, pag. 39 en 40.

†) Ofschoon, met betrekking tot de aan de regenten ondergeschikte inlandsche ambtenaren, geen uitdrukkelijke vergunning is verleend, zoo als bij de regenten, dat hunne vrouwen denzelfden songsong, die aan hen is toegekend, mogen gebruiken, zoo heeft dit toch algemeen plaats.

den resident voorgesteld, hem uit dien hoofde eene gratifikatie toe te leggen.

De kommissaris-generaal du Bus de Gisignies, meende, alvorens hierin te bewilligen, nadere berigten te moeten inwinnen, omtrent het gedrag van dien ambtenaar in zijne ambtsbezigheden. Er was inmiddels een andere resident van Soerabaya opgetreden, en deze berigtte, omtrent bedoelden ambtenaar, hoogst ongunstig.

Dien ten gevolge werd, bij gouvernements besluit van den 21sten December 1827 no. 15:

1o. Het gedaan verzoek, gewezen van de hand, en den betrokken ambtenaar, het ernstig ongenoegen van den kommissaris-generaal te kennen gegeven, over de wijze, waarop hij zijne ambtsbezigheden in de residentie Soerabaya had vervuld: als zijnde, bij den kommissaris-generaal, zeer hevige klagten ingebragt, over den te zwaren aanslag der landrenten, in alle de distrikten van genoemde residentie, waar hij (kontroleur) was werkzaam geweest, en als een gevolg waarvan, onderscheidene volksverhuizingen ophanden zijn, of ten deele zelfs hebben plaats gevonden; — met last (aan hem kontroleur) om zich, voor den vervolge, van alle dergelijke onmatige afpersingen zorgvuldig te onthouden.

2o. Aan de respektieve residenten op Java, in wier residentiën het stelsel van landrenten in werking is, te kennen te geven, dat de kommissaris-generaal ten ernstigste begeert, en overigens ook van hun ijver voor 's lands duurzaam en welbegrepen belang vertrouwt: — dat zij in den aanslag der landrenten met omzigtigheid, gematigdheid en billijkheid te werk gaan, ten einde, langs dien weg, de goede gezindheid der inlandsche bevolking te winnen, en haar niet, door een overmatigen, of onevenrediglijk verdeelden aanslag, ter bevordering alleen van eenig dadelijk meer geldelijk voordeel, afkeerig te maken van een stelsel, dat, meer en meer tot volkomenheid gebragt, den voornaamsten grondslag van algemeene welvaart en tevredenheid zal uitmaken, en tevens een der rijkste en gereedelijkst vloeijende bronnen, voor de schatkist zijn zal.

3o. Aan de residenten op Java in het algemeen te kennen te geven, dat de kommissaris-generaal, onder alle omstandigheden, maar vooral in het tegenwoordig tijdstip *) hun ten ernstigste en met den meesten nadruk wil hebben aanbevolen: — de regenten en andere inlandsche hoofden in hunne residentiën, steeds minzaam te bejegenen, en met die onderscheiding, waarop elk hunner, naar gelang van zijn stand of betrekkingen, kan aanspraak maken, te behandelen en te doen behandelen; als eene zaak van het hoogste belang voor het behoud der rust, en het aankweeken der goede gezindheid, zoowel van die hoofden, als van de hun onderhoorige inlandsche bevolking; — wordende de residenten, bij deze gelegenheid, voorzooveel noodig, tevens herinnerd, aan art. 2 van het (hiervoor vermelde) reglement op de verpligtingen, titels en rangen der regenten; waarbij die regenten worden verklaard, in zaken welke het inlandsch bestuur aangaan, te zijn: de *vertrouwde raadslieden* van den resident, die hen als zijne *jongere broeders* zal behandelen.

*) Men denke aan den Javaschen oorlog, die van 1825 tot 1830 heeft geduurd.

Tweede voorbeeld. Bij vertrouwelijke cirkulaire van den gouverneur-generaal van 1 December 1859 n°. 284, wordt, — naar aanleiding van de, in den laatsten tijd, meer en meer opgemerkte rigting, bij den Europeaan in het algemeen en dus ook bij sommige ambtenaren, om inlandsche vorsten, regenten, grooten en hunne nabestaanden, niet met die onderscheiding te bejegenen, waarop zij in alle opzigten aanspraak hebben; welke rigting, wat de ambtenaren betreft, het meest wordt waargenomen bij hen, die eerst onlangs de akademie verlieten en, nog vol van herinnering aan het jongste verleden, zich niet aanstonds kunnen verdragen met het vreemde van hun nieuwen werkkring, en dus veelal indrukken ontvangen en wedergeven, die beter tijdig gekeerd worden; — met den meesten ernst, aan gezagvoerende landsdienaren ter betrachting aanbevolen, art. 66 der instruktie van den gouverneur generaal.

Dat artikel wordt woordelijk in de bedoelde cirkulaire opgenomen en luidt:

„De gouverneur generaal zorgt, dat zoowel de inlandsche bevolking als hare hoofden, met zachtheid worden behandeld. Hij handhaaft, zooveel mogelijk, het aanzien der inheemsche invloedrijke geslachten, en tracht die meer en meer aan het nederlandsch gezag te verbinden.

„De ambtenaren, die tegen dit beginsel handelen, en de inlandsche vorsten en hoofden op schampere en onwelvoegelijke wijze bejegenen, zullen uit het binnenlandsch bestuur worden geweerd.

„De gouverneur-generaal waakt, wederkeerig, tegen alle aanmatiging van gezag, en tegen het beleedigen der europeesche ambtenaren, van de zijde der inlandsche vorsten en hoofden."

De cirkulaire voegt, bij deze aanbeveling, de opmerking, dat aanzienlijke inlanders, bij wie eene neiging mogt bestaan om, door niet doordachte handelingen, aan krenkende bejegening, van de zijde van Europeanen, voet te geven, op eene waardige en zachte wijze, behooren te worden teregtgewezen.

Deze twee voorbeelden zijn voldoende.

Wij moeten nu wijzen op een bezwaar, dat voortvloeide uit de reglementaire regeling der titels en rangen, van de regenten en andere inlandsche hoofden, in verband met de algemeen bekende ijdelheid dier hoofden, waardoor zij, men mag wel zeggen zonder eenige uitzondering, ten hoogste gesteld zijn op titels en rangen. *)

Reeds Daendels had dit opgemerkt, en er partij getrokken, om eene groote hervorming in de Javaansche maatschappij te brengen. Als aan-

*) Diezelfde ijdelheid is, in sommige gedeelten van Java, ook blijkbaar in hunne staatsie-kleeding, welke soms, geheel in strijd met de Javaansche adat, overladen is met gouden passementen of borduursels. Dit maakte het noodig, dat bij besluit van den 17den September 1838 no. 10 (Bijblad op het Staatsblad, deel 8, no. 723) werd bepaald: — „dat in het algemeen, aan inlandsche hoofden en grooten in Nederlandsch Indië, onverschillig of zij al dan niet in dienst van den lande zijn, niet zal zijn geoorloofd, het dragen van borduursels, behoorende tot het kostuum van nederlandsch indische ambtenaren, dan wel van het distinktieve galon, of van andere onderscheidingsteekenen voor de land- of zeemagt bepaald."

leiding, gebruik makende van de „verheffing" van Holland tot een koningrijk onder Lodewijk, vleide en prikkelde hij de eergierigheid der regenten, door hun den „eeretitel van *'s Konings dienaren*" op te dragen; hun het gebruik te vergunnen van het zegel van den staat, van onder omschreven met den naam van hun regentschap; hun militaire graden te geven, en hun den tweeden rang in de residentie, dus onmiddellijk volgende op den resident, toe te kennen. Het door hem beoogde en bereikte doel, drukt hij uit in deze woorden: — „Op deze wijze, het gezag van de inlandsche regenten, in het oog van den gemeenen Javaan, genoegzaam hebbende gepreserveerd, heb ik het inderdaad, desniettemin geheel en al ondergeschikt en dienstbaar gemaakt aan de oogmerken van het gouvernement." *)

Het bezwaar, waarop wij thans doelen, bestond dáárin, dat, nu het gouvernement zich het geven van rangen en titels had voorbehouden, bij regenten en hoofden de zucht werd opgewekt, om hooger titels en rangen te bekomen. Veelvuldige aanvragen werden daarvoor gedaan. De residenten, die meestal belang hadden bij het onderhouden van de goede gezindheid der hoofden, ondersteunden gewoonlijk die aanzoeken, waartoe zij ook geleid werden, door hunne broederlijke verhouding tot de regenten, die voor zich, of voor hunne meest geliefkoosde ondergeschikten, gunsten vroegen.

In dit bezwaar werd, zoo goed mogelijk, voorzien, bij de geheime kabinets missive van den gouverneur-generaal, van den 23sten Mei 1855 n°. 211, waarvan wij een gedeelte kunnen mededeelen.

„Reeds meermalen (zoo luidt dat stuk) heeft het gouvernement zich, door de voordragten van residenten, omtrent het verleenen van *rangs- en traktements-verhoogingen, en andere bewijzen van gunst en onderscheiding aan de regenten*, in het onaangenaam alternatief gebragt gezien, om, door eene weigering, de reeds opgevatte hoop van een verdienstelijk inlandsch hoofd teleur te stellen, — of wel, — om, door eene inwilliging der voordragt, de pretentiezucht van anderen op te wekken, en ter zelfder tijd af te gaan van heilzame algemeene regelen.

„Daar, in weerwil van de teregtwijzingen, nu en dan op dit punt gegeven, soortgelijke voorstellen nog niet ophouden, worden de residenten gelast, zich zorgvuldig te onthouden, zoowel van alle voordragten van dezen aard, als van het aanmoedigen of uitlokken, van daartoe strekkende gesprekken of verzoeken, bij de inlandsche hoofden.

„Wanneer een regent, uit eigen beweging, een aanzoek van dezen aard bij den resident doet, dan behoort hem, op dien welwillenden en hartelijken toon, die in alle aanrakingen met de regenten moet heerschen, worden te kennen gegeven: — dat de gunsten, hier bedoeld, naar onze begrippen, niet vatbaar zijn om te worden *gevraagd;* — dat het gouvernement, onophoudelijk, de handelingen en verdiensten der regenten gadeslaat, en dat dus zij, die naar verheffing verlangen, zich slechts, door eene ijverige en gemoedelijke pligtsbetrachting, hebben te onderscheiden, om tot hun oogmerk te geraken, in verband, zoo als van zelfs spreekt, tot elks dienstjaren en betrekkelijke aanspraken."

---

*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1863, 2e. deel, pag. 412 en 413.

Alverder werden, bij deze kabinets-missive, aan de residenten, voor het geval zij meenen in deze het initiatief te moeten nemen, voorschriften gegeven, welke, om hun vertrouwelijken aard, voor geene mededeeling, te dezer plaatse, vatbaar zijn.

De herhaaldelijke veronachtzaming dezer voorschriften, gaf aanleiding tot eene algemeene herinnering daaraan, bij missive van den eersten gouvernements-sekretaris, dd. 2 April 1857 n°. 834; en later nog, bij missive van den algemeenen sekretaris, dd. 7 Februarij 1859 n°. 282, tot eene speciale herinnering, onder opmerking dat de bedoelde voorschriften, „laatstelijk immer ook voor andere, meer of min aanzienlijke, hoofden dan regenten, zijn toegepast." Beide deze missives zijn opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad, deel 1 n°. 191, en deel 3 n°. 282. Op dit onderwerp heeft mede betrekking, de zeer vertrouwelijke cirkulaire van den eersten gouvernements-sekretaris, van den 25sten Augustus 1860, La S 4a.

Bij art. 69 van het thans werkende regerings-reglement, is tot beginsel aangenomen, dat, bij het openvallen der betrekking van regent op het eiland Java, behoudens de voorwaarden van bekwaamheid, ijver, eerlijkheid en trouw, zooveel doenlijk tot opvolger wordt gekozen, een der zonen of nabestaanden van den laatsten regent.

Bij datzelfde artikel en bij art. 70, is tevens bepaald, dat de instruktiën der regenten en der distriktshoofden, en hunne betrekking tot de europeesche ambtenaren, door den gouverneur-generaal worden vastgesteld. Aan dit voorschrift is voldaan, blijkens het Indisch Staatsblad van 1859 n°. 102, waarbij de bedoelde instruktiën, mitsgaders die voor de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, zijn vastgesteld en opgenomen.

Het is voor onze taak minder noodzakelijk, die stukken in de bijzonderheden uiteen te zetten, vermits de door ons medegedeelde verordeningen, die in de hoofdpunten bij de nieuwe bepalingen zijn behouden gebleven, den toestand op Java hebben beheerscht, tot het begin van 1860.

DE BELASTING IN

HEEREDIENSTEN EN LANDRENTEN

OP

JAVA.

FAUT-IL QUITTER CE SYSTÈME?

Als een der belangrijke gevolgen van de beraadslagingen in het parlement over de koloniën, is te beschouwen de betere kennis van het inwendige van het stelsel, ten opzigte van Nederlandsch Indië in de laatste dertig jaren gevolgd. De tegenwoordige koloniale oppositie geeft daartoe den krachtigen aanstoot en men heeft reden haar daarvoor erkentelijk te zijn. Die oppositie toch levert dagelijks nieuwe bewijzen *qu'il faut quitter ce système.* De strenge afkeuring van de toepassing van vrijgevige beginselen op Indië, haar dagelijksch thema, leidt uit den aard der zaak tot nader onderzoek van het door haar zoo hoog geprezen oude stelsel en niets is meer geschikt om de overtuiging algemeen te maken dat dat stelsel worde verlaten dan de juiste kennis er van.

Maar bovendien doet dat onderzoek hier en daar duidelijk uitkomen hoe sommige personen, die zich thans aan het hoofd der reaktie stellen, over de werking van het oude stelsel dachten, toen zij zelven nog aan het bewind waren. Een der treffendste voorbeelden daarvan is wel een ambtsstuk van den heer Potter, vroeger resident van Samarang, die tot de mede-onderteekenaars behoort van het reaktionair adres van 31 December 1864 aan den koning, een adres waarin blijkbaar wordt beoogd de herwinning van het door de reaktie verloren terrein en de herovering van de teugels van het bewind, maar dat gewogen en te ligt bevonden is en zelfs de Eerste Kamer niet heeft kunnen weêrhouden de begrooting van den minister van koloniën met 22 tegen 10 stemmen aan te nemen.

Het stuk van den heer Potter, een brief aan den goeverneur-generaal van Nederlandsch Indië, gedagteekend Samarang 14 December 1852 en onlangs door den minister van koloniën aan het Parlement overgelegd, is eene bijdrage zoowel tot de kennis van het koloniaal stelsel onder het bewind des behouds als tot de juiste waardeering van hen, die thans de vaan der reaktie opheffen. Wij

hebben daarom gemeend er eene ruimere kennisname van te moeten verzekeren, door overname in dit Tijdschrift. Wij laten dat stuk hier volgen, met weglating slechts van de inleiding, van eenige aanhalingen van dienststukken en van de slotregels die voor den lezer van geenerlei belang zijn. Ook hebben wij ons veroorloofd enkele uitdrukkingen des stellers kursief gedrukt terug te geven, om er de aandacht onzer lezers te beter op te vestigen. De lezers zullen overigens ontwaren, dat uit het geheele stuk eene diep gevestigde overtuiging spreekt, die den schrijver van 1852 alle eer aandoet.

„Wil men de inlandsche ambtenaren niet alleen als zoodanig maar *tevens als hoofden* beschouwen, dan is er aan de *ellende* van den gemeenen man *geen einde te zien*, want zoo doende plaatst men den armen Javaan in een vierledig aspekt, namelijk: jegens het goevernement als belastingschuldige en dienstpligtige en jegens zijne hoofden als kontingent- en dienstpligtige; en hier is het dan ook bovenal, dat het gebrekkige van het admodiatie-stelsel waartegen ook de direkteur der kultures te velde trekt, blijkt. Trouwens, wat is anders te verwachten van een stelsel dat, zoo het al ooit eenige waarde bezat, sedert lang verouderd, en uit zulke vreemde bestanddeelen tezamengesteld is? Na de overname dezer kolonie van de Engelschen in het jaar 1816, is in overweging genomen, of tot het onder de voormalige Kompagnie gevigeerd hebbend kontingentstelsel teruggekeerd, dan wel het, gedurende het engelsch tusschenbestuur ingevoerd, meer liberaal belastingstelsel, waarbij de gemeene man van heerediensten vrijgesteld en aan de willekeur der hoofden onttrokken wordt, bestendigd zoude worden. Noch tot het eerste, noch tot het laatste had men den moed. Wel heeft men het revenu-stelsel behouden, echter zonder de heerediensten af te schaffen; wel heeft men de inlandsche ambtenaren bezoldigd, doch zóó karig, dat men wel genoodzaakt is geweest, aan hen oogluikend toe te laten om hun tekort aan inkomen op den gemeenen man te verhalen, waarbij later dan nog is gekomen het stelsel van verpligte kultures; en zoo is een *wangedrocht* geboren dat, met de adat tot leidsvrouw, *euvel gaat aan alle gebreken van de stelsels*, waaraan het zijn aanwezen verschuldigd is, *zonder* een van derzelver goede hoedanigheden te bezitten, en *onder den invloed waarvan de Javaan onmisbaar heeft moeten verarmen*; terwijl het volstrekt onmogelijk is geworden, om de belastingen in billijkheid te regelen, doordien in de gegeven omstandigheden niemand weet, ja zelfs bij nadering niet eens kan gissen, wat de inlandsche bevolking nu opbrengt.

Het moge waar zijn dat, door de traktementen der inlandsche ambtenaren zeer laag te stellen en veel werk voor weinig of geen loon te doen verrigten, aanzienlijke sommen minder zijn uitgegeven dan anders besteed zouden zijn geworden; maar wat baat het, dat de begrooting van uitgaven een laag cijfer aantoont, wanneer dat lage cijfer wordt verkregen ten koste van miljoenen inkomsten, en de bevolking, in weerwil van dat verlies, dat het goevernement zich bij dezen stand van zaken wel moet getroosten, toch al dieper en dieper tot armoede vervalt? Ik moet dan ook met den direkteur der kultures in gevoelens verschillen, daar waar hij beweert, dat door tot het oude terug te keeren en de *adat* tot maatstaf te nemen voor de regeling der belangen van land en volk, eene betere orde van zaken zal worden daarge-

steld. Neen! niet daardoor, niet door op bestuur en belastingen, de *adat*, een woord van zooveel omvattende beteekenis, voor zoo velerlei uitlegging vatbaar, en daarom juist de deur openstellende voor misbruiken van allerlei aard, toe te passen; maar door de invoering van een gezond belastingstelsel, dat *alle willekeurige beschikking over den arbeid en de verdiensten van den gemeenen man uitsluit;* kan deze tot arbeidzaamheid uit eigen beweging worden geprikkeld en zoo tot welvaart geraken; maar alvorens een zoodanig belastingstelsel in te voeren, dient eene billijke regeling der traktementen van de inlandsche ambtenaren vooraf te gaan, want eerst nadat deze in billijke verhouding tot hunne behoeften gebragt zullen wezen, zal van hen gevorderd kunnen worden om zich van kwade praktijken te onthouden. De voormalige Oost-indische Kompagnie is immers, zoo als hare geschiedenis ons leert, reeds het slagtoffer geworden van de te bekrompen bezoldiging harer dienaren. In den aanvang bloeijende, is zij later, nadat zij hare dienaren in het tweeledig aspekt van geëmploijeerden en zelfstandige handelaren had geplaatst, onder haren schuldenlast bezweken, alleen omdat zij hen in eerstgemelde hoedanigheid te karig salariëerde en dus wel oogluikend moest toelaten, dat zij zich te haren prejudice verrijkten en zich die inkomsten toeëigenden, die eigenlijk in de kas der Kompagnie hadden behooren te vloeijen.

Het verledene is de wegwijzer voor het tegenwoordige en voor de toekomst en ook *hier* bevat het verledene eene *les*, wel waardig om betracht te worden door allen die den tegenwoordigen stand van zaken wenschen te bestendigen of die van oordeel zijn dat tot het oude moet worden teruggekeerd.

Of de inlandsche ambtenaren zich al dan niet kunnen vereenigen met het begrip, om alleen in geld te worden bezoldigd, zal eerst dan kunnen blijken wanneer hunne traktementen in billijke verhouding gebragt zullen zijn tot hunne behoeften. Of dit begrip al of niet oostersch is doet hier niets ter zake. Immers om een misdadiger met een paar jaren dwangarbeid te straffen, in stede van hem de handen af te kappen, is ook een Europeesch begrip, en zoo zijn er meer Europeesche begrippen op den inlander toegepast, die men toch wel niet zal willen afkeuren, omdat ze niet Oostersch zijn, en bovendien zie ik niet in waarom dit begrip alleen op de patihs, djaksas, onderkollekteurs etc. etc. die de direkteur der kultures alleen in geld wil salariëeren, en niet even goed toegepast zou kunnen worden op de beambten bij het distriktsbestuur.

Dikwijls ziet men de onbeschaafdste lieden hun geld nuttig besteden, terwijl de beschaafden het roekeloos verspillen. De takt, om met geld goed om te gaan, heeft dus niets gemeens met den graad van beschaving van den bezitter; maar hoe dit ook zij, hebben de inlandsche hoofden nog niet geleerd geld goed te besteden, een groot deel der europeesche ambtenaren verkeert in hetzelfde geval, en omdat genen nog niet hebben geleerd de tering naar de nering te zetten, zal men de bevolking toch wel niet prijs willen geven aan de spilzucht der hoofden. Dit immers is lijnregt in strijd met art. 98 van het regeringsreglement.

Dat het bij de hoofden eene gewoonte is geworden om de bevolking in hare hulpbronnen aan hun eigen belang dienstbaar te maken, is waar, maar even waar is het, dat juist deze gewoonte de hoofdzaak is van de rampen, die deze residentie (Samarang) hebben getroffen en andere residentiën zullen treffen, wanneer

geene maatregelen van voorzorg worden genomen. Trouwens de direkteur der kultures erkent dan ook zelf, dat, alhoewel knevelarijen en afpersingen geen vreemd verschijnsel zijn in de oostersche landen, zij daar echter grenzen vinden in de zwakheid van het inlandsch bestuur, terwijl die grenzen noodwendig moeten worden overschreden op Java, waar het inlandsch bestuur steun vindt in het krachtig centraal gezag van een Europeesch gouvernement. Maar wanneer dit niet kan worden tegengesproken, en dit kan het, helaas! niet — wanneer die hoofdambtenaar zelf tot de bekentenis moet komen, dat het bestuur van het nederlandsch-indisch gouvernement voor Java en den Javaan veeleer ten vloek dan tot zegen heeft gestrekt, — is het dan niet meer dan tijd om dien steun, waarvan het inlandsch bestuur een zoo gruwelijk misbruik heeft gemaakt en blijft maken, aan hetzelve te onttrekken?

Nadat door meergemelden hoofdambtenaar, over het door de regering tot nog toe gevolgd beginsel, om de bevolking in hare hulpbronnen dienstbaar te maken aan hare hoofden, dit anathema is uitgesproken, zal ik hem niet verder volgen in zijne redeneringen, noch de daarin voorkomende kontradikties breedvoerig aantoonen, maar alsnu terugkomen op mijn voorstel om de traktementen der inlandsche ambtenaren te verhoogen en te brengen in billijke verhouding tot hunne maatschappelijke positie en de van hen gevorderde diensten.

Dat zij dit nu niet zijn — dat een patih op *f* 250, de patihs der overige regentschappen, niet van de hoofdplaats, niet van *f* 150, de rongos of op zich zelven staande onder-regenten niet van *f* 200, de distriktshoofden niet van *f* 65, *f* 70 of *f* 80, hunne adsistenten niet van *f* 25 's maands, en alle mindere hoofden niet van hunne respektieve traktementen kunnen leven en — terwijl de eersten in bekrompen omstandigheden verkeeren — de laatsten gebrek moeten lijden, wanneer hun wordt belet om in hun te kort aan inkomen langs bijpaden te voorzien, is te algemeen bekend en erkend, dan dat het noodig zoude wezen om zulks meer omstandig aan te toonen dan hierboven reeds door eene simpele vermelding van cijfers is aangeduid. Aan deze getallen en aan het gevoel van billijkheid dergenen, die geroepen zullen worden om op het onderwerpelijk voorstel een advies uit te brengen, zal ik het dan ook overlaten om daarvoor te pleiten, en er mij alleen toe bepalen om de bedenkingen, die daartegen geopperd zouden kunnen worden, al dadelijk in de geboorte te smoren.

Deze bedenkingen zijn van een financiëelen, politieken en administratieven aard, en komen op het navolgende neder:

1o. Het is duidelijk, dat, wanneer het goevernement tot eene verhooging van de traktementen der inlandsche ambtenaren besluit, zulks niet voor eene residentie alleen, maar, met uitzondering vooralsnog van de Preanger-regentschappen, voor geheel Java hetzelfde moet zijn. Daaruit zal eene vermeerdering van uitgaven voortvloeijen van ongeveer een paar miljoenen, en tot het doen dier uitgave is de regering niet geregtigd, in verband tot den op haar verstrekten last, om het batig slot ten behoeve van het moederland vooral geene vermindering te doen ondergaan.

2o. In de verhouding tot welke de inlandsche ambtenaren, als hoofden beschouwd, tot de bevolking staan, oefenen zij eenen grooten invloed op de laatste uit. Is het al of niet te duchten dat, door de eersten in den vervolge alleen als ambtenaren aan te merken, die invloed en daarmede de invloed, die, door hun inter-

mediair, het goevernement op de bevolking uitoefent, belangrijk zal verminderen?

3°. Voorondersteld dat de bezoldigingen der inlandsche ambtenaren worden verhoogd in verhouding tot hunne behoeften, zal het lot der bevolking daardoor wel verbetering ondergaan? daar immers eene traktementsverhooging hen niet zal weêrhouden den teugel te vieren aan hunne ingeschapen zucht tot knevelen en het administratief gezag de middelen mist om de bevolking tegen veksatiën te beschermen.

Ter wederlegging dezer bedenkingen tegen mijn voorstel tot traktementsverhooging der inlandsche ambtenaren heb ik de eer het navolgende onder de aandacht van uwe excellentie te brengen.

1°. Bij mijne wederleggingen van de beschouwingen van den direkteur der kultures heb ik reeds gezegd, dat door de traktementen der inlandsche ambtenaren zeer laag te stellen en veel werk voor weinig of geen loon te doen verrigten, wel is waar aanzienlijke sommen minder zijn uitgegeven dan anders uitgegeven zouden zijn geworden, wanneer aan de eersten een billijk salaris toegelegd, en het laatste in billijkheid beloond geworden ware, maar dat eene besparing van uitgaven op die wijze weinig beteekent, wanneer zij wordt verkregen door opoffering van miljoenen aan inkomsten; terwijl ik heb aangetoond dat, wanneer de bevolking wordt gevrijwaard voor de veksatiën, waarvan zij tot nog toe het voorwerp is geweest, en van haar niets anders wordt gevorderd dan eene billijke belasting, eene *belangrijke vermeerdering van inkomsten voor het goevernement* daarvan het gevolg zal wezen; — uit welk een en ander blijkt, dat ik, ofschoon mij niet kunnende vereenigen met de wijze waarop zulks thans geschiedt, namelijk door de hoofden zelven, er geen bezwaar in zie, om de voorgestelde traktementsverhooging der inlandsche ambtenaren, mits op eene legale wijze, op de rentpligtigen te verhalen, door de belastingen minstens met hetzelfde cijfer te verhoogen, als waarmede de uitgaven, tengevolge van dien maatregel, zullen vermeerderen.

Wanneer men het doel der belastingheffing nagaat, dan wordt het duidelijk dat in eene verhooging, zoo als hierboven wordt bedoeld, niets onbillijks is gelegen. Immers dat doel is geen ander dan om de huishouding van staat gaande te houden; waaruit dus volgt, dat de inkomsten, waarover een goevernement moet kunnen beschikken gelijk behooren te zijn aan de uitgaven, waartoe het verpligt is. Dit laatste blijkt nu het geval niet te zijn met het nederlandsch-indisch goevernement; het mist de middelen om zijne onderdanen voor de veksatiën dergenen die over hen gesteld zijn te beschermen, omdat de staats-inkomsten niet toelaten om zijne inlandsche ambtenaren behoorlijk te bezoldigen; en uit deze omstandigheid vloeit voor de regering niet alleen het regt maar zelfs de verpligting voort, om de belastingen in die mate te verhoogen, als noodig zal worden bevonden om aan hare onderdanen die bescherming te verschaffen waarop zij eene billijke aanspraak kunnen maken.

Men denke niet dat door eene dusdanige van het bestuur uitgaande verhooging van belasting de rentpligtigen zullen worden bezwaard. Van hetgeen deze nu opbrengen is alleen bekend de som, die wegens landrente of belasting op het bedrijf wordt geheven, en deze is betrekkelijk zeer gering. Maar hoe aanzienlijk het bedrag moet zijn dat van hen, hetzij in diensten of in geld of in voortbrengselen door de hoofden wordt gevorderd, kan worden afgeleid uit de

omstandigheid, dat, terwijl de goevernementslanden in deze residentie nooit hooger dan gemiddeld voor *f* 5 per bouw in de belasting der landrenten zijn aangeslagen de eigenaren van de partikuliere landen van dezelfde uitgestrektheid van *f* 10 tot 16 heffen, en dat *in weerwil* van dit groote verschil, de opgezetenen der eerste in vroegeren tijd, vóór dat aan de knevelarijen der hoofden paal en perk was gesteld, naar laatstgemelde landen zijn *verloopen.* De bescherming, op deze landen ondervonden, had dus voor die overloopers minstens eene waarde van tusschen de *f* 5 en *f* 11 's jaars, want in de geaardheid der gronden van de eigendomslanden moet de bereidwilligheid, om voor dezelfde uitgestrektheid het dubbele of drievoudige op te brengen van hetgeen van de goevernementslanden wordt geheven, niet worden gezocht, aangezien de eerste in produktief vermogen *niets* boven de laatsten vooruit hebben en zelfs bij velen dezer moeten achterstaan.

Maar, zal men zeggen, de belastingschuldigen brengen nu reeds meer op dan noodig is om alle uitgaven, waartoe het goevernement verpligt is, te bestrijden, wanneer namelijk alle inkomsten dezer kolonie worden aangewend in haar belang en daarvan geen aanzienlijk deel wordt afgezonderd tot ondersteuning van het moederland. Deze opmerking kan niet worden tegengesproken, maar waar is het tevens, dat de bescherming, die de bevolking dezer gewesten zal ondervinden wanneer zij eerlang voor afpersingen en veksatiën gevrijwaard zal wezen, van het moederland uitgaat, en dat voor die bescherming, die het moederland immers niet verpligt is geheel belangloos te verleenen, van deszelfs indische onderdanen regtmatig kan worden gevorderd, dat zij ook daarvoor iets ten offer brengen en deelen in de staatslasten van het land, waaraan zij eene lotsverbetering verschuldigd zijn.

Dat het goevernement het regt heeft om in de gegeven omstandigheden de belastingen te verhoogen, met het bepaalde doel om het provenu daarvan tot het in billijkheid salariëeren der inlandsche ambtenaren, en gevolgelijk in het belang der rentpligtigen aan te wenden, dus aan geenen redelijken twijfel onderhevig zijnde, blijft alleen nog te onderzoeken over, op welk belastbaar middel deze verhooging behoort te worden toegepast.

Dat dit middel geen ander kan wezen dan de landrente, valt al dadelijk in het oog; eensdeels omdat deze belasting over het algemeen en in deze residentie in het bijzonder nog zeer laag gesteld en dus voor verhooging vatbaar is; en ten andere omdat juist de landbouwende klasse zoo al niet uitsluitend, dan toch verreweg het meest te lijden heeft gehad, en nog heeft, van de knevelarijen en afpersingen der hoofden.

Blijkens den hierbij aangeboden staat, aantoonende de traktementen der inlandsche ambtenaren zoo als die nu zijn geregeld, benevens de cijfers waarop ik vermeen dat dezelve behooren gebragt te worden, zal de voorgestelde traktementsverhooging eene vermeerdering van uitgaven ten gevolge hebben van *f* 93,347 's jaars, terwijl staat lit. *B* aanwijst, dat deze vermeerdering kan worden gedekt door de belasting op de ongebouwde eigendommen te verhoogen: in de regentschappen Samarang en Demak en in de afdeeling Grobogan, waar de velden van den regen afhankelijk en over het algemeen schraler zijn, respektievelijk met 40 en 60 duiten per bouw of 109 en 107 duiten per landbouwer; in het regentschap Kendal en in de afdeeling Salatiga, waar de bevol-

king *en* van de meerdere vruchtbaarheid van den grond *en* van de koffij en suikerkultuur belangrijke voordeelen trekt, met 105 duiten per bouw of *f* 1,62 en *f* 0,91 per landbouwer.

De belasting der landrente, nadat zij tot het voorgestelde cijfer zal zijn opgevoerd, vergelijkende met hetgeen door de eigenaren van partikuliere landen wordt geheven, zal men moeten erkennen dat de geprojekteerde verhooging niet als drukkend kan worden aangemerkt en ver beneden de som is, welke vooronderstel mag worden dat door de rentpligtigen wordt of vroeger is opgebragt ten behoeve hunner hoofden.

Ontkend kan het intusschen niet worden, dat tegen de voorgestelde vermeerdering van belasting in verhouding tot het aantal bouws, de bedenking kan worden geopperd, dat de gekultiveerde grond niet, althans zeèr gebrekkig, opgemeten zijnde, dit getal bouws niet als maatstaf kan worden aangenomen voor den omslag der geprojekteerde verhooging der landrente; doch hoe onvolkomen die maatstaf ook moge wezen, het onevenredige, dat daardoor in de verdeeling zal ontstaan, is voor ieder individu te onbeduidend om, bij gebrek van eene betere, deze basis te verwerpen. Vrij algemeen toch kan worden aangenomen, dat de dessas meer bebouwde velden bezitten dan waarvoor zij zijn genoteerd; maar vooronderstel al eens dat van twèe dessas, die beide voor 100 bouws geboekt staan en die beide 80 landbouwers bezitten, tot de eene 120 bouws en tot de andere juist de uitgestrektheid behoort, waarvoor dezelve bij de leggers van den aanslag is bekend gesteld, zoodat de landbouwers der eerste ieder gemiddeld voor 1½ en die der laatste ieder gemiddeld voor 1¼ bouw in die velden deelen, — dan nog zal het verschil der van die twee dessas gevorderde verhooging in de belasting, individuëel, voor Kendal en Salatiga slechts 26 duiten, en voor Samarang, Demak en Grobogan slechts 10 of 15 duiten bedragen.

Wenschelijk ware het voorzeker, dat die onevenredigheid in den omslag der voorgestelde verhooging van belasting, hoe onbeduidend dan ook, geheel kon worden vermeden; doch de onmogelijkheid daarvan is nog geene reden om, in afwachting dat het belastingstelsel herzien en op billijke grondslagen geregeld zal worden, dat nog vele jaren kan duren, een maatregel uit te stellen, die mèt al het onvolkomene dat daaraan kleeft, orde en regelmaat bevorderen, den landbouwer de vruchten van zijnen arbeid verzekeren, de inlandsche ambtenaren in het genot van een aan hunne behoefte geëvenredigd salaris stellen en hen weêrhouden zal om, door den nood gedreven, terug te keeren tot den vroeger bewandelden weg.

Bij eene algemeene toepassing van het ontwerp om de traktementen der inlandsche ambtenaren te verhoogen en de daaruit voortvloeijende vermeerdering van uitgaven te dekken door de belasting der landrente met een gelijk bedrag tè doen stijgen, zal daarentegen mogelijk de bedenking worden geopperd, dat, moge dit in deze residentie al uitvoerbaar zijn, omdat die belasting hier betrekkelijk zeer laag is gesteld, zulks echter in andere residentiën het geval niet zal wezen, uithoofde de landrenten daar reeds hoog zijn opgevoerd. Dit laatste moge waar zijn, maar waar is het tevens, dat de hoofden overal en zonder eenige uitzondering de bevolking in hare hulpbronnen dienstbaar maken aan hun belang. Waar is het dus almede, dat de laatste, boven de reeds hooge belasting, nog een deel van de vruchten van haren arbeid aan de eersten moet

afgeven, en het dus ook voor de nu reeds hoog in de landrenten aangeslagenen niet bezwarend kan worden geacht, ter zake van dien, eene kleinigheid meer op te brengen, mits ontheven wordende van den druk, die hun nu door hunne hoofden wordt aangedaan.

2°. De invloed dien de hoofden nu op de bevolking uitoefenen, ontspruit uit slaafsche vrees, en deze vindt — zoo als de direkteur der kultures te regt opmerkt — haren oorsprong in de ondersteuning welke de hoofden *nu* ondervinden van het centraal gezag van het nederlandsch-indisch goevernement, waaromtrent de bevolking, en niet ten onregte, in het denkbeeld verkeert, dat *van daar* alle knevelarijen en veksatiën uitgaan; en van hier dan ook dat zij slechts zelden klaagt, dat *zij alles lijdelijk duldt en zich zelfs den hongerdood getroost*. Dat de invloed, op misbruik van gezag gegrond, gevolgelijk uit eene onzuivere bron voortgevloeid en op die wijze uitgeoefend, echter niet onbeperkt is, daarvan heeft de Javasche oorlog het bewijs geleverd.

Immers bij het uitbreken van den opstand in de regentschappen Demak en Badjakwessie (sedert hernaamd Bodjonegoro) zijn wel de regenten en mindere hoofden aan het goevernement trouw gebleven, doch *in weerwil van dien* heeft de bevolking de zijde der muitelingen gekozen en zich vijandig tegenover het nederlandsch gezag en hare hoofden geplaatst; en op goede gronden mag worden verondersteld, dat bijaldien, tijdens kommer en gebrek hier overal heerschende waren, door een inlander van energie een oproerkreet ware aangeheven geworden, de geheele bevolking zich rondom *dien* persoon zoude hebben geschaard, en de *invloed* der inlandsche hoofden — voortgevloeid uit eene vrees, die de bevolking dan van zich zou hebben afgeworpen — *ontoereikend* bevonden geworden zoude zijn om den opstand te dempen. Zou het onregtvaardig gevonnisd zijn, wanneer de schuld daarvan der regering ware toegerekend?

Dan, hoe dit ook zij, uit het vorenstaande blijkt, dat het goevernement zich op den invloed dier hoofden, zoo als die thans werkt, en met de basis, waarop die nu rust, het minst kan verlaten juist dan: — wanneer het dien het meest behoeft. En grooter bewijs zal er dan ook wel niet noodig wezen om te betoogen, dat die invloed niet op misbruik maar op een goed en ten voordeele der bevolking aangewend gezag en daardoor ontsproten genegenheid, *niet op afkeer maar op liefde*, behoort te berusten.

Wat van eenen zoodanigen ommekeer het gevolg zal wezen, daarvan strekt Demak al weder ten toonbeeld. Onder den uit slaafsche vrees ontsproten, door onderdrukking verkregen, invloed van den vorigen regent is dat landschap te gronde gegaan, terwijl het zich onder den op eene regtvaardige behandeling gegronden invloed van den tegenwoordigen regent heeft hersteld van de rampen, die het hebben geteisterd; en mogt de vaan des oproers door invloed van buiten daar immer weder worden opgestoken, dan voorzeker zal de regering niet alleen op de hoofden, maar tevens op de bevolking kunnen rekenen.

3°. Bij eene andere gelegenheid heb ik reeds beweerd, en de uitkomsten der hier genomen maatregelen hebben het bewezen, dat het met de beschikbare middelen, hoe gering dan ook, niet tot de onmogelijkheden behoort om den gemeenen man te vrijwaren voor de veksatiën der hoofden, wanneer het hoofd van het gewestelijk bestuur slechts het vertrouwen der bevolking weet te winnen. En dit diene dan ook tot antwoord op de bedenking, dat door een trak-

tementsverhooging der inlandsche ambtenaren het lot der bevolking geene verbetering zal ondergaan, aangezien zij daardoor niet weêrhouden zullen worden den teugel te vieren aan hunne ingeschapen zucht tot knevelen, en het administratief gezag de middelen mist om de bevolking daartegen te beschermen. Zoo als de hoofden nu gesalariëerd zijn, gaan de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur de knevelarijen niet te keer, niet uit onvermogen, maar uit onwil, overtuigd als zij zijn, dat de hoofden van hunne traktementen niet kunnen leven en men dus, om hen niet van gebrek te laten omkomen, wel genoodzaakt is om voor hunne knoeijerijen de oogen te sluiten.

En hiermede vermeen ik voldoende te hebben aangetoond dat art. 98 van het regeringsreglement niets anders dan eene zinledige uitdrukking zijn zal, zoolang aan de hoofden geene aan hunne behoeften geëvenredigde bezoldiging is verzekerd. Heb ik, in hetgeen ik heb ter neder gesteld, aan eenig persoonlijk gevoel toegegeven, dan is het; ik beken het, aan dat van wrevel, ontstaan door stellingen welke ik vermeend heb te moeten bestrijden, omdat ik van derzelver toepassing niets dan de bestendiging van bestaande gebreken en gevolgelijk niets dan onheil voorzie. Immers, zoo lang de stelling wordt aangekleefd, dat inlandsche ambtenaren niet alleen als zoodanig maar tevens als volkshoofden moeten worden aangemerkt, waarin ligt opgesloten dat zij, in laatstgemelde hoedanigheid en overeenkomstig de *adat*, de bevoegdheid bezitten om de bevolking te hunnen profijte te exploiteren, zoo lang is de aan haar toegezegde *bescherming niets anders dan eene ijdele belofte*, terwijl daarvan, zoo als de ondervinding trouwens reeds heeft geleerd, voor de laatste niets dan ellende, en voor het goevernement, welks welvaart geenen anderen grondslag heeft dan die van deszelfs onderdanen, niets anders dan teruggang in inkomsten te verwachten is, gezwegen dan nog van de offers, die het zich zal moeten getroosten in tijden van kommer en gebrek. Wordt daarentegen die stelling losgelaten en worden de inlandsche ambtenaren teruggebragt tot de hun van landswege toegekende inkomsten, dan zullen deze niet overeenkomstig hunne maatschappelijke positie kunnen bestaan, zoodat in beide gevallen te kort zal worden gedaan, *of* aan de bescherming welke de regering der bevolking behoort te verleenen, *of* aan de billijkheid welke zij ten aanzien harer ambtenaren behoort te betrachten; met het gevolg dat òf de eerste òf de laatsten in eene vijandige verhouding tot het goevernement zullen zijn geplaatst.

Dit alternatief kan alleen worden vermeden door het belang der bevolking hand aan hand te doen gaan met dat der inlandsche hoofden, en beiden aan het nederlandsch gezag te verbinden, de eerste door eene billijke regeling der van haar gevorderde belasting, met de zekerheid dat daarboven niets van haar zal worden gevorderd, en de laatsten door eene billijke regeling hunner traktementen.

Kan de regering zich daarmede vereenigen, dan voorspel ik mij daarvan de heilzaamste gevolgen voor de rust en voorspoed van Java; want door de aanwending van het door mij aangeprezen middel zullen *de wederzijdsche regten en verpligtingen van het goevernement als soeverein en van de bevolking en van hare hoofden* met elkander in overeenstemming zijn gebragt, en zal art. 98 van het regeringsreglement ophouden eene doode letter te zijn."

De Resident van Samarang,
POTTER.

ONS

KOLONIAAL STELSEL

BESPROKEN IN HET

PARLEMENT.

IL FAUT QUITTER CE SYSTÈME.

In eene vroegere zitting der Tweede Kamer van de staten-generaal had de heer van Heukelom het kultuurstelsel een allerellendigst stelsel genoemd. Die uitdrukking werd in eene latere zitting door denzelfden spreker als wat overdreven erkend, maar de aanvallen die zijne uitdrukking te verduren had gehad noopten hem op het kultuurstelsel terug te komen en hij deed zulks in de zitting van den 20sten December 1864. Het gedeelte van zijne dien dag uitgesproken redevoering op het kultuurstelsel, of liever op ons koloniaal stelsel in Neêrlandsch Indië in het algemeen, betrekking hebbende, geven wij hier terug, als der overweging allezins waardig.

„Bij de diskussie over het adres van antwoord tegenspraak wenschende uit te lokken, heb ik het kultuurstelsel een allerellendigst stelsel genoemd. Ik had ook toen, iedereen zal dat begrepen hebben, niet het oog op een enkel onderdeel van dat stelsel; ik bedoelde niet de wijze, hoe men op Java riet plant of tabak oogst, of iets dergelijks; ik had het oog op ons politiek systeem, ons regeerstelsel, onze administratie in Indië. Dat noemde ik nu een allerellendigst stelsel. De uitdrukking is, ik erken het, wat overdreven. Maar in den grond van de zaak meende ik hetgeen ik toen zeide; ik geloof, dat het stelsel, als regeerstelsel, vicieus is. Daarover wensch ik nu een enkel woord in het midden te brengen.

Men weet, dat na de vestiging van de Nederlanders in Oost-Indië de voordeelen door ons behaald bestonden in levering van produkten, het kontingenten-stelsel en de leveranciën. Het engelsche tusschenbestuur heeft dat afgeschaft en voerde eene regelmatige belasting in. Daarentegen werden zoowel de gedwongen leveranciën, kontingenten, als de heerediensten afgeschaft. Het landrente-stelsel verving beide. Dat stelsel is door kommissarissen-gene-

raal bestendigd. Het heeft, zoo als men beweert, minder goed gewerkt. Evenwel, men vergete niet, dat na het bestuur van kommissarissen-generaal het bestuur van den goeverneur-generaal van der Capellen heeft plaats gehad en dat de beperkende bepalingen, ten aanzien van de vestiging van Europeanen in de binnenlanden door dien landvoogd genomen, mede oorzaak waren dat de inlander dikwerf van geld en goed werd beroofd door anderen, die men, terwijl men de Europeanen weerde, niet in de binnenlanden had behooren te tolereren. Toen is uitgezonden de generaal van den Bosch, wiens doel was aan het moederland een middel van remise te bezorgen. Zijn doel was eigenlijk niet zich met de kultures te bemoeijen omdat zonder die bemoeijing de kultures niet goed zouden gedreven worden, maar zijn doel was coûte qui coûte produkten voor de europeesche markt te bezorgen. Dit is hem gelukt.

Wat was nu het oorspronkelijk denkbeeld van den generaal van den Bosch? In plaats van de heffing van landrente, die hij schatte op $\frac{1}{5}$ en in plaats van het vorderen van heerediensten, die hij ook ongeveer op $\frac{1}{5}$ schatte, zou door den inlander $\frac{1}{5}$ van zijn grond met produkten voor de europeesche markt bebouwd worden, terwijl het goevernement de waarde dier produkten zou betalen volgens de markt. Het goevernement zou daardoor een middel van remise hebben en de inlander zou zelf bij de zaak geïnteresseerd zijn. Het kwam er toen vooral op aan ondernemers te vinden, want dat er geene produkten waren, was ook het gevolg van gemis aan ondernemers. Derhalve men gaf rentelooze voorschotten tot oprigting van ondernemingen. Die voorschotten werden in suiker tegen zekere lage prijzen terugbetaald. Het overige van het produkt bleef ter beschikking van den fabriekant of werd door het goevernement volgens marktwaarde overgenomen. Indien de produktie van een bouw overtrof een zeker aantal pikols, zou de bevolking daarin haar aandeel hebben. Dit alles nu zou geschieden door middel van vrijwillige overeenkomsten, gesloten evenwel met de hoofden en oudsten der dessas.

Ziedaar een welwillend stelsel, dat oogenschijnlijk veel goeds had, maar waarin reeds de kiem van het kwaad lag. Ik kan mij zeer goed begrijpen, dat dergelijk stelsel wordt ingevoerd als een maatregel om de zaken aan den gang te helpen, mits men wel besloten zij, om, wanneer de zaken eenmaal marcheren, het stelsel op te geven. Als blijvend stelsel waren daaraan groote nadeelen verbonden. Vooreerst verviel daardoor de regelmatige belasting: in de tweede plaats werden de heerediensten weder ingevoerd; en in de derde plaats — last, not least — was nu de grond gelegd voor de overmatige bemoeizucht en knevelarijen van de inlandsche hoofden, die de bron is geweest van vele rampen voor de Javanen en van schromelijke nadeelen in het algemeen. Dat stelsel heeft in 1840 zijn zenith bereikt, en is eerst omstreeks dien tijd in strijd geraakt met de partikuliere industrie; want het lag nimmer in de bedoelingen van den stichter van het stelsel om de bijzondere ondernemingen te weren. Integendeel de bijzondere ondernemingsgeest moest worden te hulp geroepen om het kultuurstelsel te kunnen invoeren. Daarenboven, de eerste goevernements-ondernemingen werden gevestigd naast, midden, tusschen de bestaande bijzondere ondernemingen, doch in 1840 heeft men door prohibitiën, door geheime aanschrijvingen dien bijzonderen ondernemingsgeest trachten te fnuiken. Een dier aanschrijvingen is ons eenigen

tijd geleden door den heer Rochussen medegedeeld: het zijn de bekende geheime besluiten van 1840, besluiten die den minister van koloniën mede aanleiding zullen hebben gegeven tot het zeggen, dat op Java omtrent kultuurzaken zeer tegenstrijdige voorschriften bestaan. En nu is het eindelijk zoo ver gekomen, dat onlangs zeer te regt in eene memorie van kassatie, bij het indisch hooggeregtshof ingediend, in zake van een partikulier landheer wordt gezegd, dat het stelsel van kultures niet berust op wettige verordeningen, niet op het oorspronkelijk denkbeeld van van den Bosch, zelfs niet op de zakelijke extrakten van 1834, maar dat het eenvoudig is een stelsel, rustende op de willekeur van ambtenaren.

Hoe is het verder gegaan met de suikerkultuur? Van den Bosch had bepaald dat iedere dessa $\frac{1}{5}$ van hare landen zou afzonderen. In den aanvang waren de fabrieken niet goed ingerigt; zij hadden onvolkomen werktuigen, en meermalen gebeurde het, dat het rietsap, aan de fabrieken gebragt, eenvoudig werd weggeworpen, hetzij omdat het verzuurd was, hetzij men zulks voorgaf. Alzoo werd de inlander om zijn geld en om zijn arbeid gebragt. Toen is men overgegaan tot het stelsel van groote fabrieken met een uitgestrekten aanplant, doch om de nadeelen van vervoer over groote afstanden is men gekomen tot die koncentratie van den aanplant, die te weeg gebragt heeft dat aan sommige dessas landen zijn ontnomen en aan anderen gegeven, en dat men de dessas, welker landen men ontnomen had, moest schadeloosstellen door het aanwijzen van andere landen.

Hoe ging het nu met de landrente? Die zou niet geheven worden naar de denkbeelden van van den Bosch, omdat men in plaats daarvan europeesche voortbrengselen zou telen. Evenwel men belastte de landen toch, en wat erger is, niet alleen de landen afgezonderd voor de kultures, maar nog eens de landen, die men aan de dessas, waaraan de gronden ontnomen waren, in ruil gaf. En nu werd er niet meer op gelet aan wie de gronden behoorden, aan welke dessas niet alleen, maar aan welke individuën. Het geheele begrip van grondeigendom, of van dat bezitregt, hetwelk men hetzij aan dessas hetzij aan de individuën wilde en moest toekennen, werd uitgewischt. Zoo grondde men zijn stelsel op de aloude volksinstellingen! Zoo werd alle denkbeeld van regt door het hooggeroemde kultuurstelsel weggenomen. Wij hebben het in de gedrukte stukken gezien. Ik zal maar herinneren het rapport over de suikerkultuur door de heeren Umbgrove en Wichers uitgebragt. Ik zal daaruit een paar passages voorlezen:

„De regeling om voor de suiker-etablissementen groote aaneenliggende rietaanplantingen daar te stellen, heeft een *zwaren slag toegebragt aan het volgens de adat bestaande gemeenteregt.* Die regeling heeft aanleiding gegeven, dat men aan dessas, belast met den afstand van velden voor de suikerkultuur, gronden bij andere dessas in kompensatie heeft aangewezen, waardoor de wettige leenbruikers zeker gedeelte van hunne velden verliezen in verband waarmede alsnu kan worden gezegd dat het telen van suikerriet plaats vindt op de vruchtbaarste rijstvelden, zonder dat men meer, als dit noodig wordt geoordeeld, acht slaat op de gemeentegronden tot zekere dessa behoorende; terwijl ook, zoo als gereedelijk uit het vorenstaande valt af te leiden, de zoogenaamde sawa yassa (erfvelden) even goed als de andere met suikerriet

worden beplant: een staat van zaken, welken de bevolking, daar hij reeds bijna een kwart eeuw bestaat, ook heeft leeren eerbiedigen."

Heeft geleerd te eerbiedigen, maar hoe heeft zij dat geleerd!

„De resident van Pekalongan geeft op dat, na de invoering van het kultuurstelsel ook de sawas welke volgens het plaatselijk gebruik van het gemeenschappelijk bezit waren uitgesloten, tot de gemeentegronden zijn getrokken. Toen deze maatregel, welke aanvankelijk schijnt genomen te zijn om alle geschikte gronden voor de suikerkultuur te kunnen gebruiken, zonder bezwaar gelukte, en de bevolking er aan gewoon was, begon zij van lieverlede alle rijstvelden als gemeentegronden te beschouwen, zoodat tegenwoordig geene sawas van de beplanting met suikerriet vrij blijven wanneer ligging en aard derzelve goed zijn."

Eene geheele stoornis derhalve van het grondbezit.

Maar er is meer. Ik heb naar aanleiding van dit stuk, dat vroeger aan de Kamer is medegedeeld en waarbij nog werden gevoegd andere stukken die niet gedrukt zijn, nogmaals nagegaan wat ook hier en daar in de niet gedrukte stukken voorkomt. Ik bedoel de antwoorden op 12 vraagpunten. Ik lees daar onder andere in het antwoord van den resident van Tagal het volgende:

„Sedert de invoering van het kultuurstelsel is er van dat vroeger zoo bewonderenswaardige dessabestuur (men gelieve op te merken dat hier van de oude, oorspronkelijke volksinstellingen sprake is) van die adat, die weleer onder geen voorwendsel werd aangeroerd of omvergestooten, doch door een ieder geëerbiedigd, thans bijna niets anders op vele plaatsen overgebleven dan de bij elke gelegenheid van hooger hand aanbevolen instandhouding der verkiezing van de hoofden van dessas even als of daardoor alleen de adat van het dessabestuur in stand wierd gehouden.

„Dit zelfs heeft niet altijd in acht kunnen genomen worden, daar hetzelve door het bestaan van het kultuurstelsel alweder werd verhinderd, aangezien de opgezetenen niet meer zoo als vroeger een ferm persoon als hoofd kozen om hunne belangen voor te staan, maar juist in tegenstelling een minder ferm persoon daartoe kozen, dien het aan moed ontbrak om hunne werkzaamheden, uit het kultuurstelsel voortvloeijende, naar behooren te doen vervullen."

Ik laat het hierbij wat de aanhalingen betreft. Ik geloof dat ik nu toch wel mag zeggen, dat het kultuurstelsel de instellingen van de Javanen, in plaats van ze te eerbiedigen, heeft vertrapt, en toen ik vroeger een ongunstig oordeel over het kultuurstelsel uitsprak, heb ik dit dan ook daarbij gevoegd; maar degenen die mijne woorden aanhaalden, zonder die evenwel met argumenten te bestrijden, hebben die bijvoeging vergeten of er althans niet van gewaagd.

Zoo is dan het regt van den inlander op den grond ongeveer vernietigd; zoo is dan, ten gevolge van het kultuurstelsel, de bevolking van misbruik van gezag van den kant van hare hoofden, aan knevelarij en afpersingen bloot gegeven; zoo is zij belast geworden: vooreerst met de landrente, in de tweede plaats met de reeds afgeschafte heerediensten, in de derde plaats met de kultuurdiensten. Verder heeft zij nog te betalen hare hoofden, want wij bezoldigen die ambtenaren — het zijn onze ambtenaren — te slecht, dan dat zij er van zouden kunnen leven, en zij moeten dus leven op kosten van de bevolking, Bovendien betaalt de bevolking het onderhoud van hare priesters en mesdjids,

en ook nog, voorzoover zij tot den landbouwenden stand behoort, patent of belasting op het bedrijf; eindelijk, om van den amfioen niet te gewagen, voor een zeer aanzienlijk gedeelte hetgeen wij aan inkomende regten heffen, daar deze vooral drukken op de goederen, welke de bevolking tot hare kleeding behoeft. En boven dat alles dreigt haar, tot instandhouding van ons gezag, de policieregter met zijn rotting.

Is dat nu een goed stelsel? Men zegt: „ja, er is wel iets tegen, maar het heeft zoo veel geld opgebragt." Ik erken, dat sedert de invoering van het kultuurstelsel aanzienlijke sommen in 's rijks schatkist zijn gevloeid; maar ik geloof dat men de baten, door het kultuurstelsel aangebragt, zeer overschat. Het is zeer moeijelijk te zeggen, wat inderdaad de financiëele resultaten van dat stelsel geweest zijn, want wij zouden dan moeten weten, wat in de eerste jaren verloren is. Maar dit is zeker, dat gedurende vele jaren de handels-operatiën van het goevernement voor een groot deel, zoo niet voor het geheel, de excedenten van de territoriale ontvangsten boven de territoriale uitgaven verslonden hebben. Het geld dat wij uit het tot nu toe gevolgde stelsel trekken hangt bovendien in elk geval af van de prijzen, die wij hier voor de produkten maken.

Maar wat het ergste is van alles, is de verhouding waarin het goevernement gekomen is in Indië. Het goevernement is daar nu alles, en zoo men het kan beschouwen als *dispensateur* van alle gunsten die daar te verkrijgen zijn, staat er weder tegenover dat bij den minsten tegenspoed de schuld aan het goevernement wordt geweten.

Het stelsel is dan ook op den duur niet houdbaar. Dat is door de wet — het regeringsreglement — erkend, die op eene toekomst wijst welke de een zich verder denkt dan de andere, maar waarbij de tusschenkomst des Bestuurs wordt verlaten. Dat het onhoudbaar is, wordt bewezen door de intrekking van kultures, niet door *dit* goevernement, maar door onderscheidene voorgaande goevernementen. Zij, die in de gelegenheid waren de werking van het stelsel na te gaan, zijn huns ondanks tot de erkentenis gekomen, dat dit stelsel niet bestand is voor het gezond oordeel der natie. Ik zou mij kunnen beroepen op den afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Rochussen, die in een niet lang geleden uitgegeven boekje er rond voor uitkomt, dat het kultuurstelsel ondermijnd en vernietigd zal worden wanneer het tot onderwerp van diskussie in den boezem der Vertegenwoordiging wordt gemaakt.

Nu vraag ik, indien de feiten, die ik heb aangevoerd, waar zijn, is dan dat kultuurstelsel gegrond op de zoogenaamde *adat*? Is gedwongen arbeid, belasting in arbeid, geschikt om tot arbeidzaamheid op te leiden? Is in het algemeen gedwongen arbeid niet veeleer geschikt om tegenzin in den arbeid in te boezemen? Ik geloof dat het antwoord niet twijfelachtig kan zijn. Men moge er voor eenigen tijd voordeel in vinden pressie tot werken uit te oefenen, maar als blijvend stelsel is gedwongen arbeid geen goed stelsel van regering.

Wanneer ik dan dit stelsel afkeur, moge ik het gedaan hebben in woorden, die dezen of genen wat te scherp in de ooren klonken, en hun vooral, die gewoon zijn dat men het kultuurstelsel niet noemt zonder er den hoed voor af te nemen, die er niet anders van willen hooren gewagen dan de muzelman ge-

waagt van zijn profeet, dien hij niet noemen zal zonder er bij te voegen: „God zegene en behoede hem", is in den grond van de zaak hetgeen ik zeide niets anders dan hetgeen honderde malen gezegd is en wel door menschen, die men niet van overdreven liberalisme zal verdenken. Baud heeft hetzelfde gezegd, al bezigde hij dezelfde woorden niet, toen hij er op wees dat het stelsel slechts door den nood van het moederland is te vergoêlijken.

En de reden waarom ik dit stelsel nu eens, zij het dan ook wat scherp, wilde karakteriseren, die reden verzoek ik te mogen opgeven niet in eigen woorden, maar in woorden van personen die de zaak wel konden beoordeelen, in de woorden van het rapport door den raad van financiën in 1817 uitgebragt. Wij lezen daar: „Dan het zij ons vergund te vertoonen dat men een wezenlijk stelsel van dwang en willekeur zoo dikwerf, dan eens onder de voorstelling van het zachte juk waaronder de Javaan zich gansch gewillig bukte, dan eens onder de benaming van een aloude adat en de gebruiken en instellingen der Javanen, heeft zoeken te bedekken en smakelijk te maken, dat het waarschijnlijk bij een onderzoek, dat *alleen waarheid* ten doel heeft, zijn nut kan hebben de zaken *bij hare ware namen* te noemen, en zulks te meer omdat personen van meer dan gewone begaafdheden en ondervinding in indische zaken het op zich durven nemen om dit stelsel van dwang onbewimpeld en onvoorwaardelijk der regering en der natie in ons vaderland aan te prijzen; pogingen, die wij niet anders kunnen beschouwen dan van de allernadeeligste strekking te zijn, van eene strekking om de religie zoo wel van zijne majesteit onzen geëerbiedigden koning, als de begrippen der gansche natie omtrent hare indische aangelegenheden te verrassen en te verwarren, en om beiden, vorst en volk, wederom in te leiden in dien doolhof van onzekerheid en twijfeling omtrent den waren staat onzer Indische bezittingen, waarvan de treurige kenmerken op meest alle publieke maatregelen sedert 20 of 30 jaren herwaarts, zijn gedrukt geweest." Dat is de bedoeling geweest, mijnheer de voorzitter, waarom ik het kultuurstelsel als regeerstelsel afkeurde.

En wat moet nu het gevolg zijn? Wanneer ik een stelsel van bestuur afkeur, dan moet ik zoeken naar de middelen om een beter stelsel in te voeren. Dat is hervormen. Kan het in iemands brein opkomen dat een nederlandsch volksvertegenwoordiger moedwillig, ten nadeele der natie die hij vertegenwoordigt, ten nadeele van het vaderland, met geweld aan een toestand, zij het dan ook een zeer slechte, een einde zou willen maken? Hoezeer ik nog niet lang lid dezer Kamer ben, ben ik het toch lang genoeg om te weten welken invloed het indisch regeringsstelsel op onzen financiëelen toestand heeft, en ik begrijp zeer goed dat men in die zaken met omzigtigheid behoort te werk te gaan. Ik zal dan ook zeer tevreden zijn, wanneer men op den weg van hervorming den eersten stap doet. Ik wensch de koffijkultuur niet af te schaffen; ik wensch geene kontrakten te verbreken, en dan is het suikersysteem ook nog voor de eerste jaren, voor een vrij aanzienlijk aantal zelfs gewaarborgd. Wat ik wil is, dat men de overtuiging verkrijge, dat het stelsel waaronder wij nu leven, *slecht* is, omdat die overtuiging tot hervorming moet leiden. Ziedaar hetgeen ik over het kultuurstelsel wenschte te zeggen."

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

LIII.

Neu-Guinea und seine Bewohner, von Otto Finsch. Mit eine Karte. Bremen, C. Ed. Müller, 1865. 8°.

De schrijver van „Neu-Guinea," thans konservator van het Zoölogisch Museum te Bremen, was geruimen tijd aan 's Rijks Museum van natuurlijke historie te Leiden werkzaam. Het was daar dat zijne studiën eene bijzondere rigting erlangden, en dat hij zich bijzonder toelegde op de kennis der vogelfauna van den Indischen Archipel en Nieuw-Guinea. De studie dier fauna moest leiden tot een verlangen naar nadere bekendheid met de Nederlandsch-oostindische eilanden en het bevreemdt ons niet dat Nieuw-Guinea, dat eiland grooter dan geheel Duitschland, grooter dan Borneo, dat land zoo rijk aan merkwaardige vormen van vogels, door den schrijver meer in het bijzonder tot een punt van onderzoek werd gekozen. Aan dat onderzoek is het hier aangekondigde werk te danken. Het is eene zamenstelling van het meest wetenswaardige, in de verschillende beschrijvingen van het nog zoo weinig bekende eiland bevat, en waartoe de werken der expedities van Duperrey, Dumont d'Urville, Modera, der voormalige Natuurkundige kommissie, der Circe en der Etna, de voornaamste bouwstoffen hebben geleverd. Bij de zamenstelling is met veel oordeel te werk gegaan en in het algemeen is het boek zeer onderhoudend geschreven en het eenige wat de bestemming heeft den tegenwoordigen stand onzer kennis van Nieuw-Guinea te omvatten.

Na een historisch overzigt van de reizen, naar en op Nieuw-Guinea ondernomen, laat de heer Finsch een natuurhistorisch overzigt volgen, waaronder dat over de vogelfauna vooral met veel zaakkennis geschreven is. Het ethnographisch gedeelte van het werk is in twee afdeelingen gesplitst, de eene

omvattende de bewoners der zuidwestkust, de andere die der noord- en noordoostkust. In afzonderlijke hoofdstukken wordt verder gehandeld over de bewoners 1° der straat Prinses Marianne; 2° van het rijk Kapia en de Utanate; 3° van het distrikt Aidoema; 4° van Namatotte; 5° der bergen of Woeha; 6° van het eiland Adi; 7° van Doreh; 8° van het Arfak-gebergte; 9° van de Geelvinks-baai; 10° van de Humboldt-baai. Het werk wordt besloten met een aanhangsel, bevattende lijsten der tot nu toe bekende zoogdieren en vogels van Nieuw-Guinea, de Molukken, Timor en Noord-Australië.

Wij kunnen het boek van den heer Finsch ter lezing allezins aanbevelen allen die belang stellen in de kennis van de overzeesche deelen van onzen Staat in het verre Oosten, maar ook de naturalist zal er menige belangrijke mededeeling in aantreffen. Dat de schrijver, die Indië niet in persoon heeft kunnen bezoeken, het overnemen van enkele onnaauwkeurigheden niet altijd heeft vermeden, kan hem niet tot verwijt aangerekend worden, en de waarde van zijn boek heeft er ook niet veel door geleden. Wel echter had men mogen verwachten dat zijne zoölogische schetsen zich verder uitgestrekt hadden dan tot de zoogdieren en vogels. Zijn hoofdstuk „Zoölogie" is daardoor ver gebleven beneden wat het had kunnen zijn. Wat hij over de reptilen, visschen en de ongewervelde dieren mededeelt beslaat nog geen twee bladzijden, en het is bepaald onjuist wanneer hij b. v. zegt: „over de visschen van Nieuw-Guinea kan men tot nog toe slechts zeer in het algemeen spreken." In mijne bijdragen over dit onderwerp toch heb ik niet minder dan 263 vischsoorten van Nieuw-Guinea doen kennen. Voorts bedroeg het aantal van Nieuw-Guinea bekende reptilen in 1856 reeds meer dan 40 soorten, terwijl de heer Finsch slechts van een dertigtal spreekt. Van de honderden soorten schaaldieren, spinnen, insekten, mollusken en straaldieren, tot op 1856 van Nieuw-Guinea bekend, gaf ik eene opsomming in het eerste deel der Reis door de Minahassa en den Molukschen archipel en sedert is het aantal dier soorten nog aanmerkelijk verhoogd. Toch zegt de heer Finsch: „Die übrigen Thierklassen Insecten, Spinnen, Krustenthiere, Schnecken, Muscheln, Quallen, Würmer, Stachelhäuter und Polypen Neu-Guinea's kennen wir nur ganz oberflächlich." Het plantenkleed van Nieuw-Guinea is nog oppervlakkiger behandeld. Alles wat daarover gezegd wordt is op eene enkele bladzijde zamengevat. — Het is waar dat het boek minder op natuurhistorische dan ethnographische schaal is aangelegd, maar nu de schrijver toch gemeend heeft, een vrij uitgebreid deel er van aan de zoogdieren en vogels te moeten wijden, had hij wel gedaan verder te gaan en zijne zamenstellingen ook tot de overige dierklassen en het plantenrijk uit te strekken. Het werk zou daardoor van hooger belang geworden zijn voor den naturalist, maar het zou er waarschijnlijk ook minder belangrijk door zijn geworden voor den gewonen lezer, die het thans gerust ter hand kan nemen zonder te vreezen dat zijne lektuur te veel bezwaard zal worden door streng wetenschappelijke onderwerpen.

Indien wij wel zijn ingelicht was het de wensch van den heer Finsch, tijdens zijn verblijf te Leiden, met het natuuronderzoek in eenig gedeelte onzer overzeesche bezittingen belast te worden, maar moeten zich daartegen bezwaren hebben voorgedaan. Wij betreuren dat, omdat de heer Finsch door zijn boek, alsmede door andere reeds openbaar gemaakte zoölogische geschriften,

getoond heeft allezins de geschiktheid te bezitten in zoodanigen werkkring met vrucht werkzaam te zijn.

LIV.

Verslag der werkzaamheden en verrigtingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, sedert de Algemeene Vergadering van 27 Maart 1863; voorgelezen in de Algemeene Vergadering van het Genootschap van 23 April 1864. Batavia Landsdrukkerij. 1864. Folio.

In Nederland rigt men meer en meer den blik naar Indië. Maar weinig nog bekommert men er zich om, wat daar op het gebied van kennis en wetenschap wordt verrigt. Men is nu eenmaal gewoon zich vóor te stellen dat de Nederlander in Indië aan niet veel anders denkt dan om er in den kortst mogelijken tijd te geraken tot een standpunt, dat hem, bij den steeds verlangden terugkeer naar het vaderland, een onafhankelijk bestaan waarborgt. De reaktionaire drijvers leggen er zich bovendien bij voortduur op toe de Nederlanders in Indië te stigmatiseren als een hoop fortuinzoekers en niemand ontgaat van die zijde de kwalifikatie van een gewetenloos gelukzoeker, die zijne talenten daar ontwikkelt zonder tot de staatsdienst te behooren. Gelukkig dringt de taal dier drijvers, buiten de residentie, weinig tot de natie door, maar zeker is het ook dat door de natie weinig kennis genomen wordt van wat haar zonen in Indië sedert lang hebben gewrocht op het gebied der menschelijke kennis en dat zij ook thans nog algemeen in onkunde verkeert omtrent wat op dat gebied nog voortdurend geschiedt. Wij beschouwen het daarom van onzen pligt telkens ook te wijzen op het wetenschappelijk leven in Indië, op de intellektuëele bedrijvigheid in het verre oosten, die de grenzen onzer kennis van die belangrijke gewesten gedurig aan uitbreidt, en waaraan wij reeds zoo vele hoogstgewigtige bijdragen te danken hebben omtrent de kennis der natuur van die rijke gewesten en van de talrijke volken die ze bewonen.

Het is daarom dat wij thans wijzen op wat door de oudste wetenschappelijke instelling in Indië in het jongste jaar weder is verrigt. Het Bataviaasch Genootschap stond daar, als wetenschappelijke instelling, langer dan een halve eeuw alleen. Het was een halve eeuw van telkens terugkeerende kwijning, nooit van krachtigen bloei. Het was bestemd alles te omvatten en het verrigtte weinig. Meer dan eens deed het, jaren achtereen, niets van zich hooren om dan weder een of een paar deelen van zijne verhandelingen te doen verschijnen, bundels, arm gewoonlijk aan een inhoud die bovendien dikwerf beneden het middelmatige bleef.

Maar naauwelijks waren zusterinstellingen naast het Genootschap ontstaan: de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging, de Nederlandsch Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw, en andere, of ook het Genootschap trad een tijdperk in van krachtiger leven. Zijne Verhandelingen volgden elkander sneller op en namen toe in omvang en degelijkheid van inhoud. Het riep, behalve zijne bundels Verhandelingen, een Tijdschrift in het leven, uitsluitend gewijd aan indische taal-, land- en volkenkunde. En bovendien besloot het

nog tot eene afzonderlijke uitgave van de aanteekeningen, in zijne bestuurs- en algemeene vergaderingen gehouden.

Toen wij, in het vorig jaar, in dit Tijdschrift, een blik wierpen op de verrigtingen van het Genootschap, waren van zijne Verhandelingen 29 en van zijn Tijdschrift 12 deelen verschenen. Sedert zijn wij in het bezit gekomen van het 31e deel der Verhandelingen en van het 13e deel en de 4 eerste afleveringen van het 14e deel van het Tijdschrift, terwijl ook reeds het voltooide 1e deel der Notulen van de Algemeene- en Bestuursvergaderingen voor ons ligt, welk deel sluit met de aanteekeningen der laatste vergadering van het vorig jaar.

Het verslag, dat wij thans voor ons hebben, getuigt weder van bijzondere bedrijvigheid. Talrijk waren de verrigtingen des Genootschaps op het gebied der Indische taalkunde, zoowel door eigen uitgaven van werken als door der regering gegeven adviezen omtrent Maleische boeken, voor het schoolonderwijs der inlanders bestemd. Krachtig wordt, blijkens het verslag, gearbeid aan het verkrijgen eener meerdere kennis van vele Indische talen, aan het zamenstellen van vergelijkende woordenlijsten. Ten opzigte van dit laatste punt lezen wij in het verslag het volgende:

„Naar aanleiding van een daartoe strekkend voorstel van het lid K. F. Holle te Bandong had de direktie het plan opgevat, om eene vergelijkende woordenlijst van alle in Nederlandsch Indië gesproken wordende inlandsche talen zamen te stellen en eene daartoe door den heer Holle aangeboden lijst van woorden, met verzoek om eene vertaling daarvan, toegezonden aan de heer H. van de Wall, voor het Maleisch; Dr. W. Palmer van den Broek, voor het Javaansch; H. N. van der Tuuk, voor het Bataksch en daarmede verwante talen; Dr. B. F. Matthes, voor het Boegineesch, Makassaarsch en andere hem bekende talen van Celebes; en J. G. F. Riedel, voor het Alfoersch en andere hem bekende talen van de Minahassa.

Voornoemde heeren, met uitzondering van den heer van der Tuuk, die wegens ziekte naar Nederland was vertrokken, voldeden welwillend aan het hun gedaan verzoek. Van Dr. Matthes werd de lijst terug ontvangen, vertaald in het Makassaarsch, Boegineesch, Bimaneesch, Boetonsch, Toeridjeneesch en Torodjahs, en van den heer Riedel vertaald in het Sangisch, Toeoenboeloesch, Bantiksch, Mangondooesch, Bolaangoekisch, Kaidipansch en Molontaloesch.

Hoogst aangenaam was het der direktie ook hierin de bewijzen van welwillende medewerking te ondervinden, zoo van de leden van het Genootschap, als van hen die niet daartoe behooren.

Zoo ontving zij van den adsistent-resident van Boeleling A. H. G. Blokzeijl, later lid van het Genootschap, eene uitnoodiging om aan hem de bewerking van de Balische woordenlijst te willen toevertrouwen, en ontving de hem toegezonden lijst spoedig in het hoog- en laag-Balisch overgebragt terug.

Van den heer Pruijs van der Hoeven, destijds adsistent-resident van Mandheling, eene lijst van Mandelingsche woorden, opgemaakt door den heer W. Iskander, onderwijzer aan de normaalschool voor inlandsche onderwijzers te Penjaboengan, aan wien later de bovengenoemde lijst ter overbrenging in het Mandelingsch werd toegezonden.

Voor dit onderwerp kan de direktie nog wijzen op de in het 14e deel van het Tijdschrift des Genootschaps opgenomen woordenlijst van de taal, die op het noordelijke gedeelte van het eiland Engano gesproken wordt en op het in het 30e deel der Verhandelingen opgenomen beknopte woordenlijstje der Niasche taal, hetwelk spoedig nog zal kunnen worden uitgebreid door de uitgave van eenige van den heer A. H. Intveld te Padang ontvangen Niasche woordenlijstjes.

Het voornemen der direktie is, wanneer de bedoelde lijsten in de meest bekende talen zullen zijn overgebragt, eene uitgave daarvan te bewerkstelligen, tot bevordering der vergelijkende taalstudie. Zij hoopt tevens die lijsten langzamerhand door deskundigen te doen verbeteren en vermeerderen en zoodoende van alle bekende Nederlandsch-indische talen een meer of minder volmaakt woordenboek te erlangen."

Hierbij liet het Genootschap het echter niet, maar het is er bovendien nog toe over gegaan, op voorstel verder van den heer Holle, dezelfde medewerking in te roepen ten einde eene vergelijkende opgave te kunnen zamenstellen van de letter- en cijferschriften, welke de verschillende volken en volkstammen in Nederlandsch Indië bezigen.

Ook de verzameling van Oostersche handschriften des Genootschaps werd weder aanmerkelijk uitgebreid. Daaronder bevindt zich het handschrift nagelaten door Dipo Negoro, bestaande uit 240 vellen en bevattende eene door hem in het Javaansch geschreven geschiedenis van den laatsten Javaschen oorlog, welk handschrift uit het Javaansch zal worden vertaald en door het Genootschap uitgegeven, eene uitgave die, met het oog op den schrijver, niet dan als van hoog gewigt kan geacht worden.

In eene vorige aflevering van het Tijdschrift is reeds mededeeling gedaan van de oudheidkundige reis over Java en Bali, ondernomen door wijlen J. F. G. Brumund. Uit het verslag blijkt dat, alhoewel Brumund, door zijn te vroeg verscheiden, den arbeid dien hij zich had voorgesteld, niet heeft kunnen voltooijen, zijn werk toch reeds vergevorderd was, dat aanwezig is bevonden: de inleiding tot het geheele werk en een groot deel van de oudhedenbeschrijving die het 1e deel van het werk zal uitmaken, en wel betreffende de oudheden van Bantam, Buitenzorg, Preanger-regentschappen, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Japara, Samarang, Rembang, Grissee, Bagelen en Pasoeroean, terwijl ook nagenoeg voltooid is het 2e deel van het werk behelzende beschouwingen van den schrijver gegrond op de door hem gedane onderzoekingen en zijne oudheidkundige studiën. Het Genootschap heeft besloten den geheelen arbeid op te nemen in het 32e deel der Verhandelingen.

Hoogst belangrijk ook waren 's Genootschaps werkzaamheden op het gebied der Indische land- en volkenkunde. Nog niet lang geleden mogten wij het 13e deel van 's Genootschaps Tijdschrift aankondigen en wijzen op de talrijke daarin voorkomende bijdragen, op het gebied der ethnologie betrekking hebbende. Ook de sedert verschenen 4 afleveringen van het 14e deel bevatten meerdere belangrijke bijdragen, en wij zullen later gelegenheid hebben, daarop nader te wijzen. Met deze openbaarmaking van ethnologische bijdragen hield gelijken tred de uitbreiding van 's Genootschaps oudheidkundige en ethnologische verzamelingen, welke thans zeker de rijkste moet wezen op indisch-

archipelagisch gebied en waarvan het wenschelijk zou zijn dat het Genootschap een beredeneerden katalogus deed verschijnen. Wij bezitten reeds een voortreffelijk overzigt van 's Genootschaps munt- en penningkabinet in het muntwerk van de heeren E. Netscher en J. A. van der Chijs, welk werk in het 31e deel der Verhandelingen is opgenomen en waarop wij reeds bij eene vorige gelegenheid de aandacht vestigden. Een dergelijk omvattend werk over 's Genootschaps oudheidkundige en ethnologische verzamelingen is als niet minder wenschelijk te beschouwen.

Uit wat het verslag aangaande 's Genootschaps boekerij vermeldt blijkt, dat deze in de laatste jaren weder zoodanig in uitgebreidheid is toegenomen dat het noodig werd de uitgave van een nieuwen katalogus, wij meenen thans de derde sedert het jaar 1846, te doen plaats hebben. Van dien katalogus was reeds een groot gedeelte afgedrukt zoodat zijne verschijning spoedig kan worden te gemoet gezien.

De groote bedrijvigheid van het Genootschap in de laatste jaren is een verblijdend teeken van de onvermoeide werkzaamheid zijner leden, en het is ons aangenaam er bij te voegen, dat het Genootschap nooit ruimer en vrijgeviger in zijn streven door de regering werd ondersteund. Zonder die ruime ondersteuning toch zouden de levenskrachten des Genootschaps uit gemis aan het noodige stoffelijke voedsel zich niet in die verblijdende mate hebben kunnen uiten. Weldra zal voor het Genootschap een nieuw gebouw, waarvoor het goevernement de aanzienlijke som van een-en-drie-vierden ton gouds heeft toegestaan, op een der fraaiste standen van het nieuwe Batavia verrijzen. Sedert jaren geniet het Genootschap eene jaarlijksche toelage uit 's lands kas van *f* 8000 — en van die toelage is het ook nog voor de drie eerstvolgende jaren verzekerd. De resultaten van nasporingen, op 's lands kosten bewerkstelligd, en de uitkomsten van reizen, op last der Indische regering ondernomen, zij worden met vrijgevigheid het Genootschap ter openbaarmaking aangeboden en vormen een groot deel der bouwstoffen van zijne Verhandelingen en van zijn Tijdschrift. — En het Genootschap betoont zich die ruime ondersteuning waardig door den omvang en de degelijkheid zijner bemoeijingen. Rijk is dan ook steeds de voorraad bouwstoffen waarover het te beschikken heeft en het verslag geeft een overzigt van de titels der bijdragen, welke men in het 33e deel der Verhandelingen en in de volgende deelen van het Tijdschrift mag te gemoet zien, bijdragen waardoor ongetwijfeld het gebied der kennis van Nederlandsch Indië op nieuw aanmerkelijk zal worden uitgebreid.

Dec. 1864.

LV.

Boedi-istihârat îndra bostâni-l-aripîna. Makassar. K. Sutherland. 1864. 8°.

Het op Zuid-Celebes onder de Inlanders alom beroemde werk van Boedi-istihârat îndra bostâni-l-aripîna, waarvan dezer dagen voor het eerst een' Boegineesche uitgave verschijnt, als tweede aflevering mijner Boegineesche Chrestomatie, is een werk in den trant van de Maleische *Makota segala radja*, of *Kroon aller koningen.*

Het ontleent zijn oorsprong van zekeren Noeroe-l-imâni, zoon van Sjamsoed-dîni, in het land van Yemen.

Nadat de familie van dezen Noeroe-l-imâni geruimen tijd van vader op zoon met de waardigheid van vorst van Yemen bekleed geweest was, ging het koninklijk gezag tijdens de jeugd van Noeroe-l-imâni op een ander geslacht over.

Hierdoor verviel de jeugdige prins met zijne ouders tot armoede en gebrek. Om echter in zijn leed zooveel mogelijk troost en afleiding te zoeken, en tevens nuttig voor zijne medemenschen te zijn, hield hij zich geruimen tijd ledig met het te boek stellen van de lotgevallen en wijze lessen van Boedi-istihârat, een' man, wiens levenslot in vele opzigten met het zijne overeenkwam.

Even als hij had ook deze eertijds beter' dagen gekend, en was hij reeds op het punt geweest om vorst van Moetiyâra te worden, toen hij door zijn' neef, den toenmaligen koning van dat rijk, die wegens zijn' grove gebreken algemeen gehaat was, vervolgd en genoopt werd in ballingschap rond te zwerven, totdat hij ten laatste in het land van Manjâddar-âlam aankwam, waar hij, dank zijn' kunde en regtschapenheid, het vertrouwen des konings won, en tot de hoogste ambten verheven, niet weinig bijdroeg om den bloei des rijks te bevorderen.

Van daar dan ook, dat de vorst van Manjâddar-âlam en Boedi-istihârat door den schrijver vergeleken worden bij de lichten des Hemels, die hun glans over het gansche aardrijk verspreiden. Ook wordt er van Boedi-istihârat gezegd, dat hij gelijk was aan een' volle Maan, die den nacht als 't ware tot een' dag maakt, en alle sterren des Hemels in glans overtreft.

En wanneer Noeroe-l-imâni zijn' beelden ontleent van voorwerpen, die meer in zijne onmiddellijke nabijheid gelegen zijn, spreekt hij van een' uitgestrekten hof vol schaduwrijk geboomte, aan welks welriekende bloemen en geurig ooft zoowel vogelen als insekten zich verlustigen. Dat men bij die vogelen en insekten aan de onderdanen des rijks, zoowel voorname als geringe, zoowel oude als jonge, te denken heeft, behoeft naauwelijks herinnerd te worden. Zoo ook is het duidelijk, dat bloemen en ooft hier doelen op de verstandige maatregelen des konings en de wijze lessen van Boedi-istihârat.

Die welriekende bloemen en dat geurig ooft vindt men dan ook zorgvuldig neêrgelegd in de 18 hoofdstukken, waaruit het werk van Noeroe-l-imâni bestaat.

Het eerste Hoofdstuk handelt over de gewoonten van de vorsten, die het welzijn des lands en der bevolking ter harte nemen.

Het tweede over de verpligtingen van de onderdanen jegens den vorst.

Het derde over de regtschapen en geloovige vorsten.

Het vierde over regters, die zich laten omkoopen, en onregt plegen jegens de dienaren Gods.

Het vijfde over de grooten van het rijk, die gezamenlijk het welzijn des lands en der bevolking behooren te behartigen.

Het zesde over de ondergeschikten der vorsten.

Het zevende over hen, die met de zorg voor het vorstelijk paleis en deszelfs bewoners belast zijn.

Het achtste over de hofdames, en al wie zich verder binnen het vorstelijk erf ophoudt.

Het negende over hen, die binnen het vorstelijk paleis en erf de wacht moeten houden.

Het tiende over onregtvaardige vorsten, die hunne zaken veronachtzamen.

Het elfde over de verpligtingen van alle gezanten.

Het twaalfde over de mannen die goed voor hunne vrouwen zorgen, en haar bekend maken met den weg der waarheid en regtschapenheid.

Het dertiende over de vrouwen, die haar mannen de verschuldigde eer en hoogachting bewijzen, hun ten allen tijde een opregt hart toedragende.

Het veertiende over onderwijzers en leerlingen.

Het vijftiende over degenen, aan wie de vorst zijn geheimen toevertrouwen kan.

Het zestiende over de blijken van verstand en schranderheid.

Het zeventiende over de gelaatkunde.

Het achttiende Hoofdstuk bevat ten slotte eenige voorschriften uit het Arabisch getiteld Riwayatoe-l-hidayati.

Ieder van die hoofdstukken heeft één of meer voorbeelden tot opheldering, waaronder er sommige zijn, die men insgelijks in de boven aangehaalde *Makota segala radja*, of *Kroon aller koningen* aantreft. Zoo vindt men bijvoorbeeld in beide werken een verhaal van Alexander's gezant, die zich aan ontrouw schuldig maakte in het overbrengen eener boodschap aan Darius, den koning van Perzië (Vergel. *Kroon aller koningen* van P. P. Roorda van Eijsinga, bl. 147 vlgg.). Zoo ook wordt het voorbeeld van den gezant van sultan Hoemayoen, behalve vele andere voorbeelden, die men bij Boedi-istihârat aantreft, in de *Makota segala radja* teruggevonden. (Vergel. insgelijks *de Kroon aller koningen* bl. 149.)

Van de vele voorbeelden, die, voorzoover mij bekend is, enkel in de Boedi-istihârat voorkomen, ontleen ik het volgende uit het vijfde Hoofdstuk.

Eertijds was er in het land van Saîlan of Ceilon, een voornaam handelaar, die, gevoelende, dat zijn uiteinde nabij was, zijn' zoon ontbieden liet, ten einde hem voor het laatst eenige wijze lessen meê te deelen.

Nadat hij hem reeds het een en ander voorgehouden had, verzocht hij hem ten slotte, om vooral op vier punten te letten:

1o. Hoeveel men ook van zijne vrouw moge houden, moet men zich toch ontzien, om haar al te veel vertrouwen te schenken.

2o. Het is geenszins raadzaam, om geld te leenen van hen die pas rijk geworden zijn.

3o. Men wachte zich, om terstond kassoewiyang, of hulde en dienst, te gaan bewijzen aan vorsten die ternaauwernood het bestuur aanvaard hebben.

4o. Men onthoude zich van vriendschap aan te knoopen met sirihdoosdragers en zoodanigen die gewoonlijk gebezigd worden tot het doen van allerlei boodschappen.

Als de koopman niet lang daarna het tijdelijke met het eeuwige verwisseld had, besloot de zoon eens een' proef te nemen, of die zoo vreemd klinkende raad zijns vaders werkelijk waarheid bevatte.

Op zekeren nacht slagtte hij in stilte een' geit, en nadat hij den kop er afgesneden had, begaf hij zich tot zijne vrouw om haar te vertellen, dat hij een mensch had neêrgelegd, en dat hij thans van haar een stuk wit linnen

wenschte te hebben, waarin hij het hoofd, dat hij onder het huis dacht te begraven, wikkelen konde. Tevens waarschuwde hij haar, om toch tegen niemand over deze zaak te spreken, dewijl hij dan weldra een kind des doods zou zijn.

De vrouw kon zich natuurlijk niet begrijpen, dat haar man het nog noodig achtte, haar zulk een' vermaning te geven, en haalde terstond het verlangde linnen voor den dag.

Niet lang daarna leende de zoon van den koopman geld van iemand, die pas rijk geworden was. Ook ging hij dagelijks kassoewiyang bewijzen aan een vorst, die nog geen jaar geleden de regering aanvaard had. Eindelijk knoopte hij insgelijks, in strijd met het verbod zijns vaders, vriendschap aan met sirihdoosdragers en de zoodanigen, die gewoonlijk met het doen van allerlei boodschappen belast worden. Deze jongelui lieten zich zijn gastvrij onthaal volgaarne welgevallen, en bleven zelfs dikwijls bij hem overnachten.

Aanvankelijk scheen het, dat de waarschuwing des vaders overbodig geweest was, totdat er op zekeren dag een klein verschil van opinie tusschen den zoon des koopmans en zijne echtgenoote plaats vond, met dat gevolg dat men handgemeen werd, en de vrouw de deur uitliep, om zich bij den vorst over mishandeling te beklagen. Alle pogingen van den vorst om den vrede te herstellen leden schipbreuk op het onherroepelijk besluit der vrouw om te scheiden. En als de vorst er ten slotte met kracht op aandrong, dat de vrouw tot haar' man terug zou keeren, barstte zij in tranen los, en verklaarde zij, dat zij het uit liefde tot haar' man steeds geheim gehouden had, dat hij zich aan moord had schuldig gemaakt, doch dat zij thans, nu hij haar liefde slechts met ondank vergold, het stilzwijgen niet langer bewaren kon.

Als de vrouw vervolgens een omstandig verhaal van de misdaad gedaan had, sloeg de vorst daar terstond geloof aan, zonder vooraf eenig onderzoek ingesteld te hebben. En de sirihdoosdragers, alsmede anderen die bijzonder veel vriendschap van den zoon des koopmans ondervonden hadden, boden zich dadelijk uit eigen beweging aan, om den aangeklaagden vriend te grijpen, tot motief daarvoor aanvoerende, dat hij stellig niet vermoeden zoude, met welk doel zij thans tot hem kwamen, zoodat zij zeker van hun prooi konden zijn. Weldra werd dan ook de misdadiger door zijne vrienden gepakt en gekneveld. En naauwelijks was dit geschied, of daar verscheen de rijke man, van wien hij het geld geleend had, niet weinig bevreesd, dat hij zijn' duiten onherroepelijk kwijt zou zijn, wanneer de vriend, waaraan hij ternaauwernood twijfelen kon, ter dood veroordeeld mogt worden. Ofschoon deze, gebonden als hij was, onmogelijk betalen kon, volgde de schuldeischer tot in de woning van den vorst, niet ophoudende hem te manen.

Zoodra men voor den koning verschenen was, verweet de jeugdige monarch zijn' gewezen' gunsteling, dat hij een' moord gepleegd, en het hoofd van zijn slagtoffer onder zijn huis begraven had. „De misdaad," zoo voegde hij er in zijn' toorn bij, „was onmogelijk te loochenen, want zijn' eigen vrouw had het erkend."

De zoon des koopmans deelde daarop de vier lessen zijns vaders mede, en verhaalde vervolgens, hoe hij de waarheid daarvan door de genomen proef volkomen bevestigd had gevonden.

De koning stond verlegen en beschaamd, dat hij zoo voorbarig in zijn oordeel geweest was. Het eenige wat hij tot verontschuldiging bij kon brengen, was dat hij bezwaarlijk had kunnen vermoeden, dat de vriend zulk een' proef zou nemen.

Bij herhaling vroeg hij vergiffenis, en wenschte hij te weten, wat hij toch doen kon om het gedane onregt weder goed te maken. Doch de vriend volstond met te zeggen, dat vorsten gewoonlijk geheel naar eigen goedvinden handelen, en dat de onderdanen zich dat wel dienen te laten welgevallen, dat de koning hem alzoo geen' vergiffenis behoefde te vragen. Als hij hem echter een' raad schuldig was, dan herinnerde hij hem, dat het zaak was, om Gods geboden steeds voor oogen te houden, opdat hij zoowel hier als Namaals zoo min mogelijk in ongelegenheid mogt komen. Ook nam hij de vrijheid hem onder de aandacht te brengen, dat er acht punten waren, waaruit men zien kon, dat iemand een verstandig en beschaafd mensch was:

1°. als hij goed spreekt en zacht in zijne uitdrukkingen is, tegelijkertijd zijn gemoed wetende te bedwingen.

2°. als hij zichzelven weet te wachten voor het kwade, waardoor hij in ongelegenheid geraakt.

3°. als iemand bij het ter audientie verschijnen, ten einde den vorst zijn kassoewiyang of hulde te komen aanbieden, er op uit is, om het gemoed van den vorst te verblijden, en diens kommer zooveel mogelijk te verdrijven.

4°. als hij twee menschen tot vrienden neemt, aan wie hij zijn eigen' geheimen en die van anderen gerust toevertrouwen kan.

5°. als hij de hem toevertrouwde geheimen zorgvuldig bewaart.

6°. als hij in tegenwoordigheid van zijne familie en zijne onderhoorigen een opgeruimd gelaat vertoont, en gepaste woorden spreekt.

7°. als hij zich bij den vorst in acht neemt, om niet te veel te spreken, en dan slechts zijn' mond opent, wanneer hem iets gevraagd wordt.

8°. als hij willende spreken, eerst overweegt, wat hij zeggen moet, om het doel, dat hij beoogt, te bereiken.

Bij het hooren dezer woorden, was het den vorst, alsof hij uit een' diepen slaap ontwaakte, en weder tot bezinning kwam, zoo ingenomen was hij met den zoon des koopmans. Hij liet hem dan ook een' menigte van kostbare kleedingstukken, alsmede overvloed van goud en zilver, uitreiken, ten blijke van zijne bijzondere toegenegenheid. En zoo keerde de zoon des koopmans ongedeerd, en vergezeld van zijne vrouw, naar zijne woning terug.

Deze kleine proeve zou nog met menige andere te vermeerderen zijn; ik vlei mij echter dat dit weinige voldoende zijn zal om een ieder, die belang in de Boegineesche literatuur mogt stellen, eenigermate een denkbeeld te geven van den aard van het onder den naam van Boedi-istihârat bekende werk, dat thans in de oorspronkelijke taal aan het publiek wordt aangeboden.

Dr. B. F. MATTHES.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Belemmering der partikuliere kultuurondernemingen op Java.

In de redevoering van den minister van koloniën, gehouden in de zitting van de Tweede Kamer van den 20en December j.l., komt eene zinsnede voor, die de verbazing der voorstanders van vooruitgang op koloniaal gebied in hooge mate heeft opgewekt. De minister toch, na eenige inlichtingen te hebben medegedeeld betreffende de bekende zaak van Simbang en Pekalongan en na gewezen te hebben op de verwarring ten opzigte van de partikuliere suikerkultuur in Cheribon wegens gemis van aanschrijvingen der regering, zeide:

„En nu zegt men: wat hebt gij gedaan? Bestaat er nu niet meer verwarring. Neen, mijnheer de president, ik heb, zoodra ik aan het bestuur kwam, eene aanschrijving doen uitgaan: geef noch nieuwe suikerondernemingen uit, *noch regt van opstal voor partikuliere ondernemingen.* Het goevernementsbelang noch het algemeen belang zal er schade door lijden, wanneer de gronden een paar jaren langer aan de eigen volkskultuur van de Javanen zijn overgelaten. Zij zullen er wel beter maar niet slechter door worden."

Verbod tot het geven van regt van opstal voor partikuliere ondernemingen is uit den aard der zaak wering der partikuliere kultuur. Het maakt de vestiging van nieuwe ondernemingen ondoenlijk.

Maar blijkbaar heeft men de uitdrukking des ministers in een te algemeenen zin opgevat en het doen voorkomen alsof bedoeld verbod tot het verleenen van het regt van opstal zich over geheel Java uitstrekte. Uit de redevoering des ministers schijnt toch voldoende te blijken, dat slechts de residentie Cheribon, dat is het gewest waar de partikuliere suikerkultuur in een toestand van verwarring verkeerde, bedoeld is, en dat het verbod voorts enkel betrekking heeft tot de suikerkultuur en niet tot eenige andere kul-

tuur. — Wij vleijen ons dat deze opvatting de juiste zijn moge. Wij keuren dan toch nog het verbod geenszins goed, maar het komt in een minder ongunstig licht voor, dan zooals het in het algemeen wordt voorgesteld. Het verbod is blijkbaar in strijd met art. 60 van het regeringsreglement, dat den goeverneur-generaal tot pligt stelt, aanmoediging van handel, nijverheid en landbouw. De schorsing van het verleenen van regt van opstal, al werkt die ook slechts in een bepaald gewest, min of meer plaatselijk, had onzes inziens in geen geval door een minister van koloniën behooren bevolen te worden. Zoodanig bevel verkort noodzakelijk de magt van den goeverneur-generaal en dringt te zeer in de bijzonderheden van zijn bestuur. De goeverneur-generaal kan het best beoordeelen of zoodanig bevel, met het oog op den plaatselijken toestand, behoort uitgevaardigd te worden en indien hij zulks niet noodig oordeelt, schijnt bemoeijing ten deze van den minister minstens overbodig. Maar bovendien bestaat dat bevel nu reeds twee jaren, zoodat de uitbreiding der partikuliere kultuur in een gewest van nagenoeg een miljoen zielen nu reeds een paar jaar lang geheel verhinderd is. En hoe lang zal die belemmering nog blijven bestaan? Zal zij aanhouden totdat eenmaal de steeds nog verbeid wordende kultuurwet aangenomen is en in werking kan worden gebragt? De twee jaren van stremming zullen dan gevaar loopen verdubbeld te worden. Wij hopen dat den minister omtrent dit hoogstaangelegen punt inlichting zal worden gevraagd, bij de hervatting der werkzaamheden van de Tweede Kamer.

V. I.

Koffij-beplantingen in Nederlandsch Indië.

Naar aanleiding van de op Java gevoerde procedures over het omhakken in Bantam van een aantal op hooger last geplante koffijboomen en van de desbetreffende plaats gegrepen diskussiën in de Tweede Kamer der staten-generaal en in de politieke dagbladpers, is door mij op papier gebragt eene *Proeve* van strafbepalingen tegen dat feit en tegen anderen van gelijken aard.

Ik heb de eer u deze *Proeve* hierbij te doen toekomen en er de publiciteit voor te vragen benevens ook voor dezen geleidenden brief.

Een paar woorden tot toelichting van mijne *Proeve.*

Ofschoon men ten aanzien van het hier bedoelde arrest van het hoog-geregtshof te Batavia moet onderscheiden hetgeen het hof zegt en hetgeen in de konklusie van den advokaat-generaal staat, en voorts er op letten, dat het schijnt te gelden dessa-grond, en dat het een strafgeding betreft, is toch het gebeurde een zeer betreurenswaardig feit.

Zoowel het omkappen als de regterlijke uitspraak moeten aansporen, om maatregelen te nemen, ten einde den eigendom van de koffijboomen in 's goevernements tuinen en van andere aanplantingen van stapelprodukten te beveiligen.

Volgens de leer, dat de Javaansche bevolking eigenares is van den grond en van de boomen, zouden, juridiek, op last der dessa-hoofden, alle koffijboomen mogen worden omgehakt. Althans ware daar zeer veel vóór te zeggen.

Tegen de juridieke toepassing van zoodanige stelling moet onmiddellijk voorziening worden genomen. Dat kan alleen geschieden bij algemeene verordening of bij wet.

Maar zoo al eene algemeene verordening of wet noodig zij, moet het dan eene zijn, zoo als bij de *Proeve* wordt voorgesteld? Is wel gedacht aan den regel: over eigendom moet noch de uitvoerende, noch de wetgevende, maar de regterlijke magt uitspraak doen? Er is aan gedacht; maar de bevinding was, dat die regel hier niet van toepassing is. Vooreerst geldt het hier eene stoffe, die niet wettelijk is geregeld en niet een zuiver burgerregterlijk, maar een feitelijk publiekregtelijk eigendom; ten andere, bestaat in Nederlandsch Indië de afscheiding niet tusschen uitvoerende-, wetgevende- en regterlijke magt, die wij in Nederland bezitten en waarderen.

Die afscheiding moge op Java in wording zijn, zij is nog niet voltooid, en het moet tot groote verstoring leiden zich van staatswege te gedragen, als ware de voltooijing reeds achter den rug. Neen, even zoozeer als er bij den soeverein, in den publiekregtelijken toestand, waarin Nederlandsch Indië nog verkeert, bevoegdheid bestaat het kommunaal en onvrij grondbezit voor individuëelen en vrijen grondeigendom plaats te doen maken, evenzeer en wel zoozeer, bestaat er bevoegdheid om bij wet of algemeene verordening te verklaren: dat de soeverein is eigenaar van den grond, en dat wat in heerendienst is geplant op grond, niet bij de bevolking in bezit (niet op dessagrond), is eigendom van den Staat (1).

Ware het, dat het opperbestuur of de wetgevende magt daartoe onbevoegd zijn, dan zouden zij dat ook zijn, zoowel om den Javaan individuëelen en vrijen grondeigendom toe te kennen, als om straf te bedreigen tegen vernietiging van op hooger last geplante koffijboomen; want de bevoegdheid om dien „hooger last" te geven, is geworteld in het begrip: dat de soeverein is eigenaar van den grond. Laat men dat los, dan heeft men geen regtsgrond hoegenaamd onder zich.

PROEVE *van strafbepalingen tegen het willekeurig omhakken of op andere wijze vernietigen en tegen het opzettelijk beschadigen van koffijboomen en andere aanplantingen van stapelprodukten.*

Overwegende:

dat de grond op Java is eigendom van den soeverein, behoudens het bezitregt der bevolking op de sawas, en den onmiddellijk daaromheen gelegen grond.

dat alle koffijboomen of andere aanplantingen van stapelprodukten, niet op dessagrond aangelegd, zijn eigendom van den staat of van den partikulier die kooper of huurder van den grond is;

dat alle koffijboomen of andere aanplantingen van stapelprodukten, op dessa-

---

(1) Vergelijk: *Over grondeigendom en heeredienst-pligtigheid op Java;* Amsterdam, 1864; M. Schooneveld en Zoon.

grond aangelegd *), zijn eigendom van de dessa-bevolking, behoudens de verpligting tot onderhoud van den aanplant en tot levering van het produkt tegen den daarvoor bepaalden prijs:

besluit 1°. dat gestraft zal worden met....... (de straffen bedreigd tegen het vernietigen of beschadigen van publiek aanvertrouwd goed);

a. het omhakken of op andere wijze vernietigen buiten last van den goeverneur-generaal of van zijnentwege, of het opzettelijk beschadigen van aan den staat toebehoorende koffijboomen of andere aanplantingen van stapel-produkten;

b. het enz. buiten last van enz. van koffijboomen enz., voorzoover de aanplantingen op dessa-grond betreft en het enz. buiten last van den regthebbende van enz., voor zooveel aanplantingen op andere gronden betreft;

2o. dat lastgeving tot voormelde strafbare handelingen zal worden gestraft met......

en wanneer de lastgeving uitgaat van een hoofd der bevolking met......

Welligt zal worden aangevoerd, dat de overwegingen gevoegelijk achterwege konden blijven. Het moge zijn; maar wat mij betreft, ik hecht er aan, wanneer ik een gebouw optrek, het van stevige grondslagen te voorzien.

Met de meeste onderscheiding betuig ik te zijn

UEd. geh. dienaar,
L. VAN VLIET.

Het reaktionair adres der dertien oud-residenten en hunne dertien grieven.

Het jaar 1864 werd op koloniaal gebied besloten met een protest tegen den geest van vooruitgang, vervat in een adres aan den koning en onderteekend door *dertien* oud-residenten. Ofschoon er nu nog geen maand sedert de indiening van dat adres is verloopen, is het reeds zoo goed als vergeten. Het was bestemd om époque te maken en het bewind omver te werpen, en het een is nog erger mislukt dan het ander. Nu zou het te betreuren zijn, dat van zooveel inspanning zelfs de sporen verdwenen en daarom is het niet overbodig te achten dat in uw Tijdschrift vermeld worde dat dat époque-temaken adres afgedrukt is te vinden in een blad, dat zeker ten onregte genoemd is het orgaan van bezoldigden laster en in de hofstad ook bekend onder den naam van Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage. Het zou toch jammer zijn dat een zoo kurieus stuk niet meer op te delven ware. Kurieus toch is dit adres zeker, al ware het slechts door het omineuse getal der onderteekenaars en der geopperde bezwaren. Men telt er

---

*) Volgens het *Regeringsverslag* over 1860 (bl. 107, kolom 9), schijnt geheel de oppervlakte rijstvelden, door goevernements-kultuur ingenomen, te bedragen 63.000 bouw. De oppervlakte rijstvelden, in de landrente aangeslagen, bedraagt cirka twee miljoen bouw.

toch *dertien* Indische specialiteiten, en *dertien* grieven. Opmerking verdienen ook de onderteekenaars zelven, die zeker door sommigen als even zoovele uitstekend schrandere persoonlijkheden worden vereerd. Nu is het wel waar dat twee dier specialiteiten het belangrijke dokument slechts per prokuratie hebben doen teekenen, zoodat er eigenlijk slechts *elf* onderteekenaars zijn, maar daardoor wordt het adres nog merkwaardiger. Aan dat dwaze getal van *elf* moet echter niet te veel gehecht worden, want kan men al twee celebriteiten van de dertien aftrekken, het getal van dertien wordt toch weder vol wanneer men er bij telt twee andere specialiteiten die achter de schermen zaten of die, zoo als spotters zeiden, zich op den bok bevonden van het karretje waarvoor zij de dertien ossen gespannen hadden.

Laten wij ons evenwel niet bloot bepalen tot het aanhalen van cijfers. De namen der onderteekenaars behooren aan de vergetelheid te worden ontrukt, eensdeels omdat het juist die namen zijn welke aan het adres een zoo hoogst gewigtig karakter hebben verleend, en ten andere omdat geene namen met meer regt dan de hunne op de Julijkolom van het ineenstortend gebouw van het koloniaal behoud verdienen te prijken. Zie hier de alphabetische lijst van die namen: A. L. ANDRIESSE, P. VREEDE BIK, CANNEMAN, J. L. B. ENGELHARD, J. D. VAN HERWERDEN, D. J. A. VAN HOGENDORP, NETSCHER, H. D. POTTER, P. VAN REES, W. J. M. VAN SCHMID, T. P. WILLER en voorts per prokuratie J. J. HASSELMAN en SCHONCK.

De *dertien* bezwaren, in het adres ontwikkeld, mogen wij ook niet stilzwijgend voorbij gaan. Zij zijn gerigt TEGEN:

1. de hervorming van het kultuurstelsel;
2. de uitbreiding der partikuliere kultuur op Java;
3. den vrijen arbeid;
4. de beperking van de willekeur der inlandsche hoofden;
5. de hervorming van het belastingstelsel;
6. de erkenning en toekenning van individuëelen grondeigendom;
7. de uitbreiding der vestiging van Nederlanders in Indië;
8. de beperking van het autokratisch gezag der residenten;
9. de vrije beweging op het gebied der drukpers;
10. de wijziging van het konsienjatie-stelsel;
11. de vestiging van gemeentelijke instellingen in Indië;
12. de benoembaarheid tot burgerlijke ambten van inlanders;
13. de gelijkstelling der rassen.

En wat was dan ook natuurlijker dan dat de heeren-dertienen tegen deze dertien gruwelen te velde trokken? Het is het programma der sloopers, die Nederland en Indië te gronde rigten en tegen dat programma moest geprotesteerd worden tot zelfs voor den troon. Het zal dan ook den heeren onderteekenaars niet weinig gegriefd hebben dat de Eerste Kamer, die men in het karretje wilde laden, dat voermiddel heeft van de hand gewezen en haar eigen weg is gegaan, en de hand integendeel heeft gereikt, aan die verfoeijelijke afbrekers en aan die roode radikalen, in den persoon van den Minister van Koloniën.

Wij weten er niets anders voor die heeren op, dan dat zij den moed niet opgeven en op aanstaanden oudejaarsavond of vroeger met een nieuw adres

opkomen. Vroeger gaven de heeren anti-sloopers een manifest, slechts geteekend door zeven liefhebbers. Het oudejaars-adres der oudgasten-oudresidenten is het jaar 1865 ingestuwd met dertien handteekeningen. Wij verwachten dat het aanstaande adres minstens zes-en-twintig onderteekenaars zal tellen en nog rijker zal zijn aan Indische illustratiën dan het adres der dertienen. Misschien zal dat klimmend getal handteekeningen toch iets uitwerken en wij zouden dan tevens wenschen, dat men vooral geen adres in tegenovergestelden zin in het leven roepe, ten einde die uitwerking volstrekt niet verzwakt worde.

L. B.

Wij hebben de plaatsing van bovenstaande beschouwing niet willen weigeren ofschoon wij geen vrienden zijn van spottende behandeling van zaken. Wij achten het adres volkomen onbeduidend en volslagen mank gaande door geheel onjuiste opvatting en scheeve voorstelling van zaken. Overigens is het slechts eene nieuwe kompositie op een thema, dat nog slechts, behalve de exploiteurs, aanhangers telt onder hen die in de oude orde van zaken zijn groot geworden, voor het meerendeel hoogst achtenswaardige mannen wel is waar, maar wien het niet gegeven is zich vrij te maken van de bekrompen denkbeelden van een lang verleden, mannen, die in alles verderf zien wat afbreuk kan doen aan een régime waaronder *zij* gebloeid hebben en dat *zij* hebben helpen handhaven.

Red.

HET ONDERWIJS IN DE LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Over den aard en het doel van het onderwijs in de land- en volkenkunde van Nederl. Indië voor toekomende ambtenaren. Toespraak bij het openen der lessen in dat vak aan de Rijksinstelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van N. I. te Leiden, den 22 September 1864 door P. J. Veth. Leiden, Jac. Hazenberg Co. 1864 8o.

Over het voorname doel en de methode van het onderwijs in de Javaansche taal, tot opening van de lessen aan de Rijksinstelling van onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde te Leiden, den 14 September 1864, door T. Roorda. Leiden, P. Engels. 1864. 8o.

Toespraak bij den aanvang der lessen van de Instelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft, op den 5 September 1864, gerigt tot hen die de lessen van genoemde instelling zullen volgen, door S. Keyzer. Delft, J. H. Molenbroek. 1864. 8o.

De gedaanteverwisseling der Delftsche Akademie in Polytechnische school heeft met zich gebragt de uitsluiting aldaar van het onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Het onderwijs, van staatswege in die vakken vroeger aldaar gegeven, is overgebragt naar Leiden aan de daar kortelings gestichte Rijksinstelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Delft heeft evenwel getracht te behouden wat te behouden was en stichtte zelf eene inrigting, thans bekend onder den naam van Instelling van onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft.

De genoemde instellingen zijn alle nieuw en de Delftsche Akademie behoort alzoo tot de geschiedenis.

Men herinnert zich de grieven, tegen die Akademie geopperd, voorzoover zij bestemd was tot opleiding van Ambtenaren voor de indische dienst. Er was een monopolie van gemaakt, ter vorming van Indische burgerlijke staatsdienaren. Het: „geen Indisch ambtenaar zonder Delft," was een grief voor

Indië en voor honderden in Nederland. Het stelsel, daar gevolgd, achtte men meer een stelsel van afrigting dan van opleiding. Men oordeelde dat onderwijs zeer geschikt om te vormen volgzame ondergeschikten der regering dan zelfstandige ambtenaren. Bovendien meende men dat de instelling zelfs niet eens beantwoordde aan de verwachting, die de regering zelve van haar had gekoesterd. En in geen geval was de bedoeling der instelling, de kennis van Indië meer en meer het deel te doen worden der natie.

Het verhelpen der gebreken en onvolkomenheden der Delftsche Akademie is het blijkbaar doel der tegenwoordige Rijksinstelling te Leiden.

De organisatie van het middelbaar onderwijs had reeds verpligtend gemaakt het onderwijs in de kennis van Indië op sommige hoogere burgerscholen, maar de Rijksinstelling te Leiden heeft de strekking, dat onderwijs in zijn vollen omvang te doen geven en het algemeen toegankelijk te maken. Die instelling moet de school worden, niet alleen voor toekomstige Indische ambtenaren, maar ook voor hen die geroepen kunnen zijn eenmaal als volksvertegenwoordiger op het lot van Indië invloed te oefenen, voor hen bovendien, die zich voor het leeraarambt in de indische taal-, land- en volkenkunde bij de hoogere burgerscholen en bij de instelling zelve wenschen te bekwamen, voor een ieder eindelijk die verlangt zich eenige omvattende kennis van Indië eigen te maken.

Zij is iets geheel anders dan de gewezen Akademie te Delft. Geen gunsten of voorregten voor wie er studeeren. Geen hinderpalen van admissie- of overgang-examens, maar geheel vrije studie. Een leerschool voor Indische kennis en niet uitsluitend een kweekschool voor landsdienaren. Eene inrigting, in een woord, op zoo breeden grondslag als de Delftsche een beperkten had.

De docenten, aan de Rijksinstelling te Leiden geplaatst, zijn dezelfde hoogleeraren die reeds te Delft met het Indisch onderwijs belast waren, uitgezonderd de heer Keyzer, die zich eene benoeming als direkteur van de nieuwe instelling te Delft heeft laten welgevallen. Bovendien is aan de Rijksinstelling te Leiden als hoogleeraar opgetreden de heer Veth, terwijl nog de benoeming van een hoogleeraar in het Indisch Staatsregt wordt tegemoet gezien.

Het feit van de aanstelling van den heer Keyzer als direkteur van de Instelling te Delft en van den heer Veth als hoogleeraar bij de Rijksinstelling te Leiden, is niet zonder beteekenis voor de rigting van het onderwijs aan beide instellingen. De traditiën van de Delftsche Akademie konden geacht worden min of meer vertegenwoordigd te zijn in den heer Keyzer, die daar het Indisch Staatsregt doceerde en als het ware eene eigene school had gesticht. Aan de Rijksinstelling te Leiden daarentegen is in den heer Veth een nieuw element toegevoegd in de rigting van den maatschappelijken vooruitgang in Indië.

Haasten wij ons nog te zeggen, dat wij de instelling te Delft evenzeer met deelneming hebben begroet als de rijksinstelling te Leiden. Het onderwijs in de kennis van de kostbare overzeesche deelen van den staat kan toch niet te zeer worden vermenigvuldigd en uitgebreid.

Onzes inziens ligt daarin de toekomst van Indië. De vroegere magt van het koloniaal behoud lag in de onkunde der natie omtrent Indië, gelijk die onkunde nog heden ten dage de grootste steun is der koloniale reaktie. Al-

leen die onkunde maakt het mogelijk, dat de reaktie voortdurend de openbare meening bederft door valsche voorstelling van zaken en verwringing der waarheid. De kracht dier reaktie zal volkomen verbroken zijn, zoodra het indisch onderwijs het beschaafde deel der natie zal hebben doortrokken.

Zijn wij dus in beginsel voor de grootst mogelijke uitbreiding van het onderwijs in de kennis van Indië, wij moeten daarbij wenschen dat dat onderwijs zij toevertrouwd aan mannen, niet alleen van beproefde kunde, maar ook doordrongen van de overtuiging dat de bevolkingen in Indië, in den ruimsten zin genomen, aan dezelfde sociale wetten zijn onderworpen als iedere andere maatschappij; dat het standpunt, dat zij innemen, de terugkaatsing is van het gedeelte van het ontwikkelingsproces dat zij hebben doorloopen, en dat dat standpunt moet worden vervangen door die phase van den ontwikkelingsgang die er het natuurlijkste op volgt.

Met andere woorden, wij moeten verlangen dat die mannen, zoo zij al verschooning kunnen vinden voor den aktuëelen toestand van afwezigheid van bescherming van personen en goederen, van onthouding van eigendomsregten en oplegging van dwangarbeid, toch verkondigen dat die toestanden zijn onnatuurlijk, niet duurzaam houdbaar, en, als strijdig met de belangen der maatschappij, behooren plaats te maken voor betere. Wij moeten verlangen dat die mannen doordrongen zijn van het bewustzijn, dat de taak van Nederland in Indië eene hoogere is dan de eenvoudige verkrijging van een batig slot.

Het onderwijs aan de instellingen te Delft en te Leiden is geopend met de toespraken, vervat in de brochures, welker titels aan den hoofde dezes zijn vermeld. Die toespraken hebben als hoofddoel het betoog van de noodzakelijkheid van het zich verwerven van de noodige indische kennis voor wie zich voor Indië bestemmen. Dat betoog lag in den aard der zaak, maar met genoegen hebben wij ook kennis genomen van de verklaringen, daarin nedergelegd, die er op wijzen, dat de overtuiging thans vast geworteld is van het noodzakelijke, dat zij, die zich tot ambtenaren voor de indische dienst wenschen te vormen, vooral ook worden zelfstandige mannen, zelfstandige denkers, en niet slechts gedweeë werktuigen eener regering, slaven van bepalingen en reglementen zonder eigen zelfstandig oordeel.

De toespraak van den heer Keyzer is de uitdrukking ook van zijne diep gevestigde overtuiging ten deze; en het is met genoegen dat wij daarvan kennis hebben genomen. Die toespraak toch is een breken met de traditiën van het behoud en te beschouwen als een programma zijner bij het onderwijs te volgen rigting. Maar de heer Keyzer gaat ook verder en laat zich ook uit over de staatkunde die aan Nederland in Indië voegt, en nu kunnen wij geheel onderschrijven wat hij op bladz. 17 zegt: „Wil (Nederland als koloniale mogendheid) zijn rang en eer bewaren, dan moet het gehalte, niet het getal, van zijne indische ambtenaren daartoe het meeste bijdragen. Het ligt ontegenzeggelijk in onzen tijd, om het als onze roeping in het Oosten te beschouwen, dat wij daar de Westersche beschaving overbrengen. Wie dus anders dan gij, toekomstige ambtenaren van Indië, zijn in de eerste plaats geroepen om de zegeningen van onze beschaving op de plaats van uwe bestemming te helpen verspreiden? Wie anders dan gij, pionneers en dragers van de Europeesche beschaving in het verre Oosten, zijn vooral verpligt door handel en

wandel de inlanders tot voorbeeld te strekken en daardoor op te leiden tot hoogere begrippen van zedelijkheid?" Waar dergelijke rigting bij het onderwijs wordt gevolgd, begroeten wij met vreugde de konkurrentie, tusschen Delft en Leiden ontstaan.

De openingsrede van den hoogleeraar Roorda heeft eene meer beperkte strekking en wijst meer speciaal op het eigenaardig doel zijner persoonlijke lessen, welk doel hij verklaart te zijn dit: „de kennis van de Javaansche taal als de „spiegel van het Javaansche volk en volkskarakter en volksleven", — alsmede op de bijzonderheden van den door hem te geven kursus. Het was het doel niet van den heer Roorda, in bespiegelingen te treden, vreemd aan het door hem behandelde onderwerp. Een programma van beginselen was ook niet te verwachten, waar sprake was, uitsluitend van de waarde der beoefening van het Javaansch.

Wel echter mogt men dit verwachten van den hoogleeraar Veth, die, alhoewel reeds in vroeger tijd belast geweest met het onderwijs in de Maleische taal en in de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, aan de Militaire Akademie te Breda, toch, na een lang verblijf te Amsterdam, beschouwd kan worden als nieuw op te treden in de vakken van onderwijs, hem te Leiden opgedragen. Het was te denken dat de heer Veth, aan wien wij zoovele en zoo voortreffelijke werken en bijdragen over de kennis van Nederlandsch Indië te danken hebben, de gelegenheid niet zou laten voorbijgaan om, bij zijn optreden als hoogleeraar aan de Rijksinstelling te Leiden, te doen blijken van den geest die zich in zijn onderwijs zal vertolken. En hij heeft die verwachting niet te leur gesteld.

Na in zijne toespraak eerst den aard van het door hem te geven onderwijs verklaard te hebben, licht hij ook toe het doel, dat hij zich daarbij voor oogen stelt. De bladz. 15 tot 24 zijn daaraan gewijd en der lezing overwaardig. Zij geven eene treffende schets van de miskenning en minachting waaraan de inlandsche bevolkingen in vroeger eeuwen hebben blootgestaan deels door de onkunde onzer voorouders. En dan vervolgt de spreker:

„Maar is het beter geworden toen de Kompagnie te gelijk met de achttiende eeuw ten grave was gedaald? Is ook haar geest te gelijk met haar gestorven? Heeft de hooggeroemde negentiende eeuw aan Java en de Molukken vergoeding geschonken voor al het onregt, hun door vroeger eeuwen aangedaan? Is het werkelijk het onveranderlijk streven van het herstelde nederlandsche gezag en van al zijne dienaren geweest, om den inboorling billijk te behandelen, hem tegen willekeur en verdrukking te beschermen, hem onpartijdig regt te verschaffen, zijn arbeid naar billijkheid te vergelden, zijne zwakheden te verschoonen, zijne vooroordeelen te ontzien, grootmoedig te zijn in het beloonen en gematigd in de tuchtiging, de materiëele welvaart van den inboorling te bevorderen en aan zijne verstandelijke en zedelijke ontwikkeling op doelmatige wijze werkzaam te zijn? Het zijn slechts vragen, waarop de naauwkeurige kennis van de geschiedenis onzer heerschappij in Indië sedert 1816 het antwoord zal geven, vragen, waarop *ik* geen ander antwoord zal geven dan dat de algemeene indruk dier geschiedenis bij mij is, dat, schoon het beter is dan in de dagen onzer vaderen, onze tekortkomingen nog vele zijn en de volkomenheid nog op verre na niet is bereikt. Geen twijfel lijdt het in mijne oogen, of het is

grootendeels aan onze onkunde, onze miskenning van den inlander, onze onverschilligheid, onze kortzigtige eigenbaat te wijten, dat welvaart en tevredenheid haar zegeningen niet in ruimer mate over onze indische gewesten hebben verbreid, dat hunne bevolking niet hooger gestegen is op de ladder der beschaving, dat hunne velden zoo vaak met bloed zijn gedrenkt en al de gruwelen van den krijg over hen zijn losgebroken.

„Wie met de talrijke schriften bekend is die vooral in de laatste jaren over koloniale aangelegenheden gewisseld zijn, zal met vreugde bespeuren dat eene humane denkwijze, ten opzigte van den inlander, meer en meer veld wint; dat men meer en meer begint in te zien dat zijne welvaart ook het waarachtig belang van Nederland is en dat nationale eer en nationale pligt gebiedend vorderen dat wij trachten den inlander tot ons op te heffen. Maar nevens deze verblijdende bewijzen van eene edeler denkwijs treft men ook nog maar al te veel sporen aan van den ouden zuurdeesem; en maar al te zeer blijkt het dat het ras nog niet is uitgestorven van hen, die den inboorling tot een bloot werktuig willen vernederen, zich zelven en het moederland ten koste van zijn zweet willen verrijken, naauwelijks eenige zedelijke verpligting te zijnen aanzien erkennen; in één woord, alles van hem eischen en hem niets willen teruggeven.

„Het zou mijns inziens voor Nederland een ongeluk en eene schande zijn, indien deze denkwijze ook onder het korps zijner ambtenaren bij voortduring werd aangetroffen. Van den geest die de ambtenaren bezielt, hangt ten slotte het beleid der regering hoofdzakelijk af, en hoe goed ook de bedoelingen mogten zijn van het opperbestuur in het moederland en van zijn hoogsten vertegenwoordiger in Indië, zij zouden niet verwezenlijkt worden indien zij geen steun vonden bij hen aan wie de uitvoering hunner bevelen is toevertrouwd. Wie was ooit met betere gezindheden jegens den inlander vervuld dan de edele baron van der Capellen? En toch was zijn bestuur, door den noodlottigen invloed dien de geest der vroegere geslachten op zijne ambtenaren oefende, in vele opzigten voor Indië een terugtred en een ongeluk, en liet het als erfenis den oorlog op Java en den oorlog met de padries op Sumatra aan zijne opvolgers over. Onbegrijpelijk veel hangt in een land als Indië vaak zelfs van den ondergeschikten ambtenaar af, die op een afgelegen post niet zelden op eigen verantwoordelijkheid handelen moet, en, naarmate hij zijne positie begrijpt, tevredenheid en welvaart bevorderen of de zaden van onwil en verzet uitstrooijen kan."

Wij kunnen ons niet weerhouden ook nog de volgende zinsneden af te schrijven.

„Hoe verschillend ook de inzigten mogen beoordeeld zijn die ik in mijne geschriften over Indië ontwikkeld heb, ik ben mij bewust, dat ik nooit iets anders bedoeld heb dan de bevordering der humaniteit: zoowel door mijne landgenooten tot eene humane denkwijze jegens den inlander op te wekken, als door de pogingen te steunen, aangewend om hem van lieverlede in de weldaden der christelijke beschaving te doen deelen. Indien ik in beginsel geen vriend ben van den dwangarbeid, en dien gaarne, in overeenstemming met het regeringsreglement, allengs zou vervangen zien door een stelsel waarbij de tusschenkomst van het goevernement kan worden ontbeerd, het is, omdat die

dwangarbeid den inlander vernedert en den Europeaan belang doet hebben bij de voortduring en bestendiging van zijn onmondigen toestand. Indien ik soms protest heb aangeteekend tegen de onevenredige belooning van zijn arbeid, het is, omdat ik daarin de kiem zie van wrevel en ontevredenheid, omdat ik overtuigd ben dat de inlander alle onbillijkheid diep gevoelt, al is het dat hij er niet luide over klaagt. Indien ik het voortdurend bestaan der heerediensten betreur, het is omdat ik het eene oneer voor Nederland acht, dat in de landen aan zijne heerschappij onderworpen, nog steeds eene gent taillable et corvéable à merci wordt aangetroffen. Indien ik dikwijls geklaagd heb dat de inlander nog zoo zeer aan de willekeur en knevelarij zijner hoofden en vorsten blijft overgeleverd, het is omdat ik geloof dat de eer en het belang van Nederland vorderen, dat het schoone beginsel van het regeringsreglement in waarheid gehuldigd worde, hetwelk de dienaren der regering gelast den inboorling tegen de willekeur van wien ook te beschermen. Indien ik wel eens eenige der middelen heb afgekeurd waardoor de schatkist ten koste der inlanders gevoed wordt, het is, omdat ik meen dat een goevernement het belang van al zijne onderdanen moet behartigen en niet den een ten behoeve van den ander mag exploiteren, omdat ik bovendien overtuigd ben dat ook hier het gezegde van toepassing is dat de gierigheid de wijsheid bedriegt. Indien ik steeds op de behartiging van het onderwijs der inlanders heb aangedrongen, het is, omdat ik geloof dat alleen door de zorg voor de nog teedere jeugd een betere toestand onder die verwaarloosde bevolking kan worden voorbereid. Ik weiger te gelooven dat de inlander vóor verstandelijke en zedelijke ontwikkeling geheel onvatbaar is; ik weiger te gelooven dat de wetten die de maatschappij in Europa beheerschen, aan de andere zijde der keerkringen hare kracht geheel zouden verliezen; ik weiger te gelooven dat eene christelijke natie aan hare roeping beantwoordt, wanneer zij twintig miljoenen onderdanen alleen beheerscht met het doel om ten hunnen koste welvaart en overvloed te genieten en zich betere middelen van gemeenschap te verschaffen."

De heer Veth zegt ten slotte: „En hiermede acht ik ook de vraag genoegzaam beantwoord naar de rigting, die ik aan mijn onderwijs hoop te geven." Wij behoeven er naauwelijks bij te voegen, dat wij die rigting volkomen beamen. En omdat wij die rigting mogten verwachten hebben wij de keuze, die den heer Veth aan de rijksinstelling te Leiden heeft gebragt, als een zeer gelukkige keuze beschouwd.

De oprigting der instellingen te Leiden en Delft is van veruitziende gevolgen voor Nederlandsch Indië. Men mag er van verwachten eene hervorming van den geest waarin Indië door de individuëele ambtenaren zal worden bestuurd en van dien geest mag men zich de heilrijkste gevolgen voorstellen voor de welvaart en ontwikkeling der indische bevolkingen, voor rust en vrede in Indië te vestigen op de overtuiging, niet van de kracht onzer bajonetten maar van de waarachtige bedoeling der regering om de inlandsche bevolkingen tot bescherming te zijn en tot een zegen. En aan den anderen kant zullen die instellingen, vooral die te Leiden, wegens het ruimer doel harer stichting, er krachtig toe bijdragen om ook de kennis van Indië uit te breiden onder dat gedeelte van het jongere geslacht, dat wel Indië niet zal betreden, maar geroepen zal worden er invloed op te oefenen van uit de leerstoelen, van

uit het midden der natie en van uit de zetels der volksvertegenwoordiging. De invloed van deze laatste op de aangelegenheden van Indië wordt noodzakelijk van overwegenden aard, bij de ophanden zijnde vaststelling der indische begrooting bij de wet. Maar nu Indië onder het meer dadelijk toezigt der natie is gebragt, is het ook meer dan ooit noodig dat deze zich doordringe van de kennis van Indië.

Onthouding van die kennis moest liggen in het stelsel der ministers van koloniën, zoo lang zij met Indië konden omspringen naar hun persoonlijk goedvinden. Zij konden met evenveel regt uitroepen „die kennis doodt *ons*," als zij zeiden en als de reaktionairen nog zeggen: „la légalité *nous* tue." Elke slip toch die opgeheven werd van het gordijn, dat zij voor Indië trachtten gespannen te houden, liet een blik werpen op een tafereel, Nederland onwaardig. Met Indië werd jaarlijks een drama gespeeld waarvan men slechts de laatste akte den volke vertoonde, de akte der miljoenen. Men was er van doordrongen dat slechts *die* akte voortdurend op het handgeklap der natie kon rekenen en men speelde de overige bedrijven achter schermen, — omdat zij het licht niet konden zien.

Die tijden zijn voor goed voorbij. Terughouding door de regering van de kennis van de aangelegenheden van Indië behoort voortaan tot de onbestaanbaarheden. Maar die nieuwe toestand brengt mede de noodzakelijkheid, dat het oordeel, door de natie uit te spreken, gegrond zij op een omvang van kennis, welke in de tweede kamer onzer volksvertegenwoordiging totdusver slechts bij zeer enkele leden, en in de eerste kamer in het geheel niet gevonden wordt.

Ook uit dit oogpunt beschouwd is de oprigting der rijksinstelling te Leiden te beschouwen als een teeken des tijds en als van eene veel hoogere beteekenis dan in der tijd was de organisatie der Delftsche akademie. Daarom moet het ook de wensch van een ieder zijn, dat op breede schaal van het onderwijs aldaar worde gebruik gemaakt door hen die, door hun verblijf in de akademiestad, daartoe in de gelegenheid zich bevinden.

November 1864. V. I.

INDISCH GENOOTSCHAP.

Algemeene vergadering van 6 Januarij 1865.

Over het beschermend stelsel van in- en uitgaande regten met betrekking tot Nederlandsch Indië.

Voorzitter: de heer Mr. G. M. VAN DER LINDEN.

De *Voorzitter* deelt mede dat door het bestuur tot leden van het Genootschap zijn aangenomen, de heeren: J. Fransen van de Putte, lid van de eerste kamer der staten-generaal, te Goes; W. van Prehn, landhuurder te Djokdjokarta, te 's Gravenhage; C. S. A. Thurkow, suikerfabriekant op Java, te Breda; Jhr. Mr. H. G. C. L. Janssens te 's Gravenhage; D. Maarschalk, majoor, sous-chef van den generalen staf van het leger in Nederlandsch Indië, te Breda; dr. J. E. de Vrij, laatstelijk inspekteur voor scheikundige onderzoekingen in Nederlandsch Indië, te 's Gravenhage; J. Th. von Hemert, lid van de kamer van koophandel en nijverheid te Samarang; H. Salomonson, lid van koophandel en nijverheid te Samarang; E. Jacobson, koopman te Samarang; mr. C. M. van der Leeuw, advokaat te Samarang; mr. W. K. baron van Dedem, advokaat te Samarang; W. Bosch, boekhouder bij het agentschap der Javasche bank te Samarang.

De *Voorzitter* stelt aan de orde de behandeling der vraag: Is het wenschelijk in Indië het beschermend stelsel van in- en uitgaande regten te behouden?

De heer *Bekking*. Wanneer ik vóór anderen het woord opvat, dan is het niet omdat ik mij zelven in staat acht de aan de orde gestelde hoogst belangrijke vraag tot volledige oplossing te brengen, maar om getuigenis te geven van hetgeen ik in Indië omtrent de werking van het bestaande stelsel van in- en uitgaande regten heb waargenomen en daaromtrent mijne meening te zeggen.

Ieder weet dat het beschermend stelsel in Indië bestaat in de heffing van hooge differentiëele regten, waardoor aan den eenen kant de invoer van Ne-

derlandsche fabriekgoederen en voortbrengselen in de koloniën, en aan den anderen kant de uitvoer van voortbrengselen van den Indischen archipel regtstreeks naar Nederland, bevoorregt en begunstigd worden. Dit regt bedraagt, als maximum, voor goederen aangevoerd onder nederlandsche vlag $12^1/_2$ pct. en voor die van vreemde natiën 25 pct. Bovendien wordt op dat regt nog 5 pct. additioneel geheven ten behoeve van de havens.

Het is evenzeer bekend dat vroeger onderscheidene nederlandsche voortbrengselen, onder anderen de katoenen goederen, die bij de tariefskwestie van het meeste belang zijn, bij invoer in Indië geheel vrij van regten waren en dat alleen van goederen van vreemden oorsprong een regt van 25 pct. gevorderd werd. Het doel hiervan was de bescherming der fabrieken in België, met welk rijk wij toen nog vereenigd waren. Toen echter daartegen van de zijde van Engeland vertoogen werden ingebragt, heeft men deze, ik meen in 1836, weten te bevredigen door ook het nederlandsch fabriekaat te belasten en wel met een regt van $12^1/_2$ pct. Dit is de oorzaak van dit verschil, dat sedert bij alle opvolgende tarieven is behouden gebleven. Het blijkt dus hieruit dat men den nederlandschen handel met Indië, die vroeger grootendeels vrij was, beduidend heeft belast om toch van den vreemden handel 25 pct. te kunnen blijven vorderen. Het schijnt dat toen voor de Indische bevolking, die bij slot van rekening de $12^1/_2$ pct. of 25 pct. plus de 5 pct. additioneel moest betalen, nog minder belangstelling aan den dag gelegd werd dan tegenwoordig. De Indische bevolking — zoo schijnt men geredeneerd te hebben — moet de bescherming maar dragen, die men den nederlandschen handel wil verleenen. Zij moet, behalve de 130 miljoen, die zij jaarlijks aan landrente, produkten, amfioen, zout, pandjeshuisjes, dobbelkitten en wat dies meer zij, in 's lands kas deed vloeijen, nu nog bovendien 's jaars eenige miljoenen betalen voor de bescherming van de nederlandsche katoennijverheid. De som, die het goevernement in Indië aan inkomende en uitgaande regten ontvangt en die gedurende de laatste 30 jaren stationair is gebleven, ja zelfs is achteruitgegaan, in weerwil dat de bevolking in dien tijd met 6 miljoen zielen is vermeerderd, bedraagt jaarlijks plus minus 10 miljoen en bestaat voor het grootste gedeelte uit de belasting die de bevolking betalen moet voor hare kleeding, wanneer zij daartoe europeesche lijnwaden gebruikt. De waarde van de lijnwaden, in de laatste 25 jaren in Indië verbruikt, bedraagt niet minder dan $316^1/_2$ miljoen, waarvan door het goevernement cirka 60 miljoen aan inkomende regten is gevorderd, zoodat de Indische bevolking jaarlijks cirka $2^1/_2$ miljoen betaalt als belasting voor hare kleeding, ongerekend de 5 pct. additioneel, en ongerekend de onkosten en winst van den handel, door welk een en ander men den konsumtieprijs wel op 100 pct. boven de invoerwaarde stellen kan.

De oude waarheid dat hooge prijzen het verbruik en den handel belemmeren en omgekeerd, komt ook hier duidelijk aan het licht, wanneer men in aanmerking neemt, dat de som, die ik noemde en die op zich zelf zeer hoog is, in verhouding tot het getal konsumenten toch slechts van een zeer gering katoenverbruik in Indië getuigt. Dat die handel evenwel voor aanmerkelijke uitbreiding vatbaar is, bij het aannemen van een rationeel stelsel van belasting, springt duidelijk in het oog, wanneer men opmerkt dat uit de cij-

fers, zoo even door mij genoemd, blijkt, dat het katoenverbruik voor de gansche Indische bevolking jaarlijks slechts $12^1/_2$ miljoen bedraagt. Voor een zielental van 25 miljoen, waarop de bevolking van Nederlandsch Indië geschat kan worden, maakt dit nog slechts *een halven gulden per ziel voor een geheel jaar!* Dit cijfer moet evenwel belangrijk, welligt tot op de helft, verminderd worden, daar de europeesche bevolking in Indië, die in verhouding per persoon, minstens honderdmaal meer waarde aan katoen verbruikt dan de Indische, in die berekening begrepen is. Ik geloof dan ook niet dat men ergens op de wereld, zelfs niet onder de armoedigste bevolking, een minder katoenverbruik kan aanwijzen dan in onze Oostindische bezittingen.

Met het oog op deze berekening, die trouwens in het geheel niet nieuw is, vrees ik niet van overdrijving verdacht te worden wanneer ik beweer, dat onder een rationeeler stelsel het katoenverbruik in Indië zeer gemakkelijk tot *f* 5.— per ziel 's jaars kan stijgen. En ik geloof dat onze handel- en fabriek-nijverheid vrij wat meer en beter zouden gebaat zijn door een tienmaal grooteren omzet en debiet dan door de handhaving van een stelsel, dat wel de konkurrentie van Engeland schijnt aan te wakkeren maar niet de verdienste heeft gehad onze Vaderlandsche industrie de bovenhand te doen nemen. Immers uit de verslagen blijkt dat, gedurende de laatste 25 jaren, de aanvoer uit den vreemde dien uit het moederland blijvend heeft overtroffen.

Nu weet ik wel, dat men uit die cijfers verschillende konkluzie trekken kan. Ik weet wel, dat de konservatieve rigting uit de door mij genoemde feiten konkluderen zal tot nog meerdere bescherming en hoogere belasting, even als men tot behoud van het aan zelfmoord bezwijkende kultuurstelsel, dat in 's lands vergaderzaal het „allerellendigste stelsel" genoemd is, nog meer dwang op de bevolking leggen wil, — maar dit is naar mijne overtuiging de weg niet om tot verbetering en wegneming van de aangewezen gebreken te geraken, want even als de dwang, door het kultuurstelsel op de bevolking gelegd, op den langen duur niet houdbaar is en eenmaal zal worden afgeschud, waarvan nu reeds, ofschoon nog geïsoleerde, verschijnselen waar te nemen zijn, even onhoudbaar is ook het stelsel van differentiëele regten, omdat het den handel belemmert, het goevernement in Indië steeds belangrijke voordeelen onthoudt, maar vooral groote nadeelen oplevert voor de Indische bevolking.

Er is nog een ander bezwaar, waarop, naar mijne overtuiging, niet genoeg gelet wordt. De hooge regten namelijk op katoenen goederen hebben tot direkt gevolg eene, wel is waar onwillekeurige maar niettemin krachtige, bescherming van de Indische katoenindustrie. De Indische bevolking, die onder ons tolstelsel nog steeds half naakt gaat, wordt daardoor gedwongen in hare eigene behoefte te voorzien. Al meer en meer legt zij zich nu op de kultuur en de verwerking van katoen toe, zoodat thans reeds plus minus 40,000 pikol of 5 miljoen oude ponden ruwe katoen, afkomstig van eigene produktie, jaarlijks door de bevolking wordt verwerkt en verbruikt. Ik acht de voorspelling niet gewaagd dat dit cijfer gaandeweg nog belangrijk zal vermeerderen. En dit, dunkt mij, kan voordeelig zijn noch voor onzen handel, noch voor onze industrie, noch voor de financiëele belangen van het goevernement. De buitensporig hooge prijzen van de Indische katoen toonen duidelijk aan hoe groot de behoefte is, maar bevestigen ook tevens de gegrond-

heid der verwachting, die ik koester, dat de Indische katoenproduktie zich nog meer zal uitbreiden.

Het schijnt dat de regering dit ook wel heeft voorzien. Althans reeds in 1841 werd bij een besluit de oprigting van fabriekmatige katoenspinnerijen en weverijen in Indië verboden. Had de mogelijkheid bestaan de inlandsche bevolking ook het gebruik te verbieden van de zeer primitieve en door de hand gedreven weefstoelen, die men in elk dessahutje kan aantreffen, ik zou niet durven verzekeren dat het goevernement, in het belang van de vaderlandsche industrie, ook niet daartoe zou zijn overgegaan. Of nu het verbod van 1841 op den duur wel houdbaar zal zijn bij eene steeds klimmende katoenkultuur in Indië en bij eene steeds klimmende behoefte, meen ik te mogen betwijfelen. Als grond voor dien twijfel wijs ik alleen op het feit dat in Indië reeds eene partikuliere maatschappij werkzaam is om de inheemsche katoenkultuur te bevorderen. En wat zal het geval zijn wanneer in Indië zich Nederlandsche katoenfabrieken vestigen? Dan zullen wij het vreemde verschijnsel zien dat Nederlandsche katoenfabrieken in Indië tegenover Nederlandsche katoenfabrieken in Nederland beschermd zullen zijn door een belanglijk regt.

Nu vertrouwe men niet te zeer op het besluit van 1841 als waarborg tegen zulk eene bespottelijke anomalie, of ik zou moeten herinneren, dat wij nog voor korte dagen den minister van koloniën hebben hooren verkondigen, dat hij de verordening op het regt van opstal in Nederlandsch Indië . . . . niet had gewijzigd, ... ook niet had ingetrokken — tot zoover zou zijne bevoegdheid gegaan zijn — maar dat hij eenvoudig een last op den goeverneur-generaal van Nederlandsch Indië had verstrekt om die verordening . . . . *geheel buiten toepassing te laten!* Het zou toch naar mijn oordeel, zonder eenig gevaar voor kontraventie van de wet op de ministeriëele verantwoordelijkheid en behalve dat, ook veel gemakkelijker vallen om zoodanigen last voor het besluit van 1841 te verleenen, dan voor eene verordening, die op aandrang van de voormalige koloniale oppositie is tot stand gebragt, met het doel om ten minste eenige bescherming te verleenen aan de partikuliere industrie in Indië, eene bescherming die in lijnregten strijd met bepaalde voorschriften van het regeringsreglement nog geheel wordt gemist, maar waarvan het gemis na de onwettige werkeloosheid van bedoelde verordening nog meer dan ooit zal gevoeld worden.

Nu geef ik toe, dat de schorsing van die verordening welligt kon uitgelokt worden door de zucht *om juist het doel te verijdelen, dat de voormalige koloniale oppositie zich daarvan voorstelde, en daardoor tevens de tegenwoordige oppositie te apaiseren*, maar ook zonder dergelijke voordeelen acht ik eene intrekking van het besluit van 1841 veel gemakkelijker. *Aan de beproefde leidzaamheid van zekere partij in de tweede kamer der staten-generaal zou daardoor althans geen geweld worden aangedaan.*

Ik zou te veel van het geduld der vergadering vergen wanneer ik nog meer van de bezwaren zou willen ontwikkelen, die voor eene stellige ontkenning van de op het konvokatiebiljet gestelde vraag pleiten, — ik zou liever zeggen, die zich krachtig verzetten tegen het aanhangig voorstel der regering tot behoud der differentiëele regten. Nog een bezwaar echter mag ik niet stilzwijgend voorbijgaan.

Meermalen heeft men de opmerking gemaakt, dat onze hooge indische tolregten niet zeer geschikt zijn om ons de achting van het beschaafde Europa te verzekeren, vooral niet van Engeland, dat in Britsch Indië geene differentiëele regten heft. Zonder nu de staatkunde toegedaan te zijn van hen, die Nederland wel tot een onzigtbaar stipje op de kaart van Europa zouden willen maken, geloof ik toch dat de sympathie onzer naburen geene zoo geheel verwerpelijke zaak is. De gegrondheid van deze meening heb ik ook nooit hooren betwisten, en het zal welligt daaraan zijn toe te schrijven dat men eenige havens in Indië, die voor ons van weinig belang waren, omdat zij geen geregeld verkeer met eenige europeesche natie onderhielden en daardoor ook weinig opbragten, tot vrijhavens heeft verklaard. Daarvan werd dan aan gansch Europa in optima forma kondschap gedaan, en als men nu weder tegen onze zwaar belaste havens bezwaren zou inbrengen, zooals er uit Singapoer niet zelden worden vernomen, dan zou men op de vrijverklaarde havens kunnen wijzen als een blijk van de vrijgevigheid van ons stelsel. Maar als men nu die vrijverklaarde havens, tegenover onze belast gebleven havens, tevens als Nederlandsche havens was blijven beschouwen, dat zij toch inderdaad zijn, dan zou de geheele belaste in- en uitvoerhandel met den Indischen archipel weldra den weg over die havens genomen hebben, en daardoor zou feitelijk het beschermend stelsel geheel vervallen zijn. Daarop moest dus iets gevonden worden. Men heeft toen die vrijhavens, die een deel uitmaken van het Nederlandsch-indisch grondgebied, eenvoudig verklaard gelijk te staan met vreemde havens. Voert men nu van zoodanige vrijhaven naar eene andere Indische haven uit, dan is men aan het hoogste differentiëele regt onderworpen! Ik geloof niet dat ligt grooter onregelmatigheid kon uitgedacht worden, en evenwel schijnt de tegenwoordige regering, tot veler teleurstelling, het voornemen te hebben om die anomalie te bestendigen. Of men bij het doen van het voorstel daartoe ook gedacht heeft aan de mogelijkheid, dat het verkeer met die pseudo-vreemde havens daardoor zal worden geweerd en nog meer dan reeds het geval is naar Singapoer of andere havens worden overgebragt, dan of men dit ook nog door de ondervinding zal moeten leeren, zou ik niet durven uitwijzen.

Hoe moet men nu ook over zóó ver gedrevene en tot eigene schade aangewende protektiezucht denken? Welke benamingen men ook geneigd is aan het beschermend stelsel te geven, waarvan ik eenige bezwaren aanwees, maar waarop het bekende *ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas* nog voor veel grootere toepassing zou vatbaar zijn, ik geloof niet dat het bij iemand kan opkomen om dat stelsel van te groote edelmoedigheid jegens de goede Indische bevolking te verdenken. En edelmoedigheid zou voor Nederland, tegenover een volk waaraan het zoo oneindig vele en groote verpligtingen heeft, nog geen zoo geheel verkeerd element van staatkunde wezen, zoo al niet uit besef van hetgeen wij haar verschuldigd zijn, dan ten minste uit wel begrepen eigenbelang! Na eene eeuwenlange vestiging toch, acht ik wapengeweld alléén, geen zoo eervollen en op den duur ook geen zoo veiligen grondslag van bezit! Ik geloof dan ook niet dat iemand het behoud van het stelsel van differentiëele regten wenschelijk zal achten, nadat de minister Thorbecke *zoo herhaaldelijk op onverwijlde afschaffing daarvan heeft aangedrongen*, en de

minister Rochussen voorstelde daartoe na eene voorbereiding van drie jaren over te gaan. Zelfs het nijvere Twenthe ondersteunde eene hervorming in dien zin. Naar mijn inzien had men tot onmiddellijke afschaffing moeten besluiten na de aanneming der scheepvaartwetten, omdat de geest dier wetten de meeste krachtige afkeuring uitspreekt over ons Indisch tolstelsel.

Op de gronden, die ik heb aangevoerd en die nog voor zeer veel uitbreiding vatbaar zijn, verwacht ik dat het Genootschap de gestelde vraag op de meest stellige wijze in ontkennenden zin zal beantwoorden.

De heer *Schill.* Ik zou de ekonomische kennis en het gezond verstand van de leden van ons Genootschap al zeer gering moeten schatten, zoo ik onderstelde dat één onder hen de aan de orde gestelde vraag bevestigend kon beantwoorden. Toen ik die vraag voor het eerst hoorde opperen en als punt van behandeling op het konvokatiebiljet zag aannemen, dacht ik zelfs of men zich voorstelde nog te leven in een tijdvak van 300 jaren voor Christus' geboorte, of wij waren in den toestand van Epimenides, die toen in Griekenland leefde, 57 jaren geslapen en zich dus geïsoleerd had van de menschelijke maatschappij, niet wetende wat er in den tusschentijd gebeurd was. Ik vroeg mij af: hoe is het mogelijk dat men nog in onzen tijd, zoodanige vraag omtrent het *wenschelijke* van het behoud van beschermende regten stellen kan, bij de beweging, die in de laatste 50 jaren plaats had in de beschaving en ontwikkeling der menschheid, bij den vooruitgang in handel en nijverheid, bij de uitbreiding van het vrije handelsverkeer en toenemende beoefening der staathuishoudkunde. Ik vroeg hoe die vraag te pas kon komen, zelfs voor Indië, voor eene kolonie.

En de bevreemding over de gestelde vraag moet klimmen, wanneer men zich eene behoorlijke voorstelling maakt van de zaak, waarvan hier sprake is. Het geldt hier de heffing van regten op in- en uitvoer en dus niets minder dan eene belasting op den ruil en het verkeer tusschen het eene volk en het andere, tusschen den eenen mensch en den anderen, — eene belasting op de voortbrenging en het verbruik van een volk, van eene maatschappij van menschen. Want daarop komt het neêr, daar noch de handel, noch de scheepvaart, als slechts tusschenpersonen of agenten in het verkeer tusschen voortbrengers en verbruikers, in den regel iets van die belasting betalen.

En kan men zich nu eene kolonie, en in dit geval Java en zijne bevolking, in een anderen toestand denken, dan elk ander land of volk? Men moge den Javaan, of de inboorlingen onzer Indische bezittingen nog zoo laag schatten, en even als de behouders zoo gaarne doen, als de parias der menschheid voorstellen, men moge hen onmondig, lui en traag en wat dies meer zij, noemen, zeker is het dat zij menschen zijn, een deel uitmaken van de menschheid en van de wereldbevolking, en als zoodanig voortbrengers en verbruikers zijn, en, met deze eigenschap, verkeer behoeven met andere volken, evenzeer als deze, om diezelfde eigenschap, verkeer met hen noodig hebben. En dat verkeer, de ruil, die elk volk behoeft om in zijne behoeften te voorzien, en waarvan het welzijn en de welvaart van elk volk afhangt, wordt belemmerd en bezwaard door eene belasting op den in- en uitvoer. —

De vraag, die aan onze bespreking wordt onderworpen, is dan ook alleen

verklaarbaar door den toestand, waarin zich onze Indische bezittingen bevinden en waarin zich Nederland tegenover die bezittingen bevindt; een toestand, door bekrompene begrippen van vroegeren tijd gevestigd en helaas, totdusver nog schier geheel onveranderd gebleven. Ten aanzien der heffing van regten op in- en uitvoer in die bezittingen, is onze toestand, gelijk de heer Bekking zoo even zeide, nog een overblijfsel van onze vereeniging met België, toen tot bescherming van onze nijverheid, hooge regten werden gesteld, met het denkbeeld om de mededinging van vreemden te weren. Later toen België niet meer met ons vereenigd was, achtte men het een hoog begrip van wijsheid om die hooge regten te behouden in het belang van handel en scheepvaart en om in Noord-Nederland, tot afbreuk van België, eene katoenindustrie te scheppen; of, zoo als de heer de Waal zeer juist zegt: eene katoenfantazie in het leven te roepen en te beschermen.

Ik zal over dien toestand niet uitweiden, noch over de gevolgen spreken van maatregelen, die, de vermeende benadeeling van andere landen en de vermeende hooge belasting van vreemden handel en industrie, slechts gediend hebben om eigene producenten en konsumenten zwaar te belasten en eigen verkeer te belemmeren en te beperken. Ik zal evenmin spreken van hetgeen wordt voorgesteld om in dien toestand verandering te brengen. Ik rangschik mij onder de *freetraders*, maar ik ben dit ook geheel en al. Ik vraag dus niet, zijn differentiëele regten wenschelijk; is het behoud van een beschermend stelsel wenschelijk; maar bij de behandeling eener kwestie van in- en uitvoerregten vraag ik: is eene belasting op den in- en uitvoer wenschelijk? En dan zeg ik: neen. Geene belasting op den ruil, op het verkeer van de volken onderling.

Ik weet niet welke voordeelen men, met grond, voor zoodanige belasting zou kunnen aanwijzen. Juist om het gemis van voordeelen is zij bereids door de meeste staathuishoudkundigen niet alleen, maar door de ervaring zelfs veroordeeld, en wordt van vele zijden sterk geroepen om haar af te schaffen. Zelfs als middel van inkomst voor den staat ziet men in die belasting geen wezenlijk voordeel. In alle opzigten slechts, is zij, door wezen en aard, door de wijze van heffing, kostbaarder dan elk ander middel, en als belasting op den ruil, de gewenschte vrijheid voor voortbrenging en verbruik belemmerende, is zij nadeelig voor de algemeene welvaart. Het is dus zelfs de vraag of, indien zoodanige belasting niet bestond, de staat niet, door vermeerderde welvaart, bij meer uitgebreide voortbrenging en verbruik, meerdere en rijkere bronnen van inkomst zou hebben dan met die belasting het geval is.

Nadeelen daarentegen zijn bij legio van de bedoelde belasting op te noemen, en te meer kan dit gedaan worden bij een stelsel van differentiëele regten, zoo als het in Indië bestaat, en dat niets anders is dan eene speciale belasting op de bevolking der kolonie, ten behoeve van eenige fabriekanten en handelaren in Nederland, die van het verschil in de regtenheffing profiteren. Maar bij dat profijt hebben handel, scheepvaart en nijverheid evenwel belangrijke nadeelen ondervonden, en ik geloof dat de toestand, waarin die takken van industrie onder en ten gevolge van het beschermend stelsel verkeeren, die nadeelen in allen deele voldoende aantoont. Ik wil de aandacht der vergadering niet vermoeijen, door daaromtrent in berekeningen te treden,

of statistieke opgaven te leveren. Deze zijn in menigte te vinden in geschriften omtrent de statistiek van den Nederlandschen handel en scheepvaart in de laatste jaren; en allen die deze statistiek in beschouwing hebben genomen, zijn tot de erkenning gekomen dat het aandeel, dat onze nijverheid in het verbruik in Indië heeft genoten, dat het aandeel van onzen handel en scheepvaart in den algemeenen handel, aantoont hoe nadeelig het beschermend stelsel heeft gewerkt, ook door verlamming der energie, kennis en zelfstandigheid. De vreemdeling heeft ons eindelijk geheel en al overvleugeld, terwijl het verbruik in het algemeen zeer beperkt is gebleven in verhouding tot de bevolking en hare behoeften.

De heer Bekking heeft aangetoond, hoe het beschermend stelsel in Indië heeft gewerkt. Hij heeft ook teregt doen zien, hoe dat stelsel en de hooge belasting op den invoer, te weeg hebben gebragt dat de Inlandsche bevolking getracht heeft zelve in hare behoeften te voorzien. Ik acht het gelukkig voor die bevolking, dat men niet zoover gegaan is, om ook die eigen fabriekatie te keeren, hoezeer het mij verwondert dat men dit niet gedaan heeft om de Nederlandsche fabrieken te believen. Dat lag toch in de anti-ekonomische begrippen, waarop het beheer van onze koloniën geschoeid is. Men heeft slechts een stap gewaagd, door het besluit van 1841, om fabriekmatige nijverheid voor spinnen en weven uit te sluiten. Maar toch met eenig begrip van de onredelijkheid van dien maatregel. Want hoe heeft men dat gedaan? Op eene slinksche wijze. Dat besluit toch is uitgevaardigd onder den schijn van een politiemaatregel, als of het vergunning betrof, zoo als men hier te lande noodig heeft bij de oprigting van fabrieken, ten einde zijne buren niet te hinderen. Het doel van het besluit was evenwel de oprigting van fabrieken te beletten, die eene mededinging zouden daarstellen voor de fabrieken in het moederland.

Ik geef dus niet alleen eene ontkennende beantwoording op de gestelde vraag, maar ga zoo ver om te wenschen de afschaffing van alle heffing van regten van in- en uitvoer, ook in Indië. En voorzoover die heffing nog moet behouden blijven, zou ik wenschen, dat men onze koloniën in Indië beschouwde als een deel uit te maken van het Nederlandsche gebied en daar dus hetzelfde stelsel van regtenheffing in toepassing bragt als hier in Nederland in werking is.

De heer *van Lier*. Het heeft mijne aandacht getrokken, dat velen, die in ons land voorstanders zijn van een stelsel van handelsvrijheid, zich schroomvallig betoonen, wanneer het geldt de opheffing van het stelsel van beschermende regten in Indië. En toch wordt dat stelsel veroordeeld door allen, die het niet eens zijn met het thema, door den heer Bake op het kongres te Amsterdam verkondigd, dat de staathuishoudkunde eene Westersche wetenschap is op Oostersche toestanden niet toepasselijk. Intusschen zien wij de regering en de wetgevende magt het vraagstuk van de vaststelling van een tarief voor Indië steeds met groote schroomvalligheid behandelen. De lezing van de parlementaire handelingen, waarvan de heer de Waal ons in zijn jongste uitmuntend werkje over dit onderwerp een overzigt geeft, heeft mij in die meening versterkt. Ik zal alleen herinneren, dat toen de regering in 1850, bij de vaststelling van de scheepvaartwetten, liet doorschemeren, dat

zij de tarieven voor Indië in liberalen zin wilde hervormen, eenige leden van de tweede kamer dadelijk een amendement voordroegen om te bepalen, dat dit onderwerp bij de wet zou moeten worden geregeld. Men belette dus de regering te handelen in eenen tijd, toen de wensch naar wettelijke regeling van Indische aangelegenheden nog tot de zeldzame uitzonderingen behoorde. Intusschen geloof ik, dat, zoo de regering in vroegere tijden had kunnen handelen, wij thans reeds een liberaal tarief in Indië zouden zien vigeren.

Vroeger bestond nog eenige grond voor de argumenten van hen, die beweerden, dat onze nijverheid tegen bezwaren had te worstelen, waardoor zij belet werd met die van den vreemdeling te konkurreren. Men liet de industrie hinken op de krukken der beschermende regten, maar zij miste spoorwegen en werd gedrukt door den akcijns op de steenkolen. Deze belemmeringen zijn nu weggenomen. En nu meent de regering den tijd gekomen om een grooten stap op dat gebied te doen, zoo als zij zegt. Maar alweder zien wij, dat de minister van koloniën, nu het op de toepassing van de beginselen van een liberaal kabinet aankomt, bevreesd voor den naam van slooper, een minder liberaal voorstel doet dan hetgeen in de plannen van de heeren Rochussen en Loudon lag. De minister stelt toch voor het behoud van regten van 16 en 10 per cent, waar de heer Loudon tot 12 en 6 per cent wilde afdalen, nadat het tegenwoordige cijfer gedurende een overgangstijdperk steeds zou worden verlaagd. Dat men een overgangstijdperk aanneemt, keur ik goed. Ik zou onze industrie niet aan groote schokken willen bloot stellen. Maar men moet met ernst naar het einddoel streven, dat is: afschaffing van hooge regten. Ik wensch voor Indië een laag tarief van regten, in het belang van den bloei van handel en industrie. Niemand verdedigt differentiëele en hooge regten in beginsel. Niemand zal kunnen ontkennen, dat het belang van Indië daarmede strijdig is. Zoo men dat beweerde, de rede van den heer Bekking geeft welsprekende feiten. Maar als het op de toepassing aankomt, dan hoort men vreemde dingen. Het zij mij vergund bij een punt meer bepaald stil te staan, namelijk bij het betoog, dat zuiver fiskale regten in Indië bovenal de belangen van het goevernement zullen bevorderen.

De minister van koloniën stelt voor, de regten op 20 en 10 per cent te brengen en om ze na zekeren tijd tot 16 en 10 te reduceren. Waarom? Omdat hij dat in het belang van de schatkist noodig acht. Moet men hooge regten in het belang van de schatkist behouden? Ik ontken dit, op grond van de ondervinding. Hoe lager de regten van invoer binnen een zeker peil vastgesteld zijn, des te meer is dit in het financiëel belang van het goevernement, tenzij men de leer zij toegedaan, dat eene waarheid in Nederland onwaar is in Indië; tenzij men bewere, dat de produktieve en konsumtieve krachten van Indië niet meer voor uitzetting vatbaar zijn.

Wat is in Nederland door de ondervinding geleerd? Sedert 1831 zijn de tariefwetten driemalen gewijzigd, bij de wetten van 19 Junij 1845, 8 Augustus 1850 en 15 Augustus 1862. Het doel was telkens verlaging van het cijfer van in- en uitgaande regten, zoodat wij thans tot een zuiver fiskaal regt van 5 percent van de waarde der goederen bij den invoer zijn gekomen en de uitvoerregten bijna geheel zijn afgeschaft. Heeft de schatkist daarbij schade geleden? De uitkomst bewijst het tegendeel.

De minister van financiën heeft bij de stukken, behoorende tot de wet op de middelen tot dekking der staatsuitgaven voor 1865 gevoegd een overzigt van de opbrengst der belastingen in ons Rijk over de dienstjaren 1831—1863. Ik heb daaruit de volgende cijfers ontleend betrekkelijk de opbrengst der in-, uit- en doorvoerregten.

	1831	—	*f* 2,695,782,38		
	32	—	„ 2,696,137,63		
	33	—	„ 3,127,636,55		
	34	—	„ 3,090,106,02½		
	35	—	„ 2,967,056,27		
	36	—	„ 2,935,330,00		
	37	—	„ 3,460,547,97½		
	38	—	„ 2,975,242,65		
met regten op de granen	39	—	„ 3,206,394,66	zonder	3,062,099,31½
	40	—	„ 3,068,288,88½	—	3,982,472,82½
	41	—	„ 3,521,869,43½	—	3,138,156,05½
	42	—	„ 3,511,380,75½	—	3,028,503,87
	43	—	„ 3,392,274,47	—	2,979,892,84
	44	—	„ 3,994,600,91½	—	2,931,533,14½
	45	—	„ 3,165,469,14½	—	2,883,428,23
	46	—	„ 3,003,735,25½	—	2,568,462,27½
	47	—	„ 3,147,517,25	—	2,592,055,68½
	48	—	„ 2,655,904,03		
	49	—	„ 2,987,728,93		
	50	—	„ 3,364,121,12½		
	51	—	„ 3,163,172,21½		
	52	—	„ 3,355,181,40		
	53	—	„ 3,183,533,54		
	54	—	„ 2,903,711,54½		
	55	—	„ 2,716,598,56		
	56	—	„ 2,860,943,52½		
	57	—	„ 2,887,138,66		
	58	—	„ 2,990,128,93½		
	59	—	„ 2,981,537,79		
	60	—	„ 3,292,210,90½	hoofdsom, opcenten en	
	61	—	„ 3,520,360,40½	kollektief zegel.	
	62	—	„ 3,429,615,83½		
	63	—	„ 3,636,299,36		
raming	64	—	„ 3,800,000		
	65	—	„ 3,840,000.		

Wat leeren wij hieruit? Dat in 1831 de in- en uitgaande regten, benevens de doorvoerregten nog niet 27 ton gouds opbragten. In 1839 waren zij tot 30½ ton ruim geklommen, waaronder 1½ ton ongeveer aan graanregten. In 1840 bedroegen zij bijna 4 miljoen, waarvan 1 miljoen aan graanregten. In 1848, toen de graanregten (die in het jaar te voren bijna 5 ton gouds opbragten, afgeschaft waren), bragten de regten 26½ ton op; maar in 1850 zijn zij weder tot ruim 33½ ton geklommen, ondanks het verlaagde tarief.

In 1855 zien wij eene vermindering tot 27 ton ruim; maar langzamerhand stijgt de opbrengst van jaar tot jaar weder tot in 1863, want deze was toen ƒ3.636.299. Nu treedt de jongste tariefsherziening in werking, Het resultaat is, dat de raming voor 1864 was ƒ3.800,000, voor 1865 ƒ3.840,000. Maar reeds heeft de minister van financiën verklaard: dat zij in 1864 ruim 4 miljoen zullen bedragen, dus meer dan in het jaar, dat, na 1831 de hoogste opbrengst aanwijst. Hoe meer de regten dus verlaagd zijn, al moge men aanvankelijk in een of twee jaren eenig verlies geleden hebben, telkens klimmen de opbrengsten weder tot hooger cijfer, zoodat de vermindering van de regten wel verre van nadeelig voor de schatkist te zijn, voordeel aanbrengt. Hooge regten zijn dus niet in het belang van de schatkist. Hoe de minister van koloniën dus kan beweren, dat men hooge regten moet behouden in het financiëel belang van den staat, vat ik niet, tenzij men bewere, dat, de handel en het verbruik in Indië zich niet meer zullen uitbreiden. Is dit aannemelijk?

Maar er is op dit terrein nog een punt, waarop ik de aandacht vestig. Uit welke elementen bestaat de Europeesche maatschappij in Indië? Gedeeltelijk uit handelaren en partikulieren, maar ook voor een groot gedeelte uit ambtenaren en officieren of soldaten, wier bezoldiging door het goevernement wordt betaald. Nu zijn de hooge inkomende regten een groote druk voor den Europeaan, die een gedeelte van zijne inkomsten besteedt voor den aankoop van uit Europa aangevoerde artikelen. Alle schrijvers erkennen dit. En nu zijn hooge bezoldigingen noodig, ten einde in Indië eenigzins fatsoenlijk te kunnen leven, omdat de levenswijze ook door onmatig hooge regten kunstmatig duurder wordt gemaakt. Dit is duidelijk. Vergun mij een citaat.

Kapitein Weitzel zegt in zijn bekend werkje: *Batavia in 1858*. „Wanneer wij later over de levenswijze der Europeanen in Indië spreken, zal men zien hoe groot de behoefte is, die zij hebben aan zaken in Europa vervaardigd, en men zal dus tevens kunnen nagaan, hoezeer die hooge inkomende regten den uitvoerhandel, van Nederland naar Indië, bemoeijelijken en de levenswijze in Indië kostbaar maken moeten. Ambtenaren en officieren, maar vooral de eerstgenoemde, hebben ten minste in de hoogere rangen bezoldigingen, waarvan het bedrag, in Nederland uitgesproken, verbazing wekt, maar het goevernement neemt met de eene hand wat het met de andere heeft gegeven en is dus meer in schijn dan in de daad grootmoedig."

En elders: „De meeste ambtenaren en officieren moeten veel orde op hunne zaken hebben om rond te komen. De levenswijze is hier nu eenmaal van dien aard, dat bijv. een gezin, dat tot den zeer fatsoenlijken middenstand zou gerekend worden en met drie of vier (nog slechts jonge) kinderen is gezegend, een zorgvol bestaan rekt, wanneer het, alles te zamen genomen, over minder dan 5 à 600 gulden 's maands heeft te beschikken. Het is gewis, dat het ook met minder zal kunnen leven, dat wil zeggen, in het genot zijn van huisvesting, voeding en kleeding; het zal dan evenveel achting verdienen, maar het zal zich een aantal genoegens moeten ontzeggen, waarvan het genot hier bijna gerekend wordt tot de regten van den mensch te behooren.

„Gelijk reeds in den aanvang dezes is gezegd, zouden de europeesche ingezetenen van Nederlandsch Indië, en derhalve ook de ambtenaren en officieren, niet weinig worden gebaat, wanneer er minder hooge inkomende regten op

voorwerpen van europeeschen en vooral van nederlandschen oorsprong geheven worden. In vroegere jaren, moge men eenigen grond gehad hebben om het gebruik dier voorwerpen als weelde te beschouwen en te belasten, thans is het er anders mede gelegen. De beschaafde Europeaan kleedt zich thans niet meer in eene sarong en kabaai en vlijt zich niet langer op een matje neder, om rijst met sambal te eten en daarna in slaap te vallen. Zijn huis is zooveel het klimaat vergunt, op europeesche wijze gebouwd, het is met smaakvol europeesch huisraad gemeubeleerd, hij kleedt zich met europeesche stoffen en op europeesche wijze. Zijne rijtuigen zijn van europeesch maaksel en zijne tafel is zeer vaak van europeesche spijzen en stellig van europeesche dranken voorzien.

„Door die belastingen zoo niet op te heffen, dan toch aanzienlijk te verminderen, zou de levenswijze belangrijk beterkoop worden, de genoemde voorwerpen zouden meer en beter onder ieders bereik komen, een aantal lastige en belemmerende formaliteiten konden vervallen; de handel zou er door toenemen en de schatkist, bij slot van rekening, waarschijnlijk geene schade lijden."

Uit welk oogpunt men het behoud van hooge regten dus beschouwe, ik kan niet toegeven, dat zij in het financiëel belang van het goevernement zijn, maar veeleer nadeelig voor den staat, evenzeer als voor de inlandsche bevolking, voor handel en industrie.

Een laag tarief wordt ook door de nijverheid begeerd; zij verlangt geene hooge regten. Maar thans beklaagt zij zich veeleer daarover, dat men hooge regten in stand wil houden en daardoor genoodzaakt wordt voor menig artikel uitzonderingen te maken of dit geheel vrij te stellen van invoerregten, hetgeen een ongelijkheid daarstelt, die zal moeten blijven bestaan, zoo lang regten van 20, 16 en 10 percent in onze Indische tarieven geschreven zijn. Ook in Britsch Indië is daarover de staf gebroken. Ik betreur het daarom, dat onze regering in dit opzigt niet werkelijk liberale beginselen toepast. Ik heb mij veroorloofd deze bijdrage tot de beoordeeling van de kwestie, die ons thans bezig houdt, aan de vergadering te onderwerpen.

De heer *Robidé van der Aa.* Tot mijn genoegen heeft deze diskussie eene andere wending genomen dan ik verwacht had. In strijd met de meening van den heer Bekking kon ik toch de gestelde vraag niet belangrijk vinden. Zij was mij zelfs ten hoogste onduidelijk. Het ligt waarschijnlijk aan mijne kennis der Hollandsche taal. Toen ik toch de vraag op het konvokatiebiljet las, heb ik mij afgevraagd: hoe kan men iets behouden, wat in Indië niet bestaat, nooit bestaan heeft en op de tegenwoordige hoogte der staathuishoudkunde daar wel nimmer zal ingevoerd worden. Wat verstaat men toch onder een beschermend stelsel van in- en uitgaande regten? De heffing van regten in een land, ten einde de nijverheid aldaar tegen die van elders te beschermen. Van zoodanig protektionisme, als hier te lande bestaan heeft en nog steeds in meerdere of mindere mate in Frankrijk, België en Oostenrijk bestaat, kan echter in eene kolonie geen sprake zijn, zoolang door den kindschen staat, waarin de bevolking verkeert, daar geen nijverheid van belang is en alles van buiten ingevoerd moet worden.

De vraag geldt ongetwijfeld een geheel ander handelstelsel, het stelsel in

de vorige eeuw bekend onder den naam van *système colonial*. Als wij thans spreken van koloniaal stelsel, dan bedoelen wij daarmede de oplossing der vraag: *how to manage a colony*. Vroeger verstond men daaronder alleen: hoe zal handel en nijverheid in het moederland het meeste voordeel — gewoonlijk slechts een schijnbaar voordeel — uit de kolonie trekken? Dat voordeel zocht men gewoonlijk in het verbod van den invoer uit andere landen buiten het moederland naar de kolonie of van den uitvoer van daar naar die landen; of, zoo die in- en uitvoer al werd toegelaten, trachtte men dien ten minste door de heffing van hooge differentiëele regten zooveel mogelijk te beletten. Het laatste stelsel is in onze Oost-indische bezittingen nog geldig. Wanneer nu als besluit van deze diskussie eene motie mogt worden voorgesteld, dan zou ik wel in overweging willen geven te spreken van een stelsel van differentiëele regten van in- en uitvoer. Ik geloof toch dat men hier niet spreken kan van een beschermend stelsel. Aan bescherming der Indische nijverheid heeft de vroegere wetgever zelden of nooit gedacht. Wanneer die niettemin heeft plaats gehad ten opzigte van de inlandsche katoennijverheid waarop door de heeren Bekking en Schill is gewezen, dan is dit onwillekeurig geschied, niet omdat dit het doel van den maatregel was.

Vat men de vraag op in den zin van het stelsel van differentiëele regten, dan betwijfel ik, of iemand haar thans nog als disputabel beschouwt. Wanneer wij toch willen betoogen dat het wenschelijk is die regten af te schaffen, zouden wij dan niet even goed kunnen verklaren dat het vuur verwarmt en het water nat maakt? Verwonderde het mij dus aanvankelijk, dat het bestuur, deze kwestie voor onze bijeenkomst van heden avond gesteld had, thans doet het mij genoegen, dat dit geschied is, omdat ik daardoor in de gelegenheid was, den heer Bekking interessante en mij nieuwe feiten te hooren mededeelen, hoe noodig het is de differentiëele regten af te schaffen.

Uit die rede meen ik evenwel te hebben kunnen opmaken, dat er meer zit in de gestelde vraag, dan er oppervlakkig in te lezen is. Zooals ik zeide, niemand in Nederland denkt op dit oogenblik meer aan behoud van het stelsel van differentiëele regten. Zelfs het weekblad „*de Industriëel*" en de groote industriëelen, die dat blad bezoldigen, durven dien eisch niet meer te stellen en zijn vrij wel ingenomen met het thans door de regering aangeboden wetsontwerp. Sommigen schijnen echter in deze vergadering van meening te zijn, dat het voorstel der regering niet ver genoeg gaat. Wat daarvan zij, ik geloof niet dat men zeggen kan, dat het regerings-voorstel de differentiëele regten behoudt. Als men een gebouw voor drie kwart afbreekt en men laat het andere staan, omdat men het tijdelijk niet kan ontberen, dan kan niemand zeggen, dat het gebouw in wezen blijft. De slooping van dat gebouw is in beginsel beslist; alleen is nog niet uitgemaakt, wanneer het laatste gedeelte zal worden afgebroken.

Nu begrijp ik zeer goed, dat men verschillend kan denken over de vraag of de afschaffing der differentiëele regten in eens of allengs moet plaats hebben. Wanneer men die vraag had willen behandelen, had men echter beter gedaan, die duidelijk te formuleren. Voor het oogenblik zal ik mij onthouden, hierover in diskussie te treden. Mogt het regerings-voorstel, waaraan eene trapsgewijze afschaffing ten grondslag ligt, worden aangevallen, dan wil ik nog een woord tot ondersteuning van dat beginsel in het midden brengen.

Ik moet nog een punt releveren uit de rede van den heer Schill. Hij is niet alleen een vijand van differentiëele regten; hij is zelfs een tegenstander van alle mogelijke regten van in- en uitvoer. Nu zij het mij veroorloofd op te merken, dat er voor de heffing van in- en uitgaande regten, als middel van belasting, nog wel het een en ander te zeggen is. Ik erken, dat er in den laatsten tijd stemmen opgegaan zijn tot geheele afschaffing dier regten. Maar het is opmerkelijk, dat die hoofdzakelijk kwamen van den kant der industriëelen. Zij zijn niet ingenomen met den naam van protektionisten; om nu voor vrijhandelaars te kunnen doorgaan, zeggen zij: schaf alle regten af, dan willen wij dat ook hier de protektie vervallen zal. Het is of zij er bij denken: dit gebeurt toch niet en dus blijft de bescherming ten eeuwigen dage bestaan.

Wat nu de heffing van in- en uitgaande regten uit een fiskaal oogpunt betreft, ik geloof dat die regten, mits niet te hoog, eene belasting zijn, die gemakkelijk gedragen wordt. Men ziet toch dat in vrijzinnig beheerde landen, in Engeland bijv., de regten van in- en uitvoer steeds een voornaam deel uitmaken van de staatsinkomsten. Ik begrijp ook niet hoe men die regten zou kunnen laten vervallen, zoolang men verbruiksbelastingen heft; belastingen, die schadelijk zijn, wanneer ze geheven worden op artikelen, die voor het levensonderhoud van den mensch noodig zijn, maar niet, wanneer het zaken geldt van weelde, of wier gebruik in het belang der gezondheid beperkt moet zijn. Belemmering voor den handel zal dus blijven bestaan, al worden de inkomende regten op de meeste artikelen afgeschaft, want men zal de regten op sterke dranken en opium nimmer willen opheffen. En zoolang het oponthoud aan de grenzen voor een artikel moet blijven bestaan, zoolang blijft de belemmering voor den handel — het voornaamste nadeel van regten van in- en uitvoer — in het algemeen voortduren.

De heer van Lier heeft betoogd — een betoog dat ik in algemeenen zin deel — dat, wanneer men fiskale regten heft, het verkeerd is, die te hoog te stellen. Door cijfers heeft hij aangetoond, dat, hoe lager die regten gesteld worden hoe meer voordeel de schatkist geniet. Hij zal mij evenwel toegeven, dat die verlaging slechts tot zeker cijfer kan gaan, want nam men de regten geheel weg, dan zou natuurlijk de schatkist geen voordeel hoegenaamd genieten.

Wat nu het bij de vertegenwoordiging ingediende wetsontwerp betreft, de regering meent dat, daar de protektie zoolang bestaan heeft, niet eensklaps de differentiëele regten kunnen afgeschaft worden. Zij wenscht thans die regten aanmerkelijk te verminderen, om dan na verloop van eenige jaren gemakkelijker tot geheele afschaffing te kunnen overgaan. De regering schijnt evenwel de regten van in- en uitvoer uit een fiskaal oogpunt te willen behouden. Zij schijnt te meenen dat die regten op 10 pct. moeten gebragt worden.

Of dit cijfer juist is, laat ik thans in het midden, maar ik geloof, dat daarvoor meer te zeggen is dan voor een denkbeeld, dat men in Twenthe zeer schijnt toegedaan: vrijstelling van den invoer uit Nederland, maar heffing van een regt van 6 pct. van hetgeen van elders in Indië wordt ingevoerd. Door aanneming van dit denkbeeld zou het stelsel van differentiëele regten steeds worden bestendigd, maar tevens ook prijs worden gegeven een volgens de meening der regering goed middel van belastingheffing.

Dit mag, vooral ten opzigte van Indië, niet uit het oog verloren worden.

Er wordt in den laatsten tijd veel gesproken over het behoud van het batig slot. Ik aarzel niet te verklaren, dat ik geheel het gevoelen deel van sommige konservatieven, als de heeren van der Heim en Kien, en dat ik het een geluk zou noemen, wanneer het ontbreken van het batig slot Nederland buiten en binnen de keerkringen, de noodige energie zal verschaffen, om de onmisbare uitgaven uit eigen middelen te bestrijden. Dit batig slot komt alleen uit het kultuurstelsel, dat uit een staat- en staathuishoudkundig oogpunt eene anomalie is en dat dus eenmaal, zij het ook geleidelijk en langzaam, moet worden afgeschaft. Door dat kultuurstelsel wordt op dit oogenblik ook gedekt, het verschil tusschen de gewone ontvangsten en uitgaven in Indië. Alvorens de inkomsten van het kultuurstelsel vervallen, moet men maatregelen beramen om in Indië nieuwe en zekere bronnen van inkomst te scheppen — eene mijns inziens niet onuitvoerbare, maar stellig hoogst moeijelijke, opgave. Wanneer zulk een nieuw Indisch belastingstelsel nog niet in werking is en — hetgeen de hemel verhoede — Nederland in oorlog kwam met een groote zeemogendheid, die Straat Sunda en onze havens in Indië blokkeert, dan vergete men niet, dat Nederland dan niet alleen geene bijdragen uit Indië zal ontvangen, maar ook dat dan in Indië geene produkten kunnen verkocht worden. De goevernements-machine zou dus daar eensklaps stilstaan, en zoodra de produkten niet verkocht konden worden, het geld niet voorhanden wezen tot dekking van de noodige uitgaven.

Met het oog op het budget der toekomst achtte ik mij verpligt te herinneren aan het hooge belang, dat de regering geene geschikte middelen van inkomten in Indië roekeloos prijs geve en dus ook daar niet al te lage, maar voor ieder land van produktie gelijke regten van in- en uitvoer blijve heffen.

De *Voorzitter*. Ik veroorloof mij drieërlei opmerking naar aanleiding van het zoo even gesprokene.

Vooreerst is het buiten kwestie, dat bij het stellen van het vraagpunt, zoo als dat op het konvokatie-biljet voorkomt, met de woorden: „het beschermend stelsel van in- en uitgaande regten" de differentiëele regten bedoeld zijn, zooals die thans bestaan.

In de tweede plaats merk ik op, dat de bedoeling niet geweest is het voorstel, dat thans door de regering aan de staten-generaal is gedaan tot herziening der tarieven in Indië, te behandelen, maar de kwestie in het algemeen te bespreken, zooals die op het biljet is vermeld.

In de derde plaats wijs ik er op, dat thans geen sprake is van de vraag in het algemeen: of het nuttig en noodig is regten van in- en uitvoer te heffen, maar of het wenschelijk is in Indië differentiëele regten te heffen. Wij hebben niet aan de orde de vraag, zooals die genoemd is, omtrent de voor- of nadeelen van heffing van regten bij ruiling van goederen uit het bezit van den een in dat van den ander. In het voorbijgaan wil ik zeggen, dat het heffen van regten bij ruilingen niet alleen plaats heeft bij in- en uitvoer, maar dat in vele landen, en ook bij ons, regten worden geheven bij den overgang van onroerende goederen, vendutie-regten van roerende goederen enz. Wij zouden dus een wijd veld van beschouwingen voor ons hebben, zoo wij ons in de kwestie verdiepen, die door den heer Schill aangeroerd is. Ik geef de

sprekers daarom in overweging zich te bepalen tot het onderwerp, dat aan de orde gesteld is, namelijk of het nuttig is bij de heffing van regten van in- en uitvoer in de tarieven voor onze overzeesche bezittingen te bepalen, dat er een verschil in het bedrag der regten zal bestaan naar gelang van de plaats van herkomst of van bestemming van de goederen.

Ik heb dit alleen in het midden willen brengen, ten einde onze diskussiën beter af te palen.

De heer *Bleeker*. Toen de vraag in het bestuur besproken werd, die heden avond aan de orde zou worden gesteld, kwam het denkbeeld onwillekeurig bij mij op, dat die vraag een anachronisme was. Ik heb mij evenwel niet tegen de behandeling er van verzet, omdat ik begreep, dat die behandeling welligt toch haar nut kon hebben. In mijne meening, dat het stellen van zoodanige vraag in den tegenwoordigen tijd als een anachronisme is te beschouwen, ligt geheel de opinie opgesloten, die ik omtrent deze zaak koester. Beschermende regten zijn niet meer van onzen tijd; zij behooren derhalve te worden afgeschaft. Maar er zijn omstandigheden denkbaar, die de praktijk van een op zich zelf onjuist beginsel kunnen vergoêlijken en het noodig maken, ter voorkoming van schokken in een grooteren of kleineren kring der maatschappij, dat die praktijk voor langeren of korteren tijd worde gehandhaafd. Zoodanige omstandigheden hebben zich zeer zeker voorgedaan, die het heffen van differentiëele regten in Indië min of meer verontschuldigden. Maar de tijden zijn voorbij, dat de verkrachting van een groot ekonomisch beginsel vergoêlijkt zou worden door den aard van bestaande toestanden. En vooral de gedachte, dat Indië deel uitmaakt van den Nederlandschen staat, dat de bewoners van dat Indië, Europeanen en inlanders, leden zijn van dien staat, verzet er zich tegen, dat die bevolking daar ginds blijve bezwaard door de heffing van differentiëele regten ten behoeve van een deel der bevolking van Nederland. Stellen wij ons toch Indië voor als een deel van Nederland, of verplaatsen wij, Nederlanders, ons in den toestand van de bewoners van Indië. Indien men nu ons Nederlanders eens met regten bezwaarde, zooals dáár geheven worden, wat zou men daarvan zeggen? Indien op ons Nederlanders in Nederland tariefwetten werden toegepast, zooals die welke daar werken; wanneer onze lijnwaden, om slechts een artikel te noemen, zóó belast werden, welke kreten zouden niet uit de natie opgaan, om dergelijk stelsel te wraken en zoo spoedig mogelijk te doen verlaten? Wij, leden van het Indisch Genootschap, behooren ons eenigzins op het standpunt van de bewoners van Indië te plaatsen en bepaaldelijk onze stem ook te doen hooren in het belang van den inlander. En nu is het bekend, dat sedert 1838 door de bevolking van Indië, als hoogere belasting, ten gevolge van de heffing van hooge differentiëele regten, niet minder dan 40 miljoen gulden ten behoeve van de bescherming van eene enkele nederlandsche industrie, de katoenindustrie, is opgebragt. Met die 40 miljoen zou de inlandsche bevolking gebaat zijn geweest indien zelfs maar de oude grondslag der indische tarieven gevolgd ware gebleven, de grondslag namelijk dat goederen, niet door Nederland voortgebragt, bij invoer in Nederlandsch Indië met Nederlandsche schepen uit Nederland 6 pCt. en bij anderen invoer 12 pCt. betalen. Ik wensch hier niet in de bijzonderhe-

den der cijfers te treden. Men kan die vinden in eene belangrijke brochure van den heer E. de Waal, onlangs verschenen en handelende over het ontwerp van wet op de in- en uitgaande regten in Nederlandsch Indië. Te regt zegt die schrijver dat het vraagstuk der bescherming van de katoenindustrie in Nederland bij velen eene andere gedaante zou aannemen, wanneer het *kostende* dier bescherming gevonden werd uit eene in Nederland geheven afzonderlijke belasting.

Zoo nu de kwestie van de afschaffing der differentiëele regten eerst sedert korten tijd aan de orde was gekomen, dan zou men kunnen spreken van de noodzakelijkheid van een tijdperk van overgang. Maar dat tijdperk van overgang kan geacht worden ten opzigte van de beschermende regten voor onze industrie reeds sedert lang te bestaan. Men is sedert vele jaren voorbereid op de opheffing van de bescherming. Daarom kan de termijn van afschaffing van de differentiëele regten, mijns inziens, vrij beperkt zijn. Vroeger beriep men zich op het bestaan van belemmeringen, die onze industrie verhinderden in de mededinging met het buitenland. Maar wij weten dat die belemmeringen reeds grootendeels opgehouden hebben te bestaan. Vooral echter met het oog op de belangen der meer dan twintig miljoen inboorlingen van ons Indië acht ik de opheffing der differentiëele regten urgent.

De heer *Schill.* Onze geachte voorzitter heeft de diskussie te regt gebragt op het terrein, dat door de gestelde vraag aangewezen wordt. Wij hebben ons allen min of meer aan uitweidingen schuldig gemaakt, die van de vraag afwijken. De opmerkingen van den voorzitter beletten mij nu den heer Robidé van der Aa te beantwoorden, zooals ik dat zou gewenscht hebben. Ik zou veel hebben te zeggen over hetgeen die spreker aangevoerd heeft tot verdediging van uit- en invoerregten als belasting. Ik wensch dit te konstateren en zal mij bepalen tot de verklaring, dat ik geene enkele der beschouwingen deel, strekkende om de wenschelijkheid van de dadelijke afschaffing der differentiëele regten in Indië tegen te spreken.

De heer *Gevers Deynoot.* Ik heb met veel genoegen de diskussie, die gevoerd is, aangehoord. Ik wensch evenwel nog een argument aan te voeren, dat ten gunste van de opheffing van differentiëele regten pleit, dat totnogtoe door geen der sprekers is geopperd. Ik wijs op de sluikerij. Deze heeft in Indië zeer sterk plaats, ten gevolge van de hooge regten. Hooge regten zijn, ik zou bijna zeggen, de premie voor sluikerij. Ook ik acht dus het belang van de schatkist verbonden aan de afschaffing van hooge regten in Indië.

De heer *Godon.* De opmerking van den heer Gevers herinnert mij aan hetgeen mijn broeder, die gedurende 16 jaren ambtenaar bij de in- en uitgaande regten in Indië geweest is, mij nog gisteren in een brief schreef, dat dikwerf vreemd fabriekaat op Java wordt ingevoerd, gedekt door certifikaten van Nederlandschen oorsprong; eene fraude, waarop het goevernement meermalen gewezen is.

De heer *van Lier.* De heer Robidé van der Aa heeft zich verheugd over

den grooten stap, die welligt spoedig tot vermindering der differentiëele regten zou worden gedaan. Hij zegt: wij moeten in het belang van de schatkist voorzigtig zijn niet te ver te gaan, want al zijn de cijfers, door u aangevoerd, juist, — als men altijd regten verlaagt, blijft er ten slotte niets over. Ik stem dit volkomen toe; maar ik heb betoogd, dat zoolang men binnen zekere perken blijft en beschermende regten tot louter fiskale regten terugbrengt, de schatkist daarvan toenemend voordeel trekt; ik heb niet gesproken van totale afschaffing van regten. Ook in Britsch Indië heeft men dit zoo begrepen; de regten zijn tot op 5 percent van de waarde teruggebragt.

De twentsche industrie zelve verlangt geene hooge regten; zij zou den invoer uit Nederland vrijgesteld willen zien, als men haar vijf percent differentiëele regten gunde. Nam men dit stelsel echter aan, ja, dan geef ik toe, dat het argument van den heer van der Aa kon gelden, want dan bleef nog slechts één stap over: vrijstelling van alle regten van invoer. Ik wensch, dat men trapsgewijze kome tot lage fiskale regten, zonder onderscheid van de herkomst van de goederen.

De heer van der Aa waarschuwt ons ten slotte, wacht u voor den naam van slooper; er zijn, die geen batig slot aan Nederland gunnen en daarentegen vraagt de konservatieve partij ons het budget van de toekomst. Welnu, ik wijs u op een gewigtig element van het budget van de toekomst; ik wensch een laag tarief voor Indië. De ondervinding in Nederland leert dat de schatkist daarvan toenemende inkomsten trekt. Mijn argument blijft dus intakt.

De heer *Bachiene*. De heer van Lier heeft gezegd, dat in Britsch Indië regten van 5 percent worden geheven; dat moet dan volgens een besluit van zeer recente dagteekening zijn. Ik meen dat in 1861 in Britsch Indië een uniform regt van 10 percent werd geheven, zoo ik mij niet vergis. Ik wensch dus opheldering omtrent dit punt.

De heer *van Lier*. Ik wensch den vorigen spreker dadelijk de verlangde inlichting te geven. Het is zeer wel mogelijk, dat in 1861 in Britsch Indië een regt van 10 percent werd geheven. Het is mij ook bekend, dat in de Kaapkolonie en misschien ook elders, uniforme regten van 10 percent zijn vastgesteld; aan de Kaap zijn de haven- en kaaigelden bovendien vrij aanzienlijk.

Maar in Britsch Indië worden sedert 1863 regten van 5 percent van de waarde van alle stukgoederen geheven. Dit is mij gebleken uit de redevoering, waarmede sir Charles Trevelyan, minister van financiën in Britsch Indië, op 30 April 1863 de begrooting voor 1863—64 aan den wetgevenden raad in Britsch Indië mededeelt. (1) De britsche financier zeide, dat hij bij de zamenstelling van een tarief de voorkeur gaf aan het belasten van een klein getal invoer-artikelen. Maar wegens de groote verscheidenheid van den handel van Indië was het moeijelijk daar het engelsche stelsel toe te passen. De regten op velerlei artikelen zijn daarom laag gesteld, voor stukgoederen op 5 percent, maar daar de waarde van die goederen is bepaald op een tijdstip, toen de prijzen van de katoen veel lager waren dan tegenwoordig, bedragen

---

(1) Zie dit stuk in de *Homeward-mail*, jaargang 1864.

de regten daarop inderdaad slechts 2½ percent. De regten op ijzer zijn op 1 percent gesteld. Ik heb het aangevoerde feit dus aan een officiëel stuk ontleend.

De heer *Godon*. De heer Bekking heeft gezegd, dat voordat de goederen uit handen van den fabriekant in Nederland in die van den konsument in Indië komen, zij met 100 percent in prijs verhoogd worden. Nu kan ik mij niet voorstellen, dat eene verlaging van het cijfer van de regten met 6 percent bijv. op de konsumtie, veel invloed zal kunnen uitoefenen. Ik ben geen voorstander van het stelsel van bescherming, maar ik verklaar mij uit de eenvoudige vermindering van regten niet het voorgespiegelde vermeerderd verbruik van lijnwaden.

De heer *Bekking*. Ik moet toegeven, dat waar sprake van vermindering van regten is, die thans 25 percent bedragen, 5 percent schijnbaar weinig verschil maakt. De regering ontvangt echter wel het kleinste gedeelte van datgene, waarmede de goederen in Indië worden belast, hetgeen een verschil van 100 percent met de prijzen in Nederland maakt. Elke verlaging van regten heeft echter invloed op de handelsbeweging, veroorzaakt meer aanvoer en meer konkurrentie. Om het cijfer van 100 percent eenigzins te justifiëeren, herinner ik, dat bijv. lijnwaden in Indië door talrijke handen gaan, voordat zij tot den inlandschen konsument komen; eerst komen zij in handen van den europeeschen handel, daarna in die van de inlandsche handelaren, tot in de derde en vierde hand. Bij elken overgang moet de handelswinst grooter worden; maar die wordt berekend naar den inkoopsprijs; hoe hooger de regten zijn, des te duurder is ten slotte de waar. Het goevernement heeft het niet in zijne magt de handelswinst te beperken; maar elke vermindering van regten baat den verbruiker.

Met genoegen heb ik gezien, en ik konstateer dit, dat geene enkele stem zich in deze vergadering heeft verheven om de differentiëele regten te verdedigen. Ik had dit trouwens ook niet verwacht. De heer van der Aa verklaart zich voor den meest langzamen overgang, maar hij erkent evenwel dat differentiëele regten op den duur niet houdbaar zijn.

Wij besluiten meestal onze diskussiën met eene konkluzie of motie. Ik heb het gewaagd een voorstel te formuleren, dat ik aan de vergadering onderwerp. Ik geef het voor beter. Mijn voorstel luidt:

„Het Indisch Genootschap van oordeel, dat het stelsel van differentiëele regten op in- en uitvoer in Nederlandsch Indië onzen handel, scheepvaart en nijverheid belemmert, den staat belangrijke voordeelen onthoudt en vooral zeer nadeelig werkt voor de Indische bevolking, koestert den wensch, dat het zoo spoedig mogelijk worde afgeschaft."

Naar aanleiding van de redaktie van deze motie worden de volgende opmerkingen gemaakt.

De heer *Raedt van Oldenbarnevelt* meent dat de motie niet in overeenstemming is met de vraag van het konvokatiebiljet, waar gesproken wordt van de beschermende regten. Door aanneming van de voorgestelde motie zou men te kennen geven te verlangen de afschaffing van de differentiëele regten en te

komen tot een uniform regt zonder iets omtrent de hoegrootheid van dat regt te beslissen.

De heer *Bekking*, wiens gevoelen hier ook door den heer *Robidé van der Aa* gedeeld wordt, meent dat de bescherming ligt in het verschillend regt, dat bij in- en uitvoer geheven wordt, zoodat er geen strijd is tusschen de vraag, die behandeld is, en de motie.

De heer *Bachiene* heeft bezwaar tegen de uitdrukking „zoo spoedig mogelijk" omdat die woorden alligt aanleiding zouden kunnen geven tot de meening dat er geene jaren van overgang zouden moeten wezen, alvorens tot eene afschaffing der differentiëele regten te geraken. Hij zou wenschen een termijn bepaald te zien binnen welken het beschermend stelsel moet vervallen.

De heer *Bekking* zegt dat het aanvankelijk zijn voornemen was te bezigen het woord „weldra", doch dat hij die uitdrukking, omdat zij misschien te veel ruimte zou laten, veranderd heeft in „zoo spoedig mogelijk." Naar zijn inzien wordt door die woorden, ofschoon meer aandrang uitdrukkende, evenwel het denkbeeld van een termijn van overgang niet uitgesloten, want blijkt het toch niet mogelijk te zijn om zonder trapsgewijzen overgang tot een uniform regt te geraken, dan nog is de motie van het Genootschap daarmede geheel in overeenstemming.

Ook de heer *Schill* is tegen eene verandering der woorden omdat hij geen tijdperk van overgang wenscht aangenomen te zien. Elke overgang — zegt hij — is eene transaktie. Daar er zoovele jaren reeds van eene wijziging van het Indisch tarief sprake is geweest, heeft de industrie gelegenheid gehad zich op eene opheffing der bescherming voor te bereiden. Vroeger had een tijdperk van overgang kunnen worden toegelaten, toen er nog geene spoorwegen waren en er nog akcijns van de brandstoffen geheven werd. De spoorwegen zijn thans in aanbouw en de akcijns op de brandstoffen is afgeschaft, zoodat de nijverheid in veel gunstiger toestand is geplaatst. Bovendien de spoorwegen worden gebouwd en de akcijns is afgeschaft door de baten, die Indië afwerpt. Het is dus niet meer dan billijk dat de nijverheid zonder eenigen overgang van de bescherming afziet en dat onmiddellijk aan Indië de voordeelen worden geschonken, die uit eene verlaging der regten kunnen voortvloeijen. De heer Schill wenscht dat in de motie achter het woord „belemmert", nog worde gevoegd: „en benadeelt" omdat het stelsel van differentiëele regten niet alleen den handel, de nijverheid en scheepvaart belemmert maar ook benadeelt.

De heer *Gevers* wenscht dat de konkluzie nog een stap verder zal gaan en dat men niet alleen aandringe op afschaffing van de differentiëele regten, maar ook op de invoering van een laag tarief, zonder evenwel de hoegrootheid van het regt te bepalen.

De *Voorzitter* merkt op dat zoodanige uitbreiding der motie verder gaat dan het punt, dat aan de orde is gesteld. Wenscht evenwel de vergadering dat de kwestie van een laag tarief in de motie worde besproken, dan dient door de vergadering beslist te worden dat ook dit punt in diskussie zal worden gebragt, omdat toch moeijelijk, zonder voorafgaande gedachtewisseling, de vergadering daaromtrent van haar gevoelen kan doen blijken.

Na eenige diskussie, waaraan de heeren Bleeker, Raedt van Oldenbarne-

velt, Robidé van der Aa, Bekking, Gevers Deynoot en de Voorzitter deel nemen, wordt besloten ook de kwestie of men in Indië een hoog of een laag tarief moet hebben, in beraadslaging te brengen.

De heer *Canter Visscher*. Ik meen, dat wij over de nu gestelde vraag niet veel behoeven te zeggen. In het belang van Indië zal niemand hooge regten wenschen. En na de cijfers gehoord te hebben, die de heer van Lier medegedeeld heeft, is het niet vol te houden, dat het belang van de schatkist en van de regering het heffen van hooge regten zou medebrengen. Dat punt is daardoor, naar ik meen, ten eenenmale uitgemaakt.

De heer *Schill*. Ik heb bij den aanvang van deze diskussie genoegzaam doen kennen, hoe ik denk over de heffing van regten op den in- en uitvoer, die ik eene belasting op ruilingen tusschen den eenen mensch en den anderen noem. Als zoodanig acht ik die zeer nadeelig. Ik heb mij daarom verklaard niet alleen vóór de afschaffing van differentiëele regten, maar van alle in- en uitvoerregten. Ik wensch althans Nederlandsch Indië te beschouwen als een gedeelte van ons rijk en ik verlang daarom ginds toepassing van hetgeen op het gebied van handelswetgeving in het moederland bestaat. Ik verlang daarom, dat de regten voorshands zoo laag mogelijk gesteld worden.

Men heeft de vraag gesteld, of bij de wijziging van ons tarief in Indië niet een overgangstijdperk noodig is. Ik geloof, dat zoo men den radikalen maatregel: afschaffing van die regten, voorshands nog op den achtergrond wil stellen, in elk geval alle belangen eischen, dat men een zoo laag mogelijk bedrag heffe. Ik acht geen nader overgangstijdperk noodig.

De heer *Robidé van der Aa*. Ik heb straks reeds gezegd, dat ik geen voorstander ben van geheele afschaffing der in- en uitgaande regten. Ik acht die heffing uit een fiskaal oogpunt zeer nuttig en wenschelijk. Nu verlangt de heer Schill lage regten, als maatregel van overgang. Ik voor mij geloof dat de voorstanders van de heffing dier regten daarentegen hooge uniforme regten als een maatregel van overgang in hun stelsel moeten beschouwen.

Op dit oogenblik bestaan in Indië zeer hooge regten en differentiëele regten, door welke laatste men de prijzen van het buitenlandsch fabriekaat verhoogen wilde. Van daar op vreemde goederen regten, die met de opcenten tot 30 pCt. klimmen, aan de andere zijde op goederen met certifikaat van nederlandschen oorsprong regten van 17 pCt. Schafte men binnen een zeker getal jaren alleen de differentiëele regten af, dan zoude men komen tot een uniform regt van 17 pCt. De regering acht echter te regt dit cijfer te hoog. Zij stelt dus voor van de goederen, uit Nederland herkomstig, nu reeds en later ook van de overige handelsvoorwerpen geen hooger regt dan 10 pCt. te heffen.

Met het oog op het aanhangige wetsontwerp moet onze diskussie dus eigenlijk daarover loopen, of regten van 10 pCt. over Nederlandsch Indië uit een fiskaal oogpunt te hoog zijn. Voor eenigen tijd werd dit bedrag in Britsch Indië geheven. Thans wordt in ons land een uniform regt van 5 pCt. geheven en daartoe schijnt men nu volgens den heer van Lier ook in Britsch Indië te zijn gekomen. Ik geloof, dat er voor de heffing van regten van 10

pCt. in Nederlandsch Indië, als maatregel van overgang, veel te zeggen valt. Zijn, zooals in het ontwerp-tarief wordt voorgesteld, de levensbehoeften der bewoners van den Indischen Archipel vrijgesteld van regten, dan is er veel te zeggen voor het denkbeeld, dat hetgeen de europeesche maatschappij in Indië verbruikt niet te laag belast worde. Het verbruik van die artikelen is op zich zelf kostbaar door de hooge kosten van vervoer. Een paar percent meer of minder aan invoerregten zullen de schatkist baten, maar op de prijzen in Indië niet veel meer beteekenen dan een druppel water in een emmer.

Leert de ondervinding evenwel dat regten van 10 pCt. op den invoer nog te hoog zijn, dan kan men nog altijd dat bedrag verlagen. Maar men moet de regten op eenmaal niet te laag stellen, ten koste van de schatkist, omdat het moeijelijk zal zijn, die regten daarna, zoo noodig, weder te verhoogen.

De heer *Bekking.* Eene enkele opmerking naar aanleiding van het gesprokene door den heer van der Aa. Ik geloof dat hij zich aan eene kleine vergissing schuldig maakt. Hij doet het voorkomen alsof het aangebodene tarief de levensbehoeften voor de Indische bevolking vrijstelt en in dit opzigt ten behoeve van die bevolking eene gunstige verandering wordt voorgesteld. Dit is minder juist, want er wordt niets veranderd dan alleen dit, dat de rijst, die vroeger jaarlijks bij eene afzonderlijke wet van inkomende regten werd vrijgesteld, nu, zoo als van zelf spreekt, ook niet meer op het tarief voorkomt. Alle overige artikelen van behoefte voor de bevolking die belast waren, zullen belast blijven; in dit opzigt zal er geene verligting voor de bevolking uit voortvloeijen.

De *Voorzitter.* Het komt mij voor dat de kwestie, die wij heden avond bespreken, niet in een paar woorden is uit te maken. De vraag toch of er geene regten bij in- en uitvoer geheven zullen worden, zooals onder anderen door den heer Schill wordt gewenscht, is niet alleen eene theoretische maar ook bij uitnemendheid eene vraag van opportuniteit en van uitvoerbaarheid. Hier te lande heeft men een tarief van regten op den in- en uitvoer. Zijn dat beschermende regten? Is het niet veeleer een konsumtieregt dat hier geheven wordt op het verbruik van vreemde goederen. Zal men nu, terwijl men hier regten heft, in Indië geheele vrijstelling verleenen? Al mogt dit al niet mogelijk zijn, omdat het daardoor moeijelijk zou worden in Nederland regten te blijven heffen, dan nog zou het de vraag zijn of zoodanig radikaal beginsel in Indië toepassing zou kunnen vinden.

De heer Schill wenscht Indië beschouwd te zien als een deel van het rijk. Wanneer dit juist is dan moet men ook komen tot eene andere regtenheffing. Dan moet men in Indië even als hier regten vorderen van buitenlandsche produkten, want wanneer Indië en Nederland als een rijk beschouwd worden is er geene reden om Indië geheele vrijstelling te verleenen.

Ik geloof op grond van dit een en ander dat de kwestie, die men thans bespreekt, niet zoo eenvoudig en in weinige woorden uit te maken is. De politieke vraag immers treedt daarbij ook zeer op den voorgrond is Indië een deel van het Nederlandsche rijk.

De heer *Bleeker*. Ik geloof dat voor de redenering van onzen geachten Voorzitter geene bepaalde aanleiding is. Wij bespreken niet de kwestje of er *al* dan *niet* regten geheven zullen worden maar of *hooge* dan wel *lage* regten wenschelijk zijn.

De *Voorzitter*. Men kan dunkt mij de politieke kwestie niet onbeslist laten wanneer men van verschil van regten gewagen wil. Want door te zeggen: wij wenschen regtenheffing, al zijn het ook lage regten, van de goederen, die uit het moederland in Indië worden ingevoerd, beslist men dan niet in zekeren zin de politieke kwestie te gelijkertijd ?

De heer *Bleeker*. Het komt mij voor dat wij de zaak in het algemeen moeten bespreken en niet preciseren wat wij onder hooge of lage regten verstaan. Daarom zal het wenschelijk zijn dat wij ons verklaren of wij zijn voor hooge dan wel voor lage regten en dat wij onze diskussie ook daartoe beperken.

De *Voorzitter*. Wanneer men de kwestie zoo algemeen stelt, dan is geene diskussie mogelijk, want niemand zal betwisten dat lage regten wenschelijker zijn dan hooge. Maar eene verklaring in dien zin zal dan ook weinig beteekenen.

De heer *Gevers Deynoot*. Ik ben het eens met den heer Bleeker dat het wenschelijk is de kwestie in het algemeen te bespreken en niet in bijzonderheden af te dalen. Maar toch wensch ik dat onze verklaring niet geheel onbeteekenend zij. Nu geloof ik dat men zoowel aan het een als aan het ander kan voldoen, wanneer men de wenschelijkheid te kennen geeft om een laag tarief in te voeren van enkel fiskale regten, zonder te bepalen hoe laag die regten moeten gesteld worden.

De heer *Robidé van der Aa*. Ik moet zeggen, dat ik de zaak zoo eenvoudig niet vind. Er leggen voetangels en klemmen op het pad, dat men wil inslaan. Men kan gemakkelijk zeggen: in Indië moet men slechts uniforme regten, uit een fiskaal oogpunt, heffen. Maar de vraag is, of die regten hoog of laag moeten zijn. De een noemt regten van 10 percent laag; een ander acht een cijfer van 5 percent nog te hoog. Dat is nu juist de kwestie.

De heer Bekking heeft gezegd, dat de regering van de levensbehoeften voor den inlander alleen den invoer van rijst wil vrijstellen. Ik heb het ontwerptarief voor mij liggen en zie daarin, dat onder de artikelen, waarvan men regten wil heffen, katoenen goederen het eenige is, dat ook in belangrijke hoeveelheid door den inlander verbruikt wordt, alsook het opium, waarop wel niemand het regt geheel zal willen laten vervallen. De belasting op het opiumverbruik is echter even als het zoutmonopolie eene op zich zelf staande kwestie, die afgescheiden van de tariefsherziening moet behandeld worden. Wat deze laatste betreft, het invoerregt op katoenen goederen kan in het belang der inlandsche bevolking later verlaagd worden. De hoofdbedoeling der regering is echter deze: dat zij invoerregten wil blijven heffen van de voorwerpen van verbruik der europeesche maatschappij in Indië en nu acht ik het niet bezwarend indien men het bedrag van dat regt op 10 percent stelt.

De heer *Gevers Deynoot.* De heer Robidé van der Aa gaat te ver. Wij kunnen hier niet in alle détails treden, dan komen wij in een tal van moeijelijkheden. Wij hebben slechts het beginsel te stellen. Wij, de meerderheid, verlangen niet voor te schrijven, hoe hoog de regering het regt op elk artikel zal bepalen. Wij verlangen alleen in eene formule onzen wensch uit te drukken, dat wij beschermende regten voor alle belangen nadeelig achten en een laag cijfer, dus fiskale regten, wenschen geheven te zien. Daarom laat ik ook de vraag daar over de verhouding van het cijfer van regten in het tarief voor het moederland en in dat voor Indië.

De heer *Bachiene.* Ik herhaal mijn bezwaar, reeds vroeger medegedeeld, ten opzigte van de woorden „zoo spoedig mogelijk." Zoo daardoor wordt uitgesloten het denkbeeld van een tijdperk van overgang, dan zou ik die woorden willen laten vervallen.

De heer *Raedt van Oldenbarnevelt.* Zou men niet beter doen te lezen: „zoo spoedig dit raadzaam zal worden bevonden?"

De heer *Robidé van der Aa.* Ziedaar alweder eene vraag, die het onbestemde van het gedane voorstel doet uitkomen. Ik herhaal, indien wij alleen van lage regten spreken, zal iedereen in de motie lezen, wat hij wil. De heer Gevers zal misschien een regt van 5 of zelfs van 2 pCt. nog hoog noemen, terwijl ik een regt van 10 pCt. laag acht, vooral met het oog op de regten, die thans in Indië geheven worden.

De *Voorzitter.* De eerste vraag is, dat wij ons zelven begrijpen. Er zijn vele moeijelijkheden aan verbonden eene formule vast te stellen, die niets prejudiciëert. Maar wij zijn niet geroepen aan de regering voor te schrijven, zoo als een der sprekers zeide, welk cijfer voor elk artikel moet worden gesteld. Wij kunnen slechts een zeer algemeen beginsel stellen. Daarom zou ik van meening zijn dat wij de formule aldus zouden kunnen stellen:

„Het Indisch Genootschap acht het wenschelijk voor Indië en voor het moederland, dat een laag tarief van enkele fiskale regten worde vastgesteld."

Na eenige diskussie over de redaktie tusschen de heeren Bekking, Schill, Gevers, Bachiene, Bleeker en den Voorzitter wordt de navolgende konkluzie in omvraag gebragt en zonder hoofdelijke stemming aangenomen:

„Het Indisch Genootschap, van oordeel, dat het stelsel van differentiëele regten op den in- en uitvoer in Nederlandsch Indië handel, scheepvaart en nijverheid belemmert en benadeelt, den staat belangrijke voordeelen onthoudt en vooral zeer nadeelig werkt voor de Inlandsche bevolking, koestert den wensch, dat het zoo spoedig mogelijk worde afgeschaft en dat men kome tot een laag tarief van enkel fiskale regten."

De heer *Bleeker.* Ik vraag nog voor een enkel oogenblik het woord naar aanleiding van een gezegde van den heer Robidé van der Aa. De dis-

kussie over het aan de orde gestelde punt is gesloten en ik heb zoo even niet willen terugkomen op hetgeen de heer van der Aa had beweerd, ten einde de orde van onze beraadslaging niet te verstoren. Onze Voorzitter zou mij toen tot de orde hebben geroepen. Thans zal hij mij wel een oogenblik het woord gunnen.

De heer van der Aa wees op een' toestand, die denkbaar is voor het geval dat Nederland in oorlog zou geraken met eene europeesche mogendheid. Hij zeide, dat dan onze havens in Indië geblokkeerd zouden kunnen worden, en dat het gevolg daarvan zou zijn stremming. van het geheele raderwerk in Indië. De handel en de nijverheid van partikulieren in Indië zouden stilstaan, even als de werking van het goevernement in Indië zelf.

Dat beweren nu wordt niet gestaafd door de geschiedenis, niet door de ondervinding, die in dergelijken toestand is opgedaan. Allen, die de geschiedenis van Nederlandsch Indië kennen, weten dat er een tijdperk is geweest, dat dit beweren tegenspreekt. De oorlogen, sedert 1780 met Engeland gevoerd, hebben Java, niet voor één, niet voor enkele, maar gedurende eene gansche reeks van jaren, van het moederland zoo goed als afgesloten. En wat is gebeurd? — Java, waarvan de hulpmiddelen toenmaals oneindig beperkter waren dan tegenwoordig, heeft zijn goevernementeel raderwerk slechts weinig belemmerd gezien, ja, neemt men den tijd en de omstandigheden in aanmerking, dan kan men zeggen, dat het bestuur goed bleef werken, onder gelijktijdigen bloei van handel en nijverheid. De handel van het goevernement had toen voor een groot deel zijn grond in het kontingenten-stelsel, vooral wat de koffij betreft. De regering genoot toen ook de voordeelen van de koffijkultuur, even als nu. En nu werd de koffij toenmaals even goed verkocht als die van onze dagen, ofschoon zij niet naar het moederland kon worden overgebragt. Het feit is overbekend dat de handelaren van andere natiën vooral Amerikanen, de produkten van Java kwamen koopen en die met klinkende munt, met zilveren dollars, betaalden. De Indische regering verkreeg daardoor middelen genoeg om het goevernementeel raderwerk gedurende meer dan twintig jaren in gang te houden, zonder subsidie van hèt moederland. Ik heb gemeend deze geschiedkundige herinnering te moeten leggen in de schaal tegenover de bewering van den heer van der Aa.

De heer *de Serière*. Ik wil alleen bij het gesprokene voegen, dat de produkten te Batavia niet alleen met zilveren, maar ook met gouden dollars werden betaald en dat juist in datzelfde tijdperk de groote weg over Java is aangelegd.

Ten gevolge van het vergevorderde uur wordt de behandeling van het tweede onderwerp, voor dezen avond aan de orde gesteld, tot eene volgende vergadering aangehouden.

Verbetering.

In het verslag der vergadering van 23 November 1864 N. Ser. III, bladz. 42 regel 17 van onder, staat *verkrachting*, lees: *verwachting*.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XIV.

DE WERKING VAN HET STELSEL, VAN 1819 TOT 1830.

Tweede Gedeelte.

Het Inlandsch Bestuur.

Na, in hetgeen is voorafgegaan, de inrigting van het inlandsch bestuur te hebben uiteengezet, wordt het tijd, meer opzettelijk na te gaan: hoe dat bestuur werd uitgeoefend; hoe het zich, in zijne werking, openbaarde.

Zeggen wij vooraf, dat het inlandsch bestuur, in het tijdperk dat wij thans behandelen, werd georganiseerd. Sukcessievelijk werd het getal inlandsche ambtenaren, en het traktement voor ieder hunner, voor elke residentie in het bijzonder vastgesteld. De traktementen waren, voor gelijke rangen en ambten, niet overal dezelfde, maar verschilden, naar gelang van plaatselijke omstandigheden of persoonlijke inzigten van de voorstellers, in de onderscheiden residentiën; een verschil, dat, nog heden ten dage, in vele opzigten, is blijven bestaan.

Alsnu de werking van het inlandsch bestuur willende nagaan, zullen wij dat doen, niet door redenering of beschouwing, maar door mededeeling van feiten, die zeker het best spreken. De stoffe is rijk, het veld der historie is uitgebreid; onmogelijk kunnen wij alles mededeelen, wat verdiende vermeld te worden; wij bepalen ons dus tot enkele gebeurtenissen, die plaats hadden in verschillende residentiën; maar die voldoende zullen zijn, om een diepen blik te werpen in de Javaansche maatschappij.

Bezoeki, *waaronder behoorde de tegenwoordige residentie Probolingo.* De

resident van Bezoeki gaf, bij missive van 23 April 1823, no. 207, onder anderen, aan de regering te kennen: dat het belang van de dienst in het algemeen, en van de policie in het bijzonder, vorderde, dat voorzien werd in de, sedert meer dan anderhalf jaar vakante betrekking van regent van Probolingo; vermeenende hij echter, dat daartoe geen regent van de eerste klasse behoefde te worden benoemd; weshalve hij voorstelde: den regent van Bezoeki aan te stellen tot hoofdregent van de geheele residentie, en voor Probolingo een inlandschen ambtenaar te benoemen, met geen hoogeren rang, dan dien van ingebey, of regent van de derde klasse *), om onder den adsistent-resident, de funktiën van regent waar te nemen.

De regering hoorde hierop het lid in den raad van Indië, van de Graaff, in zijne hoedanigheid van gewezen hoofdinspekteur van financiën, die berigtte: — dat de vakature van regent van Probolingo bestond, sedert Augustus 1821, tijdstip der benoeming van den toenmaligen titularis, tot regent van Lassem (Rembang); — dat zoowel de toenmalige, als de later opgetreden resident van Bezoeki, zoo ook de adsistent-resident van Probolingo, zich tegen de vervulling dier vakature hadden verklaard, ten gevolge waarvan het vorenomschreven voorstel was gedaan. Dat eenparig voorstel zou, volgens van de Graaff, wel voor de aanneming pleiten, vooral dewijl daarbij kwam, de omstandigheid, dat bij de overname der residentie Bezoeki, uit handen van het britsch bestuur, geen afzonderlijke regent voor Probolingo bestond; — maar dat hij zich desniettemin tegen het voorstel moest verklaren, en wel op grond van de volgende overwegingen:

1. Dat, alvorens de landen Probolingo en Bezoeki in eigendom aan partikulieren waren overgegaan, er twee regenten bestonden: een voor Bezoeki, en een voor Probolingo; en dat, toen deze landen, door het britsch tusschenbestuur, weder teruggenomen, en zoodoende ook aan ons overgegaan waren, in 1818 over elk dezer regentschappen op nieuw een afzonderlijke regent benoemd, en dus het inlandsch bestuur op den ouden voet hersteld werd; weshalve, indien het instandhouden van de gebruiken der oude inlandsche huishouding van eenig gewigt wordt geoordeeld, voorzeker aan het behouden van twee regenten de voorkeur behoort te worden gegeven.

2. Dat, met betrekking tot het inlandsch bestuur op Java, in het algemeen, bij vele kundige europeesche ambtenaren, het gevoelen had bestaan, en bij sommigen welligt destijds nog bestond, dat, na de invoering van het stelsel van landelijke inkomsten, het met de staatkunde en het belang, zoowel van het gouvernement als van de inlandsche bevolking, overeenstemde, om langzamerhand en ongevoelig, het getal der inlandsche regenten te verminderen, en hun aanwezen eindelijk geheel te doen ophouden. Dat echter eene meerdere ondervinding en eene betere kennis van zaken, de overtuiging hadden doen ontstaan: dat, zoo het al geene volstrekte onmogelijkheid was, dan toch schier onoverkomelijke moeijelijkheden zouden beletten, dat het europeesch gouvernement, ten minste vooralsnog, zonder het intermédiair van

*) Wij hebben reeds medegedeeld, dat bij Staatsblad 1824, no. 13, deze derde klasse van regenten werd ingetrokken, en vervangen door den rang van rongo of onderregent. Zie vorige aflevering, pag. 122 en 124.

een inlandsch gezag, zich dadelijk aan het inlandsch distrikts- en dorpsbestuur zou aansluiten; vermits het als ondoenlijk mogt worden beschouwd, dat een resident zijne bevelen steeds tijdig genoeg, en op eene behoorlijke wijze, aan een aantal distriktshoofden, en deze weder aan de talrijke dorpshoofden, zou kunnen mededeelen, en zich van de uitvoering dier bevelen zou kunnen verzekeren, zonder aan het hoofd te staan, van een aaneengeschakeld afdalend gezag, dat berekend en geschikt zou zijn, om zich aan alle takken van het inlandsch bestuur, tot aan het dorpsbestuur aan te sluiten.

3. Dat, wel verre van eene *vermindering* in het intermédiair gezag aan te raden, eerder eene *vermeerdering* daarin, door de omstandigheden moest worden aanbevolen. Die omstandigheden waren gelegen: in de toenemende bevolking; in den handelsgeest, die zich, ten gevolge van het stelsel der landelijke inkomsten, meer en meer onder de bevolking ontwikkelde; in het meerder vertier en de meerdere werkzaamheid, die hieruit ontstonden; in de menigvuldiger en sterker wrijving van belangen, welke mede hieruit voortvloeide; in den wensch van het gouvernement, om de bescherming der wetten, en de daarop gegronde bedeeling van het regt, gelijkelijk onder de geheele bevolking te verdeelen; maar voornamelijk in de noodzakelijkheid, aan een stelsel van regelmatige belasting onafscheidelijk verknocht, om de eigen bevolking van het land, de inboorlingen, niet langer als het ware *in massa* te beheerschen, maar zooveel mogelijk *individuëel* in hare regten en belangen te beschouwen.

4. Dat eene vermeerdering van het inlandsch bestuur geenszins drukkend voor 's gouvernements schatkist zijn zou, in vergelijking met het nut dat daardoor kon worden verwacht.

5. Dat inzonderheid het nut der inlandsche regenten, als gouvernements ambtenaren, niet alleen theoretisch kon worden bewezen; maar reeds op eene ontegensprekelijke wijze was voldongen, door het voorbeeld der residentie Bantam, alwaar, — ongerekend het doelmatig bestuur, waaronder zij gedurende de laatste vier jaren had gestaan, en waaraan zij veel te danken had, — de grootste stap ter opheffing uit den diep vervallen staat, waarin zij gezonken was geweest, tot haren toenmaligen ontluikenden bloei, dagteekende van het oogenblik, waarop twee regenten in die residentie waren aangesteld; terwijl de meerdere ontwikkeling van de welvaart aldaar, mogt worden beschouwd afhankelijk te zijn, van de vermeerdering van het getal regenten, om toezigt te houden over de meer afgelegen distrikten, die destijds nog slechts onvoldoende konden worden gadegeslagen.

6. Dat de noodzakelijkheid van het aanwezen van inlandsche regenten, vooral gevoeld werd in de residentie Bezoeki, die nog moest geacht worden in haar opkomst te zijn, vermits de bebouwde velden in vele distrikten pas kort te voren aan de wildernissen waren onttrokken, door eene bevolking, langzamerhand van Madura derwaarts gekomen, en die nog altijd, langs denzelfden weg, bleef toenemen; weshalve de policie behoorde te worden uitgebreid, en het ondoelmatig zou zijn, de bevolking dier residentie, bestaande destijds uit 190,000 zielen, verspreid over eene oppervlakte van 5000 vierkante palen, aan het bestuur van een enkelen regent toe te vertrouwen.

7. Dat de aanstelling van een nieuwen regent voor Probolingo, als steu-

nende op regtvaardigheid en billijkheid, ook zou bijdragen, om het vertrouwen der javaansche grooten op het nederlandsch gouvernement nog meer te bevestigen, en hun het bewijs te geven, dat hunne oude geslachten in stand gehouden, en hunne oude herkomsten en regten geëerbiedigd worden, zooveel zulks, in overeenstemming met het algemeen belang der bevolking, geschieden kan.

Het gouvernement vereenigde zich volkomen met die beschouwingen, en benoemde, bij resolutie in rade van den 18den November 1823 no. 7, een regent voor het regentschap Probolingo.

REMBANG. De resident van Rembang, tevens belast met de funktiën van direkteur der bosschen, toonde, bij missive van 5 Oktober 1823 no. 96, het nadeel aan van het vereenigd vervullen dier twee betrekkingen, en achtte zich, op grond daarvan, verpligt, den algemeenen staat van zaken in de residentie Rembang, aan de regering bloot te leggen bij opzettelijke nota's, ten einde aan te toonen: dat hij, onder de daarbij uiteengezette omstandigheden, zijne betrekking van direkteur der bosschen niet kon vereenigen met eene behoorlijke besturing der residentie Rembang, vooral niet, wanneer de dringend gevorderde verbeteringen zouden moeten worden ingevoerd. Uit die nota's bleek:

1. Dat de administratie der residentie, zich in zoodanig verwaarloosden staat bevond, dat daarin onverwijld en op afdoende wijze, moest worden voorzien, in het bijzonder door eene zuivering van het personeel der inlandsche ambtenaren, en door eene verbetering en versterking van het personeel der europeesche ambtenaren.

2. Dat de regenten en distriktshoofden, zonder uitzondering, zich schuldig maakten aan misdragingen of aan pligtverzuim; dat de dessahoofden het voetspoor van deze hunne meerderen volgden; ten gevolge waarvan, het aantal personen, van knevelarij beschuldigd of overtuigd, zóó groot was, dat het uitdienhoofde alleen, en om der gevolgen wille bij eene eventuëele verwisseling van die hoofden, bedenkelijk werd, de misdadigers alle naar den omgaanden regter te verwijzen.

3. Dat de policie moeijelijk, ja onuitvoerlijk, was, door de slechte verdeeling en afscheiding der regentschappen en distrikten, weshalve eene herziening daarvan uiterst noodzakelijk was geworden.

4. Dat het aanwezen van slechts ééne door het gouvernement erkende gevangenis, in de geheele residentie, ongenoegzaam was; ten blijke waarvan werd aangevoerd, dat zich voorbeelden hadden opgedaan, dat weerlooze misdadigers waren van kant gemaakt, in stede van, ter behoorlijke plaatse, door hunne bewakers te zijn overgeleverd.

5. Dat het stelsel der landelijke inkomsten, onvolledig en gebrekkig was ingevoerd, opgevolgd en behandeld; zijnde de verdeeling der velden willekeurig en onordelijk geschied, en daarin begrepen geworden inlandsche hoofden, welke, wegens hunne bezoldiging in geld, geen deel in die velden hadden moeten hebben; terwijl ook europeesche personen en ambtenaren, tegen betaling der landrenten, dessas onder zich hadden gehouden.

6. Dat de aanslag der landrenten niet was geschied volgens de voorschrif-

ten der regering, en dat de inning dier belasting menigmaal met geweld had plaats gehad.

De omgaande regter in de Samarangsche afdeeling, had reeds vroeger, bij rapport van 26 Junij 1823 no. 117, aan de regering voorloopig kennis gegeven, van de waarschijnlijkheid, dat een aantal hoofden der residentie Rembang, wegens misbruik van gezag en knevelarij, voor zijne regtbank zou worden gebragt; hebbende hij mitsdien de aandacht gevestigd, op het al of niet doelmatige, om een zoo groot gedeelte der inlandsche hoofden krimineel te vervolgen, dan wel op eene andere wijze in het bestaande kwaad te voorzien.

De regering behandelde voormelde stukken, bij resolutie in rade van den 21sten Oktober 1823 no. 26, en overwoog:

Dat de voorgebragte gewigtige bezwaren, van zulk een algemeenen aard waren, en zóóvele, indien niet alle, inlandsche beambten daarin betrokken bleken, dat eene dadelijke voorziening onmogelijk, en de gelijktijdige geregtelijke vervolging van alle die personen, ongeraden was.

Dat intusschen, aan de bestaande ongeregeldheden, perk moest worden gesteld, en mitsdien van den resident, die het bestaan der kwalen ontdekt en aangewezen had, ook de voorstellen tot eene geleidelijke verhelping mogten worden te gemoet gezien.

Dat reeds, door de, bij resolutie van den 1sten Julij 1823 no. 40, ten aanzien van den regent van Blora genomen beschikking, *) aan de inlandsche hoofden een heilzaam voorbeeld was gegeven, van de gezindheid der regering om geen misdaden langer ongestraft te dulden; en dat wijders, met betrekking tot de benoeming van europeesche ambtenaren, bereids beschikkingen waren of werden genomen.

Dat voorts, de verbetering der bezoldiging van de inlandsche ambtenaren reeds in overweging was genomen, en dat het onderzoek deswege zoover was gevorderd, dat daarop spoedig zou kunnen worden beslist; door welke nieuwe regeling, een hoofdoorzaak van de onregtmatige vorderingen der mindere inlandsche hoofden zou ophouden te bestaan, of ten minste alle aanleiding tot verschooning van knevelarij zou zijn weggenomen.

---

*) Bij deze resolutie, was de regent van Blora uit zijn ambt ontzet, ter zake van: — 1. wreedaardige mishandeling zijner onderhoorigen; 2. ontvreemding van 's lands inkomsten, door het verzwijgen van landen bij den aanslag der landrenten, en het doen van heffingen van die landen tot eigen voordeel; 3. misbruik van gezag, door eigendunkelijke afzetting en aanstelling van hoofden en andere willekeurige handelingen; 4. knevelarij en onderdrukking zijner onderhoorigen; 5. het zich toeëigenen van het aan de dessahoofden toekomend kollekteloon van de landrenten, enz. Bij die resolutie werd tevens bepaald, dat de ontslagen regent van Blora moest verblijf houden op de hoofdplaats Rembang, dat hij dáár zou staan onder toezigt der policie, en dat hij aan de regthebbenden moest teruggeven, al hetgeen hij zich wederregtelijk had toegeëigend. Hij werd niet aan den regter overgeleverd, voornamelijk omdat hij, kort te voren, door eene beroerte getroffen en bijna sprakeloos geworden was. Drie zijner medepligtigen, namelijk: een zwager en een halve broeder van hem, en nog een Javaan, werden aan den bevoegden regter overgegeven. De oudste zoon van den afgezetten regent werd, in zijne plaats, tot regent van Blora benoemd.

Dat er, onder deze omstandigheden, geen termen bestaan, om de aangevangen proef, tot vereeniging der betrekkingen van direkteur der bosschen en resident van Rembang, die reeds in vele opzigten doelmatig was bevonden, op te geven; terwijl de omvang der werkzaamheden van die beide posten, aanmerkelijk kon worden verminderd, door den adjunkt-direkteur der bosschen een grooter aandeel in de bemoeijenis van dat departement over te laten.

De regering besloot dus, bij de aangehaalde resolutie:

1. Magtiging te verleenen, om den adjunkt-direkteur der bosschen een ruimer aandeel in de werkzaamheden van het boschdepartement op te dragen.

2. Den resident voornoemd aan te schrijven:

a. Om het onderzoek naar de onderscheidene misdragingen, bij zijne ingediende nota's vermeld, langzaam en voorzigtig voort te zetten; de gestrenge toepassing der wetten hoofdzakelijk tot groote en erkende misdadigers te bepalen, en in het algemeen dat onderzoek meer te doen strekken, tot voorkoming van gelijksoortige misdaden en misbruiken voor den vervolge, dan tot vervolging en bestraffing van vroeger gepleegde, vooral wanneer reeds veel tijd, sedert het plegen daarvan, mogt zijn verloopen.

b. Om sukcessievelijk, en naar gelang van den voortgang van het onderzoek, omtrent de onderscheidene punten, de noodige maatregelen aan het gouvernement voor te stellen, tot geleidelijke verbetering van de bestaande gebreken en dwalingen; wordende van het beleid en doorzigt van een ambtenaar die, gelijk hij direkteur-resident, reeds zoo lang in onderscheiden betrekkingen tot de inlandsche bevolking had gestaan, verwacht, dat hij met behulp van het ter zijner beschikking gestelde verbeterde personeel van europeesche ambtenaren, dezen belangrijken last zou weten te volbrengen, zonder aanleiding te geven tot bewegingen van vrees en onrust onder de bevolking, welke bij de uitvoering van dien last, men mogt het zich niet verbergen, ligtelijk zouden kunnen ontstaan door overijling en min beraden overleg.

Drie maanden later, en wel bij resolutie van den 27sten Januarij 1824 no. 31, werd eene organisatie van het inlandsch bestuur in de residentie Rembang gearresteerd, waarbij, onder anderen, de regentschappen Lassem en Djipan werden ingetrokken, en daarentegen opgerigt een nieuw regentschap, onder de benaming van Radjakwessi (later, blijkens Staatsblad 1828 no. 69, genaamd Bodjo Negoro) ten gevolge waarvan, de residentie Rembang verdeeld werd in de vier, thans nog bestaande regentschappen, met namen: Rembang, Toeban, Radjakwessi en Blora.

Bij dezelfde resolutie werd de resident, — naar aanleiding van het door hem medegedeelde gevoelen, dat de regent van Rembang, door ver gevorderden ouderdom en andere opgegeven redenen, voor die betrekking weinig geschikt was, — aangeschreven om te berigten, of de zoon van dien regent, hem als zoodanig zou kunnen opvolgen, — „verlangende de hooge regering, dat, wanneer er geene gewigtige redenen voor het tegendeel bestaan, de zoons der regenten, zooveel mogelijk, hunne vaders in die betrekking opvolgen."

Onder de voorstellen die de resident, naar aanleiding der vastgestelde organisatie, deed, was ook dat: om de regenten van Rembang en van het ingetrokken regentschap Djipan, omtrent welker ongeschiktheid hij reeds vroeger vertoogen had ingediend, te pensioeneren, en door andere geschikte per-

sonen te doen vervangen. Hij toonde aan, dat geen der zonen van die regenten, hen als zoodanig konden vervangen, en stelde twee andere inlandsche hoofden als regenten voor.

Met terzijdezetting van dit voorstel, benoemde de regering, bij resolutie in rade, van den 9den Maart 1824 no. 33, den regent van het ingetrokken regentschap Djipan, tot provisioneelen regent van Radjakwessi; — en gaf den resident, naar aanleiding van zijn voorstel, om dien regent en den regent van Rembang te pensioeneren, te kennen:

„Dat de hooge regering, hoezeer ten eenenmale vreemd aan de gedachte, dat de regenten op Java langer eenigen invloed zouden kunnen uitoefenen, waardoor het gouvernement zou kunnen worden verontrust, echter van gevoelen is: dat van dien invloed, *ten goede*, nog een zeer nuttig en onmisbaar gebruik kan worden gemaakt; weshalve het belang van het gouvernement vordert, de genegenheid van dezé inlandsche ambtenaren en van hunne familiën, zooveel mogelijk te winnen en te onderhouden.

„Dat om die reden, en om het vertrouwen der regenten te behouden en te bevestigen, bij de aanstelling en afzetting van die ambtenaren, met de meeste omzigtigheid behoort te worden te werk gegaan, en in geen geval, dan om dringende en kenbare redenen, moet besloten worden, de leden hunner familiën voorbij te gaan."

Op grond hiervan, werd de resident uitgenoodigd: volledig te berigten, omtrent *alle* de zonen van de beide genoemde regenten.

De resident voldeed aan dien last in Julij 1824. Hij toonde toen nader de noodzakelijkheid aan, om de regenten van Rembang en Radjakwessi te ontslaan, alzoo hij toen de volle overtuiging had verkregen: „van het slechte karakter en de ongeschiktheid van den eersten, en van de allezins lage handelwijze en onbekwaamheid van den tweeden." Naar 's residents bij vernieuwing uitgedrukte meening, konden geen der zonen van die regenten, hunne vaders als zoodanig vervangen.

Zoo bleven de zaken, toen er eene gebeurtenis plaats had van het hoogste gewigt. De regering ontving, in het laatst van 1824 van den resident van Rembang, sukcessievelijk de volgende missives:

1. Van den 9den November 1824, houdende berigt, dat op den 16den Oktober bevorens, de adsistent-resident van Radjakwessi, J. Borwater, des avonds, in zijn eigen woonhuis, door een inlander met een scherp wapen was aangevallen en gewond; en dat de dader van dit misdrijf, dadelijk zijnde nagezet, bij die gelegenheid was gewond en afgemaakt. De resident bood het relaas aan, van het voorloopig door hem ingestelde onderzoek naar de oorzaken en omstandigheden van deze poging tot moord, welk onderzoek nog geen licht over deze zaak had verspreid. Vermits de adsistent-resident Borwater, in naauwe betrekking van bloedverwantschap stond tot den resident, verzocht deze, van de verpligting tot verder onderzoek ontheven te worden; terwijl hij de noodzakelijkheid aantoonde, om genoemden adsistent-resident, die te Radjakwessi zijn leven niet meer zeker was, naar elders over te plaatsen.

2. Van den 23sten November 1824, waarbij werd medegedeeld dat, sedert de aanvankelijk verkregen informatiën, eene verklaring was gedaan, volgens welke de regent van Radjakwessi, 300 spaansche matten zou hebben uitge-

loofd, voor het vermoorden van den adsistent-resident Borwater; terwijl, volgens bekomen inlichtingen, de moordenaar zich, denzelfden dag op welken hij zijne misdaad gepleegd had, bij een vertrouweling van gemelden regent had opgehouden. De resident drong nader aan op de overplaatsing van Borwater, en berigtte tevens, dat het inlandsch bestuur, in het algemeen, de zaak van den moordaanslag weinig ter harte nam.

3. Van den 24sten December 1824, houdende nader verslag van het voortgezet onderzoek, met aanbieding van onderscheiden verklaringen en verhooren: en voorstel om den regent van Radjakwessi, tegen wien veel suspicie bestond van deelneming aan den moordaanslag, uit zijn regentschap te verwijderen.

Bij resolutie in rade, van den 11den Januarij 1825 no. 21, verplaatste de regering den ambtenaar Borwater naar Bezoeki, en droeg het verder onderzoek in deze zaak, aan eene speciale kommissie op, bestaande uit: den omgaanden regter in de Soerabayasche afdeeling, een lid uit den raad van justicie te Samarang, en den adsistent-resident van Toeban.

Zoo als wij gezien hebben, had de resident van Rembang, reeds in Julij 1824, dus lang voor den bedoelden moordaanslag, voor de tweede maal en dringend, de noodzakelijkheid aangetoond, om de regenten van Rembang en Radjakwessi te ontslaan,

In voorloopige beschikking hierop, werd, bij resolutie in rade, van den 22sten Februarij 1825 no. 12, door de regering bepaald:

a. Ten aanzien van den regent van Rembang. Dat de resident, die zich ten zijnen opzigte slechts in algemeene bewoordingen had uitgelaten, nader en meer bepaald moest berigten, omtrent het gedrag en de werkzaamheid van dien regent, sedert de werking van de inmiddels, krachtens de hiervoor aangehaalde resolutie van 27 Januarij 1824 no. 31, ingevoerde nieuwe organisatie van het inlandsch bestuur.

b. Ten aanzien van den regent van Radjakwessi. Dat het evenbedoelde, door de regering aan eene speciale kommissie opgedragen onderzoek, in zake van den moordaanslag op den adsistent-resident Borwater, zou worden afgewacht.

Aan den bij *a* bedoelden last, voldeed de resident inzoover, dat hij bij missive van 22 April 1825 no. 28, te kennen gaf: — dat hij, ten aanzien van den regent van Rembang, niets kon voegen, bij hetgeen hij omtrent hem reeds had opgegeven; — dat hij, ingevolge den last, hem door den gouverneur-generaal, in Februarij 1824, mondeling gegeven: om alsnog te beproeven, dit inlandsch hoofd op eene nuttige wijze werkzaam te doen zijn; in het begin van hem had gebruik gemaakt; maar dat hij daarvan was moeten terugkomen, aangezien de regent steeds ongeschikt voor zijne betrekking was en bleef, en de zaken niet naar behooren behandelde; — dat bovendien, de regent de inlandsche hoofden met zooveel onbescheidenheid bleef behandelen, dat slechts de vrees die hoofden had weerhouden, hem daarvoor openlijk aan te klagen; — dat hij, resident, op grond van een en ander, den regent tot niets meer had gebruikt, en zelf, met den patteh, het regentschap bestuurde; waarin hij echter dikwijls, door heimelijke opstokingen van den regent, werd tegengewerkt; — verzoekende de resident ten slotte, voor den vervolge verschoond te mogen blijven, om zich verder over gemelden inlandschen ambtenaar uit te laten.

In weerwil hiervan, bleef de regering, blijkens resolutie van den 14den Junij 1825 n°. 24, difikulteren in het voorstel, om den regent van Rembang te ontslaan. *)

De kommissie voor het onderzoek in het regentschap Radjakwessi, had inmiddels, onder dagteekening van 12 April 1825, haar rapport ingezonden. De prokureur-generaal, daarop gehoord, berigtte:

Dat, hoezeer de kommissie hare taak volkomen volbragt, en noch tijd, noch moeite gespaard had, om haar onderzoek en het rapport harer bevinding, zoo naauwkeurig en volledig mogelijk te maken, het haar echter niet gelukt was, de zaak tot volkomen klaarheid te brengen, en de schuld of onschuld van den regent van Radjakwessi in ontwijfelbare zekerheid te stellen.

Dat er intusschen, uit de voorhanden stukken, wel vermoeden tegen dien regent bestond; maar dat de uitslag eener procedure tegen hem, onzeker zou blijven en, indien er geene andere of nadere bewijzen voorkwamen, (hetgeen niet te voorzien was) vermoedelijk tot vrijspraak zou leiden.

Dat het hem desniettemin doelmatiger voorkwam, gemelden regent, ter zake als hier bedoeld, voor de regtbank van omgang te doen vervolgen, dan ten zijnen aanzien eene politieke dispositie te nemen.

Bij resolutie van den 17den Mei 1825 n°. 18, konstateerde de regering, na deze zaak rijpelijk te hebben overwogen: dat uit de stukken genoegzaam bleek, dat de regent van Radjakwessi in zijn gezag zóódanig was gedaald, dat het voor de dienst niet anders dan nadeelig zijn kon, hem langer in zijne betrekking tot het gouvernement, en tot de onder zijne bevelen staande bevolking te laten; en, — lettende op het hiervoren vermelde, afgescheiden van deze zaak, reeds vroeger door den resident gedaan voorstel, tot ontslag van dien regent, — ontsloeg de regering hem uit 's lands dienst, met bepaling, dat hij niet in het regentschap Radjakwessi mogt blijven gevestigd. Bij dezelfde resolutie,

*) Nadat de volgende residenten herhaaldelijk, doch te vergeefs, op het ontslag van den regent van Rembang hadden aangedrongen; diende de pattch van dat regentschap, in 1829, een rekwest aan de regering in, houdende verzoek, om tot regent te worden benoemd, op grond dat de regent, sedert zes jaren, geen dienst had gedaan, en het regentschap, gedurende al dien tijd, aan hem was opgedragen geweest. De resident van Rembang ondersteunde dat verzoek; bevestigde de waarheid van het door den patteh aangevoerde; verklaarde dat de regent werkelijk geen dienst had gedaan, noch onder hem, noch onder zijne voorgangers; en konstateerde, dat geen der drie zonen van dien regent, hem konde opvolgen, omdat zij hunnen vader, in al zijne slechte hoedanigheden, evenaarden. De regering verklaarde thans, bij resolutie van 21 Mei 1829 n°. 18: — "dat bij haar alsnu genoegzame overtuiging bestaat, dat hij (de regent van Rembang) geheel voor die betrekking ongeschikt is, en dat er termen genoeg bestaan, om hem uit eene betrekking te verwijderen, waarin hij sedert zoo vele jaren van hoegenaamd geen nut is geweest, en waarin hij zoo vele redenen tot gegronde klagten heeft gegeven;" — verder: dat zij geen bedenking had tegen de benoeming van den patteh, vermits de kinderen van den regent, wegens ongeschiktheid, niet in aanmerking konden komen om hem te vervangen. Op voorstel der regering werd, bij besluit van den kommissaris-generaal dd. 17 Junij 1829 n°. 8, gezegde regent eervol ontslagen en gepensioeneerd met ƒ200. — 's maands; terwijl voormelde patteh, in zijne plaats, benoemd werd tot regent van Rembang.

werd de oudste zoon van den outslagen regent in diens plaats benoemd; en tevens, aan de leden der kommissie van onderzoek de tevredenheid der hooge regering betuigd, over de uitvoerige, naauwkeurige en volledige wijze, op welke zij zich van hunne taak hadden gekweten.

Japara en Joanna. De resident van Japara berigtte, bij missive van den 11den September 1823 n°. 58, aan de regering: — dat een aantal landbouwers, inwoners van de onderscheiden regentschappen dier residentie, klagten tegen hunne dorpshoofden hadden ingebragt, wegens verhooging van landrenten, afpersingen van geld en knevelarijen van allerlei aard, in welke zij meenden, dat zelfs de distriktshoofden zouden deelen. De resident gaf daarbij te kennen, dat hij, de kostbare leefwijze van de meeste dier distriktshoofden vergelijkende met hunne in evenredigheid geringe bezoldiging van *f* 50 — 's maands, en daarbij tevens nagaande hunne naauwe betrekkingen van bloedverwantschap, enz. tot de regenten, niet vreemd was van het denkbeeld, dat de distriktshoofden zich ongeöorloofde winsten verschaften, en zelfs dat de regenten, die daarvan niet onkundig konden zijn, daarbij belang hadden. Hoe dringend ook ten deze een naauwkeurig onderzoek werd vereischt, verklaarde de resident, zich daarmede, uithoofde van zijne veelvuldige dagelijksche bezigheden, niet te kunnen belasten, hetgeen ook onraadzaam zou zijn, daar vele zaken door hem naar den landraad zouden moeten worden overgewezen, in welken de regenten, die waarschijnlijk, direkt of indirekt, tot de zaken of personen in betrekking stonden, zelve zitting hadden. Om die reden stelde de resident voor: het onderzoek naar, en de afdoening van de hier bedoelde klagten en andere zaken van gelijken aard, op te dragen aan den omgaanden regter, met last op dezen: om, in het belang der justicie, geen zitting te houden in de regentschappen, tot welke de aanklagers en aangeklaagden behoorden, en om hem, resident, van al het voorkomende mededeeling te doen.

Bij dezelfde missive, gaf de resident nog te kennen, dat vele bijzonderheden hem hadden overtuigd, dat *de billijke verdeeling der bouwlanden onder de gezamenlijke inwoners der dessas*, bevolen bij de artikelen 12, 14 en 15 van het besluit van kommissarissen-generaal, van den 4den Januarij 1819 n°. 1 (Staatsblad n°. 5), in de laatste jaren niet had plaats gehad, doch dat hij, om de aangevoerde redenen, niet in staat was, die verdeeling van nabij gade te slaan; terwijl hij, in de gegeven omstandigheden, die niet durfde toevertrouwen aan de regenten en mindere ambtenaren, welke hij anders daarmede zou kunnen belasten. Mitsdien verzocht de resident, dat daartoe een ambtenaar uit de residentie Samarang, met het landelijk stelsel bekend, aangewezen, en met de noodige geschikte inlandsche ambtenaren naar zijne residentie gezonden mogt worden, aan welke hij alsdan de noodige opzieners (kontroleurs) der landelijke inkomsten in zijne residentie, ter verdere adsistentie, zou toevoegen.

De gouverneur-generaal nam, na den direkteur der landelijke inkomsten en direkte belastingen te hebben gehoord, bij besluit van 5 Oktober 1823 n°. 2, in overweging:

Dat ter zake wel, in algemeene bewoordingen, het bestaan van knevelarijen was bekend gemaakt, maar niet bepaaldelijk eenig persoon of eenige

daadzaak was opgegeven, dadelijk vallende in de termen voor eene geregtelijke vervolging.

Dat mitsdien het onderzoek in deze, vooralsnog, niet kon worden opgedragen aan den omgaanden regter, die, uit den aard zijner verpligtingen, niet mogt ageren dan tegen personen welke, na de inwinning van voorbereidende informatiën, overeenkomstig de wet, zijn gesteld in staat van beschuldiging.

Dat het evenmin raadzaam zou zijn, dat onderzoek aan dien omgaanden regter op te dragen, niet *qua talis*, maar als aan een *specialen kommissaris*, omdat hij daardoor niet in zijn geheel zou blijven, wanneer hij later van dezelfde zaak zou moeten kennis nemen als regter.

Dat voorts gemeld onderzoek gevoegelijk zou kunnen worden opgedragen, aan denzelfden ambtenaar, aan wien de door den resident noodzakelijk geoordeelde nieuwe verdeeling der bouwlanden zou worden toevertrouwd; immers zoolang niet zou zijn gebleken, dat de te behandelen zaken zóó menigvuldig, en van zóó ingewikkelden aard waren, dat daartoe verdere buitengewone maatregelen werden vereischt, in welk geval eene nadere voordragt kon worden gedaan.

Het gouvernement bepaalde, bij het reeds genoemde besluit:

1. Dat het onderzoek in kwestie, voorloopig niet kon worden opgedragen aan den omgaanden regter.

2. Dat aan den resident tijdelijk zou worden toegevoegd, de kollekteur der landelijke inkomsten in de residentie Samarang, om hem resident behulpzaam te zijn, zoowel in het onderzoek der voorschreven klagten, als in de nieuwe verdeeling der bouwlanden onder de dessavolkeren, overeenkomstig de artikelen 12, 14 en 15 van Staatsblad 1819 n°. 5.

3. Dat gemelden resident werd aanbevolen, om bij die verdeeling met de meeste omzigtigheid te werk te gaan, zoodanig, „*dat, buiten noodzakelijkheid, de tegenwoordige bezitters, in hun bezit niet worden gestoord*", daarin volgende den geest der aangehaalde artikelen."

4. Dat de resident van Samarang werd aangeschreven, om zijn ambtgenoot te Japara en Joanna, op diens aanvraag, te adsisteren met alle zoodanige inlandsche ambtenaren in zijne residentie, als hem door dien resident zouden worden opgegeven; ten einde bij de bedoelde nieuwe verdeeling der velden behulpzaam te zijn.

Op de nadere vertoogen van den resident van Japara en Joanna, wijzigde de regering deze beschikking inzoover, bij besluit van 22 Oktober 1823 n°. 4, dat gemeld onderzoek werd opgedragen aan den fiskaal bij den raad van justicie te Samarang, die zich daaromtrent met den resident moest verstaan, en zich daarmede gevoegelijk zou kunnen bezig houden, te gelijk met het onderzoek naar in verband met die klagten staande zaken, waarmede hij door den prokureur-generaal reeds was belast, met bepaling, dat aan gemelden fiskaal in deze zou worden toegevoegd, de reeds genoemde kollekteur der landelijke inkomsten in de residentie Samarang, welke, dien onverminderd, moest behulpzaam zijn in de voren vermelde verdeeling der bouwlanden.

De resident van Japara en Joanna berigtte, bij missive van 23 Januarij 1824, dat hij eene billijke verdeeling der bouwlanden, onder de ingezete-

nen zijner residentie, overeenkomstig de bepalingen van Staatsblad 1819 no. 5, had tot stand gebragt, met behulp van meermelden kollekteur. Hij gaf tevens kennis, van den afloop van het, aan de hiervoren bedoelde kommissie opgedragen, onderzoek naar de klagten over misdragingen en knevelarij van het inlandsch bestuur in zijne residentie; ten gevolge van welk onderzoek hij, op verzoek der kommissie, drie dessahoofden in hunne funktiën had geschorst.

De kommissie zelve deed, bij missive van 24 Januarij 1824, verslag van haar onderzoek, en deelde daarbij als haar gevoelen mede: dat de plaats gehad hebbende afpersingen en knevelarijen van het inlandsch bestuur in Japara en Joanna, uithoofde van de groote menigte der daarin betrokken personen, niet wel aan een geregtelijk onderzoek konden worden onderworpen. De kommissie droeg daarom zoodanige maatregelen voor, als konden strekken, om dergelijke ongeregeldheden, voor den vervolge te voorkomen. Tot die voorstellen behoorden onder anderen: het pensioeneren of verplaatsen van den regent van Patti; het ontslaan van sommige en het verplaatsen van andere distriktshoofden, en het verleenen van autorisatie op den resident, om eenige dessahoofden af te zetten.

De resident gaf, bij missive van 5 Maart daaraanvolgende, nog kennis, van eenige nader bij hem ingekomen klagten van knevelarij tegen twee dessahoofden, welke hoofden hij, dientengevolge, in hunne funktiën had geschorst.

De direkteur der landelijke inkomsten en direkte belastingen, ter zake gehoord, bragt bedenkingen in, tegen de door de kommissie gedane voorstellen, voor zooveel betrof den regent van Patti en de dessahoofden.

De regering besliste, bij resolutie van 6 April 1824 n°. 27, als volgt:

1. Te diffikulteren in het voorstel der kommissie, om den regent van Patti te pensioeneren of naar elders te verplaatsen; — met aanschrijving echter op den resident, om dien regent te kennen te geven: „dat de hooge regering niet zonder ongenoegen heeft gezien, de ongeregeldheden, welke in zijn regentschap hebben plaats gevonden, en hem ernstig wil hebben aangemaand, om in het vervolg, aan zijne verpligtingen getrouw, daartegen te waken en te helpen waken.''

2. Drie distriktshoofden, in het regentschap Patti, te ontslaan.

3. Twee distriktshoofden van dat regentschap, naar andere distrikten over te plaatsen.

4. Den resident aangeschreven, onverwijld eene voordragt te doen, ter vervulling der krachtens § 2 ontstane vakaturen, en ter overplaatsing der bij § 3 bedoelde distriktshoofden.

5. Den resident aangeschreven, om aan twee distriktshoofden in het regentschap Koedoes, en aan drie distriktshoofden in het regentschap Joanna, het ongenoegen der hooge regering te betuigen: „over de ongeregeldheden, waaraan zij zich, in het bestuur der aan hen toevertrouwde distrikten, hebben schuldig gemaakt."

6. Den resident, omtrent de afzetting van dessahoofden in het algemeen, en in het bijzonder omtrent de hiervoren bedoelden, over te wijzen naar de bepalingen, voorkomende bij de publikatie van 8 Januarij 1819 (Staatsblad

no. 13), en speciaal tot de artikelen 1, 2, 3 en 4 dier publikatie, *) met aanbeveling: „om toe te zien, dat aan deze bepalingen, in den vervolge, stiptelijk de hand worde gehouden en niet toe te laten, dat over de verkiezing van dessahoofden eenig gezag, door de meerdere of mindere inlandsche hoofden, worde uitgeoefend."

7. Den resident aanbevolen: „naauwkeurig toe te zien op de uitvoering der bepalingen, voorkomende bij de publikatie van den 5den Januarij 1819 (Staatsblad n°. 10), †) nopens het aangaan van kontrakten met en tusschen de inlandsche bevolking, en te zorgen, dat die bepalingen ook van toepassing worden gemaakt, op de kontrakten, door regenten of mindere inlandsche hoofden, eventuëel met de dessavolkeren aan te gaan, hetzij omtrent de levering van volk voor huisselijke diensten, hetzij omtrent de levering van produkten en andere benoodigdheden; §) met last voorts, onder referte aan de motieven der resolutie van 9 Maart ll. n°. 18, **) om te zorgen dat bij zoodanige kontrakten, de landrenten, welke door de bevolking moeten worden voldaan, middellijk of onmiddellijk, niet betrokken worden; ten einde die bevolking duidelijk te leeren onderscheiden: welke voordeelen zij door eigen vlijt en nijverheid kan behalen, en welk het bedrag is, van hetgeen zij gehouden is aan den lande op te brengen."

8. Aan de hiervoren bedoelde kommissie: „het genoegen der hooge regering te kennen te geven, over de vlijt en de naauwgezetheid, waarmede zij het aan haar opgedragen onderzoek, naar de bestaande ongeregeldheden in de residentie Japara en Joanna, heeft aangevangen en ten einde gebragt."

Wij hebben zooeven aangehaald, de resolutie van den 9den Maart 1824 no. 18. Ziehier den hoofdzakelijken inhoud:

De resident van Japara en Joanna, had den direkteur der landelijke inkomsten en direkte belastingen, ter goedkeuring aangeboden, drie *door hem resident*, met de ingezetenen van drie dessas, aangegane kontrakten, voor de levering: van gras voor twintig paarden en het benoodigde brandhout, mitsgaders van vier man voor huisselijke diensten, een en ander *tegen betaling der landrenten*.

Genoemde direkteur gaf daarvan kennis aan de regering, onder mededeeling dat, — ofschoon die kontrakten, volgens Staatsblad 1819, n°. 10, alleen aan de registratie van den resident, ter plaatse waar zij werden aangegaan, waren onderworpen, en hij dus had kunnen volstaan met des residents missive, als verkeerdelijk aan hem gerigt, terug te zenden, — zich nogtans, bij die kontrakten, eene omstandigheid voordeed, welke hem bewoog de aandacht der regering daarop te vestigen; de omstandigheid namelijk: dat de verbindtenis was aangegaan, *tegen betaling der landrenten*. De direkteur betoogde het nadeel, dat kontrakten van dien aard, in het algemeen, op de inlandsche bevolking hebben, en de aanleiding die zij geven: „tot de herinnering aan een

*) Zie dit Tijdschrift 1864, 2de deel, pag. 413 en volgende.

†) Als voren, pag. 408 en volgende.

§) Vergelijk art. 29 van het, bij Staatsblad 1820 n°. 22, gearresteerde reglement; (zie de vorige aflevering van dit Tijdschrift, pag. 122) waarbij deze bepaling, alleen voor de regenten, reeds gemaakt was.

**) Hierna mede te deelen.

vroeger willekeurig bestuur, waarvan de schadelijke indrukken; nog niet geheel en al zijn kunnen uitgewischt worden."

Naar het inzien van den direkteur, waren de door den resident aangeboden en in het algemeen alle soortgelijke kontrakten: „strijdig met het gewenschte doel van het ingevoerde stelsel van landelijke inkomsten op Java, tot welks bevordering het volstrekt noodzakelijk is, dat de inlandsche bevolking, aan dat stelsel onderworpen, duidelijk leere onderscheiden, welke de voordeelen zijn, die zij door eigen vlijt en nijverheid kan behalen, en welke het bedrag is, van hetgeen zij als belasting aan den lande moet opbrengen; met de zekerheid tevens, dat er wetten en regten bestaan, om haar het ongestoord genot te verzekeren, van hetgeen zij door het eerste, boven het tweede, zal overwinnen; terwijl de onderwerpelijke kontrakten, verre van hiertoe bevorderlijk te zijn, de strekking hebben, om de inlandsche bevolking te verplaatsen onder het denkbeeld, dat zij, door leveranciën van bijzonderen aard, of door het verrigten van huisselijke dienstbaarheden, de belastingen kan afkoopen, welke zij aan den lande verschuldigd is."

In overeenstemming met het voorstel van genoemden direkteur, deelde de regering, bij de aangehaalde resolutie, deze bemerkingen aan gemelden resident mede; zond de kontrakten aan hem terug, met kennisgeving, dat zij stellig werden afgekeurd; doch met vrijlating, om andere overeenkomsten van gelijken aard, met de inlandsche bevolking aan te gaan, mits daarbij de landrenten, door die bevolking op te brengen, middellijk of onmiddellijk, niet betrokken, maar achtervolgd werden de voorschriften, gegeven bij meermeld Staatsblad van 1819, no. 10.

CHERIBON. Bij besluit der regering van 18 Januarij 1825, no. 12, werd de regent van Bengawan-wettan, benevens diens patteh, in de uitoefening hunner funktiën geschorst, ter zake van willekeurige handelingen. Uit het bij dat besluit bevolen onderzoek bleek, dat genoemde regent, eigendunkelijk:

1. twee personen had verheven tot *demang;*
2. twintig personen had aangesteld tot *ingebey;*
3. vier personen den titel van *mas* had gegeven;
4. vijf malen de schrijvers der distriktshoofden afgezet, anderen in hunne plaats benoemd, en aan deze meer beduidende namen gegeven had; en wijders, dat de regent zoowel als zijn patteh, gelden voor zich hadden gehouden, die hun verstrekt waren tot het doen van betalingen aan den inlander; terwijl bovendien gebleken was, dat de regent overmatig gebruik maakte van amfioen.

Dientengevolge werd door de regering, bij resolutie in rade van den 8sten Maart 1825, no. 20, — genoemde regent ontslagen, onder toekenning van een pensioen van *f* 100.— 's maands; — de patteh ontslagen; — de onwettig verleende rangen en titels vervallen verklaard, met uitzondering ten behoeve van drie personen, die zich onderscheiden hadden; — en eindelijk het regentschap Bengawan-wettan opgeheven, en het grondgebied ingedeeld bij de regentschappen Madja, Cheribon en Kandanghauër.

Het distriktshoofd van Kwali, regentschap Galoe, residentie Cheribon, was bij vonnis van de regtbank van omgang, bekrachtigd door het hooggeregtshof, veroordeeld tot de straf van twaalf jaren bannissement in den ketting, ter

zake van knevelarij en misbruik van gezag. De regent van Galoe en eenige andere bloedverwanten van dien veroordeelde, dienden aan de regering een verzoek om gratie in. Het hooggeregtshof en de prokureur-generaal, daarop gehoord, verklaarden: dat noch in het adres, noch in de processtukken, eenige termen hoegenaamd gevonden werden, om geheel of gedeeltelijk remissie van straf te verleenen, vermits, blijkens ingewonnen berigt van den omgaanden regter, de gekondemneerde, alleen uit aanmerking van zijn aanzienlijk geslacht, geen lijfstraf was opgelegd, tot welke hij anders ongetwijfeld, om zijne verregaande knevelarij en misbruik van gezag, zou zijn verwezen geworden. Op grond hiervan werd, bij resolutie van den 7den Oktober 1825, n°. 5, het verzoek om gratie afgewezen.

Uit het hiervoren medegedeelde, kan eenig begrip worden verkregen, van de gebrekkige zamenstelling en het moreel gehalte van het inlandsch bestuur op Java, in het tijdperk dat wij thans behandelen. Wij hebben ons bepaald tot enkele feiten, die wij aanmerkelijk hadden kunnen vermeerderen, indien het aangevoerde ons niet voldoende ware voorgekomen. Wij hebben ons daarbij opzettelijk beperkt, tot den tijd, die het uitbreken van den Javaschen oorlog is voorafgegaan; opdat aan dien oorlog niet zou worden toegeschreven, de zeer verschoonende wijze, waarop de indische regering van dien tijd, de gedragingen en misdragingen van vele hooge en lage inlandsche ambtenaren beoordeelde. De oorzaak van die verzoenende gezindheid ligt dieper; zij moet gezocht worden in de algemeenheid van het kwaad, en in het schier onmogelijke, om daarin op afdoende wijze te voorzien. Trouwens, laat ons billijk zijn. Wanneer, zoo als wij gezien hebben, de minister aan kommissarissen-generaal, op den 16den Januarij 1817, schrijven kon: — dat het tegengaan der ongeoorloofde handelingen van de hollandsche ambtenaren, eene bestendige waakzaamheid zou vorderen, *„vermits de vroegere inrigtingen maar al te veel aanleiding hadden gegeven, om zoodanige zoogenaamde stille inkomsten te wettigen, en vele der nog aanwezige voormalige ambtenaren, die niet als ongeoorloofd konden of zouden beschouwen;"* *) — zal, wel niet alles, maar toch veel van het hier medegedeelde verklaard worden. De onpartijdige zal moeten erkennen: dat de inlandsche ambtenaren, die men toch wel niet boven de hollandsche stellen zal, de traditioneele landsgebruiken, die in hunne schatting geen misbruiken waren, niet zoo spoedig konden vergeten; vooral niet, omdat de vroegere inkomsten, als gevolg van die traditioneele gebruiken, voor allen met uitzondering misschien van de regenten, vervangen waren, door karige en ten eenenmale onvoldoende geldelijke bezoldigingen. Zoo ontving een distriktshoofd, een zeer belangrijk persoon in de javaansche maatschappij, eene bezoldiging van f 50.— 's maands!

Wij hebben dan ook alleen den bestaanden toestand willen konstateren, en hopen, dat het door ons opgeteekende zal kunnen bijdragen, om de kennis van de javaansche maatschappij te vermeerderen. Daarbij moeten wij nog wijzen op eene, aan die maatschappij eigenaardige kwaal, namelijk: het bijgeloof. Daardoor wordt zij ligt bewogen, en sluwe bedriegers en misnoeg-

*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 2de deel, pag. 349.

den, die ten allen tijde hebben bestaan, hebben daarvan in hun voordeel steeds partij weten te trekken. Reeds hebben wij daarop gewezen, bij de beschrijving van den toestand in de residentie Bantam, en het daar gebeurde met den bedrieger Noriman. *) Het moge ons vergund zijn, onder vele, daarvan nog een paar voorbeelden, van nagenoeg denzelfden tijd aan te halen.

Eerste voorbeeld. Zekere Bagoes Wangsa, zoon van wijlen Bagoes Sanda, en broeder van wijlen Bagoes Jabien, beide beruchte roovershoofden in de Cheribonsche onlusten van 1818, had zelf, als een der aanvoerders van de muitelingen, aan die onlusten deel genomen; maar was, na de geleden nederlaag, gevlugt en had zich, onder een valschen naam, weten verborgen te houden, tot dat hij, in het laatst van 1825, in de kampong Bandoe, distrikt Pamanoekan, residentie Krawang, werd ontdekt. Hij hield daar ter plaatse nachtelijke verzamelingen van volk uit Cheribon, Indramayoe en Tjassem; had zich met eenigen der zijnen, aan de bevelen van het kampongs-(dorps-)hoofd onttrokken, en had zich reeds door zoogenaamde bezweringen, het uitdeelen van toovermiddelen en andere ongeöorloofde handelingen, een vrij groot aanzien onder de geringe bevolking weten te verwerven. Opgevat zijnde, werd hij, krachtens resolutie der regering van den 27sten December 1825, n°. 10, als gevaarlijk voor de rust, bij politieken maatregel, naar Banda verbannen.

Tweede voorbeeld. In 't laatst van Junij 1821, ontvlugtte zekere Sech Abdulla, voormaals kapitein der bengaleesche lanciers te Buitenzorg, uit de gevangenis te Batavia. Zes weken later verscheen die Bengalees in de residentie Buitenzorg, in het gewaad van een priester, en zich uitgevende voor een grooten heilige en afstammeling van den profeet Mohammed. Hij wist aldus de gemeente en zelfs de eerste hoofden der policie te verblinden, reisde gedurende eene maand van het eene distrikt naar het andere; werd overal als een heilige vereerd, en verwekte zich grooten aanhang. Zoodra van Batavia berigt ontvangen werd, dat genoemde Sech Abdulla, onder het gewaad van een priester, en onder den naam van Toewan Said Alowie, Buitenzorg doorkruiste, werden alle middelen in het werk gesteld, om zijn verblijf te ontdekken, hetgeen, door de verblindheid van de reeds door hem misleide hoofden, aan vele moeijelijkheden onderhevig was. De resident nam dus buitengewone maatregelen tot opsporing van dit gevaarlijk sujet, en het gelukte hem, dien bedrieger, omstreeks het midden van November 1821, te vatten. De resident deelde zulks, bij missive van 12 November 1821 n°. 94, aan de regering mede, goedkeuring vragende op de uitbetaling van vijftig gulden, aan de tot de opvatting gebezigde personen, welke goedkeuring verleend werd, bij de gouvernements apostillaire dispositie van den 14den dier maand n°. 3.

Derde voorbeeld. Ofschoon van anderen aard, dan de beide voorgaande, achten wij ook het volgende der melding waardig.

In November 1829, werden bij de chineesche graven te Batavia, maleische geschriften aangeplakt gevonden; terwijl zich gelijktijdig te Meester-Cornelis, in de nabijheid van Batavia, eenige dweepzieke inlanders vertoonden, welke het

*) Zie de vorige aflevering van dit Tijdschrift, pag. 88, in eene noot.

volk zochten op te ruijen. Aanvankelijk meende het bestuur, dat er eenig verband tusschen die twee voorvallen was. Bij nader onderzoek bleek echter, dat zoodanig verband niet bestond, maar dat de maleische geschriften, door den engelschen zendeling Medhurst, die in zijne woning een eigen drukkerij had, waren vervaardigd, gedrukt en aangeplakt; en dat, door denzelfden zendeling, eenigen tijd te voren, zeker door hem geschreven boekje was verspreid onder de chineesche bevolking, met de bedoeling, om deze minachting voor hare godsdienst in te boezemen.

De hoofdbaljuw van Batavia, van een en ander aan de regering kennis gevende, bij zijne missive van 16 November 1829, verklaarde daarbij, onder anderen: dat hij de handeling van den heer Medhurst ten hoogste moest afkeuren: vooral op een oogenblik, in hetwelk er werkelijk eene soort van gisting of strekking tot nieuwigheden onder de bevolking scheen te heerschen, en het aanplakken van maleische geschriften, als de hier bedoelde, welke van godsdienstigen aard waren, en die de meeste inlanders evenmin kunnen lezen als alle anderen, door de hiervoren vermelde dweepzieke inlanders, die zich te Meester-Cornelis vertoond hadden, zeer ligt tot een middel kon gebezigd worden, om de mohammedaansche bevolking tot meer geloof aan te sporen, en haar tot wangedrag op te ruien.

De hoofdbaljuw stelde daarom voor, beslag te leggen op de drukpers van den heer Medhurst, tot dat deze, die zich inmiddels tijdelijk naar het eiland Bali had begeven, van daar zou zijn teruggekeerd; en zulks ter voorkoming dat zijne bedienden, aan welke die drukpers was overgelaten, daarvan misbruik maakten.

De regering meende in dit voorstel niet te moeten treden; maar keurde strengelijk af het aanplakken der geschriften en het verspreiden der boekjes voormeld, zonder toestemming van het gouvernement, en zonder verlof van de plaatselijke autoriteit; zijnde door haar, bij resolutie van 31 December 1829, n°. 55, bepaald: dat de heer Medhurst, bij terugkeer van Bali, over deze handelingen, door de regering ten ernstigste zou worden onderhouden.

Omtrent de onrustige bewegingen te Meester-Cornelis, vinden wij, bij regeringsbesluit van 13 November 1829 n°. 1, aangeteekend: dat zekere inlander, welke voorgaf een profeet te zijn, die zich noemde Nabi Mohammad, en die beweerde het vermogen te bezitten van dooden te kunnen opwekken, zich door deze bedriegerijen een aantal volgelingen had weten te verschaffen. Deze dweepzieke menigte trachtte zich, op den avond van den 10^{den} November 1829, tegen de politiedienaren te verzetten, hetgeen haar niet gelukte, vermits de militaire bezetting dadelijk te hulp kwam; bij welke gelegenheid de zich noemende Nabi Mohammad het leven verloor, en veertig zijner volgelingen gevangen werden genomen.

Uitbreiding van het landelijk stelsel op Java.

Het landelijk stelsel werd, in het thans door ons behandelde tijdvak, uitgebreid door invoering:

1. in de residentie Krawang;
2. in de, van de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta, in pacht overgenomen landen van Djabarangka en Karangkobar, en
3. op het eiland Bawean, destijds behoorende onder de residentie Grissee, thans onder de residentie Soerabaya, waarbij Grissee later is ingedeeld.

Wij wenschen te eerder, omtrent elk dezer uitbreidingen, iets te zeggen, omdat daarbij bijzonderheden plaats hadden, welke niet van belang ontbloot zijn.

KRAWANG. Tot in 1824 werd, in de residentie Krawang, aan belasting geheven, *één vijfde gedeelte* van den werkelijken padi-oogst; terwijl een derde gedeelte van die belasting aan de inlandsche hoofden werd uitgekeerd.

Tijdens die wijze van heffing nog bestond, en wel bij missive van den 29sten April 1824 no. 76, vroeg de resident van Krawang, naar aanleiding eener vermeerdering van sawavelden, die verkregen was door het graven eener nieuwe waterleiding, hoe gehandeld moest worden, met de heffing van het gewas van deze nieuwe velden; onder mededeeling, dat van vroeger ontgonnen velden, eerst in het derde jaar na de ontginning, een begin met die heffing was gemaakt.

De direkteur der landelijke inkomsten, hierop gehoord, gaf te kennen: dat op Java, in het algemeen, het gebruik bestond, dat van nieuw ontgonnen sawavelden, in de eerste twee of drie jaren geen belasting geheven wordt; dat echter de duur der vrijstelling, in de onderscheiden gewesten, zeer verschillend was; terwijl de ondervinding tevens geleerd had, dat in sommige streken, waar sawavelden in overvloed ter ontginning gevonden werden, de landbouwers alleen nieuwe velden ter bebouwing hadden gebezigd, ten einde telkens de belasting te ontgaan; welk een en ander aanleiding had gegeven, tot het bepaalde bij art. 16 van het Staatsblad van 1819 no. 5, ten einde deze voor het gouvernement nadeelige handelingen zooveel mogelijk tegen te gaan.

De regering bepaalde, bij resolutie van den 18den Mei 1824 no. 4: dat de sawavelden in de residentie Krawang, die in het vorige jaar nieuw waren ontgonnen, of die in het vervolg nieuw ontgonnen zouden worden, de twee eerste volle jaren na de ontginning, vrij van belasting op het gewas zouden zijn;— en magtigde den resident, om die belasting ten behoeve van den lande, eerst in het derde jaar na de ontginning te heffen; met last echter, om daarbij te letten, op het bepaalde bij voormeld art. 16 van Staatsblad 1819 no. 5.

In hetzelfde jaar, en wel bij missive van den 2den November 1824 no. 51, deed de resident van Krawang het voorstel, om de hiervoren bedoelde, in zijne residentie gebruikelijke heffing, die in de uitvoering drukkend was voor den geringen man, en ook 's lands belangen niet genoeg waarborgde, te doen vervangen door eene belasting, bij aanslag uit te schrijven over de bebouwde velden, ongeveer op de wijze, als het middel der ongebouwde eigendommen, in de residentiën waar het landelijk stelsel was ingevoerd.

Bij resolutie van den 25sten Januarij 1825 no. 25, bepaalde de regering:

1. Dat dadelijk in de residentie Krawang, voorzoover die uit gou-

vernementslanden bestond, *) het landelijk stelsel zou worden ingevoerd; waarbij zoo veel doenlijk moesten worden opgevolgd, de bepalingen vervat in Staatsblad 1819 no. 5.

2. Dat art. 4 dier bepalingen, voor de residentie Krawang, inzoover werd geamplieërd, — „dat, voor de berekening van de opbrengst, provisioneel en tot dat daaromtrent nadere bepalingen zouden zijn gemaakt, geen hooger aandeel voor den lande zou mogen worden genomen dan van *twintig ten honderd op het werkelijk padi-gewas.*" †)

3. Dat, door de invoering van het landelijk stelsel in de residentie Krawang geen verandering zou worden gebragt, in het daar bestaande stelsel van monopolie omtrent de koffij.

4. Dat de, voor het in te voeren landelijk stelsel, gevorderde inlandsche hoofden, ten spoedigste zouden worden in dienst gesteld; met dien verstande echter, dat het geheel der daarvoor voor te dragen uitgaven, niet zou mogen te boven gaan, het *één derde* van het bedrag van den aanslag der landrenten, of zooveel als, toen en vroeger, aan de inlandsche hoofden aldaar, van het ten behoeve van den lande geheven gewas, werd toegekend.

De resident van Krawang gaf hieraan onmiddellijk uitvoering; en deed, bij missive van 11 April 1825, verslag van zijne verrigtingen, waaruit bleek:

Dat hij, bij die gelegenheid, een naauwkeurig onderzoek, naar den grondeigendom van het dorpsbestuur in zijne residentie, had ingesteld; wordende het resultaat zijner bevinding medegedeeld §).

Dat de aanslag der landrenten, na aftrek van de meerdere onkosten van personeel enz. *f* 7903.28 meer had opgeleverd, dan de vroegere zuivere inkomsten.

Dat hij, bij die gelegenheid, tevens eenige heerediensten, welke op de bevolking drukten, had kunnen doen ophouden of verminderen; en dat in het algemeen, de bevolking dit stelsel van belasting als eene weldaad erkende, ofschoon het bij de hoofden, door het verminderd gezag over hunne ondergeschikten, aanvankelijk niet zoo welkom was geweest.

De regering betuigde den resident van Krawang, bij hare resolutie van den 3den Mei 1825 no. 29, hare bijzondere goedkeuring, over de wijze, waarop hij aan hare bedoelingen uitvoering had gegeven.

LANDEN VAN DJABARANGKA EN KARANGKOBAR. Door de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta werden deze landen, gerekend van den 1sten Januarij 1825, voor een tijdvak van dertig jaren, in pacht afgestaan, tegen betaling, in evenredigheid van het afgestaan grondgebied, van *f* 100,000.— aan den keizer van Soerakarta, en van *f* 26,000.— aan den sultan van Djokjokarta.

De Djabarangkasche landen werden, blijkens de regeringsresolutie van den

*) Een groot deel dier residentie bestond, en bestaat nog, in partikuliere landerijen, even als de residentiën Buitenzorg, Batavia en het oostelijk gedeelte van Bantam.

†) Dat was dus gelijk aan de vroegere heffing van één vijfde van het gewas. Die maatstaf verschilde echter belangrijk, met dien in de andere residentiën aangegeven, waar het maximum was: voor sawas *vijftig*, en voor tegals *veertig ten honderd.*

§) Bij het departement van koloniën blijkt deswege niets anders, dan hetgeen hier wordt vermeld, zijnde getrokken uit den konsiderans der resolutie van 3 Mei 1825 n°. 29.

22sten Februarij 1825 n°. 7, ingedeeld bij de residentiën Samarang, Pekalongan en Kadoe. Het gedeelte komende onder Samarang werd genoemd: *distrikt Selokaton*, dat onder Pekalongan: *distrikt Keboemen*, en dat onder Kadoe: *distrikt Kebondalm;* met bepaling, dat de rivier Terong de grensscheiding zou uitmaken tusschen de distrikten Selokaton en Keboemen, en dat de rivier Toeren, van hàren oorsprong af, tot hare vereeniging met de rivier Loetok, de grensscheiding tusschen de distrikten Selokaton en Kebondalm, zou aanwijzen.

De Karangkobarsche landen, bestaande uit de toenmalige distrikten Karangkobar, Wirowari, en een gedeelte van het distrikt Kalibeber, werden, krachtens resolutie van den 22[sten] Maart 1825 no. 14, gevoegd bij de residentie Pekalongan. Zij werden verklaard, eene afzonderlijke afdeeling uit te maken, genaamd Karangkobar, waarvan het bestuur werd opgedragen aan een adsistent-resident.

Zoowel in de Djabarangkasche als in de Karangkobarsche landen, werd dadelijk het landelijk stelsel ingevoerd, overeenkomstig de daarvoor bestaande bepalingen. Alleen voor Karangkobar werden die bepalingen gewijzigd, bij de reeds aangehaalde resolutie van 22 Maart 1825 n°. 14, en wel in volgender voege:

De adsistent-resident, hoewel staande onder de bevelen van den resident van Pekalongan, werd provisioneel belast met de funktiën van kollekteur der landelijke inkomsten, en aan hem een onderkollekteur en verder personeel toegevoegd. Voorts werd bepaald, dat bij het formeren van den legger van den aanslag der landrenten, de belastbare velden en landen naauwkeurig moesten worden opgenomen, gesorteerd en geklassificeerd, met inachtneming der navolgende voorschriften:

a. dat de padi en djagong niet als de eenige maatstaven, van de waarde van het voortbrengsel der landen, zouden behoeven te worden aangenomen; maar dat die waarde ook zou kunnen worden berekend, naarvolgens andere soorten van meer winstgevende produkten, welke op de landen gekweekt werden; met vermijding nogtans, van eene te menigvuldige en in te veel onderscheidingen vallende sortering en klassifikatie *).

b. dat, met inachtneming van 's lands oude herkomsten en gebruiken, alle ontgonnen, en voor eene jaarlijksche bebouwing vatbare, velden en landen, aan de belasting moesten onderworpen worden, zoodanig, dat de dessahoofden voor den geheelen aanslag verantwoordelijk werden gesteld, en gehouden waren te zorgen, dat geene velden of landen, anders dan bij gebrek aan de noodige handen, onbebouwd bleven liggen.

Alverder werd bepaald dat, ten einde aan deze voorschriften op eene doelmatige en in het algemeen stelsel passende wijze te voldoen, de adsistent-resident, met het formeren van den aanslag belast, gehouden zou zijn, alvorens eenige sortering of klassifikatie tot basis van de belasting, definitief te adopteren, een gemotiveerde voordragt deswege, aan den direkteur der

*) Door deze bepaling, werd afgeweken van de beginselen, overeenkomstig het oude landsgebruik, door Raffles vastgesteld; terwijl het beginsel werd bekrachtigd, dat was aangenomen door den kollekteur, belast met de opname der residentie Kadoe. Vergelijk het medegedeelde op pag. 76, van de vorige aflevering van dit Tijdschrift.

landelijke inkomsten in te zenden, en de autorisatie van dien ambtenaar af te wachten: terwijl die direkteur werd uitgenoodigd, om voorloopig, en zonder op de voordragt van den adsistent-resident te wachten, dezen zoodanige instruktiën te geven, als hij, ter bespoediging van den aanslag, nuttig en doelmatig zou oordeelen.

Eindelijk werd voorgeschreven, dat het kohier van den aanslag, in voege voorschreven, voltooid zijnde, door den adsistent-resident moest worden aangeboden aan den resident van Pekalongan, om, na door dezen definitief te zijn gearresteerd, daarop de heffing te doen plaats hebben.

Bawean. Nadat de zaken op Bawean *) door eene kommissie waren onderzocht, werd voor dat eiland eene nieuwe organisatie gearresteerd, en bepaald, dat ook dáár het landelijk stelsel zou worden ingevoerd. De adsistent-resident van Toeban (residentie Rembang) werd gekommitteerd om de organisatie en het stelsel daar in te voeren.

Die ambtenaar berigtte aan de regering, bij missive van den 17den Mei 1825 nº. 15, dat hij geen gebruik had gemaakt van de bevoegdheid, hem verleend bij resolutie van den 8sten Februarij te voren nº. 33, om de inlandsche hoofden op Bawean, vooreerst nog te bezoldigen, óf *in land*, óf *in geld;* maar dat hij alleen tot het laatste was overgegaan, niettegenstaande de hoofden hunne bezoldiging liever *in land* zouden hebben genoten. Hij had echter bepaald: dat voorloopig, de niet in dienst van het gouvernement tredende radens en verdere bloedverwanten van den regent, zouden blijven in het bezit van de hun totdusver toebehoord hebbende landen, en zulks, op grond van hetgeen zijn onderzoek naar den staat van zaken op Bawean hem had bewezen, namelijk: dat dáár juist het tegenovergestelde bestond van hetgeen bij vroegere rapporten was opgegeven. Hem was toch gebleken: dat, wel verre dat op Bawean weinig of geen landbezit bij den geringen man zou bekend zijn, en dat het land schier uitsluitend aan de afstammelingen van den vroegeren vorst zou toekomen, de regent slechts in het bezit was eener matige uitgestrektheid lands, voor het grootste gedeelte door zijne voorouders met eigen hand ontgonnen, terwijl in het algemeen de regent en verdere hoofden, of de zoogenaamde grooten, slechts in het bezit waren van *een vierde gedeelte* der bebouwde velden van het eiland, meestal door hun eigen voorouders ontgonnen, of door aankoop van den geringen man verkregen. Al verder was gebleken, dat de geringe man op Bawean een landbezit had, „zooals (zegt de adsistent-resident) welligt nergens op Java, onder de inlandsche bevolking, wordt aangetroffen. De velden op dat eiland vervallen, bij overlijden, van den vader aan de kinderen, die ze onder elkander verdeelen, koopen en verkoopen, en daarmede handelen als met goed, hun in vollen eigendom toebehoorende. Een landbouwer heeft somtijds, in twee of drie verschillende dessas, of ook wel in eene en dezelfde dessa op meer dan eene plaats, stukjes grond van weinige vierkante roeden uitgestrektheid."

Genoemde ambtenaar gaf nog te kennen: dat de, vroeger op Bawean gebruikelijke, afstand van dessas aan de inlandsche hoofden, geheel verschil-

*) De oppervlakte van het eiland Bawean, werd destijds opgegeven te bedragen, 89 vierkante palen, en de bevolking te bestaan uit 20,646 zielen, waaronder zich bevonden 25 Europeanen.

lend was van het voormaals op Java bestaande, vermits die afstand alleen meêbragt, de beschikking over het volk van de dessa voor huisdiensten, en het genot van een klein aandeel in de algemeene belasting (*oemboel*); terwijl niet zelden degeen, aan wien zoodanige dessa was afgestaan, daarin geen enkele roede gronds bezat, en daarentegen eene dessa, in welke velden van zoodanig hoofd waren gelegen, aan een ander hoofd werd afgestaan.

Om de aangevoerde redenen, vermeende de adsistent-resident, dat geene geheel nieuwe verdeeling van velden, en toewijzing van deze aan den geringen man, kon plaats hebben.

Eindelijk voerde genoemde ambtenaar nog aan: dat hij het te meer noodzakelijk achtte, om aan de menigte kleine of groote landbezitters, bloedverwanten van den regent, welke *niet* in 's lands dienst konden worden opgenomen, vooreerst het bezit te laten van hunne, door erfregt, koop, of op dezelfde wijze als de geringe man, verkregen gronden; omdat, vermits het aandeel van den regent en van de overige bezoldigde hoofden, onder de bevolking verdeeld werd, het aan de familie van den regent blijvende gedeelte, slechts *een zesde* der bebouwde gronden van het eiland zou uitmaken, en daaruit 272 huisgezinnen, waaronder 100 werkelijk behoeftigen, hun bestaan zouden vinden.

De regering keurde, bij resolutie van den 16den Julij 1825 no. 8, de verrigtingen van meermelden adsistent-resident, in het algemeen goed; „voorbehoudens echter, vooralsnog, zoodanige aanmerkingen, als welke nader te maken mogten worden bevonden, op de ontneming van alle landbezit aan de bezoldigde hoofden."

De adsistent-resident voornoemd rapporteerde, bij missive van 30 Julij 1825 no. 47, omtrent den afloop van den aanslag der landrenten op Bawean, die voor dat jaar onzuiver bedroeg *f* 13,863. — Hij gaf daarbij te kennen: — dat de verdeeling der velden, vroeger door de thans bezoldigde ambtenaren bezeten, geregeld had plaats gehad; hoezeer niet zonder eenige moeijelijkheid, ten aanzien van zoodanige velden, welke zij bij erfenis (*poesakka*) bezaten; — dat mede door hem was geregeld, de restitutie van zaaipadi, de vergoeding van buffelloon, en verdere gemaakte onkosten, door de nieuwe vruchttrekkers aan de laatste bezitters van de verdeelde rijstvelden; zijnde, in overleg met den regent en patteh, vastgesteld, dat daarvoor zouden worden afgegeven, drie vierde gedeelten van hetgeen, na aftrek van een vijfde voor snijloon en van de belasting der landrenten, berekend in padi, zou blijken over te schieten van den oogst. *)

Alverder ontwikkelde genoemde ambtenaar op nieuw zijne meening, dat, niettegenstaande zijn aanslag van de landrenten veel lager was, dan de berekening van de vroeger op Bawean werkzaam geweest zijnde kommissie van onderzoek, deze toch nog als bezwarend voor de bevolking moest aangemerkt worden. Speciaal moest, naar zijn inzien, de prijsbepaling van de padi op *f* 3.— de hamat, door hem aangenomen als basis van den aanslag, hoezeer insgelijks

*) Uit deze regeling blijkt, dat met de verdeeling der velden niet gewacht werd, tot na afloop van den oogst; maar dat die plaats had, tijdens het gewas op die velden stond. In het algemeen zijn de mededeelingen omtrent Bawean, hoogst belangrijk voor de kennis van de wijze, waarop met het landbezit is gehandeld.

gesteld beneden hetgeen de evenbedoelde kommissie had aangegeven, bij de regeling van een volgend jaar, nader in overweging worden genomen; vermits het gebleken was, dat de prijs, tijdens den oogst, inderdaad nog lager liep; terwijl daarenboven de bepaling, ten aanzien der verschillende klassen van rijstvelden, op Java bestaande, voor Bawean lager zou moeten worden gesteld, omdat dáár de beste velden, gemiddeld slechts *tien-* of *twaalfvoud* het zaad teruggaven, en op Java niet zelden *vijftigmalen* het gezaaide werd opgebragt.

Bij resolutie van den 6den September 1825 no. 14, berustte de regering in den aanslag voor Bawean, zooals die voor 1825 was geregeld, met last echter op den adsistent-resident, uitdrukkelijk te onderzoeken, of de schaal van dien aanslag, voor het vervolg, niet zou kunnen en moeten worden verminderd; daarbij in het oog houdende: — „dat het, vooral bij de invoering van de landelijke belasting, steeds doelmatig is bevonden, die aanvankelijk zeer laag te stellen, en vervolgens geleidelijk op te voeren.”

Verschillende Mededeelingen.

Thans moeten wij, met een enkel woord melding maken, van eenige belangrijke regerings-verordeningen en merkwaardige voorvallen, behoorende tot het door ons behandelde tijdperk.

1. *Vijfjarige begrooting.* Bij koninklijk besluit van den 3den April 1825 no. 89, verhandeld bij de indische resolutie van 23 Augustus daaraanvolgende no. 3, werden bepalingen vastgesteld, omtrent de wijze, waarop de begrootingen voor Nederlandsch Indië voortaan moesten worden ingerigt en zamengesteld. Zij moesten, met afschaffing van de begrootingen van inkomsten, alleen bestaan in begrootingen van uitgaven, gesplitst in eene *gewone vijfjarige*, door den koning, op voordragt van den minister, vast te stellen, en in eene *buitengewone begrooting, telken jare*, daartoe termen zijnde, door den gouverneur-generaal in rade, onder 's konings nadere goedkeuring, op te maken. Bij het ontwerpen van gemelde *vijfjarige begrooting*, moest in het oog worden gehouden: — dat de uitgaven niet alleen uit de inkomsten konden worden bestreden; maar ook een jaarlijksch overschot aan inkomsten moesten opleveren.

2. *Bezuiniging.* Bij koninklijk besluit van den 5den April 1825 no. 96, werden, in 23 artikelen, bepaalde aanwijzingen gedaan aan de indische regering, tot vermindering der uitgaven in bijna alle takken van de dienst, en tot zooveel mogelijke vermeerdering der inkomsten, en zulks uit overweging: dat de noodzakelijkheid gebleken was, om de uitgaven van het bestuur in 's rijks overzeesche bezittingen, in verhouding tot de inkomsten, binnen naauwer grenzen te brengen, en dat de daaromtrent door de hooge regering van Nederlandsch Indië te nemen maatregelen, allezins zouden worden bevorderd, door het aanwijzen van 's koningswege van de hier bedoelde bepaalde punten, welker invoering, dien ten gevolge, bij het indisch bestuur, geene onderwerpen van nader onderzoek of overweging behoefden uit te maken.

3. *Javasche oorlog.* In het laatst van Julij 1825, brak in Djokjokarta, door het in verzet komen van den pangerang Dipo Negoro, de oorlog uit, die bijna vijf jaren duurde, en eerst, ten gevolge van de gevangenneming van

dien weerspannigen prins, in het laatst van Maart 1830, eindigde. Vele zijn de geschriften, die kunnen geraadpleegd worden over dien langdurigen krijg, welke zoovele menschenlevens kostte, zoovele schatten verslond, en zulke sterke slagboomen opwierp tegen de geleidelijke ontwikkeling van de talrijke hulpbronnen van het vruchtbare Java. Het zou ons te ver voeren, indien wij toegaven aan den lust om uit te weiden over dien merkwaardigen oorlog. Het moet ons daarom voldoende zijn, door de hiervoren medegedeelde bijzonderheden, omtrent den toestand van het inlandsche bestuur op Java, kort voor het uitbarsten van dien oorlog, misschien iets te hebben bijgedragen, om den algemeenen staat der Javaansche maatschappij in dat hagchelijk tijdperk, beter te doen begrijpen.

4. *Verandering in het bestuur over Indië.* Bij koninklijk besluit van 14 Julij 1823 n°. 94 was reeds aan den sekretaris van staat, Baron van der Capellen, overeenkomstig zijn verzoek, onder betuiging van 's konings meeste tevredenheid en goedkeuring, veroorloofd, om in den loop van het jaar 1824 op zoodanig tijdstip als hij daartoe het meest geschikt zou oordeelen, de funktiën van gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië en het opperbevel over de land- en zeemagt aldaar, ter provisioneele waarneming, van 's koningswege over te geven aan den luitênant-gouverneur H. M. de Kock, die in alles gelijke magt en gezag zou uitoefenen als een gouverneur-generaal over Nederlandsch Indië toekomt.

Eerst op den 1sten Januarij 1826, gaf de Baron van der Capellen het bestuur over aan den luitenant-generaal, luitenant-gouverneur H. Merkus de Kock. Blijkens de op dien dag uitgevaardigde publikatie, opgenomen onder n°. 1 in het Staatsblad van 1826, had de Baron van der Capellen, de eigenhandige kennisgeving ontvangen van 's konings verlangen, om zijn vertrek uit Indië niet later dan met het einde van 1825 te doen plaats hebben; en verklaart hij, bij die publikatie, dat hij, bij den wensch om de in een gedeelte van Java zoo noodlottig gestoorde rust vóór zijn vertrek geheel hersteld te zien, nog zou geaarzeld hebben, onder die omstandigheden, het bestuur in andere handen over te geven, indien 's konings begeerte minder stellig, en zijn pligt om daaraan te voldoen minder gebiedend ware geweest. De Baron van der Capellen verliet Indië, na aldaar gedurende bijna tien jaren aan het hoofd der zaken te hebben gestaan.

Intusschen was, bij koninklijk besluit van den 10den Augustus 1825 n°. 86, tot kommissaris-generaal in Nederlandsch Indië benoemd, de Burggraaf du Bus de Gisignies, die bekleed was met de vereischte magt om, als 's konings vertegenwoordiger, den staat van zaken in Nederlandsch Indië na te gaan, en de noodige voorzieningen te doen plaats grijpen. Zijne opene brieven van den koning, in de vergadering van de hooge indische regering van den 4den Februarij 1826, overhandigd hebbende, trad hij op dien dag in de uitoefening zijner gewigtige funktiën; terwijl de regering, met den luitenant-gouverneur-generaal de Kock aan het hoofd, het dagelijksch bestuur bleef behouden *).

Den 16den Januarij 1830 (Staatsblad n°. 8) gaf de Burggraaf du Bus de

(*) Zie Staatsblad 1826 no. 5.

Gisignies het bestuur over aan den gouverneur-generaal J. van den Bosch; met welke gebeurtenis het tijdperk sluit, dat wij thans behandelen.

5. *Voortgezette bezuinigingen.* Het verdient opmerking, dat de hiervoren medegedeelde koninklijke besluiten van 3 en 5 April 1825 no. 89 en 96, omtrent het invoeren van bezuinigingen, en van den 10den Augustus daaraanvolgende no. 86, waarbij een kommissaris-generaal werd benoemd, genomen werden, alvorens het berigt van den op Java uitgebroken oorlog in Nederland bekend was. De daarbij genomen buitengewone maatregelen stonden dus met die ramp in geen verband.

Bij publikatie van den 8sten Februarij 1826 (Staatsblad no. 6) herinnerde de kommissaris-generaal er aan, dat de koning reeds de noodige maatregelen genomen had om den min gunstigen staat, waarin zich de geldmiddelen van Nederlandsch Indië, ten gevolge van een zamenloop van verschillende oorzaken, bevonden, onverwijld te herstellen en op eenen vasten en geregelden voet te brengen. Hij gaf tevens te kennen, dat maatregelen zouden vereischt worden, om de zaken op den eenmaal geregelden voet te houden, en alle nieuwe verachtering in den financiëelen staat voor te komen; welke maatregelen welligt, voor het oogenblik, ongunstigen invloed zouden uitoefenen op de belangen van sommigen, die in publieke betrekkingen geplaatst waren; maar wier noodzakelijkheid algemeen, zelfs door hen die er door getroffen werden, zou moeten worden erkend.

Weldra volgde dan ook de eene bezuiniging de andere, *) en kwamen vele ambtenaren buiten betrekking. Aan elk dier ambtenaren moest, ingevolge begeerte des konings, uitdrukkelijk worden aangeboden: de toekenning van gronden ter exploitatie, of wel vrije overtogt naar Nederland; terwijl aan hen, die noch van de eene, noch van de andere aanbieding wenschten gebruik te maken, een wachtgeld werd toegekend van het een derde der laatst door hen genoten aktiviteits-traktementen, mits niet te bovengaande de som van f 500.— 's maands.

Het ingevoerde bezuinigings-stelsel, werkte nadeelig op het spoedig ten einde brengen van den oorlog. Herhaaldelijk werd door de regering aan den kommissaris-generaal betoogd: dat alleen door de beschikking over ruime geldmiddelen, de rust op Java kon worden hersteld. Herhaaldelijk betuigde de luitenant-gouverneur-generaal, die door het bezoeken van het tooneel des oorlogs daarover kon oordeelen: dat daardoor alleen de vele zwarigheden konden worden te boven gekomen, en verzocht hij dat, met terzijdestelling van alle andere konsideratiën, in die geldbehoefte werd voorzien, en dat vooral: 1o. de bij kontrakten aan den keizer en andere vorsten toegekende gelden werden uitgekeerd; 2o. de goede diensten van sommige regenten beloond, zij aangemoedigd en de door hen geleden verliezen gelenigd werden, en 3o.

*) Van onderscheidene ijverige ambtenaren, werden bij de regering zelfs bezuinigingsvoorstellen ontvangen. Zoo werd, door den heer J. H. van IJsseldijk voorgesteld: 1°. de geheele inrigting der kruisprauwen in te trekken; 2°. eene jaarlijksche belasting van één gulden te leggen op het dragen van krissen of andere wapenen door de inlandsche bevolking, en 3o. voor de europeesche en inlandsche bevolking eene belasting in te voeren, op het houden van buffels, koeijen, schapen en geiten. Blijkens regeringsresolutie van 21 Februarij 1827 n°. 1, is van die voorstellen geen gebruik gemaakt.

dat de noodige onderstand werd verzekerd, aan de, door roof en plundering van de muitelingen, verarmde inlanders. 's Lands financiën lieten echter niet toe, dat aan al de dringende eischen naar behooren werd voldaan.

6. *Volks-armoede.* De ellende, als gevolg van den oorlog, was groot. De geringe Javaan heeft niet veel te verliezen: hij vervalt spoedig tot armoede, maar kan ook spoedig weder tot zijn vorigen staat van betrekkelijke welvaart terugkomen.

De resident van Pasoeroean berigtte, dat honderde menschen uit de vorstenlanden naar het Malangsche kwamen verhuizen, en zulks uit gebrek aan voedsel, zijnde die menschen uitgeput, en bijna naakt overgekomen, terwijl zij zich bereid verklaarden, zich door handenarbeid van het noodige te voorzien. De regent van Malang had hen daartoe in de gelegenheid gesteld; de resident had tegen de vestiging dier lieden geen bezwaar; hij vroeg echter de bevelen der regering, die bij resolutie van 23 Junij 1826 n°. 2 verklaarde, daartegen ook geen bedenkingen te hebben, en alleen een goed policie-toezigt voorschreef.

De resident van Kadoe deed al het mogelijke, om de vele ongelukkigen, die van alles beroofd rondzwierven, tot een werkzaam leven terug te brengen Hij moedigde hen aan, tot het bebouwen der ledigliggende sawavelden; hij verzocht en verkreeg in 1829 van de regering tweemalen voorschotten, telkens van *f* 3000.—, tot den aankoop van benoodigdheden van den landbouw; waarbij bepaald werd, dat die voorschotten zouden worden terugbetaald, één derde in 1830, en het overige in 1831, en dat de daardoor weder ontgonnen velden, eerst in 1832 in den aanslag der landrenten zouden worden begrepen.

7. *Statistiek.* Bij besluit van den 19den Mei 1827 no. 19, nam de kommissaris-generaal in overweging: — „dat het nut en belang, hetwelk er voor elken Nederlander in moet bestaan, om met den aard en den tegenwoordigen staat der O. I. Bezittingen, zoo met betrekking tot derzelver politiek bestaan, als ten aanzien harer rijkdommen, behoeften en belangen, de wetten en gewoonten der volken, volledig bekend te zijn"; — en verder: „dat tot de verkrijging van die kennis, in het bijzonder zou kunnen bijdragen, eene verzameling, bij wijze van statistiek, van alle zoodanige reeds vroeger ingediende of nader in te dienen authentieke stukken en rapporten, als welke daarop kunnen gerekend worden betrekking te hebben." Uit dien hoofde, bepaalde hij, onder anderen, bij gemeld besluit: „dat uit alle reeds vroeger bij het gouvernement ingekomen en nog verder in te komen statistieke opgaven van de O. I. Bezittingen, eene algemeene verzameling, onder den naam van *Statistieke Geschiedenis van het eiland Java en onderhoorigheden*, zal worden bijeengebragt en daargesteld." De behandeling van dien arbeid werd, bij datzelfde besluit, aan den heer G. de Serière opgedragen, wien toegang werd verleend tot het algemeen gouvernements-archief; terwijl alle departementen, autoriteiten en ambtenaren werden uitgenoodigd en gelast hem, op aanvrage, de gevorderde inlichtingen, mededeelingen en stukken te verschaffen.

8. *Kolonisatie.* Wij maken hiervan alleen melding, om de aandacht te vestigen op het allerbelangrijkst rapport, over dit onderwerp, van den kommissaris-generaal du Bus de Gisignies, van den 1sten Mei 1827, La. P2, elders

in zijn geheel opgenomen. (*) Wij kunnen dat uitgebreide stuk niet resumeren, zonder daaraan eenige vellen druks in te ruimen; terwijl onze eigenlijke taak reeds meer ruimte vordert, dan wij aanvankelijk vermoed hadden. Wij bepalen ons dus tot eene overwijzing naar het voor ieder verkrijgbare gedrukte stuk, en teekenen alleen aan, dat op pag. 45 van dat rapport gewezen wordt op het, op Java heerschend „beginsel van gemeen bezit, alleen voldoende om den landbouw, in iedere uitbreiding die hij ondernemen mag, te dooden;"— terwijl hij, als eerste middel om den landbouw op te heffen, op pag. 48 aanwijst: — „de vestiging en verzekering van het landbezit, en wel bepaaldelijk van het individuëel landbezit, als het eenige dat in staat is, eene genoegzame belangstelling in te boezemen, en eene krachtige inspanning van den arbeid op te wekken." En onmiddellijk daarop volgt dan: — „Zonder voorbarigheid, overhaasting, drift; maar met volharding en vasthoudendheid, geëvenredigd aan het belang der zaak, moet het bestuur dit punt steeds voor oogen hebben, en al zijne maatregelen daarop doen werken." — Wij kunnen echter de lezing van het geheele rapport niet genoeg aanbevelen.

9. *Regerings-reglement.* Men was tot nog toe ongelukkig geweest met de regerings-reglementen. Het eerste, dat van Januarij 1815, was in Nederland ontworpen, door den souvereinen vorst gearresteerd, vervolgens gedrukt en naar Indië gezonden; maar nooit dáár afgekondigd en in werking gebragt. Het tweede, dat van December 1818, was in Indië ontworpen door kommissarissen-generaal, krachtens de hun door den koning verleende magt; het werd gearresteerd en opgenomen in het Staatsblad van 1818, onder no. 87, en naar Nederland gezonden, alwaar het nimmer door den koning is goedgekeurd. Het derde reglement, dat van Augustus 1827 (Staatsblad n°. 89), werd in Indië ontworpen en gearresteerd door den kommissaris-generaal du Bus de Gisignies, krachtens de hem verleende magt, en „in afwachting van de definitieve bepalingen, welke door zijne majesteit, op de voordragt van hem kommissaris-generaal, ten deze zullen worden vastgesteld." Die definitieve bepalingen werden, in overleg met den generaal van den Bosch, zamengevat in het, bij koninklijk besluit van den 16den Mei 1829, n°. 6, gearresteerde vierde reglement, hetwelk door genoemden generaal van den Bosch, bij zijne optreding als gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, dadelijk werd in werking gebragt, blijkens publikatie van den 19den Januarij 1830 (Staatsblad n°. 10) en zulks: „ter vervanging van alle vroegere reglementen van gelijken aard."

10. *Koffij-kultuur.* Wij hebben vroeger †), de voorwaarden van de verhuring der koffijtuinen medegedeeld. Volgens art. 14 dier voorwaarden, verbond het gouvernement zich, om ten allen tijde den geheelen oogst aan te nemen, voor denzelfden prijs, voor welken jaarlijks de koffij, in voldoening der pacht, zou worden ontvangen. Tevens is de prijs, waarvoor de koffij door het gouvernement werd aangenomen, zoo als die jaarlijks bepaald was, door

(*) Zie D. C. Steijn Parvé. Het koloniaal monopolie-stelsel, getoetst aan geschiedenis en staathuishoudkunde, nader toegelicht; Zalt-Bommel, bij Joh. Noman en Zoon, 1851; alwaar het hier bedoelde rapport, met de bijlagen, ruim 240 bladzijden zeer kompressen druk beslaat.

†) Zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 2de deel, pag. 362.

ons medegedeeld tot en met 1826. Wij hebben daaruit gezien, dat die prijs, na in 1823 te zijn gestegen tot *f* 35.—, in 1826 was gedaald tot *f* 23.50 de pikol.

Voor 1827 werd die prijs (Staatsblad van dat jaar n°. 36), met wijziging van evenbedoeld art. 14, bepaald op *f* 18.— de pikol, wanneer de koffij *in voldoening van de landrenten der koffij-tuinen* werd opgebragt, en op *f* 15.— de pikol voor hetgeen bovendien, door de huurders der koffijtuinen, het gouvernement werd aangeboden. Uit de stukken over deze prijsbepaling blijkt, dat het gouvernement, in 1826, schade had geleden op het aannemen der koffij, in betaling van landrenten of bij inkoop, tegen den toen vastgestelden prijs van *f* 23.50 den pikol.

De prijs werd voor 1828 en 1829 (Staatsbladen van die jaren, n°. 15 en 30) bepaald op *f* 17.— de pikol *in voldoening van de landrenten der koffijtuinen*, en *f* 15.— anders.

11. *Mohammedaansche wetten.* Bij besluit van den kommissaris-generaal, van den 3den Augustus 1828, n°. 29 (Staatsblad n°. 55), werden gerenoveerd, de bij resolutie der indische regering van den 25sten Mei 1760, geapprobeerde civiele wetten der mohammedanen, voorzooveel betrof het eerste hoofdstuk, aangaande de sukcessiën *ab intestato.* In gemeld Staatsblad is dan ook opgenomen, de uit 63 artikelen bestaande eerste titel dier wetten, onder het volgende opschrift: — „*Compendium* der voornaamste civiele wetten en gewoonten, waarnaar de mohammedanen zich, in het decideren der onder hen opkomende verschillen, reguleren, ten opzigte van de sukcessiën, erf- en besterfenissen, alsmede hunne huwelijken en echtscheidingen, bijeenverzameld uit het Mohammedaansche wetboek, volgens de opgave der priesters en inlandsche hoofden, om onderhouden te worden, dáár en zóó het behoort."

12. *Bagelen.* Bij besluit van den kommissaris-generaal van 6 November 1828, n°. 14, werd het civiel gezag in de Bagelen (toen nog behoorende tot de Vorstenlanden), gedurende de destijds bestaande onlusten, opgedragen aan een civiel ambtenaar, met den rang van resident, en daarvoor benoemd, de gewezen resident van Samarang, van Lawick van Pabst.

13. *Nieuwe gronden aan het landelijk stelsel onderworpen.* Naarmate men meer bekend werd met de gesteldheid des lands, werden al meer en meer gronden, vroeger aan den aanslag der landrenten onttrokken, daaraan onderworpen. Een enkel voorbeeld zij ter verduidelijking genoeg.

De gevangenis te Indramayoe, residentie Cheribon, werd, tot in 1826, bewaakt door ingezetenen van de dessa Pegandjan, welke dienst, bij afwisseling, vier menschen daags vorderde; terwijl de gemelde dessa, om die reden, vrij was van de betaling van landrenten. Bij resolutie van 12 September 1826, n°. 6, ontsloeg de regering, op voorstel van den resident, genoemde dessa van deze haar opgelegde verpligting, met bepaling: dat hare bebouwde velden zouden worden begrepen in den aanslag der landrenten; terwijl, bij de gevangenis te Indramayoe, vast in dienst werden gesteld: een cipier op *f* 10.— 's maands en vier goelang-goelangs (policie-dienaren) elk op *f* 4.— 's maands. Door de indienststelling van dit personeel, werd dus eene jaarlijksche uitgaaf van *f* 312.— gevorderd; waartegen van de veertig jonken sawavelden, tot de dessa Pegandjan behoorende, eene landrente van ongeveer *f* 600.— 's jaars

werd getrokken. De bevolking was dus ontheven van eene lastige en bezwarende dienst, de schatkist werd bevoordeeld, en de gevangenen werden onder blijvend en beter toezigt geplaatst.

14. *Een in Nederland, in* 1829, *uitgesproken oordeel, over den toestand van Java.* In het tijdvak dat wij thans behandelen, werd de aandacht van het Nederlandsche volk, in openbare geschriften, zelden op den toestand der overzeesche bezittingen gevestigd. Onder die zeldzaamheden behoort een werk van ruim 300 bladzijden, in 1829 bij C. C. van der Hoek te Leiden in het licht verschenen, waarover wij een enkel woord moeten zeggen. Het is getiteld: Schetsen aangaande de landelijke administratie van Java, zoo als die geweest is, thans bestaat en zoo als die in te rigten is, door Pieter de Haan Pz. *)

De schrijver noemt den toestand, waarin het Javaansche volk destijds verkeerde, dien van *staatkundige slavernij.* Hij tracht aan te toonen, dat het stelsel der nederlandsche regering, totdusver (1829) was: het houden van de Javanen in den staat van vernedering en onwetendheid, waarin zij, onder het bestuur hunner eigen vorsten steeds gelaten waren, als het eenige middel, om die inkomsten te trekken, welke het volk verpligt wordt op te brengen, en die op geen andere wijze kunnen verkregen worden. Hij schrijft dien toestand toe, aan den invloed der staatkundige slavernij, niet alleen op de onderworpen menigte, maar ook op de verstandelijke, zedelijke en staatkundige beginselen van de gezaghebbenden. Die toestand is, volgens hem, het gevolg van verwaten trotschheid, die alle andere middelen veracht en waant, dat aan hare magt alles mogelijk en alles onderworpen is. Hij vraagt: zou een dom, onwetend volk, van den landbouw meer voortbrengselen verkrijgen, dan een beschaafd en door kennis verlicht volk? Zouden armoede en harde arbeid meer voortbrengen, dan vrije arbeid en het genot van de vruchten? Zouden goedwilligheid en regtvaardigheid, geen rijker vruchten opbrengen, dan dwang en onderdrukking? Voegt het ons, dat wij ons op den onverbeterlijken staat van den Javaan beroepen? Zijne gebreken (zegt hij) zijn de noodzakelijke gevolgen van den staat, waarin wij hem gehouden hebben.

De schrijver, na te hebben betoogd, dat het tijdvak van 1790—1811 verloopen is, zonder dat voor Java groote en beslissende maatregelen genomen zijn, niet meer dan geschied is in het bezit van twee eeuwen door de O. I.

---

*) De schrijver wordt, in verschillende biographiën voorgesteld, als een braaf en edeldenkend man, van veelzijdige verdiensten. Zie: Biographisch woordenboek van van der Aa, Algemeen noodwendig woordenboek der zamenleving; Hand. der jaarl. vergad. der Maatschappij van Ned. Letterkunde te Leiden, 1833, bladz. 33—38; Hand. van het Ind. genootschap te 's Hage, 7de jaarg. pag. 301, enz. enz. Van zijne hand was de in 1828 in de Hermes opgenomen vertaling van de stukken van Raffles over het landelijk stelsel. Van hem was de vertaling van Crawfurds History of the Indian Archipelago, in 1825 bij de wed. A. Loosjes Pz. te Haarlem in drie deelen uitgegeven, vermeerderd met uitvoerige inleidingen van zijne hand. Van hem waren meer andere geschriften over den handel en de koloniën, van 1823—1831 in het licht verschenen. Hij was van 1806—1809 chef der divisie voor de algemeene handelszaken bij het ministerie van marine en koloniën, uit welk ambt hij, door de intrekking daarvan, eervol werd ontslagen. Hij stierf te Leiden, den 5den Januarij 1833, in den ouderdom van ruim 75 jaren.

Kompagnie, vergelijkt daarmede hetgeen door de Engelschen, gedurende hun kortstondig bezit, is tot stand gebragt, en zegt: dat er meer bewondering toekomt aan het belangrijke dat zij verrigt hebben, dan dat het verwijt redelijk zou zijn, dat zij *niet meer* tot stand bragten; waarbij niet moet worden over het hoofd gezien, dat de tijd van hun bezit, die van het *terrorisme* is geweest, waarvan geen ander voorbeeld bestaat, gedurende welken het geheele kontinent van Europa, voor toevoer van tropische produkten, volstrekt gesloten was.

De schrijver toont verder aan, dat de overvloed van produkten, die Java in staat is voort te brengen, niet kon verkregen worden door het toen bestaande stelsel, dat daartegen onoverkomelijke hinderpalen in den weg legt. De produktie der koloniën, waar de landbouw door slavenarbeid werd verkregen, overtrof die van Java in zoo ontzettende mate, dat alle vergelijking onmogelijk was. De slavenmagt van die koloniën, stond tegenover de bevolking van Java, als 1 staat tot 18. En wanneer nu, gelijk wordt aangetoond, de slaven 5 en 6 maal zooveel geproduceerd hadden, als de bevolking van Java, dan volgde daaruit, dat de arbeid van den slaaf stond tot dien van den Javaan, als 1 staat tot 90 en 108 *). De schrijver wijt dit ongunstig resultaat van Java, aan kwalijk besteeden tijd en arbeid, en toont aan, dat de voorname oorzaak van volkswelvaart gelegen is in de oordeelkundige verdeeling van den arbeid, en dat de huishouding van Java op beginselen rust, die zoovele oorzaken worden, om de uitbreiding en de verbetering van den landbouw tegen te houden.

Nadat de schrijver zijne denkbeelden mededeelt, over het invoeren van het individuëel grondbezit, en het aannemen van een redelijker stelsel voor de Preanger-regentschappen, zegt hij, over de werking van het landelijk stelsel, het volgende:

„De wijze van berekening, waaraan men, in het landelijk stelsel, den landbouwer onderwerpt, is ongehoord, en zondigt in hooge mate tegen alle voorschriften van eene gezonde huishoudkunde. De opbrengsten van den landbouwer moeten eenvoudig en klaar uitgedrukt, naauwkeurig en vast bepaald zijn, en zonder ongelijkheid opgebragt worden; hij moet onbedwongen kennen wat hij moet opbrengen, zoodat hij niet alleen van allen argwaan ontheven is, maar dat het onmogelijk is gemaakt, dat hij aan de knevelarijen van roofzuchtige ambtenaren prijs gegeven wordt. Het loopt in het ongerijmde, zoo als tegenwoordig, onder het landelijk stelsel, de opbrengst van elken landbouwer opgemaakt wordt. Zijn zaaikoren wordt begroot en berekend; zoo ook de dagen, die hij tot ploegen gearbeid heeft; zoo worden nog vijf posten van arbeidsloon begroot en berekend; het totaal van het opgenoemde, wordt voor de helft afgetrokken van het halve produkt van het sawaveld, hetwelk de regering eischt, en, na zoo eene metaphysische rekening, blijkt dan eerst de opbrengst van den landbouwer. Zeker wordt er, onder de honderd Javanen, niet één gevonden, die in staat is, die rekening te begrijpen, veel min, dat hij in staat zou zijn, zelf zijne rekening te maken."

---

*) De schrijver neemt voor de bevolking van Java slechts vijf miljoen zielen.

Eindelijk: de schrijver wil het gezag der regenten en hoofden, zooveel mogelijk is, verminderen zonder hen te kwetsen, daar hij het onvoorzigtig acht hen tot vijanden van het gouvernement te maken; op die wijze, vreest hij van zoodanige vermindering van gezag geene nadeelige gevolgen; hij wil verder de emigratie bevorderen, de magt om Europeanen uit de kolonie te verwijderen, te niet doen; enz. enz.

Men lette er op, dat het hier bedoelde werk geschreven werd vóór de invoering van het kultuurstelsel.

Wij eindigen hier onze algemeene mededeelingen, om meer bepaald terug te keeren, tot de bijzondere onderwerpen met het landelijk stelsel in regtstreeksch verband staande.

Opname en meting der velden op Java.

Wij hebben reeds herhaaldelijk melding gemaakt, van de opname en meting der velden die, te beginnen met de residentie Kadoe, moest plaats hebben op Java, krachtens art. 22 der eerste provisioneele regeling van den aanslag en de invordering der landrenten (Staatsblad van 1818 no. 14); terwijl wij, in de vorige aflevering van dit Tijdschrift, uitvoerig hebben medegedeeld, op welke wijze aan dit voorschrift, in de residentie Kadoe, werd gevolg gegeven. Ook hebben wij bereids de aandacht gevestigd, op het talrijk personeel, dat voor die opname en meting was beschikbaar gesteld. Dat personeel was reeds in April 1818 benoemd, maar werd eerst, ten gevolge van verschillende omstandigheden, krachtens besluit van kommissarissen-generaal van 5 Januarij 1819 no. 29, te werk gesteld.

Wij moeten nu den verderen loop van dezen belangrijken arbeid nagaan.

Van Kadoe was de kommissie van opname verplaatst naar de residentie Rembang, ten einde aldaar de boschdistrikten op te nemen. Door het overlijden van den inspekteur der metingen, C. L. de Vos, kwam daarin stoornis.

De direkteur der bosschen, toen belast met de leiding, gaf, bij missive van den 27sten Junij 1824 no. 27, aan de regering een overzigt van den staat van het personeel, en van de werkzaamheden der landmeters; hij betoogde de noodzakelijkheid, om hen onder behoorlijk toezigt te stellen, waarvan zij sedert het overlijden van den inspekteur de Vos, verstoken waren, en gaf ook, op grond dat de metingen in de residentie Samarang moesten beginnen, in overweging, om met dat toezigt provisioneel den resident van Tagal te belasten, aan wien vroeger de direktie der metingen in de residentie Kadoe was opgedragen geweest.

Bedoelde resident verklaard hebbende, zich volgaarne met het beheer der metingen te willen belasten, werd hem dat, bij gouvernements besluit van den 22sten Julij 1824 no. 8, opgedragen, onder betuiging van het welgevallen der regering over die bereidwilligheid.

Die resident deed, bij missive van 17 December 1824 no. 15, verslag van het dientengevolge door hem gedaan onderzoek, ten aanzien van de kaarten en archieven der onderscheidene metingen, door wijlen den inspekteur de Vos verrigt; alsmede van hetgeen door hem was gedaan, met betrekking tot de

hem provisioneel opgedragen direktie. Hij behandelde bij dat rapport deze twee vraagpunten:

1. Welke zijn de middelen, om van het werk, behoorende tot de *kadastrale meting*, zooveel doenlijk een geheel te maken? en

2. Welk nut is er te trekken, uit de bereids gedane, afzonderlijke *topographische opnemingen?*

Zijn onderzoek had hem geleid tot het voorstel: om de gedane kadastrale metingen, welke zich tot de residentiën Kadoe en Rembang bepaalden, behoorlijk in kaart en zamenhang te brengen, en die wijders provisioneel te staken, en om vervolgens de werkzaamheden te vereenigen, tot het formeren eener algemeene behoorlijke kaart van het eiland Java, door topographische opneming, naar een door hem ontwikkeld plan en onder zijne direktie.

De direkteur der landelijke inkomsten en direkte belastingen vereenigde zich in het algemeen met deze beschouwingen, echter niet met het voorstel, tot het provisioneel staken van alle verdere kadastrale metingen. Hij betoogde, eensdeels: dat zonder zoodanige meting niet de kennis van de uitgestrektheid, gesteldheid en vruchtbaarheid der velden kon worden bekomen, die vereischt werd, tot het aannemen van vaste regelen voor den aanslag der landelijke belasting; en mitsdien het stelsel der landelijke inkomsten, tot zoo lang, niet dan op onzekere gronden kon worden toegepast en in werking gebragt; — en anderdeels: dat, hoe wenschelijk eene kadastrale meting van Java, voorzoover het aan het landelijk stelsel onderworpen is, ook wezen mogt, de ontoereikendheid van 's lands financiën tot het bestrijden dier groote uitgaaf, en het gebrek aan genoeg bekwame landmeters voor dit werk, aan de uitvoering daarvan, op dat tijdstip, onoverkomelijke hinderpalen in den weg stelden. Hij gaf dus in overweging een middenweg in te slaan, door namelijk een gedeelte van de door gem. resident voorgestelde bearbeiding der meting, dienstbaar te maken aan eene verdere meting van de landen en velden, tot de onderscheidene dessas en derzelver onderhoorige doekoes of gehuchten behoorende; hetgeen met tamelijke naauwkeurigheid en zekerheid door de inlandsche ambtenaren, over de waterleidingen gesteld, kon worden volbragt. Zoodanige wijziging zou, naar des direkteurs meening, behalve het nut der zaak zelve, nog het voordèel opleveren, dat bij eene eventuëele hervatting der kadastrale metingen, vele aanwijzingspunten zouden verkregen zijn, waardoor die meting alsdan zou worden bespoedigd.

De regering nam in aanmerking:

Dat, hoezeer destijds alle eenigzins te ontwijken buitengewone uitgaven, zorgvuldig moesten worden vermeden, de onkosten tot uitvoering van voormeld denkbeeld, het vooruitzigt opleverden van eene vermeerdering van inkomsten wegens landrenten, vermits hierdoor de nog bij die belasting onbekende velden zouden worden ontdekt, en de naar een te geringen maatstaf aangeslagen gronden, in betaling zouden worden verhoogd.

Dat daarentegen ook wel eene vermindering van belasting ontstaan zou voor die velden, welke welligt naar een te hoogen maatstaf waren aangeslagen; maar dat deze daad van billijkheid eerder de uitgaaf zou voorschrijven, dan daarvan terug te houden.

Dat, op de voorgestelde wijze ook nut zou worden getrokken van de groote

uitgaven, die reeds sedert zoo vele jaren waren besteed aan de kadastrale meting in de residentie Kadoe, en aan die van sommige blandongs in de residentie Rembang, die anders gevaar liepen geheel verloren te zullen zijn.

Dat het werk der meting geen uitstel duldde; eensdeels niet, om het belang der zaak, en ten anderen niet, omdat zich juist de omstandigheid aanbood, dat de voor die moeijelijke taak berekende personen, ter beschikking van het gouvernement en bereid waren zich met lust en ijver van die taak te kwijten.

Op grond hiervan, bepaalde de regering, bij resolutie in rade van den 14den Junij 1825 no. 19, het volgende:

I. Dat met den meesten spoed, de schetsen en andere bescheiden, welke van de bereids gedane kadastrale metingen in de residentiën Kadoe en Rembang aanwezig waren, behoorlijk in kaart en zamenhang gebragt, daarvan atlassen geformeerd, en voorts de tot het geheel behoorende berekeningen voltooid zouden worden.

II. Dat gelijktijdig zou worden gearbeid aan de opmaking en zamenstelling eener nieuwe en verbeterde kaart van het eiland Java, waarbij de volgende voorschriften moesten worden in acht genomen:

a. dat deze kaart zou worden te zamengesteld uit afzonderlijke kaarten, welke van de onderscheidene residentiën en regentschappen zouden worden vervaardigd.

b. dat de kaarten der residentiën zouden vervaardigd worden, op eene schaal van *twee palen op den rijnlandschen duim*, *) en bijeengebragt uit de speciaal-kaarten van de respektieve regentschappen, welke op de schaal van *één paal op den rijnlandschen duim* zouden worden vervaardigd.

c. dat de speciaal-kaarten der regentschappen zouden bevatten:

A. door naauwkeurige topographische opnemingen:
1. derzelver respektieve scheidingen;
2. alle de hoofdwegen, welke met rijtuig en geschut kunnen gepasseerd worden;
3. de hoofdrivieren en meren;
4. de voorname bergen.

B. bij figuratieve opname en aanwijzing:
1. de scheidingen der verschillende distrikten;
2. de voorname binnenwegen, die alleen te voet en te paard kunnen gebruikt worden;
3. de middelbare rivieren, uit welke water voor de besproeijing der velden getrokken wordt, mitsgaders de voorname moerassen;
4. de ligging van alle dessas (dorpen), welke een huurcedul (piagem) hebben voor het middel der ongebouwde eigendommen (landrenten), zonder hunne doekoes of onderhoorige gehuchten;
5. de ligging der middelbare bergen en van het gehakkeld gebergte, mitsgaders van al hetgeen met den naam van beweging van het terrein bestempeld wordt, en
6. de ligging van zware bosschen, zoo van djatti- als ander hout.

*) De paal heeft eene lengte van 400 rijnlandsche roeden.

III. Dat van alle dessas (dorpen), welke een huurcedul (piagem) voor het middel der ongebouwde eigendommen hebben, en van de doekoes of gehuchten, tot deze behoorende, eene afzonderlijke opmeting zou worden bewerkstelligd, ten doel hebbende: om de ligging, uitgestrektheid, aard en vruchtbaarheid van de velden en gronden te konstateren, binnen de bekende scheidingen dezer dorpen en gehuchten respektievelijk gelegen; waaromtrent in acht genomen moesten worden, de volgende voorschriften:

a. dat de opmetingen, onder de onmiddellijke leiding van de opzieners (kontroleurs) der landelijke inkomsten, moesten gedaan worden door de inlandsche beambten van de waterleidingen (*mantris oeloe-oeloe*).

b. dat de berekening der oppervlakte, moest geschieden door de opzieners der landelijke inkomsten, naar de landmaat van een *jonk* van 2000 vierkante roeden, verdeeld in *bouws*, elk een vierde gedeelte der jonk uitmakende.

c. dat, na deze opmeting en berekening, de velden en gronden moesten worden geklassificeerd, en hunne waarde berekend, naar aanleiding van een in te stellen onderzoek omtrent den aard, de soort, en de vruchtbaarheid in voortbrengselen, van den grond; welke berekening moest dienen, om het aandeel te bepalen, dat als *grondlast* moest worden opgebragt.

d. dat van elke dessa, met de daaronder behoorende doekoes, moest worden opgemaakt een proces-verbaal, in hetwelk de opmeting, de klassifikatie en de berekeningen, hiervoren bedoeld, moesten worden omschreven.

e. dat voor de werkzaamheden, in de vorenstaande §§ *c* en *d* vermeld, door den direkteur der landelijke inkomsten en direkte belastingen, eene afzonderlijke instruktie ontworpen, en aan het gouvernement ter goedkeuring aangeboden moest worden.

IV. Dat het geheel der voorschreven werkzaamheden, zou worden bestuurd door een ambtenaar, onder den titel van *direkteur der meting*, aan wien zou toegevoegd worden *een adjunkt-direkteur*, alsmede, behalve de vaste plaatselijke landmeters, *vier ambulante landmeters*, en wijders, voor het werk der topographische teekening en der berekening, *een dessinateur* en *een klerk-berekenaar*.

V. Dat door de respektieve residenten, aan den direkteur der meting moesten verleend worden: extrakten uit de onderscheidene statistieken, voorzoover de scheidingen der distrikten, regentschappen en residentiën betrof; en voorts inzage zou worden gegeven, van de figuratieve schetsen of kaarten, van de onderscheidene residentiën bestaande.

VI. Dat door de respektieve residenten, ten koste van den lande, aan de landmeters de vereischte kettingslepers zouden worden toegevoegd.

VII. Dat het bureau der meting zou worden overgebragt naar Banjarang, in de residentie Tagal, alwaar aan den teekenaar en den klerk-berekenaar voor de meting, verblijf zou worden aangewezen in den pasangrahan, tot het gouvernementshuis behoorende.

VIII. Dat het volgend personeel bij de meting werd benoemd:

Tot direkteur, de resident van Tagal, P. van de Poel, met behoud zijner betrekking en bezoldiging, maar onder genot van een daggeld van *f* 10.—, wanneer hij zich, ten dienste der meting, buiten zijne residentie zou bevinden.

Tot adjunkt-direkteur, de sekretaris der residentie Tagal, G. F. Koch, met

ontslag uit die betrekking, maar blijvend genot van het daaraan verbonden traktement, en een daggeld van *f* 6.—, bij werkzaamheid buiten de residentie Tagal.

Tot teekenaar, de 1ste luitenant der 20ste afdeeling infanterie, C. A. de Salis, op zijn toenmalig traktement en een daggeld van *f* 6.—.

Tot klerk-berekenaar, bij kontinuatie, L. Doppert, met behoud van het hem reeds toegekende traktement van *f* 350.— 's maands; met bepaling dat, bij eventuëele optreding van een ander in die betrekking, de bezoldiging slechts *f* 200.— zou bedragen.

Tot ambulante landmeters: S. Laup, J. Meijer, J. F. Goedkoop en J. van der Heijden, op eene bezoldiging van *f* 200.— 's maands en een daggeld van *f* 4.—, wanneer zij op het veld werkzaam zouden zijn.

IX. Dat de vaste plaatselijke landmeters het genot zouden hebben, van een gelijk daggeld van *f* 4.—, wanneer zij, op rekwisitie van den direkteur, op het veld werkzaam zouden zijn.

X. Dat, zoolang de direktie der meting zou zijn opgedragen aan den resident van Tagal, in die residentie zou worden geplaatst een adsistent-resident, tot waarneming van de gewone dienst.

XI. en XII. Benoeming van zoodanigen adsistent-resident, alsmede van een sekretaris der residentie Tagal; mitsgaders last om drie, bij deze organisatie niet opgenomen, nog dienst doende landmeters, tot pensioenering voor te dragen.

XIII. Dat werd goedgekeurd, de reeds aangevangen meting in de residentie Samarang, met last, om met dit werk behoorlijk voortgang te maken.

Naauwelijks was deze nieuwe organisatie in werking, toen op Java ontvangen werd, het hiervoren reeds vermelde koninklijk besluit, van den 5den April 1825 no. 96, houdende bepaalde aanwijzing van vele in te voeren bezuinigingen. Onder deze, bevatte § a van art. 11 van dat besluit, het uitdrukkelijk bevel, dat zoo spoedig doenlijk, en uiterlijk met 31 December 1825, moesten worden ingetrokken: — *„de kostbare metingen, in sommige gedeelten van Java, en laatstelijk in de bosschen, aangevangen.*"

De omschreven nieuwe organisatie, kon dus weinig of geen nut opleveren, veroordeeld als zij was, om kort na hare invoering, reeds te moeten vervallen.

Intusschen konden de talrijke, door den koning bevolen, bezuinigingen en intrekkingen, niet plotseling en te gelijk plaats hebben; maar moesten daarvoor onderhandelingen met de betrokken autoriteiten aangeknoopt, en voorbereidende schikkingen, ten aanzien van personeel en materiëel, getroffen worden. Van daar, dat de kommissie voor de meting, eerst een jaar na den gestelden termijn van 31 December 1825, kon worden ingetrokken, bij het nu volgend besluit van den kommissaris-generaal van den 11den Januarij 1827, nadat de direkteur der meting reeds vroeger van die funktie was ontheven.

No. 32. *In naam des Konings.*

De kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië.

Gezien het rapport van den direkteur der meting, dd. 14 Augustus jl. no. 73, strekkende om de kadastrale meting voor den tijd van vijf jaren uit te stellen,

en die door eene topographische meting te doen vervangen, ten einde eene goede kaart van het eiland Java bijeen te brengen.

Gezien het daaromtrent ingewonnen advies van de hoofddirektie van financiën, dd. 10 Oktober ll. nº. 9.

Gelet op § *a* van art. 11 van zijner majesteits besluit, dd. 5 April 1825 nº. 96. *)

Den gewezen direkteur der meting nader gehoord.

En in aanmerking nemende, dat de tegenwoordige staat der geldmiddelen de verpligting heeft doen geboren worden, om alle de bestaande inrigtingen die niet van de hoogste noodzakelijkheid zijn, te supprimeren.

Heeft goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. De direktie der kadastrale meting in te trekken, en aan het daaraan verbonden personeel eervol ontslag te verleenen.

Ten tweede. Den eersten luitenant der nationale infanterie C. A. de Salis, teekenaar bij de meting, ter dispositie van het militair departement te stellen, om dáár gezonden te worden, waar gemeld departement zulks zal noodig oordeelen.

Ten derde. Den luitenant-gouverneur-generaal te verzoeken, om aan hem, kommissaris-generaal, een voordragt te doen van het montant der wachtgelden, dat aan elk der door dezen maatregel uitvallende ambtenaren, zou kunnen worden toegestaan, totdat zij wederom in aktieve dienst zullen kunnen worden geplaatst.

Ten vierde. Het militair departement uit te noodigen, om aangaande de oprigting van eene topographische meting alhier, aan hem kommissaris-generaal, na de demping der onlusten op Java, een voorstel in te dienen van eenige officieren, die de vereischte geschiktheid zouden bezitten om, zonder bezwaar van het gouvernement, met gemelde topographische meting te worden belast.

Afschrift dezes, zal worden gezonden aan den luitenant-gouverneur-generaal, met verzoek: om voor de uitvoering daarvan de noodige zorg te willen dragen.

Buitenzorg den 11den Januarij 1827.
(*was get.*) LD. *Burggraaf* DU BUS DE GISIGNIES.

Voorgenomen herziening van het Landelijk Stelsel.

Herhaaldelijk is de dringende behoefte gevoeld, om het landelijk stelsel, zoo als dat op Java, sedert 1818, voorloopig werkt, te herzien en op hechte grondslagen te vestigen. De bekwaamste indische ambtenaren zijn daarvoor werkzaam geweest en hebben, vroeger en later, de aandacht der regering op de noodzakelijkheid van zoodanige herziening gevestigd. En toch, — een halve eeuw is bijna verloopen, en nog altijd blijft dat veelomvattend stelsel, dat jaarlijks miljoenen schats opbrengt, rondzweven in 't onzekere: *onder-*

*) Hiervoren omschreven.

scheidenlijk uitgelegd en toegepast, naar de sinnelijkheid der onderscheiden residenten en andere ambtenaren. *)

Eene krachtige poging tot herziening van het landelijk stelsel, werd in 1827 aangewend. De daartoe betrekkelijke regerings-stukken zijn te belangrijk, om ze niet in hun geheel over te nemen, waarop ze, als behoorende tot de geschiedenis van het stelsel, ten volle regt hebben.

In verband tot de hieronder breeder te omschrijven stukken, werd door de indische regering, bij resolutie in rade van den 31sten Julij 1827 no. 26, besloten: de volgende (op 11 Augustus afgegane) missive te schrijven.

Aan den kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië.

No. 1307. Batavia, 11 Augustus 1827.

Uwe excellentie heeft, bij missive van den 18den April jl. no. 23, ten fine van konsideratiën en advies, der regering toegezonden:

a. eene nota van den heer van Lawick van Pabst, handelende over het stelsel der landelijke inkomsten, en wel bepaaldelijk over de belasting op de ongebouwde eigendommen;

b. eene missive van den resident van Japara en Joanna, dd. 9 April jl., bevattende eene beoordeeling van de redeneringen en voorstellen, in de opgemelde nota vervat; mitsgaders zoodanige nadere voorstellen, tot verbetering van de wijze waarop thans het landelijk stelsel werkt, als, zijns inziens, voor die van den heer van Lawick van Pabst, zouden behooren te worden in de plaats gesteld.

Bij renvooi van den 21sten April jl. no. 22, heeft uwe excellentie mij vervolgens toegezonden, eene nadere missive van den resident van Japara en Joanna, dd. 15 te voren, strekkende ten vervolge van zijne vroegere, van den 9den derzelfde maand.

En eindelijk heeft de regering, onder geleide van uwer excellenties missive van den 7den Mei jl. no. 22, ontvangen de adviezen, door den fungerenden direkteur van 's lands middelen en domeinen, en door de residenten van Batavia, Preanger-regentschappen, Cheribon en Soerabaya, op de nota van den heer van Lawick van Pabst gediend, benevens de konsideratiën, door dezen ambtenaar, nader op de evengemelde stukken gegeven, in eene missive van den 1sten Mei jl.

Verlangende uwe excellentie, dat door de regering, op al de voormelde, sukcessievelijk in hare handen gestelde stukken, simul et semel, worde gediend van konsideratiën en advies, nadat zij daarop nader den provisioneelen direkteur van 's lands middelen en domeinen zou hebben gehoord.

*) De bekende, meermalen aangehaalde woorden, waarmede kommissarissen-generaal, de uitvoering van het stelsel door de britsche ambtenaren kwalificeerden; zie aanhef van het Staatsblad 1818 n°. 14; maar die, met evenveel zoo niet meer regt, de wijze van uitvoering sedert 1818 kenmerken.

Ik heb de eer, al de stukken hiernevens uwer excellentie weder aan te bieden, met bijvoeging tevens van het advies, door den provisioneelen direkteur voornoemd, onder dagteekening van den 3en Julij jl. no. 767, aan mij gediend; de vrijheid nemende, mij kortheidshalve aan den inhoud te gedragen.

De voorstellen van den heer van Lawick van Pabst, hebben hoofdzakelijk ten doel:

a. eene opmeting en klassifikatie der velden, door de distriktshoofden, geadsisteerd door zoodanige mindere hoofden, als daartoe in elke residentie meest geschikt zullen worden geoordeeld, en onder de leiding der inlandsche regenten en europeesche opzieners (kontroleurs);

b. de regeling der belasting;

c. een aanslag voor vijf jaren;

d. intrekking der vooruitbetaling van landrenten, met bepaling alleen, dat zij, vóór ultimo December van elk jaar, moeten zijn aangezuiverd;

e. intrekking, of althans beperking van de bevoegdheid, aan den landbouwer toegekend, om zijne landrenten, in stede van in geld, ook in produkten te voldoen.

De provisioneele direkteur van 's lands middelen en domeinen, erkent de noodzakelijkheid van eene behoorlijke meting en klassifikatie der velden, als de eenige grondslagen, waarop een regelmatig, overal gelijk werkend, stelsel van landrenten kan worden gebouwd. Ook beschouwt hij de middelen, daartoe door den heer van Lawick van Pabst aan de hand gegeven, als de zekerste en te gelijker tijd minst kostbare. Hij is echter van oordeel, dat, hoe wenschelijk de zaak ook in zich zelve moge zijn, het tegenwoordig tijdstip geenszins, tot het ondernemen der voorgestelde meting, gunstig kan worden geacht, omdat een maatregel, waarvan het gevolg zijn zou, dat menige akker, totdusver aan de belasting onttrokken, voortaan mede onder den aanslag wierd begrepen, ligtelijk bij de bevolking en hare hoofden (welke laatsten vooral voorondersteld mogen worden, het meest bij de verzwegene velden belang te hebben) eene gisting, of althans eene ontevredenheid zouden doen ontstaan, die in de tegenwoordige reeds zoo onrustige tijden, zorgvuldiglijk behoort te worden vermeden; terwijl bovendien ook, en afgescheiden van deze bedenking, zoo lang de onlusten op Java niet geheel zullen zijn gedempt, vele onzer beste inlandsche hoofden zich bij voortduring, met hunne barisans (inlandsche troepen), op de grenzen hunner distrikten zullen moeten blijven ophouden, zoodat het hun onder deze omstandigheden, in allen gevalle, tot de bedoelde opmeting der velden, aan genoegzamen tijd ontbreken zou; — weshalve hij, provisioneele direkteur, dan ook de zaak zou willen hebben uitgesteld, totdat de oorlog op Java geheel zal zijn geëindigd, en de rust weder eenigen tijd gevestigd.

Met opzigt tot de regeling der belasting, geeft de heer van Lawick van Pabst, onder anderen, in overweging: nog eene vierde klasse van sawavelden aan te nemen, en daarvan te heffen *een vierde* van het gewas; de heffing van de sawavelden der drie eerste klassen, latende op den tegenwoordigen voet.

De provisioneele direkteur verklaart zich tegen dit voorstel, omdat eene dergelijke bepaling, uithoofde van het gering getal sawavelden, die in de vierde klassse zouden vallen, hem onnoodig voorkomt. Hij zou ook de te-

galvelden van de 1ste, 2de en 3de klassen met opzigt tot de belasting, willen hebben gelijk gesteld met sawas van diezelfde klassen; daarin verschillende van den heer van Lawick van Pabst, die deze aan eene mindere belasting zou willen onderwerpen; doch daar hij ten deze, in het slot van zijne missive, geene speciale voorstellen doet, schijnt hij ook eene nadere bepaling omtrent dit punt tot rustiger tijden te willen hebben verschoven.

Hij verklaart voorts zich, na rijp overleg, niet te kunnen vereenigen met het denkbeeld van den heer van Lawick van Pabst, om den aanslag der landrenten voor vijf jaren in eens te regelen, niettegenstaande hij zelf, vroeger reeds, tot een aanslag voor drie jaren voorstel heeft gedaan; zijnde hij alsnu van gevoelen, dat het beter is, vooralsnog den aanslag, zoo als totdusver is geschied, te doen voor niet langer dan één jaar, zoowel uithoofde van den voortdurenden onrustigen staat van zaken op Java, als voornamelijk ook, om den onzekeren staat van het kopergeld, als cirkulerend medium, en deszelfs toenemende dépréciatie in verhouding tot het zilver, waardoor de landrenten, die voor een groot gedeelte in koper worden voldaan, nu reeds in effekte tot op de helft verminderd zijn. Hij merkt aan, dat het kwaad, uit voormelde dépréciatie te ontstaan, nog eenigzins zal kunnen worden voorgekomen, wanneer het gouvernement de landrenten, of deszelfs aandeel in het gewas, om zoo te spreken, voor denzelfden prijs réaliseert, als de landbouwer zijn produkt, omdat, naarmate deze meer koperen duiten voor zijne padi en rijst, bij de toenemende dépréciatie van die munt, ontvangt, hij ook voor het aandeel dat den lande toekomt, meer duiten zal kunnen opbrengen, hetgeen het geval niet zal zijn, wanneer de hoegrootheid der belasting voor een aantal jaren in nominale guldens is bepaald, als wanneer de dépréciatie der koperen munt, in verhouding tot zilver, geheel zal komen ten nadeele van het gouvernement.

De provisioneele direkteur vereenigt zich volkomen met den heer van Lawick van Pabst, omtrent het schadelijke der vooruitbetaling van landrenten, waardoor de landbouwer aan de woekerzucht van baatzoekende geldschieters wordt prijs gegeven. Hij ondersteunt mitsdien zijn voorstel, om die vooruitbetaling af te schaffen, en alleenlijk te bepalen, dat de landrenten vóór ultimo December van elk jaar zullen moeten zijn aangezuiverd.

Eindelijk is hij van gevoelen, dat eene formeele intrekking of beperking van de bevoegdheid, totdusver aan den landbouwer toegekend, om zijne landrenten ook in produkten te voldoen (ofschoon daarvan slechts zeer zelden wordt gebruik gemaakt), in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, ongeraden zijn zou, en ook uit een financiëel oogpunt, bij de bestaande dépréciatie der koperen munt, in welke het meerendeel der landrenten wordt voldaan, niet aan te prijzen, omdat het zelfs voor het gouvernement voordeelig zijn zou, bijvoorbeeld koffij tegen den voor dit jaar bepaalden prijs van ƒ 15.— (de pikol) aan te nemen, die toch altijd tegen ƒ 18.—, en dan nog wel in zilver zou kunnen worden geréaliseerd.

De regering, zich over het geheel vereenigende met de, hierboven kortelijk ontwikkelde, konsideratiën van den provisioneelen direkteur van 's lands middelen en domeinen, en met zijne voorstellen, welke hoofdzakelijk de strekking hebben, om (met uitzondering van het punt der vooruitbetalingen) voor-

alsnog, en in afwachting van rustiger tijden, in de bestaande inrigtingen omtrent het landelijk stelsel, geene wezenlijke verandering te maken of daartoe dadelijke maatregelen te nemen, — heeft dan ook gemeend, zich van eene analyse van de aanmerkingen, door de hierboven genoemde residenten, op de voorstellen van den heer van Lawick van Pabst gemaakt, alzoo aan die voorstellen zelve vooreerst geen gevolg zal kunnen worden gegeven, kortheidshalve te mogen onthouden.

Zij heeft de eer, overeenkomstig het geresolveerde in hare vergadering van 31 Julij jl., en naar aanleiding van het advies van den provisioneelen direkteur voornoemd, uwer excellentie in overweging te geven:

Eerstelijk. De voorstellen van den heer van Lawick van Pabst, vervat in zijne nota van den 29sten November 1826, en missive van den 1sten Mei jl. over het geheel te houden in advies, totdat die, na den afloop der onlusten op Java, en nadat de rust weder gedurende eenigen tijd zal zijn hersteld geweest, op nieuw zullen kunnen worden in overweging genomen; zullende alsdan tevens door uwe excellentie kunnen worden gedisponeerd, op het voorstel van den provisioneelen direkteur van 's lands middelen en domeinen: om hem direkteur, en vier of meer residenten en kollekteurs der landelijke inkomsten, te kommitteren, om zich te Samarang te vereenigen, ten einde aldaar, op de in deze verhandelde stukken, met elkander te raadplegen, en het gouvernement, over de daarbij voorkomende onderwerpen, een definitief voorstel aan te bieden.

Ten tweede. De residenten op Java, in wier residentiën het landelijk stelsel in werking is, aan te schrijven: dat de landrenten over het loopende jaar, vóór het einde van de maand December aanstaande, zullen moeten zijn ingekomen; met last om, voorzoover zij zulks ondoenlijk mogten oordeelen, of tegen deze bepaling bedenkingen hebben, daarvan aan den provisioneelen direkteur van 's lands middelen en domeinen kennis te geven.

Ten derde. Te bepalen dat, met intrekking van art. 6 van het besluit van kommissarissen-generaal, dd. 4 Januarij 1819 (Staatsblad nº. 5), te rekenen van primo Januarij 1828, geen vooruitbetaling op den aanslag der landrenten meer zal worden gevorderd.

Ten vierde. Daarentegen te bepalen:

a. dat de aanzuivering der landrenten, zal beginnen met primo Julij van elk jaar;

b. dat die zal moeten zijn afgeloopen, uiterlijk op den 31sten December van hetzelfde jaar;

met last aan de residenten om, wanneer er wettige en gewigtige redenen bestaan, hetzij om de aanzuivering der landrenten vroeger of later te doen aanvangen, dan wel om voor derzelver afbetaling een uitstel te verleenen, daartoe autorisatie te vragen van het gouvernement, door tusschenkomst van den provisioneelen direkteur van 's lands middelen en domeinen.

Ten vijfde. De residenten op Java, in wier residentiën het landelijk stelsel in werking is, aan te schrijven, dat het gouvernement, steeds doordrongen van de noodzakelijkheid, om de velden te doen meten en klassificeren, evenwel, uithoofde van omstandigheden, oordeelt, dit belangrijk werk vooralsnog te moeten uitstellen; — dat het desniettemin belangrijk wordt geacht, zooveel mogelijk, door andere gepaste middelen, bekend te worden, met de wezen-

lijke opbrengst der velden aan elke dessa verbonden, of door de inwoners bebouwd wordende, en dat hun residenten mitsdien wordt aanbevolen, om daartoe zoodanige maatregelen te nemen, als hun dienstig zullen voorkomen; zullende, wanneer eenmaal bekend zal zijn: hoeveel padi eene dessa gewoonlijk inoogst, hoeveel zij verder trekt van hare tegalvelden, en tot welken prijs zij hare padi of rijst kan réaliseren, — de regeling van den aanslag der landrenten, zoolang die nog jaarlijks en op den tegenwoordigen voet zal geschieden, daardoor gemakkelijker worden, en op betere gronden worden gevestigd; terwijl diezelfde kennis ook, bij de eventuëele meting en klassifikatie der velden en regeling van den aanslag over meerdere jaren, zeer nuttig zal worden bevonden.

Akkordeert met de origineele.
De waarnemend algemeene sekretaris.
(*was get.*) J. C. REIJNST.

De kommissaris-generaal beschikte al dadelijk overeenkomstig het bij art. 2, 3 en 4 voorgestelde, bij zijn besluit van 4 Oktober 1827 n°. 13 (Staatsblad no. 96) waarvan wij reeds vroeger aanteekening hebben gehouden. *)

Omtrent het voorloopig in advies houden der voorstellen, tot herziening van het landelijk stelsel ingekomen, vereenigde de kommissaris-generaal zich niet met de denkbeelden der regering, maar nam daarop het volgend besluit van 16 Oktober 1827, hetwelk bij regeringsresolutie van den 23sten dier maand n°. 5, verhandeld werd.

N°. 38. *In naam des Konings.*

De kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië.

Gezien eene Nota van den tegenwoordigen resident van Samarang, van Lawick van Pabst, hem kommissaris aangeboden, onder dagteekening van 29 November jl., en handelende over het vigerend stelsel van landelijke inkomsten.

Gelet op de konsideratiën en advies, deswege ingewonnen bij onderscheiden residenten; alsmede op de nadere ontwikkelingen van den heer resident voornoemd, bij missive van 1 Mei daaraanvolgende.

Gelet eindelijk op de konsideratiën en advies van den direkteur van 's lands middelen en domeinen, van 3 Julij jl. no. 767, en op die der regering van 11 Augustus jl. n°. 1307.

En overwegende de noodzakelijkheid, om in deze, in het belang van 's lands inkomsten en ter meer regelmatige werking van het stelsel, de noodige voorzieningen te treffen.

Heeft goedgevonden en verstaan:

Art. 1. Onder presidium van den direkteur van 's lands middelen en domeinen, eene kommissie bijeen te roepen, en haar, onder overlegging der stukken, derzelver onderzoek en overweging op te dragen, onder uitnoodiging van hem kommissaris-generaal, zoodanige gemotiveerde voorstellen aan te bieden, als waartoe zij aanleiding vinden, en zulks: zoo ten aanzien van hetgeen

*) Vergelijk het medegedeelde in eene noot, op bladz. 403 van het Tijdschrift voor N. I. 1864, 2de deel.

al dadelijk zou kunnen tot stand gebragt worden, als van hetgeen de kommissie zou mogen oordeelen, beter later, bij herstelde rust en vrede op Java, te kunnen in werking gesteld worden.

Art. 2. Tot leden dezer kommissie te benoemen, de heeren:

Residenten P. H. van Lawick van Pabst, D. W. Pinket van Haak en J. I. van Sevenhoven;

Adsistent-residenten C. F. T. Praetorius, J. H. Dickelman en J. Kortenbout van der Sluijs;

Opzieners (kontroleurs) der landelijke inkomsten J. C. Scharff, L. M. R. Couquerque en J. Persijn.

Art. 3. Den heer direkteur van 's lands middelen en domeinen te gelasten, om zonder verwijl, de benoemde leden aan te schrijven, zich tegen het door hem te bepalen, doch kortst mogelijk tijdstip, naar Samarang te begeven, om aldaar, onder zijne leiding, hunne werkzaamheden op te vatten; onder uitnoodiging aan den heer direkteur voornoemd, om hem kommissaris-generaal, met derzelver aanvang en verderen loop, bekend te houden.

En zal dit besluit aan de regering worden gekommuniceerd, ten fine van exekutie en verdere kennisgave aan de benoemde leden.

Salatiga, den 16den Oktober 1827.
(was get.) LD. *Burggraaf* DU BUS DE GISIGNIES.

Verschillende redenen verhinderden deze kommissie, om de haar opgedragen taak te volbrengen, zoo als blijken zal, uit het hier volgend besluit van den kommissaris-generaal, van den 30sten November 1829.

No. 26. *In naam des Konings.*

De minister van staat, kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië.

Gelet op deszelfs besluit van 16 Oktober 1827 no. 38, waarbij, onder het voorzitterschap van den direkteur van 's lands middelen en domeinen, te Samarang eene kommissie is bijeengeroepen, tot herziening van het vigerend stelsel van landelijke inkomsten.

In aanmerking nemende, dat die kommissie, bij het uitbarsten van de onlusten in het zuidelijk gedeelte der residentie Rembang, destijds, na het houden van een achttal bijeenkomsten, is verpligt geweest hare werkzaamheden te staken, aangezien eenige der leden eensklaps genoodzaakt zijn geworden, naar hunne standplaatsen terug te keeren.

Dat bijzondere redenen en omstandigheden verder gedachte kommissie verhinderd hebben hare werkzaamheden te hervatten en de haar opgedragen taak te voleindigen; — dat echter het belang der zaak medebrengt, om de eenmaal aangevangen deliberatiën over het bedoelde onderwerp, voort te zetten en het gouvernement, door sommige ambtenaren toegelicht, welke meer bijzonder met plaatselijke en praktische kennis zijn toegerust, in staat te stellen om eenmaal de werking van het landelijk stelsel op betere en meer regelmatige gronden te vestigen.

Gezien eene memorie, aan hem kommissaris-generaal ingediend, in dato 11 April ll., door den direkteur van 's lands middelen en domeinen, over het landelijk stelsel, naar aanleiding van de door dien hoofdambtenaar gedane onderzoekingen en gemaakte waarnemingen, gedurende zijne jongste reis naar het oostelijk gedeelte van Java.

Gezien de daarop schriftelijk ingediende aanmerkingen van den direkteur-generaal van financiën, en van den direkteur van 's lands produkten en civiele magazijnen, dd. 24 September en 23 Oktober ll.

Gelet op de nota van aanmerkingen, door hem kommissaris-generaal gemaakt, op de hiervoren genoemde stukken.

Heeft goedgevonden en verstaan:

1o. Onder presidium van den heer waarnemend raad van Indië Mr. J. Bousquet, eene kommissie te benoemen, en haar, onder overlegging van de opgemelde stukken, zoomede van de verbalen der bijeenkomsten, door de eerstgenoemde kommissie gehouden, en van al de schrifturen, ter kennis van deze laatste gebragt, eene geheele herziening van de thans bestaande bepalingen voor de landelijke inkomsten op te dragen; met verzoek, om van den uitslag harer beraadslagingen deswege aan de regering rapport te doen, en zoodanige veranderingen en wijzigingen voor te dragen, als zij, ter bereiking van het voorgestelde doeleinde, zal vermeenen te behooren.

2. Tot leden der kommissie te benoemen, de heeren:

Mr. P. Merkus, president van het hooggeregtshof.

C. M. Baumhauër, direkteur-generaal van financiën.

J. du Puy, algemeenen sekretaris.

J. I. van Sevenhoven, president van den raad van justicie te Batavia.

J. C. Beijnst, direkteur van 's lands produkten en civiele magazijnen.

J. D. Kruseman, direkteur van 's lands middelen en domeinen.

F. H. Smulders, resident van Bantam.

G. de Serière, adsistent-resident van Krawang, en sekretaris van de hoofdkommissie van landbouw;

Zullende laatstgenoemd lid tevens met de funktiën van sekretaris worden belast.

3. Den president der kommissie uit te noodigen, om zonder verwijl, de benoemde leden, tegen het door hem nader te bepalen tijdstip, te konvoceren, om, onder zijne leiding, de hun bij deze opgedragen werkzaamheden op te vatten.

4. De regering uit te noodigen, om, vermits de werkzaamheden der bedoelde kommissie, naar alle waarschijnlijkheid, niet vóór het vertrek van hem kommissaris-generaal naar Nederland zullen zijn afgeloopen, den uitslag van de deliberatiën dier kommissie, met hare konsideratiën, onder overlegging van al de in deze aangewezen stukken, aan het ministerie in Nederland te willen mededeelen.

En zal afschrift dezes worden gezonden aan den luitenant-gouverneur-generaal, ten fine van exekutie, en om dit besluit verder te brengen ter kennis der regering en van de benoemde leden.

Buitenzorg, den 30sten November 1829.

(*was get.*) LD. *Burggraaf* DU BUS DE GISIGNIES.

De regering gaf aan dit besluit, bij hare resolutie in rade, van den 18den December 1829 no. 19, de gevorderde exekutie, en hield aanteekening van het bij art. 4 uitgedrukt verlangen.

Aanslag der Landrenten.

Uit het hiervoren medegedeelde blijkt, dat men, in het laatst van 1829, nog de dringende noodzakelijkheid erkende, om de in 1818 *voorloopig* uitgeschreven, en in 1819 *provisioneel* bekrachtigde regeling van het landelijke stelsel, te herzien, en dat men de hoop niet had opgegeven om, langs den weg der verbetering, EENMAAL *de werking van dat stelsel, op betere en meer regelmatige gronden te vestigen.*

Vooral werd gedurig het gemis gevoeld van grondslagen voor de bepaling van de hoegrootheid der landrenten. Immers die grondslagen bestonden niet: men had slechts gebrekkige aanwijzingen. Nog altijd werd het cijfer van den aanslag bepaald: door overeenkomsten met de hoofden en oudsten der dessas, dus door bieden en loven; waarbij moest worden acht geslagen op het bedrag van vorige jaren, vergeleken met de omstandigheden van elke dessa en de gesteldheid van het gewas; alles met de meeste billijkheid en met vermijding van bezwaar voor de ingezetenen. *)

Onbepaalder aanwijzingen kunnen haast niet bestaan. De vroeger en later ondervonden, schadelijke gevolgen van die onzekerheid, zouden wij door tal van voorbeelden kunnen aantoonen. Het volgende moge voldoende zijn, tevens om te doen zien, dat zelfs die onzekere aanwijzingen soms geheel werden ter zijde gesteld, *door de zinnelijkheid der residenten en andere ambtenaren.*

Reeds vroeger hebben wij medegedeeld, hoe tegen een opziener (kontroleur) der landelijke inkomsten in de residentie Soerabaya, ernstige klagten waren ingebragt, over den te hoogen aanslag der landrenten, in alle distrikten van die residentie waar hij was werkzaam geweest, waaruit volksverloop was voortgevloeid, en ten gevolge waarvan aan dien ambtenaar het ernstig ongenoegen van den kommissaris-generaal was te kennen gegeven, bij resolutie van den 24sten December 1827 no. 15; bij welke tevens alle residenten werden aangeschreven, om in het algemeen, bij het doen van den aanslag, met omzigtigheid, gematigdheid en billijkheid te werk te gaan. †)

Blijkens regerings-resolutie van den 18den Februarij 1829 no. 41, had de aanslag der landrenten over 1828, *alleen in de residentie Soerabaya*, het aanzienlijk bedrag van *f* 400,000. — minder opgeleverd dan in 1827. Den direkteur der middelen werd ten deze een onderzoek opgedragen.

---

*) Ook thans, in 1865, bestaan deze, en geene andere aanwijzingen; vergelijk onze opmerkingen, opgenomen in de vorige aflevering van dit Tijdschrift, pag. 65—69.

†) Zie de vorige aflevering van dit Tijdschrift, pag. 126.

Bij resolutie van 5 Maart 1829 n°. 1, werd verhandeld, eene nota van den vorigen resident van Soerabaya, die over deze minderheid was gehoord.

Toen de direkteur der middelen zich, om de zaak te onderzoeken, te Soerabaya bevond, schreef hem de resident, dat hij terugkwam van zijn voornemen, om de oorzaken der minderheid bij een rapport aan hem direkteur te ontwikkelen, omdat hij, nu de direkteur zelf ter plaatse aanwezig was, aan hem overliet, om in persoon naar die oorzaken onderzoek te doen.

De direkteur deed daarop, bij missive van den 10den Maart 1829 n°. 2, aan de regering het tweeledig voorstel: — òf om den resident te gelasten, zich alsnog ter zake voorschreven, onverwijld en uiterlijk binnen eene maand te verantwoorden; — òf om hem resident in zijne betrekking te schorsen, ten einde hij direkteur gelegenheid zou hebben, het onderzoek met vrucht in de binnenlanden der residentie te bewerkstelligen, hetgeen met weinig hoop op goeden uitslag zou kunnen worden ondernomen, zoo lang die resident, als hoofd van bestuur, zijn invloed op de inlandsche hoofden kon blijven uitoefenen.

Blijkens resolutie van 20 Maart 1829 n°. 10, werd aan het eerste alternatief de voorkeur gegeven.

Intusschen werd de aandacht der regering, door het voorkomende bij de ter zake gewisselde stukken, op eene belangrijke bijzonderheid gevestigd. Uit die stukken toch bleek: dat de kollekteur der landelijke inkomsten te Soerabaya, denzelfden opziener (kontroleur) in de afdeeling Grissee, die zich blijkens het vorenvermelde, vroeger het ongenoegen der regering op den hals had gehaald, beschuldigde van destijds (1826) den aanslag der landrenten, op eene door hem zelven ingevoerde wijze, geheel afwijkende van de bestaande voorschriften, geregeld, en daardoor aanleiding gegeven had tot volksverhuizing.

Die ambtenaar, destijds kontroleur der landelijke inkomsten in de afdeeling Madja, residentie Cheribon, ter verantwoording geroepen, deed zulks hoofdzakelijk, door zich te refereren aan zijne uitgebreide memorie, door hem ingediend na ontvangst der vorenbedoelde resolutie van 24 December 1827 n°. 15, waarbij hij zich toen had verantwoord ten aanzien van zijn gehouden gedrag. Hij toonde wijders aan: dat hij zich had bepaald tot het opvolgen der bevelen van denzelfden kollekteur, die hem thans daarover aanklaagde; — dat alle zijne destijds tegen die bevelen gedane vertoogen zonder effekt waren gebleven; — dat de aanslag der landrenten behoort tot de attributen van den kollekteur, onder toezigt van den resident, en dat hij, als ondergeschikt ambtenaar (waarnemend kontroleur der derde klasse), in geen geval aansprakelijk kon worden gehouden voor den te hoogen aanslag, ingeval werkelijk mogt worden bewezen dat die te drukkend voor de bevolking was geweest; hetgeen dan hoofdzakelijk moest komen ten laste van den kollekteur, die verpligt was geweest zijne bezwaren dadelijk, en niet na verloop van bijna drie jaren, ter behoorlijker plaatse voor te brengen; terwijl die kollekteur vroeger had beweerd, dat de hier bedoelde aanslag naar behooren had plaats gehad, maar thans, ten gevalle van den resident, (die, zoo als wij vroeger vermeld hebben, in 1827 was opgetreden) op dat gevoelen was teruggekomen, zonder indachtig te zijn, dat hij daardoor zich zelven van pligtverzuim beschuldigde. Hij merkte nog op, dat de in 1827, door den toen pas opgetreden resident van Soerabaya, bij het gouvernement voorgebragte klagt over den te hoogen aan-

slag, alleen was ingediend uit naijver jegens den afgetreden resident, met oogmerk om diens gehouden bestuur als drukkend voor de bevolking te doen voorkomen.

Ten einde den draad van dit incident niet los te laten, deelen wij al dadelijk mede, dat de kommissaris-generaal, — terugkomende op het vervatte in de resolutie van den 24sten December 1827 no. 15, voorzooveel betrof den hierbedoelden, destijds in het ongelijk gestelden kontroleur, — bij missive van 16 Oktober 1829 no. 13 (verhandeld bij regerings-resolutie van den 20sten dier maand no. 27) bepaalde: dat hij werd vrij verklaard van de destijds tegen hem ingebragte beschuldigingen, wegens eigendunkelijken aanslag der landrenten in de afdeeling Grissee; — en dat hem alsnog, voor den tijd van vier maanden, gedurende welken hij toen, buiten zijne gewone afdeeling Sidayoe, ook die van Grissee en Lamongan had waargenomen, eene belooning zou worden toegekend van ƒ25.— 's maands.

Keeren wij nu tot de hoofdzaak terug.

De resident van Soerabaya gaf, bij missives van Mei en Junij 1829, de oorzaken op, waardoor de aanslag der ongebouwde eigendommen (landrenten) in zijne residentie, over 1828 ƒ418,418. — minder had opgebragt dan in 1827. Deze minderheid was, volgens zijne opgave, voor een bedrag van ƒ264,943.—, het gevolg van misgewas, en voor eene som van ƒ153,418.— het gevolg van de verandering, door hem in de wijze van aanslag gebragt, terwijl hij voorgaf, dat de bevolking door de wijze, waarop de aanslag in vorige jaren geschiedde, bovenmatig werd gedrukt, en dat eene vermindering dier belasting noodzakelijk was, tot handhaving van de algemeene rust en ter voorkoming van volksverloop; tot het aanbrengen van welke vermindering hij zich, krachtens de meermalen aangehaalde resolutie van 24 December 1827 no. 15, geregtigd achtte.

De direkteur van 's lands middelen berigtte, na gehouden onderzoek, bij missives van Junij en Julij 1829, hieromtrent: — dat hij met grond meende te mogen beweren, dat de tot 1828, in de residentie Soerabaya gevolgde wijze van aanslag, geenszins als drukkend voor de bevolking kon worden beschouwd, en dat het voorgeven van den resident, dat de publieke rust eene vermindering van den aanslag vorderde, in geenen deele bewezen was, terwijl, zijns inziens, uit de geheele verantwoording van den resident bleek, dat dit voorwendsel nu eerst door hem werd bijgebragt, daar toch, indien er vrees voor rustverstoring of volksverhuizing hadde bestaan, hij daarvan ongetwijfeld zou hebben kennis gegeven aan de regering; onder opmerking eindelijk, dat de door den resident gemaakte veranderingen in de wijze van aanslag, uit niets anders voortsproot dan uit *ingenomenheid tegen de britsche revenue-instruktie*. De direkteur stelde voor: om eene kommissie te benoemen, en die te belasten met het onderzoek naar de wijze, waarop de aanslag der landrenten in de residentie Soerabaya, gedurende het toen loopende jaar 1829 en volgende jaren behoorde te geschieden, en om geen gevolg te geven aan het, door den resident geprovoceerde ontslag van den kollekteur der landelijke inkomsten te Soerabaya.

De regering vereenigde zich, blijkens hare resolutie van den 29sten Augustus 1829 no. 10a, geheel met des direkteurs beschouwingen; zijnde het haar, uit alle gewisselde stukken, ten duidelijkste gebleken:

„1. Dat de resident van Soerabaya den aanslag van 1828 heeft gedaan op een geheel andere basis als die, welke bij de besluiten van kommissarissen-generaal van 9 Maart 1818 no. 1 (Staatsblad no. 14) en van 4 Januarij 1819 n°. 1 (Staatsblad no. 5) is aangenomen, en dat hij niet heeft nagekomen de daarbij vastgestelde bepalingen, die nooit, voorzoover de wijze van aanslag betreft, eene andere wijziging hebben ondergaan, dan dat, sedert 1821, met het doen van dien aanslag gewacht is tot dat de padi was gesneden, in stede van het gewas aan te slaan wanneer het slechts tot zekeren graad van rijpheid gekomen was, welke wijziging met de billijkheid overeenkwam.

„Dat de resident hierdoor alzoo, op eene eigendunkelijke en willekeurige wijze, is te werk gegaan, daar hij geenszins van die basis en van die bepalingen vermogt af te wijken, zonder daartoe door het hoogste gezag te zijn gemagtigd; — en dat hij de oorzaak is, van een verlies voor den lande van ruim *f* 153,000.—, welke de landrenten, ten gevolge van die veranderingen in het doen van den aanslag, minder hebben opgebragt.

„2. Dat gemelde resident, op een niet minder eigendunkelijke wijze, de regerings-resolutie dd. 24 December 1827 n°. 15, heeft geïnterpreteerd; zijnde daarbij wel aan de residenten (in het algemeen), de begeerte en het vertrouwen van den kommissaris-generaal te kennen gegeven:

„„dat zij in den aanslag der landrenten met omzigtigheid, gematigdheid „en billijkheid zullen te werk gaan, ten einde, langs dien weg, de goede „gezindheid der inlandsche bevolking te winnen, en haar niet, door een over- „matigen, of onevenredigljk verdeelden aanslag, ter bevordering *alleen* van „eenig *dadelijk meer* geldelijk voordeel, afkeerig te maken van een stelsel, „dat, meer en meer tot volkomenheid gebragt, den voornaamsten grondslag „van algemeene welvaart zal uitmaken, enz."

maar nergens daarbij autorisatie gegeven, om van de bestaande bepalingen af te wijken, ten einde naar een geheel ander, dan het aangenomen stelsel, te werk te gaan. Verscheiden residenten hebben gemeend, zich bij het gouvernement verdienstelijk te maken, door elk jaar de opbrengst der landrenten te doen vermeerderen, onverschillig of zulks altijd evenzeer naar gronden van billijkheid, en naar eene behoorlijke kennis van omstandigheden plaats had. Dat misbruik heeft de kommissaris-generaal willen tegengaan, en die jaarlijksche *vermeerdering*, wanneer zij op eenen *overmatigen*, of *onevenrediglijk verdeelden aanslag* rustte, is door hem als ondoelmatig beschouwd. Maar hij heeft niet bevolen, dat, in strijd met art. 3 van het besluit van kommissarissen-generaal van 4 Januarij 1819 no. 1 (Staatsblad n°. 5), omtrent de bepaling van het bedrag van den aanslag, *niet* met de hoofden en oudsten van elke dessa zou worden overeengekomen; — of in strijd met art. 4, dat bij die overeenkomst *niet* zou worden in acht genomen, de aanslag en het zuiver bedrag van vorige jaren; — of in strijd met art. 5, dat die aanslag *niet* zou geschieden, wanneer het te veld staande gewas tot den vereischten trap van rijpheid zou zijn gevorderd, behoudens de reeds vermelde wijziging. Er is geenszins aan de residenten de magt gegeven, om den aanslag zóódanig te regelen, dat daardoor eene zoo aanzienlijke vermindering van 's lands inkomsten zou ontstaan. En indien de resident van Soerabaya al eens in dit zeer ongerijmde denkbeeld had kunnen verkeeren, dan nog had zijn pligt hem voor-

geschreven, de regering vooraf kennis te geven van hetgeen uit dien maatregel kon voortvloeijen, en hare nadere bevelen te vragen."

Ofschoon nu de regering, op de hier medegedeelde gronden, van oordeel was, dat de resident van Soerabaya zich aan verregaand pligtverzuim had schuldig gemaakt en allezins verdiend had, dat hij uit zijn ambt werd ontzet, was zij nogtans huiverig daartoe een bepaald voorstel aan den kommissaris-generaal te doen, en meende zij het voorstel van den direkteur der middelen, om de zaak nogmaals door eene deskundige en onpartijdige kommissie te doen onderzoeken, te moeten ondersteunen; onder mededeeling van haar gevoelen, dat de resident, gedurende dat onderzoek, niet op Soerabaya zou behooren te blijven, maar zich tijdelijk naar Samarang of Batavia zou moeten begeven.

Intusschen had de direkteur der middelen aangedrongen op eene spoedige beslissing van de vraag: — of de aanslag der landrenten in de residentie Soerabaya, over 1829, moest geschieden naar het beginsel door den resident in 1828 ingevoerd? — dan wel, of die aanslag moest plaats hebben, op de wijze als gebruikelijk was in die residentie, vóór de optreding van dien resident? De direkteur had den resident aangeschreven: om, hangende de beslissing van het gouvernement hierop, de landrenten voorloopig te doen invorderen op zóódanigen voet, als waardoor het gouvernement tegen schade zou worden gewaarborgd. De regering liet de beslissing der door den direkteur gestelde vraag, blijkens resolutie van 1 September 1829 no. 8, aan den kommissaris-generaal over, maar deelde deswege, als haar gevoelen, het volgende mede:

„Ofschoon zij (de regering) het tegenwoordig tijdstip, bij het nog steeds voortduren van den oorlog, en bij de daaruit voortvloeijende noodzakelijkheid, om al wat de gemoederen maar eenigzins in beweging zou kunnen brengen, zorgvuldig te vermijden, geenszins als gunstig beschouwt, om *in eens* op de vorige wijze van aanslag terug te komen; zou zij daartoe evenwel in gemoede moeten adviseren, en zou mitsdien, haars inziens, de resident van Soerabaya moeten worden aangeschreven, om al dadelijk den aanslag te herstellen op den voet, bij besluit van kommissarissen-generaal van 4 Januarij 1819 no. 1 (Staatsblad no. 5) voorgeschreven, onder de wijziging (omtrent den tijd wanneer de jaarlijksche aanslag moet geschieden) nader daarin gebragt; — vermits, indien de zaak blijft, zoo als de resident die op eigen gezag veranderd heeft, zulks op 's lands inkomsten eene zeer nadeelige uitwerking moet hebben, en bovendien aan de bevolking van andere residentiën, mede aanspraak op vermindering van belasting zou geven, die moeijelijk en niet zonder onbillijkheid zou kunnen worden geweigerd."

Gelijktijdig had de resident van Soerabaya, nadat de kommissaris-generaal hem, bij monde, de bedoeling der meermalen aangehaalde resolutie van 24 December 1827 no. 15, had uitgelegd, — zich, bij missive van den 28sten Augustus 1829, tot den kommissaris-generaal gewend, en daarbij voorgesteld: om den aanslag in zijne residentie terug te brengen op den vorigen voet, in 1827 nog gevolgd, behoudens evenwel eene billijke uitzondering, ten voordeele van zoodanige dorpen, als bevonden mogten worden, vroeger buitengewoon bezwaard te zijn geweest; — om wijders, de vermindering in den aanslag van 1828,

te beschouwen als eene tegemoetkoming aan den landbouwer, voor de bezwarende belasting van vroeger jaren, en voor het slecht gewas van 1828; — en eindelijk, om den kollekteur der landelijke inkomsten te Soerabaya, — wien hij als de oorzaak beschouwde van de bezwaren, onder welke de landbouwer zoo vele jaren had gebukt gegaan, — uit die betrekking te verwijderen.

De regering, zich vereenigende met het, op dit voorstel, door den direkteur der middelen uitgebragt gevoelen, stelde den kommissaris-generaal, bij hare resolutie van 19 September 1829 n°. 6, voor: — den aanslag in de residentie Soerabaya weder te brengen op den vorigen voet, met magtiging om op den algemeenen maatstaf zóódanige billijke uitzonderingen te maken, als door de noodzakelijkheid geboden werden; — te berusten in den aanslag van 1828, maar met uitdrukkelijke vermelding, dat dit niet geschiedde, als tegemoetkoming voor het drukkende der belasting van vroegere jaren, waarin de erkenning van dien druk zou gelegen zijn; — en om eindelijk niet te treden in het voorgestelde ontslag van den kollekteur, vermits die ambtenaar, beter dan eenig ander, geschikt werd geacht, om, in de residentie Soerabaya, de zaken op den ouden voet terug te brengen.

Het is ons niet mogen gelukken, de beslissing op deze voorstellen te vinden. Misschien is de resident op andere dan officiëele wijze teregt gewezen; zoo als, blijkens het voorgaande, wel meer had plaats gehad. Ten einde echter al dadelijk te doen zien, wat er verder met dien resident is gebeurd, melden wij, ofschoon zulks niet tot het thans behandelde tijdvak behoort, dat de gouverneur-generaal van den Bosch, in de vergadering der indische regering van 8 April 1830, te kennen gaf: dat de klagten, die sukcessievelijk, over de handelingen van den resident van Soerabaya waren ingekomen, het noodzakelijk maakten, dien ambtenaar onmiddellijk, ter verantwoording, naar Batavia op te roepen, en inmiddels tijdelijk in zijne funktiën te voorzien. Dienovereenkomstig werd, bij resolutie van dien dag n°. 1, besloten.

Kort daarna bleek, dat van den aanslag der landrenten in de residentie Soerabaya, bij vernieuwing, over 1829, een achterstand bestond, die op den 18den April 1830 nog *f* 100,000.— bedroeg.[1] Voorloopig kon men uit de stukken opmaken, dat noch door den kollekteur, noch door zijne ondergeschikte kontroleurs, de verifikatie van de hoegrootheid van het produkt had plaats gehad; terwijl de daarvan gedane opgaven waren verworpen, en alle landen, bebouwd of onbebouwd, tegen eene willekeurig aangenomen hoeveelheid produkt, onder de belasting waren gebragt. De kollekteur deelde eenige omstandigheden mede, welke, naar zijn inzien, tot den achterstand hadden geleid. De resident trachtte die te wederleggen, die daarentegen de noodzakelijkheid aantoonde: om de landen op te meten en te klassificeren, „ten einde den landbouwer in de vermeende onzekerheid niet langer te drukken, of wel met inkomsten te pronken, die niet gerealiseerd kunnen worden;" zijnde hij van oordeel, dat daardoor tevens verborgen misbruiken aan het licht zouden komen; waarbij hij den kollekteur op het oog had, op wiens verplaatsing hij nogmaals aandrong.

De regering besloot, bij resolutie van den 12den Junij 1830 n°. 20, alle de stukken te stellen in handen eener kommissie, bestaande uit den waarnemend resident van Soerabaya, den resident van Pasoeroean en een der inspekteurs

van financiën, met aanschrijving, om nopens den achterstand in de inning der landrenten in de residentie Soerabaya, alsmede omtrent de aangevoerde bezwaren, een naauwkeurig onderzoek in te stellen en, zoo spoedig de aard der zaak zou toelaten, deswege te dienen van konsideratiën en advies.

Overzigt van de Landelijke inkomsten, op Java en Madura, over 1818 *tot* 1829.

Dienstjaren.	Ongebouwde eigendommen.	Gebouwde eigendommen.	Tuinen en Nipabosschen.	Vischvijvers of Tambaks.	Koffijtuinen en Pagger-koffij.	Totaal.
1818	*f* 2,940,057	*f* 39,752	*f* 1,596	*f* 78,347	*f* 200,181	*f* 3,259,933
1819	3,213,550	50,279	9,405	97,817	505,170	3,876,221
1820	3,392,111	52,132	7,426	97,926	462,633	4,012,228
1821	3,590,165	49,536	8,939	97,354	672,320	4,418,814
1822	3,979,522	53,579	17,265	111,891	835,514	4,997,771
1823	4,083,033	56,613	11,949	109,076	1,152,859	5,413,530
1824	4,150,440	56,680	10,810	134,139	1,084,279	5,436,348
1825	4,357,219	64,478	9,340	150,801	711,954	5,293,792
1826	4,991,449	90,529	21,929	154,567	870,194	6,128,668
1827	4,865,494	89,520	24,330	157,411	666,694	5,803,449
1828	4,725,452	91,904	16,329	143,854	515,877	5,493,416
1829	5,016,272	105,593	27,356	156,473	667,012	5,972,706

Wij hebben hier de onderdeelen van den gulden weggelaten.

In 1817 waren de landelijke inkomsten geraamd op *f* 2,751,100.— ; maar niet tot dat bedrag gerealiseerd.

Bijaldien de oorlog van 1825—1830, niet zulk eene groote stoornis in de Javaansche maatschappij gebragt had, zouden de onderscheiden middelen der landelijke inkomsten voorzeker aanzienlijk hooger geklommen zijn. Desniettemin zien wij het voornaamste middel, dat der ongebouwde eigendommen of landrenten, in 1829, reeds tot meer dan vijf miljoen gestegen.

De hier medegedeelde sommen wijzen niet den aanslag, maar de werkelijke ontvangsten aan. De procenten aan de dessahoofden voor de inning zijn daaronder dus niet begrepen, evenmin als de jaarlijks geautoriseerde afschrijvingen voor rekening van den lande, ter zake van, om verschillende redenen, niet ontvangen belastingen. De bedoelde afschrijvingen waren echter, in gewone tijden, betrekkelijk gering. Wij zullen dit met een paar voorbeelden aantoonen, en kiezen daartoe de drie jaren, welke den oorlog zijn voorafgegaan.

Die afschrijvingen bedroegen:

a. Krachtens resolutie van den 15den Junij 1824 n°. 7, op den bruto aanslag van 1822, bedragende *f* 5,525,705.—, eene som van *f* 9982.— na aftrek van hetgeen voor de inning, bij werkelijke ontvangst, aan de dessahoofden zou zijn uitbetaald geworden.

b. Krachtens resolutie van den 22sten Februarij 1825 n°. 3, op den bruto

aanslag van 1823, bedragende *f* 5,972,122.—, eene som van *f* 21,269.— als boven.

c. Krachtens resolutie van den 11den April 1826 n°. 20, op den bruto aanslag van 1824, bedragende *f* 6,041,022.—, eene som van *f* 19,952.— als boven.

Het is niet onbelangrijk te weten, waaraan die achterstanden waren toe te schrijven, hetgeen uit de aangehaalde resolutiën blijkt, en door ons volgender wijze wordt zamengevat.

Oorzaken der achterstanden van 1822—1824.

Oorzaken.	Bedrag van den achterstand in		
	1822.	1823.	1824.
Misgewas	*f* 1,015.—	*f* 6,789.—	*f* 9,985.—
Wanbetaling van dessahoofden . . .	4,009.—	7,054.—	8,206.—
Wanbetaling van belastingschuldigen .	565.—	3,968.—	798.—
Remissie aan boschvolkeren	4,350.—	—	—
Bedresposten en onderscheiden oorzaken.	43.—	3,458.—	963.—
Totalen, als voren . . .	*f* 9,982.—	*f* 21,269.—	*f* 19,952.—

De misgewassen, trouwens in evenredigheid tot de geheele waarde van het produkt niet noemenswaardig, behoeven geen toelichting. De wanbetalingen der belastingschuldigen zijn, in verhouding tot den aanslag, onbeduidend; maar van meer belang zijn die der dessahoofden, voortvloeijende uit door hen ontvangen en niet verantwoorde gelden, voor zooveel dit namelijk ter kennis is gekomen van het europeesch gezag.

Residenties-gewijze, waren de gemelde achterstanden aldus verdeeld:

Residentiën.	Bedrag van den achterstand in		
	1822.	1823.	1824.
Bantam	*f* 1,235.—	*f* 363.—	*f* 871.—
Cheribon	—	2,152.—	622.—
Tagal	3,408.—	8,996.—	1,818.—
Samarang.	5,054.—	640.—	2,678.—
Japara en Joanna.	—	4,921.—	11,916.—
Rembang.	—	2,289.—	1,197.—
Soerabaya	—	—	690.—
Bezoeki	285.—	1,908.—	160.—
Totalen	*f* 9,982.—	*f* 21,269.—	*f* 19,952.—

In buitengewone omstandigheden waren de achterstanden natuurlijk grooter. Dit bleek, in het nu afgehandelde tijdvak, voornamelijk ten aanzien van den Javaschen oorlog, en den daarmede in verband staanden algemeenen onrustigen toestand des lands.

Bij resolutie van den 31sten Julij 1827 n°. 10, werd autorisatie verleend, tot afschrijving voor rekening van den lande, eener som van *f* 371,134.45, als te kort op de inning der vijf middelen van de landelijke inkomsten, over het jaar 1825; waarvan *f* 24,007.49 als gewone remissie werd beschouwd, en *f* 347,126.66 op rekening kwam van de uitgebroken onlusten. Laatstgenoemde som was, residenties-gewijze, aldus verdeeld:

Residentiën.	Bedrag.	
Bantam	*f* 1,402	—
Pekalongan	2,356	11½
Samarang	256,794	05
Kadoe	66,083	72½
Japara en Joanna	1,432	73
Rembang	1,139	25
Soerabaya	17,918	79
Totaal, als voren	*f* 347,126	66

Besluit.

Wanneer wij nu een terugblik slaan op het tijdvak, dat wij hebben afgehandeld, dan vinden wij het cijfer der landelijke inkomsten wel belangrijk vermeerderd, maar de grondslagen waarop het stelsel steunde, niet hechter dan die, waarop Raffles het zestien jaren vroeger gevestigd had. Nog waren geen vaste regelen gesteld; nog was alles aan de *zinnelijkheid der residenten en andere ambtenaren* overgelaten. De medegedeelde feiten bewijzen dit maar al te zeer. Wanneer wij een resident van Soerabaya de landrenten in zijne residentie eigendunkelijk zien verminderen met *f* 418,418.— *(een twaalfde gedeelte* van hetgeen de landrenten voor geheel Java destijds bedroegen) wordt elk verder betoog overbodig.

En als men nu herleest, het vroeger door ons medegedeelde rapport van kommissarissen-generaal, van 16 Maart 1818 n°. 112, waarbij zij eene schets geven van den toestand, in welken zij het landelijk stelsel, bij de overname

der kolonie in 1816, hadden gevonden; dan zal men moeten erkennen, dat het toen uitgesproken oordeel, nog volkomen van toepassing was, op de werking van dat stelsel bij den aanvang van 1830. De bedoelingen van kommissarissen-generaal waren goed geweest, maar de uitvoering is achterwege gebleven.

Wij moeten hierop vooral de aandacht vestigen, omdat men gewoon is, zich de indische regeringsbeginselen van het tijdvak van 1816 tot 1830, als zeer mild en vrijgevig voor te stellen. Is die voorstelling juist? Voor het bestuur van kommissarissen-generaal ongetwijfeld. Maar na hun vertrek?... Wij hebben er reeds vroeger op gewezen, hoe toen de invloed van eenige oude ambtenaren, die nog al te sterk doordrongen waren van de beperkende beginselen der Kompagnie, zich op nieuw deed gelden.

Zonder hierover veel uit te weiden, moeten wij toch, in verband tot ons onderwerp, aan een paar bijzonderheden herinneren.

Het beginsel was: aanmoediging van partikulieren landbouw en industrie. Maar bij Staatsblad 1821 n°. 5, werd een ieder, wie hij wezen mogt, verboden om zonder speciale schriftelijke vergunning van de plaatselijke autoriteiten, op eenigen afstand van de gewone verblijfplaatsen der residenten, pakhuizen op te slaan, of handels-etablissementen op te rigten, dan wel de reeds bestaande te laten standhouden en voortduren, op straffe dat ieder, die tegen dit verbod handelde, zou onderworpen zijn aan zoodanige arbitraire dispositie, als het gouvernement zou oorbaar achten. Nog meer. In de Vorstenlanden hadden zich, aangemoedigd door de regering, vele europeesche industriëelen gevestigd, landen van de inlandsche vorsten en grooten gehuurd, en zich toegelegd op de teelt van produkten, bestemd voor de europeesche markt. Door sommige indische ambtenaren werd de ontwikkeling dezer europeesche industrie in het gebied der vorsten, in hare staatkundige gevolgen, als hoogst nadeelig beschouwd. Zij wisten hunne zienswijze door den gouverneur-generaal te doen deelen, die daarop, bij publikatie van den 6den Mei 1823 (Staatsblad n°. 17) alle bestaande huurkontrakten vernietigde, de verhuurde landen deed teruggeven aan de vorsten en grooten, met verpligting voor deze, tot schadeloosstelling der europeesche ondernemers. Wel werd die maatregel, op last van het opperbestuur bij Staatsblad 1827 n°. 53 ingetrokken, maar hij had vier jaren gewerkt en de schok was toegebragt, men weet met welke gevolgen.

Wij zien de opname, meting en klassifikatie der bebouwde gronden op Java aangevangen, gebrekkig voortgezet — en weder ingetrokken. Wij zien een streven naar regeling van het landelijk stelsel, blijkbaar in de benoeming, tot twee malen toe, van uit bekwame ambtenaren bestaande kommissiën tot herziening van dat stelsel, — maar de regeling zelve zien wij niet.

En nu zijn wij genaderd tot het tijdvak, waarin de financiëele nood van het moederland de drijfkracht werd van alle regeringshandelingen. J. C. Baud, die op dat tijdvak een zoo grooten invloed heeft uitgeoefend, getuigde van zijn verleden, in de zitting der Tweede Kamer van de staten-generaal van 9 December 1851, dat hij inderdaad was: „een aanklever van milde beginselen, wiens begrippen hebben moeten zwichten voor den onvermijdelijken drang der omstandigheden, die hij kon veranderen noch verhinderen."

Bijaldien die onvermijdelijke drang der omstandigheden niet had bestaan; bijaldien zoo velerlei tegenspoeden de vrije ontwikkeling van Java niet hadden in den weg gestaan; — dan zou men voorzeker het landelijk stelsel, van gebreken gezuiverd en op vaste grondslagen gevestigd, hebben zien worden, wat kommissarissen-generaal daarvan verwachtten: *een rijke en vooral regelmatige bron van inkomsten*, in veel ruimer mate, dan tot nu toe het geval kon zijn.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

LVI.

Koloniale Jaarboeken. Vierde Jaargang. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1864. 8°.

Is het ons aangenaam nogmaals een jaargang van de Koloniale Jaarboeken aan te kondigen, met leedwezen moeten wij er bijvoegen, dat dit in vele opzigten belangrijke tijdschrift met dien vierden jaargang gesloten is en opgehouden heeft te verschijnen. Met leedwezen zeggen wij, niet alleen omdat de Jaarboeken zeer opmerkelijke artikelen leverden over Nederlandsch Indië en vreemde koloniën, maar ook omdat de staatkundige strekking er van eene bepaald liberale was en in de hoofdzaak overeenstemde met die van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.

Het is alzoo een orgaan minder ter voorlichting van de openbare meening op koloniaal gebied, terwijl gewenscht mogt worden dat dergelijke organen, in den tegenwoordigen tijd vooral, eer in aantal toe- dan afnamen. De belangstelling schijnt intusschen in Nederland nog niet zoo algemeen te zijn dat de deelneming voldoende is om het bestaan van uitsluitend aan de kennis van de koloniën en de bespreking van koloniale aangelegenheden gewijde tijdschriften te verzekeren.

In den voor ons liggenden jaargang der Koloniale Jaarboeken komen de hier onder genoemde artikels voor.

De fransche expeditie naar Cochin-China.
Koloniale kout uit de hofstad, door Robrecht van Peene.
De opiumpacht in Nederlandsch Indië, door J. C. van Lier.
Sterfte onder de europeesche troepen in tropische gewesten.
De kolonisatie van tropisch Australië, door R. A.
Wet of willekeur.
De uitslag van het onderzoek in de Rembangsche zaak, door Herman.

LVII.

Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, Dl. 14, vierde serie, Dl. 5, onder redaktie van J. A. van der Chijs en W. Stortenbeker Jr. Batavia, Lange en C°. 1864. 8°.

Van het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen ontvingen wij dezer dagen de beide laatste afleveringen van het 14de deel, zoodat wij thans de inhoudsopgave van dat deel kunnen mededeelen. Men zal er uit ontwaren dat die inhoud weder niet minder rijk is dan die der vorige deelen, en dat dit deel ook weder verschillende bijdragen bevat, handelende over landen en volken van meerdere der nog weinig bekende zoogenaamde buitenbezittingen. Ziehier de inhoudsopgave van dit deel:

LVIII.

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië. Dl. XXVII. Zesde serie. Dl. II. 1864. Batavia H. M. van Dorp. 8°.

De Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië, alhoewel op verre na niet over eene ruimte van geldelijke middelen te beschikken hebbende als hare oudere zuster, het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, gaat met onverflaauwden ijver voort op den weg, sedert 1850 door haar met zoo goed gevolg betreden. Zoo kunnen wij thans weder een nieuw deel van haar Tijdschrift aankondigen, reeds het zeven-en-twintigste dat zij sedert hare oprigting, die, zoo als bekend is, eerst in het jaar 1850 plaats had, het licht doet zien en waarvan de inhoud weder rijk en hoogst belangrijk is. Behalve de verslagen van de algemeene en bestuursvergaderingen, in

welke talrijke kleinere mededeelingen voorkomen omtrent de mineralogie, geologie, botanie en zoologie van den Indischen archipel, bevat dit deel de hieronder genoemde bijdragen.

Tweede verslag over den proefaanplant van suikerriet, door J. A. Krajenbrink.
Plantae novae vel minus cognitae in horto Bogoriensi cultae, auct. J. E. Teijsmann et S. Binnendijk.
Over een nieuwen paradijsvogel en eenige andere nieuwe vogels, door H. A. Bernstein.
Bijdragen tot de geologische en mineralogische kennis van Nederlandsch Indië door de ingenieurs van het mijnwezen in Nederlandsch Indië.
XXVII. Koperaders in de Padangsche bovenlanden, door P. van Dijk (met twee kaartjes).
XXVIII. Bruinkool van Ketaoen in de afdeeling Moko-moko, adsistent-residentie Benkoelen, door P. van Dijk (met een kaartje).
XXIX. Onderzoek naar kolen in de residentie Djokdjokarta, door W. O. P. Arntzenius (met een kaartje).
Vervolg op de aanteekeningen omtrent aardbevingen in den Indischen Archipel, door W. F. Versteeg.
De uitbarsting van 1584 in Oostelijk Java, door Emil Stoehr.
Korte schets der flora van het eiland Bangka, door S. Kurz.
Description d'une nouvelle espèce du genre Megalophrys, le Megalophrys Chysii, par A. C. J. Edeling (avec une planche).
Rapport omtrent kaneelvet en karoein-balsem, door G. J. Mulder.
Beschouwingen en opmerkingen over H. von Rosenberg's „overzigt der papegaaisoorten van den Indischen Archipel," door H. A. Bernstein.
Verslag eener reis ter sterrekundige bepaling van de geografische ligging van eenige punten op of nabij de Westkust van Borneo, door J. C. A. Oudemans.
Hernieuwde bepaling van de lengte van Batavia, door J. C. A. Oudemans.
Jaarlijksch verslag over 1863 aangaande den toestand der kinakultuur (op Java), door F. Junghuhn.
Berigt omtrent het alkaloidgehalte van den bast en de bladeren der op Java gekweekte kinaboomen, door F. Junghuhn.
Jaarlijksch berigt over 1863 aangaande de op Java aangekweekte zoogenaamde groene indigo-planten, door F. Junghuhn.
Scheikundig onderzoek van een mineraal-water, afkomstig van een warme bron gelegen in de Oosterdistrikten van Celebes, door S. A. Bleekrode Jr.
Scheikundig onderzoek van chroomijzererts en eene soort van malachiet afkomstig van het eiland Timor, door S. A. Bleekrode Jr.
Minerale bron Bradjan, in de residentie Soerakarta, door P. J. Maier.
Scheikundig onderzoek van den Sindorbalsem, door P. J. Maier.

Uit het algemeen verslag der verrigtingen van de Vereeniging, opgemaakt door den ondervoorzitter, den heer Dr. Steenstra Toussaint, blijkt dat zij thans uit meer dan 400 leden bestaat.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Noodzakelijkheid eener ruimere bezoldiging van inlandsche ambtenaren.

In het vorig nommer van dit Tijdschrift deelden wij mede het belangrijke ambtstuk van den resident van Samarang Potter, waarin op afdoende gronden werd betoogd de noodzakelijkheid van het verleenen aan inlandsche ambtenaren van eene voldoende bezoldiging (zie het artikel: de belasting in heerediensten en landrenten op Java). Dat stuk was naauwelijks afgedrukt toen ons in handen kwam het nommer van 15 December j.l. van het Bataviaasch Handelsblad, Editie voor Nederland, waarin de bezoldiging van Inlandsche ambtenaren insgelijks wordt besproken.

Men weet dat de aandrang van den heer Potter van weinig of geen gevolg was. Zijn stuk werd in 1852 geschreven en ingediend en wij zijn thans dertien jaar later maar niet dertien jaar verder. De schrijver in het Bataviaasch Handelsblad had alzoo regt er op aan te dringen dat in deze aangelegenheid eindelijk ook eens gehandeld worde. Wij laten zijne beschouwing hier volgen, te meer ook, omdat zij eene bijdrage levert tot de kennis van de wijze waarop de batige sloten zoo al verkregen worden. In Indië is zulks niemand der lezers van dit Tijdschrift onbekend, maar het is zeker niet overbodig dat de aandacht in Nederland er insgelijks op worde gevestigd. Het bedoelde artikel luidt als volgt:

„Er bestaan misbruiken waarvan *allen* het ééns zijn dat zij misbruiken zijn, en aan wier wegruiming desniettegenstaande — of welligt juist daarom — door *niemand* de hand geslagen wordt. Verschil van gevoelen wekt leven en strijd, houdt de algemeene aandacht gaande en noodzaakt de aanvoerders der staatkundige partijen, naarmate hunner bekende beginselen, tot handelen in dezen of genen zin; overeenstemming dat en in welke rigting gewerkt moet worden schijnt te leiden tot werkeloosheid. Uit dit praktische oogpunt is het zeer te betreuren, dat het onvoldoende van de bezoldiging der meeste inlandsche ambtenaren door niemand tegengesproken wordt.

Wij zullen de honderdmaal betoogde stelling niet op nieuw betoogen, maar

liever uit honderd ons bekende feiten een paar mededeelen die ons dezer dagen voorgekomen zijn. Misschien zullen zij heeren magthebbenden opwekken tot iets *meer* dan nadenken over de vraag: of er inderdaad gewigtige redenen bestaan om *niet* te verbeteren waar verbetering door *allen* gevorderd wordt?

Een onze meest geachte korrespondenten schrijft:

„„Hier is sedert een jaar eene vakature in de betrekking van distriktshoofd; de man die ze vervulde is voor anderhalf jaar van knevelarij aangeklaagd, en zal over eenige maanden te Batavia teregt staan. Nu wordt die betrekking waargenomen door een mantri, die natuurlijk den staat van een distriktshoofd moet voeren, althans buitengewone onkosten heeft, en echter heeft hij niets dan zijn traktement *ad f* 20. Voeg daarbij dat de distriktshoofden hier *f* 50 hebben, en dat dit ongeveer *een derde* is van hetgeen zij behoeven om te kunnen *leven*. Gelukkig, dat thans een voorstel zal worden gedaan om zijn traktement ten minste aan te vullen tot *f* 50. Een ander distriktshoofd heeft zijn ontslag genomen van wege zijne schulden, die hij heeft *moeten* maken, en waarover hij zich schaamt. Een ander heeft mij gezegd dat hij spoedig hetzelfde zal doen, want zegt hij — wie het goevernement dient wordt arm, en kan niet voor zijn kinderen zorgen. Mijne broeders hebben sawas die zij ontgonnen of gekocht hebben; ik heb *niets*." — De djaksa hier heeft *f* 25 traktement.'"'

Deze ellendige betaling van een inlandschen Officier van Justitie brengt ons op een ander feit, dat ons door een hier gevestigden advokaat werd medegedeeld. Men kwam zijn hulp inroepen voor een inlander, die zich wegens een beschuldiging van medepligtigheid aan diefstal sints ± anderhalf jaar in hechtenis bevond, en sints ongeveer een jaar door een landraad deswege was veroordeeld, zonder dat de stukken van 't proces ter revisie waren opgezonden aan 't hoog geregtshof ('t geen, volgens de wet, *binnen veertien dagen* na de uitspraak, geschieden moet!). De berigtgever — een gegoede landbouwer, en nabestaande van den beschuldigde, verzekerde den advokaat, en verklaarde zich bereid te *bezweren* (anders bewijzen kon hij 't natuurlijk niet), dat hij meer dan *f* 300 had betaald aan een policie-oppasser die voorgaf het geld te ontvangen voor rekening van den schout, aan een partikulier die voorgaf te handelen voor rekening van een hooger geplaatst ambtenaar, *en aan den djaksa* die erkende te handelen voor eigen rekening — alles onder belofte dat de zaak ten spoedigste en ten voordeele des beklaagden zou worden beslist. *Wie* heeft zwaarder schuld — een djaksa die zulke handelingen pleegt, of zij die een toestand in wezen laten, waarbij een djaksa, *om te leven*, tot zulke handeling genoodzaakt wordt? Dat dergelijke knevelarijen *dagelijks* plaats hebben, weet elk deskundige; dat zij uit den aard der zaak *moeten* plaats hebben, zoolang de inlandsche ambtenaren niet beter bezoldigd worden, ziet iedereen; dat aan dien staat van zaken volstrekt en onverwijld een einde moet komen, erkennen allen...... en daarom bepaalt men zich tot het *weten*, *zien* en *erkennen*, en stelt het *handelen* uit tot een andere gelegenheid.

De hervorming van het inlandsche regtswezen is dringend noodzakelijk, maar zij is een werk van grooten omvang en velerlei moeijelijkheid. Zou het niet pligtmatig zijn, in afwachting daarvan, aan de inlandsche ambtenaren

een bezoldiging toe te kennen die het hun zal *mogelijk* maken naar hun stand te leven zonder misdadig te zijn? En zou het niet wenschelijk zijn, dat de *algemeene* overeenstemming hieromtrent werd bekrachtigd door een regeringsbesluit?"

H.

Over den afstand van woeste gronden op Java.

(*Uittreksel uit eene partikuliere korrespondentie.*)

Ik kom tot een onderwerp, waarvan het voorbijgaan bij deze gelegenheid pligtverzuim zou zijn. — Het is de afstand van *woeste gronden*, met eenen *zakelijken* regtstitel aan Europeanen.

Ik geloof op dit veld mij onder de pionniers te kunnen rekenen, want, geloof mij, reeds 20 jaar geleden toen ik nog de onmetelijke wildernissen doorkruiste, bejammerde ik, evenzeer als nu, dat dat alles *moest* blijven woest liggen, terwijl overal kapitaal, industrie en arbeid in overvloed aanwezig waren om daarop eene welvarende europeesche en inlandsche bevolking, naast elkander vreedzaam, en de een de ander steunende, te vestigen, en de voortbrenging zoowel van levensmiddelen als stapelprodukten fabelachtig te vermeerderen. —

Ik zie uit de pas ontvangen koeranten dat het onderwerp „woeste gronden" aan de orde is in het Indisch Genootschap. Nu kan ik u mededeelen, dat het ook in de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia (misschien ook bij de andere kamers), aan de orde is gebragt. Aanvankelijk had men alleen op het oog de beletselen uit den weg te ruimen die er bestaan tegen de uitgifte in *huur* van woeste gronden, doch later achtte men dit niet voldoende. *Huur* toch, voor hoe langen termijn ook, is slechts een *persoonlijk* regt, het geeft geenen *zakelijken regtstitel*, die hypothecair kan verbonden worden aan den geldschieter, tot zekerheid van zijn geleend kapitaal, en dit is de reden dat niemand op zulke ondernemingen geld schiet, anders dan kooplieden die zich bij konsienjatie-kontrakt van de produkten meester maken, hooge renten en kommissiën daarop berekenen, hierdoor zich *zekere winsten* uit de onderneming toeëigenen, en de verliezen, die in den landbouw, bij slechte oogsten en lage prijzen, niet zeldzaam zijn, geheel voor rekening van den ondernemer laten, die op deze wijze, in eene redelijk goede zaak, toch voortdurend de pandeling van den koopman blijft, en bij tegenspoeden mededoogenloos er uit kan gezet worden, wanneer zijne geldschieters zich terug trekken en de zaak moet verkocht worden onder de ongunstigste omstandigheden. Daardoor worden er dan spotprijzen voor gegeven en de ondernemer is niet alleen zijn jaren langen arbeid, maar, indien hij, zooals meestal het geval is, er een eigen klein kapitaaltje ingestoken heeft ook dit kwijt, terwijl dan iedereen, afgeschrikt, ook andere betere ondernemingen over denzelfden kam scheert.

Men is dan ook verder gegaan, en heeft op onwederlegbare gronden aangetoond, dat alleen het geven van eenen *zakelijken regtstitel* (eigendom of eeuwigdurende erfpacht), vatbaar voor hypotheek, het doel kan bereiken. De motie die werd voorgesteld was deze:

„De kamer van koophandel en nijverheid, zich vereenigende met het voorstel „van den president, en met het beginsel daarin vooropgesteld, en door het „lid K. in zijne nota nader ontwikkeld, verklaart, dat het voor eene natuur„lijke en gezonde ontwikkeling van de tropische landbouwnijverheid, ook als „grondslag van in- en uitvoerhandel, dringend noodig is, *niet enkel* dat de „beletselen en belemmeringen die het *in huur* uitgeven van woeste gronden „in den weg staan, worden opgeruimd, *maar ook*, dat aan de landbouw-nij„verheid eenen *zakelijken* en voor hypotheek vatbaren regtstitel op het geheel „der daarvoor ingenomen gronden wordt toegekend, en beveelt dit haar ge„voelen, gesteund door de feiten en beschouwingen, in bedoelde nota opgeno„men, met den meesten eerbied aan de regering ter overweging aan."

Ik weet niet of de regering hier zich met de motie zal vereenigen of de betrekkelijke stukken naar Nederland zal zenden.

Ik kan echter nu reeds eenige gezigtspunten uit die stukken aangeven, die u voorloopig genoeg zullen zijn.

De hoofdstelling is:

„*Er wordt in Indië niet genoeg voortgebragt, omdat er niet genoeg en niet* „*doelmatig wordt gearbeid.*"

Dit wordt aangetoond met cijfers, en als gemiddelde in ronde sommen daarvoor het jaar 1860 aangenomen.

Er is toen *uit*gevoerd voor partikuliere rekening

aan koopmanschappen, ruim.	47	miljoen.
aan specie, nagenoeg.	5	„
dus te zamen	52	„

en *in*gevoerd, door partikulieren

aan koopmanschappen	44¼	miljoen.
aan specie	1¾	„
te zamen.	46	„

Bij de voortbrenging, door partikulieren uitgevoerd ad . .	47	miljoen,
moet gevoegd worden de waarde van den uitvoer door het goevernement, als produkt van het kultuur- en exploitatiestelsel ad	47½	„
te zamen.	94½	„

De als bekend opgegeven inlandsche bevolking van den archipel, bedraagt, met de Chinezen en Arabieren, ongeveer 15½ miljoen zielen, en, met inbegrip van de produkten van het kultuurstelsel, wordt er dus voor den uitvoer slechts ruim *f* 6 per ziel 's jaars voortgebragt, en houdt men de vruchten van het kultuurstelsel buiten rekening, dan slechts de helft of *f* 3 per ziel.

Van die opbrengst van het kultuurstelsel komt in handen van de bevolking (zie begrooting van uitgaven voor Nederlandsch Indië, regeringsverslag over 1860, hoofdstukken B. en C.) in ronde sommen van duizendtallen (de specifikatie laat ik hier weg) *f* 30,309000. —

Maar blijkens eene vroeger overgelegde becijfering (aan de kamer van koophandel, als advies in eene andere zaak), betaalt de inlandsche en chineesche maatschappij, aan eigenlijke belastingen in geld . . . . *f* 25¾ miljoen.

voor amfioen, minstens	*f* 10	„
te zamen omstreeks.	*f* 36	„

Er komt dus nog eene belangrijke som te kort, op hetgeen haar uit het kultuurstelsel wordt toegelegd, om hare belastingen en amfioen te betalen.

Beschouwt men nu de produktie voor den uitvoer, van *f* 8, of met het kultuurstelsel van *f* 6 per ziel, dan is die al zeer gering in vergelijking met hetgeen in andere landen wordt uitgevoerd. In Nederland b. v. bedroeg de uitvoer uit het vrije verkeer in 1860, 252 miljoen gulden op eene bevolking van 3,300000 zielen, waaronder wel is waar een deel der oostindische produkten en andere invoerartikelen, doch vergelijkt men de industrie en aisance der nederlandsche bevolking met die der indische, om te komen tot de schatting van hetgeen door ieder voor eigen gebruik wordt voortgebragt, en ter plaatse gekonsumeerd, dan valt het nog meer in het oog dat, onder de bestaande ekonomische verhoudingen, de maatschappij hier, in het algemeen beschouwd, nog op een zeer lagen trap van voortbrenging staat.

Een boedjang of vrijwilliger, vast werkman op eene partikuliere suikerfabriek of koffij-aanplant in het westen van Java, daarentegen, verdient al naar mate hij geregelder uitkomt en beter werkt, behalve vrij woning, enz. enz. van *f* 100 tot *f* 150 en meer 's jaars, leeft daarvan met zijn huisgezin, waarvan ook de aankomende jongens terstond verdienste hebben, in eene betrekkelijke aisance, en produceert dus voor zijnen meester *ten minste* zooveel waarde aan suiker of koffij, anders was deze weldra geruïneerd. En dit nu is wel het sprekendst bewijs, welken invloed de *regtstreeksche* werking van europeesch kapitaal en industrie, toegepast op landbouw-nijverheid op eigen gronden gedreven, op de voortbrenging van den inlander kan uitoefenen. Het geeft tevens den sleutel waarom in andere koloniën in verhouding zooveel meer wordt geproduceerd.

Het wijst bovendien als met den vinger aan, welke faktor van produktie in de eerste plaats in aanmerking komt, als er sprake is van ontwikkeling, bedrijvigheid, verhoogde produktie, meerdere welvaart, zoowel voor den Europeaan als inlander, levendiger handel, stijging van inkomsten door belastingen en regten — kortom het „budget der toekomst" zal alleen kunnen gevonden worden uit eene ontwikkeling van landbouw-nijverheid, door europeesch kapitaal gedreven op daarvoor op ruime schaal uitgegeven gronden.

Maar daarom moet dan ook een zakelijke regtstitel op die gronden worden gegeven, want zonder dat trekt de *kapitalist* zich terug, en de *handel*, die zich dan nog op zeer bezwarende konditiën voor den ondernemer, met dergelijke zaken, op den thans bestaanden voet inlaat, onttrekt zijn *handels*-kapitaal aan zijne natuurlijke bestemming — opkoop van aanwezige produkten — om het te immobiliseren, waardoor het onherroepelijk als *zoodanig* van de markt verdwijnt. De gevolgen daarvan blijven ook niet uit, en bij de minste handels- of monetaire krisis gaan en koopman en landbouw-ondernemer beiden te gronde.

Geheel anders wordt de toestand en de verhouding, wanneer de industriëel eigenaar, of ten minste eeuwigdurende erfpachter, van den grond is, — dezen door zijn arbeid, bij ontginning en verbetering, van woestheid en wangebruik tot eene reëele waarde brengt, en dan daarop, met volkomen zekerheid voor den geldschieter, hypotheek kan nemen, waarvan hij het bedrag als bedrijfskapitaal kan aanwenden.

Een paar elkander opvolgende slechte jaren doen hem dan wel niet voor-

uitgaan, doch hij gaat, zoo min als de landbouwer in Europa; zóó ver achteruit, of, met één enkel voordeelig jaar, kan hij zich weder geheel herstellen, en zijne verpligtingen tegenover den krediteur ten volle vervullen. Mogt ook deze al geen geduld hebben en zijn kapitaal terugvragen, ligt wordt er een ander kapitalist gevonden, met meer vertrouwen, die de zaken anders inziet, en de opgevraagde hypotheek overneemt.

Alle werkelijke en duurzame verbeteringen aan en op den grond blijven alsdan in wezen, en het zijn kapitaalvormingen, die op nieuw strekken ter bevruchting van latere uitbreidingen. Het tegenovergestelde heeft plaats, wanneer de landbouw-industrie geen' zakelijken regtstitel op den grond bezit, en als in de lucht hangt. Alle uitgaven voor duurzame verbeteringen zijn dan zoo vele verliezen voor den tijdelijken bezitter, die zooveel mogelijk een zoogenaamden roofbouw zal drijven, en na ommekomst van den tijd dien hij zich heeft voorgesteld, den grond in hopelooze onvruchtbaarheid, ongeschikt voor alle voortzetting der zaak, zal achterlaten.

De geschiedenis leert bovendien, dat alle koloniën of bezittingen waar grondeigendom bestaat zich staande hielden, en binnen een halve eeuw zich herstelden van twee schokken die ze met geheelen ondergang bedreigden: het kontinentaal stelsel van Napoleon, en de emancipatie der slaven. En thans verdringen zich dáár de kredietinstellingen die het kapitaal aanbieden dat tot eene verdere ontwikkeling wordt vereischt, want het vindt in hypotheek op den grond genoegzame zekerheid voor zich zelf, en tevens waarborg voor de stabiliteit van de zaak en van de personen die zich op de breede basis des eigendoms en der industriëele zelfstandigheid steunen.

TIEN JAREN

VAN HET

KULTUURSTELSEL.

1851—1862.

Een goed regeringsstelsel kent men aan zijne vruchten. Toen de minister van koloniën onlangs het stelsel dat Indië beheerscht *vicieus* noemde, was de oppositie er zeer verbolgen over. Zij deed eene vereenigde poging ter verdediging van het stelsel, door haar *zóó* voortreffelijk genoemd, waaraan zij toeschrijft, den bloei van handel en scheepvaart, de welvaart der Javanen en bovenal de miljoenen van het batig slot, die steeds een goeden klank hadden en lang gediend hebben, om 't oog der menigte te benevelen en haar onverschillig te laten voor de gewigtigste vragen van ekonomie, van regt en billijkheid, van den pligt jegens een volk, aan onze bescherming toevertrouwd.

De oppositie vergeet, dat een verdoovingsmiddel, al is de dosis wat groot, toch maar eene tijdelijke werking heeft. Het miljoenen-argument heeft eindelijk uitgediend, het heeft zijne werking gedaan. Men begint wakker te worden en zich niet meer te vergenoegen met de dingen die men *zóó* oppervlakkig ziet, al schitteren ze ook. Men wil dieper doordringen en nasporen wat men niet ziet. Men begint bewijs te vragen voor de stellingen:

1o. dat het kultuurstelsel handel en scheepvaart bevordert;

2o. dat de welvaart der Javanen er onder toeneemt, ten voordeele der nederlandsche nijverheid;

3o. dat wij er het batig slot aan verschuldigd zijn.

Nooit heeft de oppositie aan het verlangen voldaan, om de deugdelijkheid van deze hare stellingen behoorlijk te staven, maar steeds hooghartig en telkens geantwoord met de miljoenen, — naar wier oorsprong zij een onderzoek overbodig, misschien zelfs niet wenschelijk acht. Wij gelooven echter, dat het juiste oogenblik gekomen is, dat daaromtrent geene onzekerheid mag blijven bestaan. Wij deelen de uitkomsten van ons onderzoek mede, uit een zuivere bron geput. Het zijn de Regeringsverslagen over Nederlandsch Indië, wier autoriteit door niemand gewraakt zal worden, waaraan wij het volgende ontleenen.

Van de gedwongen kultures is door het goevernement ontvangen, en daarvoor aan de bevolking op Java betaald:

	1851. pikol.			1861. pikol.		
Koffij	1,162.717	—	f 10,271244	— 901.347	—	f 11.150.861
Suiker	999.061	—	„ 9.849148	— 877.312	—	„ 8.506.117 (*)
Indigo	4995	—	„ 1.110834	— 3.533	—	„ 1.110.172
Thee	$7765\frac{1}{5}$	—	„ 689.792	— $1414\frac{1}{5}$	—	„ 113327
Kaneel	$1630\frac{2}{5}$	—	„ 115934	— 1543	—	„ 114.028
Kochenille	$533\frac{2}{5}$	—	„ 77359	— „		„
Tabak	16.879	—	„ 160751	— $8.604\frac{1}{5}$	—	„ 139365
Peper	7683	—	„ 49.253	— $394\frac{3}{5}$	—	„ 2360
Totaal			f 22.324.351	Totaal		f 21.136.530

Berekend naar de prijzen van .1861 is er aan produkten minder verkregen, dan in 1851.

Aan	pikol.				verkoopwaarde netto.
Koffij	261.370		—	f $39.69\frac{1}{2}$	— f 10.370576
Suiker	121.755		—	„ $15.30\frac{3}{10}$	— „ 1826688
Indigo	182.750	pond	—	„ $4.49\frac{8}{10}$	— „ 823677
Thee	1.043.827	„	—	„ $0.71\frac{4}{10}$	— „ 745.324
Kochenille	66.925	„	—	„ $1.40\frac{9}{10}$	— „ 94297
Kaneel	10.875	„	—	„ $0.40\frac{9}{10}$	— „ 4.447
Tabak	413.750	„	—	„ 0.40	— „ 165.500
Peper	7289	p. k:	—	„ $16.43\frac{1}{2}$	— „ 119.802
					f 14.150.311.

In verhouding tot 1851 werd er in 1861 voor eene waarde van ruim 14 miljoen *minder* geproduceerd. Er waren ruim 14.000 last *minder* te vervoeren of beschikbaar voor den handel; 30 nederlandsche schepen konden er *minder* meê bevracht worden. Wij moeten evenwel opmerken dat de koffijoogst in 1851 voordeelig was en méér opleverde dan gemiddeld verkregen wordt.

Aangaande het plantsoen verkrijgen wij de volgende uitkomsten.

Getal koffijboomen die vruchtdragende waren:

	1851.		1861.
Koffijboomen	231,693,843	—	223.301.000

bouws, van 500 □ roeden, beplant met:

Suikerriet	41.588	—	38.827
Indigo	22.905	—	12.770
Thee	2.638	—	„ „
Kaneel	20.22	—	1800
Kochenille	351	—	„
Tabak	1830	—	1498
Totaal	71334		54.895 bouws.

In tien jaren ging de produktie met 8 miljoen koffijboomen en 16.439

(*) Het suikerprodukt is veel vermeerderd, maar dit heeft men te danken aan den industriëel, die door eene betere bewerking méér produkt uit de grondstof wist te halen. Daaraan heeft het stelsel geen deel, want de eigenlijke kultuur ging met 2.761 bouws terug, die grondstof voor 120.000 pikol kunnen opleveren.

bouws, vroeger met suikerriet, indigo enz. beplant, *achteruit* en evenwel was het arbeidsvermogen der inlandsche bevolking, in dat tijdvak, met 2½ miljoen zielen toegenomen.

Als men de oppositie deze feiten voorlegt, dan kan zij die wel niet loochenen, maar antwoordt: „Met ons voortreffelijk stelsel, dat vreemdelingen ons benijden (?) zouden wij oneindig méér produkten in die tien jaren, gedurende welke wij het bestuur over Indië in handen hadden, geleverd en alle kultures aanmerkelijk uitgebreid hebben, maar de liberalen hebben onze kracht gebroken en ons bestuur verlamd; wij waren onmagtig uit te voeren, wat wij zoo vurig verlangden."

De oppositie schijnt niet te gevoelen tot welk oordeel zij, door deze bekentenis, regt geeft, welk vonnis zij over zichzelve strijkt. Als eene Regering erkent magteloos te wezen en den moed te missen, om, ondanks de liberalen, in weerwil van de felste bestrijding, maatregelen ten uitvoer te leggen, die zij als noodzakelijk, als heilzaam voor land en volk, voor bloei en welvaart beschouwt, dan behoort zij te abdikeeren! Doet zij het niet, dan is zij schuldig aan pligtverzuim en strekt zij tot ongeluk van het land, waarvoor zij verantwoordelijk behoorde gesteld te worden. Maar dit is het niet, wat haar terughield en beteugelde. Mogen de liberalen ook niet geheel vruchteloos gestreden hebben voor de beginselen van regt en billijkheid, er was toch een magtiger stem noodig dan de hunne, om te noodzaken tot stilstand op, neen tot terugkeer van den verkeerden weg dien men was ingeslagen. Maar liever, dan dat de oppositie de *ware* oorzaken harer magteloosheid zou erkennen, schuift zij de schuld op de liberalen! waarbij zij haar krediet en waardigheid prijs geeft en ten offer brengt, om, zoo het mogelijk ware, haar vicieus stelsel te redden; niet bedenkende, dat de geschiedenis eene getuige is, die men niet weerloos maken kan, die men hooren moet en die ook door ieder gehoord wordt, wanneer de waarheid verkracht mogt zijn.

Wat is op Java gebeurd van 1831 — 1850?

Het ingevoerde stelsel van geforceerde kultuur werd toevertrouwd aan ambtenaren, die niets konden uitvoeren zonder de krachtige hulp der inlandsche hoofden, die men er bij te ontzien had.

Aan beiden werden aanzienlijke premiën — kultuurpercenten — toegezegd, om hun ijver aan te sporen, en weldra waren de wetten, die overal de belangen der maatschappij beheerschen, vergeten, en voorzigtigheid en gematigdheid verloor men uit het oog.

De gedwongen arbeid, tegen al te gering loon, bij de kultures, bij de vesting-, maritieme en andere openbare werken, werd tot het uiterste gedreven.

Door ambtenaren en hoofden werd een schromelijk misbruik gemaakt van de geheel onbeloonde heerediensten; de knevelarij was grenzeloos.

De landrenten werden jaarlijks verhoogd en opgedreven, want het moederland had veel geld noodig!

Voor de vraag: hoelang die onnatuurlijke toestand, bij die overspanning, wel zou kunnen duren? bleef men onverschillig, zelfs toen zich de teekenen van verarming en uitputting vertoonden. Zelfs toen het in 1844/45 niet meer te loochenen viel, dat er velen in Cheribon door gebrek en honger omkwamen, verontrustten deze verschijnselen de ambtenaren niet. Zonder

zich daardoor te laten terug houden of tot nadenken te komen, ging men met de uitbreiding der kultures en den gedwongen arbeid bij de vestingwerken voort, tot dat de engel met het vlammende zwaard in den weg trad. Duizenden Javanen waren in 1847/1850 door gebrek bezweken, en dit viel niet langer te ontkennen, toen de lijken der verhongerden langs de wegen verspreid lagen. Die taal werd verstaan! Dit was de ontzettende, méér krachtige stem, dan die de liberalen hadden doen hooren; het was de slagboom, die paal en perk stelde aan zoo veel ongeregtigheid en de eenige oorzaak, waardoor de kracht der mannen van de oppositie gebroken werd, die hen magteloos maakte.

Daarom durfde men volhouden, noch later weer uitbreiden, nadat men *force majeure* de gedwongen kultures ingekrompen had. Hetgeen men aanschouwd had stond op den achtergrond als eene dreigende gestalte. De geschiedkundige waarheid van het aangevoerde is in alle officiëele bescheiden, in eene menigte openbare geschriften, te vinden. De oud-goeverneur-generaal Rochussen heeft haar evenzeer gestaafd, als de Regeringsverslagen 1849/1851 het doen, waaraan wij ontleenden:

1. dat in tien jaren, naar de tegenwoordige geldswaarde, de produktie met 14 miljoen gulden is teruggegaan;

2. dat 23 procent minder grond met suiker, indigo enz. beplant werd.

3. dat de handel ruim veertien duizend last aan produkten minder te verkoopen had:

4. dat er 25 à 30 schepen minder te beladen waren.

Dit zijn de vruchten van het regeerstelsel in Indië, voor handel, vertier en produktie in die tien jaren geweest!

Welk geloof de oppositie verdient, als zij beweert dat handel en scheepvaart er door bevorderd worden, blijkt uit de feiten.

„Maar, zegt men verder, het kultuurstelsel werkt zoo uitmuntend, dat, ongeacht den dwang, de Javanen er *toe*nemende welvaart aan te danken hebben en wij zijn zoo bezorgd voor het lot van dat goedaardige volk, wanneer zij dienstbaar mogten worden aan inhalige ondernemers van het overheerschende ras.

„Met de gedwongen kultuur verdienen zij immers nu zoo vele miljoenen."

Er zou althans eenige verontschuldiging voor den dwang zijn indien slechts *dit* maar waarheid was; doch de resultaten bewijzen het tegendeel.

In 1851 had men, door den nood gedwongen, de kultuur reeds met 10,000 bouw moeten inkrimpen. In dat jaar betaalde het goevernement voor al de produkten *f* 22.324.321, dat is voor de 7.522.597 zielen, op goevernementsgrond wonende, en voor dien arbeid beschikbaar, *f* 2,96 per hoofd. En toen was er nog geen welvaart. Ofschoon de druk aanmerkelijk was verminderd, zoowel als de belastingen, heerschte hier en daar nog gebrek. In Tagal kwamen er nog velen van honger om. In de zitting der Tweede Kamer van 23 December 1850 deelde de heer van Hoëvell daaromtrent feiten mede, waarover hij den minister interpelleerde, die beloofde de zaak te zullen onderzoeken; waarvan het gevolg was, dat die feiten bevestigd werden en de oorzaken dier ellende moesten erkend worden gelegen te zijn, in de overdrijving van de gedwongen suikerteelt, waarvoor men hier en daar *al* de graanakkers der ingezetenen genomen had.

Tien jaar later, in 1861, betaalde het goevernement, zoo als wij boven reeds gezien hebben, voor de gezamenlijke produkten aan de bevolking slechts *f* 21.186.350, verdeeld over 10.176.794 zielen op goevernements-grond voor dien arbeid beschikbaar, dus *f* 2,07 per hoofd, dat is nog 30% *minder* dan in 1851, toen de bevolking het reeds zoo schraal had. Zou dit de vrucht zijn waaraan men een goed stelsel herkent?

Als op die wijze toenemende welvaart kan verkregen worden, dan dienen de staathuishoudkundigen hunne wetenschap te laten varen.

De resultaten hebben, in die tien jaren, geleerd, dat de gedwongen arbeid steeds minder produktief en dus schadelijk is voor handel en nijverheid, dat hij nadeelig is voor de bevolking en hare welvaart belemmert. En wat is er nu nog ten laatste van het batig slot van *f* 7.879.447 in 1851 en van *f* 28.194.720 in 1861? Dit zal toch wel van krachtigen vooruitgang, en voor de deugdelijkheid van het stelsel getuigen? 't Is wel ongelukkig voor de oppositie, maar het batig slot mag zij zich, als van haar stelsel afkomstig, in het geheel niet toeëigenen. Gelukkig mag zij zich rekenen als het handelsmonopolie het excedent niet verslindt van de territoriale inkomsten, door den soeverein aan het stelsel afgestaan; namelijk in 1861.

1. Aan grondlasten van den koffijoogst $\frac{2}{5}$ . . . . *f* 14,311.588
2. Landrente over 4,158.000 pikol padi in de Preanger-regentschappen *niet* geheven, maar met koffij verrekend: $\frac{1}{5}$ à *f* 2,60 de pik. padi . . . . *f* 2,400.000
3. Te min geheven landrente over 29,516.511 pikol padi in de overige residentiën geoogst, *laagste* marktprijs *f* 250, geeft *f* 73,791.227 waarde: $\frac{1}{5}$ belasting = *f* 14,758.255
er is slechts ingevorderd. . . . . . . *f* 9,679.337
te min ingevorderd . . . . *f* 5,078.918;
dus aan het kultuurstelsel opgeofferd . . . . . . *f* 5,087.918
4. Aan uitgaande regten der goevernements-produkten niet geheven . . . . *f* 2,191.758

Totaal . . . *f* 23,782.264

Ruim 23$\frac{3}{4}$ miljoen van de wettige belastingen, inkomsten van den staat, schuilen onzigtbaar in het batig slot, dat de oppositie als de winsten van het kultuurstelsel doet voorkomen, ofschoon zij er *niets* gemeen meê hebben. Die aanzienlijke sommen zijn, door eene vicieuse administratie en boekhouding, met de uitgaven en inkomsten van de gedwongen kultuur en het handelsmonopolie dooreengemengd; waarvan ieder, met de Regerings-verslagen in de hand, zich kan overtuigen. Bij eene zuivere duidelijke administratie en verantwoording van 't geen den staat als soeverein en 't geen den monopolist en zijn stelsel toekomt, zou het reeds lang gebleken zijn, dat het batig slot niet de winst of het overschot is van de gedwongen kultuur en goevernementshandel in produkten, maar wèl van de territoriale belastingen die de soeverein *niet heft*, maar afstaat aan het stelsel, waardoor de worm verborgen blijft die er zoo lang reeds aan knaagt, doch er den *schijn* aan geeft, dat de oppositie met regt praalt op het batig slot. Bij eenig nadenken zal ieder evenwel inzien, dat, indien de belastingen, boven gespecificeerd, naar behooren waren

ingevorderd en afgescheiden verrekend, er een excedent van bijna 24 miljoen in 1861 zou zijn overgebleven, dat nogtans niet als staatsinkomst is verantwoord, maar op de rekening verschijnt als *batig slot f* 23,194.720. Dat het excedent der territoriale belastingen zoo weinig *vermindering* onderging in dat jaar, is alleen het gevolg der hooge prijzen van koffij en suiker, waardoor gedekt en bijna vergoed werd het geheele montant der belastingen, door den soeverein aan het stelsel opgeofferd. Bij lagere prijzen, had, gedurende een aantal jaren, het omgekeerde plaats! Het stelsel verslond geheel of gedeeltelijk het excedent, dat anders de territoriale inkomsten zouden hebben opgeleverd. Bij de veel *grootere* produktie van 1851 bijv. bedroeg het batig slot nog geen 8 miljoen, omdat de prijzen van koffij en suiker te laag waren, om een ekwivalent te leveren voor de afgestane belastingen. Berekend naar den prijs, dien de produkten in 1851 golden, zou het batig slot in 1861 maar p.m. vier miljoen bedragen en de staatskas een verlies van 15 miljoen geleden hebben, zonder dat de handhavers van het stelsel bij magte zijn er iets toe of af te doen. Van zulke wisselkansen hangt een groot deel van ons bestaan en onze financiën af. In plaats, dat men de *zekere* sommen, die de belastingen moesten opleveren, doet heffen, spekuleert het goevernement in handelsprodukten met de risico van miljoenen verlies, dat dan de ingezetenen moeten vergoeden.

Meermalen is dit duidelijk aangetoond en toch werd te Amsterdam op het kongres met groote woorden verteld, dat *het kultuurstelsel* in weinige jaren 329 miljoen baten had geleverd. Zóó worden velen nog misleid door valschen schijn, waardoor het mogelijk blijft een magtigen hefboom te maken van het batig slot, die gebezigd wordt om het vicieuse van het stelsel te bedekken en te keeren de dringende eischen der hervorming die er in gebragt moet worden, wil men niet meer en meer achteruitgaan en de Javanen tot de vroegere armoede doen vervallen.

In 1864 is de koffijoogst mislukt, waardoor het goevernement 14 à 15 miljoen zal derven, een verlies voor het batig slot, dat door geen menschelijke wijsheid kon voorkomen worden. Opvolgende betere oogsten zullen het nadeel vergoeden en de staat zal het ligt te boven komen. Maar de arme planters die nog niet de halve waarde voor hunne koffij in de goede jaren ontvangen en daarvan leven moeten, worden gevoelig getroffen, nu ze in 1864 voor al hun arbeid, gezamenlijk 5 à 6 miljoen gulden minder, dan gewoonlijk, zullen ontvangen. Hoe zullen zij daaraan weerstand bieden, nu de prijzen van rijst, olie en andere levensbehoeften zijn verdubbeld? Bij het geheele kultuurstelsel verdienen de planters in goede jaren maar *f* 2½ per hoofd. Zij oogsten van hunne velden maar ¾ van 't geen ze voor voeding noodig hebben en moeten er *f* 6 aan landrenten voor betalen. De rijke bronnen der vruchtbare ongebruikt liggende gronden, door de industrie zoo zeer begeerd, belet men te vloeijen en sluit ze zoo veel mogelijk af, ten behoeve van een stelsel dat het werkvermogen der bevolking beheerscht en aan banden legt, zonder dat het zelf die honderdduizende *overtollige* arbeiders *behoeft of er gebruik van weet te maken.* En toch moeten zij, die van het schrale loon niets besparen konden, zorgen, dat zij bij dezen tegenspoed met hun gezin niet van gebrek omkomen. Daarvoor willen zij werken, maar men heeft zooveel mogelijk de ondernemers geweerd, die hun

genoegzamen arbeid en loon konden aanbieden. Waarvan moeten zij nu leven, als er werk is, noch loon te verdienen valt? Is het wel mogelijk een volk, dat wij behooren te beschermen, nog onbillijker en onregtvaardiger te behandelen, dan het de gelegenheid te onthouden, om zich door arbeid voor gebrek te behoeden? Zijn er wel grooter hinderpalen uit te denken, om de produktie van een groot land te beperken en de ontwikkeling van wederzijdschen bloei en welvaart te beletten? Moet men zich meer verbazen of bedroeven, dat een stelsel, zoo vijandig aan de welvaart van een volk, aan eigen grootheid en roem, nog zoo veel warme hartstogtelijke verdedigers vindt, bij de zigtbare kiemen van bederf en vernietiging die het in zich zelf kweekt en voedt, waarvan de al meer en meer achteruitgaande goevernementskultuur het bewijs levert. En zulks zonder dat het bekommering wekt; zonder dat het aanzienlijk verlies door de bevolking in het vorige jaar geleden, eenige zorg baart of de aandacht trekt van hen die deze belangen behoorden te behartigen! Voor nietigheden had men zijn talent en bekwaamheid veil! „Er werden koffijtuinen vernield! welk een ramp!" Dat blijft straffeloos; wat een misbaar werd er over gemaakt (*). Maar er zijn *acht miljoen* vruchtdragende koffijboomen minder in 1861 dan in 1851, die een miljoen gulden jaarlijks zouden kunnen opleveren aan vruchten. Wie dacht er aan of vroeg naar het zoo veel gewigtiger feit, dat, in weerwil van al de inspanning, het gezag en de middelen, waarover het goevernement beschikt, de koffijkultuur niet voor teruggang is te behoeden, niettegenstaande er honderdduizende planters méér zijn dan in 1851. En toch zijn die koffijtuinen door geen arrest van het hooggeregtshof getroffen. Dit zoo veel grooter belang bleef onaangeroerd, 't ging niemand ter harte, maar wel die nietige, armzalige 50 duizend omgekapte boomen, want dit was een bruikbaar oppositiemiddel en het andere betrof maar een 30,000 pikol koffij méér of minder voor den handel en de schatkist. En zij, die zeggen de Javanen zoo lief te hebben, zouden zij niet beter gedaan hebben, in plaats van alarmkreten aan te heffen over iets wat nog niet *is* en ook wel niet komen zal, de gewigtige vraag te behandelen hoe en waarvan de koffijplanters tot den volgenden oogst leven moeten, als ze elders geen arbeid of loon kunnen vinden, om het te kort te dekken door den mislukten koffijoogst veroorzaakt? Is men welligt teruggedeinsd voor een degelijk onderzoek, uit vrees, dat de minister, met zijne gewone openhartigheid, stukken ter tafel mogt brengen, waardoor de heer van Heukelom in het gelijk zou kunnen gesteld worden, die 't een allerellendigst stelsel noemde, dat een volk de middelen onthoudt, om voldoenden arbeid voor zijn levensonderhoud te vinden; dat de bronnen afsluit waaruit bloei van handel en scheepvaart en verhoogde welvaart en rijkdom moeten voortvloeijen; dat den landbouwer zijn graanakker en produkten ontneemt tegen al te geringen prijs, waardoor hij arm blijft en onverschillig is voor den opgelegden arbeid die bij vermeerderde vlijt, hem toch geen welvaart kan aanbrengen? Een stelsel, door van den Bosch reeds in 1818 gekarakteriseerd als de strekking hebbende „om de geestkracht van den mensch te verdooven en de vermeerdering der bezittingen te

(*) Méér praktisch zou een onderzoek geweest zijn naar de reden, *waarom* de Javaan de koffijboomen omkapt en verwaarloost, waaraan hij zooveel arbeid heeft besteed Waarom deed men *die* vraag niet?

stremmen" zoodat hij in gevaar is, bij den geringsten tegenspoed van gebrek om te komen in het gezegendste land der aarde.

Reeds jaren geleden is het geheele Indische regeringsstelsel door den resident Potter een wangedrocht genoemd en hij heeft het zóó goed gemotiveerd dat het ieder duidelijk is geworden. Toen ik, in 1850, als aanschouwer der alom heerschende ellende, een der eersten was, om de verderfelijke strekking van het Indisch Regeringsbeleid en zijne gevolgen aan te toonen en met de feiten te staven in een openbaar geschrift, dacht ik weinig aan dien resident zulk een krachtig bondgenoot te hebben in het bestrijden der misbruiken en veksatiën. Wel jammer dat hij, sedert, dien strijd heeft opgegeven en zijne krachten niet verder met die van mij en anderen heeft vereenigd, om de hervormingen te verkrijgen, die de omstandigheden zoo gebiedend voorschrijven, waartoe de tijd gekomen is en de gezindheid bij de regering schijnt te bestaan, gesteund door het meer algemeen doorgedrongen besef dat wij meer regtvaardig jegens de Javanen moeten zijn, willen wij ons het duurzaam bezit van dat land verzekeren, dat we hun in de gelegenheid moeten stellen door arbeid welvarend te worden, waartoe europeesche leiding en kapitaal de onmisbare elementen zijn. Er zijn zorgwekkende verschijnselen, zoo als de steeds stijgende prijzen van rijst, enz. die meer reden tot interpellatie opleveren dan die waarop de oppositie hare alarmkreten doet hooren. Daarover zou een nuttiger en meer waardig debat gevoerd zijn kunnen worden en welligt iets bijgedragen tot het nemen van maatregelen van voorziening, want de uitbreiding van den rijstbouw is niet evenredig aan den toewas der bevolking. In 1850, toen er allerwege schaarschte en gebrek aan rijst was, leverde de oogst 17,15 pikol padi per gezin op; dat was 25°/₀ minder dan voor zijne voeding noodig is. In 1861 bedroeg de oogst 33.627395 pikol padi voor eene bevolking van 10.176794 inlanders (na aftrek van 2,633.410 zielen niet op goevernementsgrond, maar op die der vorsten-, partikuliere landen en in de residentie Batavia wonende, die geen deel hebben aan den padi-oogst). Een huisgezin van 5 zielen bekwam dus gemiddeld slechts 16,45 pikol padi en dus nog minder dan in 1850. Wat is nu de slotsom uit deze officiëele gegevens te trekken?

Als sneeuw voor de zon verdwijnen de beweringen der oppositie:

a. „Ons stelsel bevordert handel en scheepvaart."

b. „De Javanen verkrijgen er steeds grootere welvaart door."

c. „Wij hebben er het batig slot aan te danken."

Zoodra men ze gaat toetsen aan de feiten, dan blijkt van alles het tegendeel, en dat het geene goede vruchten zijn, waaraan men de deugdelijkheid van haar stelsel zou kunnen herkennen! Een behoorlijk onderzoek kan het niet doorstaan.

Maar zal men vragen, hoe komt het dan, dat tegenwoordig niets vernomen wordt van de armoede en ellende die er heerschten in 1851 bij 30 procent méér verdiensten aan de gedwongen kultuur dan in 1861? De feiten, in de Regeringsverslagen te vinden, geven er antwoord op. Door den nood gedrongen zijn:

Vooreerst, de gedwongen kultures *verminderd* met ruim $\frac{1}{3}$.

Ten tweede, is de bevolking *verlost* van den kwellenden, haar zoo zeer verarmenden, arbeid bij de vesting-, maritieme- en andere openbare werken.

Ten derde, is het buitensporig misbruik van de geheel onbeloonde heerediensten aanzienlijk beteugeld.

Door deze vereenigde ontheffing heeft het volk tijd verkregen, om op andere wijze, door eigen teelt en arbeid bij partikuliere ondernemers, meer geld te verdienen, waartoe men de gelegenheid wel met kracht heeft belemmerd, doch niet geheel kon beletten.

Ten vierde, zijn de bazaarpachten afgeschaft die de bevolking, door de knevelarij der Chinezen, zeer zeker op meer dan zes miljoen gulden te staan kwam.

Ten vijfde, staat het goevernement de helft der landrente aan het kultuurstelsel af in kompensatie van het al te geringe loon dat het aan de arbeiders betaalt! En niet gering is die som. Tegen den gemiddelden prijs van ruim *f* 3 de pikol padi had de oogst, in 1861, eene waarde van *f* 100.881,000 (*) waarvan, volgens den wettigen grondslag, 1/5 aan landrente en dus ruim 20 miljoen verschuldigd was. En evenwel heeft men maar geheven *f* 9.679,337. De kontribuabelen zijn dus met ruim 10 miljoen bevoordeeld. Zoo lang het kultuurstelsel bestaat, heeft het goevernement dezen afstand van zijn wettig inkomen wel noodig geoordeeld wegens de te geringe betaling van den arbeid, ten einde de handelsverliezen te bedekken en onzigtbaar te maken, maar niet in die mate als tegenwoordig. In 1848 betaalde de bevolking, 9,420.553 inlanders, voor 27,850.328 pikol padi *f* 9,901.694 aan landrente, dat is *f* 1,05 per hoofd, en daarentegen in 1861 slechts *f* 0,80 en dus 25 cents per hoofd minder, makende *f* 3,202.551 over de geheele bevolking. Voor de ongerusten en twijfelaars moeten deze feiten wel strekken, om vertrouwen in te boezemen op het duurzaam behoud van het batig slot, wanneer de tijd zal gekomen zijn om het kultuurstelsel geheel los te laten, zoo als alin. 6 van art. 56 van het regeringsreglement voorschrijft. De officiëele bescheiden geven de overtuiging, dat de miljoenen, die sedert vele jaren van de indische administratie als batig slot overbleven, van 1840 tot 1855 *vijf en zeventig* meer zouden bedragen hebben (†) indien de soeverein geen kultuurondernemer en handelaar was geweest. Deze aanzienlijke som is door het verlies op de handelsartikelen onttrokken aan het natuurlijk excedent, dat de territoriale inkomsten zouden opgeleverd hebben, naar den wettigen maatstaf. Belastingen die eerst dan ten volle kunnen en *zullen* geheven worden, wanneer er geen verkeerd stelsel meer te beschermen valt, met zulke geldelijke offers, wanneer de Javanen aan onbelemmerde ontwikkeling en eigen vrijwillige werkkracht zijn overgelaten, dat is wanneer zij het genot zullen verkrijgen van hetgeen de wet beoogt. En die tijd kan niet ver af zijn, wat de oppositie ook doen moge om een onregtvaardig stelsel te bestendigen. Reeds zou het den natuurlijken dood zijn gestorven, indien de teeringlijder niet sedert 1856 door de ongekende hooge prijzen der produkten was ondersteund en gesterkt. Dat de toegenegenheid der Javanen en ons rustig bezit van Indië, bij het verlaten van dit stelsel, eenig gevaar zou loopen, weiger ik en velen met mij te gelooven; dat de liefde, de gehechtheid en de rust van eenig volk zou verworven en verzekerd worden,

(*) In waarheid was de gemiddelde marktprijs ruim *f* 3 de pikol padi. Wij hebben boven slechts *f* 2.50 gerekend, om vrij te blijven van den twijfel, aan overdrijving der soevereine inkomsten.

(†) Zie het Statistisch en Staathuishoudkundig Jaarboekje 1858 bl. 316

omdat men het zijne graanakkers, zijn koffijprodukt, en de beschikking over zijne persoon en werkkrachten ontneemt en blijft onthouden, is eene bewering al te dwaas, dan dat ze eene weêrlegging behoeft! Geen volk is ooit in opstand gekomen tegen eene regering, die het van onderdrukking en onregt verloste.

„Weinige jaren geleden," zegt Muntinghe, over de invoering van het landrentestelsel — eene belasting in geld waarover de minister Uhlenbeck zoo gehavend werd — „was de voorspelling van de oudste en meest ervarenen onder de voormalige kompagnies-dienaren, dat de invoering van een diergelijk stelsel op Java door niets minder dan door stroomen bloeds konde worden gekocht." — En wat voorspellen de meest ervarene oude landsdienaren (de dertienen) in 1864? Volkomen hetzelfde. — Is er wel iets nieuws onder de zon? — „Intusschen," zoo vervolgt Muntinghe, „hebben wij gezien, dat onder het britsch bestuur, dit stelsel in den tijd van driemaal vier en twintig uren" — wij peinzen reeds eene halve eeuw over de toegezegde *verbeterde regeling* — „langs de gansche kust van Java, van Cheribon tot den uitersten oosthoek toe, heeft tot stand gebragt; en zulks niet onder het vergieten van stroomen bloeds, maar onder de *toejuiching* der gemeente en onder de stille toeschouwing van *alle* inlandsche grooten en regenten."

Als dit geschiedkundig feit van eene zóó ingrijpende, de aloude instellingen geheel omverwerpende hervorming, niet bewijst en overtuigt, hoe rijp en vatbaar de Javanen reeds lang waren, voor de verbetering van hun lot; — als het niet bewijst, hoe nietig en ijdel zulke voorspellingen zijn, — dan zeker zullen die naargeestige voorstellingen nog lang van invloed zijn, en het wettig voorschrift, van ontheffing van gedwongene kultuur, nog lang onuitgevoerd blijven, tenzij de daling der prijzen van de koffij op *f* 30 en de suiker op *f* 14 er een einde aan make. In dit laatste geval toch zou het batig slot, nu uit de niet ingevorderde belasting voortspruitende, geheel verdwijnen, even als in 1848.

Maar wat zal er worden van de produktie op Java als er geen kultuurstelsel meer is? Men bekommere zich niet, er zal dan gebeuren wat in alle tropische landen geschiedt, waar wij sedert lang, onder den invloed van Europeanen, een krachtigen vooruitgang in produktie, handel en welvaart waarnemen. Ook op Java zullen partikuliere ondernemers met hunne kennis en hun kapitaal te hulp komen en doen, 't geen het goevernement met al zijne stelsels, zijne middelen, en ambtenaren heeft kunnen verwezenlijken noch in stand houden. Zij zullen de arbeiders, wier produktieve krachten, door den dwang verlamd, thans nutteloos en ongebruikt blijven, tewerkstellen, of aanmoedigen om ten eigen voordeele voortbrengselen te teelen, waarvoor men billijke prijzen zal betalen. Er zijn 3 miljoen zielen méér, dan in 1848 vereischt werden, om 84.000 bouws te beplanten voor het goevernement, dat nu slechts 54.000 bouws in kultuur brengt. Biedt men die werkelooze handen een goed loon, dan — men ziet het reeds bij den spoorweg — vindt men ze bereid om te werken. Onder behoorlijke bescherming, zullen zij ook het genot van welvaart leeren kennen, die de arbeid geeft en het vruchtbare, aan ongebruikte gronden nog zoo overrijke Java, tot een nooit gekende mâte van bloei en produktie brengen. En Nederland met zijn handel en scheepvaart zal daar beter bij varen dan ooit te voren. Maar, men volge dan niet het heillooze plan, door den heer Vreede Bik dezer dagen gepubliceerd die maar niet begrijpen kan dat er iets goeds in Indië zou kunnen ontstaan

of geboren worden, indien de ambtenaren er geen invloed op hadden, het goevernement zijne beschermende vaderhand er niet over uitstrekte. Onder de grondslagen, door dien hoofdambtenaar voorgesteld zijn eenige goede en aannemelijke, die echter dadelijk weder bedorven worden, door de opvolgende restriktiën, waarbij de ondernemer overal een dwarskijker ontmoet; op elk zijner schreden staat een ambtenaar hem in den weg, om zijne beweging te belemmeren en zijne onderneming onmogelijk te maken. Ten bewijze: „over geen andere velden mag worden beschikt door de vrije ondernemingen" — zoo verlangt het de heer Vreede Bik, — „dan die met het oog op de behoefte aan rijst en andere voedingsmiddelen kunnen worden gemist en die de bevolking blijkens het bewerkstelligd onderzoek uit vrijen wil genegen is aan anderen, voor zekeren tijd, tot bewerking af te staan, voor een prijs als *van bestuurswege* met haar, in overleg met de dessa- en andere betrokken hoofden, zal worden overeengekomen en die tot basis zal strekken bij de uitgifte (?) *en opveiling!!*" Dat de uitgifte (?) *op die wijze* van partikuliere ondernemingen enkel zal geschieden bij openbare mededinging (de uitgifte) en worden gegund aan hem die inschrijft voor het hoogste bedrag per bouw, aan den lande te voldoen en zulks met betrekking tot reeds ontgonnen gronden, boven en behalve den door de bevolking bedongen huurprijs, die haar *steeds door tusschenkomst van het bestuur* wordt uitbetaald." Wie zal zich verwonderen dat de minister Uhlenbeck van zulk een ontwerp geen gebruik gemaakt heeft? Weet de heer Bik dan niet, dat de *ongebruikt* liggende gronden sedert 1838 gevraagd, meestal nooit beschikbaar waren? Bij het onderzoek *door ambtenaren* bewerkstelligd, bleek het doorgaans dat die gronden voor de dessa *noodig* waren, daar men ligt bewijzen kon, dat er in de laatste twintig jaren wel eens een buffel, schaap of geit, voor een paar dagen voedsel gevonden en gegraasd hadden; dat er wel eens een paar bamboes of wat brandhout door een verafwonend dorpeling gekapt was, — en met een paar verklaringen van dien aard, was men gereed; het rapport werd opgemaakt, de verlangde gronden werden den industriëel ontzegd, want zij waren *onmisbaar* voor de dessabewoners en daarmeê was het goevernement tevreden en het doel bereikt. Men zou geen lastigen, toezienden Europeaan in zijne nabijheid hebben, om het ambtenaars-bestuur te verlammen, waar het mogt afwijken van wet en regt!

Dit wil de heer Bik bestendigen ter goeder trouw, zich al of niet bewust? Zijn voorstel heeft dezelfde strekking, het zou geene andere uitkomst hebben, dan tot hiertoe het geval was. De partikuliere industrie zou dezelfde hinderpalen ontmoeten en kwijnen als voorheen. De heer Bik schijnt niet te weten, dat de Javanen *zóó* afkeerig zijn geworden, van al wat hen met het bestuur, de ambtenaren en hoofden, in aanraking brengt, dat zij liever hunne velden braak laten liggen, liever in ledigheid hun tijd doorbrengen en gebrek lijden, dan vrijwillig voor een ondernemer te werken, wanneer zij weten, niet met *hem alleen*, maar ook nog met de *tusschenkomst* van het bestuur te doen te zullen hebben, die hen zooveel leergeld, in de laatste 30 jaren, heeft gekost. De heer Bik, die deze voorstellen doet, vraagt zeer *naief* of dit een *reageren* tegen het regeringsreglement is en niet veeleer getuigt van eene *getrouwe* toepassing der wet en van een gematigden vooruitgang op koloniaal gebied, welke zou kunnen leiden, om zoowel de konservatieve als de *liberale* partij te konciliëeren?"

't Is zonderling! Wij zullen aangaande deze vraag liever niets zeggen en den heer Bik alleen vragen, hebt gij dan de geheel *andere strekking* van het regerings-reglement voorbijgezien, de debatten er over niet gelezen? Hebt gij al. 6 van art. 56 u maar eenvoudig weggedacht, als of ze niet geschreven was en ook geene wettig verbindende kracht heeft? Immers sluit die alinea uitdrukkelijk alle goevernements-bemoeijenis en tusschenkomst uit, en gij, die het *tegendeel* van dit wettelijk voorschrift verlangt, begrijpt niet, dat er geen nadrukkelijker *reaktie* mogelijk is, om het eindvoorschrift, het doel der wet, te verijdelen. Zijn dan de 25 jaren, dat het besluit van 1838 (Ind. Staatsbl. n°. 50) van kracht is geweest, niet rijk aan lessen en overvoldoende om te leeren, dat langs dien weg van vaderlijke bemoeijenis en zorg, van belemmering en restrikties, die gij, *minus* het kontrakteren met de hoofden, bij voortduring wilt bewandelen, het einddoel van art. 56 nimmer *kan* bereikt worden; of kunt gij wijzen op het groot getal ondernemers dat in verhouding tot de massa beschikbare gronden, sedert 1838, gezind was, om zich met de noodige kapitalen onder uw voogdijschap te stellen? Er zijn bijna 3 miljoen Javanen méér dan in 1851, die bij de inkrimping van het kultuurstelsel, daarvoor nutteloos en ongebruikt bleven. En waar zijn de honderdduizenden, die zich onder *uwe* beschermende tusschenkomst naar den vrijen arbeid wilden begeven? Beiden, ondernemers en arbeiders, hebben er even veel weerzin in; het vertrouwen ontbreekt. Waar gij de Javanen *beveelt*, om te werken voor laag dagloon of om niet, daar onderwerpen zij zich lijdelijk en gedwee aan den dwang, maar zoodra gij hun de vrijheid laat te doen wat zij in hun eigen belang het beste vinden, ontwijken ze uwe bemoeijenis! Alleen met den ondernemer willen zij te doen hebben, met hem alleen willen zij loven en bieden, over de verhuur van gronden, het leveren van arbeid en produkt, wetende dat *zij* dan de sterksten zijn en hem te gronde kunnen rigten, als hij hen niet wel behandelt, wetende dat zij bij de ambtenaren klagten kunnen indienen en regt zullen erlangen, doch dat die waarborg voor hen verloren gaat, als het bestuur eenigen invloed op de onderneming kan uitoefenen. Tegenover dat gezag gevoelen zij zich niet meer vrij, om na te laten wat zij den ondernemers zouden weigeren, die zich in de laatste 25 jaren dan ook alleen konden staande houden, door het verwerven van de vriendschap en welwillendheid der ambtenaren wier tusschenkomst ze te vreezen hadden.

Blijkbaar heeft de heer Bik geen denkbeeld van de levensvoorwaarden der industrie. Zijne voorstellen kunnen onmogelijk de liberalen bevredigen of konciliëeren; zij zijn doodend voor elke partikuliere onderneming. De Javanen vreezen de dus beschreven tusschenkomst der ambtenaren, die doorgaans knoeijerij en hunne verdrukking ten gevolge had. Een recent bewijs levert Simbang op! Gedurende 15 jaren wist de ondernemer de neutraliteit der ambtenaren te verkrijgen, die hun pligt vergaten en zich van tusschenkomst onthielden. Ongestoord ging hij voort het volk te knevelen dat onder *hunne* bescherming stond. Zeker zou het geklaagd hebben, indien het niet de bewustheid had bezeten, dat de ondernemer beter rekenen kon op bescherming dan zij. Zou men dien vicieusen toestand willen verlengen en bestendigen, nu het er op aankomt, gezonde beginselen vast te stellen bij de wet?

Neen, transigeren kunnen de liberalen niet met een levensbeginsel. Zij moe-

ten eischen volle vrijheid, om, zonder eenige tusschenkomst van het gezag, met de inlanders te handelen, die evenzeer vrijheid moeten hebben om overal, waar het de goevernementskultuur niet schaden *kan*, hunne gronden te verhuren, zonder dat men, bij den overvloed, behoeft te vreezen, eenig nadeel voor den rijstbouw. Daarvoor toch hebben zij zelven gezorgd van 1620 tot 1831 toe, zonder eenige tusschenkomst der europeesche ambtenaren, en zij kwamen niet te kort, zoo als sedert 1840, want hunne akkers waren vruchtbaarder. Die akkers werden niet uitgeput door het beplanten met suikerriet of indigo en bragten 50 pct. méér op door betere zorg en bebouwing, waartoe de Javanen toen den tijd hadden.

De Javanen moeten, altijd buiten en behalve de goevernementskultuur, volle vrijheid hebben, om te arbeiden voor wien zij willen, op hunne gronden te teelen wat zij goedvinden en het produkt te verkoopen aan wie zij verkiezen. Zij zullen dan spoedig hun belang leeren kennen en gaan tot hem die de meeste voordeelen aanbiedt. Dit zijn de eenige goede en praktische grondslagen, door het goevernement in 1818 (publikatie van 22 December) gelegd, de eenige die gedijen kunnen. De regering regele voor vast de belasting die de ondernemers zullen hebben op te brengen. Zij make strenge bepalingen, die de Javanen beschermen tegen bedrog of misbruik en de industriëelen tegen de inmenging of den verkeerden onderhandschen invloed van de ambtenaren, met den vasten wil, om ze overal en streng toe te passen. Elke andere *regeling* is verwerpelijk, omdat zij niet anders dan in strijd zou wezen met den natuurlijken loop der dingen, welker wetten oppermagtig zijn zelfs voor de exceptioneele Javanen. Men zal wel zeggen dat de Javanen er dan ook dupes van zullen zijn en dat men hun, even als voor 1830, niet dan spotprijzen zal geven voor de produkten. Maar men zij ook hieromtrent gerust. Wat toen is gebeurd, is onmogelijk onder de bepalingen die wij verlangen. Toen heerschte, niet minder dan thans, onder de ambtenaren, de Europeanen-*phobie*, die er toe leidde om bepalingen te maken, dat geen onafhankelijk Europeaan, al stond hij ook nog zoo goed ter naam en faam, zich in de binnenlanden mogt begeven zonder speciale vergunning van het plaatselijk bestuur, en het gevolg was, dat zij, die het middel gevonden hadden om de vriendschap en toegenegenheid te verwerven der ambtenaren, de bevoorregte monopolisten werden. Aan den vriend A of B of wel aan beiden, werd de vergunning gaaf verleend, om zich naar de koffijdistrikten te begeven, en met de planters te handelen, doch aan C of D en anderen werd dit verlof geweigerd, zonder dat wij ooit vernomen hebben dat een resident wegens die willekeur te regt stond. Zóó werden de Javanen geëxploiteerd en overgeleverd door de, thans op nieuw verlangde, tusschenkomst van het gezag, aan een paar opkoopers, die, vrij van konkurrentie, den prijs bepaalden en de planters zoo véél of zoo weinig gaven voor hun produkt als zij goedvonden. Wat wonder, dat zij, die hun arbeid zoo slecht beloond zagen, niet veel ijver betoonden om eene produktie uit te breiden, die hen onder die omstandigheden toch geen welvaart kon bezorgen.

Wij herinneren ons, dat een dus begunstigd aanzienlijk koopman, onderweg naar Kadoe ingehaald door den brievenpost, die het berigt van eene aanzienlijke rijzing van den koffijprijs op de europeesche markt overbragt, er in slaagde, zijn vriend

den resident over te halen, om den post vier uren aan te houden, waardoor hij gelegenheid kreeg den konkurrerenden vooruit te zijn en zijne zaken te doen waarmeê hij dien dag een groot kapitaal verdiende. Zoo heeft menigeen zijn kolossaal fortuin aan de welwillendheid van een resident te danken gehad, ten koste der Javanen! — Het waren deze vereenigde verkeerdheden, kwade gezindheid enz., die het onmogelijk maakten het doel te bereiken, dat de vrijgevige regering zich met haar stelsel van 1818 had voorgesteld. Het mogt geen vruchten dragen, want dit zou de monopolisten beschaamd hebben. Van daar het besluit van 7 Mei 1823, waarbij de landverhuring werd vernietigd.

Van de bovengestelde eischen, *kunnen* of *mogen* dus de liberalen niets laten vallen, willen zij hunne zaak niet zien mislukken, en daarmede de oppositie andermaal het krachtigste wapen tot hare zegepraal in handen geven, namelijk het *feit* der mislukking, onder regeling of bepalingen in den geest des heeren Vreede Bik, die het doodvonnis voor de vrije industrie zouden zijn, zoowel op Java als overal elders.

Dat de minister van koloniën een ontwerp van die strekking aan de beslissing der vertegenwoordigers zou onderwerpen, is niet denkbaar. Het ingetrokken ontwerp was hem niet voldoende voor hetgeen de liberalen behoeven en niet ontberen kunnen. Hij is even bevoegd beoordeelaar als iemand anders, hij zelf was industrieël op Java, hij weet dus uit ondervinding wat de industrie voor haar leven onmisbaar is, als praktikus.

Kan of wil men die eischen der liberalen niet inwilligen? wel, dan het kultuurstelsel uitgebreid, zooveel doenlijk, met de energie en konsekwentie van voor 1850, met dezelfde uitgebreide toepassing van straffen, onder toelating van dezelfde knevelarijen en misbruiken, die gij er niet bij missen kunt, die gij onmagtig zijt (*) weg te ruimen, omdat ze inhérent zijn aan uw stelsel, en er even zoo vele levensvoorwaarden van uitmaken, als de vrije beweging, zonder tusschenkomst van het gezag, voor het onze. Zoodra gij *in waarheid* met vasten wil en ernst, dat alles naar de eischen van regtvaardigheid en billijkheid zoudt willen veranderen, en de bevolking een beter loon, méér evenredig aan haren arbeid zoudt uitbetalen, zoo als de wet art. 56 al. 4 beveelt, dan verkeeren de voordeelen in verlies, dan is het met uw stelsel gedaan, gij ontneemt het zijn levensbeginselen! Er is geen middenweg, die praktisch bevonden zal worden, of tot goede uitkomsten zou kunnen leiden.

Daarom het één of het ander, niet langer gehinkt op twee gedachten. Geen halfheid. Is de oppositie in de Tweede of Eerste Kamer krachtig genoeg om haar stelsel de zegepraal te verschaffen? dat zij het dan ook ferm en konsekwent handhave; het kan welligt nog eenige jaren duren, eer zich weêr de gevolgen vertoonen die wij in 1844—1851 hebben aanschouwd en beleefd! Uitblijven kunnen zij niet, tenzij men, zoo als thans, eene buitengewone gematigdheid betracht. Maar dit zou, zoo als wij van 1851—1861 gezien hebben, tot geen resultaat, tot geen voordeel voor handel, scheepvaart of welvaart leiden, waartoe gij evenwel gehouden zijt, door uwe voorspelling en beloften, wanneer men u niet belem-

(*) Wie dit niet wil aannemen, stelt alle ambtenaren, zonder eenige uitzondering met de goeverneurs-generaal aan het hoofd, in staat van beschuldiging ter zake van moedwillig pligtverzuim, gedurende 30 jaren.

mert in 't geen ge met *uwe* ondervinding noodzakelijk keurt te handhaven. Wij willen niet, zoo als de oppositie in haren angst voor vrijer beweging, u alarmeren met voorspellingen van opstand, moord, verlies van Java, en andere mogelijkheden, die gelukkig te dier zake nog *nooit plaats vonden*, maar vergeten moogt gij niet, wat werkelijk onder het stelsel der oppositie *gebeurd is*, en door de liberalen *voorspeld was*, 't geen dus zooveel meer gewigt en waarde moet hebben; 't is die algemeene uitputting, verarming en ellende van centraal Java in 1845—1851; — 't zijn die uitgeteerden, welke bij de volle rijstschuren der hoofden van honger omkwamen en elders langs de wegen verspreid lagen; — 't zijn de moeders die haar kinderen, voor wie ze geen voedsel hadden, poogden te verkoopen, voor een weinig rijst, of ze in de rivieren wierpen om het jammergeschrei te smoren; — 't zijn die gapende, koudvurige wonden, door rottingslagen toegebragt, voor meer of min ligt verzuim bij den gedwongen arbeid (*), waarvan zelfs de gemeentehoofden niet verschoond bleven; — 't is bovenal het ongeloofelijk geduld, de onderwerping en gedweeheid waarmeê de Javanen dat alles geleden en verdragen hebben. — Zou men er met grond op kunnen rekenen, dat dit geduld zonder grens, die lijdzaamheid onuitputtelijk zal bevonden worden, bij eene vernieuwde opdrijving der geforceerde kultuur? Het is een gewigtige vraag die u wordt voorgelegd, Vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk, die de uitbreiding der produktie op Java verlangt „*in*, *met* en *door* het kultuurstelsel," dat is door de drijvende kracht van ambtenaren en hoofden, aangeprikkeld door de kultuurpercenten! 't Zal de herhaling wezen der heroïsche proeven, die miljoenen uwer natuurgenooten tot de uiterste armoede bragten, die aan zoovele duizenden het leven hebben gekost! Is eenmaal het mandaat aan de gezaghebbers uitgereikt tot uitbreiding, dan hebt gij het niet meer in uwe hand, hun ijver te beteugelen of de daaraan gepaarde misbruiken en veksatiën te keeren (†) want zij zijn, als de siameesche tweelingbroeders, onafscheidelijk van elkander. Gij zijt dan onmagtig er een einde aan te maken indien, zoo als in 1844—1847, zich eens weder de voorteekenen mogten vertoonen van de ellende die er op volgde! De verantwoordelijkheid weegt zwaar voor ieder, die daartoe bijdraagt en zijne stem er aan geeft! Zou het daarom ter uwer geruststelling niet geraden en pligtmatig zijn, nog eerst eens te onderzoeken, maar met ernst en naauwgezette onpartijdigheid, of het *waarheid* is wat de geschiedenis over dat tijdvak heeft opgeteekend? wat zoo velen met mij er over geschreven heb-

(*) Jaarlijks worden van 13 miljoen Javanen niet meer dan p. m. 3000 gevonnisd, wegens misdaad of wanbedrijf; wel een krachtig bewijs voor de goede hoedanigheden van dit volk. Maar daarentegen werden nog in 1864 een half miljoen rottingslagen aan de inlanders toegedeeld. Hoe zal het vroeger zijn geweest? Stellen wij 15 rottingslagen als maximum, dan zijn er ruim 33,000 Javanen op die wijze door de ambtenaren gekastijd, voor eenig verzuim of ligte overtreding. Kunnen wij dat verantwoorden, jegens een goedaardig volk, toevertrouwd aan de bescherming van Nederland, waar men zelfs vereenigingen vormt tegen het *mishandelen* van dieren!

(†) Toen er gelegenheid kwam den op bladzijde 260 vermelden ongelukkigen toestand der suikerplanters in Tagal aanmerkelijk te verbeteren, door de intrekking van het Pangka-kontrakt, hebben zelfs de treurige voorvallen van 1851, den minister Rochussen die ze kende, niet weerhouden, het op nieuw weg te schenken. Of de laatste muiterij er in eenig verband meê staat, is wel der aandacht en een behoorlijk onderzoek waardig.

ben, met verwijzing naar de officiëele bronnen waaruit wij geput, naar de cijfers waarmede wij onze betoogen gestaafd hebben. Dit alles te beschouwen als overdrijving uit partijzucht, eigenbaat of welke onedele drijfveêren ook, en het uit dien hoofde te versmaden als geen onderzoek waardig, dit gaat toch niet aan voor eerlijke, gemoedelijke mannen, die over het welzijn van een goed volk te beslissen hebben! Zoudt gij er later uw geweten meê kunnen bevredigen, wanneer zich eens mogt herhalen wat voor 15 jaren gebeurd is? Als de Javanen, het onregt moede, dan eens in verzet kwamen en u toevoegden, ziedaar uw werk! waarom hebt gij ons daartoe gedreven? „Hadden wij door onze voorbeeldige lijdzaamheid niet getoond een beter lot waardig te zijn? Had dit ons geen aanspraak moeten geven op uw mededoogen?"

Daarom mogen wij vertrouwen dat gij aan de Regeringsverslagen zult willen toetsen of het *waarheid* is:

Dat de rijstoogst *per hoofd* nog minder oplevert dan voor tien jaren, toen er $\frac{1}{8}$ ontbrak.

Dat de rijstprijzen zijn verdubbeld.

Dat de kultures van het goevernement niet staande waren te houden, maar ingekrompen moesten worden met ruim een derde, ten nadeele van een direkt nederlandsch belang, namelijk handel en scheepvaart.

Dat de inlanders, bij die kultures, uit dien hoofde, 30pct. per ziel, minder verdienen, en evenwel in staat zijn, om beter in hun levensonderhoud te voorzien, en méér vertier aan handel en scheepvaart, aan de nederlandsche nijverheid bij te zetten dan ooit te voren, omdat zij door de aanzienlijke inkrimping van den slecht betaalden, gedwongen arbeid, in staat gesteld werden ten eigen voordeele te werken, waardoor de ekonomische theorieën en westersche begrippen ook voor Java bevestigd worden, dat vrijwillige arbeid voordeeliger is voor den daglooner, den industriëel, de welvaart van Indië en het moederland, dan dwang en slecht betaald werk.

Die verslagen — wij zeiden het reeds — toonen aan, dat in tien jaren de gedwongen koffijkultuur, onder de magt van het gezag met 8 miljoen vruchtdragende boomen is verminderd. Daarentegen zijn de klapperboomen, *vrijwillig* door de bevolking, tot eigen voordeel, geplant, van 9.922,392 tot 19.466.625 vermeerderd; dus bijna verdubbeld! (*) Schat men elken klapperboom, waaronder de nog geen vruchtdragende, slechts op eene waarde van *f* 20, dan is het volksvermogen met 190 miljoen en haar jaarlijksch inkomen met ruim 9 miljoen verhoogd, alleen door die kultuur.

In 1845 waren er 37 tabakskontrakten. 3,687 Bouw moesten beplant worden, waarvoor de bevolking ontving *f* 298.744, dat is *f* 81 per bouw, waartoe 8 man te werk waren gesteld. De oogst bedroeg 29.861 pikol=3.732,625 amsterd. ponden.

De bevolking verarmde er zoo zeer bij en de nood steeg zoo hoog, dat het goevernement met de kontraktanten moest onderhandelen, tot afstand hunner regten, tegen aanzienlijke geldelijke offers, waarvan het gevolg was, dat er in

(*) „Men late den Javaan vrij, schreef Muntinghe reeds voor 48 jaar, men late hem aan zich zelven over om zijn zin en gewin te doen,... dan bekleedt hij het gansche veld met het gewas door zijne handen geplant.

1851 maar 17 ondernemingen met 1830 bouw en in 1861 slechts 11 ondernemingen met 1,498 bouw overbleven, die niet meer opbragten dan 8,604 pikol = 1,075500 ponden, dat is slechts ¼ van de vroegere produktie. Voor het goevernement heeft zij nooit anders dan verlies opgeleverd en zij zal geheel opgegeven worden. En wat is nu sedert gebeurd? Ondernemers hebben onderhandeld met de bevolking, die, zoo als de oppositie beweert, nog niet rijp is om te werken zonder dwang, met blok en rottingslagen in het verschiet; — en zie, die luije, hun belang niet begrijpende menschen, hebben, tot verbazing der aanschouwers, zich laten bewegen, om tegen behoorlijk dagloon of (ten overstaan van belanghebbenden) getakseerde waarde van het produkt, tabak te planten en te leveren; en zoo zijn er tegenover 11 ondernemingen van het goevernement, 90 *vrijwillige* ondernemingen ontstaan van partikulieren, die boven en behalve degenen, die geen opgaven gedaan hebben, in 1860, volgens het regeringsverslag, 11½ miljoen ponden tabak verkregen, dat is het tienvoudige van de gedwongen kultuur waarbij slechts *f* 140.000 verdiend werd, terwijl de vrijwillige tabaksplanters, à 20 cent per pond gerekend, 2¼ miljoen bij partikulieren verdienden. Zij maakten *f* 200 tot *f* 250 per bouw, in plaats van *f* 80 onder den dwang. Wat zou meer ter bevordering van welvaart, handel en scheepvaart strekken voor Indië en het moederland? En nogtans deed de oppositie al het mogelijke, om die jeugdige ontwikkeling te stremmen en zoo doenlijk te vernietigen (*). Toen zij dien vooruitgang van vrije kultuur moest aanschouwen en het feit niet meer te loochenen viel, toen heette het „mystifikatie; de hoofden zijn omgekocht, en de planters meêdoogenloos geëxploiteerd door inhalige ondernemers!" Die opgeraapte aantijging is gansch en al verdwenen, door het onderzoek van den heer van Rees. Er is niets van overgebleven. Van de gewaande schandalen is niets gevonden *kunnen* worden. Het is een toetssteen van 't geen ministers en anderen met zulke middelen pogen te bereiken, onder de verzekering door geene andere beweegreden geleid te worden, dan die van gehechtheid aan den koning, van liefde tot hunnen geboortegrond: vooral „liefde voor Java en zijne inlandsche bevolking, die te goedaardig is, om overgegeven te worden aan de partikuliere exploitatie, waarvan zij *het slagtoffer* zal zijn." Wat hiervan is, staat op bladz. 269 vermeld en bewees de tabakskultuur waarbij de vrije planter nu minstens driemaal zoo veel verdient, als toen hij er toe gedwongen werd.

Met de theekultuur is het even zoo: 100 fabrieken (in 1846) en ruim 36 duizend theeplantende huisgezinnen, voor 4,594 bouw, had het goevernement noodig om 928,000 pond thee te verkrijgen, die *f* 510,656 kostte en bij verkoop slechts *f* 327,108 opbragten (zie verslag 1849), niettegenstaande de arme planter er maar *f* 5 in het jaar bij had verdiend. De bouw kon maar *f* 71 netto opleveren. Van 1840 tot 1854 verloor het goevernement bij die kultuur *f* 2,417,693. Dit maakte haar onhoudbaar. Zij verviel aan den vrijen arbeid, en de industriëelen kregen al dadelijk méér produkt en hadden het in 1860 verdubbeld. Zij oogstten toen 2,010,630 pond thee, van slechts 2,563 bouw, bereid in slechts 18

(*) Waarin zij, volgens de laatste berigten, ongelukkig maar al te goed is geslaagd. Vele ondernemers zijn sedert geheel geruïneerd en niemand durft geld voor die ondernemingen bieden, zoo zeer is het vertrouwen er op verloren.

fabrieken van de 100 die, vroeger, boven en behalve een groot etablissement te Batavia, vereischt werden voor de gedwongen kultuur, die maar *de halve* hoeveelheid thee leverde van 2,031 *meer* beplante bouws. Zijn er nog treffender bewijzen noodig, hoe onvruchtbaar en onhoudbaar industriëele ondernemingen voor een goevernement zijn? De thee door het goevernement geproduceerd kon naauwelijks 60 cent op de markt halen, terwijl die van de partikuliere teelt in 1860/61 97 cent opbragt. De bouw met thee beplant leverde eene waarde van *f*760, dat is zevenmaal zoo veel als onder den dwang, en de arbeiders verdienden er vier maal méér bij. Ziedaar wat jammer en onheil „de partikuliere exploitatie over Java en het moederland, over die goedaardige slagtoffers" (?) brengt, zoo als de oppositie beweert. Het zijn feiten der laatste tien jaren, die ons kunnen leeren wat wij te wachten hebben, als die vrije ontwikkeling door restriktiën noch door de tusschenkomst van gezag en ambtenaren zal zijn beklemd of belemmerd.

Boven het aangevoerde leverde de vrije aanplant nog 137,818 pikol koffij, 380,965 pikol suiker, 206,646 pond indigo, in 1863, ter gezamenlijke waarde van ongeveer 12 miljoen gulden. 35 à 40 Schepen konden met dat produkt van partikulieren bevracht worden; terwijl de gedwongen produktie jaarlijks minder levert, want ook de kochenilleteelt is reeds opgegeven en de kaneel- en peperkultures zijn niet meer houdbaar. De gedwongen planter ontvangt maar *f* 5 voor den pikol peper, waarvoor de vrije landbouwer *f* 50 à 60 krijgt. De eerste verwaarloost die kultuur, terwijl de laatste haar verbetert en aanzienlijk uitbreidt, met behulp van voorschotten der Chinezen.

Maar waartoe nog meer opgesomd, wat de Javanen vrijwillig hebben geproduceerd, aan verbruiks- en handelsartikelen, sedert zij van de al te buitensporige gedwongen arbeid en kultuur zijn verlost. Voor hen die toch niet overtuigd willen zijn zou het niets baten. Wie het te doen is om *waarheid*, in het belang van Nederland en Indië, zal met ons de regerings- en handelsverslagen raadplegen en de miljoenen bijeentellen, die de Javanen sedert 1851 *meer* hebben verdiend *zonder dwang*. Dan zullen zij gemakkelijk de vraag kunnen oplossen hoe het komt, dat de inlanders die 30 procent aan rijst te kort komen en een derde *minder* verdienen bij het kultuurstelsel, evenwel geen gebrek lijden zoo als in 1844 tot 1851, maar integendeel sedert dien tijd zooveel in welvaart zijn toegenomen, dat zij niet alleen de thans zoo dure rijst kunnen betalen, 18 pct. meer aan zout van het monopolie kunnen koopen en zoo veel meer aan europeesche voortbrengselen besteden als uit de handelsverslagen blijkt.

De geheele handelsinvoer aan koopmanschappen bedroeg:

In 1840	In 1850	In 1851	In 1861
f 26.434.624	*f* 24.037.299	*f* 30.165.838	*f* 45.203.245.

De handelsinvoer uit Nederland bedroeg:

In 1840	In 1850	In 1851	In 1861
f 13.239.427	*f* 7.956476	*f* 9.600520	*f* 18.816448.

In het eerste tienjarig tijdvak zien wij, onder de uitgebreide en strenge handhaving van het kultuurstelsel, het verbruiksvermogen der bevolking met

9 % *verminderen*, ofschoon het getal verbruikers met 20 % was toegenomen!

In de volgende tien jaren werden de gedwongen arbeid en kultuur aanmerkelijk ingekrompen. De bevolking kreeg er gelegenheid door, om ten eigen voordeele te arbeiden en te produceren. En wat zienwij nu? Haar verbruiksvermogen *stijgt* met 50 procent en de nederlandsche industriëelen kunnen het dubbele slijten. Vergeleken met het eerste tijdvak, toen het gebruik onzer voortbrengselen van 13½ tot minder dan 8 miljoen was gedaald, wordt er in 1861 voor bijna 19 miljoen gulden gedebiteerd. Handelsvertier en scheepvaart nemen aanmerkelijk toe.

Er werden ingeklaard op Java onder Nederl. vlag in:

			last
1840....1642	vaartuigen	metende	116463
1850....1208	„	„	104514
teruggang....434	„	„	11.949
1861....2500	vaartuigen		142.226

vooruitgang sedert 1850 1292 schepen en vaartuigen en niet minder dan 37,712 last.

Dat het aantal lasten zoo weinig in verhouding staat tot het aanzienlijk cijfer der meerdere vaartuigen, pleit zeer voor de aktiviteit van den inlandschen handel, wiens vaartuigen meestal niet grooter zijn dan 3 tot 5 last.

Meer bewijzen, dan wij hier bijeenzamelden, worden niet vereischt, om te doen uitkomen het verschil, tusschen een tijdvak van uitgebreiden gedwongen arbeid, en dat van gedeeltelijke, maar nog altijd te zeer *belemmerde*, vrije beweging van arbeid en produktie. De daadzaken, hier aangevoerd, steunen niet op theorie of westersche begrippen die „voor Indië buiten toepassing zouden moeten blijven, omdat de Javanen er nog niet rijp of vatbaar voor zijn." Neen, zij zijn uit de Indische maatschappij genomen, aan het leven en de aktualiteit ontleend. Het zijn de welsprekendste getuigen tegen de gedrochtelijke voorspelling der oppositie en het beweren van hen die de Javanen zóó liefhebben en die hen uitdienhoofde weder zoo gaarne het geluk deelachtig zouden maken, waarin ze verkeerden van 1840 tot 1850.

Zou men nog zoo dwaas en meêdoogenloos wezen, om daartoe zijne medewerking te verleenen? Zou men de nederlandsche industrie, die er nu tien miljoen gulden meer verkoopt dan toen, de aanzienlijke voordeelen willen ontrooven, die zij aan den meer vrijen arbeid der Javanen verschuldigd is, om dezen weder in de vroegere armoede te doen vervallen, waarvan de weerslag gevoelig zou terugwerken op de arbeiders in Nederland!

Wij hebben betere verwachting van hen, die eerlang geroepen zullenworden om over het lot van 13 miljoen menschen te beslissen. Zijn er nog onder hen, die bezorgd zijn voor 't verlies van 't batig slot, zij zullen, bij eene naauwgezette becijfering, bevinden dat onze voorspelling op goede gronden rust; dat, zoodra het doel, omschreven in al. 6 art. 56 van het regeringsreglement bereikt is, het provenu van 40pct. van den koffijoogst, in 1861 ter

waarde van . . . . *f* 14,300.000
landrente, het dubbele van thans . . . . „ 17,000.000 (*)
en de uitgaande regten op goevernementsprodukten. . . „ 2,200.000
en dus ongeveer 25 miljoen aan wettige belastingen *méér* in de staatskas zullen komen, die nu niet ontvangen worden, omdat zij moeten dienen tot instandhouding van het kultuurstelsel, doch dan ruimschoots zullen opwegen tegen het tegenwoordig batig slot, zonder dat het goevernement de groote risico loopt, onafscheidelijk van zijn tegenwoordigen kolossalen handel in produkten, waarvan ons krediet voor een deel af hangt.

Januarij 1865. W. BOSCH.

(*) Daar men eerst van jaar tot jaar verhoogen kan, om de volle som te bereiken, hebben wij ze wat laag gesteld. Ook hebben wij geen ekwivålent voor de af te schaffen belasting in arbeid (de heere diensten) in rekening gebragt, omdat die arbeid betaald en de inlandsche hoofden ruim bezoldigd moeten worden.

INDISCH GENOOTSCHAP.

Algemeene vergadering van 27 Januarij 1865.

Uitbreiding van het Nederlandsch gezag op de Oost-indische Buitenbezittingen.

Voorzitter: de heer Mr. G. M. VAN DER LINDEN.

De *Voorzitter* deelt mede:

1°. dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen, de heeren D. A. W. Schuurman te 's Hage; mr. L. A. P. F. Buijn, oud advokaat te Batavia, thans te Breda; J. G. Plate, suikerfabriekant op Java, te Arnhem; en M. L. Hermans, industriëel te 's Hage.

2°. dat de heer van der Crab ontslag genomen heeft als lid van het Genootschap.

De *Voorzitter* stelt aan de orde: de Uitbreiding van het Nederlandsch gezag op de Oost-indische Buitenbezittingen.

De heer *Bleeker.* Meermalen, reeds tijdens mijn verblijf in Indië, werd hier te lande gewraakt de zucht naar uitbreiding van ons gezag in den Indischen archipel. Ook in de volksvertegenwoordiging is de staatkunde van uitbreiding van ons gezag op de buitenbezittingen meermalen besproken, doch meestal in afkeurenden zin, ja zelfs is soms de zucht tot uitbreiding van ons gezag gestigmatiseerd.

Naauwelijks in het vaderland teruggekeerd, hoorde ik stemmen daartegen opgaan in de Tweede Kamer.

Wij zijn thans vier jaar verder en ook thans nog zijn wij getuigen van verwijtingen in denzelfden geest.

Die taal, daar in onze volksvertegenwoordiging gesproken, heeft mij steeds gehinderd, en het bestuur heeft alzoo, mijns inziens, te regt dit onderwerp belangrijk genoeg geacht om op eene algemeene vergadering van het Genootschap behandeld te worden.

Om eenigermate het oordeel, in den laatsten tijd in den boezem der volksvertegenwoordiging over dit onderwerp uitgesproken, terug te geven, zij het mij geoorloofd een paar zinsneden aan te halen uit het verslag der kommissie van rapporteurs over de begrooting voor het departement van koloniën voor 1865:

„Gestadige uitzetting van magt en grondgebied" — aldus leest men in het verslag — „ligt in de rigting van elke koloniale mogendheid. Maar als zelfs Engeland in de laatste jaren voor het blijven volgen dier rigting is teruggedeinsd, passen aan Nederland vooral in dit opzigt behoedzaamheid en *terughouding*. In elk geval schijnt het *besef* van onze krachten en van ons wezenlijk belang te gebieden, dat, zoolang in andere onzer Indische bezittingen nog zooveel voor het welzijn der bevolking en het openen van nieuwe bronnen van welvaart voor het moederland te doen is, *men zich elders*, met name ook op het uitgestrekte Borneo, zooveel m gelijk *tot het bezetten der punten aan den mond der rivieren beperken moet.*"

De minister van koloniën heeft hierop eenigzins ontwijkend geantwoord. In zijne memorie van beantwoording van het voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs, komt het volgende voor: „Aan aandrang tot uitbreiding (van onze magt op de buitenbezittingen) pleegt het niet te ontbreken. En al kan niet worden toegegeven, dat gestadige uitzetting van magt en grondgebied noodwendig in de rigting ligt van elke koloniale mogendheid, toch valt niet te ontkennen, dat de drang der omstandigheden vooral in dit opzigt sterker kan zijn dan het meest gevestigde beginsel. Intusschen, de ondergeteekende is de meening toegedaan dergenen, die in onze betrekkingen tot de buitenbezittingen *behoedzaamheid* aanprijzen, en die, terwijl in onze hoofdbezittingen nog zooveel te doen is, de beschikbare krachten niet dan in *beperkte* mate wenschen gebruikt te zien in streken, waar dit slechts met belangrijke bezwaren en met twijfelachtige of ver verwijderde kansen op voordeelige uitkomst kan geschieden."

Bezorgdheid dus in het voorloopig verslag, maar ook gedeeltelijk bezorgdheid en eene hooge mate van voorzigtigheid in de memorie van beantwoording van den minister van koloniën.

Ook bij de openbare beraadslaging over de staatsbegrooting voor 1865 heeft men zich omtrent die kwestie uitgelaten. Een paar uitdrukkingen van den heer van Bosse moet ik hier in herinnering brengen:

„Na de miljoenen, die Indië heeft opgeleverd, te hebben gereleveerd, vergete men ook niet het gebruik dat er van gemaakt is door de *roekelooze* uitbreidingspolitiek in Indië." En verder: „Dan zie ik, dat die vermeerdering (van staatsuitgaven) heeft gestrekt tot uitbreiding van ons defenzie-, ik zou liever zeggen van ons *agressiewezen* op Java; want naarmate meer miljoenen zijn uitgegeven, heeft de *uitbreidingspolitiek meer en meer hare kracht ten toon gespreid;* en naarmate daaraan wierd bot gevierd, vorderde het bestuur der buitenbezittingen grootere uitgaven."

Ik wensch nu, over de kwestie van de uitbreiding van ons gezag op de buitenbezittingen, mijne denkbeelden aan het oordeel der vergadering te onderwerpen. Ik zal mij daarbij plaatsen op een zuiver staatkundig standpunt. Maar ook dan nog is het onderwerp van zoo ruimen omvang, dat wij er meerdere avonden aan zouden kunnen wijden. Ik wil mij daarom voor het oogenblik

bepalen tot het bespreken van sommige hoofdpunten, welke mij voorkomen eene nadere overweging te verdienen.

Nu meen ik, dat de karakterisering, die men in de Tweede Kamer van eene zoogenaamde uitbreidingspolitiek in Indië gegeven heeft, niet geheel juist is. Ik geloof niet, dat er eene roekelooze uitbreidingspolitiek gevolgd wordt. Ik geloof zelfs niet, dat de *zucht* bestaat om uit te breiden, maar dat men tegen wil en dank, door den drang der omstandigheden, tot meerdere uitbreiding gebragt is.

Ik kom er al dadelijk gaarne voor uit, dat ik eene staatkunde van beperking, zooals die in de vertegenwoordiging is aangeraden, niet kan goedkeuren; en vooral niet, dat wij ons, — zooals bijvoorbeeld ten opzigte van Borneo aangeraden wordt — dat wij ons zouden terugtrekken tot de strandposten en alzoo verlaten de plaatsen in het binnenland, waar wij gevestigd zijn. Zoodanige staatkunde acht ik Nederland onwaardig en hoogstverderfelijk.

Ik heb mij de vraag gesteld: waaraan is het toe te schrijven dat de politiek van beperking totdusver zooveel aanhang vindt? En nu is het mij voorgekomen dat dit, in mijn oog bedenkelijk, verschijnsel slechts verklaarbaar is; in de eerste plaats uit eene miskenning van den aard van ons zijn in Indië; ten tweede, uit eene miskenning van de taak, die wij in Indië te vervullen hebben; en ten derde, uit eene hooge mate van voorzigtigheid, die zeer na grenst aan of ligtelijk ontaardt in vrees en kleinmoedigheid.

Over deze drie punten wensch ik thans een enkel woord te zeggen.

Ten opzigte van het eerste punt zij het mij vergund te herinneren wat de geschiedenis heeft geleerd. Heeft men van de eerste tijden af onzer vestiging in Indië uitbreiding van grondgebied gewild? Geenszins. Altijd heeft op den voorgrond gestaan het behalen van geldelijke winsten. De uitbreiding die heeft plaats gehad, is dan ook slechts het gevolg geweest van de omstandigheden. Toen wij Jakatra bemagtigd hadden, bestond niet het geringste plan om geheel Java in bezit te nemen, evenmin als bij latere oorlogen, en toch is de volkomen overheersching van het geheele eiland het gevolg, ik voeg er bij het onvermijdelijk gevolg, geweest. — Op Sumatra gaan wij denzelfden weg op. De onderwerping van Sumatra's Westkust, van de Lampongs, van Palembang en Redjang, van Djambi en Siak, is de noodzakelijke herhaling geweest van wat sedert meer dan twee eeuwen op Java is geschied. Slechts een betrekkelijk klein gedeelte van dat eiland is nog niet aan het nederlandsch gezag onderworpen. En toch is het de bedoeling geweest noch van vroegere noch van latere regeringen om geheel Sumatra aan ons gezag te onderwerpen — Op Celebes zien wij hetzelfde. Vroeger hadden wij op de zuid- en noordkust van Celebes een paar posten, maar thans reeds is het zuidwestelijk schiereiland voor een groot deel Nederlandsch grondgebied. Niets heeft den oorlog met Boni kunnen verhoeden, die geleid heeft tot de anneksatie van een vrij groot deel van zuidwestelijk Celebes. — Op Borneo is het niet anders. In onze vestiging aldaar lag de kiem van onze uitbreiding, en de inlijving van het rijk van Bandjermasin was een even noodzakelijk gevolg onzer vestiging, als de volkomen onderwerping van West-Borneo het binnen een gegeven tijd insgelijks zal zijn. — En zoo is het ook of zal het zijn op Bali, Timor, Ceram, en wáár ook in onzen oosterschen archipel.

Werpen wij een blik op Britsch-Indië, dan zien wij daar hetzelfde verschijnsel. Evenals de nederlandsche heeft men ook de britsch-indische regering een zucht tot uitbreiding en anneksatie verweten. En toch, dezelfde redenen, die ons tot uitbreiding dwongen, hebben zich ook in Britsch-Indië doen gelden en zijn oorzaak geweest dat geheel Hindostan aan het britsch gezag is onderworpen of onder den invloed van het britsch-indische bestuur is gebragt.

En dit is zeer natuurlijk. Het kon niet anders. Zoodra eene europeesche natie zich ergens in het oosten vestigt, komt zij in aanraking met inlandsche stammen, die òf hare tegenwoordigheid niet dulden en daarom oorlog maken, òf hare hulp inroepen ter bestrijding van stamverwanten. Die aanraking moet noodwendig ten gevolge hebben, òf de onderwerping van de inlandsche stammen òf het terugdringen van het westersch element. Maar dit laatste heeft steeds zijn intellektuëel en physisch overwigt gehandhaafd.

Eene politiek van uitbreiding heeft vooral in de laatste 30 jaar niet gelegen in de rigting van onze regering. De aanvallen tegen die politiek komen mij dus voor weinig gegrond te zijn.

Vooral sedert 1830 is wel het streven van het koloniaal bewind geweest om zooveel mogelijk het *batig slot gestadig te verhoogen*, maar niet om zich op de buitenposten uit te breiden. Die uitbreiding heeft zóó weinig in de bedoeling der regering gelegen dat, gelijk bekend is, zij wenken gegeven heeft om de buitenposten te laten rusten en de krachten te koncentreren ter exploitatie van Java en Sumatra. Maar niettegenstaande men steeds aandrong op verhooging van het batig slot en niettegenstaande gelast was om zich op de twee hoofdeilanden van den Indischen archipel te koncentreren, toch hebben wij in Indië nagenoeg voortdurend oorlog gehad, niet alleen op Sumatra en Borneo, maar ook op Nias, op Celebes, op Bali, op Flores, op Ceram en op Timor. En dit kon niet anders. Want zoolang vreemde grensvolken niet overheerscht zijn, is inmenging in hunne zaken niet te vermijden en zijn botsingen niet te voorkomen.

Een bewijs, dat het de regering in de laatste 30 jaar niet te doen was om uitbreiding, met uitzondering misschien van Sumatra, is te vinden in de groote zachtmoedigheid, ik zou haast zeggen lankmoedigheid of zwakheid, waarmede zij te werk ging tegenover vijandelijke inlandsche stammen en staten. Waren er verwikkelingen gerezen, dan duurde het lang, dikwerf zeer lang, alvorens eene militaire expeditie werd gezonden. En besloot men eindelijk tot het zenden van eene expeditie, dan bleek de gezonden magt veelal onvoldoende te zijn om tot eene beslissende uitkomst te geraken. In den regel gelukte zoodanige eerste expeditie niet. Eene tweede, veel kostbaarder, expeditie volgde dan, die soms goeden uitslag opleverde, maar soms ook nog niet krachtig genoeg was, zoodat er voorbeelden uit de laatste jaren aan te halen zijn dat drie expeditiën noodig waren, alvorens het goevernement zijn doel bereikte. En dan nog werden die expeditiën in den regel niet uitgezonden om het vijandelijk land in bezit te nemen, maar dikwerf om bevriende staten te hulp te komen, of beleedigingen, onze vlag aangedaan, te straffen of gesloten traktaten te handhaven. Dikwerf keerden dan ook die expeditiën terug, zonder dat de landen der overwonnen staten in bezit waren genomen. Aanhechting van grondgebied had slechts plaats wanneer die bleek onvermijdelijk te zijn of beschouwd moest

worden als de eenig mogelijke schadeloosstelling voor gemaakte kosten. De noodzakelijkheid of de batigslot-theorie, *niet* de zucht tot uitbreiding, besliste.

Ik zeide, in de tweede plaats, dat de voorstanders der beperkings-politiek onze taak in Indië miskennen.

Exploitatie van Indië op ruime schaal is zeker onze taak, maar exploitatie in goeden zin, in den zin van bescherming en ontwikkeling. En nu bestaat er helaas groote neiging, die exploitatie te bepalen tot het behalen van zoo hoog mogelijke winsten, tot het zooveel mogelijk opvoeren van het batig slot. Indien dàt onze taak ware, ja, dan zou het misschien wijs en goed zijn, wanneer wij ons gezag beperkten tot die eilanden, welke thans reeds in dien zin met sukces worden geëxploiteerd, en ons van de overige, de zoogenaamde lastposten, geheel terugtrokken. Maar mij komt het voor dat de taak van Nederland in het Oosten eene hoogere is, eene meer edele, eene taak die zich in een enkel woord laat teruggeven: bescherming van alle natiën die behooren tot den Nederlandsch-indischen archipel. Nederland moet noch mag enkel het moederland zijn voor Java en Sumatra, maar het behoort het te wezen voor *alle* eilanden, waar het andere westersche natiën heeft *uitgesloten*. Het heeft de taak van bescherming te vervullen en die taak is zeer verpligtend. Men kan niet zeggen, nu wij op Borneo gevestigd zijn, dat wij op de *strandposten* moeten blijven. Neen, pligt gebiedt ons bemoeijing met de bevolkingen van dat eiland, omdat onze overheersching medebrengt dat wij in den Indischen archipel alle andere beschaafde staten uitsluiten. En bij die uitsluiting is het de dure pligt van Nederland, alles te doen, wat het kan, in het belang van de betrokken bevolkingen. Doen wij dit niet, dan voorzeker ware het beter dat wij ons *geheel terugtrokken* en ook geene strandposten bezetten.

En wat nu de voorzigtigheid betreft, het komt mij voor dat de voorstanders van de politiek van beperking in meerdere of mindere mate onder den invloed zijn van vrees en kleinmoedigheid, die, naar het mij voorkomt, voortspruit uit geringschatting van onze krachten. Men meent dat wij te zwak zijn, te weinig magt en middelen bezitten. Men hecht te veel aan de alarmkreten, die, veelal uit onzuivere bron ontsproten, van tijd tot tijd hier in het moederland opgaan over den toestand in Indië. Wanneer ergens een moord gepleegd is of een gering verzet heeft plaats gehad, dan denkt men ras dat de geheele kolonie in gevaar is. Die vrees moet voorzeker de voorstanders der beperkingspolitiek in hunne meening versterken.

Een van de oorzaken van die vrees is ook, dat men denkt het batig slot te zullen zien verminderen. Daarbij openbaart zich bij onze natie een gebrek dat niet moest bestaan maar dat, helaas, in te groote mate bestaat en dat ik niet aarzel te noemen een gebrek aan energie, dat treurig afsteekt bij de veerkracht van het volk van Nederland van vroeger eeuwen.

Ik kom er gaarne voor uit, dat ik eene politiek van beperking, eene strandposten-politiek, zoo als die in de Tweede Kamer is verkondigd, niet alleen acht laakbaar maar ook verderfelijk, verderfelijk, omdat zij moet leiden tot onze staatkundige vernedering, tot verwaarloozing onzer groote taak in Indië en zelfs tot verspilling van bloed en geld.

En hieruit volgt reeds dat ik een voorstander ben van eene tegenovergestelde staatkunde.

En ik ben zulks in de eerste plaats, omdat ik eene voortdurende uitbreiding in Indië, tot aan onze natuurlijke grenzen, acht eene *onvermijdelijkheid*. Maar bovendien: ik acht het volgen van eene verstandige politiek van uitbreiding wenschelijk, omdat *zij* alleen leiden kan tot duurzame rust en vrede in onze overzeesche bezittingen. Indien men steeds met meer energie te werk ware gegaan, daar waar oorlog onvermijdelijk was, dan zou men reeds 20 of 30 jaar geleden, of vroeger nog, op het standpunt hebben gestaan waarop wij ons nu bevinden; dan zouden wij nu de vervulling van onze eindtaak reeds des te meer nabij zijn. Indien tot de vele expeditiën, die werden uitgezonden, steeds ter goeder tijd ware besloten en indien zij steeds waren ondernomen met de vereischte magt en middelen, dan zou de uitkomst geweest zijn eene meer spoedige bevrediging en eene groote besparing van bloed en geld. Niet zoovele slagtoffers zouden gevallen zijn door de wapenen en den invloed van het klimaat, niet zoovele kostbare expeditiën zoude men hebben moeten herhalen, en, wat óók weegt, ons prestige zou aanmerkelijk vermeerderd zijn indien niet zoovele expeditiën onnoodig waren mislukt.

Java is niet voor goed *bevredigd*, dan na den oorlog van 1825 tot 1830; Sumatra's westkust niet dan na de geheele onderwerping der bovenlanden.

Wanneer ik mij nu verklaar te zijn een voorstander van de uitbreidingspolitiek, dan wensch ik toch, dat uitbreiding niet dan met beleid geschiede. En daartoe behoort dan in de eerste plaats, dat men niet te keurig kan zijn in de keuze van de ambtenaren, die op de buitenposten het nederlandsch gezag vertegenwoordigen. Dikwijls zou daar vertoon van militaire magt niet noodig zijn geweest, dikwijls had men oorlog kunnen voorkomen, indien de handelingen van ambtenaren op de buitenposten er geene aanleiding toe hadden gegeven. Indien men keuriger geweest ware in de keuze van ambtenaren voor de buitenbezittingen, dan zou men veelal andere verschijnselen hebben waargenomen; dan zou men dikwerf de, toch onvermijdelijke, uitbreiding van grondgebied verkregen hebben door politiek beleid. Ik wensch dus, dat bij de uitbreidingspolitiek dat beleid op den voorgrond sta, om daardoor te verkrijgen vreedzame toetreding der inlandsche bevolkingen tot het nederlandsch gezag, toetreding zonder het geweld der wapenen. Maar men moet ook wenschen, dat, waar aanvallend geweld moet worden te keer gegaan, met kracht en beslissend worde opgetreden en niet met bloed en geld gespeeld door het scharrelen met onvoldoende expeditiën.

Nu weet ik wel dat er velen zijn die in beginsel zulk eene politiek van uitbreiding zouden kunnen goedkeuren, maar dadelijk met de bedenking voor den dag komen: waar zullen wij, eene kleine natie van 3 miljoen zielen, met eene kleine legermagt, de middelen vinden om den uitgestrekten Indischen archipel, met eene bevolking van 20 miljoen zielen, behoorlijk te beheerschen en te administreren? Waar zullen wij de middelen vinden om alle noodige posten behoorlijk te bezetten? — Maar ik geloof dat die bedenking, wordt ze gemaakt, zeer overdreven is. Onze krachten en onze middelen toch zijn niet zoo gering als men algemeen beweert. Men vergelijke het Nederland van den tegenwoordigen tijd met de Vereenigde Provinciën van twee eeuwen geleden. En wat hebben

die Vereenigde Provinciën gedaan in de beide Amerika's, in Zuid-Afrika en in geheel Zuid-Azië, terwijl zij te gelijkertijd in oorlog waren met europeesche magten? En indien dat kleine volk dat alles te gelijk kon doen, kunnen wij dan thans in Indië niet veel krachtiger handelen, terwijl de middelen zoo veel ruimer en de omstandigheden zoo veel gunstiger zijn? In vorige eeuwen waren wij in strijd met Portugal, Spanje, Frankrijk en Engeland, en in de laatste 30 jaar zijn wij in vrede met alle westersche magten, zoodat wij thans over oneindig meer middelen en personen kunnen beschikken dan in vroeger eeuwen. Daarom neem ik ook het beweren, dat wij zoo onmagtig zouden zijn, in de verte niet aan.

Het is meer dan tijd dat men tot eene betere overtuiging kome, omtrent hetgeen wij in Indië niet alleen behooren, maar ook bij magte zijn te doen. Die overtuiging zou ik wenschen dat algemeen doordrong tot het Nederlandsche volk, tot zijne vertegenwoordigers en tot zijne regering.

Maar daartoe is noodig, — dat men niet meer spreke de taal der angst, die, vooral in den laatsten tijd, de gemoederen zoo zeer en zoo geheel zonder grond heeft vermand.

Daartoe is het noodig, — dat men niet langer spreke de taal der drenkelingen: „Java is de kurk waarop Nederland drijft." Neen, mijne heeren, zoover is het, gelukkig, nog in de verste verte niet met Nederland gekomen.

En daartoe is het ook noodig, — dat men niet langer spreke de taal van effektenhouders: „hoeveel dividend, hoeveel batig slot?"

Blijft *die* taal de taal der natie, dan is aan het verstandig volgen der staatkunde die ik voorsta niet te denken, maar dan ook is Nederland niet waard die schoone parel in het verre oosten te bezitten.

Mijne konkluzie is: dat eene staatkunde van uitbreiding, met beleid gevolgd, verre te verkiezen is boven de zoo aangeprezen politiek van beperking; dat zij is even wenschelijk als onvermijdelijk; dat zij minder kostbaar zal zijn dan de staatkunde totdusver gevolgd, en dat zij geheel ligt binnen het bereik onzer krachten.

De heer *van Soest.* Ik wensch dadelijk op te vatten het slot van de vorige rede, die wij allen voorzeker met veel belangstelling hebben gehoord.

De heer Bleeker heeft te regt gewezen op hetgeen in vorige eeuwen door onze voorouders verrigt is. In de 17de en het begin der 18de eeuwen stond Nederland als het ware aan de spits van de staatkunde van Europa. Nederland was eerst de ziel van de koalitiën tegen het huis van Oostenrijk, later tegen de veroveringspolitiek van Lodewijk XIV. In andere werelddeelen veroverde Nederland een ontzaggelijk koloniaal gebied. Het is toch bekend hoe onze voorouders zich achtereenvolgens vestigden, behalve in onze tegenwoordige Indische bezittingen, op de eilanden Formosa, Ceylon, Malakka, op de kusten van Koromandel en Malabar, aan de Kaap de Goede Hoop; hoe maatschappijen werden opgerigt om geheel Amerika te veroveren. Nog tegenwoordig getuigen Suriname en onze bezittingen in de Antilles van de kolossale koloniserende kracht van onze voorouders. Ik geloof evenwel, met eerbied voor die voorouders, die thans reeds lang in hun graf rusten, dat de boog toen wat sterk gespannen was, dat onze voorouders aan het ideaal van te groote

uitzetting toegaven; dat zij zondigden tegen den regel *qui trop embrasse mal étreint.* Na, ja, veel roem geoogst te hebben, is Nederland snel achteruit gegaan, en onder den indruk van dat verval zijn wij nu tot een ander uiterste overgeslagen. Terwijl onze voorouders zich vroeger magtig, groot vonden, voelen wij ons thans buitensporig klein, zoo klein zelfs dat ik het meer dan eens heb hooren betreuren dat wij niet, even als een naburige staat, gekortwiekt zijn en nog de schoonste prerogatieven van een onafhankelijk Rijk bezitten, de prerogatieven om oorlog te voeren, alliantiën en vrede te sluiten. Ik geloof dat men daarbij zeer overdrijft. Ofschoon wij niet kunnen doen wat vroeger geschiedde, kunnen wij toch meer doen dan men zich voorstelt. Nederland toch moge betrekkelijk klein zijn in zielental, het is vermogend door zijne hulpbronnen. Men denke slechts dat wij werken met twee begrootingen, die jaarlijks eene som van 200 millioen overtreffen. Daar is wel iets mede uit te voeren. Er is dus geen reden om ons zoo klein en zoo zwak te gevoelen.

Ook meermalen heb ik het gevoelen vernomen, waarvan de heer Bleeker een juiste karakteristiek heeft gegeven. Wij Nederlanders, zegt men, kunnen niet de taak op ons nemen om de beschaving op onze buitenbezittingen uit te breiden. Dit past alleen aan eene groote mogendheid als Engeland, dat in veel gunstiger positie verkeert. Ik meen dat, als men dit argument gelieft te doorgronden, men zal vinden dat het geheel is ten onzen voordeele. Wanneer toch 30 miljoen Engelschen niet aarzelen — en ik spreek nu alleen van Britsch Indië — om 200 miljoen Indiërs te beheerschen, moeten dan 4 miljoen Nederlanders aarzelen om het gebied te voeren over 20 miljoen inlanders? De numerieke verhouding is in dat geval in ons voordeel, meer dan men oppervlakkig zou denken. Engeland heeft behalve Britsch Indië een uitgestrekt koloniaal gebied in Australië. Engeland heeft bovendien uitgestrekte bezittingen in Amerika. Het lost een grooten stroom van bevolking en kapitaal in die koloniën, terwijl wij voor negen tienden ons koloniserend vermogen kunnen koncentreren op de bezittingen van den Indischen archipel. Ook in andere opzigten is voor ons het problema niet zoo moeijelijk als voor Engeland. Britsch Indië is een kolossaal groot schiereiland, waar het niet gemakkelijk is spoedig legers van het eene naar het andere punt te bewegen. Onze bezittingen zijn eilanden overal van de zeezijde genaakbaar. Het bramanisme, het islamisme heeft in Britsch Indië diepe wortels geschoten. Er leven daar nog herinneringen aan een betrekkelijk groot verleden, waarmede wij in onze bezittingen, althans niet in die mate, te worstelen hebben. Ik durf zelfs den aristokratischen geest der Engelschen noemen, die den Oosterling verre beneden zich achten, als een struikelblok, dat onze geaardheid voor een groot deel weet uit den weg te ruimen.

Welligt zal men mij tegenwerpen, dat het dan even dwaas van de Engelschen als van de Nederlanders is over miljoenen Oosterlingen den staf te willen zwaaijen; dat in allen gevalle de verhouding van een 30,000 tal Europeanen tegenover 20 miljoen inboorlingen zoo iets niet schijnt toe te laten.

Hier, vooral, mijne heeren, geldt het niet alleen te tellen maar te wegen. Die 30,000 Europeanen zijn niet in Indië als natuurkinderen gekomen. Zij bevinden zich daar met een groot zedelijk overwigt, met de Westersche kunsten en wetenschappen, vooral met de krijgskunst. Zij zijn er meestal met

gezag bekleed, en met de middelen om dit gezag te handhaven te midden van, in al deze opzigten, schier weerlooze massa's.

In allen gevalle zijn de Nederlanders ginds gedekt door de geheele Nederlandsche natie. En ik twijfel niet dat, als het moest, er, even als in de jaren 1825 en 1826, geene mannen van goeden wil zouden ontbreken om daar onze suprematie te gaan verdedigen.

Overigens, telken male wanneer ik hoorde gewagen van het betrekkelijk klein 30,000 tal Europeanen tegenover de 20 miljoen inlanders, van die ongunstige verhouding der overheerschers tot de overheerschten, rees steeds de gedachte bij mij op: waarom laat men die verhouding dan zoo ongunstig? Waarom zorgt men niet dat zij gunstiger worde?

Gij zult mij moeten toestemmen, mijne heeren, dat er wel iets in dit opzigt te doen overblijft. Ja, wij mogen gerust aannemen, dat Nederland allezins bij magte is om zijn gezag op de buitenbezittingen uit te breiden daar waar dit voor onze veiligheid en voor de beschaving noodig is. Maar laten wij ons goed over uitbreiding van gezag verstaan. Zoo even hoorde ik den heer Bleeker eene phrase uit eene parlementaire redevoering voorlezen, waaruit blijkt dat men de voorstanders van uitbreiding van ons gezag van „roekeloosheid" beschuldigt. „Roekelooze" uitbreiding kan niemand verlangen en verlangt ook niemand. Zij, die ontwikkeling van ons gezag op de buitenbezittingen wenschen, zijn niet van meening dat men daar, zonder andere reden dan de zucht tot uitbreiding, maar plotseling met den gewapenden arm tusschen beiden komt, inheemsche besturen afzet, europeesche besturen organiseert, in een woord, overal het heft regtstreeks in handen neemt. Ontwikkeling van gezag gaat uit den aard der zaak langzaam. Staatkundig beleid doet daarbij meer dan geweld. Geweld moet slechts de *ultimo ratio* zijn. Diplomatisch beleid moet steeds op den voorgrond staan. Eerst dan wanneer onze suprematie miskend en beleedigd wordt, behoort het zwaard te worden getrokken. En na de meest schitterende overwinning, zal men nog wèl doen gehoor te geven aan de stem eener verstandige staatkunde. Men zal dan nog wèl doen voorzigtig te wezen met betrekking tot den regeringsvorm door de inlanders aangenomen. Treffen wij republieken aan, zoo als in een deel van Sumatra, dan is het in ons belang dien regeringsvorm te eerbiedigen. Hebben wij met eene aristokratische federatie, zoo als op Celebes, te doen, laat ons die federatie niet onmiddellijk tegen het hoofd stooten. Vinden wij ergens de monarchie, laten wij dan beginnen ons daarmede te verstaan. Republieken, aristokratische eedgenootschappen, monarchiën zullen onze voogdij erkennen, naar onze inzigten handelen, naar onze raadgevingen luisteren, indien wij, trouw aan onze roeping, ons gezag tot bevordering eener hoogere beschaving aanwerden.

Mijne heeren, het is mij een waar genoegen u mede te deelen dat in dit opzigt het indisch goevernement reeds meer heeft gedaan dan men zich welligt voorstelt. Ik neem met den geachten vorigen spreker aan, dat op de buitenbezittingen eigenlijk meer door den drang der omstandigheden dan volgens eene vooraf beraamde onwrikbare staatkundige gedachte werd gehandeld. Maar men handelde er in den door ons beoogden zin en ik meen dat wij in deze diskussie de lofwaardige handelingen van de nederlandsch-indische

regering niet stilzwijgend mogen voorbijgaan. Ik vestig uwe aandacht op een zeker aantal aan de staten-generaal medegedeelde kontrakten, gesloten met inlandsche vorsten en rijksgrooten op bijna alle buitenbezittingen: met Siak Sri Indrapoera (Riouw en onderhoorigheden), met een vijftal rijkjes in de Wester- en de Zuider- en Ooster-afdeelingen van Borneo, met een aantal rijkjes op Celebes, Bali en Lombok, Flores en met Ternate.

Onder die kontrakten is ook eene akte van verbond met den soesoehoenan van Soerakarta. Gelieft deze akte eens in te zien en gij zult vernemen hoe, den 27sten Januarij 1862, de soesoehoenan plegtig verklaarde, dat hij de hem opgedragen waardigheid als leenman van de landen van Soerakarta, niet heeft verkregen uit kracht van eenig in hem gevestigd regt, maar blootelijk aan de gunst en de genegenheid van het goevernement te danken heeft, en dat het goevernement het regt en de magt blijft behouden om dat leen van hem terug te nemen, indien hij van zijne zijde niet voldoet aan de verpligtingen welke uit de overeenkomsten voortvloeijen.

Bij de meeste overeenkomsten met inlandsche vorsten en rijksgrooten verklaren dezen evenzoo dat zij zich als leenmannen beschouwen van het Nederlandsch-indisch goevernement en dat zij de nederlandsche soevereiniteit op hunne landen ten volle erkennen. Ja, in zekere kontrakten is zelfs niet eens meer sprake van leenheerschap en verklaren vorst en rijksgrooten voor zich en hunne nakomelingen, dat hun Rijk een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch Indië en gevolgelijk als zoodanig is geplaatst onder de opperheerschappij van Nederland.

Maar hierbij bepalen zich die kontrakten niet. Het goevernement is verder doorgedrongen. Onder anderen heeft het zich het regt voorbehouden ambtenaren in inlandsche rijken te plaatsen, een regt waarvan gij de beteekenis gemakkelijk zult begrijpen, wanneer ik u herinner dat daarmede Engeland zijn gezag in Britsch Indië, in minder dan eene eeuw, ontzaggelijk heeft uitgebreid. Het goevernement is echter nog verder gekomen. Vele vorsten hebben zich reeds verpligt het bestuur te voeren in overeenstemming met den europeeschen ambtenaar door het goevernement in of in de nabijheid van hun gebied geplaatst. Zoo heeft zich het goevernement voorbehouden de uitoefening der policie en justicie over alle inwoners van inlandsche rijken, alsmede het heffen van bepaalde belastingen. Zoo is er met zekere vorsten overeengekomen (onder anderen met den sultan van Ternate en zijne rijksgrooten) dat zij het onbetwistbare regt van het Nederlandsch-indisch goevernement erkennen om, zoodra het zulks goedvindt, zelf het bestuur over hun geheele Rijk of over een gedeelte daarvan in handen te nemen. In andere rijken weder bezit bovendien het goevernement de bevoegheid om alle rijksgrooten en andere inlandsche ambtenaren en officieren, geene uitgezonderd, te benoemen en te ontslaan.

Staatkundig zijn wij dus vrij ver op de buitenbezittingen gevorderd. Bij de later gesloten of hernieuwde kontrakten zijn de regten van de nederlandsche soevereiniteit allezins voldoende gewaarborgd. Nederland — ik herhaal het — mag daarvoor het indisch goevernement dankbaar wezen.

Ook de beschaving doet bij die kontrakten hare eischen gelden. Hier is aan de inlandsche vorsten de verpligting opgelegd om zeeroof, slavernij of pande-

lingschap tegen te gaan, dáár om het koppensnellen als moord te vervolgen, overal om den handel en de handelaren te beschermen.

Eindelijk, mijne heeren, vestig ik uwe aandacht op bepalingen in die kontrakten, waaruit ondubbelzinnig blijkt dat het indisch goevernement tevens bedacht is op ontwikkeling van de buitenbezittingen. Daarbij wordt de vrijheid voorbehouden om ondernemingen van landbouw of tot ontginning van delfstoffen voor goevernementsrekening te doen aanvangen en voortzetten, of wel het regt daartoe aan partikulieren af te staan. In andere kontrakten is dit punt echter eenigzins anders geregeld. De partikulieren moeten zich regtstreeks tot den inlandschen vorst wenden, die hen geene vergunning dan met toestemming van het goevernement mag verleenen.

In de laatste jaren is dus niet weinig gedaan tot de uitbreiding van ons gezag op de buitenbezittingen. Maar wat zal het baten, wanneer hier telkens tegen uitbreiding gewaarschuwd wordt; wanneer uitbreiding, rationeele, onvermijdelijke, uitbreiding als eene roekeloosheid wordt uitgekreten? Zal dit niet verlammen? Zal ons dit niet beletten de vruchten te plukken van hetgeen reeds met zooveel opofferingen aan bloed, aan geld, met zooveel staatkundig beleid is gewrocht?

Wat men ook roepen moge, ik voor mij vrees geene vernietiging, zelfs geen teruggang van onze politieke suprematie in den Indischen archipel. Men zal die niet kunnen loslaten. Oogenblikkelijk mag men aarzelen, maar als het water aan de lippen komt, zal men toch handelend moeten optreden. Maar waarvoor ik wel eenigzins bedacht ben is, dat de kreet die hier te lande tegen uitbreiding van ons gezag op de buitenbezittingen zoo vaak aangeheven wordt, ons nog jaren zou kunnen versteken van de voordeelen die de ontwikkeling der buitenbezittingen ons geven zullen; — wat ik vrees, is dat daardoor menig kontrakt, dat flink uitgevoerd, ontzaggelijke waarde voor ons zou hebben, eene doode letter zal blijven; — dat er vooral niet veel zal komen van landbouw- en mijn-ontginningen, die toch een der krachtigste middelen zijn om van de buitenbezittingen te maken wat zij behooren te zijn: even zoovele brandpunten van beschaving, in plaats van verlaten gewesten, waar de barbaarschheid nog te veel zijn doodenden invloed doet gevoelen.

De heer *Godon*. Ik zal mij niet in algemeene beschouwingen verdiepen. Ik wensch alleen een woord te zeggen over de wenschelijkheid van de uitbreiding van ons gezag op Sumatra. De heer Bleeker heeft er te regt op gewezen, dat alles afhangt van het beleid, waarmede gehandeld wordt, vooral in het eerste tijdperk van onze overheersching op de buitenbezittingen.

Wanneer men het werk van de Stuers over de uitbreiding van ons gezag op Sumatra leest, — vele heeren zullen met dat werk bekend zijn, — dan zal men niet kunnen ontkennen, dat zekere huiverigheid bij het nederlandsche volk, om ons zoo spoedig aan uitbreiding van gezag te wagen, niet geheel zonder grond is. Wij hebben op Sumatra groote misslagen bedreven. Wij hebben gezien, dat toen Elout in 1832 een einde had gemaakt aan den Padangschen oorlog en bezit genomen van Sumatra's Westkust tot aan de Battalanden, spoedig daarna, op 21 Januarij 1833, een algemeene

afval plaats had; 139 Europeanen, waaronder 8 officieren, werden vermoord. Wat was daarvan de oorzaak? Elout had het land in bezit genomen, maar hij schijnt weinig kennis gehad te hebben van de geaardheid van den Maleijer. Hij verdeelde het land in regentschappen, en stelde regenten aan, die het vertrouwen van de bevolking niet genoten, maar die zich als *beaux parleurs* bij ons hadden voorgedaan en zich hadden weten in te dringen. Boven die hoofden stelde hij geene europeesche civiele ambtenaren aan. Men zal zich echter herinneren, dat Raffles in 1818 eene uitbreiding van het engelsche gezag op Sumatra beoogde, vooral in de bovenlanden. Maar de eerste stap, dien hij daarbij wilde doen, was de aanstelling van een ambtenaar te Semawang met een traktement van 500 dollars per maand. In het jaar 1821 zonden wij daarentegen eenvoudig derwaarts een detachement van 100 man met 2 stukken geschut, terwijl de luitenant-kommandant werd begiftigd met den titel van kommissaris of gezaghebber. Zoo was het ook in 1832 toegegaan. Men benoemde geene ambtenaren, die rijpe ondervinding omtrent land en volk hadden opgedaan, tot gezaghebbers, zoodat geen personen het bestuur voerden, die met den inlander wisten om te gaan; maar een officier of zelfs een sergeant werd civiel gezagvoerder. Men gebruikte de tempels tot kazernen; als de koelies niet spoedig genoeg pikelden, schoten onze soldaten ze weleens neder. Met zulk een gang van zaken was de bevolking echter niet gediend, en daar zij geenerlei kans zag om regt te verkrijgen, stond zij op en vermoordde de Europeanen, ten einde ons te verdrijven. Hadden wij destijds anders gehandeld, de oorlogen, die gevoerd zijn, had men waarschijnlijk kunnen verhoeden. Ik heb vier jaren in die streken doorgebragt en te Bondjol dikwijls gesproken met den zoon van Toeankoe Iman, het voormalig en later verbannen hoofd der Padries. Bij eene beleidvolle handelwijze ware de opstand niet ontstaan. Onze krachten waren naauwelijks toereikend om dien te dempen en dat gedeelte van Sumatra weder te onderwerpen. Vier jaren lang is daar toen gestreden. Het waren geene kleine expeditiën, die derwaarts gingen, waarvan de heer Bleeker te regt het verkeerde heeft doen uitkomen. De goeverneur-generaal van den Bosch begaf zich met generaal Riesz derwaarts; maar onze kolonnes werden door de Maleijers duchtig geslagen. Twee jaren achtereen lagen wij voor het ellendige Bondjol, waar 3 à 400 Maleijers vier van onze bataillons, met een tal opgeworpen forten, trotseerden. Eindelijk werd Bondjol in 1837 genomen en in 1839 nam de generaal Michiels de laatste sterkte van de Maleijers te Padang-lawas. Wij hebben in 1839 en 1840 nog expeditiën tegen Baros, Tapoes en Singkel gerigt, maar ik weet niet welk nut de bezetting dier posten heeft opgeleverd. De Oostelijke distrikten hebben wij daartegen op de vertoogen van het Engelsche kabinet weder verlaten.

Ik kan nu niet zeggen, dat zoodanige uitbreiding zooveel blijken van overleg geeft. Ik ben het ook niet eens met de Stuers, dat wij hadden moeten handelen gelijk de Kompagnie veelal deed. Onze handelingen waren toch van dien aard, dat wij geen moreelen invloed uitoefenden, zoodat de Maleijers ons liever niet in hun land zagen. Waar wij toch kwamen, hebben wij dadelijk arbeid in heeredienst gevorderd, *rodi* zooals dat genoemd werd. Men bepaalde zich niet tot aanmoediging van den afvoer van koffij,

maar liet overal goevernements-koffijtuinen aanleggen, terwijl de marktprijs van de koffij zeer laag was. Het gevolg was, dat de Maleijer zeide: dat is *kebon rodi.* Hij nam dus de koffijboompjes, kapte een gedeelte der wortels af en stak ze dan in den grond. De dwang deed de koffijkultuur haten. Maar naast de koffijboomen plantte hij andere boomen, waarvan hij zeer kalm zijne pisangs plukte. (*Gelach*). Ambtenaren, die het wel meenden met de bevolking, hebben het dikwerf bejammerd, dat zij zoo zeer mishandeld werd. Jaren achtereen heeft men den Maleijer, zonder het minste overleg, wegen laten aanleggen en bijna geen loon daarvoor gegeven. Een ambtenaar liet een weg over den berg leggen. Een ander wilde iets nieuws tot stand brengen en liet den weg langs den heuvel verleggen. Dit was misschien beter. Maar als de rivieren buiten de oevers traden, sleepten zij den grond weg en dan liet men den weg wéder hooger op leggen. Zoo ging dat door.

Eindelijk is men toch op Sumatra's westkust tot betere resultaten gekomen, dank zij het beleid van den generaal van Swieten, aan wien ik daarvoor gaarne hulde breng. Hij sloeg den goeden weg in. De bevolking was door expeditie op expeditie tot onderwerping gekomen. Als zij ons verkeerd bestuur moede, aan het muiten sloeg, noemde men de inlanders oproerlingen en zij werden duchtig gekastijd. Maar langs dien weg zou de bezitting niet vele vruchten hebben gedragen. De generaal van Swieten drong daarom steeds aan op verhooging van de koffijprijzen. Maar hij wilde bovendien dat de huishoudelijke regten en instellingen geëerbiedigd zouden worden. In 1847 werd het koffijstelsel, zooals dat nu werkt, door den generaal Michiels ingevoerd. Men moge zeggen, dat het doel daarvan was geld te maken, maar ik beweer toch dat het in het belang van de inlandsche bevolking heeft gestrekt. Hetgeen men onder het bestuur van den heer Rochussen begon, is door de tegenwoordige regering bestendigd en bekrachtigd. De koffij wordt steeds beter betaald: *f* 12 per pikol is eene betrekkelijk goede belooning. De middelen tot afvoer zijn verbeterd en ook door andere verbeteringen zal de Maleijer de koffij eindelijk als volkskultuur beschouwen. Niet door geweld en dwang, maar door billijke behandeling van de bevolking zal ons gezag daar bevestigd worden.

Nu zou ik gaarne zien, dat wij ook van de Battalanden bezit hadden genomen. Junghuhn beschrijft het land als sterk bevolkt. Al hetgeen ik vernomen heb, doet mij overhellen tot de meening, dat wij wel zouden doen dat land in bezit te nemen. Als wij ons gezag hadden uitgebreid van Tapanoeli naar Bila en verder naar het Oosten toe, zouden de Engelschen ons geene hinderpalen in den weg gelegd hebben, mits wij de differentiëele in- en uitvoerregten afschaffen en slechts matige regten heffen. De Engelschen zullen zich tegen onze vestiging in de Battalanden niet verzetten en elders op Sumatra evenmin, als wij ons tarief op liberalen voet schoeijen, want een handelaar heeft veel liever te doen met een europeesch gezag dan met een inlandsch, waar hij aan velerlei trakasserieën bloot staat. Daarom zie ik geen politiek bezwaar in onze uitbreiding tot de Oostkust.

In onze nabuurschap leeft de bevolking der Battalanden in een staat van barbaarschheid. Mogen wij dat zoo laten bestaan? Ik ontken dat, maar ik stel daarbij zekere voorwaarden. Wanneer wij ons gezag in de Battalanden

uitbreiden, moeten wij, in de eerste plaats, nalaten heerediensten in te voeren. Men moet aanvankelijk niet terugdeinzen voor eene uitgave van eenige duizenden; als de arbeiders zich niet dadelijk vrijwillig aanbieden, roepe men de tusschenkomst van de hoofden in. Men verge dan geen onbeloonden dwangarbeid maar betale in billijkheid. Ten tweede moet men onverwijld, na de inbezitname van zoodanig land, al het mogelijke doen tot bevordering van onderwijs. De Batta's zijn heidenen en daarom wensch ik verspreiding van het christendom, ook uit een politiek oogpunt. De Batta's van de onder ons gezag sorterende distrikten zijn steeds onze getrouwe bondgenooten geweest. Toen een groot deel van Sumarta was afgevallen, zijn zij onze bondgenooten gebleven. Ik zelf heb eene expeditie gedaan naar de oostelijk gelegen distrikten met 40 militairen en 1500 gewapende Batta's. Onze soldaten leden spoedig aan de voeten en deden niet veel dienst. Maar ik vertrouwde volkomen op de Batta's en heb mij daarin niet bedrogen gevonden.

Ik ben verzekerd, dat, zoo wij ons met voldoende magt in het land begeven, de talrijke Battasche bevolking zich zeer spoedig aan ons bestuur zal onderwerpen. Eenmaal onderworpen, en met regtvaardigheid bestuurd, zullen wij daar krachtigen steun vinden tegen de overige inlanders op Sumatra, de mohammedanen. Uit een politiek oogpunt is die uitbreiding van ons gezag van veel belang. Maar niet minder belangrijk is zij uit andere oogpunten en ook uit dat van het belang van dat volk zelf, dat zeer talrijk is. De bevolking is sterk, immers dit bewijst reeds de enorme hoeveelheid amfioen, die daar wordt ingevoerd. De heer van der Hart verhaalde mij op Siboga dat er alleen in de Noordelijke havens jaarlijks 25000 vaten zout werden ingevoerd. Neemt men aan dat gelijke invoer aan de Oostelijke havens plaats vindt dan zal men daaruit reeds tot een zeer aanzienlijk bevolkingcijfer kunnen besluiten. Ik geloof niet dat er veel strijd gevoerd zal moeten worden om dit land geheel te onderwerpen en ik zou daarom wenschen, dat het in bezit werd genomen; want, bij een beleidvol bestuur kan dat voor ons van groot en veelzijdig nut zijn.

De heer *Bachiene*. Toen ik op het konvokatie-biljet het onderwerp las, dat heden avond aan de orde is gesteld, heb ik getracht mij een algemeen overzigt van onze buitenbezittingen voor oogen te stellen. Ik heb gezien, dat zij in zeventien (nu zestien) gewesten of residentiën zijn verdeeld, over eene oppervlakte van ruim 25.000 geografische mijlen, (*) met eene bevolking van ruim tien miljoen zielen, dat is slechts 411 zielen per geografische mijl. Ik heb ook nagegaan, welke de toestand van die bezittingen is ten opzigte van ons beheer en van de geldelijke uitkomsten daarvan. De laatste opgaven loopen tot het jaar 1857. Ik heb daaruit gezien, dat de meeste dier bezittingen lastposten zijn. Slechts drie of vier werpen eenige geldelijke baten af, als Sumatra's westkust ruim 2 miljoen; Banka bijna 5½ millioen; Billiton ruim *f* 2.600 en Banda bijna 6½ ton gouds. (†) Al de overige gewesten zijn lastposten en kosten ons on-

(*) Zie na te melden verslag bladz. 61. In het regeringsverslag over 1849 staat: 27892 □ geogr. mijlen, waaronder Java en Madura, groot 2444.6 mijlen.

(†) Deze post zal voorloopig vervallen, maar daartegenover staat het vervallen van het jaarlijksch verlies op Amboina c. a. beiden tengevolge van de opheffing van het monopolie der notenmuskaat, foelie en kruidnagelen.

geveer 3 miljoen 's jaars. Ik zal de cijfers hier in hun geheel laten volgen, zoo als ik die in het laatste regeringsverslag vind.

Geldelijke uitkomsten der buitenbezittingen over 1857.

	Baten.	Lasten.	Voordeelig verschil.	Nadeelig verschil.
Sumatra.				
Goev. der Westkust.	*f* 7965884.12^{5}	*f* 5876275.98^{5}	*f* 2089608.34	» »
Benkoelen	187603.118^{5}	340618.62^{5}	» »	*f* 153014.64
Lampongs	2051.80^{5}	138352.94	» »	136301.13^{5}
Palembang	611639.113^{5}	983852.64^{5}	» »	372212.71
Banka	15325722.101^{5}	9832958.85	5492764.16^{5}	» »
Billiton	33609.03	30997.38	2611.85	» »
Biouw	264880.23	348691.75^{5}	» »	83811.52^{5}
Borneo.				
Pontianak	584814.30	645810.33^{5}	» »	60996.03^{5}
Sambas	343347.40	947910.26^{5}	» »	604562.106^{5}
Bandjermasin	826594.32^{5}	947065.67	» »	120471.34^{5}
Makassar en onderhoorigheden . . .	535468.47	1162945.78	» »	627477.31
Molukken.				
Amboina	323941.00	927326.52^{5}	» »	603394.69
Banda	1543323.00	932113.16^{5}	641209.103^{5}	» »
Ternate	46878.55	228599.65	» »	181721.10
Menado en Gorontalo	753344.99	769415.94		16070.115
Timor	54736.19	126327.37		71591.18
	f 29403830.38^{5}	*f* 24239261.28	*f* 8196193.110	*f* 3031624.18^{5}

Voordeelig verschil *f* 5,164,569.10^{5}

Ik heb ook den in- en uitvoer nagegaan en bevonden, dat de indirekte voordeelen van sommige buitenbezittingen, al zijn zij lastposten, bijv. Makassar en onderhoorigheden, dat 's jaars zes ton kost, niet zoo onbeduidend zijn. De invoer van Makassar bedroeg in 1859 bijna 6 miljoen; ook de uitvoer *f* 5.700.000. — Op Sumatra's westkust is het cijfer van de handelsbeweging nog aanzienlijker; de waarde van den in- en uitvoer te zamen bedroeg aldaar in 1859 9,800,000 gulden.

Ook het getal vaartuigen, dat in de buitenbezittingen, ofschoon sommige lastposten zijn, in- en uitgeklaard wordt, is vrij aanzienlijk, ook dat der europeesch getuigde schepen. (*) Ik verwijs omtrent de cijfers naar de staten, gevoegd bij het laatste jaarlijksch verslag, dat over 1861.

Vestigt men nu het oog op de uitgebreidheid, vruchtbaarheid en betrekkelijk nog geringe bevolking van onze bezittingen en op de geldelijke bezwaren,

(*) In 1859 werden op Sumatra's westkust en Benkoelen ingeklaard 372 schepen houdende 24038½ last, uitgeklaard 342 schepen van 23034¾ last, onder welke schepen waren 136 ad 22552 last aangekomen en 136 ad 21814 last vertrokken schepen, op de europeesche wijze getuigd.

In Makassar waren deze cijfers in 1859 respektievelijk: 1691 en 2179 schepen ad 40794 en 41165½ last, waaronder de europeesch getuigde: 229 en 233 schepen ad 34737 en 33215 last.

maar aan de andere zijde ook op de handelscijfers, waarvan de resultaten geenszins te verwerpen en voorzeker voor aanmerkelijke uitbreiding vatbaar zijn, dan moet men wel tot de overtuiging komen, dat wij hier een terrein voor ons hebben, waarop nog veel te doen valt. Ook ik geloof, dat uitbreiding van ons gezag daartoe allezins dienstig kan zijn, wanneer dat geschiedt met geen ander doel, dan om het reeds verkregen gezag te bevestigen en vooral om de stoffelijke en zedelijke ontwikkeling van die bezittingen te bevorderen.

Ik heb bij de overweging van dit een en ander nogmaals kennis genomen van het „Verslag aan den koning, uitgebragt door de staatskommissie, ingesteld bij koninklijk besluit van 16 Junij 1857, n°. 90, op het adres van F. H. van Vlissingen en negen anderen, betreffende europeesche kolonisatie in Nederlandsch Indië", in 1858 op last van den minister van koloniën uitgegeven. In dat belangrijke verslag komen onderscheidene wenken voor betrekkelijk de ontwikkeling van onze buitenbezittingen, die, dunkt mij, nog allezins overweging verdienen en die in eene diskussie als deze niet met stilzwijgen mogen worden voorbij gegaan. De daarin vervatte denkbeelden stemmen gedeeltelijk overeen met hetgeen wij reeds van onderscheidene sprekers gehoord hebben. Wij vinden daarin ook uiteengezet, dat het bezwaarlijk is in die bezittingen inmenging van andere natiën toe te laten en dat de noodzakelijkheid om die inmenging te keer te gaan, ons van zelf er toe leidt het gezag daar goed te bevestigen en des noods uit te breiden. Ik lees o. a. op blz. 60: „Daartegen (tegen vreemde inmenging) strekt een titel van soevereiniteit of „suzereiniteit op den duur niet tot genoegzamen waarborg; maar is alleen het „feit van werkelijk bezit, gepaard met magtsoefening, afdoende. Hoe stellig „en onwederlegbaar zoodanige titel ook zij, wanneer die onbenut blijft of niet „genoegzaam benut wordt, zal hij niet altijd geëerbiedigd blijven." Het behoud van ons gezag eischt dus hier en daar uitbreiding.

Die staatskommissie deed voorstellen om het nederlandsch gezag op de voornaamste eilanden en meest belangrijke punten, waar het tot nog toe niet genoegzaam gevestigd is, uit te breiden en te versterken. Zij gaf voorts wenken omtrent de middelen tot verbetering van den bestaanden toestand, en vestigde het oog op de vermeerdering van de bevolking, hare moreele en maatschappelijke ontwikkeling en bevordering van den zin voor arbeid, nijverheid en handel. Zij gaf daartoe onderscheidene middelen aan de hand, die ik thans niet alle zal herhalen. Waarschijnlijk zijn de leden met dit verslag bekend, maar daar dit stuk reeds eenige jaren geleden het licht zag, verdienen toch sommige punten eene korte herinnering. Onder de middelen tot bereiking van het doel wees de kommissie op de wenschelijkheid en noodzakelijkheid van uitbreiding van onderwijs, kennis van Indische talen, koncentratie van bevolking, bekeering van heidensche stammen, wering van zeeroof, verbetering van wegen, afschaffing van schadelijke instellingen en gebruiken, als de *hadat poesakka* in de Padangsche landen, volgens hetwelk de kinderen niet van den vader erven, maar van de broeders der moeder; de djoedjoer of bruidsprijs, de kostbare huwelijksfeesten op Borneo; het opiumschuiven; het pandelingschap en op meer middelen, die tot de taak van het goevernement behooren. De kommissie wijst ook op het sluiten van kontrakten met inlandsche vorsten;

wij hebben straks gehoord, dat het gouvernement ijverig op dien weg werkzaam is. Voorts wordt aangedrongen op een vrijgevig tarief van in- en uitgaande regten. Ten slotte zet de kommissie het stelsel uiteen, dat zij in het algemeen toegepast wil zien. Ik lees op bladz. 76 en 77 het volgende:

„Door zamenwerking van de regering en van de partikulieren, kunnen daar „velerlei nieuwe bronnen van produktie worden geopend, welke weder ruime „welvaart en nationale krachtsontwikkeling zullen ten gevolge hebben.

„De staatskommissie is hiervan overtuigd, en zij meent derhalve uwe ma„jesteit te mogen aanraden, het stelsel aan te nemen, dat de buitenbezittin„gen voor partikuliere ondernemingen van nijverheid in den ruimsten zin des „woords, dus met inbegrip van landbouw, van bereiding van 's lands pro„dukten, van mijnontginning, boschvelling en walvischvangst, zullen worden „bestemd en opengesteld.

„Niet genoeg zal het zijn dit beginsel aan te nemen; het zal ook noodig „zijn het openbaar te verkondigen en daarbij de verklaring te voegen, dat de „regering het wenschelijk acht, dat welberadene ondernemingszucht der Neder„landers hare aandacht vestige op de verschillende voorwerpen, welke eene „voordeelige exploitatie beloven, dat de regering bereid is zulke ondernemin„gen naar billijkheid te beschermen, of zelfs in den beginne door aanmoedi„gings-middelen in het leven te roepen en te ondersteunen."

De kommissie geeft verder meerdere wenken omtrent den aard van de produkten, die geteeld kunnen worden en van de vooruitzigten, die daaromtrent reeds bestaan. Zij wijst verder op iedere bezitting in het bijzonder en gaat na, voor welke ontwikkeling die vatbaar is, overeenkomstig de eigenaardige gesteldheid van zoodanige bezitting. Dit merkwaardig stuk wordt besloten met den wensch, die met aandrang wordt geuit, dat een vast stelsel worde aangenomen, en de middelen die tot uitvoering daarvan moeten strekken, worden vastgesteld. De uitvoering kan slechts *geleidelijk* en *achtereenvolgens* plaats hebben. Maar dit moet vooropstaan: „dat de eenmaal aange„nomen beginselen als vaststaande zullen worden beschouwd en gehandhaafd, „en niet dan om zeer gewigtige redenen zullen worden gewijzigd, laat staan „verlaten. Niets toch heeft de ontwikkeling van de Overzeesche Bezittingen „van den Staat meer tegengehouden, dan de wisseling van inzigten en het „wijzigen van stelregels van bestuur, welke zoo vaak hand aan hand zijn ge„gaan met de wisseling van de personen, die, hetzij in Nederland, hetzij in „Indië, hetzij in bepaalde gedeelten daarvan, door hooge dienstbetrekking, „opvolgend tot deelname aan het bestuur over die gewesten geroepen zijn „geweest."

Mij dunkt, dat veel van hetgeen die staatskommissie aangaf, nog praktikabel is en dat daarvan partij is te trekken. Het komt mij voor, dat het allezins overweging verdient de daar in den breede uiteengezette middelen tot bereiking van het doel nogmaals aan te bevelen, voorzooveel noodig daarop bij herhaling de aandacht van regering en natie te vestigen.

Ik kan mij overigens zeer goed vereenigen met veel van hetgeen ik gehoord heb. Maar toch schijnt het mij toe, dat de heeren Bleeker en van Soest de ontwikkeling van onze buitenbezittingen meer verwachten van de handelingen van het goevernement alleen. Dat acht ik minder wenschelijk; die zaak moet

niet alleen als de zaak van het goevernement beschouwd worden. Die taak wordt dan te uitgebreid. Ik zou veeleer wenschen, dat gevolg werd gegeven aan de denkbeelden van de staatskommissie: de buitenbezittingen open te stellen voor partikuliere nijverheid en ondernemingsgeest, en te verkondigen dat zoo zich dáár soliede ondernemers wilden vestigen, naar billijkheid, krachtdadige bescherming zal worden verleend. Ik geloof, dat dit een betere weg is om tot de gewenschte ontwikkeling te geraken, dan wanneer men alles van het goevernement verwacht.

Men zou het daarheen moeten leiden, dat die bezittingen niet langer lastposten blijven. Ik kan mij niet vereenigen met het denkbeeld, dat het batig slot, hetwelk Java oplevert, geheel besteed zou moeten worden voor de buitenbezittingen. Ik acht het wenschelijk dat elke bezitting hare lasten drage en zoo mogelijk geen te kort oplevere. Ik verlang nu niet vermeerdering van direkte voordeelen, maar dat men het langzamerhand zoover brenge, dat de buitenbezittingen niet langer lastposten blijven.

Overigens beaam ik volkomen hetgeen de heer Bleeker aangevoerd heeft omtrent de wenschelijkheid van eene goede keuze van ambtenaren, ook op de buitenbezittingen, waarvan ook de heer Godon zoo duidelijk de behoefte heeft doen uitkomen. Ik kan van dit punt niet afstappen zonder hulde te brengen aan eenen nog ondergeschikten ambtenaar die, zooals wij onlangs in de bladen gelezen hebben, tot adsistent-resident is benoemd, en die in het Palembangsche zulk eene uitmuntende administratie heeft gevoerd, dat de bevolking hem op eene schitterende wijze bij zijn vertrek dank betuigde, en hem tot op verren afstand uitgeleide deed. (*Toejuiching*). De goede indruk, dien zulke ambtenaren kunnen maken, is van groot belang en ik acht daarom ijverige zorg voor een goed ambtelijk personeel ook op de buitenbezittingen van het meeste gewigt.

En resumé kan ik mij wel vereenigen met veel van het gesprokene. Wij moeten trachten te behouden wat wij hebben en ons gezag bevestigen, des noods door uitbreiding, zonder juist eene veroveringspolitiek aan te nemen; men stelle de buitenbezittingen open voor de partikuliere nijverheid en verrigte hetgeen noodig is tot bescherming van de ondernemers, maar zooveel doenlijk zonder regtstreeksche goevernementsbemoeijing met ontginning of dergelijken arbeid; men plaatse daar goede en degelijke ambtenaren, en men rigte het zooveel mogelijk daarheen, dat elke bezitting zich zelve onderhoude, zoodat zij niet een lastpost blijve.

De heer *de Serière*. Ik versta onder uitbreiding van ons gezag, handhaving van gezag, omdat uitbreiding, zooals door den heer Bleeker zeer juist is ontwikkeld, een gevolg is van onze vestiging. Het doel van die vestiging moge voor een deel zijn het behalen van voordeelen, maar hoofdzakelijk is het toch de vermeerdering van beschaving en het gelukkig maken van de bevolking waarover wij gezag voeren. Dit kan alleen geschieden door het openen van de bronnen van volkswelvaart. Zonder uitbreiding, dat is dus zonder handhaving van gezag op de buiten-etablissementen is ontwikkeling noch bloei van de bronnen van volkswelvaart mogelijk. De ondervinding heeft het onder anderen op Borneo geleerd. Wat heeft onze vestiging

daar in sommige streken gebaat zonder dat de middelen werden aangewend om de orde te handhaven? Wat is het lot geweest van de particuliere mijnontginning op dat eiland, terwijl een handvol militairen in staat zou geweest zijn om de industrie, die men daar in het leven had geroepen te doen bloeijen. Nu is zij *geheel vernietigd door gebrek aan bescherming.* Indien wij nu steeds ons gezag trachten te handhaven dan zal de industrie bloeijen, want er is nog een ruim veld op de buitenbezittingen open.

De heer Godon heeft ons door eenige voorbeelden doen zien hoe gehandeld is op de Westkust van Sumatra. Als men de geschiedenis raadpleegt van al de buitenbezittingen, dan zal men overal hetzelfde verschijnsel ontmoeten. Mij heugt het nog dat in Menado, waar thans de schoonste koffijtuinen te vinden zijn, tot 1840 geen enkele koffijtuin was ouder dan 3 of 4 jaar. De bevolking moest altijd aanplanten om een zeker getal boomen te houden. De boompjes werden het eene jaar geplant; het volgende jaar groeiden ze aardig op: het derde jaar gaven ze vrucht en het vierde jaar waren ze gewoonlijk dood. En dit kwam alleen daardoor dat geen enkele tuin beschaduwd was. Van het oogenblik dat de tuinen beschaduwd zijn kunnen de tuinen van Menado met andere wedijveren. Dat de partikuliere industrie zich niet meer op de buitenbezittingen ontwikkeld heeft, is de schuld van het goevernement, want steeds heeft men de ingevoerde takken van industrie zoo bezwarend en improduktief mogelijk gemaakt. Zoo heeft men, onder anderen, in 1821 op Amboina en Saparoea nageltuinen aangelegd en men berekende dat die na verloop van 10 jaren minstens 2 pond per boom zouden opbrengen. Toen ik in de Molukken kwam hadden ze nooit meer opgebragt dan 1¼ lood. Zoo is het gegaan met alle takken van industrie. In 1831 of 1832 werd, onder het bestuur van Ellinkhuizen, de kaneelkultuur op Amboina ingevoerd. Toen ik daar kwam vond ik dan ook kaneeltuinen, waarvan de boomen eene enorme dikte hadden, maar toen ze gekapt en geschild waren wilde de Handelmaatschappij ze niet voor kaneel aannemen. De bevolking kreeg toen geene betaling en had dus voor niets gewerkt. Ik heb toen voorgesteld om haar toch iets te geven. Als de industrie goed geleid wordt, en bovendien de bescherming geniet waarop zij aanspraak heeft, dan twijfel ik geen oogenblik of de buitenbezittingen zullen het Eldorado van Indië worden, want schooner landen dan in de Molukken vindt men misschien nergens. De kochenille-, moerbeziën- en kaneelkultuur zouden er met voordeel kunnen gedreven worden, want alle genomen proeven beloofden de schoonste resultaten. Volharding en standvastigheid is er op dit oogenblik niet. Wat de een opbouwt, wordt door den ander weer afgebroken.

Ik ben dus voor de uitbreiding van ons gezag op de buitenbezittingen, gepaard met bescherming der industrie, die zich daar zal vestigen, ten einde die streken tot den gewenschten bloei te brengen en direkt en indirekt voordeel te doen afwerpen voor het moederland.

De heer *Bleeker.* Ik wensch voor een oogenblik terug te komen op een paar punten, door den heer Bachiene aangevoerd.

In de eerste plaats op een feit, dat niemand ontkennen zal, dat vele buitenposten lastposten zijn. Maar dat feit is een grond te meer voor mijne

bewering dat eene uitbreidingspolitiek, met beleid bestuurd, raadzaam is.

Wanneer wij eenige weinige jaren teruggaan en de aandacht vestigen op Sumatra, dan vinden wij, dat Sumatra toen ook nog een lastpost was. En waardoor heeft dat eiland opgehouden een lastpost te zijn? Door uitbreiding van ons gezag en het invoeren van een geregeld bestuur. Zooals het nu met Sumatra gegaan is, kan het gaan en zal het vermoedelijk ook gaan met andere eilanden.

Ik wil een oogenblik op Bali wijzen. Ik stel op den voorgrond dat ik daar geen oorlog wil provoceren, maar onze staatkundige verhouding aldaar, onze posisie naast of in de nabijheid van verschillende min of meer onafhankelijke inlandsche staatjes, zal op Bali, even als vroeger op Java, Sumatra en elders, tot verwikkelingen aanleiding geven, die tot einduitkomst moeten hebben dat het nederlandsch gezag er het eenige erkende is. Wij hebben daar totdusver in bezit de rijkjes Boleling en Djembrana. Maar het is niet noodig diep in de toekomst te kunnen zien, om te voorspellen dat, na verloop van langer of korter tijd, nieuwe verwikkelingen zullen ontstaan, hetzij tusschen de overige staten van Bali en ons, hetzij tusschen die staten onderling en waarin wij alsdan van zelf als gewenschte bemiddelaars of beslissers zullen betrokken worden. Bali, eenmaal geheel onder ons onmiddellijk gezag, zal minstens gelijk staan met een der meest produktieve residentiën van Java. Bali toch wordt gezegd te bezitten eene bevolking van ongeveer een miljoen zielen en een in het algemeen zeer vruchtbaren bodem. Uitbreiding van ons gezag op dat eiland zal dus tot resultaat hebben, wat wij op Java en Sumatra hebben gezien.

Een ander eiland, waarop ik de aandacht vestig, is Borneo. Ook dat eiland is een lastpost, vooral in den tegenwoordigen tijd. Sedert jaren is dat eiland voortdurend het tooneel van oorlogen, oorlogen in het westen zoowel als in het oosten. Wanneer men nu toegeeft aan eene neiging tot beperking; wanneer wij ons, zooals in de Vertegenwoordiging verlangd wordt, enkel bepalen tot het bezetten van de strandplaatsen, ja, dàn voorzeker zal Borneo altijd een lastpost blijven. Want die strandplaatsen zullen niet alleen geen voordeel afwerpen, maar door die beperking zal onze invloed op het binnenland verminderen en de aanleiding tot konflikten toch niet ophouden, zoodat de oorlogen *zullen blijven* voortduren. Om nu Borneo van een drukkenden lastpost tot een minderen lastpost, of zelfs produktief, te maken is daar, in mijn oog, een *krachtig* optreden noodzakelijk. Met de tegenwoordig gevolgde politiek zal Borneo zonder eenigen twijfel nog lang een zware lastpost blijven. Maar doet men nu in West-Borneo wat men door de omstandigheden gedrongen is geworden in Oost-Borneo te doen, maar wat men ook daar nog met veel te weinig klem heeft gedaan, dan is het te verwachten dat ook dáár een toestand van vrede zal ontstaan, dat ook daar een geregeld en een behoorlijk beschermend bestuur zal kunnen worden gevestigd, waarvan het gevolg moet zijn dat Borneo weldra ophouden zal een lastpost te wezen.

Denzelfden toestand vindt men ook op andere eilanden van den archipel. Had men vroeger eene politiek van uitbreiding met beleid en klem toegepast, dan zouden reeds vele eilanden, in plaats van lastposten, bezittingen zijn,

die men op prijs zou stellen. En men zou dan tevens een onmetelijk veld hebben bereid en toegankelijk gemaakt voor de partikuliere industrie.

Een tweede punt waaromtrent ik, naar aanleiding van de rede van den heer Bachiene, een woord moet zeggen, is de meening, dat uitbreiding op de buitenbezittingen moet plaats hebben vooral door partikulieren. Indien wij op dezen oogenblik de kwestie bespraken van uitbreiding van kultuur en industrie, dan zou ik het met den geachten spreker eens zijn, dat die hoofdzakelijk zou moeten uitgaan van partikulieren. Maar daarover heb ik niet gesproken. Ik sprak van uitbreiding van gezag, waarmede ik bedoelde de vestiging van ons gezag in die streken of op die plaatsen waar dit nog niet noemenswaardig of niets is. Zoodanige uitbreiding kan uit den aard der zaak niet uitgaan van partikulieren, maar is de taak van het staatsbeleid, van het goevernement. Dit tot toelichting van hetgeen ik bedoelde met uitbreiding.

De heer *Canter Visscher*. Ik wensch de meening te ondersteunen, dat waar wij eenmaal in den archipel gevestigd zijn uitbreiding van gezag dikwijls niet te ontwijken is. De heer Godon heeft op een der belangrijkste streken van Sumatra, de Battalanden, gewezen. Ik wijs op eene andere streek, de Passumalanden, geënklaveerd tusschen Palembang, de Lampongs en Benkoelen, dus tusschen de zuid-, oost- en westkust van Sumatra. De bewoners leven eigenlijk van moord en roof op hunne naburen, vooral op de Palembangsche bovenlanden. Het regerings-reglement schrijft voor, dat de regering verpligt is de bevolking te beschermen, en daaruit zal de verpligting tot anneksatie wel voortvloeijen. Ik deel de meening, dat wij onze buitenetablissementen moeten verlaten of, door de omstandigheden tot uitbreiding gedrongen wordende, daaraan gehoor moeten geven, willen wij ons dáár staande houden.

De heer *Bleeker*. Nu de heer Canter Visscher dit punt aanroert, wensch ik te doen opmerken, dat gisteren de mail het berigt heeft aangebragt, dat eenige distrikten van de Palembangsche bovenlanden geannekseerd zijn. Ik weet niet of de Passumalanden daaronder begrepen zijn; maar onze nieuwe bezittingen schijnen daaraan toch in elk geval te grenzen. Ik heb dat berigt met genoegen gelezen, omdat ik toejuich elke schrede, die met beleid wordt gedaan op den weg van uitbreiding van ons gezag op Sumatra.

De heer *Canter Visscher*. Ik geloof niet dat de Passumalanden tot de geannekseerde distrikten behooren. Het is echter noodig op dien weg verder te gaan, want het is bekend, dat de bevolking van de bovenlanden van Palembang met kracht en geweld moet wederhouden worden wraak te nemen wegens de mishandeling, die zij van hare vrije naburen ondervindt. Indien ik wel ben onderrigt dan bestaat het voornemen om zich die gezindheid ten nutte te maken om de bedoelde regeringlooze landstreek onder ons gezag te stellen, zonder buitengewone expedities. Als zulks mogt worden nagelaten zou ons prestige in het Palembangsche zeer worden benadeeld.

De heer *van Soest*. Ik geloof dat de heer Bachiene het *au fond* met den heer Bleeker en mij eens is, maar dat ik niet gelukkig genoeg ben geweest

mijne meening duidelijk te doen uitkomen. Ik verlang geenszins dat de taak die op de buitenbezittingen door partikulieren moet worden opgenomen, door het goevernement worde vervuld. Ik herinner mij steeds met genoegen dat ik in der tijd de vestiging van partikulieren op het eiland Billiton zeer heb toegejuicht; maar ik herinner mij tevens dat ik mij toen niet weinig geërgerd heb aan de bepaling, waardoor de partikulieren, die een waar rooversnest tot industrie, arbeid en beschaving wilden brengen, verpligt werden om, behalve al de lasten, aan hunne onderneming verbonden, bovendien de kosten van de bescherming te betalen, die het goevernement hun behoorde te verleenen; eene bepaling, die dan ook uit de later gewijzigde koncessie verdwenen is.

Uit deze diskussie is echter gebleken, dat het de vraag van uitbreiding van ons gezag geldt, en nu zal men toch moeten toestemmen dat die taak niet aan partikulieren kan worden overgelaten; dat moet het goevernement doen. Ik heb mijn verlangen ook niet in den vorm van eene kritiek van regeringshandelingen voorgedragen. Ik meen juist mijne hooge ingenomenheid te hebben betuigd met hetgeen de nederlandsch-indische regering verrigt heeft, en hetgeen door ons dankbaar moet worden erkend. De diskussie heeft juist den wensch van den heer Bleeker en van mij doen uitkomen, dat ook de natie, dus partikulieren, het goevernement steune in de taak tot ontwikkeling van de buitenbezittingen. Ik hoop en wensch, dat de natie bereid zal zijn om hetzij met kapitaal, hetzij door de verplaatsing van ondernemende jongelieden, die daar een loopbaan zouden willen vinden, hetzij op andere wijzen, het werk te helpen voltooijen, dat door het indisch goevernement reeds tot eene zekere hoogte is voorbereid. Ik geloof, dat het in ons aller rigting ligt om hetgeen in Indië door partikulieren te verrigten is, aan hen over te laten.

Maar nu wij dit punt aanroeren, kan ik mij niet weêrhouden te waarschuwen dat de weg, die van zekere zijde ingeslagen wordt, zeer noodlottig is. Ik bedoel namelijk, dat de kreten, die in de laatste jaren zijn geuit en in de laatste maanden een zekeren klimaks bereikt hebben, tegen partikulieren, een afschrikkend effekt moeten hebben, en ook zeer nadeelig zijn voor de ontwikkeling van de buitenbezittingen. Ik meen, dat men de partikulieren, die naar Indië gaan en daar blijken geven van moed en volharding, die daar, laat ik het zeggen, de kwade, maar toch ook de goede eigenschappen van onzen landaard overbrengen, niet als louter fortuinzoekers moest uitkrijten. Ik geloof niet dat die kreten verdiend zijn, als men let op de partikulieren, die naar Indië in zeker tijdperk zijn gegaan, toen hun aantal nog niet zeer groot was. Men herdenke slechts den verdienstelijken te vroeg ontslapen Cores de Vries en zoovele mannen, leden van dit Genootschap. Die kreet tegen partikulieren is niet geschikt om ons te brengen, waar wij heen moeten. Ik acht het gepast, nu de gelegenheid zich daartoe voordoet, op het verkeerde effekt van die kreten te wijzen, want zij zijn ook schadelijk voor de uitbreiding van ons gezag.

Wat hiervan zij, de heer Bachiene kan het ons niet ten kwade duiden, dat, wij *van het goevernement* flinke handhaving van ons gezag en tevens uitbreiding tot zekere hoogte verlangen. Door vele sprekers is de meening gestaafd, dat uitbreiding op den weg van handhaving van ons gezag ligt. Alleen

door uitbreiding van ons gezag op de buitenbezittingen kan verhoed worden, dat zij duurzaam lastposten blijven en een gedeelte van het batig slot van Java absorberen. Langs dien weg zijn ook kleine batige sloten van de buitenbezittingen te verkrijgen. Wil men de buitenbezittingen echter voor partikulieren openstellen, dan moet zekerheid bestaan dat zij beschermd zullen kunnen worden en moet men beginnen met algemeen de overtuiging te vestigen, dat ons gezag op de buitenbezittingen zoo goed verzekerd is, dat het nooit straffeloos zal kunnen worden gehoond. Dat gezag zal op zoo krachtige wijze moeten worden gevestigd, dat zelfs het denkbeeld om zich daartegen te verzetten onder de inlandsche volkeren verdwijne. Ik geloof, dat als wij dit doen, wij niet enkel handelen uit welbegrepene zuinigheid, maar ook uit een beginsel van welbegrepene staatkunde, en tevens in het belang der menschelijkheid. Eene andere houding zou pligtverzuim en zwakheid wezen, en zwakheid in het staatkundige, mijne heeren, is dat, waarvan gezegd is *„c'est pis qu'un crime, c'est une faute."*

De heer *Bachienè.* Ik duid het den vorigen spreker geenszins ten kwade dat hij handhaving en uitbreiding van ons gezag op de buitenbezittingen van het goevernement verlangt. Toen ik zoo even sprak, meen ik dit ook niet te hebben gedaan. Ik heb mij vereenigd met den wensch der staatskommissie van 1857 en heb er tevens op gewezen, dat het mij niet wenschelijk voorkomt om met die uitbreiding zoover te gaan, dat de lastposten worden vermeerderd. Ik wensch dat de tegenwoordige lastposten ophouden lastposten te zijn. Het verheugt mij dat de vorige spreker zich met dien wensch kan vereenigen. Evenwel de uitbreiding, die men wenscht, zal aanvankelijk leiden tot vermeerdering van uitgaven, dus tot verzwaring van lasten. Juist daarom wensch ik dat die uitbreiding met behoedzaamheid, dat is: wel bestendig maar trapsgewijze, niet te zeer op eens, zal geschieden, *in verband met onze beschikbare middelen*, want ik zou ongaarne zien dat men zóó ver ging, dat de Nederlandsche natie belasting moest opbrengen, om maar ons gezag op de buitenbezittingen te kunnen uitbreiden. Gaat men daarin trapsgewijze te werk, dan geloof ik is uitbreiding, met het doel om te ontwikkelen, een heilzame maatregel. Maar men wachte zich voor overspanning, voor eene overmatige uitbreiding, die niet in verband zou staan met onze financiëele middelen.

De heer *Gevers Deynoot.* Ik had de eer niet heden avond van den aanvang af tegenwoordig te zijn, maar wat ik gehoord heb betrof enkel de kwestie van de ontwikkeling der buitenbezittingen. Nu geloof ik dat er onderscheid is tusschen uitbreiding van ons gezag en eene ontwikkeling der buitenbezittingen. Dit zijn twee geheel verschillende zaken, die ik beiden hoogst belangrijk vind. Nu hebben wij omtrent de ontwikkeling zeer belangrijke bijzonderheden vernomen van de heeren Godon, Bleeker en de Serière, maar toch geloof ik dat wij wel doen thans te blijven bij het denkbeeld van uitbreiding van gezag. En dan moet ik zeggen dat, naar mijn inzien, het onderwerp te ruim en daardoor te onbestemd is omschreven. De buitenbezittingen maken toch een wereld uit op zich zelf; maar eene wereld, waarvan de verschillende deelen onderling zeer uiteenloopen. Op Sumatra of Borneo bijv.

vindt men niet denzelfden toestand als op Celebes of in de Molukken. Ik had dus gaarne gewenscht dat men meer gespecificeerd had; dat men bijv. de vraag had gesteld: is het noodzakelijk en wenschelijk dat op Sumatra, een eiland dat reeds gedeeltelijk tot ons gebied behoort, ons gezag worde uitgebreid?, dat men diezelfde vraag ook gedaan had ten opzigte van Borneo en ook van de andere eilanden van den archipel. Ik geloof dat, had men zoodanige omschrijving aan het onderwerp gegeven, de beraadslagingen meer vrucht zouden kunnen opleveren. Hetzelfde geldt ook van de kwestie der ontwikkeling. Ik geloof dat de middelen, die men aanwenden moet om de verschillende deelen te ontwikkelen, voor allen niet dezelfde kunnen zijn. Ik geloof dat men anders te werk zal moeten gaan op Menado dan op Sumatra Ik zou dus wel in overweging willen geven om thans te blijven bij de kwestie der uitbreiding in het algemeen om dan later meer in de bijzonderheden af te dalen.

De *Voorzitter*. Ik ben het eens met den heer Gevers dat thans eigenlijk twee punten behandeld zijn: de ontwikkeling en de uitbreiding. Het kom mij voor dat, wat de uitbreiding van ons gezag betreft, men die uitbreiding in tweeërlei soort onderscheiden kan. In de eerste plaats, uitbreiding buiten den kring van ons tegenwoordig gebied, alleen om, zooals bijv. op Borneo het geval kan zijn, ons gebied te beter te bevestigen en voor aanranding te beveiligen. In de tweede plaats, uitbreiding binnen dien kring, om de eenheid van ons gebied te bevestigen en des te gemakkelijker ons gezag te kunnen handhaven, zooals onder anderen het geval is met de Passumalanden, die van alle kanten omringd zijn door streken, waarover wij gezag voeren. Die landen kunnen niet onafhankelijk blijven, maar moeten onderworpen worden, juist om de eenheid van ons gezag te bevestigen. Het bestuur meende dat de diskussie zich op dit oogenblik tot deze algemeene punten betrekkelijk de uitbreiding zou kunnen bepalen. Verlangt nu de heer Gevers dat de speciale punten door hem genoemd, meer bepaald aan de orde worden gesteld, dan geloof ik dat die het beste het onderwerp der diskussie in eene volgende vergadering kunnen uitmaken.

Wat de ontwikkeling betreft, dit is eene geheel afgescheiden zaak. Zal men de ontwikkeling der buitenbezittingen aan partikulieren overlaten of moet het staatsexploitatie worden, dat zijn vragen die ook later het onderwerp van overweging zouden kunnen uitmaken.

De heer *Gevers Deynoot*. Ik zal op de kwestie der ontwikkeling van de buitenbezittingen thans niet terugkomen. Het is evenwel een hoogst belangrijk punt en het verheugt mij dat, wordt het later meer opzettelijk aan de orde gesteld, wij verscheidene heeren in ons midden hebben die daaromtrent inlichting kunnen geven. Wat de uitbreiding aangaat, vind ik de omschrijving van het onderwerp te ruim en daardoor onbestemd. Ik zou dus gaarne zien dat nu of in de volgende vergadering de kwestie meer in de bijzonderheden behandeld werd en dat men bijv. vroeg: is het geraden op Sumatra ons gezag uit te breiden? Is dit geraden op Borneo? Is dit geraden ook op andere eilanden?

De heer *Haitink.* Ik zou ook wenschen het onderwerp meer te zien specificeren, omdat ik mij voorstel, dat, wanneer men in bijzonderheden afdaalt, men de voorstellingen omtrent sommige landstreken te bloemrijk gekleurd zal bevinden. Ik heb onder anderen hooren gewagen van de Passuma-landen, wier bevolking voornamelijk bestaat uit rooverstammen. Indien men nu ook al mogt slagen, deze dun gezaaide en slecht bevolkte stammen in rustige bewoners te herscheppen, dan nog zullen die landen een aantal jaren onvoldoende bevolkt blijven.

De goeverneur-generaal Rochussen, die den aanleg van een weg wenschte ter verbinding van Benkoelen en Palembang en onder zijn bestuur mede in overweging nam de daarstelling van een karreweg van Indrapoer naar de Padangsche Bovenlanden, heeft zijne plannen zien afstuiten op het bezwaar dat er geene gezetene bevolking was. Men dacht hierin te gemoet te komen, door eene kolonisatie van gepasporteerde militairen (Javanen) aan welke dan eene strook lands zou worden toegewezen langs den aangelegden weg. Maar ook dit denkbeeld werd ter zijde gesteld, omdat men geen kans zag zulke volkplantingen te beschermen.

Ook de toestand van het eiland Bali is, naar het mij voorkomt, te gunstig geschetst. Ik kan niet gaaf aannemen, dat het bevolkingscijfer één miljoen zou beloopen, hoewel dit ook voor een twintigtal jaren werd opgegeven door den Moniteur des Indes Orientales. De vruchtbaarheid komt mij ook te gunstig geschilderd voor. Vele rijkjes van dat eiland zijn slechts tot eenige geografische minuten van de kusten bebouwd. Ik denk hierbij aan Djembrana en gedeelten van Karang-assam.

Door alle sprekers is erkend dat bij anneksatie van landen, gelegen buiten de grenzen onzer buitenbezittingen of daardoor geënklaveerd, eene krachtige handhaving van het nederlandsch gezag noodzakelijk is en industriëele ondernemingen de bescherming van regeringswege niet kunnen missen. Dit beamende, wensch ik te vragen of het goevernement wel bij magte is overal behoorlijke bescherming te verleenen. Wanneer ik in aanmerking neem, dat tot nog toe door verschillende militaire autoriteiten te vergeefs beproefd is, de voorgeschrevene legerorganisatie tot stand te brengen en hoe men op onoverkomelijke bezwaren gestuit is om het te kort aan inlandsche soldaten te vinden, door eene hervorming der pradjoerits tot geregelde troepen, en denk aan de groote moeijelijkheid om het europeesch element van ons leger te doen strekken tot aanvulling van dat te kort; dan is het mij nog niet duidelijk op welke wijze wij, bij uitbreiding, ons gezag handhaven en onze industrie zullen kunnen beschermen.

De heer *Bleeker.* Ik moet ondersteunen hetgeen de heer Gevers heeft gezegd. Ook ik geloof, dat het wenschelijk is dat latere vragen over de ontwikkeling der buitenbezittingen meer worden gepreciseerd dan die welker beantwoording heden avond aan de orde is gesteld. Ik meen echter bij den aanvang van deze diskussie te hebben doen blijken, dat ik de vraag, heden aan de orde, ook in haar eigenlijken zin heb opgevat en uit een zuiver staatkundig oogpunt besproken. Maar ik wees er ook op, dat het onderwerp van zoo ruimen omvang is, dat het stof zou kunnen geven aan meerdere vergaderingen.

Ik meende ook te meer, dat de bedoeling van het bestuur geene andere kon zijn dan om dit onderwerp thans in geheel algemeenen zin te behandelen, omdat op het programma van werkzaamheden, in de eerste vergadering van dezen winter medegedeeld, reeds een speciaal punt voorkomt, dat wel geacht kan worden binnen den ruimen kring van dit vraagstuk te vallen. Het komt mij evenwel voor, dat de bijzondere punten wel verdienen een onderwerp van meer bepaalde bespreking uit te maken. Wij kunnen noch al wat omtrent de uitbreiding van ons gezag, noch al wat omtrent de ontwikkeling van de buitenbezittingen mede te deelen valt, in één avond eenigermate naar eisch behandelen. Ik heb mij dus tot algemeene beschouwingen bepaald en mijne zienswijze omtrent de noodzakelijkheid van uitbreiding van ons gezag gesteld tegenover de meening, die onder het publiek vrij algemeen schijnt te zijn, dat het *niet* wenschelijk zou zijn ons gezag in den Indischen archipel uit te breiden. Dit vraagpunt is hoofdzakelijk aan de orde gesteld, ten einde gelegenheid te geven over dat hoofdpunt van gedachte te wisselen. Ik hoop later sommige speciale punten nader te kunnen behandelen, ten einde mijne meening nog verder toe te lichten, wanneer bepaalde bezittingen aan de orde gesteld zullen zijn.

Met het oog op de orde van de diskussie en het verlangen dat het vraagstuk heden avond slechts in het algemeen worde behandeld, zal ik niet treden in al de bijzonderheden, door den heer Haitink besproken. Een woord slechts over Bali. Ik weet zeer wèl dat de streken, waarvan de geachte spreker gewaagde, Djembrana en Boleling, dat is, de gewesten thans onder onze administratie, geenszins uitmunten door vruchtbaarheid van den bodem, maar geheel anders is het gesteld met den bodem der rijkjes van midden- en zuid-Bali. De bodem is daar vruchtbaar genoeg, om, na de talrijke bevolking gevoed te hebben, nog een ruimen uitvoer toe te laten.

Wat nu betreft de mogelijkheid om aan de partikuliere industrie op de buitenbezittingen eventuëel de noodige bescherming te verleenen, ik bepaal mij tot de verklaring, dat ik die mogelijkheid in het minst niet betwijfel. Met het oog evenwel op de orde van onze diskussie wensch ik de adstruktie van dit punt uit te stellen, totdat wij de verschillende buitenbezittingen meer speciaal en elk afzonderlijk zullen kunnen bespreken.

De heer *Gevers Deynoot.* Ik vrees, dat eene algemeene beschouwing over de al of niet wenschelijkheid van uitbreiding van gezag in de koloniën zeer onvruchtbaar zal wezen. De stelling, dat de schaduwzijde van ieder koloniaal bezit is: dat men zich altijd moet uitbreiden, wordt door sommigen toch als eene waarheid aangenomen, door anderen betwist, het eerste vooral met het oog op het engelsch gezag in Britsch Indië. Nu kan men dergelijke stelling wel in het algemeen opwerpen en in eenen of anderen zin bespreken, maar ik meen dat wij, met het oog op onze koloniën, en in verband tot onze eigenaardige positie in den archipel, daardoor niet verder komen. Ik zou wenschen, dat men het oog vestigde op elke onzer bezittingen, op het groote eiland Borneo, op Sumatra, op Celebes, de Molukken en meer, en dat de vragen meer bepaald gesteld werden: is daar uitbreiding van gezag nuttig en noodig om tot ontwikkeling te komen? En wat kan en moet voor de

ontwikkeling van die bezittingen gedaan worden? Dan komen wij tot een praktisch besluit. Ik heb in het algemeen de stelling door den heer Bleeker hooren vooropzetten, dat uitbreiding van ons gezag noodig is, ofschoon ik zijne geheele rede niet heb aangehoord, omdat ik te laat kwam. Maar ik heb niet gehoord dat daarbij meer bepaald het een en ander is medegedeeld over elke bezitting in het bijzonder.

De *Voorzitter*. De laatste vraag die de heer Gevers opwerpt, is thans niet aan de orde. Wij kunnen echter thans, naar ik meen, zeer goed overgaan tot de bespreking van die vraag. De al of niet wenschelijkheid van uitbreiding van ons gezag is een speciaal en belangrijk vraagstuk. Verder kunnen wij onderzoeken, in hoever de stelling van den heer Haitink juist is, door den heer Bleeker betwist, dat het goevernement niet bij magte is om, bij ontwikkeling van de industrie in onze buitenbezittingen, alom voldoende bescherming te verleenen. Eindelijk komen dan de middelen tot ontwikkeling van elke onzer buitenbezittingen in het bijzonder in aanmerking. Wenscht de vergadering, dat wij de stelling van den heer Haitink thans behandelen en verder achtereenvolgens elke buitenbezitting bespreken, dan kunnen wij daartoe overgaan. Ik acht de eerste kwestie: wenschelijkheid van uitbreiding van ons gezag, voldoende toegelicht.

De heer *Bleeker*. Ik wensch voor te stellen de diskussie over het vraagstuk in het algemeen te staken en de beschouwing over de speciale punten, in verband tot elke buitenbezitting in het bijzonder, tot eene volgende gelegenheid uit te stellen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De vergadering is daarna gescheiden.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Koloniaal Programma van het XX^{ste} Nederlandsch Landhuishoudkundig Kongres, te houden te Assen, in Junij 1865.

Het *Kongres* zal in de maand Junij 1865, van den 26sten tot den 30sten, te ASSEN worden gehouden.

De groote belangstelling, die op het vorige Kongres aan de Afdeeling KOLONIALE LANDBOUW ten deel viel, heeft het Bestuur doen besluiten, die Afdeeling ook thans te behouden, en daarvan een afzonderlijk programma uit te geven, zóó tijdig, dat het in de Koloniën kan worden verspreid, en dat van daar vóór den aanvang van het Kongres nog mededeelingen en rapporten over onderwerpen, tot genoemde afdeeling betrekkelijk, kunnen worden ingezonden.

Het Kongres biedt eene uitmuntende gelegenheid aan tot het bespreken van hetgeen den kolonialen landbouw betreft, tusschen hen die in Indië en Nederland zijn, en kan daardoor krachtig medewerken tot de verspreiding van kennis van den Indischen landbouw en tot verhoogde belangstelling in dien gewigtigen tak van nijverheid.

Met aandrang roept het Kongresbestuur de medewerking in Indië in tot het welslagen van zijne pogingen. Alle toezendingen worden verwacht: „*Aan het Bestuur van het XX^{ste} Landhuishoudkundig Kongres, te Assen.*" Vroegtijdige inzending is zeer wenschelijk, opdat er gelegenheid zij, de rapporten, mededeelingen, enz. ten behoeve van de Kongresleden vóóraf door den druk algemeen bekend te maken. Bovendien nog zou het van uitstekend belang zijn, indien men van uit Indië ook de mondelinge toelichting en behandeling aan deskundigen in 't vaderland kon opdragen of verzoeken.

Van de vroeger aangehouden en thans bij het Bestuur ingekomen vraagpunten, welke alle zooveel mogelijk letterlijk zijn opgenomen, is navolgend voorloopig programma van vragen voor de afdeeling *Koloniale landbouw* opgemaakt:

Padi- of Rijst-kultuur op Java. De padi- of rijst-kultuur op Java is van veel belang. Zij voorziet, grootendeels, in de voeding van geheel de inlandsche bevolking van dat uitgestrekte en vruchtbare eiland, volgens de laatst gepubliceerde opgaven, ruim dertien millioen zielen bedragende.

Het produkt, de rijst, verdient ook bij bestaanden overvloed, als artikel van uitvoer, de algemeene aandacht.

Intusschen is de, in sommige streken van Java, verkregen wordende rijst weinig duurzaam, doordien zich spoedig insekten (de *boeboeh*, een kleine gele worm, of de iets grootere *kapang*, een zwart insekt) er in vertoonen, welke, zich snel vermenigvuldigende, de rijst vermalen en bederven.

Deze insekten vertoonen zich, in de hier bedoelde streken, zoowel in de van *padi dalm* (laat rijpe), als in de van *padi gendjah* (vroeg rijpe) verkregen rijst. De oorzaak moet dus niet in de soort van het produkt (en er zijn talrijke variëteiten), maar veeleer gezocht worden in de hoedanigheid, of in de min goede bewerking der gronden; of wel in het niet doelmatig planten, in het te vroegtijdig snijden, of in andere, misschien nog onbekende bijzonderheden.

Het zou hoogst wenschelijk zijn, dit gebrek van weinige duurzaamheid weg te nemen.

Voor de rijst, die als volksvoeding moet dienen, wordt dit gebrek van weinig belang geacht, omdat de inlandsche bevolking het produkt voor eigen gebruik opschuurt en bewaart als *padi*, dat wil zeggen, als rijst in den bolster, en deze dagelijks, voor het gebruik, ontbolstert en konsumeert. Op die wijze houdt de bevolking haar voedsel vrij van bederf, tot aan den volgenden oogst; zijnde de oude voorraad meestal verbruikt, tegen den tijd, dat de inzameling van den nieuwen oogst is afgeloopen. Daarbij beweert men, dat het verkieslijk is, de padi, die voor eigen konsumtie dienen moet, jong te snijden, omdat bij de rijp gesneden padi de korrels spoedig loslaten, en dan het doel, dat men met de opschuring in den bolster heeft, niet bereikt wordt. (Vergelijk: W. L. de Sturler, Handboek voor den Landbouw in Ned. Oost-Indië, Leiden, A. W. Sijthoff, 1863, en aldaar pag. 528.)

Maar wanneer de *padi*, tot rijst vermalen of gestampt, als artikel van uitvoer moet dienen, is het hier vermelde bezwaar van groot en overwegend belang: vermits de bedoelde min duurzame rijst voor den uitvoer ten eenenmale ongeschikt is.

Onder de bedoelde streken, die de min duurzame rijst opleveren, behoort ook de residentie Banjoemas. In die provincie zijn herhaaldelijk, vroeger en later, maatregelen genomen, om te beproeven het bestaande gebrek weg te nemen. Ofschoon zich daaraan hoogst bekwame en in den landbouw zeer ervaren ambtenaren hebben laten gelegen liggen, was totdusver alles, wat men beproefde, althans voor zooveel algemeen bekend is, zonder gewenscht gevolg.

Men heeft te kampen, met het gebrekkige der landbouwgereedschappen van den Javaan; met de weinige ontwikkeling van den landbouw op Java, en met de gehechtheid van het volk aan oude gewoonten.

Men mag echter verwachten, dat door beleid, geduld en volharding, het middel zal gevonden worden tot wegneming van het hier besproken kwaad. Daartoe kan de medewerking van deskundigen, vooral van dezulken, die het vertrouwen van den Javaan hebben gewonnen, van groot nut zijn.

Het is dus van belang, dat de aandacht op deze zaak gevestigd blijve, ook al mogt men zich niet dadelijk over eene gewenschte uitkomst verblijden, waarom aan het Landhuishoudkundig Kongres de vraag wordt voorgesteld:

Geeft de wetenschap of de ervaring middelen aan de hand, — en zoo ja, welke, — om te voorzien in het gebrek, dat bij de padi- of rijstkultuur, in sommige streken van Java, wordt waargenomen, en bestaat in de weinige duurzaamheid van de ontbolsterde rijst; zoodat deze, als artikel van uitvoer, voor den groothandel ongeschikt is?

Indigo. Zoude de *zaad*-indigo niet op dezelfde wijze kunnen worden *bereid* als nu de *stek*-indigo, daar het gebleken is, dat gene door de bewerking met kalk (bewaard wordende) na twee jaren de kleur verliest en wit wordt?

(Zie verslag van 't 19e Kongres, bl. 201.)

Klapperolie. Zijn er geene middelen bekend, om het rans worden der klapperolie te voorkomen?

Groentezaden voor Indië. Welke acht men de geschiktste wijze, om groentezaden goed naar Indië over te brengen?

Stoomploeg enz. in Indië. Zijn er, sedert het laatst gehouden Landhuishoudkundig Kongres, ook proeven genomen in Indië met den stoomploeg of andere verbeterde werktuigen, en welke zijn daarvan de resultaten?

Amerikaansche paarden en muilezels. Welke zijn de resultaten van den invoer van paarden en muilezels uit Amerika op Java?

Hooibrenk's methode op Java. Hoe is op de verschillende plaatsen van Java de uitslag van de proefnemingen van Hooibrenk's methode, om granen kunstmatig te bevruchten?

Katoenteelt. Laat het zich verwachten, dat der hooge katoenprijzen de uitbreiding van de katoenteelt op Java zullen bevorderen, en hebben deze ook invloed op de keus der soorten? — (Omtrent deze vraag is eene mededeeling te verwachten van den heer J. J. Rochussen. Zie verslag van 't 19e Kongres, bl.196.)

Gedwongen arbeid. Het stelsel van gedwongen arbeid en verpligte levering van produkten levert groote hinderpalen op tegen de ontwikkeling van den landbouw op Java. Door welke middelen kan dit stelsel in vrije landbouwnijverheid veranderd worden, zonder dat de baten, die Java voor den Nederlandschen staat oplevert, verdwijnen?

Heerediensten. Door welke middelen kan de verpligting der Javanen tot het presteren van diensten, bekend onder den naam van heerediensten, het snelst en minst storend worden opgeheven?

Grondeigendom in Indië. Het grondbezit in Nederlandsch Indië berust meestal op een onbeschreven gebruiksregt en is door het kultuurstelsel op onderscheidene plaatsen als individuëel regt verdrongen. Is het niet wenschelijk het eigendomsregt, zoo als het bij de Nederlaudsche wet is gewaarborgd, onder de inlanders te bevorderen?

Kennis van West-Indië. Zou het niet wenschelijk zijn, dat eene kommissie of vereeniging al de beste werken aankocht en bestudeerde, die in den laatsten tijd over onze West-Indische bezittingen geschreven werden, opdat zoo vele thans nog ongebruikte bronnen, waardoor onze nijverheid krachtig ware uit te breiden, meer bekend worden, en daardoor ons bevrijden van den tegenwoordigen West-Indischen klastpost op ons budget, ten zegen onzer nijvere landgenooten en ten bate onzer schatkist?

Stoomkultuur in Suriname. Zou in Suriname de stoomkultuur niet met voordeel kunnen worden in praktijk gebragt?

Stoomgemeenschap tusschen Singapoer en Australië over Batavia of Makassar.

In de Singapore Free-press komt een stuk voor, waarin een denkbeeld wordt aangegeven, dat, bij verwezenlijking, van het meeste belang kan geacht worden. Wij nemen het volgende daaruit over:

De heer Earl heeft een plan ontworpen, om eene direkte kommunikatie daar te stellen tusschen Singapore en Noord-Australië over zee, en van daar over land met Adelaïde per paarden-post.

Het zou gemakkelijk zijn het eerste gedeelte van dit plan ten uitvoer te leggen, naardien de stoomschepen van Cores de Vries Timor-Koepang aandoen, een station, dat slechts 300 mijlen verwijderd is van Kaap Londonderry (Noord-Australië) en omtrent 480 mijlen van Cambridge-Golf, waar het meer dan waarschijnlijk is, dat dezer dagen eene nieuwe neêrzetting zal plaats vinden.

Er schijnt geen zwarigheid te bestaan om een spoorweg aan te leggen van Noord- naar Zuid-Australië, en de Blaauwe Bergen kunnen tegenwoordig mede geene onoverkomelijke hinderpalen in den weg leggen, om van Sydney en Queensland zijtakken met de hoofdlijn in verbinding te brengen.

Met spoorwegen zou de mail uit Europa eene week vroeger te Sydney kunnen zijn dan tegenwoordig.

Daar het echter nog vele jaren kan aanloopen, eer er eene kommunikatie over land kan tot stand komen, is het wel der overweging waardig, eene dienst met stoomschepen daar te stellen tusschen Singapoer en Sydney viâ Makassar en Kaap York.

Hierdoor zou de eentoonige weg van Point de Galle naar King George's Sond worden vermeden; de nieuwe lijn zou zich aansluiten aan die der stoomschepen in den Oost-Indischen Archipel, en de afstand tusschen China en Australië zou feitelijk korter worden.

Hierdoor zou mede de europeesche reiziger binnen een kort tijdsbestek Singapoer, Java en de andere eilanden in den Archipel Kaap York, Queensland, Sydney, Melbourne en Adelaïde bezoeken, zonder tweemaal denzelfden weg te gaan.

Hoe lastig is het tegenwoordig niet om van Singapoer en China naar Australië te komen? Men moet nu eerst naar Ceilon; terwijl men dan direkt zou gaan en de onkosten van de reis naar Point de Galle zou besparen. De reis van Hongkong naar Sydney viâ Ceylon duurt thans 39 dagen: terwijl zij langs den voorgestelden weg in 14 dagen minder tijd zou kunnen geschieden.

Een snel stoomschip zou niet langer dan 18 dagen onder weg zijn tusschen Singapoer en Sydney viâ Kaap York, en nog ruim tijd hebben voor oponthoud. Wanneer het den 14den van iedere maand Singapoer verliet, zou het zijne bestemming op of omtrent den 3den van de volgende maand bereiken, en eene half-maandelijksche kommunikatie daarstellen.

Zulk eene gemeenschap zou van onberekenbaar voordeel zijn voor de nieuwe koloniën in Noord-Australië; terwijl de weg veilig en gemakkelijk is.

Men zou ook eene dienst kunnen openen tusschen Singapoer en Sydney viâ Batavia, Soerabaya, Timor-Koepang, Kaap York en de Mereton-Baai. Deze weg zou iets langer zijn dan die over Makassar.

Het is onmogelijk te zeggen, of deze lijnen winst zouden afwerpen; maar de ondervinding leert, dat, hoe meer plaatsen ze aandoen, hoe grooter de kans is op wèlslager. Er bestaat o. i. alle grond in deze een gunstigen uitslag te voorspellen. De Britsch-indische Kompagnie, die van de Engelsche Mail, de Messageries Impériales of de Nederlandsch-Indische Stoomboot-Maatschappij zou met betrekkelijk geringe kosten bij wijze van proefneming eene maandelijksche stoombootdienst voor eenige maanden kunnen openen met Sydney, en deze naar omstandigheden kunnen voortzetten of staken.

Bijdrage tot de geschiedenis van de afschaffing der bazaarpacht op Java.

In N°. 4 der „Aanteekeningen over koloniale onderwerpen," door E. de Waal, een hoogst belangrijk werk, onmisbaar voor allen, die zich op de hoogte der koloniale aangelegenheden willen stellen, handelt de kundige schrijver over de kleine verpachte middelen op Java en wijdt daarbij eenige bladzijden aan de bazaarpacht.

Men weet, dat die pacht door den goeverneur-generaal Duymaer van Twist in 1851 afgeschaft werd tegen verhooging van andere belastingen. Men weet ook, dat die afschaffing heeft plaats gehad zonder magtiging des konings en dat de goedkeuring dier handeling eerst in 1853 ontvangen werd.

De heer de Waal nu deelt hieromtrent mede: dat reeds sedert 1833 de klagten tegen de bazaarpacht meer en meer toenamen en dat omstreeks 1845 eene *memorie* over die pacht bij de regering werd ingediend, welker openbaarmaking door den schrijver hoogst wenschelijk wordt geacht omdat *„elke degelijke ontsluijering van ons ancien régime eene baat is voor de toekomst."*

„Het resultaat" (wij laten thans den heer de Waal het woord) „der na die *memorie* voortgezette overleggingen blijkt uit eene mededeeling van Baud ter zitting der Tweede Kamer van 11 Junij 1855 (over het gemaal). „De afschaffing van de bazaarregten," zeide hij, „was reeds tien jaren geleden een onderwerp van briefwisseling tusschen den toenmaligen minister van koloniën (spreker) en den goeverneur-generaal; maar in den financiëelen toestand, waarin wij ons destijds bevonden, was die afschaffing zonder ekwivalent onmogelijk." Een geschikt ekwivalent kon men maar niet vinden. — Deze mededeeling werd, anderhalf jaar later, ter zitting van 14 November 1856, door den spreker herhaald, naar aanleiding van bedenkingen van den heer Rochussen tegen de afschaffing, welke, volgens hem, zelfs door de meerderheid der koloniale adviseurs was ontraden. Baud herinnerde daarop dien gewezen goeverneur-generaal de zooeven bedoelde briefwisseling, en verklaarde uitdrukkelijk, „dat de afschaffing toen *slechts daarom* geen plaats heeft gehad, omdat er groote behoefte hier te lande bestond aan de onverminderde oplevering van het geraamd batig slot en omdat men op dat oogenblik geen voldoend ekwivalent voor de af te schaffen belasting kon vinden." — Zoo derhalve inderdaad de afschaffing der bazaarpacht onder den minister J. C. Baud niet geschiedde, alleen omdat de geldnood van het moederland zulke vrijgevigheid verbood, wij mogen evenmin ontkennen, dat ettelijke koloniale

„mannen van ervaring" voorstanders der pacht waren. De Javaan, beweerden deze, kon de belasting best opbrengen: getuige de stijgende pachtschat. Hun scheen zelfs het overschrijden der tarieven door de pachters een zoo groot kwaad niet. Een der „ervarenen", hoog geplaatst, beloofde officiëel aan de gegadigden bij het opveilen der pacht op dit punt oogluiking. Alles kwam op eene goede pachtsom aan. Dat de inlander het meerdere bleef betalen deed immers de deur toe?.... Wat hiervan zij, de regering bepaalde zich destijds bij pogingen om de pacht te reinigen. Van daar de verduidelijkte voorwaarden (verordeningen), in Oktober 1846 door den goeverneur-generaal Rochussen uitgevaardigd. — Doch allengs won de overtuiging veld, dat, ter beteugeling van het kwaad, meer noodig was. In 1849 dacht dezelfde landvoogd aan eene herziening der tarieven, ongetwijfeld in milden zin. In afwachting daarvan stelde hij voor 1850 en 1851 rijst en padi over geheel Java van de bazaarbelasting vrij, hetgeen vroeger slechts op sommige plaatsen het geval was. Bij het nederleggen des bestuurs op 12 Mei 1851, verklaarde hij aan zijn opvolger, het voornemen gehad te hebben om „belangrijke wijzigingen in de pacht te brengen, ten einde de knevelarijen van de pachters te weren."

Middelerwijl was het opperbestuur in Nederland verder gevorderd. Reeds in de Memorie van beantwoording van het Voorloopig verslag omtrent de begrooting van koloniën voor 1851, December 1850, *schreef de minister Pahud, dat intrekking der bazaarpacht bepaaldelijk in de bedoelingen der regering lag. Ter zitting der Eerste Kamer van 2 Mei* 1851 *drukte hij het vertrouwen uit, dat het middel voor de* laatste *maal verpacht zou zijn.*

De aftredende goeverneur-generaal voegde dan ook bij zijne evenvermelde mededeeling van Mei 1851, in zijne voornemens gestuit te zijn door een last van den minister, die een onderzoek verlangde, „ten doel hebbende *de pacht af te schaffen* en door andere middelen te vervangen."

(Niet zonder verwondering ontmoet de geschiedschrijver, na deze mededeelingen, de volgende opmerking in het rapport van de heeren Baud, Elout, Heemskerk, Rochussen en Sloet, vastgesteld op 25 September 1856, omtrent het Oostindisch regeringsverslag over 1853, naar aanleiding van het daar gemelde, dat in 1853 de koninklijke goedkeuring op de afschaffing der bazaarpacht ontvangen werd: „Het blijkt nu dat de goeverneur-generaal de bazaarpacht heeft afgeschaft zonder voorafgaande magtiging des konings. Dit vermogt hij alleen te doen in gevallen van urgentie. Het is twijfelachtig of die urgentie inderdaad bestond. Opmerkelijk is het althans, dat de goedkeuring op deze handeling van 1851 eerst in 1853 ontvangen werd").

Het door den minister verlangde onderzoek geschiedde door het voorleggen van eene „reeks van vragen" in Maart 1851 aan de gewestelijke besturen, waarvan het regeringsverslag over 1851 dus niet geheel juist zegt, dat zij betroffen „de middelen die zouden behooren te worden aangewend om den druk der belastingen op de bazaars en warongs voor de bevolking te verminderen."

Na de antwoorden der gewestelijke besturen gelezen te hebben, velde de goeverneur-generaal van Twist het lang verschoven vonnis bij publikatie van 16 December 1851. De verpachte bazaarbelasting werd er afgeschaft met voorloopige uitzondering van de gewesten Krawang, Batavia en Buitenzorg. Daar volgde hare afschaffing in 1853 en 1855.

Regeling der heerediensten in Fransch Cochinchina.

De Franschen in Cochinchina gaan voort een goed voorbeeld te geven aan de Nederlanders op Java. Onlangs wezen wij, naar aanleiding van een besluit voorkomende in den Courrier de Saigon, op hetgeen zij, zoo kort na hunne vestiging, voor het inlandsch onderwijs reeds hebben gedaan — thans bewijst een in hetzelfde (officiëele) blad geplaatst artikel over de staats-inkomsten in Fransch Cochinchina, dat ook de regeling der heerediensten in dat gewest een daad van kort en kloek beraad geweest is, wel waardig om ten onzent navolging te vinden.

„Het onbegrensde stelsel van dwangarbeid en heerediensten — zegt het genoemde blad — moest de aandacht der regering tot zich trekken, en wij zullen er iets van zeggen omdat dit stelsel in waarheid een belasting uitmaakt, ofschoon haar bijzondere wijze van inning belet heeft haar onder de koloniale inkomsten te doen opnemen. De doortastende hervorming waaraan dit stelsel onderworpen zal worden, zal zijne zekere en gelijkmatige werking ten gevolge hebben. Krachtens een besluit van den goeverneur, zullen de heerediensten in de toekomst voor ieder dorp nooit meer mogen bedragen dan vier dagen in de maand voor iederen werkbaren man. De transporten te water die noodig mogten zijn, zullen vastgesteld worden op een bepaald aantal werkdagen, en elk dorpshoofd zal een boekje moeten aanhouden, waarin de rekening van mannen en verpligte werkdagen naauwkeurig opgeteekend worden zal. Het zal bovendien aan elk dorp vrijstaan deze eenigzins primitieve, maar door het landsgebruik gewettigde belasting af te koopen tegen den lagen prijs van 50 centimes voor iederen werkdag. De zorg voor de regelmatige toepassing van dit nieuwe stelsel zal ongetwijfeld een der meest belangrijke attributen zijn van de inspekteurs der inlandsche zaken in deze kolonie, waar de thans ingeschrevene werkbare mannen, ten getale van 89,992, niet minder vertegenwoordigen dan 1,727,616 werkdagen, ter waarde van 863,808 francs 's jaars."

Terwijl de nederlandsch-indische regering — NB. een regering, die volgens den heer van Zuylen dolzinnig voortholt op den weg des verderfs! — een zeer sterk bewijs van vrijzinnigheid denkt te geven door het streven naar een voorbereiding van een regeling der heerediensten, wier gewenschte eind-uitkomst zijn zal dat niet meer dan 52 werkdagen 's jaars per man zullen gevorderd worden *tenzij meer werkdagen mogten benoodigd zijn*, komt de regering van Fransch Cochinchina (*zonder* een batig slot van veertig miljoen, of zelfs van veertig gulden) met één sprong tot het resultaat dat *in geen geval* meer dan 48 werkdagen 's jaars zullen verschuldigd zijn, en dat ieder zijn verpligt werk zal kunnen afkoopen voor 50 centimes per dag.

Het is niet onaardig dat de fransche regeringslieden *hier* zouden strijden in de voorste gelederen der koloniaal-radikalen, en dat tusschen de wenschen van het Bataviaasch Handelsblad en de besluiten van den Courrier de Saigon weinig verschil bestaat.

(Batav. Handelsblad). H.

Iets over de landstreek Blida, in de nabijheid van Palembang.

De landstreek Blida ligt besloten tusschen de rivieren Moesi Ogan en Lematang en beslaat eene oppervlakte van 200 □ palen.

De afstand van de hoofdplaats Palembang tot het bewoonde gedeelte bedraagt 10 à 12 palen; tot het onbewoonde, d. i. moerassige gedeelte slechts 3 palen.

Dit landschap heeft slechts twee onbeduidende riviertjes, Kramassan en Blida, welke in de Moesi uitloopen.

Het bewoonde terrein is 25 à 30 voeten boven de omringende rivieren Moesi, Lematang en Ogan gelegen, en alzoo onbereikbaar door het water daarvan.

Over het algemeen is de grond dor en onvruchtbaar, en voor vele veldgewassen, vooral die, welke men in deze residentie gewoon is te teelen, ongeschikt.

Bosschen van eenigen omvang vindt men er niet. Het geheele onbebouwde terrein is overdekt met laag kreupelhout dat voor niets dienstbaar is.

Jaarlijks wordt er rijst op ladangs verbouwd, die evenwel niet voldoende is voor de behoefte, weshalve een gedeelte der bevolking verpligt wordt, telkens weder naar andere afdeelingen te trekken en aldaar meer door de natuur bevoorregte akkers te huren.

Blida telt eene bevolking van 8543 zielen, verdeeld in 51 doessons en 5 margas.

Ten gevolge der onvruchtbaarheid van den grond is de bevolking arm, en door de telkens wederverplaatsing naar andere meer gezegende streken geneigd tot zwerven, en, als een gewoon verschijnsel daarvan, tot stelen en plunderen.

Hoe geneigd echter tot zwerven en stelen, is het toch een goed, gewillig en onderworpen volk gebleven, dat vele kiemen in zich bevat voor hoogere ontwikkeling en beschaving.

Even als in de andere beneden-afdeelingen staat ook daar de wijze van landbebouwing op zeer lagen trap.

Nimmer wordt de grond door ploeg, spade of patjol omgewoeld. Een groot mes is het eenige werktuig dat bij den veldarbeid gebezigd wordt.

In andere streken, waar de rivieren telken jare door hare overstroomingen eene vruchtbaar makende slib nalaten, moge deze manier van arbeiden meer dan voldoende zijn om in de behoefte van den landbouwer te voorzien, hier, waar de grond op zich zelf reeds niet vruchtbaar is en waar nimmer kwestie van overstrooming kan zijn, is dit natuurlijk niet het geval, en dient de kunst te geven wat de natuur onthoudt.

De Blidanezen staan als volkstam geheel op zich zelf. Zij hebben niet de minste overeenkomst in zeden en gebruiken met de hun omringende Moessiërs, Lamatangers en verder afgelegen Oganers.

Men beweert dat zij van Java herkomstig zijn.

Vroeger behoorden nog tot Blida de margas Merandjat, Boeri, Tambangan, Dandjong-batoe en Danau, die later, de vier eerste bij Ogan-ilier en de laatste bij de Kommering-ilier zijn gevoegd.

Dat Blida, ofschoon dagen reizens van het bewoonde gedeelte der af-

deeling Moesi-ilier gelegen en ofschoon er niet de minste overeenkomst in zeden, gewoonten, enz. tusschen de volkstammen dezer beide landen bestaat, een onderdeel daarvan uitmaakt, heeft eene natuurlijke oorzaak.

Na de inbezitname der Palembangsche binnenlanden door de sultans, werd het gezag daarover verleend aan even zooveel djenangs (later divisie-hoofden) als er groote rivieren door het gewest stroomden.

Zoo had de djenang van de Moesi onder zich de tegenwoordige afdeelingen Ampat-lawang, Moesi-oeloe en Moesi-ilier, en vermits de riviertjes Blida en Kramassan tot het stroomgebied van de Moesi behooren, werd ook dat landschap gesteld onder de heerschappij van den djenang die te Moeara Bliti verblijf moest houden en over het onmetelijk stroomgebied der Moesie gezag voerde.

Deze toestand bleef bestaan tot in 1830 of 1831, toen de resident Praetorius daarin verandering bragt, en eene indeeling van divisiën maakte, zooals ze, met weinig uitzonderingen, thans nog zijn.

Ware Blida reeds jaren geleden onder meer direkt opzigt gebragt en niet aan zich zelf overgelaten, dan zou men er thans waarschijnlijk eene welgestelde bevolking ontmoeten, want in weerwil van de mindere vruchtbaarheid van den bodem, is die bij goede bewerking en behandeling toch voldoende geschikt voor de teelt van menig nuttig en kostbaar gewas.

De in de binnenlanden onder anderen onbekende katjang-kedelé, waarvan op Java als tweede gewas, zooveel werk gemaakt wordt en van welke boonsoort jaarlijks duizenden pikols van Bali naar Singapoer worden uitgevoerd, groeit in Blida prachtig.

Het fernambuk-katoen moet er welig tieren, zoo ook de kakou, klappers, pisang en koffij.

Ook rijst zal in voldoende hoeveelheid verbouwd en geoogst kunnen worden, zoodra de bevolking geleerd zal hebben met landbouwwerktuigen om te gaan.

(Tijdschr. Indische taal-, land- en volkenk. Dl. 14, afl. 6).

Over grondeigendom en heeredienstpligtigheid op Java.

Sedert wij van het geschrift, onder bovenstaanden titel bij M. Schooneveld en Zonen uitgegeven, eene aankondigende beoordeeling publiceerden in onze aflevering van Januarij jl., zijn van dezelfde hand, bij denzelfden uitgever, twee stukken verschenen, het eene getiteld: De schrijver van „grondeigendom en heeredienstpligtigheid op Java" aan zijne lezers; het andere: „Parlementaire strijd op koloniaal gebied."

Terwijl wij ons voorbehouden in een volgend nommer op deze stukken terug te komen en reeds nu de aandacht onzer lezers op deze geschriften vestigen, geven wij hier gaarne het woord aan den schrijver; ter wederlegging van een drietal bedenkingen, in sommige kringen gemaakt naar aanleiding van het laatstvermelde stuk: Parlementaire strijd op koloniaal gebied.

Wij laten hier volgen de bedenkingen en de wederlegging zooals ons die met verzoek tot plaatsing zijn medegedeeld:

De bedenkingen zijn:

a. De regent van Bandong (abusievelijk staat er in de brochure Tjanjor) beroept zich „op eene eigendoms-akte door de Oost-indische Kompagnie aan een zijner voorouders verleend;"

b. Geheel het gerucht dat de zaak (het omhakken der koffijboomen) gemaakt heeft komt neêr op eene onhandigheid van het plaatselijk bestuur;

c. De bevolking van Java mag wel kosteloos den vrijen, individuëelen eigendom bekomen van den grond door haar tot rijstvelden ontgonnen, nadat zoovele miljoenen in de nederlandsche schatkist zijn gevloeid als vrucht van haren arbeid.

ad. *a.* Wanneer de schrijver zich niet vergist — vele jaren zijn er verloopen, sedert hij kontrakten van eenen aard als de hier bedoelde voor zich had — dan heeft geen der kontrakten uit den tijd der Oost-indische Kompagnie eenig privaat regt van eigendom op den grond toegekend. Het zijn overeenkomsten uit politieke beweegredenen, door de dienaren der Kompagnie aangegaan met de regenten van dien tijd, zonder dat deze daartoe gekwalificeerd waren en enkel ten doel hebbende, eenerzijds, zekere opbrengsten te bedingen anderzijds zich te verzekeren, dat niets meer en niets anders dan het bedongene, zou worden geëischt. Met der daad heeft de regering zich dan ook, blijkens de regerings-reglementen en andere verordeningen, steeds voorbehouden het in de Preanger-regentschappen bestaande stelsel — geworteld in de hier bedoelde kontrakten — te reformeren, en nu moge eene wijze staatkunde gebieden daarbij omzigtig te zijn; tot prijsgeven van soevereiniteits-regten moet omzigtigheid nooit leiden; dan ware gezonde reforme onmogelijk. Maar hoe dit zij: het feit is daar, dat de regent, thans niet anders dan een voornaam inlandsch ambtenaar van het oostindische goevernement, zich heeft veroorloofd te protesteren tegen beschikking over grond, die woest ligt, en het is op dat feit, dat gewezen wordt.

ad. *b.* Het zou het geval hebben kunnen zijn, dat nimmer iets van het „omhakken" vernomen ware, wanneer de resident van Bantam den loerah 25 rottingslagen had laten geven; maar, daargelaten, dat de resident zich dan zou hebben blootgesteld aan geregtelijke vervolging en aan berisping van hoogerhand: al ware er nimmer iets vernomen geworden van het omhakken — de handeling van den loerah — afgescheiden van hetgeen later als gevolg van die handeling heeft plaats gehad — blijft een hoogst merkwaardig feit, en het is over dat feit — niet over hetgeen ter zake er van plaats had, dat de beschouwing loopt.

ad. *c.* Deze bedenking is geworteld in een ziekelijk verschijnsel, politique de sentiment genaamd. Met gelijke redenering zou men kunnen komen tot de slotsom: dat wij in het geheel niet op Java behooren te zijn. Wel beschouwd, is het kwaad niet gelegen in het quantum der opbrengsten, maar in de wijze waarop de bevolking er toe wordt gebragt, dat quantum op te brengen. Wat daarvan echter zij, de vraag behoort voor den staatsman te zijn: eensdeels, is de voorgestelde hervorming eene verbetering en is zij uitvoerbaar? anderdeels, wat zou de toestand worden der opgezetenen van de partikuliere landen, of wel die van de eigenaren dezer landen, wanneer de Staat er toe overging, den vrijen, individuëelen grondeigendom kosteloos in te

voeren onder de inlandsche bevolking op Java? en ten derde, ware toepassing van europeesche fiskaliteit op het heffen eener belasting als de landrente, oirbaar? Meerdere objektiën dan de hier besprokene kunnen gemaakt worden: de schrijver zal ze gaarne tot een onderwerp van beschouwing nemen zoodra zij ter zijner kennisse zullen zijn gekomen.

OVERZIGT

DER

LITTERATUUR OVER NEDERLANDSCH INDIE

VAN HET JAAR

1864.

I. *Afzonderlijke geschriften in Nederland en Nederlandsch Indië uitgegeven.*

Geographie, Kartographie, Ethnologie.

Schoolkaart van Nederlandsch Oost-Indië, opgedragen aan de Hoofdcommissie van onderwijs in Nederlandsch Oost-Indië door C. A. Oehler en F. Cronenberg. Batavia. H. M. van Dorp. 1862.

Kaart van het eiland Java en Madoera. Batavia. H. M. van Dorp. 4 bl. fol.

Aardrijkskundig en statistisch woordenboek van Nederlandsch Indië, bewerkt naar de jongste en beste berigten 3e deel. Afl. 2—5. Amsterdam P. N. van Kampen. gr. 8o.

J. J. de Hollander. Handleiding bij de beoefening der land- en volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië, voor de kadetten van alle wapenen bestemd voor de dienst in die gewesten. Breda. Koninklijke Militaire Akademie 2 dln. post 8°.

J. B. J. van Doren. Bijdragen tot de kennis van verschillende overzeesche landen, volken, enz. Amsterdam. J. D. Sybrandi 2 dln. gr. 8°. (overgedrukt uit de Globe).

A. Pruys van der Hoeven. Een woord over Sumatra, in brieven verzameld en uitgegeven. I. Benkoelen. II. Sumatra's westkust en Palembang. Rotterdam. H. Nijgh. gr. 8o.

O. Finsch. Neu-Guinee und seine Bewohner. Bremen. C. Ed. Muller. 8o.

Zee- en landkaart waarop de dagelijksche vorderingen eener zeereis van Nederland naar Oost-Indië door een deskundig passagier naauwkeurig zijn aangeteekend. 1 bld. Lithogr. te Leiden. D. J. Couvée.

Botanie. Zoologie. Nosographie.

F. A. G. Miquel. Annales Musei Botanici Lugduno-Batavi. Amsterdam. C. G. van der Post. 1864. Fol. Afl. 7 etc.

F. Dozy et J. H. Molkenboer. (Bryologica Javanica seu descriptio muscorum frondosorum Archipelagi Indici iconibus illustrata auctoribus), post mortem auctorum edentibus R. B. van den Bosch et C. M. van der Sande Lacoste. Fasc. 41. Lugd. Batav. E. J. Brill. gr. 4°.

H. Schlegel. Muséum d'Histoire naturelle des Pays-Bas. Revue méthodique et critique des collections deposées dans cet établissement. Revue méthodique et critique de la collection des oiseaux. 5° ct 6° Livr. Leide. E. J. Brill. gr. 8°.

——— Les oiseaux des Indes Néerlandaises, decrits et figurés. De vogels van Neerlandsch Indië beschreven en afgebeeld. 2°. Afl. IJsvogels Haarlem. A. C. Kruseman. gr. 4°.

P. Bleeker. Atlas ichthyologique des Indes Orientales Néerlandaises, publié sous les auspices du gouvernement colonial Néerlandais. Livrais. 12—16 Planch. 133—192. Amsterdam. Fred. Muller. fol.

F. A. C. Waitz. Een-en-twintig jaren in de Oost. Eene bijdrage tot de tropische gezondheidskunde. Arnhem. H. A. Tjeenk Willink. gr. 8°.

C. F. A. Schneider. Beri-beri. Soerabaya. Gebr. Gimberg en Co. gr. 8°.

G. van Overbeek de Meijer. Beri-beri, beschreven naar hetgeen omtrent die ziekte tot heden bekend gemaakt en in het bijzonder ook door officieren van gezondheid der zeemagt in hunne onuitgegeven officiëele rapporten medegedeeld werd. (Overgedrukt uit Geneesk. Tijdschr. voor de Zeemagt.) 's Gravenhage. M. J. Visser. gr. 8°.

Geschiedenis. Munt- en Penningkunde.

Lauts. Geschiedenis van de veroveringen der Nederlanders in Indië tot den tegenwoordigen tijd. 1°. en 2°. deel. Kampen. S. van Velzen Jr. Gr. 8°.

Jkhr. J. K. J. de Jonge. De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië (1595—1610), verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud koloniaal archief. 's Gravenhage Mart. Nijhoff. Amsterdam Fred. Muller. 1°. en 2°. deel. Gr. 8°.

J. van den Bosch. Mijne verrigtingen in Indië. Verslag van den kommissaris-generaal J. van den Bosch, over de jaren 1830, 1831, 1832 en 1833, door hem zelven opgesteld en overhandigd aan zijnen opvolger den gouverneur-generaal ad interim J. C. Baud, waarin de grondslagen en eerste uitkomsten van het kultuurstelsel vergeleken worden met de vroeger gevolgde regeringsbeginselen en de daaruit verkregen resultaten; en beschouwd in verband met de politieke en finantieele belangen van Indië en Nederland. (Overgedrukt uit Bijdr. Kon. Inst. taal-, land- en volkenkunde Ned. Ind.) Amsterdam. Fred. Muller. Gr. 8°.

E. NETSCHER en J. A. VAN DER CHIJS. De munten van Nederlandsch Indië beschreven en afgebeeld. Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. Batavia. Lange en Co. 1863. 4°.

Indische taal- en letterkunde.

T. ROORDA. Over het voorname doel en de methode van het onderwijs in de Javaansche taal, tot opening van de lessen aan de rijksinstelling van onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde te Leiden den 14en September 1864. Leiden. P. Engels. Gr. 8°.

Open brief van een nieuw-gast aan een oud-gast over het Maleisch woordenboek van Dr. J. Pijnappel, Gz. Amsterdam. C. van Helder. Gr. 8°.

H. N. VAN DER TUUK. Tobasche spraakkunst, voor het Nederlandsch Bijbelgenootschap vervaardigd. 1e stuk. (Klankstelsel). Amsterdam. Fred. Muller. Gr. 8°.

B. F. MATTHES. Boedi-istihârat indra bostâni l'aripina. Makassar. K. Sutherland. 1864. 8°.

Koloniale aangelegenheden.

W. R. HOËVELL. Parlementaire redevoeringen over koloniale belangen. 8°. deel 1856—1859. Zalt-Bommel. Joh. Noman en Zoon. Roy. 8°.

H. C. BEKKING. Nederlandsch Indië en het ministerie Thorbecke. Open brief aan Mr. A. F. Jongstra. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. Gr. 8°.

A. ELINK STERK. Jr. Open brieven betreffende onze indische belangen. 's Hage. 1864. 8°.

——— Antikritiek en nadere beschouwingen betreffende onze Indische belangen. 30 Augustus. Als vervolg op die van den 10en Maart. 's Gravenhage. J. M. van 't Haaf. Gr. 8°.

E. FRANCIS. De regeringsbeginselen van Nederlandsch Indië, getoetst aan de behoefte van moederland en kolonie. Leiden. D. J. Couvée. Gr. 8°.

W. Baron VAN GOLTSTEIN. Het vaststellen der Indische begrooting bij de wet. 's Gravenhage. W. P. van Stockum. Gr. 8°.

E. DE WAAL. Aanteekeningen over koloniale onderwerpen. I. de Opiumpacht op Java. II. Het ontwerp van wet op de in- en uitgaande regten in Nederlandsch Indië. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. Gr. 8°.

J. J. HASSELMAN. Beschouwingen over Java in een reeks van artikels geplaatst in het Tielsch stads- en arrondissements Weekblad. Tiel. A. van Loon. Gr. 8°.

Bartholo. De ontwikkeling van Java. Een woord aan den heer J. J. Hasselman 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. Gr. 8°.

Grondbezit. Kultures. Partikuliere industrie.

L. VAN WOUDRICHEM VAN VLIET. Over grondeigendom en heeredienstpligtigheid op Java. Amsterdam. M. Schooneveld en Zoon. Gr. 8°.

J. A. KRAJENBRINK. Het regt van eigendom der bezitters van partikuliere landen op Java met authentieke akten bewezen. Tiel. Wed. D. B. van Wermeskerken. Gr. 8°.

F. H. J. Netscher. Regt en onregt of de toestand der gewestelijke besturen in Indië tegenover de partikuliere industrie. 's Gravenhage. H. C. Susan CHz. Gr. 8°.

J. J. Rochussen. Daniel Hooibrenk's kunstmatige bewerking en bevruchting van granen en boomen en hare toepassing op kultures in Indië. 's Gravenhage. Gebroeders van Cleeff. 8°.

L. Weber. Handleiding voor eenige kultures op Java, met name, de gambier, ramé, koffo, hennep en de bombyx mori of tamme zijdeworm van Siam, benevens over de bereiding van papier, Batavia. H. M. van Dorp 1863. Gr. 8°.

P. W. A. van Spall. Verslag over de koffij- en kaneelkultuur op het eiland Ceylon. Batavia. W. Ogilvie. Gr. 8°.

H. C. Bekking. De „schandalen" van den vrijen arbeid in Rembang. Eene toelichting op het rapport van den heer O. van Rees, over de vrijwillige tabakskultuur. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. 1864. 8°.

De nieuwe regeling der suikerkontrakten, overgenomen uit het Samarangsch Advertentieblad. Samarang. De Groot, Kolff en C°. Kl. 8°.

W. F. Manden. Een woord naar aanleiding van de Intime blikken in het binnenlandsch bestuur op Java, over het artikel Tabak. 's Gravenhage. Gebroeders Belinfante. Gr. 8°.

Muntwezen.

Het Muntwezen op Celebes. Overgedrukt uit het Makassarsch Handels- en Advertentieblad. Makassar. K. Sutherland. Gr. 8°.

Spoorwegen.

Het rapport van den heer Stieltjes over verbeterde vervoermiddelen op Java; met kantteekeningen van een officier der genie van het Nederlandsch Oost-indisch leger. Leiden. Van den Heuvell en van Santen. Gr. 8°.

T. J. Stieltjes. Gegevens omtrent de zaak der spoorwegen op Java. 2°—5°. stuk, 's Gravenhage. Gebroeders J. en H. van Langenhuizen. Gr. 8°.

——— Overzigt van hetgeen met de spoorwegen op Midden-Java is voorgevallen. Gebr. J. en H. van Langenhuijsen. 1°. uitg. en 2°. veel vermeerd. uitgave. Gr. 8°.

——— Nota over den aanleg van spoorwegen en kanalen op Java. Gr. 8°. (Afgedrukt uit Notulen Kon. Inst. Ingenieurs).

E. A. Haitink. Overzigt van hetgeen met de spoorwegen op Midden-Java is voorgevallen door T. J. Stieltjes, ontslagen adviseur bij het ministerie van koloniën, toegelicht en getoetst aan de feiten. Amsterdam. M. Schooneveld en Zoon. Gr. 8°.

J. P. Dudok van Heel c. s. Open brief over spoorwegaanleg op Java, aan de leden der kommissie ad hoc uit het Indisch Genootschap, de heeren J. Millard, P. J. Bachiene en J. van Kerkwijk. Amsterdam. M. Schooneveld en Zoon. Gr. 8°.

Staatsregt.

Koloniale Debatten. Verzameling van het verhandelde in de beide Kamers der Staten-Generaal met betrekking tot de bezittingen en koloniën van het Rijk in andere werelddeelen over de jaren 1814—1865. Uitgegeven onder toezigt van Jkhr. J. P. Cornets de Groot van Kraaijenburg. 5e. Tijdvak. Zittingjaren 1859—1865. 9e. afl. 's Gravenhage. H. C. Suzan CHz.

Het stelsel van bestuur in Nederlandsch Indië, of verzameling van wetten, koninklijke besluiten en ordonnantiën van den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië die, ten gevolge der gewijzigde grondwet van 1848 en van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, zijn en zullen worden ingevoerd. 1e. Bundel. Amsterdam. C. L. Brinkman. Post. 8o.

Staatsblad van Nederlandsch Indië. Voor het jaar 1863. Zalt-Bommel. Joh. Noman en Zoon. Roy. 8o.

Javasche Courant 1864. Batavia. Landsdrukkerij. fol.

Nederlandsche Staats-Courant. 's Gravenhage 1864. Landsdrukkerij met Bijblad fol.

Almanak en Naamregister voor Nederlandsch Indië voor 1864. Batavia. Landsdrukkerij. gr. 8o.

Krijgswezen. Leger.

G. P. J. Ockerse. Recueil van administrative en verdere bepalingen voor het Nederlandsch-indisch leger. Arnhem. G. J. Thieme. Gr. 8o.

Beschouwingen over de regeling van de bevordering, het ontslag en het op nonactiviteit stellen van de europesche officieren der in Nederlandsch Indië aanwezige landmagt. 's Gravenhage. Gebr. J. en H. van Langenhuijsen Gr. 8o.

Naam- en ranglijst der officieren van de land- en zeemagt in Nederlandsch Indië voor het jaar 1864. Batavia. Landsdrukkerij. 8o.

Naam- en ranglijst der officieren van het koninklijke leger der Nederlanden en van Nederlandsch Indië. Voor 1864. 33e. Jaargang. Gorinchem. J. Noorduin en Zoon. kl. 8o.

Beschaving. Schoolwezen. Evangelisatie.

Algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië Afgesloten onder ultimo 1862. Batavia. 1863. Landsdrukkerij. Gr. 8o.

Verax. Het staatsonderwijs voor den Javaan. Samarang. G. C. T. van Dorp. 1863. Gr. 8o.

S. E. Harthoorn. Oude grieven en nieuwe bewijzen ten aanzien van de evangelische zending. Haarlem. A. C. Kruseman. Post. 8o.

H. C. Voorhoeve. De evangelische zending op Oost-Java. Een woord naar aanleiding van: De evangelische zending op Oost-Java. Eene kritische bijdrage door S. E. Harthoorn, oud-zendeling. 's Gravenhage. M. J. Visser. gr. 8o.

B. Schuh. De zending op het eiland Java. Schetsen uit mijn leven. Uit het Hoogduitsch, met brief van den schrijver. Rotterdam. E. H. Tassemeijer. Gr. 8o.

Is. Capadose. Java. Eene voorlezing. 's Gravenhage. H. J. Gerretsen. 8°.

Iets over het onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, door een oudgast. Amsterdam C. van Helden. Gr. 8°.

De inrigtingen voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft en te Leiden. Een woord vooral aan ouders en voogden. 's Gravenhage. M. J. Visser. gr. 8°.

P. J. Veth. Over den aard en het doel van het onderwijs in de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië voor toekomende ambtenaren. Toespraak bij het openen der lessen in dat vak aan de rijksinstelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Leiden. Leiden. Jac. Hazenberg. Czn. Gr. 8°.

S. Keijzer. Toespraak bij den aanvang der lessen van de instelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft op den 23en September 1864, gerigt tot hen die de lessen van genoemde instelling zullen volgen. Delft. J. H. Molenbroek. Gr. 8°.

Diversen.

Indisch Tijdschrift, onder redactie van J. F. Grashuis, gewijd aan Indische taal-, land en volkenkunde, indische toestanden en aangelegenheden enz. Padang. v. Zadelhof en Fabritius. 8°.

Jaarboekje Celebes. 1864. Uitgegeven door K. Sutherland. Makassar. K. Sutherland. 8°.

W. A. van Rees. Herinneringen uit de loopbaan van een indisch officier. 's Gravenhage. Nieuwe Serie. M. J. Visser. Leiden. v. d. Heuvell en van Santen. 2 deelen. Gr. 8°.

van Lakerveld en Brocx. Handleiding voor bouwkundigen en industrieelen in Nederlandsch Indië. 2e en 3e Afdeeling. 's Gravenhage. Gebr. van Cleef. Post 8°.

Verslag van den handel, de scheepvaart en de inkomende en uitgaande regten op Java en Madura over het jaar 1862. Batavia. Landsdrukkerij. 4°.

Nederlandsch-indische Levensverzekering- en Lijfrente-maatschappij. Vestzak-Almanak voor het jaar 1865. Vijfde Jaargang. Batavia. W. Bruinings. 1864. kl. 12°.

Catalogus der Bibliotheek van het Indisch Genootschap te 's Gravenhage Mart. Nijhoff. Gr. 8°.

DE
VRIJHEID VAN DRUKPERS IN INDIË
EN DE
TWEEDE-KAMER.

Onlangs had in de vertegenwoordigende vergaderingen van het despotieke Frankrijk en het vrije Nederland, bijna gelijktijdig, eene diskussie plaats over een der gewichtigste rechten van het volk, over de vrijheid van drukpers.

De krachtige taal van Jules Favre, van Pelletan, van Jules Simon, van Thiers verdedigde die vrijheid tegen de willekeurige aanrandingen, waaraan zij onder het Napoleontische stelsel dagelijks is blootgesteld. Men moet haar liefhebben om de weldaden, die zij aanbrengt; men moet haar in eere houden om 't goede dat zij sticht; en men moet zich hare verkeerdheden en afwijkingen en misbruiken getroosten, omdat men die niet kan verhinderen zonder haar zelve te vernietigen en te dooden. Dat eenig ware begrip vond zijne welsprekende vertegenwoordigers onder de afgevaardigden, door allerlei bedriegelijke middelen en onder de pressie van een alvermogend goevernement gekozen. En ofschoon het, gelijk te verwachten was, door eene overgroote afhankelijke en slaafsche meerderheid werd verworpen, toch werd aan de vrijheid hulde gebracht door een zestigtal stemmen, die ongetwijfeld weerklank vonden bij een groot deel der Fransche natie.

En in Nederland? in het aloude, klassieke land der vrijheid? in het land, waar reeds de drukpers hare zegeningen verspreidde, toen zij overal elders nog gekluisterd was door het welbehagen van bekrompen en despotische goevernementen?

De vertegenwoordiger van de kroon in Nederlandsch Indië had twee personen, als gevaarlijk voor de rust omdat zij, de een een artikel in een dagblad geschreven, de ander een artikel gedrukt hadden, eenvoudig uit het land verbannen. Over dien maatregel moesten 's lands vertegenwoordigers een oordeel

vellen. Gij vooronderstelt, dat de meerderheid deze aanranding der vrijheid zal hebben afgekeurd. Al waren, in 'toog van den beschaafden en ontwikkelden man, de artikelen, die het gold, ook hoogst lakenswaardig en, uit welk oogpunt ook beschouwd, beneden alle kritiek, toch zal de meerderheid, in 't klassieke land der vrijheid, het stelsel hebben gehandhaafd: dat men zich de lasten der vrijheid om hare lusten moet getroosten; dat het kwaad der drukpers door de drukpers zelf het best wordt weggenomen; en dat de vrijheid niet gedood mag worden, omdat een paar dwazen goedgevonden hebben van die vrijheid misbruik te maken.

Helaas! gij vergist u. Niet alleen heeft de meerderheid gezwegen. Niet alleen is de maatregel van den goeverneur-generaal eenvoudig voor kennisgeving aangenomen, maar zelfs geen enkele stem heeft zich voor de vrijheid doen hooren. Men heeft hare vernietiging in Indië aangezien, zonder dat eene enkele poging gewaagd is, om haar te redden, zonder dat zelfs eenig volksvertegenwoordiger, al zag hij ook dat hij alléén stond, het voorbeeld zijner ambtgenooten in Frankrijk volgde; en althans tegen het despotisme protesteerde.

Waarover liep, den 16ⁿ maart l.l., in de Tweede-kamer der staten-generaal de diskussie? Volstrekt niet over de vraag, of het goed was, dat men de vrijheid van drukpers in Indië had gedood. Geen der sprekers, die het woord voerden, had daartegen eenig bezwaar. Maar de één beweerde, dat men haar had moeten dooden door de toepassing van het drukpersreglement, of, gelijk het tegenwoordige hoofd van het ministerie het noemde, „het gewrocht der duisternis." Dat was het gevoelen van de minderheid der kommissie, in wier handen de stukken betrekkelijk deze aangelegenheid waren gesteld, en vooral ook verdedigd door den heer Godefroi. De ander daarentegen was van meening, dat de goeverneur-generaal te recht gebruik gemaakt had van zijne bevoegdheid, hem bij art. 45 van het Regeringsreglement gegeven, en de vrijheid gedood had, door hen, die misbruik van de vrijheid hadden gemaakt, uit Indië te verbannen. Zoo schijnt er de meerderheid der kommissie over gedacht te hebben, ofschoon haar verslag alles behalve helder en duidelijk is. En dan werd er nog een derde gevoelen verdedigd. Dat vond vooral een krachtigen woordvoerder in den heer van Nispen van Sevenaer. Die geëerde, scherpzinnige en ijverige representant van het volk schijnt het aangewende middel nog niet afdoende genoeg gevonden te hebben; hij schijnt te vreezen dat de vrijheid nog niet voor goed gedood zal zijn; hij had wel gewenscht dat „de vervolging en veroordeeling (door de toepassing van het drukpersreglement) had plaats gehad, *en dat na het ondergaan der opgelegde straf de uitzetting tevens ware toegepast.*"

Hoe treurig de indruk ook zij, dien deze diskussie op ons gemaakt heeft, toch rekenen wij ons verplicht, eenige opmerkingen onder de oogen onzer lezers te brengen, naar aanleiding van 't geen wij uit den mond onzer volksvertegenwoordigers vernamen. Wij gevoelen ons daartoe te meer gedrongen, omdat over 't algemeen de periodieke pers, en zelfs de meeste liberale dagbladen, òf over deze gewichtige gebeurtenis het stilzwijgen hebben bewaard, òf hetgeen is voorgevallen hebben goedgekeurd, en trachten te vergoêlijken. Dat is inderdaad een zeer treurig en ontmoedigend verschijnsel, een bewijs

van achteruitgang, dat niet onopgemerkt mag blijven. Vóór de komst van het tegenwoordig goevernement zou dat niet mogelijk zijn geweest. Toen werd er, èn in de Kamer èn in de pers voor vrijheid gestreden, onverschillig waar en door wien zij werd aangerand. Gij herinnert u de levendige en warme diskussiën over het drukpersreglement. En waarlijk dat reglement, hoe drakonisch ook, was op-verre-na zulk eene aanranding niet, als de daad die nu is gepleegd. Dat zal blijken uit onze eerste opmerking, waartoe wij thans overgaan.

De heer Godefroi heeft den maatregel van den goeverneur-generaal bestreden, dewijl hij meende, dat *in dit geval*, niet art. 45 van het regeringsreglement moest zijn toegepast, maar eene strafregterlijke vervolging moest zijn ingesteld, krachtens het drukpersreglement. Ziedaar het eenige bezwaar, dat in 's lands vergaderzaal tegen de verbanning van twee Nederlandsche burgers, wegens het publiceeren van een paar dwaze geschriften, is ingebracht. In *deze zaak* had men het recht zijn loop moeten laten; in *deze aangelegenheid* is de heer Sloet van de Beele, met zijn sterken arm, ten onrechte tusschen beide gekomen, om de twee, „rustverstoorders" aan den rechter, die de algemeene verordeningen hun aanwezen, te onttrekken en hen eenvoudig het land uit te zetten.

Maar men begrijpe den heer Godefroi wèl. Het geldt hier geen beginsel. Hij voegt het er uitdrukkelijk bij. Het geldt hier alleen de kasuistiek. In *dit geval* heeft de goeverneur-generaal ongelijk. Maar overigens „is hij volkomen bevoegd den persoon, dien hij gevaarlijk acht voor rust en orde, door uitzetting te onttrekken aan zijn natuurlijken rechter." De heer Godefroi bestrijdt met kracht het beginsel, dat, waar het daden geldt, die in de termen vallen van de gewone strafwet, de goeverneur-generaal niet tevens bevoegd zou zijn de toepassing van die strafwet door den rechter te verhinderen, en met zijne verbannings-middelen tusschen beide te komen. Hij beweert alleen, dat *in dit geval* de opperlandvoogd niet aldus had moeten handelen.

Wij moeten verklaren, dat zulk eene oppositie ons al zeer onvruchtbaar toeschijnt. Zoodra de goeverneur-generaal bevoegd is, om in alle gevallen, welke ook, de werking der strafwet te schorsen, dan is de vraag, of hij verstandig heeft gehandeld door in 't een of ander geval van die bevoegdheid gebruik te maken, ijdel en van weinig waarde. In dien strijd zal de heer Godefroi, als lid van 't parlement, het altoos moeten verliezen tegen den heer Sloet van de Beele als goeverneur-generaal. Immers 't geldt niet alleen eene geheel individuëele opvatting, maar als hem geantwoord wordt: „de man, op de plaats tegenwoordig, kan daarover beter oordeelen dan gij", — wat zal hij er tegen kunnen inbrengen?

Zelfs de wijze, waarop hij de kwestie inkleedde, baat hem niet. Hij keurt *in dit geval* af, dat de goeverneur-generaal gebruik heeft gemaakt van zijne bevoegdheid; hij keurt af, „dat de beteugeling van een strafbaar artikel gezocht is *niet* in de toepassing van het gemeene recht, maar in die van een *buitengewonen* maatregel, zonder dat er blijkt, dat voor dien *buitengewonen* maatregel *buitengewone* redenen bestonden". Ook dat is immers eene vraag, waarvan de beantwoording alleen door eene geheel individuëele meening kan gegeven worden. Gij zult meenen, dat er *buitengewone* redenen aanwezig zijn,

terwijl ik die redenen voor zeer *gewoon* houd. Dat is uit de antwoorden, die den heer Godefroi in de Kamer gegeven zijn, dadelijk gebleken. Die kwestie is niet uit te maken.

Zoodra hij toegeeft, dat de goeverneur-generaal bevoegd is, den man aan zijnen natuurlijken rechter te onttrekken; zoodra hij erkent gelijk hij doet: „dat art. 80 van het Regeringsreglement niet derogeert aan de artt. 45 en 47"; zoodra hij „uitzetting mogelijk acht wegens hetzelfde feit, ter zake waarvan iemand is veroordeeld, zelfs na ondergane straf"; zoodra hij uitzetting voor geoorloofd houdt, „ook als de judiciëele vervolging wegens handelingen, die iemand gevaarlijk maken voor de openbare rust en orde, geleid heeft tot vrijspraak"; zoodra hij zich op dit standpunt plaatst van den despoot, die zelfs den rechter verlamt, heeft hij zijn proces verloren.

De gevolgen schetst de heer Godefroi met zeer veel juistheid. „Wanneer men eenmaal als beginsel aanneemt hetgeen hier geschied is, dan is er geen reden, om niet in andere soortgelijke gevallen hetzelfde beginsel toe te passen. Of zal men zeggen: wat de goeverneur-generaal hier gedaan heeft behoeft daarom nog niet er toe te leiden, om in andere, met dit geval gelijk staande, gevallen even zoo te handelen? De goeverneur-generaal is toch volkomen bevoegd in andere soortgelijke gevallen het middel van uitzetting *niet* aan te wenden; maar den beklaagde over te leveren aan den gewonen rechter. Het is zoo, maar men zal dan moeten toestemmen, dat op die wijze met twee gewichten zal gewogen, met twee maten zal gemeten worden."

't Is onbegrijpelijk, dat een zoo scherpzinnig man, als de heer Godefroi, niet gevoeld heeft, dat hij hier de gevolgen van zijn eigen stelsel schetste, en dat die toestand van willekeur en geweld alleen kan worden weggenomen, door het beginsel: dat in 't algemeen, en ook wat de drukpers betreft, geen politieke uitzettingen van het administratief gezag te pas komen, wanneer het feiten of handelingen betreft, waartegen de wet straffen heeft bedreigd.

Dat beginsel is flauwelijk door de minderheid der kommissie in haar Verslag aangegeven, maar in de diskussiën is het door niemand verdedigd. In de Fransche Kamer is het, voorzoover het drukpersdelikten betreft, de grondslag geweest van een amendement op het adres van antwoord op de Troonrede, door de liberale oppositie voorgesteld. „Nous émettons le voeu, que dans la législation sur la presse, la juridiction des tribunaux ordinaires soit substituée au régime administratif." Daar hebben 63 leden der Vergadering zich met dien wensch vereenigd. Maar in Nederland was geen enkel volksvertegenwoordiger, die dezen wensch heeft te kennen gegeven.

Gaan wij te ver, wanneer wij meenen, dat wij hard achteruit zijn gegaan? Toen het drukpersreglement van den heer Mijer in de Kamer werd behandeld, vond het krachtigen tegenstand bij de meerderheid. Maar is er toen iemand geweest, die vooronderstelde, dat de toepassing van dat reglement beheerscht werd door de bevoegdheid van den goeverneur-generaal, om het op zijde te zetten, en ieder, die tegen de voorschriften handelde, uit de kolonie te verbannen? Wij durven antwoorden: neen! dat is niemand in de gedachten gekomen! En waarom? Dewijl, met zulk eene vooronderstelling, de diskussie over „het gewrocht der duisternis" eene ijdele vertooning zou geweest zijn. Maak het drukpersreglement zoo liberaal of zoo gestreng als gij verkiest, 't is

mij totaal onverschillig, als de goeverneur-generaal de bevoegdheid heeft, om het toe te passen of niet toe te passen, al naar zijne luimen het medebrengen, en elken schrijver, die het hem wat lastig maakt of die anderen niet bevalt, eenvoudig te verwijderen. Thans echter schijnen alle leden van Nederlands vertegenwoordiging, ook de meest liberalen, met dat, alle recht en wet doodende, en alle rechten en vrijheden aan de willekeur der overheid prijs gevende, stelsel vrede te hebben!

Maar op welk standpunt hebben die liberale leden zich, in deze diskussie, dan toch geplaatst? En ziedaar de tweede opmerking, die wij ons veroorloven.

De liberale leden namen eene geheel lijdelijke houding aan. In 1854 was dat „exorbitante recht" aan den goeverneur-generaal gegeven, zonder hunne medewerking. Zij keurden dat ook nu nog af. „Ik was in 1854," zeide de heer van der Linden, „geen lid der Kamer, en ik geloof, dat ik behoord zou hebben tot de minderheid die er tegen was, want, naar mijn inzien, ontsiert deze bepaling het regeringsreglement. Ik kom er daarom ook bij deze gelegenheid tegen op en verdedig het liberale beginsel tegen de wet, want het regt is te exorbitant, te weinig beperkt, om niet gevaarlijk te zijn voor de geregeerden en voor de regering zelve." Schoone woorden voorzeker! Maar daar is het bij gebleven. Want de redenering was verder deze: 't exorbitante recht is nu eenmaal aan den goeverneur-generaal gegeven; hij heeft er gebruik van gemaakt; en nu kunnen wij dat voor ons zelven wel betreuren, maar wij kunnen er verder niets aan doen. „Ik zal wel niet behoeven te verklaren," zeide de heer Jonckbloet, „dat ik in beginsel dergelijke maatregelen alles behalve voorsta; maar zij zijn nu eenmaal in het regeringsreglement geschreven en wet geworden!"

Arme liberale leden, die zóó lijdelijk moeten aanzien, dat de vrijheid van drukpers, door de toepassing van het „exorbitante recht," wordt vermoord.

Maar vergun mij nu, deze beschouwing tegen uwe klaagliederen over te stellen.

In 1854 hebt gij dat „exorbitante regt" aan den goeverneur-generaal niet willen geven. Gij hebt het artikel, waarin het vervat is, met kracht bestreden. Gij hebt gemeend te kunnen regeeren zonder dat recht. „Men heeft getracht," zoo zeide de leider der liberale partij, de heer Thorbecke, „men heeft getracht ons te bewegen door hetgeen ik meen te mogen noemen de poëzy van de vrees. Hoe groot minnaar ook van poëzy, ben ik toch huiverig, om aan het dichtend vermogen van de vrees invloed toe te staan daar, waar het geldt handeling, daar waar het geldt bestuur." En het geheele betoog tegen het „exorbitante recht" trok de heer Thorbecke in de volgende vragen zamen: „Het recht van uitzetting heeft sedert lang bestaan; wij hebben onderscheiden voorbeelden van uitzetting, dus vraag ik: wat leert de geschiedenis der uitoefening van dat recht? Waren de mannen, waarop dat recht is toegepast, inderdaad zoo gevaarlijk, dat, indien het ten hunnen aanzien niet ware uitgeoefend, de orde zou hebben geleden? Dit kunnen wij, nu die gevallen bekend zijn, min of meer, ik geloof met tamelijke juistheid, beoordeelen. Kan daarop een antwoord worden gegeven, 't welk de noodzakelijkheid van de uitoefening van dat recht doet blijken? Ware de orde in Indië inderdaad in gevaar ge-

bracht zoo men in die gevallen, waarin men van dat recht gebruik heeft gemaakt, het niet had bezeten?"

Zoo spraakt gij in 1854. De ondervinding schijnt tien jaren lang uwe stelling bewezen te hebben, dat, om de orde te handhaven, zulk een recht niet noodig is. Zoolang de konservatieve partij aan 't bestuur was, is het nooit toegepast.

Maar nu hebt gij er voor 't eerst gebruik van gemaakt. Eene regering uit u voortgekomen, eene liberale regering, heeft voor 't eerst, sedert de werking van het regeringsreglement, tot het verbanningsmiddel zijn toevlucht genomen!

Kunt gij u daarbij nu bepalen tot den klaagtoon: ja, daarvan dragen wij de schuld niet! dat moet geweten worden aan hen, die het „exorbitante recht" tegen onzen wil in de wet hebben gebracht?

In het strafwetboek voor Nederland is nog altijd de doodstraf opgenomen, en geen jaar gaat er voorbij, waarin niet meermalen door den rechter die straf wordt toegepast. Maar nu is deze regering voortgekomen uit de liberalen, die in beginsel tegen de doodstraf zijn. En wat doet zij? Zij zorgt, dat geen doodvonnis wordt ten uitvoer gelegd. Zij neemt haar toevlucht tot het verleenen van gratie, zelfs op eene wijze, die bij sommigen de bedenking heeft doen rijzen, of dat toch eigenlijk wel met het zuiver begrip van het recht van gratie is overeen te brengen.

Maar waarom heeft die liberale regering dan ook zóó niet gehandeld met het „exorbitante recht" van verbanning, dat aan den goeverneur-generaal in 't regeringsreglement tegen uwen wil is gegeven? Waarom laat zij dat zwaard niet eenvoudig ongebruikt liggen, eveneens als zij met het zwaard van den beul doet? Waarom moet zij nu juist de eerste van al de regeringen sedert 1854 zijn, die het zwaait en op het hoofd van twee Nederlanders doet vallen. Waarom moet zij het nu juist zijn, die het gebruikt om de vrijheid van drukpers in Indië te dooden?

Moogt gij, liberalen, dat stilzwijgend, schouderophalend, zuchtend en weeklagend aanzien? Wij stellen u dit alternatief: òf de tegenwoordige regering, uit u voortgekomen, had art. 45 van 't regeringsreglement als niet voor haar geschreven moeten beschouwen; òf gij hadt die regering, toen zij het toepaste, moeten te kennen geven, dat zij gehandeld heeft tegen de liberale beginselen, waaraan zij hare wording is verschuldigd, en dat daarom dat „exorbitante recht" niet langer zonder gevaar in hare hand kan gelaten worden.

De heer van der Linden schijnt het besef gehad te hebben, dat dit inderdaad de plicht was van hem en zijne vrienden. Immers, als lid der kommissie had hij medegewerkt tot de ellendige, de liberalen onwaardige, konklusie van lijdelijk toezien van „aannemen voor kennisgeving." Hoe is het mogelijk, dat hij, een der leiders van de liberale partij, zich stil houden, berusten kon in de kennisgave, dat de vrijheid van drukpers is vermoord en de willekeur op den troon is geplaatst door een liberaal goevernement? Toch deed hij het. Maar aan 't einde zijner rede schijnt het geweten wakker te zijn geworden; en daarom vroeg hij zeer zacht en bescheiden aan den minister: „stel eene verandering van het artikel in liberalen geest voor, die meer zekerheid geeft, en de zaak minder overlaat aan het subjektieve oordeel en den meerderen of minderen moed van den goeverneur-generaal." Maar die vraag werd met zóó veel be-

schroomdheid, met zoo weinig heilig vuur; gedaan, dat de minister niet eens de moeite genomen heeft er op te antwoorden.

Kan het daarbij blijven? Zou het daarbij blijven, indien een ander dan een liberaal goevernement deze daad had gepleegd? Het antwoord is niet twijfelachtig. Ik zie reeds de vrienden der vrijheid op de bres, kampende voor de vrijheid, nu zij is aangerand. Ik zie hen reeds grijpen naar het wapen, dat de Grondwet hun gegeven heeft, het recht van initiatief. Ik lees reeds een voorstel aan de Kamer, om het recht van willekeurige uitzetting en verbanning uit het Regeringsreglement te doen verdwijnen. Maar mag dat *nu* achterwege blijven, nu een zich noemend liberaal goevernement het zeer illiberale vergrijp tegen de drukpers heeft gepleegd? Of is nu niet te meer de noodzakelijkheid der onverwijlde afschaffing van dat exorbitante recht gebleken? Thans heeft zelfs een, zich noemend, liberaal goevernement niet aan de verleiding weerstand kunnen bieden, om de strafwet te doen zwijgen en de willekeur voor haar in de plaats te stellen. Wat hebben wij dan niet te duchten, als ooit eens weder een konservatief goevernement het bewind aanvaardt!

Men vergunne ons nog eene opmerking. De liberale leden der Kamer schijnen in het gebeurde zoo bijzonder veel gevaar voor de vrijheid van drukpers niet te zien. „Ik meen," zeide onder anderen de heer van Eck, „het geheele argument te hebben ontzenuwd, dat de vrijheid van drukpers in gevaar zou zijn gebracht; wij zijn daar geheel buiten en hebben hier alleen te maken met de vraag, of de uitgezette personen gevaarlijk waren voor de openbare orde en rust. Het is onverschillig of zij zulks hebben getoond te zijn door middel van de drukpers of op eenige andere wijze. De vrijheid van drukpers loopt dus geen bijzonder gevaar door de handeling van den goeverneur-generaal." Inderdaad, dat is eene fraaie redenering! Men ziet er uit, hoe ver een handig advokaat het kan brengen! 't Is zoo, de vrijheid van drukpers loopt geen „bijzonder" gevaar, niet méér dan alle andere vrijheden en rechten — want de heer van Eck herinnert u, dat het zwaard altoos boven die vrijheden blijft hangen en keurt dat volkomen goed. Als er een goeverneur-generaal is, die, angstig van nature, de wijze, waarop gij van uwe vrijheden en rechten gebruik maakt, bedenkelijk vindt voor rust en orde, dan verbant hij u uit Indië, en hij wordt toegejuicht door den heer van Eck, die in deze handeling volstrekt geen „bijzonder" gevaar ziet voor de vrijheid van drukpers. Wat heeft de vrijheid van drukpers over onrecht te klagen? Zij staat immers gelijk met alle andere vrijheden en rechten. 't Is louter toeval, dat het verbanningsmiddel nu op haar is toegepast; morgen kan datzelfde middel, bij voorbeeld, worden toegepast op iemand, die van het recht van vereeniging en vergadering gebruik maakt op eene wijze, die den goeverneur-generaal bevreesd doet zijn voor rust en orde. Als elke vrijheid op hare beurt op dezelfde wijze bejegend wordt, dan is er voor de vrijheid van drukpers geen „bijzonder" gevaar.

Niet minder naief is een nieuw lid der Kamer, de heer Jonckbloet, van wien wij beter hadden verwacht. Hij geeft u de keuze tusschen drie wegen, die, bij het verschijnen van de beide dwaze artikelen, waarom nu zoo veel water troebel is gemaakt, konden worden ingeslagen. „Er hadden," zegt hij, „drie wegen kunnen gevolgd worden: vooreerst, toepassing van het drukpers-

reglement; ten tweede toepassing daarvan en bovendien uitzetting; en ten derde alleen uitzetting." Maar er is toch nog een vierde weg, mijnheer Jonckbloet, de eenige weg, dien een man van liberale en vrijheidlievende beginselen kan aanraden. U schijnt het echter niet eens voor den geest te komen, dat zulk een weg aanwezig is! Men zou ook de beide dwaze artikelen zonder eenige andere vervolging hebben kunnen laten, dan die van het brandmerk der publieke verachting. Zoo worden, in vrije landen, de misbruiken der drukpers gestraft. En die straf zou vrij wat meer afdoende zijn geweest dan het verbannings-middel van den goeverneur-generaal.

Wilt gij het bewijs? Niemand in Indië heeft de beide artikelen goedgekeurd. Openbare manifestatiën, zelfs in adressen aan den goeverneur-generaal, zijn tegen hen gericht. En eenige weken later waren zij aan de vergetelheid prijs gegeven en sprak niemand er meer over....., totdat de goeverneur-generaal ze weder opwekte uit het graf, waarin de publieke opinie hen had laten ondergaan, door den schrijver van het eene en den drukker van het andere uit Indië te verdrijven en alzoo, in 't oog van velen, tot martelaars van de vrijheid van drukpers te verheffen.

Mij dunkt, ik hoor hier de gewone exceptie van niet ontvankelijkheid, waarmede men elken eisch van vrijheid voor Indië bejegent. Ja, die leer is goed voor Nederland; maar in Indië verkeeren wij in eenen geheel anderen toestand. Daar kan de maatschappij zoo iets niet verdragen. Daar kunnen orde en rust niet gehandhaafd worden, wanneer de pers er geheel vrij is. „Niemand," riep de heer Jonckbloet uit, „niemand zal beweren, dat het niet noodig was, aan de verregaande uitspattingen der drukpers in Indië een einde te maken!"

Ik antwoord: indien de vrijheid van drukpers onschadelijk is in Nederland, zij is het nog veel meer in Indië, voorzoover het geschriften in Westersche talen betreft. Zelfs de oproerigste schrijverijen zouden dáár geene andere gevolgen hebben, dan dat de Europeesche maatschappij ze bejegende met al de verachting, die zij verdienen, en dat de millioenen inboorlingen er volkomen koel en onverschillig bij bleven, om de eenvoudige reden, dat zij ze niet kunnen lezen en begrijpen.

Zal de houding van de Regering en de Kamer, in deze aangelegenheid, betere gevolgen hebben, dan uit eene staatkunde van onthouding, die wij voorstaan, zou zijn voortgevloeid? Wij betwijfelen het. De tijd zal het leeren. Het „afschrikkend voorbeeld," dat men heeft willen stellen, zal niemand afschrikken. Wel zal men, door de vindingrijke kunstgrepen die elke vervolging tegen de drukpers doet geboren worden, zich zoo veel mogelijk in veiligheid zoeken te stellen tegen de slagen van den sterken arm van den despoot — maar indien gij meent, dat nu het kwaad, 't welk gij ducht, zal verdwijnen, dan bedriegt gij u. En indien gij verwacht, dat de houding der Tweede-kamer in 't algemeen en die van de liberale partij in Indië zal worden toegejuicht, dan voorspel ik u eene groote teleurstelling.

HET PARTIKULIER LANDBEZIT

IN DE

BATAVIASCHE OMMELANDEN

TOT 1857.

Onder de Ommelanden van Batavia verstond men vroeger al de landen die daartoe behoorden voor de nieuwe regulatiën van het britsch tusschenbestuur van den 10den augustus 1815, waarbij die landen voor een gedeelte zijn gebracht onder de afdeeling Buitenzorg.

Vroeger begreep men onder de Bataviasche Ommelanden alle die regentschappen en distrikten, die buiten het gebied der stad lagen.

Onder het stadsgebied waren begrepen de landen gelegen tusschen Bekassi en Tjilientjin om de Oost, Meestercornelis om de Zuid en Tangerang om de West.

Later zijn de regentschappen Tjandjoer en Soekapoera gebracht onder de Preanger-regentschappen.

De Krawangsche landen werden de residentie Krawang.

Deze residentie werd nog nader verdeeld, zijnde de partikuliere landen Indramayoe en Kandangauer gevoegd bij Cheribon, en Tegalwaroe bij Buitenzorg. Dit laatste is echter weder van Buitenzorg afgenomen en teruggebracht onder Krawang.

De gekonkwestreerde Bantamsche landen zijn bij de Bataviasche Ommelanden ingedeeld en deze weder in twee residentiën verdeeld namelijk Batavia en Buitenzorg.

En eindelijk zijn die twee residentiën in zes kwartieren verdeeld als:

a. Het noorderkwartier bevattende de stad Batavia.
b. Het noordoosterkwartier genaamd Bekassi.
c. Het zuidoosterkwartier, Tjibaroessa en Tjibinong.
d. Het zuiderkwartier Meester-cornelis.
e. Het noordwesterkwartier Tangerang.
f. Het zuidwesterkwartier Jassinga en Parong.

Volgens de laatste verdeeling staan onder den resident van Batavia:

a. Het noorderkwartier onder den adsistent-resident voor de policie der stad.

b. Het noordoosterkwartier en het zuiderkwartier onder den adsistent-resident van Meestercornelis.

c. Het noordwesterkwartier onder den adsistent-resident van Tangerang en onder den adsistent-resident van Buitenzorg,

d. De zuidooster- en zuidwester-kwartieren, waaronder de verschillende landen ressorteren.

Het noorderkwartier stad en omstreken, is verdeeld in distrikten en wijken.

De adsistent-resident heeft ter zijner beschikking: eén europeesch schout te Weltevreden, een dito in de zuidervoorstad en een dito in de stad en noorder voorsteden; benevens inlandsche kommandanten en chineesche officieren van het kamp en wijkmeesters europeesche, inlandsche en chineesche.

De adsistent-resident te Meestercornelis, heeft ter zijner beschikking:

Een europeesch schout te Meestercornelis, een europeesch schout te Bekassi, een inlandsch demang te Tjabanboengien en een dito te Kabayoran.

Den adsistent-resident van Buitenzorg zijn toegevoegd:

Een inlandsch demang te Tjibaroessa,
„ „ „ „ Tjilingsi,,
„ „ „ „ Tjibinong,
„ „ „ „ Parong en
„ „ „ „ Jassinga.

De landen van Buitenzorg staan ook thans nog onder het gezag van een regent.

Het is bekend dat het koningrijk Jakatra in het jaar 1619 is veroverd op de Bantammers, die dat rijk maar kort te voren op den koning of pangerang van Jakatra overwonnen hadden en nu op hunne beurt overwonnen op de vlucht geslagen werden, bij welken terugtocht de ingezetenen van Jakatra meest alle naar het rijk van Bantam zijn vervoerd, terwijl de overige de vlucht namen naar het gebergte waardoor de Jakatrasche landen ontvolkt geworden en lang aan de Nederlanders onbekend gebleven zijn.

De hernieuwde bevolking van die landen was zeer tegengehouden door de aanhoudende strooperijen der Bantammers, die zich in 1655 met een leger in het gezicht van Batavia vertoonden, waardoor het goevernement genoodzaakt was in 1656 (7 Julij) den oorlog te verklaren, die met den vrede van het jaar 1659 eindigde. Die vrede moet als het eerste tijdstip worden aangemerkt dat men eenige aandacht aan den landbouw begon te wijden, dat de landen eenigermate bekend raakten en dat allengskens vorderingen in de kultuur bespeurd werden.

Landbezit in 1619. Uit stukken over het landbezit blijkt dat reeds voor onze vestiging in 1619, gronden aan Chineezen waren afgestaan voor kultures, en dat zij daarop suiker kultiveerden, zoo, als men mag opmaken uit het vermelde dat in 1611 reeds arakbranderijen te Jakatra bestonden.

Die gronden, vermoedelijk in huur afgestaan, zijn als goevernementseigendom aangenomen, ten minste mag men zulks opmaken uit het besluit van 1622 waarbij, om de suikerfabrikanten te bevoordeelen, werd afgeschaft de jaarlijksche belasting van 4 rijksd. op zooveel land als door een man bearbeid kan worden.

De regering moedigde den landbouw meer en meer aan en vermeende dat daaraan eene groote uitbreiding werd gegeven. Ten gevolge dier meening is het kollegie van heemraden (1680) ingesteld. Evenwel vind ik aangeteekend dat men zich van die uitbreiding geen te groot denkbeeld moet maken, want alles wat verder dan een úúr ($3\frac{1}{2}$ paal) van de stad was afgelegen bleef voor het grootste gedeelte woest, ofschoon de overheid in het jaar 1654 bij plakaat gebood dat de bezitters der *voorheen* (?) uitgedeelde landen dezelve zouden moeten bearbeiden of dat de onbebouwde grond weder aan de Kompagnie zou vervallen. Nog lang daarna ontmoette men nog geene andere eigenaars dan eenige Chineezen, bezitters van suikermolens die de daartoe noodige gronden hadden ontgonnen en al de overige onaangeroerd lieten; zooals blijkt uit het bericht van twee gekommitteerden van het kollegie van heemraden, die in het laatst van het jaar 1681 gezonden waren om de aangelegenheid van den grond nabij de toen aangevangen Mokervaart op te nemen, dat het hun onmogelijk was geweest verder te komen dan halfweg Pangerang, niettegenstaande alle hun verleende hulp.

Seringsi en Depok door den direkteur-generaal François Chastelein in het begin der 18de eeuw ontgonnen, waren de eerstelingen van de ondernemingen der Europeanen in de bovenlanden.

De landen waren tot geruimen tijd na de vestiging van de Nederlanders te Batavia schier van geen waarde. De meeste werden om niet in *leen* weggegeven, andere voor geringe diensten aan de inlandsche hoofden in *eigendom* gelaten of ook wel voor de getakseerde waarde afgestaan, naarmate van hun afstand van Batavia, t. w.

Die op 10 uren gaans (35 paal) per morgen voor $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, of $\frac{1}{10}$ rijksd. of van *f* 1.— 0.50, 0.25 of 0.24 per bouw.

Die op 4 tot 8 uur (14 tot 28 paal) voor $1\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{8}$ rijksd. of voor *f* 3.50, 1.—, 0.66, 0.50 tot 0.25 per bouw, en die op 1 of 2 uur gaans ($3\frac{1}{2}$ of 7 paal) afstand 3.—, $2\frac{1}{4}$, $1\frac{3}{4}$ en $\frac{1}{2}$ rijksd. per morgen of *f* 6.—, 4.50 3.50 of 1— per bouw.

De afstand van landen geschiedde van de eerste tijden af door de indische regering volgens taksatiën die het kollegie van heemraden op last van de regering liet doen; ook wel bij openbare vendutie. Het blijkt niet dat het opperbewind in Nederland ooit de bevoegdheid daartoe aan het indisch bestuur heeft betwist of zich dat recht voorbehouden heeft, dan alleen in die enkele gevallen welke inzichten van zelfbevoordeeling en verkorting van de algemeene belangen kunnen doen vermoeden. Zoo zijn de besluiten van 30 Augustus en 13 september 1729, waarbij landen waren afgestaan aan den goeverneur-generaal Durven en de raden van Indië Baerbe en Hendriks, bij later besluit der indische regering dd. 24 Junij 1732, weder ingetrokken. Zoo ook meer andere.

Men vindt nog aangeteekend, de bemoeing van het opperbewind in Nederland met den afstand van het land Buitenzorg aan den goeverneur-generaal Imhoff bij besluit van de Indische regering dd. 10 augustus 1745 onder nadere approbatie, waarover meer dan 50 jaren is gehandeld.

Uit vroegere en latere nasporingen blijkt, dat de afstand van landerijen, hetzij in eigendom of in leen, altijd is gedaan door de indische regering,

echter niet altijd onvoorwaardelijk zooals blijkt uit de hierboven aangehaalde enkele gevallen waarin het bewind in Nederland de dispositiën van het indisch goevernement heeft vernietigd.

Memorie over het landbezit van den goeverneur-generaal Mossel 1745. De voorwaarden van den eersten afstand van landerijen zou men moeten vinden in de erfboeken, doch die worden onder de akten van het goevernement vermist, en de bekende besluiten van het indisch goevernement bij welke van tijd tot tijd de landen in eigendom zijn afgestaan of uitgegeven maken gewoonlijk alleen melding van de prijzen zonder meer.

Alleen vindt men des betrekkelijk eenige ophelderingen van den goeverneur-generaal Mossel in zijn memorie over de Jakatrasche landen dd. 30 juni 1745, die men als geloofwaardig mag aannemen.

Hij verdeelt de huurders van landen in drie klassen, te weten:

A. In uit Nederland aangekomen Boeren.

B. In Leenhuurders.

C. In Landeigenaars.

A. Aan de boeren die sedert het jaar 1743, met en zonder familie uit Nederland hier kwamen was door heeren bewindhebbers toegekend een stuk van 100 morgen (120 bouws) bekwaam land en 100 rijksd. of ƒ240 's jaars gedurende vijf jaar, waartegen zij na het achtste jaar 50 rijksd. of ƒ120, zijnde een gulden per bouw, moesten opbrengen.

De kultures moesten bestaan in koffij 10 pikol per perceel, in padi en andere grondvruchten, groenten, katoen, indigo en klapperboomen, met vergunning tevens om allerlei vee te houden mits weidende op hunne eigen perceelen.

De voortbrengselen van koffij, katoen en indigo moesten toen, volgens de bestaande bepalingen en tegen vastgestelde prijzen, geleverd worden.

Tendieneinde waren voor die boeren, boven Tangerang tusschen de rivier Tjidani en de rivier Ankee, tien stukken (*) afgestoken en midden door gedeeld in twintig perceelen ieder groot omtrent 150 morgen (180 bouw); gelijk mede een perceel in Denambo en twee in het Soemadangsche. Zes boeren werden geplaatst aan de warmwater-bronnen aan den voet van den Pangerangoh (Tjipanas).

Een ander soort van boeren, dan die opzettelijk voor den landbouw uit Nederland gezonden, waren de gewone militairen en zeevarenden hier te lande, die op hun verzoek tot den landbouw werden bestemd; voor dezen is een afzonderlijk reglement gemaakt, bij plakaat van den 6 april 1752 bepalende:

Dat zij in dienst zouden blijven totdat zij om hun ontslag verzochten.

Dat aan hen zouden worden uitgegeven perceelen land van 100 roeden breed en 150 roeden lang (30 bouw) aan weerszijden van den gegraven oosterslokkan, van de groote rivier af te beginnen.

Dat zij daarover, na een vrij bezit tot ultimo december van het jaar volgende op de inbezitneming der perceelen, zouden betalen 's jaars 20 rijksd. (ƒ48 of ƒ1.60 per bouw).

(*) Vermoedelijk de tegenwoordige landen Babakan, Lenkong, Pondokdjagon, Priang, Bergzigt, Tanabaroe, Panoegangan, Tjikokol en Bebakan.

Dat zij zouden genieten gedurende de twee eerste jaren van het daarstellen van woningen, aanschaffen van landbouw en draagvee 50 rijksdaald. (*f* 120 's jaars.)

Dat hun de landbouwgereedschappen zouden worden verstrekt en zij voor het kostende op hunne soldijboekjes zouden worden gedebiteerd.

Dat zij na vijf jaren betalen van de erfpacht, 20 rijksd. of *f* 48,— in burgervrijdom (vast ingezeten) zouden overgaan.

Dat zij na verevening van hunne schuld het door hen bebouwde land zouden kunnen koopen voor 100 rijksd. (*f* 240) of voor *f* 8 per bouw.

Het schijnt dat alle deze boeren den hun afgestanen grond zelven hebben moeten bewerken, waaraan zij niet hebben kunnen beantwoorden. Gedurende de onlusten in het Bantamsche rijk (1752) zijn vele boeren omgebracht en vermist en na dien tijd vindt men niets meer van die onderneming aangeteekend.

B. Omtrent het leenbezit blijkt, dat vele aanzienlijke landerijen in het gebied van Jakatra in de eerste tijden (17e eeuw), toen genoegzaam allen onbekend aan Europeanen, zijn uitgegeven aan inlandsche regenten die, volgens bestaande aanteekeningen, in het jaar 1751 nog in het bezit waren van de distrikten (in de ommelanden die, in Preanger-regentschappen niet medegerekend): Tangerang, de negorijen aan zee, Kampongbaroe, Kedongbadak, Tjiliboet, Djatinagara, Tjitrap en Tjimapper, Klappanoengal, Tjilingsi, Sisiro, Denambo en Tjipaminkies.

Deze regenten hadden, als eerste inlandsche ambtenaren van het goevernement, over hunne ingezetenen een uitgestrekt gezag. In civiele zaken vonnisden zij tot arrest, in krimineele met voorkennis van den goeverneur-generaal tot kettingslag. Misdadigers die zwaardere straf verdienden werden aan de gewone rechtbanken overgegeven.

Bij het overlijden dezer regenten werden hunne opvolgers benoemd door de hooge regering en gewoonlijk gekozen uit hunne zoons of naastbestaanden. Zij waren verplicht al de koffi, peper, katoenen garens, indigo en kurkuma, die van de onder hun beheer staande landen verkregen werden, te leveren aan de Kompagnie voor de volgende prijzen, als:

De koffi voor 6 rijksd. *f* 14.20 de pikol.
„ peper „ 6 „ *f* 14.20 „
„ katoenen garens voor 45, 35, 24 en 18 rijksd. of *f* 108, *f* 84, *f* 57.60 en *f* 43 de pikol naar de soort.
„ indigo voor 30, 24 en 18 stuivers of *f* 1.50, *f* 1.20 en *f* 0.90 het pond mede naar de soort, en
„ kurkuma voor 6 rijksd. of *f* 14.40 de pikol.

Met uitzondering van de katoenen garens, werden toen deze leveranciën als bezwarend beschouwd.

Voor 1746 moest van die landen nog geleverd worden $\frac{1}{10}$ van den padioogst, doch van jaar tot jaar kwam daarvan minder in en die vermindering was zoo aanmerkelijk dat slechts $\frac{1}{3}$ er van in het begin der eeuw ontvangen werd. Deze vermindering was zoo in het oogloopend dat de tienden bij besluit van den 8en November 1746 werden afgeschaft en in plaats daarvan werd ingevoerd eene bepaalde leverancie van padi aan de Kompagnie, bij repartitie over deze landen, tegen betaling van 70 rijksdaalders (*f* 168) de tjain van 200 bossen, de bos van 16 katti's zwaar (ruim *f* 5 de pikol?).

De leverancie was vastgesteld op 36,000 bos, doch die leverancie is bij besluiten van 1763 en 27 februarij 1778 verminderd, eerst tot 22060 en later tot 21080 bos over gemelde landen, daaronder begrepen het landgoed Buitenzorg van den goeverneur-generaal, en de tien landen der inlandsche kommandanten (waarover nader zal gehandeld worden) alsmede die welke inmiddels met dit servituut in partikulier eigendom waren overgegaan, behalve Tangerang, dat eene afzonderlijke leverancie had van 18000 bos tegen betaling van 15 rijksdaalders (*f* 36) tjain of nagenoeg *f* 1,12 de pikol.

Bij boven aangehaald besluit van den 2den februarij 1753 werd tevens bepaald, dat voortaan voor hetgeen door de regenten te min (beneden den aanslag) zou worden geleverd, zou moeten worden vergoed aan de Kompagnie :

voor een pikol	koffi	12	rijksdaalders:	*f*	28,80
„ „ „	peper	15	„	„	36.—
„ „ „	katoenen garens	10	„	„	24.—
„ „ „	indigo	20	„	„	48.—
„ „ „	tjainpadi	30	„	„	72.—

Eindelijk waren de regenten verplicht de wegen, over hunne landen loopende, te onderhouden.

De tegenwoordige partikuliere landen waren toen (in het midden der 18e eeuw) onder inlandsch bestuur, de zoogenaamde regenten.

De toestand van den inlander was toen zeer bezwaard. De goeverneur-generaal Mossel, die zich het lot van den inlander aantrok, gaf daarvan een duidelijke beschrijving in de boven aangehaalde memorie van 30 juni 1745 luidende als volgt:

„Schoon zij vrije menschen zijn, kunnen zij billijk met slaven gelijk geacht worden, alzoo de regenten die van eenig vermogen zijn, bij allen geld uitzetten waarvan naar hunne rekening het kapitaal nooit ten volle inkomt en dus blijven zij aan hen verbonden voor de simpele kost die ze voor hun arbeid hebben, (*) alzoo het overige maar toereiken kan om de zware renten en een gedeelte van de schuld te vereffenen en tusschen de oogsttijden nog meer geld of graan (padi) moet opgenomen worden tot vergrooting van schuld tegen het volgende gewas, en zoo van jaar tot jaar, terwijl ze ondertusschen voor hunne hoofden alle bedenkelijke heerediensten moeten doen, hoofdgeld van een spaanschen daalder voor een huisgezin betalen: ja zelfs van de katoenen garens en indigo weinig of niets genieten, onder voorwendsel dat het voor de Kompagnie is. En voor de koffi (†) en peper worden ze ook maar matig beloond, terwijl ze voor de padi omtrent de helft genieten en van het bestiaal niets, zijnde het al veel als ze het pluimvee dat ze opkweeken zelven mogen nuttigen en verkoopen om daarvoor een kleedje om het lijf te krijgen en wat hout voor de keuken."

Door den tijd en naarmate de ommelanden meer bekend werden begreep men dat het geen rekening kon geven, ze te laten onder regenten die

(*) Dergelijke praktijken (zouden de ouderen gezegd hebben) worden door eenige landeigenaren na 1856 nog gepleegd, vooral door sommige Chineezen.

(†) Wat kregen de opgezetenen van de landen tot het koffiservituut behoorende voor dat produkt?

in het algemeen weinig opbrachten en vandaar dan ook dat de voorschreven landen allengskens verkocht zijn en thans (1856) allen in partikulier eigendom bezeten worden.

Nog een soort van landbezit bestond in de vorige eeuw (18de) die namelijk, der inlandsche kommandanten, in de nabijheid van de stad verblijf houdende. In het begin van de vestiging der Nederlanders te Batavia werden vele stukken land aan de oostzijde van de groote rivier en bewesten de rivier Passangraban aan de kommandanten en officieren van ooster- en wester-Javanen ex officio afgegeven, voornamelijk om hen van onder de stad weg te krijgen en op een nuttige wijze aan een bestaan te helpen, alsmede om de hier en daar gezeten Javanen onder eenig bestuur te brengen. Deze afgifte van land werd, met oogmerk om de kultures te bevorderen, naderhand nog vermeerderd en uitgebreid tot andere inlandsche kommandanten en hoofden.

Zij werden, even als de regenten, door de hooge regering aangesteld en meest bij sukcessie, en alhoewel hun gezag niet zeer uitgestrekt was, werden zij voor de opgezetenen even kwellend, daar zij die dikwijls van de landen lieten afkomen en langen tijd voor bijzondere diensten bij zich hielden, tot groot nadeel van den landbouw. Daarbij kwam dan nog de verplichte levering van eenige bossen padi en het onderhoud der wegen. Overigens waren zij vrij ten opzichte van de kultures, doch zij moesten de voortbrengselen, voor de europeesche markt geschikt, van hunne landjes, tegen de bovenvermelde prijzen aan de Kompagnie leveren.

De bedoelingen van het goevernement met het uitgeven van landen aan deze kommandanten werden niet bereikt. De kommandanten bleven in de nabijheid van de stad, ontboden het volk van de landen voor partikuliere diensten en lieten daar allerhande knevelarijen bedrijven, terwijl de voordeelen, die uit een verbeterden landbouw te wachten waren, voor geen oogenblik zelfs den beperkten kring van hun denkvermogen schenen aan te doen.

Dit kwam spoedig ter kennis van het goevernement, vooral doordien de opbrengst van tienden der padi meer en meer verminderde.

Reeds bij plakaat der regering van 28 mei 1654 werden de bezitters van de uitgegeven landen geïnsinueerd, ze te kultiveeren met bedreiging dat ze anders door de Kompagnie zouden worden tot zich getrokken.

Bij besluit van 23 april 1723 zijn eenige bezitters van landen ontzet.

Bij besluit van 13 mei 1755 werd aan inlandsche officieren het bezitrecht der landen van tijd tot tijd in officie afgestaan, onder voorwaarde dat zij ze behoorlijk kultiveerden en niet achterlijk bleven in de voldoening van de opbrengst van padi.

Bij besluit van 4 december 1777 is bepaald om het met de leenlanden der inlandsche kommandanten nog een paar jaar aan te zien, ten einde te ontwaren of die landen zouden worden gekultiveerd en daarna te disponeeren.

Bij besluit van 27 februarij 1778 is dat herhaald.

Bij resolutie van de hooge regering van 1 julij 1791 is den gekommitteerde tot en voor de inlandsche zaken aanbevolen, te zorgen dat door den aria van Tangerang aan zijne belofte ter bebouwing der onder hem staande landen voldaan werd.

Deze aansporingen en bedreigingen hebben vruchteloos voortgeduurd totdat

de goeverneur-generaal Daendels daaraan een einde maakte door het besluit der indische regering van 22 maart 1808, op zijn voorstel genomen, dat alle de toen nog onder de inlandsche officieren verbleven leenlanden achtereenvolgens zouden worden verkocht. Alle landen hierboven bij § A en B genoemd bevinden zich thans (1857) in handen van partikulieren.

C. Landeigenaren.

De eerste afstand van landerijen in partikulier eigendom zal vermoedelijk eerst geschied zijn na het eindigen van den bantamschen oorlog in 1659, zooals uit de toen verkregen rust en de oprichting van het kollegie van heemraden in 1680 mag worden afgeleid.

De inmiddels gemaakte vorderingen met de kultures, hoe weinig van belang ook, hebben de begeerte tot het bezit van landen in eigendom aangewakkerd.

Zoo blijkt dat:

François Chastelijn, in 1705, eigenaar was van Seringsi en Depok.

De goeverneur-generaal van Imhoff, in 1705, eigenaar van Buitenzorg.

De burger Jan van 't Hof, resolutie 6 juli 1745, eigenaar van Matraman.

De goeverneur-generaal van Imhoff, resolutie 29 juli 1749, eigenaar van een stuk grond tusschen Tjikioe en Tjigantsing.

Wangsa Diepa, luitenant der west-Javanen, resolutie 12 maart 1752, eigenaar van Tjiliboet.

Regent Maas Achmat, resolutie 22 maart 1752, eigenaar van Djatinagara.

Boeren-schout Desschau, resolutie 22 maart 1752, eigenaar van twee perceelen te Tangerang.

Regent Raden Wiera Nata, resolutie 1 augustus 1752, eigenaar van Kampongbaroe.

Soeta Wingsa, kapitein der oost-Javanen, resolutie 13 maart 1753, eigenaar van Tjipaminkies.

Omtrent de voorwaarden waarop bovengenoemde landen in partikulier eigendom zijn afgestaan, vindt men aangeteekend, als:

Verlof tot het houden van weekmarkten (bazaars) waarop geheven mogt worden bepaalde gerechtigheid en plaats hebben uitsluitende verkoop van zout.

De landeigenaren moesten onderhouden:

De wegen door en langs hunne landen loopende.

De bruggen over waterleidingen, voorzoover klapperboomen daarvoor toereikende waren.

Het doorkappen van nieuwe wegen en het leggen van bruggen over wateren en rivieren van belang moesten heemraden behartigen, voorzoover het eerste niet door de tot heeredienst verplichte landregenten kon geschieden.

De voortbrengselen waarin door de Kompagnie uitsluitend werd gehandeld, zoo als: koffi, peper, katoen en garens, indigo en kurkuma, moesten aan haar geleverd worden tegen dezelfde prijzen als aan de regenten betaald werden en hierboven zijn opgegeven, behalve de peper waarvoor den landeigenaars in stede van zes, *zeven* rijksd. per pikol zou worden betaald, doch er bestond geene verplichting deze artikelen te kultiveeren.

Van de vijf rijksd. die betaald werden voor een pikol koffi genoot de landeigenaar een rijksdaalder en de overige moesten aan de planters worden uitgekeerd.

Het blijkt niet of dit bij wet bepaald is dan of het geschiedde in navolging van de Preanger-regentschappen.

Het blijkt ook niet, wat de landeigenaren genoten van hetgeen voor andere produkten, aan de Kompagnie geleverd, betaald werd, zelfs niet wat het gebruik daaromtrent is geweest.

Van het padigewas genoten de landeigenaren in de bovenlanden $\frac{1}{10}$ en die in de benedenlanden tot $\frac{1}{5}$ gedeelte.

De opgezetenen der landen bestonden uit Javanen, die daarop reeds bij de eerste uitgave, in leen of vruchtgebruik, gevestigd waren, — uit slaven en huurlingen van Java. Ook spreekt men van pachters en landbouwers; ook van werklieden aan de suikermolens en arakbranderijen. Vermoedelijk waren de pachters en verdere werklieden Chineezen, omdat men aangeteekend vindt dat deze reeds in het jaar 1669 van de betaling van het hoofdgeld waren vrijgesteld.

Er schijnt toen (in 1750) weinig gezag onder den inlander bestaan te hebben, alzoo men mede aangeteekend vindt dat de Javanen vermeenden te mogen gaan en verblijven waar zij goedvonden, wat niet kon worden tegengegaan dan alleen in geval zij schulden bij den landbezitter gemaakt hadden, en die afbetalende waren zij vrij. Verder vindt men aangeteekend dat die verhuizingen zelden plaats hadden en meestal een gevolg waren van gebrek aan levensmiddelen. De landen waar voldoende water was voor den aanleg en het onderhoud van sawa's behielden de bevolking.

Uit alles schijnt te blijken dat de eerste uitgifte en verkoop van landen onvoorwaardelijk zijn geschied. Ook vindt men nergens eenige aanteekeningen omtrent de verhouding tusschen den landbezitter en eigenaar (altijd voor 1750). Alleen vindt men dat in die tijden de partikuliere landen nog niet waren bezwaard met heerediensten anders dan betrekkelijk het onderhoud der wegen, terwijl dat wat daar boven ging (nieuwe aanleg van bruggen en wegen etc.) door de bevolking op de regentslanden of door heemraden moest bewerkt worden.

Men vermeende dat de heerediensten niet op de partikuliere landen (in eigendom) konden worden toegepast, zoo als blijkt uit een rapport van den kommissaris voor den inlander, opgenomen in de resolutie der indische regering van 13 mei 1755, zijnde dan ook de goevernementslanden daarmede belast gebleven totdat die allen (in 1808) zijn verkocht geworden. Eerst te dier tijd zijn de partikuliere landen daarmeê belast geworden.

Toen beschouwde men de heerediensten bezwarend voor de bevolking en voor den landbezitter wanneer die zonder eenig overleg gevorderd werden en vooral op groote afstanden hunner woningen, doch wanneer de jaargetijden in acht genomen werden, de verwisseling van werkvolk geregeld plaats vond en voor den arbeid een billijk loon betaald werd, had men daartegen minder bezwaar. En men vermeende dat de bevolking daarmede wel kon belast worden zonder eenig nadeel voor haar of voor den landbezitter.

De goeverneur-generaal Mossel, alhoewel dienende in den tijd van de Kompagnie, die zich minder om den vooruitgang der landen dan om dien van den handel bekommerde, heeft zich echter de belangen van het landbezit aangetrokken. Het is op voorstel van dien kundigen landvoogd, dat door de indische

regering op den 6den april 1752 is gearresteerd een plakaat, houdende eenige bepalingen omtrent de partikuliere landen.

In dat plakaat handelt:

Art. 1 over de wijze van taksatie der landerijen.

„ 2 over de suikermolens,

„ 3 over de bazaars.

„ 4 Bepaalt dat de eigenaars van de landen: Tjilintjing, Soekapoera, Poeloegadong, Weltevreden, Tanabang, Zoetendaal, Matraman, Struiswijk, Tjilember, Tanjong-oost, Dagtirland, Noessakambangan, Buitenzorg, Kadawon, Tagalangoes, Tanjongprioek, Salapadjang, Kedawon, en die van alle andere landen die eene waarde van 20,000 rijksdaalders bezitten, zullen worden vereerd met den naam van hoofd-ingeland of hoofd-eigenaar en met den rang naast den kommissaris van huwelijkszaken, met de prerogatieven en bepalingen:

a. Dat niemand, wie hij ook zij, op hunne landen mag jagen of visschen.

b. Dat zij het recht hebben op hunne landen geëxamineerde en bekwaam bevonden onderwijzers te plaatsen; en dat die zonder hunne toestemming niet zullen kunnen worden verplaatst zelfs niet met verbetering.

c. Dat zij zullen hebben de dispositie over de liefdegaven voor gestichten of armen en de elektie van inlandsche officieren of sergeanten uit de mandoers van de Oost- of Westerlanden, en dat zij bij voorkeur zullen benoemd worden tot leden van het kollegie van heemraden.

d. Dat alle die privilegiën zullen ophouden bij verkoop van hun land hetzij geheel of gedeeltelijk.

Art. 5 bepaalt dat de landeigenaren elkanders volk niet mogen ronselen of engageren, sub poene van ze bij reklame te moeten teruggeven met verlies van het betaalde handgeld.

Men ziet daaruit het groot belang dat de goeverneur-generaal Mossel stelde in het partikulier landbezit van Europeanen, geen ambtenaren zijnde en eenig vermogen bezittende, en dat hij hun de gelegenheid gaf zich hier te lande met een rang te vestigen.

In de naamboekjes van dien tijd hebben zij ook hunne plaats. Men was echter karig met het verleenen van dien rang en voorrechten en is dat gebleven. Zoo is nog het verzoek van Pieter Michielsz op den 9den december 1803 als eigenaar van de aanzienlijke landen Tjipaminkies en Klappanoengal, om den titel van hoofd-ingeland gedaan, afgewezen wijl hij, geen Europeaan of niet van europeesch bloed was en zijn reklame dus ongefundeerd.

Die bepalingen zijn, voorzoover bekend, niet ingetrokken maar met der tijd in onbruik geraakt, zoodat ze nu zelfs bij naam niet meer bekend zijn.

Nog zijn de hoofd-ingelanden bij besluit van de regering dd. 7 oktober 1760 begunstigd om wanneer zij repatriëeren in bagaadje gelijk gesteld te worden met de onderkooplieden.

In het naamboekje voor 1800 vindt men nog opgenomen Jacobus Martinus Baljee als hoofd-ingeland.

Bij resolutie der regering dd. 24 februarij 1756 is de bepaling gemaakt onder welke voorwaarden de landen aan partikulieren zouden worden afgestaan. Dit schijnt echter alleen te hebben gestrekt tot leiddraad voor het

goevernement, daar die resolutie niet is gepubliceerd en daardoor geen kracht van wet heeft verkregen. Intusschen zijn in de laatste helft der 18e eeuw weinig landen verkocht. Alleen is Klappanoengal, krachtens goevernementsbesluit van den 24sten februarij 1778, in het openbaar verkocht, alleen met de bepaling dat de ingezetenen op het land zouden mogen blijven wonen, zonder eene verandering der bepalingen die bij bovengemelde resolutie van 24 februarij 1756 genomen zijn.

Bij plakaat van den 11den december 1778 zijn verschillende bepalingen gemaakt omtrent de landeigenaren en ingezetenen, waarbij onder anderen voorkomt:

1o. De afschaffing van alle servituten, hetzij die door oude usantie of gewoonte of sub- en objektief ingevoerd, van wat natuur en aard dezelve ook mogten zijn, die tot last van den Javaan strekken.

Uitgezonderd waren echter de leverancie van padi aan de Kompagnie, volgens bepaling van 27 februarij 1778, en de verplichting om een dag in de week den eigenaar van het land ten dienste te zijn alsmede des landheers produkten van tienden (tjoeké) van padi *om niet* stadwaarts te brengen. Daartegen werd uitdrukkelijk afgeschaft het geven van buffelkarren tot het transporteeren van goederen, de willekeurige oplegging van boeten, het nemen van geld van de passanten, het vergen van partikulier werk en diensten, onder welk voorwendsel ook.

2o. De vaststelling van het loon dat aan den inlander betaald moet worden door een ieder die zijne diensten begeert, zoo voor karren en buffels als voor mansdragten, in het plakaat zelf in het breede geëxpliceerd, met instandhouding evenwel van de aloude betaling voor het opbrengen van produkten die geschikt zijn om geleverd te worden aan de Kompagnie.

3o. De kontante betaling van alle diensten voor het goevernement.

4o. Enz.

10o. De verplichting voor de landeigenaren om hunne opgezetenen van hoofdbriefjes te voorzien.

11o. De schikking om de ingezetenen der landen te laten sorteeren onder hunne landeigenaren en niet meer onder den kapitein der ooster- en wester-Javanen behoudens de bevoegdheid van den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander om kennis te nemen van de geschillen tusschen den man en zijne naasten, en die af te doen naar de oude usantie.

12o. De kwalifikatie aan de eigenaars der landen om aan de potia's of mandoers die een moordenaar of kwaadwillige aanwijzen en opbrengen, toe te leggen eene premie van 5 rijksd. met bepaling van eene gelijke boete van 5 rijksd. voor dengene die den dader of de daders niet heeft opgepakt of niet kan aantoonen daartoe zijn plicht te hebben gedaan.

13o. Eene scherpe renovatie van de gedane interdiktie bij plakaat van den 6den april 1752, om eenige weg- of overloopers van de landen op andere toe te laten of permissie tot verblijf te geven.

14o. De last aan den landeigenaar van 's heeren wegen te verbeteren en in goeden staat te onderhouden.

15o. Enz.

17o. De aanbeveling aan de landeigenaren om hunne buffels zelf te doen branden en wijders de vergunning aan dezulken wier land meer dan 20000

rijksd. waardig is om een blok te houden, waarin zij voor een nacht buffeldieven, stroopers of weggeloopen slaven vermogen te sekureeren.

Art. 11 hier boven vermeld is voornamelijk om het volgende bepaald. Hierboven is aangehaald dat in den beginne van de vestiging der Nederlanders te Batavia, de Jakatrasche landen zeer ontvolkt waren en da vele landen tusschen de groote rivier en de rivier Passangrahan aan de kommandanten of kapiteins en officieren der ooster- en wester-Javanen (aldus genaamd naar de ligging van deze landen aan deze of gene zijde der groote rivier) werden afgegeven in leen om de weinige ingezetenen die er zich nog mogten bevinden en van tijd tot tijd zouden neerzetten, onder eenig bestuur te brengen. Daaruit is ontstaan dat de ingezetenen der verkochte landen, ook na den verkoop, onder de gemelde kommandanten bleven sorteeren, zeer tot gemak van de gekommitteerden over de zaken van den inlander die, met algemeen toezicht en de policie over de ommelanden belast, hen tot de uitvoering van zijne bevelen bezigde.

De inlanders kregen van de kommandanten een briefje met hun naam, woonplaats, ouderdom en beschrijving hunner gestalte. Zij moesten bij huwelijken, echtscheidingen enz. het verlof daartoe hebben van de kommandanten, en zij mogten niet verhuizen dan met permissie van den landheer, kommandant of gekommitteerde voor de zaken van den inlander.

De kommandanten hadden een majoor aan 't hoofd die zoo in achting was of ten minste zich zoodanig in aanzien had weten te brengen, dat hem, volgens besluit der regering van 24 december 1773, aan de posten en wachten militaire honneurs werden bewezen. De knevelarijen der gemelde inlandsche hoofden maakten evenwel eene verandering hierin onvermijdelijk, want niet alleen dat zij het landvolk nu en dan lieten afkomen tot bijzondere diensten, en zich allerlei afpersingen veroorloofden, maar ook het moorden en rooven in de bovenlanden verwekte aanhoudende klachten en werd op rekening gesteld van hun slecht toezicht dat trouwens nu niet voor de eerste maal ongenoegen gaf, maar sedert lang nadenken had veroorzaakt en wel mogt genoemd worden een oud zeer. Immers naar de getuigenis van den direkteur-generaal Chastelein, die deze inlandsche hoofden in zijne memorie op het ongunstigste schetst en hen ronduit beschuldigt dat zij door eenige van de doortraptste fielten voor zich lieten stelen.

Uit bovenvermelde omstandigheden is de resolutie, hierboven vermeld, ontstaan en zijn de bepalingen bij art. 11 in werking gebracht.

De inlanders aan strooperijen enz. in meer afgelegen oorden der ommelanden gewoon bleven daarmeê voortgaan, aangezien er geene middelen bestonden om hen daarin tegen te gaan, waardoor natuurlijkerwijs een verwarring ontstond en de noodzakelijkheid bleek dat daarin voorzien werd. Het is deze omstandigheid die waarschijnlijk aanleiding heeft gegeven tot het biljet van 13 maart 1779, het art. 11 der meermelde resolutie van 31 december 1773 expliceerende door de bepaling:

1o. Dat de inlanders in de ommelanden wel zullen blijven onder het onmiddellijk beheer en toezicht der eigenaren dier landen waarop zij gevestigd zijn, doch dat zij zich zullen moeten laten inschrijven bij de respektieve kapiteins en daar kennis geven van gesloten huwelijken, echtscheidingen enz. zonder dat

de kapiteins eenig recht over hen kunnen uitoefenen of heerediensten van hen vorderen.

Op die wijze heeft men toen de beperking van het gezag der kommandanten, met het nuttige wat men nog meende uit hunne tusschenkomst te kunnen trekken, zoeken te vereenigen.

Doch dit ook al niet aan de verwachting beantwoordende is de regering al spoedig genoodzaakt geweest andere bepalingen daar te stellen, waarop is gevolgd het plakaat van 15 december 1779, waarbij bevolen wordt:

2°. Dat de landheeren een bevolkingstaat moeten aanhouden van de kampongs en de daarin wonende personen tot hun land behoorende.

3o. Dat zij geene onbekenden op hunne landen huisvesting mogen verleenen maar integendeel die moeten opvatten en aan de kommandanten uitleveren.

4o. Dat tot het faciliteeren in het straffen van bedreven misdaden, de landheeren nopens alle suspekte knapen die zij van moorden, rooverijen of andere euveldaden verdacht houden doch waarvan geene voldoende bewijzen zijn geproduceerd, hunne klachten omstandig beschreven en des noods onder presentatie van eede, met bijvoeging der redenen van de waarschijnlijkheid hunner suspektie zullen opgeven aan het kollegie van schepenen, met last aan hetzelve om die klachten behoorlijk te onderzoeken en om vervolgens, wanneer de aangeklaagde niet overtuigd in rechten doch ook niet voor onschuldig kan gehouden worden, hem ter verzending naar elders aan het goevernement voor te dragen.

Ofschoon het boven reeds verhandelde biljet van 23 maart 1793, in zijn geheel werd gerenoveerd bij een later biljet van 24 september 1793, verminderden de ongeregeldheden in de ommelanden niet, maar namen die integendeel zoodanig toe, dat in dato 6 februarij 1795 een plakaat werd uitgegeven waarin ten aanzien van de partikuliere landen de volgende bepalingen gemaakt zijn.

1o. Last aan de eigenaren om op hunne landen eene naauwkeurige zielsbeschrijving te doen maken.

2o. Het verleenen van hoofdbriefjes gratis aan alle de opgezetenen door den gekommitteerde over de zaken van den inlander.

3o. Het verevenen van de rollen der inlandsche kommandanten en hoofden, waaronder de inlanders van ouds her gesorteerd hebben.

4o. Verbod aan de eigenaars van landerijen om inwoning toe te staan aan inlanders, die niet voorzien zijn van een hoofdbriefje.

5o. Last voor de landeigenaars om de briefjes van overledenen terug te nemen, en bij verhuizingen of andere veranderingen onder de inlanders daarvan onmiddellijk kennis te geven aan den gekommitteerde over de zaken van den inlander.

6o. Order aan de landeigenaars om aan dien ambtenaar alle jaren een nieuwe zielsbeschrijving in te leveren, op verbeurte van 100 dukaton ten voordeele der Kompagnie.

7o. Permissie aan de eigenaars van landerijen, meer dan 20,000 rijksdaalder waard zijnde, om 20 à 25 schietgeweren te houden en aan mindere landbezitters minder in evenredigheid.

8o. Bepaling dat de leêgloopers die door de landeigenaars voor schadelijk

gehouden en als zoodanig afgehouden zullen worden, in den ketting geklonken aan de gemeene werken ten arbeid zullen gesteld worden voor een zekeren tijd of totdat zij blijken geven van beterschap.

9o. Bepaling dat mandoers der landerijen verantwoordelijk zullen worden gehouden voor de bevelen die zij van de landeigenaars zullen krijgen.

Bij plakaat der regering dd. 9 januarij 1753 was bepaald dat de wegen door de respektieve eigenaren zouden worden onderhouden. Die bepaling veranderd en in onbruik geraakt zijnde, werd door het kollegie van heemraden het voorstel gedaan om die bepaling te renoveeren. De regering vond daarin zwarigheid en vermeende dat door de groote verandering die sedert 1753 had plaats gehad, ook het onderhoud der wegen eene verandering moest ondergaan. Het onderhoud der wegen werd bij besluit van 23 juli 1799 aan heemraden opgedragen, met last dat het kollegie daarop zou dienen van konsideratiën en advies.

Inmiddels werd heemraden opgedragen om de groote buffel- of karrewegen te herstellen met behulp van de ingezetenen die het handenwerk moesten verrichten en waarvan aan belanghebbenden werd kennis gegeven bij advertentie van 30 juli 1799.

Nadat heemraden aan het rekwisiet hadden beantwoord is bij plakaat van 4 februari 1800, bepaald, met intrekking van alle deswege vroeger genomen bepalingen, dat alle gemeene heerewegen, bruggen, beschoeijingen en bekistingen, van de stad Batavia of oostwaarts tot het landgoed Tjilintjing, de rivier Bekassi en Buitenzorg, westwaarts tot aan de sluis te Tangerang en zuidwaarts, in een goeden bruikbaren staat door heemraden en niet door de landeigenaren zouden worden onderhouden.

Ter goedmaking der kosten is bij hetzelfde plakaat bepaald dat zouden worden betaald:

1o. Bij verkoop van erven en landerijen buiten de stad een ten honderd van den koopprijs.

2o. Van de revenuën der markten (bazaars) jaarlijks vijf ten honderd met uitzondering van de bazaar Goending die slechts 2½ ten honderd zou betalen van de opbrengsten.

Uit het vorenstaande blijkt voldoende, dat de regering tot dien tijd (1800) er niet in is geslaagd om eene goede policie daar te stellen. Zij had dan ook reeds in het jaar 1797 eene kommissie benoemd om een verbeterd plan voor de policie in de ommelanden op te maken en in te dienen, waaraan echter door verschillende omstandigheden eerst op den 30 maart 1801 is beantwoord door een ampel rapport waarbij zeer juist werd aangetoond:

Dat door, na de afschaffing of althans na de beperking van het gezag der inlandsche kommandanten, de policie over te laten aan inlandsche mandoers en potia's, zonder aanzien, onbekwaam om eerbied en gezag aan de wetten bij te zetten en met dezelfde gebreken van de inlandsche kommandanten of nog wel in een hoogeren graad besmet, noodwendig de ongeregeldheden hebben moeten ontstaan waarvoor men thans (1801) redres zoekt.

Door de *kritieke* omstandigheden waarin men toen verkeerde vermeende de kommissie dat er geen uitzicht bestond om aan haar voorstel gevolg te geven. Zij adviseerde dat gunstiger tijden tot het invoeren van eenige wezenlijke ver-

ordeningen moesten worden afgewacht. De regering, zich daarmede vereenigende, besloot op den 3 juli 1801 de dispositie op het onderwerpelijke rapport uit te stellen tot nader order.

Later werd aan den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander, Pieter Engelhardt, de vraag gedaan, welke der door de gemelde kommissie gedane voorstellen in werking zouden kunnen worden gebracht, en op diens konsideratiën en advies, is door de hooge regering, op den 25sten maart 1806 gearresteerd een plakaat inhoudende de volgende bepalingen.

1°. Vernieuwing van de order aan de landeigenaren om jaarlijks eene zielsbeschrijving in te zenden op verbeurte van 100 dukatons ten voordeele van de Kompagnie.

2°. Kwalifikatie op de landeigenaren om door de inlanders, geene sawa's of huizen hebbende, en dus niets aan de eigenaars opbrengende, jaarlijks door hem te doen fourneeren een rijksdaalder kopergeld.

3°. Vernieuwing van de bij plakaat van 15 december 1780 aan de landeigenaars gegeven kwalifikatie om alle suspekte knapen op te geven aan het kollegie van schepenen ten einde door hetzelve voordragt zou kunnen gedaan worden ter hunner verbanning van hier.

4°. Onverminderd de in den inlander erkende vrijheid om ten allen tijde te verhuizen, wanneer hij van zijn voornemen daartoe vooraf kennis geeft aan zijn mandoer of landheer, overloopen van het eene land naar het andere, zonder die kennisgave, te verbieden op poene van eene gevoelige korrektie voor de eerste maal en voor de tweede maal nog zes maanden kettingslag daarboven.

5°. Vernieuwing van de aan de mandoers opgelegde verantwoordelijkheid voor de bevelen omtrent de partikuliere landen en die zij verder van de landeigenaars ontvangen.

6°. Aanbeveling aan den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander om te surveilleeren zoodanige landeigenaars, als hunne onderdanen op eene onbehoorlijke wijze knevelen en uitzuigen, waartegen dan zou worden voorzien door hunne landen publiek ten hunnen voordeele te laten verkoopen met interdiktie om nimmer verder in deze kolonie landerijen te bezitten.

7°. Verklaring dat alle heffingen en lasten zich ieder jaar moeten voorkomen (Red. ?) en dat alle schulden uithoofde van een misgewas zullen zijn ipso jure nul, ten ware er luiheid of achteloosheid kan worden bewezen.

8°. Bepaling, omtrent het heffen van tjoeké of padjak van de sawavelden.

9°. Dat geen eigenaar zich eigener gezag mag meester maken van een sawa die door den planter zelven is aangelegd, maar bij overlijden van den planter de preferentie daarop zal moeten geven aan zijne familie sub poene van 100 dukaton voor ieder sawa dus wetteloos toegeëigend, mits echter zulke sawa's door de nabestaanden van den overleden planter behoorlijk worden bewerkt met bedreiging in kontrarie dat zoodanige werkelooze inlanders door publiek gezag kunnen worden gelast te delogeeren.

10°. Verbod aan de landeigenaars om Chineezen en inlanders binnen den huurtijd te doen verhuizen, of ook iemand te verjagen wiens produkt nog op het veld staat, op eene boete van 100 dukaton, met bepaling dat de Chineezen en inlanders ten dien einde de door hun aangegane huur bij den gekommit-

teerde tot en over de zaken van den inlander moeten verifiëeren met een hoofd van den landeigenaar sub poene van bij verzuim het effekt dezer dispositie niet tot hun voordeel te kunnen renoveeren.

11°. Verplichting door de Chineezen op de landerijen om, aan de posten hunner voordeuren, briefjes te plakken met hun naam en die van hunne kontubernalen op poene van rijksd. 25, of bij onvermogen 6 maanden kettingslag.

Tegen art. 6 van bovenstaand plakaat hebben de europeesche landeigenaars zich bezwaard, omdat zij zoodanige bemerking niet verdienen, en de *europeesche* landeigenaars de opgezetenen hunner landen steeds naar behooren behandelden, en het ook in hun belang was de verhuizing hunner opgezetenen voor te komen. — Zij ontkennen echter niet dat er wel waren die meer vorderden dan de wet toestond, doch maar enkelen, zoo als er trouwens in alle maatschappijen aangetroffen worden.

Op die wijze is het beheer over de landen gehouden tot het jaar 1808, als wanneer door den goeverneur-generaal Daendels, daarin groote veranderingen en verbeteringen zijn gebragt.

De veranderingen in de justicie en policie voor de landen door den goeverneur-generaal Daendels, volgens besluit van de regering van den 15den maart 1806 ingevoerd en bij eene publikatie van den 27sten mei daaraanvolgende bekend gemaakt, namen de twee hoofdgebreken in de inrichtingen welke tot op het tijdstip van die veranderingen bestaan hadden, krachtdadig weg.

In het eerste gebrek, te weten de regeringloosheid in de ommelanden bij ontstentenis van eenig plaatselijk gezag dat zich kon doen eerbiedigen, werd voorzien door de aanstelling van europeesche schouten op drie onderscheidene plaatsen in de ommelanden, sedert nog vermeerderd met een vierden schout en met eenige onderschouten.

En het tweede gebrek, de verre afstand namelijk van de rechtbank van schepenen van de meeste plaatsen van hunne distrikten alsook het omslachtige in den vorm harer rechtspleging, werd verholpen door de civiele en krimineele justicie in de ommelanden op te dragen aan den drossaart, verplicht om bij wege van geregelde omgangen in de onderscheidene distrikten van zijn landdrostambt, op de plaats zelve het recht te administreeren daarin geadsisteerd door assessoren volgens een vereenvoudigde manier van procedeeren.

De welgekozen maatregelen waarop de ondervinding den stempel van het doelmatige gedrukt heeft, hebben rust en veiligheid in de ommelanden binnen een zeer kort tijdbestek hersteld en sedert onverbroken onderhouden.

Het gezag van den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander en het nog aan de inlandsche kommandanten verbleven aandeel in het bestuur over de ommelanden was nu ook geheel vervallen.

Het oostelijk gedeelte van het Bantamsche rijk, vroeger gescheiden door de rivier Tjidoerian, is bij besluit van 24 november 1808 met de Bataviasche ommelanden vereenigd.

Op den 3den maart 1809 werd besloten het regentschap Tangerang op te heffen, de landen in hetzelve te verkoopen en die te vereenigen met de ommelanden.

Bij eene latere resolutie d.d. 29 augustus 1809, is uit hoofde van de geringe opbrengst en de ongeschiktheid der landen voor de koffi-kultuur, een ge-

deelte van het regentschap Krawang en wel de landen langs den linkeroever van de rivier Tjitarum, bij de Bataviasche ommelanden gevoegd.

Bij publikatie van 4 september 1810 is vervallen de bepaling van het uitreiken van hoofdbriefjes door de landeigenaars, hetwelk aan de policie is overgegaan, doch daarentegen bepaald, dat boven de gewone jaarlijksche zielsbeschrijving nog zal worden opgegeven: het getal, de namen en den ouderdom der Chineezen en hunne vrouwen.

Bij besluit van den 4den september 1810 werd bepaald dat de gekonkwestreerde landen zouden worden verkocht op de volgende voorwaarden:

1o. Gelijke behandeling van de ingezetenen volgens het besluit van 4 november 1808.

2o. Aan de landen met bazaars dezelfde privilegiën gewaarborgd als aan de andere bazaars in de ommelanden verleend zijn.

3o. Reserve voor het goevernement op Jasinga en Katappan van een terrein voor den bouw van een policie-etablissement.

4o. Kontinuatie van de bestaande servituten ten voordeele van het goevernement en verplichting op de landeigenaars tot het onderhouden der bruggen en wegen.

De servituten van deze en van de Krawangsche landen niet geëxpliceerd zijnde, kan door dezelve niet anders verstaan worden dan een matige heeredienst ten behoeve van het goevernement.

Totzoover (1811, het Britsch tusschenbestuur naderende) gaan mijne aanteekeningen betrekkelijk het partikulier landbezit.

Deze nota zal, vertrouw ik, inzoover aan de verwachting voldoen dat zij de verhouding leert kennen van den landeigenaar en van de opgezetenen.

Door gemis van de oude aanteekeningen (voor 1750), houdende bepalingen hoedanig voor dien tijd de partikuliere eigendommen zijn afgestaan, is het niet te bewijzen maar te vooronderstellen dat de meeste, vooral die klene perceelen in de omstreken in een straal van 12—20 paal om de stad, in vruchtgebruik zijn uitgegeven en later door het lange bezit (kostuum) als partikuliere eigendommen zijn beschouwd. Daaruit moet men echter afleiden dat, hoe onbepaald de afstand der landen ook geschied zij, het goevernement daarbij aan de landeigenaren geen grooter regten op den inlander kan hebben overgedragen dan het zelf bezat. Het is daarom van belang hier nog aan te halen de gesteldheid van den inlander in die eerste tijden, welke hier boven bedoeld worden en die in overweging te nemen.

De Nederlanders hebben het koningrijk Jakatra niet op de ingezetenen van dat Rijk maar op de Bantammers veroverd. Bij den terugtogt van deze zijn de ingezetenen van Jakatra meest allen naar Bantam vervoerd en naar het gebergte geweken; het Jakatrasche gebied geheel onbevolkt latende.

De ontvolking ging zoo ver en was zoo volslagen dat Chastelein in zijne memorie van 1705 aanhaalt dat in dien tijd (1620) geene oorspronkelijke Jakatrasche ingezetenen, ja wellicht niet een eenige in de ommelanden gevonden wierd, zoo als hij verklaart van den inlander vernomen te hebben.

Daaruit is blijkbaar dat den tegenwoordigen opgezetenen der ommelanden,

geene andere rechten kunnen worden toegekend dan die zij na de vestiging der Nederlanders te Batavia van dat goevernement verkregen hebben.

En op grond daarvan vermeende Chastelein dat de gagas *) die de inlanders zich hadden toegeëigend, zonder eenigen schijn van onrecht konden worden teruggenomen, dewijl zij zich, zonder iemands toestemming, in het bezit daarvan hadden gesteld.

De indische regering was steeds van hetzelfde gevoelen, wat voldoende is bewezen door den onvoorwaardelijken afstand van landen en nog meer dan door het argument tot staving van 's goevernements onbeperkt eigendom in het besluit van den 8sten november 1746, over de afschaffing van de tienden der padi gebezigd:

„dat zoowel hier als op andere plaatsen in Indië, de regel vaststond en doorging, *dat al wat niet geloofwaardig kan worden bewezen aan partikuliere eigenaars toe te behooren, den heer van den lande behoort.*"

Hierbij stelle men zich voor den staat waarin de inlander in de ommelanden verkeerde, zoo als die door den goeverneur-generaal Mossel beschreven en hierboven is aangehaald, waaruit men mag besluiten, dat van de oudste tijden af, geen voorrechten in de Jakatrasche opgezetenen zijn erkend die uit een eerder bezit der landen, vroeger dan dat der Nederlanders, of van welk voorgewend bezitrecht ook, zouden voortvloeien en dat dus de landen, zoo onvoorwaardelijk verkocht zijnde, als is aangetoond, met het onbepaalde recht van eigendom aan de partikuliere bezitters zijn overgegaan.

Tegen dit onbepaalde recht zou men nu de kostumes moeten overstellen, hetgeen moeilijk is en altoos zou onderworpen wezen aan veel tegenspraak; doch deze zwarigheden vervallen, wegens de in lateren tijd door het goevernement gemaakte wetten en bepalingen, genoegzaam op alle punten waaromtrent de landeigenaars en landsopgezetenen in eenige onderlinge betrekking staan. De volgende korte optelling daarvan zal het overzigt vergemakkelijken.

Onder de gewaarborgde rechten van den landeigenaar zijn de voornaamste:

1o. Dat de ingezetenen hem een dag per week ten dienste moeten staan; plakaat 31 december 1798.

2o. Dat zij des landheers produkten voor niet moeten afbrengen; plakaat als boven.

3o. Dat zij niet mogen verhuizen zonder zijne voorkennis; plakaat 25 maart 1806.

4o. Dat de landheer aan geene bepalingen hoegenaamd in zijne heffingen verbonden is; publikatie 30 maart 1809.

5o. Het verbod om de inlanders en Chineezen binnen den huurtijd te doen verhuizen of eenig opgezetene te verjagen wiens produkt op het veld staat; publikatie als boven.

6o. Dat de tuinen die de landeigenaar verhuurt, de vrucht- en andere boomen, geacht worden door den verhuurder of door zijn voorzaat geplant te zijn

*) Eerste ontginning van landen, waardoor de inlander daarop zeker recht (bruikleen) erlangt.

en alzoo zijn eigendom van den landeigenaar, en dat daarvan huur moet worden betaald evenals over de sawa's, volgens plakaat van 28 maart 1806.

In het genoemde plakaat van 28 maart 1806, komen nog voor de volgende algemeene bepalingen.

1°. Vernieuwing van het bevel aan de landeigenaars om jaarlijks eene zielsbeschrijving in te zenden op verbeurte eener boete van 100 dukaton.

2°. Kwalifikatie op de landeigenaren om door de inlanders, geene sawa's of tuinen hebbende en dus niets aan den landeigenaar opbrengende, jaarlijks door hem te doen fourneeren een rijksdaalder (deze belasting is bekend onder den naam van padjak lingan en de rijksdaalder is herleid tot 20 bossen padi, zoo als die op de respektieve landen ingehouden worden.)

3°. Kwalifikatie aan de landeigenaars, om alle suspekte knapen op te geven aan het kollegie van schepenen ten einde door hetzelve voordracht zou kunnen gedaan worden ter verbanning van hier.

4°. Onverminderd de in den Inlander erkende vrijheid om ten allen tijde te verhuizen wanneer hij van zijn voornemen daartoe vooraf kennis geeft aan zijne mandoors of landheer, het overloopen van het eene land naar het andere zonder die kennisgave te verbieden op poene van eene gevoelige korrektie voor de eerste maal en voor de tweede maal nog zes maanden kettingslag daarboven.

5°. Vernieuwing van de aan de mandoers afgelegde verantwoordelijkheid van de orders omtrent de partikuliere landen en die zij verder van den landeigenaar ontvangen.

6°. Aanbeveling aan den gekommitteerde tot en over de zaken van den inlander om te surveilleeren zoodanige landeigenaars die hunne onderdanen op eene onbehoorlijke wijze knevelen en uitzuigen, waartegen dan zou worden voorzien door hunne landen publiek ten hunnen voordeele te laten verkoopen en hun het landbezit in de kolonie te ontzeggen.

Thans is in werking het Reglement omtrent de partikuliere landerijen bewesten de rivier Tjimanok, gearresteerd door den goeverneur-generaal a. i. in rade den 28 februarij 1836, Staatsblad n°. 19.

Batavia December 1857. J. Tromp.

INDISCH GENOOTSCHAP.

Algemeene vergadering van 3 *Maart* 1865.

Toestand van het lager onderwijs voor inlanders in Nederlandsch Indië.

Voorzitter: de heer Mr. G. M. van der Linden.

De *Voorzitter* deelt mede dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen de heeren:

S. E. Harthoorn, te Rotterdam;

A. W. Kinder de Camerecq, resident op Java, tijdelijk te 's Gravenhage;

L. Pincoffs, lid van provinciale staten van Zuid-Holland, en van den gemeenteraad van Rotterdam;

C. E. Viruly, lid van provinciale staten van Zuid-Holland te Rotterdam;

Jan van der Hoop Jacobuszoon, notaris en lid van den gemeenteraad van Rotterdam;

mr. J. H. Geertsema, lid van de tweede kamer der staten-generaal, te Groningen;

T. P. Viruly, lid van de eerste kamer der staten-generaal te Gouda;

mr. A. Hoynck van Papendrecht, lid van de tweede kamer der staten-generaal te Rotterdam;

Alvorens over te gaan, tot de behandeling van het aan de orde gestelde onderwerp, verzoekt en verkrijgt de heer *Viruly Verbrugge* het woord en zegt het volgende:

Het Indisch Genootschap zou eene groote dienst kunnen bewijzen aan de stad mijner inwoning, wanneer het kon goedvinden van tijd tot tijd daar te stede eene algemeene vergadering te houden. De belangen van Indië vinden daar warme voorstanders, zoodat ik geloof dat op geene betere wijze het

doel van het Genootschap, bevordering namelijk der belangen van Indië, bereikt kan worden dan door voor een avond den zetel van het Genootschap daarheen te verplaatsen, waar men te voren overtuigd is nut te kunnen aanbrengen en waar men misschien ook ten opzichte van de handelsaangelegenheden eenig licht zou kunnen ontvangen. Het is daarom dat ik de vrijheid neem voor te stellen een of meer algemeene vergaderingen gedurende den winter te Rotterdam te houden. Ik vlei mij dat dit voorstel geen ongunstig onthaal vinden zal, omdat, ben ik wel onderricht, het bestuur reeds vroeger gedacht heeft aan het houden eener vergadering te Amsterdam. Daartegen schijnen evenwel bezwaren geopperd te zijn; bezwaren die ten opzichte van Rotterdam niet aanwezig zijn.

De vergadering besluit het bestuur op te dragen om te onderzoeken inhoever aan het denkbeeld van den heer Viruly-Verbrugge zoo mogelijk ook nog in dit seizoen, uitvoering kan worden gegeven.

De *Voorzitter* stelt aan de orde het op het konvokatiebiljet aangegeven onderwerp: *de toestand van het lager onderwijs voor inlanders in Indië.*

De *Sekretaris* doet voorlezing van eene missive van den heer Bleeker, die door ongesteldheid verhinderd wordt tegenwoordig te zijn. Deze brief is van den volgenden inhoud:

's Hage 2 Maart 1865.

Mijnheer de Voorzitter.

Waarschijnlijk verhinderd morgen avond aan de beraadslagingen van het Genootschap deel te nemen, veroorloof ik mij schriftelijk enkele mededeelingen betreffende het aan de orde gestelde onderwerp te doen, met verzoek die wel ter kennis der vergadering te willen brengen, bijaldien zulks door U wenschelijk mogt worden geacht.

Het is bekend dat de regering zich reeds sedert een reeks van jaren meer aan het onderwijs der inlandsche bevolkingen van Nederlandsch Indië heeft laten gelegen liggen dan vroeger, en dat zij zelfs in den jongsten tijd een inspekteur, speciaal voor dat onderwijs, heeft aangesteld; — maar wanneer men nagaat hoe betrekkelijk gering de uitkomsten zijn geweest van die bemoeingen, of, beter gezegd, hoe weinig omvattend die bemoeingen waren, dan is het zeker niet overbodig te achten dat een stem uit het Genootschap opga, gericht aan de natie zoowel als aan de regering, wijzende op de mate waarin zij totdusver te kort schoten in het voldoen aan haar verplichtingen ten opzichte van bevolkingen, wier exploitatie jaarlijks millioenen en millioenen in de schatkist brengt, zonder dat haar daarvoor eenig billijk deel in den vorm van onderwijs wordt terugbetaald.

Ten einde te doen blijken dat ik niet overdrijf, zal ik de cijfers laten spreken. En ik zal zulks thans slechts doen uitsluitend met betrekking tot Java, het eiland dat het volledigst onder geregeld bestuur is gebracht en het meest bijdraagt tot de batige sloten.

Wanneer men de jongste opgaven over den staat van het schoolwezen in

Nederlandsch Indië raadpleegt, en ik bedoel daarmede het van regeringswege openbaar gemaakt Algemeen verslag afgesloten onder ultimo 1862, dan blijkt het dat op het einde van 1862 op geheel Java, welks inheemsche bevolking in het begin van datzelfde jaar ruim 12,800,000 zielen bedroeg, *niet meer dan vijf-en-veertig* van goevernementswege opgerichte scholen voor inlanders bestonden, dat is: *slechts één school* op ruim 285,000 zielen, eene verhouding die zoowat gelijk zou staan met slechts *twaalf scholen in geheel Nederland.*

Blijkens bedoeld verslag waren die 45 scholen, allen te zamen genomen, bevolkt met 1993 (en dus nog geen 2000) leerlingen, dat is: *slechts één leerling op ruim zesduizend vierhonderd zielen*, een maatstaf naar welken de gezamenlijke scholen in Nederland, indien hier die verhouding bestond, bevolkt zouden zijn met *nog geen* 530 *scholieren.*

Dat in Soerakarta nog een school bestaat, opgericht door Pangeran Mangkoe Negoro, waar ruim 100 inlanders onderwijs genieten, doet hier niets af, daar die school geen goevernementsschool is en de bovengenoemde ongunstige verhouding er nauwelijks door wordt gewijzigd.

Het onderwijs, zooals dat op Java door hadjis en santris gegeven wordt verdient hier niet in aanmerking te komen. Het is juist dat geheel onbevredigend onderwijs, dat door beter vervangen behoort te worden en naar welks vervanging dan ook het streven der regering is gerigt.

Maar de officiëele verslagen omtrent het onderwijs doen nog andere opmerkelijke bijzonderheden kennen.

Zoo blijkt het, dat in de residentiën Bantam, Batavia, Buitenzorg, Soerakarta, Djokdjokarta en Probolingo, te zamen bevolkt met ruim 2,700,000 inlanders, *in het geheel géén*e goevernementsscholen voor het lager onderwijs der inheemsche bevolking bestaan. Indien deze verhouding ook in Nederland, Noordbrabant en Limburg niet medegerekend, bestond, zou er *geen enkele* school gevonden worden, en men kan daarnaar afmeten wat op Java nog te wenschen overblijft.

Maar bovendien, gaat men na de evenredigheden van scholen en scholieren in de verschillende residentiën, dan blijkt het, dat nergens op Java meer dan één scholier komt op 2000 zielen, en dat in de meest bevolkte residentiën die evenredigheid nog veel ongunstiger is, zoodat bijv. in Soerabaya slechts één scholier komt op ruim 22000 zielen, in Samarang één op ruim 23000 zielen en in Cheribon zelfs slechts één scholier op 36000 zielen. Deze verhoudingen worden nog sprekender, wanneer men zich voorstelt gemeenten als Delft, Haarlem en Leiden, ieder slechts tellende *één* scholier.

Ik vertrouw, mijnheer de voorzitter, dat, wanneer deze feiten meer algemeen bij onze natie bekend waren, met minder welgevallen zou worden geblikt op den omvang der batige sloten, waaronder ook de millioenen schuilen die in den vorm van beschaving en onderwijs aan de Javanen zijn onthouden.

En nu is het niet genoeg, te kunnen zeggen, dat wij ons reeds op een' beteren weg bevinden, en dat die goevernementsscholen, zijn ze al weinig talrijk en weinig bevolkt, in een nog niet lang verleden in het geheel niet bestonden. — Hoe ouder de schuld is, door vroegere besturen nagelaten, des te krachtiger behoort thans gestreefd te worden om haar te betalen. Het onderwijs der Javanen, en der inlandsche bevolkingen van Indië in het

algemeen, is een der vele zaken, waarin wij véél hebben goed te maken,

Ik zou wenschen, mijnheer de voorzitter, dat dat onderwijs ten krachtigste werd uitgebreid en toegankelijk gemaakt, niet alleen voor de kinderen van inlandsche hoofden, maar ook voor het gros der inlandsche bevolking; — ik zou wenschen, dat aan dat onderwijs, te beginnen met de hoofdplaatsen der residentiën, de richting werd gegeven, dat de inlandsche jeugd er zich ook de kennis der hollandsche taal zou kunnen eigen maken; — ik zou wenschen, dat, binnen een niet te lang tijdsbestek, de zaak van het onderwijs der inlanders zoover ware gevorderd, dat men ook voor hen, althans op de hoofdplaatsen, scholen van middelbaar onderwijs zou behooren op te richten, — en ik zou, eindelijk, wenschen dat, binnen een aantal jaren, de noodzakelijkheid mogt blijken van de oprichting, ten behoeve der inlanders, van scholen van hooger onderwijs, waar ook zij de kennis zouden kunnen opdoen, die in elken beschaafden staat voor een deel van het volk onmisbaar wordt geacht.

En ik wensch dit, mijnheer de voorzitter, in de eerste plaats, omdat ik het acht te zijn een dure plicht van Nederland, ook in kennis en beschaving aan Indië terug te geven, wat het er in andere vormen van heeft genoten en nog geniet; — en in de tweede plaats, omdat Nederland er zou zaaien op een vruchtbaren bodem van intellektuëele vatbaarheid. Ik aarzel niet, den aanleg voor verstandelijke en wetenschappelijke ontwikkeling der verschillende volken van ons Indië, uitmuntend te noemen. De ruime ondervinding reeds opgedaan in verschillende richtingen van menschelijke kennis, heeft dien uitmuntenden aanleg boven allen twijfel verheven, en persoonlijk heb ik het voorrecht gehad mij daarvan te overtuigen gedurende de reeks van jaren dat ik inlanders van de meest verschillende deelen van Indië in verschillende wetenschappen heb onderwezen.

Behalve dus dat Nederland een plicht zou vervullen, zou het de voldoening kunnen smaken dat zijne pogingen, om de inlandsche bevolkingen uit haar staat van onkunde op te heffen, met den meest gunstigen uitslag werden bekroond.

Indien ik het voorrecht kon hebben ter vergadering tegenwoordig te zijn, zou ik gaarne in meer bijzonderheden betreffende dit onderwerp treden en er ook op wijzen in welke mate ook op zoo vele andere eilanden van Nederlandsch Indië, ten opzichte van het onderwijs, te wenschen overblijft.

Ik vertrouw echter dat dit laatste punt in de vergadering wel nader zal worden toegelicht en bepaal mij hier verder nog slechts tot den wensch, dat de diskussiën er toe zullen leiden dat een stem uit het Genootschap opga, getuigende van de tekortschietingen van Nederland, ook in zake van het onderwijs der inlanders en van zijn' duren plicht aan de opbouwing daarvan krachtig de hand te slaan.

Gelief, mijnheer de voorzitter, de verzekering aan te nemen mijner bijzondere achting.

P. Bleeker.

Aan den Heere
Voorzitter van het Indisch Genootschap.

De heer *Viruly Verbrugge.* Na voorlezing van den brief van den heer Bleeker geloof ik waarlijk niet dat er nog veel over den toestand van het

onderwijs voor inlanders in Indië te zeggen is. De heer Gevers Deynoot heeft in het Staat- en staathuishoudkundig jaarboekje verklaard dat het onderwijs voor inlanders nog alles te wenschen overlaat; de heer Bleeker heeft dit bevestigd; hetzelfde heb ik in de Tweede-kamer ook verklaard. Niemand heeft die verschillende verklaringen tegengesproken, zoodat men den slechten toestand van het inlandsch onderwijs wel als eene axioma mag aannemen. Men zou dus daarom kunnen volstaan met het uiten van den wensch dat de regering moge *voortgaan* op den ingeslagen weg, om den toestand van het onderwijs te verbeteren. Geene regering heeft zooveel voor het inlandsch onderwijs gedaan als de tegenwoordige, zoodat ik er op druk dat de regering moge *voortgaan* op den ingeslagen weg.

Men spreekt thans van inlandsche scholen die zouden bestaan. Maar ik weet niet of hetgeen onderwijs genoemd wordt wel onderwijs heeten mag. Wanneer toch al hetgeen ik daaromtrent gelezen heb slechts half waar is, dan nog moet ik twijfelen of er wel onderwijs aan de inlanders gegeven wordt. Men zou eerder moeten denken dat het meer eene africhting is om de zonen van hoofden zoover te brengen dat ze een brief kunnen schrijven tot het mededeelen van feiten, die misschien nog verdraaid en naar hun zin uitgelegd, ter kennis van de hoofden en vervolgens van de regering worden gebracht.

Ik zou gaarne wenschen dat een of meer leden, die het inlandsch onderwijs van nabij gezien hebben, zooals bijv. de heer de Serière, die bittere vruchten getrokken heeft van de voorstellen, die hij omtrent het onderwijs aan de regering heeft gedaan, kon goedvinden ons een programma mede te deelen van hetgeen op de inlandsche scholen onderwezen wordt. Ik kan mij geen goed denkbeeld vormen van hetgeen op die scholen onderwezen wordt; en ik twijfel aan de bekwaamheid en geschiktheid van vele onderwijzers; want door hetgeen ik dikwijls vernam, is de gedachte bij mij ontstaan dat de onderwijzer zelf wel behoefte zou hebben aan het onderricht, dat op onze lagere scholen gegeven wordt. Ik behoef hier niets meer bij te voegen. Alleen leg ik de betuiging af van mijne onbekendheid met hetgeen in werkelijkheid het onderwijs in Indië is en druk den wensch uit dat deze vergadering moge strekken om ons omtrent den toestand van het zoogenaamde onderwijs in te lichten.

De heer *de Serière.* Nu de heer Viruly mij heeft opgeroepen moet ook ik verklaren, wat hij omtrent zich zelven gezegd heeft. Ik weet ook niet met volkomen juistheid wat de tegenwoordige toestand is van het onderwijs voor inlanders. Ik weet wel, dat er, vooral in de laatste jaren, vele scholen zijn geopend en er nu ook een inspekteur voor het onderwijs is benoemd, maar daarom durf ik mij omtrent den tegenwoordigen toestand van het onderwijs nog niet met zekerheid uitlaten. Toen ik in Indië was bestonden er voorzoover ik weet geen scholen. Alleen in Krawang vond men eene school, opgericht door den heer Valk, waar een zekere heer Kroesen, een kommies, les gaf en kinderen van hoofden en verder ook zij die er lust in hadden, Maleisch leerden schrijven met romeinsche karakters. Daartoe bepaalde zich het onderricht. Van elementair onderwijs, dat een kind noodig heeft om later in verschillende betrekkingen met vrucht werkzaam te wezen, heb ik nooit

iets gezien. Daarom heb ik mij toen ter tijd ook beijverd om scholen op te richten. Maar, zoo als de heer Viruly terecht heeft gezegd, de pogingen, die toen reeds in het werk werden gesteld om den inlander althans eenige ontwikkeling deelachtig te doen worden, heb ik niet bekroond mogen zien. Niettemin heeft de inlander een eigenaardigen aanleg voor onderwijs. Ik zou daarvan zeer vele voorbeelden kunnen noemen. Dikwijls heb ik inlanders ontmoet die het onder anderen in het schrijven en rekenen zeer ver brachten. De regenten van Toeban, Bodjonegoro, Rembang, Krawang en vele anderen, zelfs distriktshoofden, schreven zoo vlug en mooi, dat men hun schrift in lijstjes zou zetten. Ik geloof dus, dat zoo de inlanders geregeld en oordeelkundig onderwijs kregen, men niet langer in twijfel zou verkeeren omtrent hunne groote vatbaarheid.

Op dit oogenblik hebben wij iemand in ons midden, ik bedoel den heer Harthoorn, die, beter dan iemand wellicht, met den tegenwoordigen toestand van het onderwijs der bevolking in Indië bekend is. Ik hoop dat hij ons zal bevoordeelen met de kennis die hij in Indië heeft opgedaan.

De heer *Harthoorn.* Niet gewoon in vergaderingen als deze het woord te voeren, voldoe ik met huivering aan de tot mij gerichte uitnoodiging. Het is in het algemeen waar, dat van het onderwijs onder den inlander niet veel te zeggen valt. Er is nog weinig voor gedaan, ofschoon ik zeggen moet, dat het zeer dikwijls beproefd is er iets voor te doen, maar altijd met ongelukkigen uitslag.

Men kan het onderwijs onder den inlander van verschillende zijden beschouwen. Men kan letten op de personen, die dat onderwijs geven. Het gaat uit van de inlanders zelven en van Europeanen. Men kan ook het oog vestigen op het karakter van dat onderwijs en dan is het weder in tweeërlei soort te splitsen: namelijk het kerkelijk en maatschappelijk onderwijs, het eerste weder verdeeld in mohammedaansch en christelijk onderwijs. Het mohammedaansch-kerkelijk onderwijs is vooral op Java het meest ontwikkeld. Men heeft daar drieërlei soort van scholen: namelijk de gewone dorpsschool, de school van den hadji en de bekende santri- of priesterschool. Ik zal daarover niet in bijzonderheden treden. Het kerkelijk onderwijs, van wege Europeanen gegeven, is in het wezen der zaak overal gelijk. Ik heb het beschreven in mijn boekje: *De Evangelische zending en Oost-Java.* Op Amboina en in de Minahassa (op Celebes) bestaan twee kweekscholen voor onderwijzers; zij zijn uitgegaan van het zendelinggenootschap, maar in overeenstemming met de regering daargesteld, ten einde het onderwijs te verbeteren.

Het kerkelijk onderwijs in de Molukken is reeds drie honderd jaren oud. Merkwaardig is het, dat achtereenvolgens in al dien tijd alle pogingen door de regering zijn aangewend om dat onderwijs populair te maken. De wet der schoolplichtigheid is daar toegepast. Men heeft die nu eens gestreng gehandhaafd, dan weder slap toegepast; ter naauwernood liet men de banden slapper hangen, of de bevolking weigerde langer onderwijs te ontvangen. De Portugeezen voerden het onderwijs in; ik meen dat in 1650 of 1660, ik kan mij in het jaartal vergissen, voor het eerst dertien scholen werden opgericht. Al spoedig klom het getal in de Molukken tot dertig. De inlanders moesten ter schole

gaan. Toen wij de Portugeezen verdreven hadden, achtten wij het niet staatkundig schooldwang aan te wenden; wij wilden aanvankelijk trachten de genegenheid van de inlanders te winnen en dus vrijheid laten. Men ruimde scholen op of liet de zaken zooals zij waren. Maar toen de admiraal Matelief Ambon tot het middelpunt van onze vestiging besloot te maken, en daar zooveel mogelijk hollandsche toestanden wilde invoeren, kwam hij op het denkbeeld daar scholen te vestigen en de nederduitsche taal in te voeren. Om dat te verwezenlijken, wilde hij de bevolking niet direkt dwingen van de scholen gebruik te maken, maar hij liet zich verzoeken scholen op te richten. Toen de inlanders begrepen, dat zij, om scholen verzoekende, het europeesch bestuur genoegen deden, kwamen zij er om vragen. Er waren geene schoolmeesters aanwezig en men had geen tijd om ze te ontbieden, zoodat de admiraal een scheepsdoktor tot onderwijzer benoemde, waarvoor hij 4 à 5 realen per maand ontving. Het ging natuurlijk zeer ellendig met die scholen. Eerst kwamen de kinderen, maar later bleven zij weg. Er kwamen echter onderwijzers uit Nederland en toen deed men al het mogelijke om de kinderen tot schoolgaan te bewegen. Het gelukte niet. Daar men geen dwang wilde aanwenden, kwam men op de gedachte aan de ouders der kinderen, die ter school gingen, een pond rijst daags te geven. Toen kwamen de leerlingen bij de vleet en van daar de bekende benaming van rijst-christenen van Ambon. Men voedde de hoop, dat zoo de kinderen de vruchten van het onderwijs eenmaal hadden genoten, zij van zelf ter school zouden komen. Intusschen kon men de rijstuitdeeling niet algemeen maken en men bedacht iets anders. Tot nog toe had men het schoolgaan beloond. Nu besloot men voor het nietschoolgaan te laten betalen en zoo werd boete bepaald voor het wegblijven van de kinderen.

Die scholen namen langzamerhand in omvang toe en door gestrenge handhaving van de schoolplichtigheid waren zij goed bezet. Maar de tegenzin tegen het onderwijs was zoo groot, dat men de schoolwet langzamerhand ongebruikt moest laten. De wet werd nu en dan weder toegepast en zoo sukkelde de school voort.

Onder het engelsch tusschenbestuur werd het schoolgaan geheel vrijgesteld en liet men er zich niet aan gelegen liggen. Bij het herstel van het nederlandsche gezag in de Molukken wenschte men niets liever dan zoo spoedig mogelijk alle scholen hersteld te zien. In korten tijd waren alle vroegere scholen heropend en nieuwe werden opgericht, terwijl men degenen die niet opkwamen op verschillende wijzen strafte.

Nu had men leerlingen. Maar men zag in, dat het schoolgaan niets te beteekenen had, als men geene goede onderwijzers had. Men moest wel nemen, wat men vond en zij, die onderwijs gaven, hadden hier of daar wat lezen en schrijven geleerd en kenden eenige vragen uit den katechismus. Men beproefde nu verschillende middelen om goede onderwijzers te krijgen. Dit leidde tot de oprichting van eene kweekschool te Amboina en later ook eene in de Minahassa op Celebes. Nu is het bekend, dat in de Molukken de betrekking van predikant en die van onderwijzer door één persoon werden vervuld, zoodat op de kweekscholen onderwijzers-predikanten werden gevormd. De kweekelingen komen voor drie jaren op de school. Als zij daar komen, weten

zij weinig of niets en binnen dien tijd moeten zij alles leeren wat zij moeten kennen, zoowel de elementaire vakken als het zamenstellen van preeken. Derhalve kan van dat onderwijs niets te recht komen, want de onderwijzer moet in zoo korten tijd ingewijd worden in al de geheimen van de theologie, de bijbelboeken, dogmatiek, exegese en meer, benevens de vakken van het onderwijs. Wat geheugenwerk betreft, maakt de inlander spoedig groote vorderingen; hetgeen de onderwijzer hem leert, geeft hij terug en zoo schijnt het dat hij goed geleerd heeft. Maar het gaat er even snel weder uit. Men leest echter veel van de groote vorderingen, die de kweekelingen op de kweekschool maken.

In de mededeelingen treffen wij aan, en dat is inzonderheid van de Minahassa van Menado medegedeeld, dat de inlanders uit eigen beweging scholen bouwden en om onderwijzers vroegen, woningen voor hen oprichtten en de schoolmeubelen leverden. Dit zouden natuurlijk zoovele bewijzen van belangstelling in het onderwijs zijn. Maar hoe het eigenlijk met die scholen gesteld is, dit bleek zeer duidelijk in 1860. Toen kwam daar de resident Bosch, die met dat onderwijs zoo niet ingenomen was. De scholen waren een kruis voor ouders en kinderen en men wilde er niets mede te doen hebben. Wat was er van de zaak? De resident Jansen was, gelijk bekend is, een ernstig voorstander van beschaving van den inlander. Toen dat bekend was en de bevolking begreep, dat zij zich op geene betere wijze aangenaam bij het bestuur kon maken, dan wanneer zij om schoolmeesters vroeg, deed zij dit. De schoolgebouwen, die er ellendig uitzagen, werden wat verbeterd of nieuwe totstandgebracht, die niet beter dan de oude waren. Zoo vertoonden de scholen iets naar buiten, maar van binnen was er eigenlijk niets. De grond, waarom men nu meer werk van de school maakte, was nog deze: in 1846 ongeveer was tusschen de zendelingen en den resident een groot verschil ontstaan. De resident wilde dat de laag-maleische bijbel gebruikt werd en de zendelingen gebruikten den hoog-maleischen bijbel. Hij wilde ook dat men op de school niets leerde dan de gewone vakken van lager onderwijs: lezen, schrijven en rekenen en dat het godsdienstig onderwijs naar de katechisatie werd verwezen. Bovendiën ontstond er verschil over de viering van de inlandsche feesten. Alle inlandsche feesten hangen met de godsdienst zamen. De zendelingen hadden de viering daarvan verboden; maar de resident had daartegen bezwaren. De spanning tusschen het bestuur en de zendelingen werkte natuurlijk op het onderwijs terug, totdat dominé van Rhijn, inspekteur van het Nederlandsche zendeling-genootschap, den goeverneur-generaal Rochussen wist te bewegen een resident te benoemen, die de zending genegen was. Dit gebeurde. Toen het bekend werd, dat de Groote Heer in het belang van de zendelingen had beslist, zoodat het bleek, dat het goevernement voor de oprichting van scholen was, kwamen de scholen weder in het leven. Maar dat de inlanders daarop toch niet gesteld waren, blijkt duidelijk uit de omstandigheid, dat er geene kinderen op de scholen kwamen zonder gestrenge toepassing van de wet der schoolplichtigheid, zoodat ook in den laatsten tijd de zendelingen het onbewimpeld hebben erkend, dat de school zonder de wet der schoolplichtigheid het niet stellen kan. Inderdaad, indien dwang ontbrak zou de school geheel ledig staan.

Heeft nu de godsdienstige school moeite om leerlingen te verkrijgen, met

de maatschappelijke school, die van het goevernement, is het veelal niet beter gesteld. Het maatschappelijk onderwijs in Indië kan men ook verdeelen in twee groepen. Men heeft partikulier en openbaar onderwijs. Te Batavia en te Buitenzorg, ook op enkele hoofdplaatsen op Java, bestaat geene openbare school.

Te Batavia en te Buitenzorg heeft het goevernement de meeste ambtenaren noodig, die met de pen weten om te gaan. Te Batavia wonen nu een 50-tal inlandsche meesters, die te zamen ongeveer 5000 leerlingen hebben. Nu vormen die inlandsche meesters genoeg jongelieden, die lezen en schrijven kunnen. Daarom achtte het goevernement het totdusverre niet noodig te Batavia en te Buitenzorg scholen op te richten. Daaruit kan men nagenoeg met zekerheid besluiten dat, zoo in andere gewesten op Java scholen door de regering voor den inlander zijn opgericht, aan die openbare school geene meerdere waarde kan worden toegekend dan aan de partikuliere scholen te Batavia, want anders zou het goevernement ook op de hoofdplaats scholen oprichten, teneinde daarvan betere vruchten te plukken, en betere mindere ambtenaren te verkrijgen.

Het onderwijs op de partikuliere scholen is ellendig. De kinderen leeren lezen, maar werktuigelijk; zij leeren schrijven en verder optellen en aftrekken; daarbij echter blijft het. Jammer dat het er op de openbare scholen niet beter uitziet! Het getal kinderen, dat het onderwijs geniet, is niet groot. Het getal scholieren is ruim 1900, zooals ik in het regeringsverslag van 1862 lees; maar het zou spoedig tot 100 wegsmelten, wanneer het goevernement of de ambtenaren zich geene moeite gaven om leerlingen te krijgen. Men behoeft de verslagen van het onderwijs slechts aandachtig te lezen om de overtuiging te krijgen, dat de inlander niet veel aan onderwijs hecht. De kinderen komen, omdat men ze niet durft laten wegblijven. De geschiedenis van de scholen maakt dit al weder duidelijk.

De eerste scholen werden op Java door Daendels opgericht. Hij verplichtte namelijk de regenten scholen op te richten. Op die scholen, op kantoren in het binnenland, werd hier en daar door een klerk aan eenige inlanders onderwijs gegeven in lezen en schrijven; verder werd daar een en ander geleerd, wat tot de mohammedaansche godsdienst, zeden en gewoonten betrekking had. Bij het herstel van ons gezag, in 1816, begreep de regering, dat zij de zaak van het onderwijs ter hand moest nemen. De regering vatte het voornemen op het onderwijs op goeden voet te brengen. In 1823 werden alle residenten uitgenoodigd te dienen van konsideratie en advies over den toestand en de behoeften van het onderwijs. Toen werden ook scholen opgericht te Pasoeroean, Krawang en Tjandjoer, maar zij vervielen kort daarna, omdat het goevernement er geen belang meer in scheen te stellen. De opinie ten gunste van het onderwijs was toch alras weder veranderd en een resident, die voorstellen deed om eene school op te richten, kreeg ten antwoord: „dat het goevernement geen belang stelde in schrijven door den Javaan." In 1830 bestond op Java dan ook letterlijk niets meer, dat naar onderwijs zweemde. Toen begonnen het Bijbelgenootschap en de Maatschappij tot nut van 't algemeen de zaak zeer ernstig ter harte te nemen. De heer Gericke deed zijne bekende voorstellen ten behoeve van het inlandsch onderwijs en in 1848 werd door het goevernement besloten tot oprichting van de kweekschool te

Solo. Men poogt daar ontwikkelend onderwijs te geven. De onderwijzers, die daar gevormd worden, ontvangen onderricht in de geheele rekenkunde, behalve de logarithmen. Ook taalkunde is daar onder de leervakken opgenomen. Een en ander wordt aan aardrijkskunde gedaan. Maar dit neemt niet weg, dat, naar mijne meening, de toestand van het onderwijs nog geheel en al onbevredigend is.

In 1848 verantwoordde de toenmalige minister van koloniën zich tegen het verwijt, dat tot nog toe niets voor het onderwijs was gedaan, door te zeggen: dat de kennis van de inlandsche talen nog te gering was om elementaire schoolboekjes te kunnen zamenstellen, maar door het licht, dat uit de Delftsche akademie over de inlandsche talen zou opgaan, zou dit nu kunnen gebeuren. Hoezeer intusschen na dien tijd schoolboekjes zijn opgesteld, heeft de regering toch de verklaring moeten afleggen, dat de Javaan in al die boekjes geen behagen schept. In 1857 zeide het goevernement, dat de schoolboekjes, door Westerlingen opgesteld naar hollandsche modellen, niet geschikt waren voor het Oosten, en nu werd de vraag gedaan: of het dan niet nuttig was uit Oostersche schrijvers zulke boekjes voor den Javaan zamen te stellen. Eene kommissie van geleerde heeren werd daarover geraadpleegd. Zij raadde aan voor schoolgebruik geschikte stukken uit de nationale letterkunde te zamen te brengen. Daargelaten de vraag of er een nationale letterkunde bestaat, hetgeen ik niet geloof, zoo meen ik toch, dat wij voorzeker kunnen aannemen, dat in die geschriften weinig zal te vinden zijn, hetgeen voor de school werkelijk dienstig is. Het feit is intusschen daardoor uitgemaakt, dat men geene geschikte schoolboekjes heeft kunnen krijgen, en waar deze niet aan de behoeften voldoen, waar ze schaars en onvoldoende zijn, moet het onderwijs slecht zijn.

Dit springt nog meer in het oog, wanneer men bedenkt, dat als de onderwijzers de kweekschool te Solo verlaten, zij dadelijk zonder eenige praktische voorbereiding van beteekenis, aan het hoofd van eene school worden geplaatst. Wat zou er hier te lande van het onderwijs te recht komen, indien de onderwijzers na een driejarig verblijf op een instituut, aan het hoofd van scholen werden geplaatst?

In 1851 deed de regering aan de residenten verstaan, dat scholen niet langer achterwege mogten blijven. De residenten spraken met de regenten en dezen met de mindere hoofden. De mededeeling ging rond, dat het wenschelijk was, dat er scholen kwamen; dat dit bevorderlijk zou zijn aan de welvaart van de dessa's en dat het aangenaam zou wezen aan het goevernement. Er kwamen nu scholen. Maar de onderwijzers die aan het hoofd stonden, hadden hunne benoeming daaraan te danken, dat zij wat konden lezen of schrijven. Nu komt een kweekeling van de school te Solo later aan het hoofd. Maar het is niet te verwachten, dat hij, die drie jaren te Solo is geweest, dat heldere inzicht, die zelfstandigheid en dien moed zal bezitten om de school, met gebrekkige leermiddelen, zoo in te richten, als die wezen moet. Gesteld, dat een onderwijzer hier te lande geene andere opleiding had verkregen dan op de lagere school, zoodat hij slechts lezen en schrijven kan, maar vervolgens drie jaren op eene normaalschool kwam en eindelijk van daar onmiddellijk aan het hoofd van eene slecht ingerichte school gesteld werd, waar hij alles in orde

moest brengen, zou daarvan veel terecht komen? Op Java is dat nog veel minder te verwachten, omdat de onderwijzer aldaar de middelen mist om zich zelf verder te ontwikkelen. Hij heeft geene boeken tot eigen studie en al had hij die, het is zeer twijfelachtig, of hij er een goed gebruik van zou weten te maken. En al kon hij het, waarom zou hij het dan nog doen? Het geeft hem niets of zijn onderwijs slecht of goed is. De inlandsche schoolmeester, eenmaal aan het hoofd van eene school geplaatst, krijgt in geen geval een penning hooger traktement; eene hoogere plaats kan hij evenmin bekomen en nog minder een hoogeren rang. Waarom zou de man zich inspannen? Om de positie van den onderwijzer zoo ongunstig mogelijk te maken, kent men hem geen rang of stand toe. Na de oprichting van de kweekschool te Solo kwam de vraag op, met welken rang de onderwijzers zouden gelijk te stellen zijn. De hoofdonderwijzer van de kweekschool werd daarover gehoord en het advies was, dat zij geen pajong zouden krijgen en evenmin rang of titel. Dit geschiedde zeker om de onderwijzers in nederigheid te oefenen; maar het springt in het oog, dat zij daardoor alle aanzien en invloed missen.

Nu een woord over de bevattelijkheid van de inlanders. Daarover wordt zeer verschillend geoordeeld. Wij weten dat sommigen de inlanders beschouwen als eene soort van apen, die niets kunnen leeren; anderen kennen aan den inlander eene hooge mate van bevattelijkheid toe. Als men bijv. den heer Bleeker hoort, dan zou men op Java alom ten spoedigste lagere scholen moeten oprichten, daarnaast middelbare scholen stellen en spoedig ook hooge scholen. De Javaan heeft, zeggen sommigen, veel aanleg, en zij voeren tot bewijs aan dat hij goed teekent, in het rekenen somtijds een meester is en in mechanische vakken uitmunt. Dat wordt niet alleen beweerd door leeken in het vak van onderwijs, maar zelfs de hoofdonderwijzer op de kweekschool te Soerakarta schrijft met zeer veel welbehagen, dat zijne kweekelingen de geheele rekenkunde doorwerken tot de leer der evenredigheden met al hare verschillende toepassingen. Zoo spreekt men ook op Ambon van de school van Roskott en zoo zegt Graafland van zijne school in de Minahassa. Als men de verslagen raadpleegt, dan komt men tot het denkbeeld, dat de inlander voor groote ontwikkeling vatbaar is, ja, men is verwonderd over mededeelingen als deze, dat in 1856 te Samarang eene school geopend werd en dat de inlanders in 1858 daar in de hoogste klasse reeds bezig waren algebra te leeren! Met het grootste genoegen zou men de kinderen in Nederland het zoo ver zien brengen.

Wat is nu de werkelijkheid? Men moet bij al dat schoone erkennen, dat het niet gaat met het rekenen uit het hoofd. Waarom niet? Dat kost inspanning. Zoodra men eene verklaring vraagt, die nadenken eischt, vervallen de groote vorderingen. Waar het op bloot geheugenwerk aankomt, gaat alles goed; maar als eigen oordeel te pas komt, ziet het er ellendig uit. Hoe is dit te rijmen? Een goed geheugen onthoudt alles en deinst zelfs voor geene algebraïsche formule terug. Zoolang het cijferen op de lei geldt en de sommen in hetzelfde kader vallen, werkt de Javaan die netjes uit, als hij er eenmaal den slag van heeft. Maar hij begrijpt de zaak niet. En dit valt niet zeer spoedig in het oog. Vooreerst is de inlandsche taal op het gebied van het onderwijs nog niet zeer ontwikkeld. Men heeft moeite de noodige uitdrukkin-

gen te vinden en de woorden op deze of gene wijze te verbinden, zoodat de onderwijzer, als hij het eindelijk zoover gebracht heeft, dat hij zijne gedachte tamelijk wel weet uit te drukken, stereotiep heden de woorden gebruikt, die hij gisteren bezigde. Al wilde hij variatiën maken, de taal zelve is niet rijk op dat punt. De scholier hoort dus dikwijls hetzelfde en daarom prent hij dat in zijn geheugen; de onderwijzer, die hem machinaal ziet werken, meent dat men hem begrepen heeft; maar dat is niet het geval.

Dat dit niet enkel een individuëel denkbeeld is blijkt uit de feiten. Hadden zij het rekenen begrepen, dan moest het rekenen uit het hoofd geene moeilijkheid opleveren en dan moesten de onderwijzers te Solo zich verwonderen dat de inlanders de voorstellen niet konden verklaren, die zij op het bord uitwerkten. Maar hieruit blijkt juist dat bij den inlander alles slechts geheugenwerk is, terwijl het begrip ontbreekt. Schrijven doet de inlander goed. Veelal schreef hij beter dan ik. Het was zeer gemakkelijk om hem zoover te brengen. Ik zorgde slechts dat ik goed schrift had, dat ik hem gaf om na te schrijven, wat hij altijd zeer netjes deed.

Ware de vatbaarheid van den Javaan zoo groot als sommigen zich misschien wel voorstellen, dan zou ook de omgang van ontwikkelde volken met den inlander op laatstgenoemde meer invloed hebben gehad. Sedert eeuwen staan Chineezen, Europeanen, Hindoes en Arabieren met den inlander in betrekking en al wat hij gedurende dien omgang geleerd heeft, is namaken wat men hem voordoet, maar ook niets meer. Wij moeten dus van de plannen voor het inlandsch onderwijs — die wij zeer moeten toejuichen en krachtig ondersteunen — ons geene te groote illusie maken om geene teleurstelling te ondervinden. Is hier in Europa, in eene beschaafde maatschappij, het onderwijs slechts langzaam in omvang toegenomen, men kan zeker zijn dat het in Indië onder onbeschaafden nog veel langzamer gaan zal.

Geldt dit van Java, het is in niet mindere mate van toepassing op de buitenbezittingen. Op Java vindt men nog eene goede kweekschool. Zoo staan aan de school te Solo nog wetenschappelijke mannen aan het hoofd, maar op Sumatra is o. a. het onderwijs, dat op Fort de Kock gegeven wordt, overgelaten aan een Arabier. Is het onderwijs dat op de kweekschool op Java gegeven wordt nog iets meer dan africhten, op Sumatra is dit niet het geval. De man, die daar aan het hoofd van de school staat, heeft niet het minste begrip van onderwijs. Het eenige wat men doet is africhten.

Vraagt men nu welke zijn de hoofdgebreken van het onderwijs, dan zou men die aldus kunnen opgeven.

Het onderwijs is onethnologisch. Toen men vroeger iets voor het onderwijs doen wilde heeft men de zaak te veel in het afgetrokkene beschouwd. Men wilde scholen oprichten zonder te vragen: hoe moeten die scholen ingericht worden voor de behoefte van den inlander. Voor de maatregelen, die men tot verbetering van het onderwijs nemen wilde, heeft men aan niets anders gedacht dan om de school, die hier gevonden werd naar ginds over te plaatsen en de schoolboeken, die men hier gebruikt, in de inlandsche talen over te brengen. Men wilde de uitkomsten van onze beschaving in populairen vorm aan den inlander mededeelen zonder te vragen of die ook pasten voor den graad van ontwikkeling van onbeschaafden. Dit kon geene goede uitkomst geven; van

daar ook de totale mislukking. De schoolboeken, die men hier gebruikt, heeft men niet in de inlandsche talen kunnen overbrengen. Dit bewijst al dadelijk dat het onderwijs, dat men den inlander geven wilde, voor hem niet paste, want ware het onderwijs ingericht naar zijne behoefte dan had men ook de schoolboeken kunnen vervaardigen, die voor hem noodig zijn.

Hieraan scharen zich ook nog andere gebreken.

Men heeft onder anderen in de Molukken eene vereeniging daargesteld tusschen kerkelijk en maatschappelijk onderwijs. Het zou juist noodig zijn dat kerkelijk en maatschappelijk onderwijs gescheiden werd.

Ook eene andere scheiding is noodig. Men heeft namelijk vereenigd lager onderwijs en 's landsdienst-onderwijs. Men wilde een onderwijs speciaal ingericht voor 's lands dienst. Maar dit druischt in tegen alle gezonde begrippen van onderwijs. Met het onderwijs moet men beoogen eene ontwikkeling van de verstandelijke vermogens in het algemeen en dit vervalt geheel zoodra men enkel het oog slaat op de toekomstige bestemming. Men zou dus dadelijk eene scheiding moeten daarstellen en aan het onderwijs niet verbinden eene vorming voor 's lands dienst. Dit kan voor de regering geen bezwaar opleveren, want zoodra de inlander voldoend lager onderwijs genoten heeft, en hij komt vervolgens op het kantoor, dan zal hij spoedig den briefstijl wel leeren.

Verder zal het ook noodig zijn dat de onderwijzersstand in beter aanzien worde gebracht. Thans heeft de onderwijzer geen rang hoegenaamd.

Eindelijk verdient het ook aandacht dat, zoodra een onderwijzer de kweekschool verlaat en aan het hoofd van eene inlandsche school geplaatst wordt, hij van alle regtstreeks door Nederlanders uitgeoefend toezicht ontslagen is. Het toezicht over de scholen wordt in der daad alleen uitgeoefend door de regenten. Dit is voorzeker weinig geschikt om door het onderwijs bij den inlander gehechtheid aan Nederland aan te kweeken.

De heer *Godon*. Ik moet een punt releveren uit de rede van den heer Harthoorn ten opzichte van het onderwijs op Sumatra. Hij heeft gezegd dat het onderwijs te Fort de Kock door een Arabier gegeven wordt; dit is onjuist. Die school telde, toen ik Sumatra's Westkust verliet, 44 leerlingen. Wat het onderwijs betreft, dat daar gegeven werd, het kwam mij wel voor dat de leerlingen wat afgericht werden, maar zij leerden toch ook zaken die hun later te pas konden komen.

Wat de heer Harthoorn gezegd heeft omtrent het onderwijs onder de Batta's moet ik geheel tegenspreken. Daarvan heb ik goede resultaten gezien. Dat onderwijs bepaalde zich ook niet enkel tot lezen en schrijven, terwijl de leerlingen in het algemeen zeer goede vorderingen maakten. Twee jongens heb ik, tijdens ik op Sumatra was, naar Batavia gezonden om door den heer Bleeker aan de klinische school onderwezen te worden. Zij hebben daar eene goede opleiding ontvangen.

Wat de vatbaarheid van den inlander betreft, zij het mij vergund mede te deelen dat ik een battaschen jongen naar Europa heb medegenomen. Hij kon niets dan schrijven met hollandsche karakters en had ook wel rekenen geleerd, maar dat was zeer gebrekkig. Bij mijne komst in het land heb ik

hem eerst te Vreeswijk, later te Arnhem school laten gaan. Van den heer Groen ontving hij onderwijs in de christelijke godsdienst. Toen het bepaald was dat ik niet meer naar Indië terug zou gaan en het voor mij wel wat duur was dien jongen te onderhouden, heb ik, ook op aanraden van professor Millies, den minister Rochussen over dien jongen geschreven, die met bereidvaardigheid zich het lot van dien inlander heeft aangetrokken. Hij werd geplaatst bij den heer Hekker te Amsterdam, waar hij twee jaren bleef en vervolgens zijn examen als onderwijzer heeft gedaan. Hij schreef eene goede hand, kende behalve de hollandsche taal, ook wat natuurkunde en geschiedenis. Na zijn examen is hij naar Indië teruggekeerd en daar geplaatst aan het hoofd van eene school in de Battalanden. Toen de goeverneur van Sumatra's Westkust dien jongen zag en bemerkte wat hij hier had geleerd, verklaarde hij het te betreuren dat niet meer van die Battasche jongens naar Europa werden gezonden om daar hunne opleiding te ontvangen. Ik ben het dus geenszins eens met den heer Harthoorn dat op de vatbaarheid van den inlander niet veel te roemen is.

De heer *Harthoorn.* Ik moet al dadelijk eene vergissing herstellen, waaraan ik mij heb schuldig gemaakt. Aan het hoofd van de school te Fort de Kock staat niet een Arabier maar een Maleijer. Die Maleijer heeft evenwel geen het minste begrip van onderwijs. Dit blijkt duidelijk uit de officiëele verslagen. De kweekschool is geopend in 1856. In het eerste officiëele verslag van die school wordt medegedeeld waarmede de onderwijzer de kweekelingen gedurende de vier eerste maanden heeft bezig gehouden. In de eerste maand bijv. leerden zij aardrijkskunde; in de tweede geschiedenis; in de derde wat anders en zoo in elke maand een afzonderlijk vak van onderwijs. Mij dunkt, iemand die zoo het onderwijs inricht, begrijpt het niet. Daarenboven staat geen Nederlander in eenige de minste zedelijke betrekking tot de onderwijzers.

Wat betreft den aanleg en de vatbaarheid van den inlander, ontken ik geenszins dat zij die bezitten. Ook wil ik gaarne toestemmen dat wanneer men den inlander naar Europa brengt, dit zeer gunstig werkt op zijne ontwikkeling.

Het doet mij genoegen van den heer Godon gunstige berichten te vernemen omtrent het onderwijs onder de Batta's. Men moet evenwel voorzichtig zijn in zijne voorstellingen omtrent de vruchten van het onderwijs. Men kan zich daarin toch zeer vergissen. Vergelijkt men onder anderen de eerste en de latere verslagen omtrent de kweekschool te Solo, dan blijkt daaruit dat de onderwijzer in de eerste jaren meer vruchten zag dan in de latere. En hoe moet men dit verklaren? Alleen aan deze omstandigheid dat de onderwijzer in de latere jaren meer ondervinding heeft opgedaan en beter in de gelegenheid is geweest schijn en wezen te onderscheiden.

De heer *Bachiene.* Met belangstelling heb ik aangehoord wat de heer Harthoorn ons heeft medegedeeld. Die mededeelingen waren evenwel niet zeer bemoedigend. Lang zou het nog duren voor het onderwijs bij den inlander ingang gevonden heeft, en op een goeden voet is geregeld. Vooral schijnt er gebrek te bestaan aan goede en doelmatige leermiddelen, bepaaldelijk school-

boeken. De heer Harthoorn wanhoopt eenigermate dat spoedig in dat gebrek zal voorzien worden. Ik meende evenwel mede verstaan te hebben dat eene goevernements-kommissie bezig is doelmatige schoolboeken voor inlanders op te stellen. Nu zou ik van den heer Harthoorn wel willen vernemen of, indien ook die kommissie te veel Westersche schoolboeken raadpleegt, er naar zijne meening geen ander middel is om in het gebrek te voorzien. Ik geloof toch dat het zeer wenschelijk is, om het onderwijs zoo aangenaam en praktisch mogelijk te maken voor de jeugd, waardoor ook de ouders er meer belang in zouden stellen.

In de tweede plaats veroorloof ik mij aan den heer Harthoorn te vragen of het, in afwijking met het gevoelen van den heer Bleeker, zijne meening zou wezen, dat in het algemeen aan den inlander het Hollandsch niet moet of kan onderwezen worden. Wanneer het mogelijk was zou het toch voor ons, Nederlanders, zeer wenschelijk zijn. Mogt het niet algemeen op de inlandsche scholen kunnen geschieden, dan zou het misschien overweging verdienen of het toch niet zou kunnen plaats vinden op die scholen, die meer bepaald voor de opleiding van inlanders voor hoogere maatschappelijke betrekkingen bestemd zijn. Indien mijne herinnering juist is, dan meen ik ergens gelezen te hebben dat vroeger door de inlanders het Portugeesch aangeleerd werd en dat zij daarmede vrij gemeenzaam waren. Is het vroeger met het Portugeesch gelukt, dan zou men misschien thans ook kunnen beproeven het Hollandsch ingang te doen vinden. Ik zou gaarne vernemen van den heer Harthoorn of er naar zijne meening geen middel zou zijn het Hollandsch leeren te bevorderen.

De heer *Harthoorn*. Een woord ter beantwoording van de beide vragen van den heer Bachiene.

Hoe zal men aan schoolboeken komen? De kommissie, waarop de heer Bachiene het oog had, is in 1858 bijeengekomen om uit Oostersche schrijvers schoolboeken zamen te stellen. Die kommissie heeft toen verklaard dat het mogelijk was uit de nationale letterkunde schoolboeken, geschikt voor den inlander, te vervaardigen. Ik wanhoop evenwel dat uit de zoogenaamde nationale letterkunde een boek, geschikt voor het inlandsch onderwijs, gelijk wij dat bedoelen, zamen te stellen is. Ik zeg: zoogenaamde nationale letterkunde, omdat het mij waarschijnlijk voorkomt dat er geene letterkunde is en dat hetgeen wij nu nog hebben beschouwd als de letterkunde van Javanen en Maleijers niets anders is dan de letterkunde van Javaansche en Maleische Hindoes. Langs dien weg zullen wij dus de gewenschte schoolboeken wel niet erlangen.

Hoe zal men er dan toe geraken? Naar mijn inzien zullen wij eerst dan den goeden weg betreden, wanneer wij trachten een onderwijs te verkrijgen voor Javanen en Maleijers. Dat wil zeggen, dat wij niet onze schoolboeken naar Indië overbrengen, niet onze schoolboeken vertalen in de inlandsche talen, maar dat wij er overbrengen de gezonde pedagogische beginselen van ons onderwijs; dat de schoolboeken, die men in Indië gebruiken zal, zullen behandelen zaken en omstandigheden, die men daar ziet en binnen het begrip van den inlander vallen. Ik verwacht dus de toekomst van het onderwijs alleen daarvan dat Nederland genoegzame belangstelling zal betoonen

voor de volken van Indië; dat men zich in de geestesgesteldheid van de inlanders weet te verplaatsen en schoolboeken weet te vervaardigen geheel en al berekend voor het karakter en den graad van ontwikkeling van den inlander. Derhalve, geen overplanten van onze scholen naar Indië, maar scheppen van onderwijs in inlandschen geest.

Wat de vraag betreft omtrent het aanleeren van de Hollandsche taal, het spijt mij, daarvan koester ik geene zoo groote verwachting als sommigen. Ik geloof dat de inlander, met uitzondering van degenen, die eenigen tijd hier te lande vertoeven, over het algemeen het Hollandsch niet leeren kan. Men moet hier natuurlijk onderscheiden. Ik geloof wel dat de inlander zooveel Hollandsch kan leeren als hij voor het dagelijksch gebruik noodig heeft, zooals ook de Europeanen het Maleisch kennen; maar dat de inlander zooveel Hollandsch kan leeren dat zijn verstand daardoor ontwikkeld wordt, dat hij de hollandsche boeken met vrucht kan lezen en verstaan, dit betwijfel ik. Ik heb daarvoor tweeërlei grond.

Vooreerst een historischen grond. In vroegere eeuwen heeft men allerlei pogingen aangewend om het hollandsch onderwijs op Ambon, Ceylon en elders in te voeren en algemeen te maken. Op Ceylon heeft men die pogingen voortgezet tot op het einde der 18e eeuw. Men ging toen zelfs zoover dat men eene publikatie uitvaardigde, waarbij bevolen werd dat slaven, die het Hollandsch niet konden spreken, het haar zou worden afgeknipt; dat zij geen vrijbrief konden verkrijgen en dat ook inlandsche vrouwen, die het Hollandsch niet machtig waren, met Europeanen niet mogten trouwen. Men heeft vervolgens scholen opgerigt, waar men europeesche en inlandsche kinderen te zamen bracht om het Hollandsch te leeren. Op Ceylon onder anderen had men eene kweekschool, waar Europeanen, Malabaren, Ceyloneezen en anderen vereenigd waren, bepaaldelijk met het oog op het aanleeren der hollandsche taal. Maar dat alles is mislukt. Men zou misschien kunnen vragen: lag dit ook aan het onderwijs, terwijl men in Japan betere resultaten erlangd heeft?

Niet alleen uit een historisch, maar ook uit een taalkundig oogpunt twijfel ik aan eene meerdere verspreiding van de Hollandsche taal onder de Inlandsche bevolking. Het karakter van onze taal en dat van de inlandsche verschillen zeer veel. Verbuiging of vervoeging vindt men in de inlandsche taal niet. Woorden voor algemeene begrippen ontbreken geheel. Zoo heeft men bijv. geen woord voor *dragen* in het algemeen, maar voor iedere bijzondere wijze van dragen een bijzonder woord. Dit alles is evenwel geene toevallige omstandigheid. De taal is de uitdrukking van den geest en het karakter van het volk. Daarom zijn ook de europeesche talen veel hooger ontwikkeld dan de inlandsche. Neemt men daarbij in aanmerking dat de Europeaan veelal niet zeer gelukkig is in zijne studie van de inlandsche talen, want hoe weinig Europeanen kunnen een fatsoenlijk gesprek met een regent voeren, het is veelal geradbraakt maleisch dat zij spreken, — dan ligt het voor de hand te gelooven dat de inlander niet gelukkiger zal zijn bij het aanleeren van onze talen. De moeilijkheid voor hem is gelegen in het groote verschil tusschen de Germaansche en Polyneesische talen.

Maar, zegt men, de inlander heeft het Portugeesch geleerd. Als hij werkelijk het Portugeesch geleerd had dan was het bezwaar niet groot. Voor men

dit echter als zeker aanneemt, dient men antwoord te geven op twee vragen: wie spraken Portugeesch? en welk Portugeesch was het? Die Portugeesch spraken waren afstammelingen van Portugeezen. En wat nu de taal betreft, die deze afstammelingen spraken, het Indisch Portugeesch stond tot het ware Portugeesch als het inlandsch Hollandsch tot het ware Hollandsch. Het was niets anders dan een Maleisch-Portugeesch. Dit is zoo waar, dat toen men in vorige eeuwen in het Oosten Portugeesche kerken had, de Portugeesche dominé's zich voor de bevolking niet verstaanbaar konden maken. In de 18e eeuw is dezelfde tegenwerping gemaakt, die men ook thans verneemt. Ook toen zeide men, die Portugeesch geleerd heeft kan ook Hollandsch leeren. Men vergat evenwel toen gelijk, men het ook thans vergeet, dat het een Maleisch-Portugeesch was.

De heer *Godon*. Een enkel woord tot aanvulling van hetgeen ik zoo even zeide over het onderwijs in de Battalanden. Toen ik in 1857 Sumatra verliet wenschte de generaal van Swieten eene nota van mij te ontvangen omtrent de verdere regeling van het onderwijs. Op de hoofdplaatsen waren scholen gevestigd en het waren voornamelijk zoons van hoofden, die daar het onderwijs genoten, dat hun nuttig kon zijn. Ik heb toen den generaal van Swieten te kennen gegeven, dat wanneer hij het onderwijs onder den inlander ernstig wilde bevorderen, hij verder moest gaan; dat hij dan moest beginnen met op de hoofdplaatsen eene kweekschool voor onderwijzers in het leven te roepen en naarmate die gevormd werden, inlandsche scholen in de kampongs moest oprichten. De scholen moesten onder het toezicht van europeesche zendelingen staan. Op die wijze zou men de inlandsche jeugd het schoolbezoek gemakkelijk maken, terwijl zij nu 10 of 12 paal ver moest loopen om eene school te kunnen bezoeken, zoodat er niet aan te denken viel de kinderen naar de hoofdplaats te zenden. Het schijnt dat inzoover aan dit denkbeeld gevolg is gegeven dat, zooals ik in de dagbladen gelezen heb, drie zendelingen in de Battalanden met het toezicht op de scholen belast zijn geworden. Ik geloof dan ook dat door de regering in den tegenwoordigen tijd nog al iets voor het onderwijs in Indië gedaan wordt.

De heer *Robidé van der Aa*. De diskussie van heden avond is hoogst belangrijk. Ik ben vooral getroffen geweest door de uitvoerige rede van den heer Harthoorn, die waarlijk niet behoefde aan te vangen met te zeggen, dat hij geen talent van spreken bezat, hij heeft ongetwijfeld ieder onzer geboeid door de mededeeling van de vruchten zijner ervaring en van zoovele belangrijke bijzonderheden. Hij heeft ons gewezen op een tal klippen, waarop de pogingen in vroeger en later jaren aangewend om den inlander te onderwijzen en te beschaven, afgestuit zijn. Ik ben niet in Indië geweest en het zou onbescheiden schijnen van mijne zijde iets aan te voeren tegen hetgeen door dien spreker is in het midden gebracht. Ik zal dan ook niets zeggen omtrent de feiten, door hem waargenomen, waarvan ik de volkomene juistheid in geen enkel opzicht betwist. Maar met het oog op de opmerkingen, waartoe zij hem geleid hebben, wensch ik eene vraag te doen; namelijk deze: of in zijne geheele rede niet te veel zekere geest van teleurstelling doorstraalde, dien ik mij overigens zeer goed kan verklaren, wanneer men de loopbaan van dien spreker nagaat.

Men komt toch op jeugdigen leeftijd in Indië, met vele illusiën en den wil om den inlander te onderwijzen en te beschaven, maar men ontmoet vele hinderpalen en men ontwaart dat hetgeen vroeger verricht is, nog zoo weinig resultaten heeft opgeleverd. Zoo komt men tot een besluit, waardoor men misschien te veel in eene tegenovergestelde richting vervalt, en instemt met hen, die meenen, dat men zich niet te veel van al die pogingen mag voorstellen.

Vooral kan ik mij niet in allen deele vereenigen met de bewijzen, die de heer Harthoorn aan de historie ontleent, al moet ik er op dit oogenblik van afzien, die uitvoerig te weêrleggen. Over de hoogst belangrijke kwestie, of men den inlander de Nederduitsche taal kan leeren, moet ik evenwel een en ander in het midden brengen.

De heer Harthoorn gelooft in 't algemeen niet, dat men er in zal slagen den inlander onze taal te leeren, ofschoon hij enkele individuën uitzondert. Nu wensch ik te wijzen op hetgeen elders gebeurd is. Indien men nagaat, wat in Britsch Indië heeft plaats gehad, dan dagteekenen de pogingen om de Engelsche taal daar te verspreiden van betrekkelijk korten tijd, hoogstens van het begin dezer eeuw. Nu is het een feit, dat in dat tijdsverloop vele inlanders de Engelsche taal hebben geleerd. In Britsch Indië worden verschillende dagbladen uitgegeven, geheel en al door inlanders geschreven, zonder dat op het Engelsch dier bladen in het algemeen veel valt aan te merken. In de gedurende eenigen tijd onder mijne leiding uitgegeven *Koloniale Jaarboeken* heb ik verleden jaar eene hoogst interessante redevoering doen opnemen door den heer Maine uitgesproken, bij de opening van den jaarlijkschen kursus van de universiteit te Calcutta; eene hoogeschool vooral voor inlanders bestemd. In die redevoering kwam de opmerking voor, als eene berisping tegen de inlanders gericht, dat zij te veel poogden sierlijk Engelsch te schrijven en meer door fraaijen stijl en vorm, dan door degelijkheid van inhoud wilden schitteren, hetgeen vrij wel overeenkomt met de opmerkingen van den heer Harthoorn omtrent de zucht van den inlander tot navolging. Maar aan de andere zijde ligt daarin het bewijs, dat de pogingen om den inlander de Engelsche taal te leeren nog al gelukkig geslaagd zijn, zoodat zij zelfs sierlijk Engelsch leeren schrijven.

Ik weet nu wel, dat men mij zal tegenwerpen: de inlanders in Britsch Indië behooren niet tot hetzelfde volk en velen zelfs niet tot hetzelfde ras als de bevolking onzer Indische bezitttingen. Maar in Britsch-Indië heeft men vele rassen. In het noorden moge het eigenlijke Sanskriet, de Hindoes, wonen; in het zuiden hebben de zoogenaamde Drawidische volkstammen meer overeenkomst met de Maleische en Polyneesische rassen van onzen Archipel dan met de Indo-Germanen.

Ik wensch ook nog deze vraag te doen: inhoever hebben de inlanders in Indië vatbaarheid om eene andere beschaving over te nemen, of laat ik liever zeggen, om van eene andere beschaving zoodanige vruchten te plukken, dat eene hoogere ontwikkeling bij hen ontstaat, dan te voren? Hebben de inlanders in onze oost-indische bezittingen nooit iets van andere volkeren overgenomen? Het is wel niet met historische dokumenten in de hand te bewijzen, maar evenwel bij analogie hoogstwaarschijnlijk, dat oorspronkelijk de bevol-

king van den geheelen Archipel in dien toestand verkeerd heeft, waarin de wilde Alfoeren en Dayaks op Borneo en Celebes leven. Op dien oorspronkelijken toestand heeft zich eene beschaving geënt, afkomstig van het vasteland van Indië, welke in den Archipel tamelijk diepe wortelen heeft geschoten. Ten einde dat na te gaan, moet men niet alleen op Java letten, waar sedert weder eene andere beschaving, de mohammedaansche, is overgebracht, maar vooral op Bali. De bevolking van dat eiland levert een zeer merkwaardig voorbeeld op, welke vruchten de beschaving der Hindoes op Java gedragen heeft, daar aan de hindoesche godsdienst getrouw gebleven Javanen derwaarts de overheersching van den islam ontvlugt zijn. Ik heb mij korten tijd geleden met de nalezing van onderscheidene schrijvers over Bali bezig gehouden, vooral met de berichten, die de beroemde natuurkundige Zollinger en de groote taalkenner Friederich gaven van hunne tochten aldaar, vóór dat de bekende expeditiën hadden plaats gehad, dus vóór dat europeesche invloed zich aldaar krachtiger deed gelden. Wat verklaren nu die beide schrijvers? Dat in weerwil van het vele onbeschaafde, dat zij op Bali aantroffen, de Balinees in het algemeen veel meer ontwikkeld is dan de Javaan; dat de Balinees niet alleen meer algemeen kon lezen en schrijven, maar zelfs het moeilijke Kawi beoefende. De kennis van het Kawi was niet slechts onder de priesters en vorsten, gelijk op Java hier en daar het geval is, maar zij was nog vrij algemeen verspreid onder de hoogere standen en de meer gegoeden op dat eiland. Ik voer dit in het algemeen slechts aan als een bewijs, dat eene vreemde beschaving zich op Bali heeft overgeplant en wortel geschoten even als vroeger op Java.

Nu geloof ik aan de andere zijde, dat men zich ten bewijze van het tegenovergestelde gevoelen niet veel kan beroepen op de pogingen, die aangewend zouden zijn om den inlander onze taal te leeren. In de laatste tijden waren die al zeer gering. Ik erken, dat de Kompagnie in de Molukken krachtiger middelen in het werk stelde, maar ik vraag, van welken aard waren die middelen? Men ziet dikwijls zeer laag neder op de christenen in de Molukken; ik wijs er daarom ook op hoe men het christendom daar predikte. Het is toch bekend, dat somtijds een geheel dorp met de brandspuit werd gedoopt en dan kan het geene verwondering wekken, dat het christendom daar geen diepe wortels heeft geschoten. Ik geloof dus bij analogie te mogen aannemen, dat het onderwijs in de nederduitsche taal daar in de tijden der Kompagnie zaliger even weinig op pedagogische wijze gegeven is. En dan kan het geene verwondering wekken, dat dit onderwijs zoo geringe vruchten heeft gedragen. Ik zeg dit alleen, omdat ik het nog een onbeslist vraagstuk acht, of men den inlander onze taal kan leeren; men kan niet zeggen, dat de totdusver beproefde pogingen een afdoend bewijs tegen de mogelijkheid opleveren. Ik geloof, dat men betere resultaten zou verkrijgen als men handelde, zooals de heer Godon heeft aangegeven, namelijk als men enkele daartoe geschikte inlanders naar Europa deed komen, hen gedurende eenige jaren hier eene europeesche opvoeding gaf en hen daarna in Indië aan het hoofd van eene school plaatste. De uitvoering van dit denkbeeld kan in het algemeen zoo kostbaar niet zijn. Wanneer een inlander onze beschaving heeft leeren kennen, moet hij uit den aard der zaak, zoo hij eenigen aanleg heeft, beter geschikt zijn,

die aan minder beschaafde landgenooten over te doen dan europeesche onderwijzers, die, hoe goed ontwikkeld zij zijn mogen, toch in een geheel vreemden toestand gebracht worden, waardoor hun in den aanvang de handen verkeerd staan. Ik geloof, dat wanneer men krachtiger pogingen dan totdusver aanwendt, men betere resultaten zal verkrijgen. Het is in elk geval allezins de moeite waard het te beproeven. Nu wil ik nog niet beweren, dat de hollandsche taal zoodanig onder den inlander zal verspreid worden dat hij onze taal zuiver zal kunnen spreken en schrijven — hier in ons land is dit ook niet altijd het geval — maar al kregen wij eene soort van nieuw Hollandsch, dat in verbuiging en vervoeging veel te wenschen overliet, dan nog geloof ik dat men een grooten stap voorwaarts zou gezet hebben tot versterking van den band tusschen moederland en kolonie.

De heer *Gevers Deijnoot*. Een enkel woord slechts tot mededeeling van hetgeen ik, ten opzichte van het onderwijs, gedurende mijn kort verblijf in Indië gezien heb.

In de Minahassa heb ik verschillende scholen bezocht en ik moet zeggen dat ik bij de scholieren nog al ontwikkeling gevonden heb. Wel eens africhting, die men soms hier ook wel eens vindt, maar over het algemeen was dat onderwijs vrij goed, met uitzondering alleen van de wat al te godsdienstige kleur die aan het onderwijs gegeven wordt. Op Ambon heb ik hetzelfde gevonden. Daarentegen is de kweekschool te Soerakarta mij tegengevallen. Daar vond ik naar mijn oordeel te veel africhting. Ik was tegenwoordig bij het afleggen van een examen, waarbij ook de hoogere rekenkunst werd behandeld, maar het was duidelijk dat de leerlingen er weinig van begrepen. De goeverneur-generaal scheen dan ook niet zeer tevreden over hetgeen hij daar vond. Men zeide dat het voornemen bestond de school te verplaatsen.

Wat betreft de vatbaarheid van den Javaan, daarover kan de heer Harthoorn voorzeker beter oordeelen dan ik, maar toch moet ik zeggen dat de Javaan er zeer veel prijs op stelt iets van onze taal te kennen. Daarvan kan ik menig voorbeeld opnoemen. Toen ik te Batavia kwam heb ik natuurlijk een bediende genomen. De jongen was vroeger hier in het land geweest en had daardoor wat Hollandsch geleerd. Meermalen heb ik dien jongen op den grond vinden liggen, omringd van andere jongens, die hij bezig was Hollandsch te leeren door hen voor te lezen uit een Nieuw-testament. Bij gelegenheid dat wij ons op eene stoomboot bevonden, was diezelfde jongen bezig de Javanen voor te lezen uit eene brochure, die hij bij mij gevonden had, over de verdediging van Nederland. Ik ben overtuigd dat de Javanen niets begrepen van hetgeen zij hoorden, maar toch is het een bewijs van hunne belangstelling.

Ik heb ook regenten gevonden die vrij goed Hollandsch spraken en die zich zeer verhoovaardigden op die kennis. Onder de mindere Javanen heb ik niet aangetroffen dat zij het Hollandsch kenden. Alleen heb ik in een hôtel te Samarang een mandoor ontmoet, die Hollandsch sprak en daar trotsch op was. In Engelsch Indië is het Engelsch spreken zeer algemeen. Overal vindt men daar inlanders op de bureaux, hetgeen in onze koloniën niet het geval is. Men heeft mij gezegd dat men in de Molukken overblijfselen van het Engelsch vindt. Dit zou een bewijs zijn van vatbaarheid voor het aanleeren van andere talen. Ik wil evenwel over de vatbaarheid niet bepaald oordeelen, maar alleen zeg-

gen dat, voor zooveel ik ondervonden heb, de inlander er veel prijs op stelt in het Hollandsch onderwezen te worden. Nu geloof ik dat het geheel in ons belang is om die neiging aan te wakkeren.

De heer *Harthoorn*. Ik verklaar in te stemmen met hetgeen de heer van der Aa gezegd heeft. Ik zou het hoogst wenschelijk vinden wanneer inlanders hier te lande tot onderwijzer werden opgeleid en dan vervolgens, in Indië teruggekeerd, aan het hoofd van scholen werden geplaatst. Of evenwel de inlanders beter dan Nederlanders geschikt zijn aan het onderwijs eene goede richting te geven, meen ik te moeten betwijfelen. Wanneer het toch voor ons moeilijk is het onderwijs in te richten naar de behoeften en bevatting van hen, die onderwezen moeten worden, is het dan waarschijnlijk dat de inlander, na hier zijne opleiding te hebben ontvangen, dit zoo gemakkelijk zal weten te doen? Wat helder inzicht wordt daarvoor niet vereischt? En zal nu de inlander, die hier onderwijs heeft genoten, goed weten te onderscheiden tusschen inhoud en vorm? Zal hij zoo gemakkelijk hetgeen hij hier geleerd heeft, weten in te richten naar de behoefte en bevatting der inlanders? Mij dunkt, men zal dit niet zoo gemakkelijk aantreffen. Maar ik geloof wel dat wanneer men inlanders hier te lande opleidt om later aan het hoofd van inlandsche scholen werkzaam te zijn en Europeanen opleidt bepaald voor het onderwijs onder inlanders, zoodat Europeanen en inlanders elkander kunnen steunen, daarvan in de toekomst voor het onderwijs zeer veel goeds te wachten is.

Dat het onderwijs totdusver nog zoo weinig vruchten heeft opgeleverd is hoofdzakelijk daaraan toe te schrijven dat het onderwijs totdusver onethnologisch was; dat men niet genoeg de behoefte in het oog heeft gehouden. Wanneer men dat hoofdgebrek tracht te ontwijken door ons te verplaatsen in den geest van de inlanders en daarnaar het onderwijs in te richten, dan zal een groote stap gedaan zijn tot verbetering van het onderwijs.

Wat het aanleeren van de hollandsche taal betreft, de onderwijzers die hier gevormd zijn, kunnen buiten de schooluren beproeven de inlanders met onze taal bekend te maken. Maar vraagt men mij of dat onderwijs veel vruchten zal dragen, dan moet ik dit a priori betwijfelen.

De heer van der Aa heeft zelf mij het wapen uit de hand genomen door te zeggen: ik begrijp de tegenwerping. Men zal zeggen dat men in Engelsch Indië een ander ras heeft. Indien degenen die groote vorderingen in het Engelsch gemaakt hebben, oorspronkelijk Ariërs zijn, dan zal daardoor alleen bewezen zijn dat die menschen meerdere vatbaarheid hebben, maar niet dat dezelfde vatbaarheid ook bij de Polyneesiërs gevonden wordt.

Meent men bij den inlander aanleg te ontdekken om onze taal te leeren, omdat hij er trotsch op is een paar woorden Hollandsch te kunnen spreken, dan kan men ook zeggen dat de inlander bijzonderen aanleg heeft Chineesch te leeren, want men vindt dikwijls inlanders die in het Chineesch kunnen tellen en daarom beweren die taal te kennen. Maar al kan nu de inlander wat Hollandsch leeren, al leert hij zelfs zooveel dat hij het voor een gewoon gesprek gebruiken kan, dan kent hij er daarom nog zooveel niet van dat het dienen kan tot ontwikkeling van zijn verstand.

De heer *de Serière.* De ondervinding, die ik gedurende 30 jaren in Indië heb opgedaan, alwaar ik door velerlei betrekkingen in aanraking met den inlander kwam, heeft mij eenigermate de gelegenheid gegeven over zijne vatbaarheid en zijn aanleg te oordeelen. Ik heb onder anderen aan het hoofd gestaan van het etablissement van landbouw in Krawang, waar de kultures moesten beproefd worden, die de kommissaris-generaal du Bus meende dat tot vermeerdering van den bloei van Java konden leiden. Op dat etablissement van landbouw werkte allerlei soort van inlanders, meestal bannelingen. Ik heb daar inlanders in den tijd van vijf jaren tot een graad van ontwikkeling zien komen, die verwondering wekte. Ik kan daarom niet gelooven dat het onderwijs, oordeelkundig geleid, den inlander niet brengen zou tot beschaving en ontwikkeling, Wat is tot nu toe gedaan voor de verstandelijke ontwikkeling van den Javaan? Hoegenaamd niets. Men heeft den inlander slechts gebruikt als een instrument tot produktie. En zoo men al gedacht heeft aan zijne vorming, dan was het slechts om hem eenigzins geschikt te maken ten einde voor geringe belooning op de bureaux van hem partij te trekken. Een droevig egoïsme is het hoofddenkbeeld geweest dat ons op den inlander heeft doen inwerken, en na meer dan twee eeuwen bestaat er nog geen enkel bewijs, dat wij het besef hebben ook daar geroepen te zijn om licht, kennis en gevoel van plicht te doen heerschen.

Al hetgeen dienen moet om werklieden te vormen is op Java zoo goed ingericht als men wenschen kan. Leerlooijen, zijdespinnen en meer dergelijke ambachten worden op uitmuntende wijze geleerd. Ik behoef, als bewijs daarvan, slechts te herinneren aan de fabrieken tot vervaardiging van stoomwerktuigen en allerlei andere zaken, die men tegenwoordig op Java aantreft. Ik wil hierbij iets mededeelen wat mij juist invalt.

Door het nederlandsche goevernement werden voor ruim 30 jaren lyoneesche zijdespinners ontboden. Aanvankelijk meende men dat de Javaan, die zich tot hiertoe slechts als landbouwer had leeren kennen, dit subtiel werk zich niet gemakkelijk zou eigen maken, maar in minder dan zes maanden tijds sponnen de Javanen beter en fijner dan hunne leermeesters. Die spinners werkten op taak en wanneer zij die taak afhadden, konden zij het overige van den dag doen wat zij wilden. Nu is het menigmaal gebeurd dat verscheidene javasche arbeiders hun taak reeds verricht hadden wanneer de fransche spinners nog niet half gereed waren. Op datzelfde etablissement werd ook leder geproduceerd dat, om zijne kwaliteit, te Calcutta vijftig procent boven het londensche pompleer getakseerd werd. De kochenielje is door de oordeelkundige zorg der inlanders behouden, doordat zij de voortplanting van de nopalplant, waarop die insekten leven, ontdekten. Over het algemeen bleek mij bij elke gelegenheid, dat wanneer men den Javaan slechts eens gewezen had hoe hij het een of ander moest verrichten, hij dit direkt begreep en men het verder veilig aan hem kon overlaten. Ik heb nooit een inlander gezien die niet begreep hoe hij, hetgeen hem opgedragen werd, moest verrichten als hem dit maar duidelijk werd uitgelegd, zelfs al gold het iets waarvan hij nooit gehoord had. Wordt dus het onderwijs slechts goed ingericht, dan twijfel ik niet of de ontwikkeling en beschaving van den inlander zullen daardoor in hooge mate bevorderd worden. Tot nu toe heeft men daarvoor niets gedaan. Men heeft wel

gezegd: wij zullen den inlander schrijven en lezen leeren, maar ernstige pogingen om eenige degelijke ontwikkeling aan te brengen, hebben tot hiertoe ontbroken. Al wat men nog deed was hoogstgebrekkig. De school van Roskott was allerellendigst. Ik heb dien man geholpen zooveel ik kon; ik heb hem medegenomen op mijne inspektiereizen en bij die gelegenheid tot de verschillenden autoriteiten gezegd dat zij alles, wat het onderwijs betrof, aan Roskott moesten mededeelen, die het mij zou rapporteeren. Maar dit alles heeft niet gebaat; het onderwijs was en bleef ellendig. De inlanders leerden er niet veel anders dan op de fluit spelen en preeken maken. De oorzaak daarvan moet echter in niets anders gezocht worden dan in de ondoelmatige inrichting van dat onderwijs. Van bestendige en oordeelkundige pogingen stel ik mij echter voor het onderwijs zeer veel goeds voor. Ik wanhoop geenszins aan de goede resultaten, want de aanleg en de vatbaarheid van den Javaan zijn groot.

De heer *Harthoorn.* Het zou mij spijten indien men, uit hetgeen ik mededeelde, den indruk ontving dat ik wanhoop aan de ontwikkeling van den Javaan. Integendeel, ik ben overtuigd dat, indien op oordeelkundige wijze, naar een vast stelsel en met eene vaste hand, aan zijne ontwikkeling de hand wordt geslagen, wij op geen onvruchtbaren akker werken zullen. Ik stel mij evenwel daarvan niet zulke schoone en rijke vruchten voor als menigeen wel doet. Dit neemt niet weg dat ik wensch dat men krachtig de hand zal slaan aan het inlandsch onderwijs. Wij zullen dan, misschien na lange en vergeefsche pogingen, vruchten van onzen arbeid zien en daardoor eene schoone roeping in Indië vervullen.

De heer *Viruly Verbrugge.* Ik heb door het totdusver gevoerde debat tusschen hen, die den inlander in onze overzeesche bezittingen meer van nabij hebben kunnen gadeslaan en vooral van den heer Harthoorn, die zelf de handen aan den arbeid geslagen heeft, veel omtrent het onderwijs in Indië vernomen, dat mij bedroeft. De eerste rede van den heer Harthoorn vooral had bij mij eene wond geslagen, want ik had een beter denkbeeld van den Javaan, dan hij ons door den heer Harthoorn is afgeschetst. Ik dacht, dat hij meer lust, meer geneigdheid en meer vatbaarheid had om onze westersche beschaving deelachtig te worden. Het sombere tafereel, door den heer Harthoorn geschetst, werd wel eenigermate door den heer de Serière gekleurd en die spreker deed dat met vuur en overtuiging; maar ofschoon hij een ander waas over den toestand trachtte te verspreiden, toch meen ik dat hetgeen hij in het midden bracht, meer pleit voor de handigheid van den Javaan, waar het reëelen handenarbeid of een bedrijf geldt, dan wel dat het getuigt voor de bevattelijkheid voor en de geneigdheid tot geestesarbeid. De heer Harthoorn zeide immers, dat hetgeen de Javaan een paar malen ziet, door hem werktuigelijk nagevolgd wordt; maar dat is iets anders dan een juist begrip van zaken. Ik vraag wat het onderwijs van den Javaan te beduiden zal hebben, wanneer hij niet de kiem in zich heeft om, hetgeen hem geleerd wordt, vrucht te doen dragen.

De laatste rede van den heer Harthoorn heeft evenwel gunstiger indruk op mij gemaakt en zijne konkluzie was zoo verschillend van het straks gespro-

kene, dat het een pleister op de wonde gelegd heeft. Ik heb ook nog eene reden om te gelooven, dat hij het tafereel een weinig zwart gekleurd had, namelijk het voorbeeld van den regent van Koedoes, in Japara, die daar uit eigene beweging en uit eigene middelen eene school voor inlanders heeft laten oprichten. Dat feit duidt dan toch aan, dat althans de hoofden op Java wel begrip van het nut van onderwijs hebben en geneigd zijn de voordeelen daarvan aan hunne onderhoorigen te laten genieten. Daarom vertrouw ik, dat, al mogt de inlander op dit oogenblik nog niet veel bevattelijkheid voor geestesarbeid hebben, deze zich meer en meer zal ontwikkelen, wanneer wij slechts met vaste hand een goed stelsel van onderwijs in Indië invoeren.

De heer *Harthoorn:* Ik moet al weder een en ander zeggen, dat den schijn heeft, alsof ik minder gunstig denk over het vermogen tot ontwikkeling van den inlander. Ik wensch echter niet verkeerd verstaan te worden. Ik wanhoop geenszins aan de ontwikkeling van den inlander, maar wanneer ik bezwaren op den voorgrond stel, dan doe ik dit alleen om de overtuiging ingang te doen vinden, dat wij moeten beginnen aanvankelijk met weinig tevreden te zijn en ons geene te groote verwachtingen voorspiegelen, want dan zouden wij ons welligt spoedig te leur gesteld zien en zoodoende de belangstelling zien verminderen.

Ik spreek het voorbeeld van den regent van Koedoes niet tegen. Maar over het algemeen zijn de inlandsche hoofden geboren diplomaten. Toen Matelief op Ambon het onderwijs invoerde spraken zij ongeveer woordelijk aldus tot hem: Hoe ongelukkig zijn toch menschen die zonder onderwijs moeten leven? Indien de Portugeezen ons verkeerd geleerd hebben, leer ons dan beter. — Toen 50 jaar later eenige dorpen op Ceram wenschten ontslagen te worden van het gezag van den sultan van Ternate, verzochten zij scholen en schoolmeesters in hun midden te mogen hebben. De sultan begreep zeer goed wat het doel was en protesteerde tegen de oprichting van scholen. De edele Kompagnie stond het verzoek toe en het duurde niet lang, of die dorpen stonden onder haar bestuur. Nauelijks was het geschied, of niemand kwam ter school, zonder strenge toepassing van de wet der schoolplichtigheid.

In de laatste jaren heeft men in het regerings-reglement bepaald dat het openbaar onderwijs een voorwerp is van de aanhoudende zorg der regering, en in de instruktie van den goeverneur-generaal is hem uitdrukkelijk opgedragen te zorgen, dat zooveel mogelijk in elke dessa eene school voor inlanders wordt opgericht. De tegenwoordige regering doet nog meer en erkent de verplichting tot *regtstreeksche* niet zooals vroeger slechts *middellijke,* zorg voor het onderwijs, terwijl ook in de staten-generaal voortdurend wordt aangedrongen op behartiging van het onderwijs in Indië. Als de residenten nu aanschrijvingen ontvangen, en daarover met de hoofden spreken, dan begrijpen dezen uit welken hoek de wind waait en zij beschouwen het onderwijs als een mode-artikel, zij verklaren voorstanders van het onderwijs te zijn.

Het onderwijs heeft twee kanten, eene materiëele en eene formeele zijde. De hoofden begrijpen zeer goed het materieële nut. Wanneer men zekere zaken moet kennen om eene betrekking te bekleeden, dan wil men dat wel leeren. Maar het lager onderwijs moet strekken om den jeugdigen mensch te ontwik-

kelen en te vormen. Dat nu het onderwijs bijzonder geschikt is om het verstand te ontwikkelen, het oordeel te scherpen, den smaak te vormen, dit nu zien geene andere dan degelijk ontwikkelde personen. Als men de meeste hoofden in Indië leert kennen, dan wordt men overtuigd, dat zij geen degelijk ontwikkelden zijn. Derhalve kunnen zij het formeele nut van het onderwijs òf niet bevatten òf volstrekt niet verlangen het aan den inlander deelachtig te doen worden. De geschiedenis is daar om te bewijzen, dat de belangstelling van de hoofden in het onderwijs betoond, meer schijn is dan wezen en dat zij dit slechts als een middel beschouwen, om zich bij het europeesch bestuur aangenaam te maken.

De heer *van Lier.* Vergun mij een paar opmerkingen. Het kan, naar mijne meening, geene verwondering wekken, dat mannen als de heer Harthoorn, een zoo warm voorstander van beschaving en ontwikkeling, met een pijnlijken indruk omtrent den toestand en de vruchten van het onderwijs in Indië terugkeeren. Welke is toch de toestand? Eenige zoons van hoofden worden afgericht om in 's lands dienst te kunnen treden; maar aan volksonderwijs in het algemeen is nog bitter weinig gedaan. De Javaan, de mindere man, krijgt zijne opvoeding op den rug van den buffel en men beschouwt hem als niet veel beter dan om, even als het lastdier, tot werktuig te dienen, ten einde produkten voor de europeesche markt te bezorgen. Daar waar van duizenden een enkel individu onderwijs geniet, is de geheele maatschappelijke omgeving dan ook niet zeer geschikt om het onderwijs vruchten te doen dragen.

Eerst sedert 1848 worden door de regering enkele duizenden gulden afgezonderd om het onderwijs te bevorderen en nog op dit oogenblik is de begrooting voor de kosten van het onderwijs met eene nietige som belast, in vergelijking tot de miljoenen menschen onder ons gezag in Indië.

De heer Harthoorn zegt, dat het onderwijs twee zijden heeft. In Indië wordt het moreele nut nog weinig gevoeld. Kan dat wel anders onder volkeren, die een paar eeuwen lang verdrukt werden en onder welke het onderwijs zoozeer verwaarloosd werd? Zien wij rondom ons, in Europa, dan ontwaren wij immers ook, dat op de mindere standen in het meer beschaafde Westen veelal nog zekere pressie noodig is om het onderwijs ingang te doen vinden. Zou het nu billijk zijn aan de beschaving van den inlander te wanhopen, wanneer de vruchten van het onderwijs in Indië niet spoedig rijpen? Eerst dan wanneer het onderwijs algemeen en eene volkszaak zal zijn geworden, zal men over de mate van vatbaarheid van den inlander voor eene hoogere beschaving een oordeel kunnen vellen.

De impulsie zal misschien nog gedurende langen tijd van boven moeten komen en dit kan vooral daardoor geschieden, wanneer men de materieële voordeelen duidelijk doet uitkomen. Dat is totdusver niet geschied. De regering moedigde nu eens het onderwijs aan, maar verklaarde kort daarna weder er geen belang in te stellen. Nog in de laatste jaren zien wij daarvan bewijzen, want de heer Pahud stelde eene resolutie van zijn voorganger buiten werking, waarbij deze had bepaald, dat niemand tot dessahoofd mogt worden benoemd, die lezen kon noch schrijven. Ik lees dit in een der regeringsverslagen. Nu vraag ik, of de inlandsche hoofden bij dergelijke han-

delingen wel een degelijk besef konden krijgen, zelfs van de materiëele voordeelen van het onderwijs, het moreele nut geheel daargelaten? Gedurende verscheidene jaren was ik in de gelegenheid de verslagen van het onderwijs in Indië na te gaan; elk verslag bevestigt, dat waar het europeesch bestuur het onderwijs niet krachtig aanmoedigt, daarvan niets terecht komt. Daarom verdient de tegenwoordige regering dan ook dank en lof, dat zij de zaak van het onderwijs zoo ernstig ter harte neemt.

Eene andere opmerking. De heer Harthoorn heeft de zienswijze van den heer Bleeker aldus voorgesteld, alsof hij verlangde dat Indië op eenmaal overdekt werd met scholen, of hij daarnaast middelbare scholen en eindelijk ook hoogescholen voor den inlander opgericht wilde zien. De heer Bleeker kan zich zelf zeer goed verdedigen; maar daar hij afwezig is, veroorloof ik mij aan te merken, dat hij voorzeker niets anders bedoelt dan dat aanvankelijk het elementair onderwijs onder den inlander krachtig bevorderd worde. Wanneer hij middelbare scholen verlangt, dan is dit bovenal in de tegenwoordige omstandigheden voor den Europeaan, opdat hij eene opleiding kunne genieten die hem in staat stelt voordeel te trekken van de regelen, thans voor de benoembaarheid van ambtenaren gesteld. Wordt dat verkregen, dan zal de heer Bleeker aanvankelijk evenzeer als wij tevreden zijn en dan zijn hoogescholen voor den inlander eene zaak van later zorg, hoezeer ik opmerk dat zij in Britsch Indië bestaan en goede vruchten opleveren.

Ten slotte eene vraag aan den heer Harthoorn. In al de verslagen las ik dezelfde klagten over gebrek aan schoolboeken, waarop de heer Harthoorn wees als een der grootste leemten. Maar heeft de tegenwoordige regering niet getracht ook daarin eenigermate te voorzien? Vergis ik mij toch niet, dan zijn in den laatsten tijd prijsvragen uitgeschreven, waarbij vrij aanzienlijke beloonîngen worden uitgeloofd voor doelmatige schoolboeken voor het onderwijs van den inlander. Acht de heer Harthoorn dat niet een zeer geschikt middel om in de behoefte te voorzien? Immers nu kunnen welligt mannen zoo als hij, die zooveel liefde voor de zaak van het onderwijs heeft, medewerken om in dit groote gebrek te voorzien, op grond van de vruchten van hunne ervaring.

De heer *Bekking*. Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat de heer Viruly zich door de rede van den heer Harthoorn eenigzins teleurgesteld vindt in zijne verwachtingen omtrent de uitkomsten van het onderwijs der Javanen. De sombere kleuren toch waarmede hij den toestand van dat onderwijs niet alleen maar ook de te verwachten uitkomsten daarvan afschilderde, zijn wel geschikt om zoodanige opvatting te rechtvaardigen. Ik geloof echter dat de heer Harthoorn wel een weinig te ver is gegaan in zijn ongunstig oordeel, vooral als hij meent dat de regenten op Java het onderwijs enkel aanmoedigen om de residenten te believen. Omtrent dit punt heb ik eene andere ondervinding opgedaan, en hij zal mij wel veroorlöven ook die mede te deelen. Nadat het onderwijs, dat Daendels had gewild, zich gaandeweg had opgelost in eene gebrekkige africhting, in het leeren van een weinig machinaal schrijven en rekenen, genoeg om op de bureaux wat kopiewerk te kunnen verrichten, is het initiatief voor eene verbetering van het onderwijs uitgegaan noch van de regering, noch van de europeesche ambtenaren, maar van de inlandsche hoof-

den. Lang voor dat de dwaling was weggenomen, alsof de bij het regeringsreglement bevolen inrichtingen tot onderwijs alleen en bij uitsluiting voor de europeesche bevolking bestemd moesten zijn, begonnen onderscheidene hoofden te zorgen voor eene betere opleiding van hunne eigene kinderen niet alleen, maar ook van de kinderen van anderen, die wenschten daarin te deelen. Een paar regenten voorzagen zich zelf van europeesche onderwijzers en dit kon niet zijn om zich aangenaam te maken in de oogen der gewestelijke bestuurders, die nu nog meenen dat Hollandsch spreken aan de inlandsche hoofden niet moet vergund worden. Dit is de oorsprong van de indische scholen op Java. Toen men op verschillende plaatsen scholen zag oprichten, toen eerst zijn de europeesche ambtenaren begonnen zich met het onderwijs te bemoeien, na zich overtuigd te hebben dat dit aan het goevernement aangenaam was. Zoo heb ik scholen zien oprichten, zelfs daar waar de resident ze liever niet had zien verrijzen. Eerst nadat de twijfel opgeheven was of het regeringsreglement de bevoegdheid gaf dat de regering zich met het onderwijs der Javanen inliet, is van goevernementswege de impulsie tot bevordering van het onderwijs uitgegaan. Op die wijze is het getal scholen aanmerkelijk vermeerderd. Aanvankelijk evenwel is het verlangen naar onderwijs van de hoofden uitgegaan en ik kan niet gelooven dat zij het onderwijs op zoo weinig prijs zouden stellen als ik heb hooren beweren.

Ik mag hierbij niet onopgemerkt laten dat ik ook niet geheel kan instemmen met de weinig bemoedigende verwachtingen, die de heer Harthoorn van het onderwijs zelf koestert. Ik geloof dat het wel wat prématuur is nu reeds de resultaten van het onderwijs te willen veroordeelen vóór wij het op goeden voet hebben ingericht en het den tijd heeft gehad om vruchten voort te brengen. Hij zelf heeft zoo overtuigend doen uitkomen hoe gebrekkig dat onderwijs thans nog is ingericht. Ik acht het dus geene zoo hopelooze zaak om de handen niet krachtig aan het werk te slaan. Ik wensch daarom dat de regering den weg, dien zij is opgegaan, niet alleen blijve volgen maar met verdubbelde kracht pogingen doe om het onderwijs in Indië op goeden voet te brengen. En dan wanhoop ik geenszins aan de goede resultaten.

De heer *Harthoorn*. Ik zal wegens het vergevorderde uur in geene nadere bijzonderheden treden. Alleen dit nog. Ik hoop niet dat de vergadering den indruk ontvangen heeft alsof ik ontmoedigd ben en van het onderwijs niets goeds verwacht. Dit is geenszins het geval. Ik hoop dat niet alleen de regering, maar ook de natie zich de zaak van het onderwijs zal aantrekken. En dan verwacht ik dadelijk geene schitterende resultaten, maar ik verwacht in den aanvang zeer geringe vruchten. Bouwt men daarop steeds voort en laat men zich niet ontmoedigen door de geringe resultaten, die aanvankelijk slechts te verwachten zijn, dan zal ongetwijfeld die vrucht zich vermenigvuldigen.

De *Voorzitter*. Ik geloof dat de denkbeelden van de verschillende heeren niet zoo ver uiteenloopen als oppervlakkig misschien schijnt. Indien ik mij niet bedrieg is men algemeen van meening dat de inlander groote vatbaarheid en geschiktheid bezit voor handenarbeid, voor al wat navolging is. De heer Harthoorn geloooft evenwel niet dat de inlander daarenboven ook bezit die vatbaar-

heid voor verstandelijke ontwikkeling, welke anderen in hem meenen te ontdekken. Dat gemis aan geestesontwikkeling kan echter niet bevreemden. Niettegenstaande wij reeds twee eeuwen de Oost in bezit hebben, is er nog weinig voor *die* ontwikkeling van den inlander gedaan. Wat men heeft gedaan was bovendien hoogstgebrekkig. Is het dan te verwonderen dat het onderwijs nog geene vruchten heeft opgeleverd; dat de inlander nog geen Hollandsch heeft geleerd?

Ik geloof dat wij den heer Harthoorn dankbaar moeten zijn voor zijne opmerkingen en de aanwijzing van de middelen, die noodig zijn om van het onderwijs eenige vruchten te mogen verwachten. Zoo ik mij niet bedrieg komen zijne denkbeelden in 't kort hierop neêr: In de eerste plaats moet het onderwijs zuiver zijn; dat is, niet kerkelijk maar zuiver maatschappelijk onderwijs zijn; het moet ook geene africhting zijn voor 's lands dienst. In de tweede plaats moeten wij zorgen voor hulpmiddelen voor het onderwijs, namelijk schoolboeken verstaanbaar voor den Javaan en geëigend voor zijne beschaving en voor zijn begrip. In de derde plaats moet men den onderwijzer geven een behoorlijken stand in de maatschappij. Deze drie punten verdienen voorzeker overweging en behartiging.

Niemand verder het woord verlangende wordt de beraadslaging gesloten en de vergadering opgeheven.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

LIX.

Geschiedkundig overzigt van het handelsstelsel in Nederlandsch Indië. Academisch proefschrift, enz. door Johan Hendrik Mello Mollerus. Utrecht. Kemink en Zoon. 1865. 8°.

Het is ons een genoegen nogmaals te kunnen wijzen op eene vrucht van wetenschappelijk onderzoek van Indië, opgekweekt aan een onzer hoogescholen. Het voor ons liggende proefschrift is met zorg bewerkt en goed geschreven. Het verdient zeker eene plaats naast de degelijke akademische proefschriften over Nederlandsch Indië over welker verschijning men zich in de jongste tijden heeft te verheugen gehad. Het verdient allezins gelezen te worden, zelfs door hen die de staatkundige beschouwingen des schrijvers niet tot de hunne kunnen maken. Het kenmerkt zich doorloopend door helderheid van voorstelling en bezadigdheid van voordracht. Dat de schrijver zich te zeer op het zuiver nederlandsch standpunt plaatst en Nederlandsch Indië te zeer beschouwt als Nederland's Indië, als het Indië dat, zoo al niet uitsluitend dan toch voornamelijk, bestaat om baten af te werpen aan Nederland in Nederland, wie zal het den jeugdigen schrijver al te zeer aanrekenen? Wij willen er hem geen verwijt van maken. De atmosfeer toch waarin de schrijver is opgegroeid was geen indische en de indische millioenen van ons koloniaal stelsel konden op hem moeilijk den indruk maken van spoliatie gepleegd aan anderen. Indien slechts handel en industrie in Nederland worden gebaat, wat komt het er dan op aan of aan de belangen der volken van Indië wordt geschaad? Toch draagt het geschrift geen bepaald konservatief karakter en wij houden ons overtuigd dat de schrijver, bij dieper door-

dringen in den aard van ons koloniaal stelsel en bij het wijden ook van een ruimere studie aan de belangen en rechten van Nederlandsch Indië, tot slotsommen zal geraken, die niet geheel in overeenstemming zijn met die, tot welke de uitwendige glans van kultuur- en konsignatie-stelsel hem heeft vervoerd. Wij kunnen den heer Mollerus niet dan aanmoedigen, het door hem met goed gevolg ingeslagen pad verder te bewandelen en ons ook niet te onthouden de uitkomsten waartoe zijne verdere studiën op indisch gebied hem zullen leiden.

LX.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Nederlandsch-indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw. Dl. IX (Nieuwe Serie Dl. IV), Dl. X (Nieuwe Serie Dl. V). Batavia. W. Ogilvie. 1863. 1864. 8°.

Sedert wij het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch Indië aankondigden (Mei-nommer, Jaargang 1863), hebben weder twee deelen er van het licht gezien, die blijk geven dat de Indische Maatschappij van Nijverheid zich nog voortdurend ontwikkelt en meer en meer nuttig werkt. Wij meenen niet beter op de steeds toenemende wetenschappelijke werkzaamheid dier Maatschappij te kunnen wijzen, dan door de inhoudsopgave der beide thans voor ons liggende deelen hier terug te geven. Gaarne hadden wij daarbij ook gewezen op het inwendig leven der Maatschappij, maar wij zijn daartoe niet in staat wegens gemis der aanteekeningen van de vergaderingen en der algemeene verslagen over de laatste jaren, welker uitgave afzonderlijk schijnt plaats te hebben, doch die ons tot nu toe niet zijn onder de oogen gekomen. Toen wij het achtste deel van het Tijdschrift aankondigden waren wij nog niet in het bezit van het laatste nommer daarvan. Ter kompleteering dier aankondiging deelen wij hier mede dat dat laatste nommer bevat de volgende artikels:

Proefhandleiding voor de kultuur en gewone inlandsche bereiding van koffi door K. F. Holle.

Beknopte handleiding voor de kultuur van de Bombyx mori of tamme zijdeworm van Siam, door J. E. Teysmann.

Handleiding voor de katoenkultuur in den Oost-indischen archipel, door J. E. Teysmann.

Plan van een droog dok te Willemsoord.

De beide jongst verschenen deelen bevatten de hieronder genoemde bijdragen.

Dl. IX (Nieuwe Serie Dl. IV).

Nota omtrent het eiland Ceylon.

Verslag van het onderzoek omtrent de kultuur en bereiding van koffi op het eiland Ceylon, ingesteld ingevolge goevernementsbesluit van 19 aug. 1861 no. 28.

Dl. X (Nieuwe serie Dl. V.)

Scheikundig onderzoek van minjak sindor, minjak kroean en minjak tampoeran door J. W. Gunning.

Iets over eene zeer groote oebi-soort, door J. R. P. F. Gonggrijp.

Antwoorden op vragen van het 19e Nederlandsch Landhuishoudkundig Kongres.

Uitslag eener proef met de aanplanting van Carolina-padi, door K. F. Holle.

Mededeeling betreffende de rijstkultuur, door K. F. Holle.

Bemesting van sawah's in de Preanger-regentschappen, door C. van der Moore.

Handleiding voor de teelt en bereiding van tabak voor de europeesche markt.

Schrijven over de rigting te geven aan den spoorweg die in de vorstenlanden zal worden aangelegd, door S. E. W. Roorda van Eysinga.

Nota omtrent het aanleggen van spoorwegen door S. E. W. Roorda van Eysinga.

Onderzoek van eene verfstof voorkomende en gebezigd wordende in de Padangsche bovenlanden, door G. Wassink.

Ransome's kunstmatige steenen, door J. Dixon.

Brief over het zwarte suikerriet, door J. M. Gonsalvez.

LXI.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering der Geneeskundige Wetenschappen in Nederlandsch Indië; Hoofdredakteur Dr. G. Wassink. Dl. XI. Nieuwe Serie Dl. VI. Batavia. Lange en Co. 1864. 8vo.

Den 19en Maart 1851 vergaderden te Batavia een twintigtal genees- en artsenijmengkundigen, onder leiding van Dr. W. Bosch, toen chef der geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië, tot oprichting van een Genootschap, dat zich ten taak zou stellen, bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indië. Dit genootschap, sedert meer bekend geworden onder den naam van Geneeskundige Vereeniging in Nederlandsch Indië, besloot, reeds dadelijk bij zijne oprichting, tot de uitgave van een geneeskundig tijdschrift en het eerste deel daarvan verscheen ook reeds in 1852. In het Augustus-nommer van Jaargang 1863 mogten wij reeds het 9e en 10e deel van dat tijdschrift aankondigen en thans ligt ook reeds het 11e deel voor ons. Dit deel is weder niet minder belangrijk dan de vorige, niet alleen voor de kennis van in Indië voorkomende ziekten, maar ook voor de natuurkundige en ethnologische kennis van meerdere weinig bekende gedeelten van ons uitgestrekt indisch gebied. Behalve bijdragen van uitsluitend geneeskundigen aard, bevat het voor ons liggend deel eenige topographieën van gedeelten van Sumatra, Borneo en Flores, en een tal van berichten van scheikundige onderzoekingen van minerale wateren, vulkanische aschsoorten en voedingsmiddelen uit het plantenrijk. Wij laten de inhoudsopgave van gezegd deel hier volgen met weglating slechts van de titels, die op geene wetenschappelijke onderwerpen betrekking hebben.

Algemeene beschouwingen over beriberi, door J. H. le Pique.

Waarneming over beriberi, door A. E. Neeb.

Verslag van den togt der kolonne Benschop van Pengaron naar Ambawang, zuider- en oosterafdeeling van Borneo, van den 16en tot en met den 24en juni 1860, door J. M. C. E. le Rütte.

Herinnering van den brand in de kolenmijn Nassau op Borneo, gedurende de maanden februari tot mei 1854, uit een geneeskundig oogpunt beschouwd en medegedeeld door C. G. C. F. Greiner.

Geneeskundig verslag van Larantoeka, eiland Flores, over het jaar 1862, door J. Semmelink.

Geneeskundige plaatsbeschrijving van het distrikt Margasari, zuider- en oosterafdeeling van Borneo, door C. H. E. Deelken.

Schets eener geneeskundige plaatsbeschrijving van Tameang-layan, gelegen in het distrikt Pattei, zuider- en oosterafdeeling van Borneo, door A. P. C. van Goens.

Topographische schets van Siboga, westkust van Sumatra, door J. J. de Wilde.

Kort ziekteverhaal van een slangenbeet, door J. Semmelink.

Exarticulatio humeri dextri, na verwonding, door G. Luchtmans.

Waarnemingen over beriberi, door A. E. Neeb.

Scheikundig onderzoek van verdachte groenten, door S. A. Bleekrode.

Summier-ziekenrapport der militair geneeskundige dienst op Java en Madura en de buitenetablissementen over het jaar 1861, zamengesteld door G. Wassink.

Angina diphtheritica faucium, door G. Luchtmans.

Sarcoma fibrosum testiculi. Castratio, door J. B. Dumont.

Amputatio cruris, door J. M. C. E. le Rütte.

Sektieberigt van een kindje, oud 8 maanden, door H. L. Benjamins.

Bijdrage tot de gerechtelijke geneeskunde, door C. F. W. Hunnius.

Waarnemingen over beriberi, door J. M. de Jongh.

Scheikundig onderzoek van bronwater van Sepauk, westerafdeeling van Borneo, door S. A. Bleekrode Jr.

Scheikundig onderzoek van water, verzameld uit eene warme bron te Tolehoe, eiland Amboina, door S. A. Bleekrode Jr.

Scheikundig onderzoek van vulkanische asch, gevallen te Magelang, in den nacht van den 3en op den 4en januari 1864, door S. A. Bleekrode Jr.

Togt naar Tongka in oktober 1861, door A. J. A. van der Mijll Dekker.

Scheikundig onderzoek van grassoorten, granen en peulvruchten, in betrekking tot hare aanwending als paardenvoedsel in Indië, door A. Scharlee en J. C. Bernelot Moens.

Ofschoon het indisch geneeskundig tijdschrift, blijkens zijn titel, uitgegeven wordt door Geneeskundige Vereeniging in Nederlandsch Indië, is het in Indië algemeen bekend dat die Vereeniging totdusver weinig teekenen van leven gaf en dat het Tijdschrift hoofdzakelijk zijn voortbestaan verschuldigd was aan de chefs der geneeskundige dienst in Indië. De Vereeniging was totdusver in haar wezen niet veel anders dan een onderdeel der geneeskundige

dienst en reeds sedert jaren besliste alleen de chef dier dienst, wijlen de heer Wassink, over Vereeniging en Tijdschrift. Gedreven door de loffelijke zucht om het tijdschrift te doen bloeien, maakte Wassink in ruime mate gebruik van zijn invloed en van zijn macht over het geneeskundig personeel, om dat tot het leveren van bijdragen aan te zetten, — en zoo loste de Vereeniging zich, reeds spoedig na haar oprichting, geheel op in den chef. Het tijdschrift was dus eigenlijk het tijdschrift van Wassink en het zij ter eere zijner nagedachtenis gezegd, dat het zonder hem zich waarschijnlijk niet over een zoo bloeiend bestaan zou hebben te verheugen gehad. De geneeskundige wetenschappen zijn hem daarvoor dank schuldig.

De belangstelling van Wassink in den bloei van zijn tijdschrift ging zelfs zoover, dat hij van zijne stelling als chef der geneeskundige dienst gebruik maakte om het ook te verrijken met bijdragen van zuiver natuur- of scheikundigen aard, afkomstig van het onder zijne bevelen dienend personeel, en waardoor het geneeskundig tijdschrift zeer won in degelijkheid van wetenschappelijk gehalte. Ofschoon bij dit streven van Wassink een zekere naijver op de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging niet te miskennen viel en velen het misprezen dat zoovele uitmuntende scheikundigen der pharmaceutische dienst in Indië door gezegden invloed teruggehouden en zelfs belet werden de vruchten hunner onderzoekingen voor het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië te bestemmen, was het in Wassink te verschoonen dat hij bij voorkeur zorgde voor het orgaan, dat hij als zijn troetelkind beschouwde en waaraan hij de eer van het korps genees- en artsenijmengkundigen in Indië naauw verbonden achtte.

Thans echter, nu Wassink niet meer is, vreezen wij voor het voortbestaan van het geneeskundig tijdschrift, ofschoon wij hopen dat die vrees moge blijken ongegrond te zijn. Wij bevelen zeer de zorg voor de voortzetting er van zijn opvolger aan. Maar tevens zouden wij wenschen dat de Vereeniging ter bevordering der geneeskundige wetenschappen, die zich sedert een reeks van jaren uitsluitend in Wassink oploste, zich op andere grondslagen herstelde, op grondslagen die haar een ongedwongen bestaan verzekeren en waarbij als beginsel werd aangenomen dat het voorzitterschap der Vereeniging onvereenigbaar is met de betrekking van chef der geneeskundige dienst. Evenzeer zouden wij het ook verkieslijk achten dat de redaktie van het tijdschrift buiten de dadelijke bemoeijing bleef van dien chef, ten einde de inzending van bijdragen en de beslissing over de plaatsing er van niet het officieël karakter behield, dat er totdusver op rustte. Wij zijn van nabij bekend met de bezwaren, die bestonden tegen de vereeniging van het voorzitterschap en het redakteurschap in den persoon van den chef der geneeskundige dienst, en indien het Wassink al gelukte het tijdschrift te handhaven dan was zulks zeker voornamelijk toe te schrijven aan persoonlijke eigenschappen, die men waarschijnlijk bij zijn opvolger niet, of althans niet in die mate, zal aantreffen.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De Arabisch-fransche school te Algiers.

De keizerlijk-arabisch-fransche school, gelegen in de wijk Bugeaud, de schoonste van Algiers, is een der merkwaardigste gebouwen van die stad. Even sierlijk als doelmatig, heeft het drie verdiepingen, waarvan de onderste, in het fort, eene open zuilenrei van zeven bogen vertoont; terwijl in het midden van de kroonlijst des gevels, in duidelijk schrift, te lezen staat: *Collège impérial Arabe-Français.* De binnenpleinen zijn ruim; de eetzalen, de schoolvertrekken en de slaapkamers luchtig; terwijl de moskee, de zaal der reiniging en het gymnasium van behoorlijke grootte zijn.

In het rapport van den goeverneur, dd. 14 maart 1857, leest men: „Een „der beste middelen, om onzen invloed op den Arabischen volkstam te verze-„keren, en die te leiden in de richting die met ons belang overeenkomt, is „ongetwijfeld *het onderwijs;* want het onderwijs ontwikkelt het verstand en „werpt daardoor de slagboomen omver, die door verschil in zeden en gods-„dienst zijn opgeworpen."

Deze inrichting streeft al meer en meer naar dat nuttige doel. De jonge Arabieren, vermengd met de Europeesche élèves der school, zoowel in de uren van uitspanning als bij het onderwijs en alle de lessen, nemen spoedig dezelfde wijze van leven, dezelfde taal en dezelfde zedelijke beginselen aan; zij verbroederen zich onder alle omstandigheden; zij bereiden alzoo voor: de grondslagen van toenadering en vereeniging der beide volken.

De grootste moeilijkheid bestond in het winnen van het vertrouwen der inlandsche familiën, die, wantrouwend en ergdenkend, vooral in zaken van godsdienst, en daarbij vreezende dat pogingen van bekeering zouden worden aangewend, konden weigeren hunne kinderen naar de school te zenden. Men moest dus ten dien aanzien volkomen gerustheid geven; men moest de Arabische kinderen naarvolgens de leerstellingen hunner godsdienst onderwijzen; hun den koran leeren begrijpen; en hun tot dat einde een iman of godsdienstleeraar als direkteur toevoegen. Dit alles heeft men gedaan. Om daartoe te geraken, was het voldoende geen Europeesche élèves *als pensionnaires* toe te laten, omdat men dan het onderwijs in de katholieke leer binnen de muren der school had moeten brengen.

De Arabieren alleen de werkelijke bewoners van het schoolgebouw zijnde, zien zich een zekere onderscheiding toegekend, die hen in hunne eigene oogen verheft. Zij zijn dáár als te huis; niets is er dat hun, met betrekking tot hun geloof, verontrust.

Tegenwoordig telt deze school meer dan honderd inlandsche élèves, en bijna evenveel europeesche externes. Reeds hebben ongeveer vijftig inlandsche élèves de school verlaten; hetzij om in hunne stammen terug te treden, waar zij nieuwe denkbeelden en de hoogschatting van Frankrijk hebben verspreid; hetzij om op andere scholen: de school van Saumur, de normaalschool van Versailles, de school voor geneeskunde van Algiers, de bijzondere kundigheden te verwerven, die noodig zijn voor de loopbaan welke zij zich gekozen hebben; hetzij om, na afgelegd voldoend examen, als tolk te worden aangesteld; hetzij om bij de fransche administratie in dienst te treden; hetzij eindelijk om, hoe jong ook, als kaïds aan het hoofd der stammen te worden geplaatst.

Deze school heeft, in den aanvang, als direkteur gehad den heer Perron; Deze als oosterling bekende geleerde, thans inspekteur der inrichtingen van openbaar onderwijs voor de inlanders, is vervangen door den uitstekenden Cherbonneau, gewezen professor in de Arabische taal te Konstantine, die gedurende achttien jaren in Algiers, te midden der Arabieren, heeft geleefd en hunne taal met gemak spreekt.

Het vorenstaande, ontleend aan het Magasin Pittoresque, dat tevens eene afbeelding geeft van den voorgevel van het schoolgebouw, is voorzeker der overweging van Nederland wel waardig, want, al moeten wij thans nog, in dit opzicht, schaamrood tegen over Frankrijk staan, de erkenning der tekortkomst kan tot het goede leiden.

Over de wering van witte mieren uit gebouwen.

Voor ieder, die zich herinnert welke schade voortdurend in Indië door de *witte mieren* wordt aangericht, en welke schatten aan houtwerken en gebouwen — om niet te spreken van spaansche matten — door haar werden verslonden, zal reeds het streven, om daartegen een nieuw middel van bescherming te beproeven, voorzeker eenige regtvaardiging vinden. Naar wij meenen zou dit middel wellicht gevonden kunnen worden in de wijze waarop men tegenwoordig in Europa, op afdoende wijze, de vochtigheid uit de huizen weert. Maar al ware dit ook zoo niet, dan zal er nog niets verloren zijn dan de ruimte welke op deze bladzijde noodig is om onzen lezers de zeer ingenieuse uitvinding mede te deelen, waardoor men thans de huizen voor vocht bewaart, en kan wellicht als zoodanig onze opmerking nog eenige waarde hebben, zoo die althans nog niet tot Indië is doorgedrongen.

Wanneer de fondamenten voor een te bouwen woning zoo hoog boven den grond zijn opgetrokken dat ze het hoogste waterpeil te boven zijn, dan wordt de geheele muur over de geheele lengte met gewone glasruiten belegd, zoodat de zuiver afgesneden randen juist tegen elkander sluiten, en hare einden nog

iets buiten de laatste laag pleister van de buitenmuur uitsteken. De eenige voorzorg, die daarbij in acht genomen moet worden, is, dat het cement, waarop het glas wordt gelegd, vrij van steentjes blijft, en vooraf zoo vlak mogelijk wordt gestreken, om nader nog met het glas, even als men met de metselsteenen ook doet, verder gelijk en vast te worden gedrukt. Over het glas wordt alsdan weder eene laag cement gelegd en daarop verder voortgemetseld. Door de poriën van het glas wordt genoegzaam cement opgenomen om het met den steen tot eene vaste massa te maken. Het laat zich al dadelijk begrijpen, dat, met zoodanige afsluiting, de witte mier door het metselwerk geen toegang meer zal vinden. Als men nu dezelfde methode ook over den geheelen vlakken inhoud van het huis toepast, wanneer de grond daartoe genoegzaam vlak is gemaakt en men ook hier, bij het plaatsen van het glas, zorgt, dat al de randen elkander raken en des noods nog met reepjes glas worden gedekt, zou er dan geene hoop bestaan dat aan dit schadelijk gedierte alle toegang tot het huis zoude zijn afgesloten?

Wij geven de vraag ter beantwoording aan ieder die zou willen beproeven om deze methode in praktijk te brengen. Naar ons inzien kunnen de kosten, bij de prijsvermindering, die het glas in den laatsten tijd, vooral voor dat van de minste soorten, heeft ondergaan, daartegen geen overwegend bezwaar opleveren, zeker niet als men let op het voordeel dat verkregen zou worden, door niet alleen het huis, maar ook alles, wat zich daarin zal bevinden, blijvend tegen vernieling door witte mieren te beveiligen.

X.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XV.

HET KULTUURSTELSEL IN VERBAND MET HET LANDELIJK STELSEL.

1830—1836.

Eerste Gedeelte.

1830.

Wij zijn genaderd tot een hoogst belangrijk tijdvak van de geschiedenis van Nederlandsch Indië: dat van de invoering en eerste ontwikkeling van het kultuurstelsel. En aangezien het kultuurstelsel in het leven is geroepen ten koste van het landelijk stelsel, en alzoo op het laatste overwegenden invloed heeft uitgeoefend, moeten wij die twee stelsels in hun onderling verband beschouwen, waartoe wij thans overgaan.

Ook hier zullen wij weder de feiten, gestaafd door officiëele dokumenten, laten spreken; waardoor, zoo wij hopen, veel licht zal opgaan over deze merkwaardige periode, die totdusver eenzijdig bekend was.

Het tijdvak, dat wij thans behandelen, sluit zes jaren in zich; het vangt aan met 16 Januarij 1830 en eindigt den 29 Februarij 1836. Wij verdeelen het in drie onderdeelen, te weten:

I. Het bestuur van den generaal J. van den Bosch, als gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, van 16 Januarij 1830 tot Junij 1833.

II. De generaal J. van den Bosch, als kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië, met J. C. Baud, als gouverneur-generaal ad interim, nevens zich, van Julij 1833 tot April 1834.

III. Het bestuur van den gouverneur-generaal ad interim J. C. Baud, na het vertrek van den kommissaris-generaal J. van den Bosch, van April 1834 tot 29 Februarij 1836.

Wij zullen de gebeurtenissen, welke in elk dezer perioden plaats hadden, voorzoover zij in verband staan met ons onderwerp, achtereenvolgens behandelen, en daarbij zoo beknopt zijn, als de rijkdom der stof toelaat.

Hooge Regering. Op den 16den Januarij 1830 ging het bestuur over Nederlandsch Indië, uit handen van den minister van staat, kommissaris-generaal Ld. Burggraaf du Bus de Gisignies, over in handen van den luitenant-generaal J. van den Bosch, als gouverneur-generaal. Zie Staatsblad 1830 no. 8.

Op den 19den dier maand werden de nieuw benoemde regeringsleden geïnstalleerd, en het regerings-reglement, gearresteerd bij koninklijk besluit van 16 Mei 1829 no. 6, in werking gebragt; zie staatsbladen no. 9 en 10. De geïnstalleerde raden van Indië waren J. C. Goldman, J. Bousquet en P. Merkus. Het mede door den koning benoemde raadslid, R. G. van Polanen, was niet in Indië aanwezig, en verzocht van de aanvaarding dier waardigheid verschoond te blijven. Ten gevolge daarvan werd, blijkens resolutie van 9 Oktober 1830 no. 12, aan den wd. resident van Soerabaya, Jhr. A. M. T. de Salis, daartoe reeds vroeger door den koning aangewezen, zitting in den raad van Indië verleend, die echter eerst den 23sten April 1831 werkelijk zitting nemen kon.

Het begin van het bestuur van den gouverneur-generaal van den Bosch kenmerkte zich door eene hoogst gelukkige gebeurtenis: het eindigen van den Javaschen oorlog, ten gevolge van de gevangenneming en verwijdering van den pangeran Dipo Negoro, op den 28sten Maart 1830.

Dadelijk nadat, in het begin dier maand, uit de residentie Kadoe, van den luitenant-gouverneur-generaal de Kock, het berigt was ontvangen, dat genoemde prins ter hoofdplaats Magelang aangekomen en in voorloopige onderwerping getreden was, werden, bij resolutie van den 11den dier maand no. 13, P. Merkus, lid in den raad van Indië, en J. I. van Sevenhoven, president van den raad van justitie te Batavia, benoemd tot kommissarissen voor de regeling der zaken in de Djokjokartasche landen. Op voorstel van deze twee kommissarissen, werd, krachtens resolutie van 17 April 1830 no. 1, als mede-kommissaris aan hen toegevoegd, de resident van Soerakarta, kolonel H. G. Nahuijs. Wij komen op de werkzaamheden dezer kommissarissen straks terug, maar moeten vooraf eene bijzonderheid mededeelen, die van gewigt is voor de beoordeeling van den toenmaligen toestand, en van dien, welke spoedig daarna op Java in het leven zou worden geroepen.

De veelomvattende plannen van den generaal van den Bosch, reeds in Nederland in groote, maar nog zeer onzekere, trekken ontworpen, werden spoedig aan de leden der indische regering bekend. Merkus vond daarin aanleiding, om bij een adres aan den koning te verzoeken: om als lid in den raad van Indië ontslagen, en in zijne vorige betrekking van president van het hooggeregtshof hersteld te worden. Bij konfidentiëele missive van den 4den

April 1830 no. 9, bood de gouverneur-generaal van den Bosch dat adres den minister van koloniën aan. In die missive lezen wij het volgende:

„In het eerste oogenblik, moet een zoodanig verzoek eenig misverstand tusschen den heer Merkus en mij doen vooronderstellen; dit is echter geenszins het geval. Wij verkeeren te zamen op een vriendschappelijken voet, en ik koester wezenlijke achting voor hem, uithoofde van zijne talenten en braaf karakter. De moeijelijke kommissie die ik hem, gezamenlijk met den heer van Sevenhoven, in de Vorstenlanden heb opgedragen, is daarvan een kennelijk blijk, en zoo ik, aan den eenen kant, in deze een bewijs heb gegeven van het vertrouwen dat ik in hem stel, hij heeft, van zijne zijde, de taak met de meeste bereidwilligheid op zich genomen."

De gouverneur-generaal, na te hebben opgemerkt, dat hij stellig geweigerd had te voldoen aan het verlangen van Merkus, om diens verzoek te ondersteunen, en dat hij dezen de verzekering had gegeven, te zullen voorstellen: om op dat verlangen geen regard te slaan, vervolgt zijne missive aldus:

„Tot toelichting van dit alles, zal ik de redenen openleggen, die mij aansporen, in dit geval, aldus te handelen, en te gelijk de bezwaren mededeelen, welke bij den heer Merkus bestaan.

„Het is U bekend, dat tijdens het bestuur van den heer van der Capellen, alhier een systema van regering is aangenomen, geheel gegrond op het stelsel van vrijen handel, en onmiddellijk beheer van den Javaan, zonder tusschenkomst van Europeanen, enz. enz. Het bestaan eener handelmaatschappij, het verhuren van landerijen in de Vorstenlanden, en wat meer is, was klaarblijkelijk hiermede niet overeen te brengen; en nog in meer andere opzigten, moest gedacht systema beschouwd worden strijdig te zijn met de bedoelingen van het gouvernement in Europa.

„De heer van der Capellen was de voorstander van dat systema. Van dáár, dat het over het algemeen bijval vond; terwijl het bovendien ondersteund werd door mannen van bekwaamheid en énergie, wier goede bedoelingen niet miskend konden worden, gelijk de heeren van de Graaff en d'Ozij, en verder door alle personen, destijds in naauwe betrekking tot den gouverneur-generaal staande, waaronder dan ook de heer Merkus.

„Van de deugdzaamheid van gedacht systema, waren de voorstanders voor hen zelven zoodanig overtuigd, dat, toen zelfs de stelligste bevelen van het gouvernement uit het moederland, eene andere wijze van zien aanduidden, dit werd toegeschreven, aan eene ontoereikende kennis der Indische aangelegenheden, of wel, beschouwd als eene voorbijgaande dwaling. Men meende daarom meermalen, de gegeven bevelen niet te moeten opvolgen; altijd in de verwachting, dat weldra de in het midden gebragte bedenkingen, aan het gouvernement in Europa andere gevoelens zouden geven, en dat alsdan de gepastheid, van in de bestaande omstandigheden niet te hebben gehoorzaamd, erkend zou worden.

„Had de heer van der Capellen niet, voor zich, de waarachtige overtuiging van het wezenlijk goede van zijn stelsel gehad, dan gewis zou hij de man niet geweest zijn, om 's konings verlangen onvervuld te laten; want opregte trouw en onvermoeiden ijver voor 's konings dienst, zal hem voorzeker niemand betwisten.

„Toen daarna, beslissende maatregelen van het gouvernement in Europa, geen twijfel omtrent de voortdurende wijze van zien meer overlieten, bleef niettemin de innerlijke overtuiging bij de aanklevers van het geliefkoosd stelsel bestaan, en werd zelfs nog sterker bevestigd, toen de overgebleven hoofden daarvan, de heeren van de Graaff en d'Ozij, geacht werden er zich aan opgeofferd te hebben. (*)

„Den heer Merkus, een sterk voorstander der hoofdpunten van meerbedoeld systema en daarbij een man van meer dan gewone énergie, schijnt alles, wat daarmede strijdig is, onvereenigbaar met de welvaart van Java; dientengevolge verzet hij zich ernstig, tegen maatregelen die met zijne begrippen niet overeenkomen.

„Nutteloos zou het zijn, iemand, hoe helder zijn oordeel ook zijn moge, van zóódanig vastgewortelde denkbeelden te willen terugbrengen: die denkbeelden berusten op theorieën, en zijn voor geen materiëele wederlegging vatbaar. Zelfs de verkregen ondervinding: dat onze handel, onder den invloed van zoodanig stelsel, nagenoeg is te niet gegaan; dat de staat van produktie van Java geene vorderingen heeft gemaakt, geëvenredigd aan de gunstige gesteldheid des eilands, bewijst niets bij de aanklevers van hetzelve, vermits zulks wordt toegeschreven, aan het gebrekkige der maatregelen bij de invoering, aan tegenwerking, of aan te weinig volharding."

Vervolgens wordt gehandeld over de tegenwerking, die de handelmaatschappij ondervond, ook in den raad van Indië. Naar aanleiding van de mededeeling, dat het 's konings intentie was, de belangen dier maatschappij *in het bijzonder* bevorderlijk te zijn, hadden de raden van Indië Goldman en Bousquet, zich

---

(*) Tot toelichting dient het volgende. In 1824 werd in Nederland de handelmaatschappij opgerigt. Mr. Muntinghe, destijds met verlof in 't vaderland, nam deel aan de oprigting en aan het ontwerpen der statuten; hebbende hij reeds in zijn merkwaardig rapport van 14 Julij 1817 zoodanig plan, met behoud der algemeene mededinging, als gansch niet verwerpelijk aangegeven.

Bij ministeriëele missive van 19 December 1824, werd gelast, om te Batavia aan de agenten der handelmaatschappij, wier faktorij toen nog niet gevestigd was, zonder vertraging of moeijelijkheid, bij wijze van onderhandschen verkoop: 12,000 pikols preangerkoffij af te geven. Zoodanige verkoopen hadden destijds altijd in het openbaar plaats.

De voorraad koffij te Batavia bedroeg slechts 10,000 pikols. De gouverneur-generaal van der Capellen, zich vereenigende met het gevoelen van de raden van Indië, R. d'Ozij en H. J. van de Graaff, bepaalde dat daarvan slechts 2000 pikols aan de faktorij zouden worden afgestaan. Het ten dien aanzien gebeurde, wordt breedvoerig vermeld in: *Elout, Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal beheer*, 1861, en aldaar, pag. 69 en volgende. Als gevolg van dien, werd bij ministeriëele missive van 18 Februarij 1826, aan de raden van Indië d'Ozij en van de Graaff, 's konings stellige afkeuring en ontevredenheid betuigd, en zij aangeschreven: „om zich bij de eerste gelegenheid naar Nederland in te schepen, ten einde in persoon, wegens hunne handelwijze ter zake voorschreven, aan den koning rekenschap te komen geven." Deze beschikking werd aan genoemde heeren bekend gemaakt, in de zitting van den raad van Indië, van 29 Augustus 1826; zij vertrokken, weinige weken later, naar Nederland, met het schip Java-paket, dat, in het gezigt der Hollandsche kust, den 1sten Maart 1827, met man en muis verging.

dadelijk bereid verklaard, om, in den geest van 's konings bedoeling, met den gouverneur-generaal mede te werken.

„Maar (zoo vervolgt de missive) de heer Merkus verklaarde mij, in eene bijzondere konferentie, dat hij dit voorbeeld niet kon volgen, vermits hij de handelmaatschappij beschouwde als hoogst nadeelig voor deze gewesten, de voorregten aan haar toe te kennen als inkonstitutioneel, en als kennelijk de strekking moetende hebben, om haar te maken tot een geprivilegiëerd ligchaam, dat zich, door middel van de voordeelen die het boven anderen geniet, uitsluitend van den geheelen handel zal meester maken en, eens tot dit doel gekomen, de wet zal voorschrijven aan het gouvernement.

„Meermalen vruchtelooze pogingen hebbende aangewend, om den heer Merkus van het ongegronde van zijn gevoelen te overtuigen, bleef mij eindelijk niets anders over, dan hem te doen begrijpen, dat de uitvoering van 's konings bevelen, in dat opzigt, alleen aan mij was gedemandeerd; dat hij dus vrij bleef, altijd naar zijne wijze van zien te adviseren, zelfs zijne adviezen in de notulen, overeenkomstig de vastgestelde bepalingen, kon doen inlasschen; en dat ik van mijne zijde, gaarne zou zien, dat hij van dat regt gebruik maakte.

„Ik heb hierop van hem ten antwoord ontvangen: — dat het gebeurde met de heeren van de Graaff en d'Ozij, niet zeer tot zoo iets aanmoedigde; dat hij bovendien altijd in den raad overstemd wordende, het toch den schijn zou hebben, of hij medewerkte tot maatregelen, die iedereen weet dat tegen zijne denkwijze strijden, en dat het insereeren van zijn gevoelen in de notulen, moeijelijk voor hem werd, nu hem 's konings bedoelingen waren kennelijk gemaakt.

„In het breede ontvouwd hebbende de beweegredenen, welke tot het verzoek van den heer Merkus hebben aanleiding gegeven, zal ik thans opgeven, waarom ik mij veroorloof voor te stellen: dat daarin niet worde getreden.

„Vooreerst is de heer Merkus, zoo als ik reeds hiervoren zeide, een man van braafheid en groote kunde, die in alle andere opzigten, mij hoogst nuttig is in den raad.

„In de tweede plaats, zie ik er geen gevaar in, dat één of zelfs meer leden van den raad, een systema aankleven, verschillend van dat hetwelk het gouvernement wenscht gevolgd te zien; en zoo de adviezen van het opposeerend lid in de notulen worden opgenomen, erlangt het gouvernement in Europa, beter dan op eene andere wijze, onderrigt van de zwarigheden en bedenkingen, waaraan deszelfs bevelen in de uitvoering onderworpen kunnen zijn.

„In de derde plaats voed ik de hoop, dat zijne majesteit mij wel zoodanigen graad van fermiteit zal gelieven toe te kennen, dat ik, door zulk een tegenstand, mij geenszins zal laten terughouden, om hoogstdeszelfs voorschriften met stiptheid, ijver en trouw ten uitvoer te brengen.

„Ik voor mij geloof dus, uit aanmerking van dit alles, dat het niet alleen voor het gouvernement niet nadeelig kan worden geacht, dat een voor het overige zoo achtenswaardig lid, in den raad zitting blijve houden; maar dat het zelfs, in verre de meeste opzigten, nut en voordeel zal aanbrengen.

„Mijne positie, ik wil het niet ontveinzen, kan hierdoor wel eens, bij de diskussiën in den raad, moeijelijker worden; ook kan eene partij buiten den raad eene zekere aanmoediging erlangen, om in hare wederstrevingen tegen de

handelmaatschappij te volharden; terwijl eene scherpe beoordeeling van mijn bestuur in de publieke papieren, en andere onaangenaamheden van dien aard, er het gevolg van kunnen zijn; maar dit betreft voor het meerendeel mijne persoonlijke belangen, en deze wensch ik, dat niet in aanmerking worden genomen, wanneer zij tegen die van het gouvernement overstaan. Ik heb dit alles, bij het aanvaarden mijner betrekking, te gemoet gezien, en zoo mij de bewustheid hiervan niet heeft kunnen terughouden, om die aan te nemen, behoort het mij thans niet te doen aarzelen, in het vervullen mijner pligten naar mijn beste vermogen. Trouwens het geschreeuw van eenige baatzuchtige, meestal anonyme schrijvers, veracht ik te veel, om mij daarover eenigermate te verontrusten, en de zwarigheden die de zaak, uit gedacht oogpunt beschouwd, oplevert, verdienen dan ook naar mijn inzien niet de minste aandacht.

„Ik heb de eer het gouvernement, op grond van het voorgaande, in overweging te geven: om in het verzoek van den heer Merkus te diffikulteeren, en het onbeantwoord te laten, of wel hem aan te schrijven, dat zijne majesteit in zijn adres, noch in de motieven, die door den gouverneur-generaal als beweeggronden van zijn verzoek nader opgegeven zijn, termen gevonden heeft om het verlangde ontslag toe te staan, aangezien hij, in zijne betrekking als raad van Indië, niet gehouden is maatregelen goed te keuren, strijdig met zijn gevoelen, maar in de notulen zijne bedenkingen daartegen kan doen insereeren."

Bij ministeriëele missive van den 4den Oktober 1830 no. 69 k/g geheim, werd den gouverneur-generaal, op 's konings last, te kennen gegeven: „dat het verzoek van den heer Merkus is gehouden voor vervallen, als een gevolg der benoeming van den heer Hageman, tot president van het hooggeregtshof." — Hageman was reeds door den koning benoemd, toen het adres van Merkus in Nederland ontvangen werd.

Merkus bleef dus zitting houden in den raad van Indië; terwijl het blijkt, dat de gouverneur-generaal van den Bosch zulks had verlangd en de bevoegdheid van Merkus erkende, om naar eigen overtuiging te adviseeren, en van zijne adviezen te doen blijken, door aanteekening in de notulen.

REGELINGEN IN DE VORSTENLANDEN. Wij komen nu terug op de regelingen, die plaats hadden in de Vorstenlanden.

Langdurige ondervinding, vooral die van den Javaschen oorlog, had geleerd, dat de gedeelten der Vorstenlanden, welke ver van de zetels der vorsten gelegen waren, gebrekkig werden bestuurd. Het gezag der vorsten werd dáár alom miskend; de verschuldigde belastingen bleven er grootendeels onvoldaan. De ingezetenen, aan de willekeur der hoofden overgelaten, genoten noch veiligheid, noch bescherming; zij zagen hunne personen en de vruchten van hun arbeid, ter beschikking gesteld van de verkwisting en schraapzucht hunner gebieders, en verlieten dikwijls in grooten getale hunne dessa's en vruchtbare velden, om de ondragelijke onderdrukking te ontvlugten.

Als noodwendig gevolg hiervan, waren de hier bedoelde afgelegen landen, van de middelen verstoken, om de eenmaal verstoorde rust te herstellen, of

kwaadwilligen en oproermakers te beteugelen, die, wel verre van de verdiende straf te ondergaan, veelal hulp en bijstand vonden bij de ontevreden en onderdrukte bevolking, welke niets te verliezen, maar van verandering in de omstandigheden alles te wachten had.

Het belang van het gouvernement, zoowel als dat der vorsten zelve, vorderde dat aan dien onhoudbaren staat van zaken een einde kwam. Den vorsten moest het genot van alle inkomsten verzekerd, en het gouvernement gewaarborgd worden tegen nieuwe onlusten.

Mitsdien sloten de benoemde kommissarissen overeenkomsten met de vorsten bij welke aan deze het bestuur over de provinciën Padjang, Soekowati, Mataram en Goenong-kidoel werd verzekerd; terwijl alle overige provinciën en landen, totdusver onder het gezag der vorsten gestaan hebbende, werden gesteld onder het regtstreeksch bestuur van het Nederlandsch gouvernement. Voor den afstand dier landen werden vergoedingen toegekend, aan den soesoehoenan van Soerakarta, ten bedrage van *f* 264,000.— 's jaars, en aan den sultan van Djokjokarta, ten bedrage van *f* 182,000.— 's jaars.

De hiervoren genoemde vier provinciën: Padjang, Soekowati, Mataram en Goenong-kidoel, waren zóó onregelmatig, onder de beide vorsten, verdeeld in kleine, afgescheiden en dooreen liggende, stukken land, dat het hoogst wenschelijk geacht werd, tot eene behoorlijke verdeeling en scheiding te komen. Wel hadden de vorsten zich, krachtens de met Raffles, op den 1en Augustus 1812, gesloten traktaten, ook verbonden, om genoegen te nemen met de ruilingen van grondgebied, en met de deswege te maken schikkingen, ter verkrijging van eene geregelder grensscheiding, en van eene betere en minder verwarde en verbrokkelde landverdeeling; (*) maar daarvan was, door uitvlugten en moeijelijkheden van de zijde van het Djokjokartasche hof, niets gekomen. Het nadeel hiervan was in den Javaschen oorlog ten sterkste gebleken. De lange duur van dien oorlog was grootendeels aan die ineenligging van grondgebied toe te schrijven, omdat daardoor de geheele bevolking der Vorstenlanden gewikkeld werd in den krijg, die aanvankelijk was uitgebarsten op het gebied, en werd aangevoerd door prinsen van Djokjokarta.

Deze moeijelijke zaak bragten kommissarissen almede tot een goed einde. Op den 27sten September 1830 werd, met onderling goedvinden, bepaald: dat de provinciën Padjang en Soekowati aan den soesoehoenan van Soerakarta, en de provinciën Mataram en Goenong-kidoel aan den sultan van Djokjokarta zouden overgaan. De grenzen dezer provinciën werden behoorlijk bepaald.

Zien wij nu, hoe de zaken in de afgestane landstreken werden geregeld.

Bij besluit (†) van den gouverneur-generaal van den 31en Augustus 1830

(*) Zie eerste deel, pag. 62. — Tijdschrift voor N. I. 1864, 1e deel, pag. 108.

(†) Waar gesproken wordt van *resolutie*, beteekent zulks eene beslissing, genomen door den gouverneur-generaal *in rade*, en waar wordt melding gemaakt van *besluit*, duidt dit aan eene beslissing van den gouverneur-generaal *buiten rade*.

n°. 1, ltt. A, werd, naar aanleiding der voorstellen van de kommissarissen voor de Vorstenlanden, ten aanzien van de onder het bestuur van het gouvernement gekomen oostelijke landen: goedgevonden en verstaan:

„1. Te bepalen, dat de Oostelijke Montjonegorosche landen, zullen uitmaken twee residentiën, namelijk die van Madioen en die van Kediri.

„2. Dat de residentie Madioen zal bestaan uit: de regentschappen Madioen, Maospatti, Poerwodadi, Keniten, Magetan, verdeeld onder twee regenten; uit Djogorogo, Tjaroeban, Ponorogo, verdeeld onder vijf regenten, en uit de distrikten Ngawi, Patjitan, Lorok en Pangoel; zullende de begrenzingen van gemelde regentschappen en distrikten nader worden geregeld. (*)

„3. Dat de residentie Kediri zal bestaan uit: de regentschappen Kediri, Kertosono, Ngandjoek, Brebek, Ngrowo en Kalangbret, en voorts uit de distrikten Blitar, Trengalek, Kampak en alle andere meer oostelijk, tot de grenzen van Malang, gelegen; zullende de grenzen van voornoemde regentschappen en distrikten mede nader worden geregeld."

4, 5, 6 en 7, handelen over het in dienst te stellen europeesch en inlandsch personeel, en over de daaraan toe te kennen bezoldigingen.

„8. Te bepalen, dat de inkomsten van de regenten en hoofden, provisioneel kunnen worden geregeld, voor twee derden *in geld*, en één derde *in land*, met de verpligting echter voor degenen aan wie velden voor inkomsten worden afgestaan, om:

a. die bij voorkeur te doen bewerken door de opgezetenen der dessa's, tot welke de velden behooren;

b. om van het produkt nimmer meer dan de helft ten hunnen behoeve te doen opbrengen;

c. om die velden niet te verpachten, als zijnde dit strijdig met de bedoeling van den afstand;

en eindelijk onder bepaling, dat alle schade door misgewas op de velden ontstaan, ten laste zal wezen van hen aan wie zij zijn afgestaan. (†)

„9. Vast te stellen, dat alle betalingen in geld aan de ambtenaren van het Europeesch en Inlandsch bestuur, maandelijks zullen geschieden aan de

(*) De distrikten Patjitan, Lorok en Pangoel, reeds vroeger afgestaan (zie eerste deel, pag. 62, Tijdschrift voor N. I. 1864, 1e deel, pag. 108), en waar sedert 1818 het stelsel van gedwongen kultuur en leverancie bestond, werden krachtens resolutie van den 6en Junij 1832 no. 1, van de residentie Madioen afgescheiden en, als afzonderlijk gewest, gesteld onder een zoogenaamden *op zich zelfstaanden adsistent* resident. De hier vermelde indeeling der Montjonegoro, verschilde, zoo als wij zien, van die onder het vorstenbestuur; zij onderging later velerlei verandering, die het onnoodig is te vermelden, vermits wij hier voornamelijk willen wijzen op het uitgestrekte grondgebied, dat na den Javaschen oorlog, onder het direkt gezag van Nederland is gekomen, en op het regering-stelsel dáár aangenomen.

(†) Wij komen nader terug op de hier geautoriseerde regeling van de inkomsten der regenten en hoofden, *gedeeltelijk in land;* waardoor werd afgeweken van het beginsel, vastgesteld door kommissarissen-generaal bij Staatsblad 1819 no. 11, om die regenten en hoofden *alleen in geld* te betalen; zie eerste deel, pag. 412—414; Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 411—413.

eersten voor een derde, en aan de laatsten voor een vierde gedeelte in zilver.

„10. Dat zullen worden ingetrokken en, volgens nader te maken bepaling, aan de naburige regentschappen gevoegd, in de residentie Madioen: de regentschappen Toengoel, Banget, beide die van Goranggareng, een der regentschappen Magetan en een der regentschappen Ponorogo; en in de residentie Kediri: de regentschappen Kediri-koelon, Patjee, beide die van Srengat en Godean."

11 en 12, houden bepalingen van het pensioeneeren van regenten en het benoemen van anderen; en tevens de verklaring, dat alle regenten en verdere inlandsche ambtenaren, tot den rang van mantri, zullen worden voorzien van akten van aanstelling.

13. Bepaalt dat, voor het loopende jaar 1830, zouden geheven worden de bestaande belastingen, met uitzondering evenwel van talrijke daarbij genoemde heffingen, die werden afgeschaft, met verbod aan alle regenten, om die in het vervolg te heffen. (*)

„14. Dat het niettemin aan de inlanders zal worden vrijgelaten, des verkiezende en uit vrijen wil, de opbrengsten, bekend onder den naam van *djakat* of *shakat* (†), en die van *sasap*, *raian*, *pawidee*, *malem* en *moeloed*, voorzoover zij ten voordeele der priesters komen, te blijven doen; zoomede dat het den priesters geoorloofd zal zijn, als *panahiban* of trouwgelden, van ieder paar dat zich in het huwelijk begeeft, te blijven heffen *twee gulden*.

„15. Dat de belastingen, welke niet zijn afgeschaft en bij voortduring moeten worden opgebragt, zooveel mogelijk zullen worden geheven in geld.

„16. Dat, met den 1sten der aanstaande maand, zullen worden ingetrokken alle gouvernements tolpoorten in de Montjonegorosche landen, alsmede die welke tusschen Soerakarta en Ponorogo zijn (§).

„17. De kommissie ter regeling der Vorstenlanden te autoriseeren, om met den pangerang-adipatti Mangko Negoro eene overeenkomst aan te gaan, ten gevolge waarvan, die prins geene tollen zal heffen tusschen Soerakarta en Ponorogo.

„18. Te bepalen, dat de heffing van de bazaars, op den tegenwoordigen voet zal plaats hebben tot den 1sten Januarij 1831, en voor het volgende jaar zal geschieden bij wijze van verpachting.

„19. Dat, de betaling der nu verschuldigde belasting zijnde afgeloopen, in de residentiën Madioen en Kediri dadelijk zal worden ingevoerd, het stelsel van landelijke inkomsten, zooals het in de strand-residentiën bestaat, behoudens zoodanige wijzigingen, als plaatselijke omstandigheden zullen vorderen.

„20. De kommissie tot regeling der Vorstenlanden te autoriseeren, om alle

---

(*) Vergelijk de tweede noot, voorkomende op pag. 178 van het eerste deel, en Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 252.

(†) Vergelijk de tweede noot, voorkomende op pag. 179 van het eerste deel, en Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 253.

(§) Op voorstel van den kommissaris Merkus, werden, bij resolutie van 18 December 1830 no. 2, ook de tolpoorten in Soerakarta, waar die toen alleen nog bestonden, ingetrokken, gerekend van 1 Januarij 1831, zoodat op dat tijdstip de tolpoorten overal waren afgeschaft.

verpachtingen en verpandingen van landen en dessa's aan Chineezen, voorzoover die niet volgens de bestaande bepalingen zijn gedaan, in te trekken en buiten effekt te stellen.

„21. Te bepalen dat, behalve de padjek of landrenten, ingevolge art. 19 in te voeren, in de beide residentiën nog zal geheven worden eene huistaks (*pelawang*), berekend op ƒ 1.50 tot ƒ 3.— van ieder huisgezin, zonder onderscheid of zij al of geen velden bezitten.

„22. Dat, ten aanzien der eereteekenen en het gevolg der regenten en hoofden, dezelfde bepalingen als in de strand-regentschappen zullen worden vastgesteld.

„23. Dat mede het beheer der justicie en policie, alsmede de verantwoording van 's lands gelden en goederen, op dezelfde wijze als in de strand-regentschappen zullen worden geregeld.

„24. Voor het oprigten van provisioneele woningen, ten behoeve der residenten, adsistent-residenten en kommiezen-ontvangers toe te staan:

voor ieder resident	ƒ 1200. —	kopergeld,
„ „ adsistent-resident.	„ 800. —	„
„ „ kommies-ontvanger	„ 400. —	„

25. Houdt eene publikatie in, waarbij het bepaalde bij artikelen 13, 14 en 16, in de maleische en javaansche talen aan den volke werd bekend gemaakt.

Bij besluit van den 18den December 1830 no. 1, werd de organisatie vastgesteld van het bestuur der afgestane provinciën Bagelen, Banjoemas en Ledok; zijnde daarbij goedgevonden en verstaan:

„1. Te bepalen, dat de door de hoven van Soerakarta en Djokjokarta afgestane landen, gelegen ten westen van die rijken, zullen uitmaken twee residentiën, namelijk van Bagelen en Banjoemas.

„2. Tengevolge dezer bepaling, in te trekken de benoeming van den resident van Ledok (*).

„3. Vast te stellen, dat de residentie Bagelen zal bestaan uit de provincie, thans onder dien naam bekend, met bijvoeging van het distrikt Karangbollong, en het zuidelijk gedeelte der distrikten Gowong en Selomanik.

„4. Dat de residentie Banjoemas zal bestaan uit de provincie, onder dien naam bekend, met bijvoeging van het distrikt Karangkobar, van het eiland Noessa-kambangan, van een gedeelte van het land Madoera, hetwelk thans onder Cheribon behoort, alsmede van het stukje gronds, Karangsari, thans staande onder het bestuur van Tagal.

„5. Dat het distrikt Ledok zal behooren tot de residentie Kadoe, onder het bestuur van een adsistent-resident, die te dien einde aan den resident van Kadoe zal worden toegevoegd; zullende evenwel de regeling van dat distrikt geschieden door den, bij resolutie van heden no. 1 (†), benoemden kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden, van Lawick van Pabst.

„6. Dat de residentie Bagelen zal zijn verdeeld mede in vier regentschappen, als van Brengkelan, Semawon, Oengaran en Karangdoehoer.

(*) Ledok, aanvankelijk eene afzonderlijke residentie, werd blijkens art. 5 van dit besluit ingelijfd bij Kadoe, en behoort tegenwoordig tot Bagelen.

(†) Zal straks vermeld worden.

„7. Dat de residentie Banjoemas zal zijn verdeeld mede, in vier regentschappen, als van Banjoemas, Adjibarang, Dayoeloehoer en Probolingo (*).

„8. Dat de grenzen van bovengemelde residentiën en regentschappen, onder nadere goedkeuring, zullen worden geregeld door den kommissaris van Lawick van Pabst."

9, 10 en 11, handelen over het in dienst te stellen europeesch en inlandsch personeel, en over de daaraan toe te kennen bezoldigingen.

„12. Dat de inkomsten van de regenten en hoofden, provisioneel, voor een zeker gedeelte *in land* zullen kunnen worden geregeld, waartoe de vereischte magt bij deze, behoudens nadere goedkeuring, aan den kommissaris van Lawick van Pabst wordt verleend.

„13. Dat alle betalingen in geld aan de ambtenaren van het europeesch en inlandsch bestuur, maandelijks zullen geschieden, aan de eersten voor een derde, aan de laatsten voor een vierde gedeelte in zilver."

14. Bepaalt de pensioeneering der regenten van Banjoemas, Kertonegoro, Ledok en Oeroet-sewoe.

„15. Den kommissaris van Lawick van Pabst te magtigen om, onder nadere approbatie, ten aanzien der regenten en hoofden in de beide residentiën, zoodanige schikkingen te maken, als hem na gehouden onderzoek raadzaam zullen voorkomen; en om aan zoodanige regenten en hoofden, welke hij vermeent dat uit hunne betrekkingen behooren te worden verwijderd, een pensioen of onderstand toe te leggen, naar gelang zij daarop aanspraak hebben.

„16. Denzelfden kommissaris aan te schrijven, om bepaaldelijk te onderzoeken, inhoever het nuttig kan zijn, de bevolking der noordwestelijke landen van Banjoemas, vooreerst vrij te laten van het betalen van alle lasten, en hen aan te moedigen tot het teelen van produkten, voor de markt van Europa geschikt; zullende het rapport zijner bevinding deswege, zoodra mogelijk worden te gemoet gezien.

„17. Te bepalen dat, zoo spoedig maar eenigzins mogelijk, in de beide residentiën zal worden ingevoerd, het stelsel van belastingen, reeds bij besluit van 31 Augustus ll. nº. 1, (hiervoren medegedeeld) voor de residentiën Madioen en Kediri vastgesteld, behoudens zoodanige wijzigingen, als de plaatselijke omstandigheden zullen vorderen; waaromtrent, voorzooveelnoodig, het rapport van den kommissaris zal worden ingewacht.

„18. Den kommissaris van Lawick van Pabst almede aan te schrijven, om, na een behoorlijk onderzoek, voor te dragen:

a. welke der thans bestaande belastingen, in de meergemelde residentiën Bagelen en Banjoemas, nu dadelijk, en welke in het vervolg, zullen dienen te worden afgeschaft;

b. op welke wijze in het bestaan der dessahoofden zal worden voorzien."

Bij de hiervoren reeds aangehaalde resolutie van 18 December 1830 nº. 1,

(*) Evenals reeds ten aanzien van de residentiën Madioen en Kediri is gezegd, moet ook hier worden opgemerkt, dat in deze indeeling later velerlei verandering is gemaakt. Van de hier vermelde acht regentschappen in Bagelen en Banjoemas hebben slechts twee hun naam behouden.

werd in aanmerking genomen: dat de tot regeling der zaken in de Javasche Vorstenlanden benoemde kommissarissen, hunne werkzaamheden als zoodanig ten einde gebragt, en aan de regering ingezonden hadden alle die rapporten en voorstellen, welke, ten aanzien van het bestuur en de verdere aangelegenheden der overgenomen landen, nuttig en noodzakelijk konden zijn; maar dat het tevens van belang moest worden geacht, om nog gedurende eenigen tijd, de verdere uitvoering en regeling der, met betrekking tot die landen, gemaakte bepalingen, aan personen op te dragen, welke het volle vertrouwen der regering genoten. Uit dien hoofde werd, bij de gemelde resolutie:

1. Ontbonden, de kommissie ter regeling der Vorstenlanden, en aan derzelver leden, Mr. P. Merkus, J. I. van Sevenhoven en H. G. Nahuijs, de meeste tevredenheid der regering betuigd, voor de gewigtige diensten, door hen aan den lande bewezen.

2. Benoemd tot kommissaris aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta, de heer J. I. van Sevenhoven.

3. Benoemd tot kommissaris over de overgenomen Vorstenlanden, de heer P. H. van Lawick van Pabst.

4. Instruktiën voor die kommissarissen vastgesteld.

De instruktie voor den kommissaris aan de hoven, voor ons van minder belang zijnde, laten wij hier alleen volgen, de

Instruktie voor den kommissaris van de overgenomen Vorstenlanden.

1. De kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden, zal belast zijn met de exekutie van het besluit van den 31en Augustus 1830 La. A, no. 1, voorzoover die nog geen plaats heeft gehad, alsmede met die van het besluit van heden no. 1, houdende bepalingen: het eerste voor het in te voeren bestuur in de residentiën Madioen en Kediri, en het laatste in de residentiën Bagelen en Banjoemas.

2. Hij zal, tot dat einde, de noodige bevelen geven aan de residenten van gemelde residentiën, die gehouden zullen zijn deze stiptelijk te achtervolgen.

3. Ten einde de meest mogelijke eenheid in het bestuur der overgenomen Vorstenlanden te brengen, zullen de residenten van Madioen, Kediri, Bagelen en Banjoemas, provisioneel, over alle zaken, rakende dat bestuur, alleen korrespondeeren met den kommissaris voornoemd, die, wanneer dit noodig zal wezen, daaromtrent de vereischte voordragten zal doen aan den gouverneur-generaal, dan wel aan zoodanige kollegiën of ambtenaren, als waarbij zij behooren.

4. Alle bevelen en aanschrijvingen, over zaken betreffende de genoemde residentiën, zullen door de generale direktie der financiën, de algemeene rekenkamer en andere civiele autoriteiten, provisioneel onmiddellijk gerigt worden aan den kommissaris, die daaraan zonder verwijl zal exekutie geven.

5. Behalve de regeling der landelijke inkomsten, waarvan de invoering bij de bovenaangehaalde besluiten is bepaald, zal de kommissaris zijne aandacht vestigen op alle de takken van inkomsten, en, na behoorlijk onderzoek, daaromtrent beredeneerde voordragten inzenden.

6. Speciaal zal hij nagaan, door welke middelen de verkoop van het noorder-zout, zooveel mogelijk met uitsluiting van het zuiderstrand-zout, in de re-

sidentiën Bagelen en Banjoemas in te voeren en te bevorderen zou zijn, en omtrent dit punt eene voordragt aan den gouverneur-generaal inzenden.

7. Hij zal onderzoeken, inhoever de in de oude residentiën bestaande inrigtingen voor de koffij-kultuur en de belasting van dat produkt, in de vier nieuwe residentiën kunnen worden toepasselijk gemaakt.

8. Insgelijks zal hij nagaan, voor welke uitbreiding de kultuur van andere produkten, voor de europeesche markt geschikt, en speciaal die van suiker, indigo en zijde, in de nieuwe residentiën vatbaar is; daarbij lettende, zoowel op de gesteldheid van den grond, als op de geneigdheid der bevolking, alsmede op alle omstandigheden, welke in verband kunnen staan, van den eenen kant met het doel om de produkten te vermeerderen, en van den anderen kant om tevredenheid, en daardoor een duurzamen staat van rust te vestigen.

9. Hij zal een voorstel inzenden, omtrent de betaling van koelie- en andere diensten, alsmede de prijzen van dagelijks benoodigde materialen.

10. Hij zal een voorstel inzenden tot regeling van het postwezen in de residentiën Bagelen en Banjoemas.

11. Hij zal den staat der wegen nagaan, en zorgen dat die, voorzooveel noodig mogt zijn, worde verbeterd, en dat ook wegen, waar dit nuttig zijn kan, worden aangelegd. Hij zal daarbij in het oog houden, dat vooralsnog geene wagenwegen, die alleen voor europeesche ambtenaren dienen, worden vereischt. Geene wegen, waterleidingen of andere werken zullen, buiten zijne toestemming, aangelegd of onderhouden worden.

12. Hij zal maatregelen daarstellen, om zoo spoedig mogelijk, in de vier residentiën geschikte gebouwen op te rigten: tot residents woningen, woningen van adsistent-residenten en kommies-ontvangers, gevangenissen, bureaux, geldkassen, kazernen en stallen voor djayang-sekars; zullende hij de noodige voorstellen deswege aan de regering inzenden.

13. Onder nadere goedkeuring, zal hij, ten aanzien der stukjes verhuurde gronden in de residentiën Madioen en Kediri, met gouvernements gronden vermengd gelegen, de vereischte schikkingen tot stand brengen.

14. Hij zal een bepaald voorstel inzenden, tot regeling der zuidelijke distrikten van de residentiën Madioen en Kediri.

15. Ten aanzien van zaken, in welke de hoven van Soerakarta en Djokjokarta zijn betrokken, zal hij kommunikatief handelen met den kommissaris aan die hoven.

16. Hij zal mede belast zijn, met de regeling van het bestuur van het distrikt Ledok, en zulks op den voet bij de voorgaande artikelen omschreven.

Op den 4den December 1830, verscheen Merkus voor het eerst weder in den raad van Indië. Na het openen der vergadering, verwelkomde hem de gouverneur-generaal van den Bosch met zijn terugkeer ter hoofdplaats, na de gewigtige zending, waarmede hij in de vorstenlanden was belast geweest, hem, uit naam der regering, voorloopig dankzeggende voor de bewezen belangrijke diensten, met de verklaring dat daarop nader zou worden terug gekomen (*). Merkus betuigde zijn dank voor deze eervolle vermelding en nam daarop zitting in den raad.

(*) Dit geschiedde, zoo als reeds vermeld is, bij resolutie van 8 December 1830 no. 1.

KULTURES. Gedurende de afwezigheid van Merkus, toen alzoo de regering ter hoofdplaats alleen bestond uit den gouverneur-generaal van den Bosch, met de raden van Indië Goldman en Bousquet, was een begin gemaakt met de invoering van het stelsel, later algemeen bekend geworden onder de benaming van het kultuurstelsel.

Om het hoog belang der zaak, zullen wij de ontwikkeling van dat stelsel, stap voor stap nagaan: daarbij de voornaamste kultures, afzonderlijk en jaar voor jaar, besprekende.

Indigo-kultuur. 1830. Op den 8sten April 1830 werd, blijkens resolutie van dien dag no. 7, door den gouverneur-generaal aan de regering medegedeeld: — „dat het hem, uit voorloopige informatiën en een gedeeltelijk plaatselijk onderzoek, gebleken was, dat de aanvankelijke kultuur en aanmaak van indigo in de Preanger-regentschappen, zonder bezwaar van de bevolking, aanmerkelijk uitgebreid, en onder zeer gunstige vooruitzigten voortgezet zou kunnen worden, indien daartoe, van den kant der regering, de vereischte maatregelen werden genomen; waartoe in de eerste plaats zou behooren, de verkiezing van een deskundig persoon, speciaal belast, om de kultuur en hoofdzakelijk den aanmaak van indigo naauwkeurig na te gaan, en daarin al de verbeteringen in te voeren, waarvoor die belangrijke tak van nijverheid vatbaar is." — Mitsdien werd, bij gemelde resolutie, G. E. Teisseire, als provisioneel inspekteur der indigo-kultuur, belast met een plaatselijk onderzoek, en om, onder nadere instruktiën van den gouverneur-generaal, al datgeen te verrigten wat tot bereiking van 's gouvernements bedoelingen in deze dienstig kon zijn.

Reeds bij missive van 19 Julij daaraanvolgende, bragt de provisioneele inspekteur Teisseire verslag uit van zijne voorloopige verrigtingen, tot uitbreiding der indigokultuur in de Preanger-regentschappen, en verzocht goedkeuring op een koncept van algemeene bepalingen, alsmede op verschillende door hem voorgestelde maatregelen in het belang dier kultuur.

De regering behandelde dat rapport bij resolutie van 31 Julij 1830 no. 1. Zij nam in aanmerking:

„Dat in der tijd, door den gouverneur-generaal aan de leden der regering de dringende noodzakelijkheid is betoogd, om produkten in deze kolonie te vinden, welke aanstaande jaar zouden kunnen strekken, om de in het moederland verschuldigde renten en aflossing van geleende kapitalen over te maken, als zijnde de kolonie, zonder dat, in de volstrekte onmogelijkheid, om aan hare financiëele verpligtingen ten deze te voldoen.

„Dat de gouverneur-generaal, als een der geschiktste middelen, onder anderen, daartoe heeft opgegeven, de uitbreiding der indigo-kultuur, voornamelijk in de Preanger-regentschappen; daarbij het uitzigt openende, dat, langs dien weg, voor een aanzienlijk deel, in de bestaande behoefte zou kunnen worden voorzien, en men reeds het aanstaande jaar de vruchten daarvan zou kunnen trekken, wanneer de uitbreiding kon plaats vinden met den meest mogelijken spoed, en met inachtneming van alle voorzorgen, welke tot den goeden uitslag der zaak nuttig mogten wezen.

„Dat de leden der regering, met den gouverneur-generaal, het wenschelijke

van de voorgestelde maatregelen inziende, hun verlangen hebben te kennen gegeven, dat de beste middelen tot dat einde mogten genomen worden; waarop al dadelijk daarmede een aanvang is gemaakt, door de benoeming van een provisioneelen inspekteur.

„Dat de gouverneur-generaal, mede in overeenstemming met het verlangen van de leden der regering, het besturen der voorbereidende werkzaamheden van den benoemden provisioneelen inspekteur, op zich genomen hebbende, dezen eene instruktie heeft verleend, waarbij hem werd opgedragen, naauwkeurig te onderzoeken, den staat van de velden, in de Preanger-regentschappen met indigo beplant, de middelen aldaar voorhanden en in aanmaak of opbouw, om de indigoplant tot verfstof te bereiden; voorts door proefneming na te gaan, inhoever het voordeeliger zou kunnen zijn, de indigo door gisting, dan wel door koking te bereiden, en wijders, bij zijn verslag deswege, die verdere opgaven in te zenden, welke ten deze nuttig en noodig konden wezen.

„Dat de gouverneur-generaal achtervolgens, voorloopige inlichtingen en opgaven, zoo van den provisioneelen inspekteur, als van den resident der Preanger-regentschappen, die daartoe was aangeschreven, ontvangen hebbende, de vereischte bevelen en nadere instruktiën, naar gelang der omstandigheden, gegeven heeft, met dat gevolg, dat de provisioneele inspekteur, in overleg met den resident, thans het verslag heeft kunnen inzenden hiervoren vermeld."

Bij dezelfde resolutie werd alverder overwogen:

„Dat de inhoud van evenbedoeld verslag, gegronde hoop geeft, op den aanmaak van eene aanmerkelijke hoeveelheid indigo, van goede hoedanigheid, reeds in het aanstaande jaar.

„Dat mitsdien hierdoor een groot bezwaar, niet alleen meerendeels zal zijn weggenomen, maar tevens nijverheid en welvaart, door eene zóó aanzienlijke uitbreiding eener kultuur, bevorderd zal worden.

„Dat dan ook, onder zulke uitzigten, niets moet worden verzuimd, om den gewenschten voortgang der zaak te verzekeren, en tot dat einde aan de personen, die reeds, gelijk hier het geval is, blijken hebben gegeven, voor de hun opgedragen taak berekend te zijn, onbelemmerd de middelen moeten worden verschaft, om hunne pogingen voort te zetten, en alles daar te stellen wat noodzakelijk wordt geoordeeld.

„Dat de voorstellen in het verslag van den provisioneelen inspekteur vervat, gelijk mede het koncept der algemeene bepalingen en der instruktiën voor de beide opzieners, geacht kunnen worden in alle opzigten aan het doel te zullen beantwoorden."

Naar aanleiding van alle deze overwegingen, houdt de meergemelde resolutie van 31 Julij 1830 n°. 1, de volgende beschikkingen in:

1. Magtiging op den resident der Preanger-regentschappen en den provisioneelen inspekteur der indigo-kultuur, ieder voorzooveel hem aangaat, om overeenkomstig de voorstellen, gedaan bij het rapport van laatstgenoemden, hunne werkzaamheden en verrigtingen, ter zake van de indigo-kultuur, voort te zetten.

2. Goedkeuring van het koncept van algemeene bepalingen en de instruktiën voor de opzieners.

3. Beschikbaarstelling van *f* 200,000 koper ten behoeve der indigo-kultuur in de Preanger-regentschappen.

4. Bepaling omtrent de verantwoording der, te dier zake, te doene uitgaven.
5. Goedkeuring: van den aankoop van 10 pedatti's tegen *f* 45 elk, en van 40 buffels tegen *f* 22 elk, zoomede van het indienststellen van een baas smid op *f* 40, een mandoor op *f* 5 en tien pedatti-voerders op *f* 3 elk 's maands (*).

Wij zullen nu den korten inhoud mededeelen, van het verslag van den provisioneelen inspekteur Teisseire, dd. 19 Julij 1830.

Den 23en April te voren, had die ambtenaar zich naar de Preanger-regentschappen begeven, en die uitgestrekte residentie rondgereisd, om de bestaande indigo-tuinen in de regentschappen Tjandjor, Bandong, Sumedang en Limbangan op te nemen.

In het regentschap Tjandjor, en wel in het distrikt Tjidammar, vond hij slechts drie kleine indigo-tuinen, in welke de planten, op een onderlingen afstand van vier voet, in gemengden zandgrond voorkwamen, terwijl die tuinen te zamen, in het jaar 1829, met 23,300 stekken beplant geweest waren, die nu alle als plantloten zouden moeten gebezigd worden. In de distrikten Gandasoeli en Tjinoesa werden geen tuinen gevonden. Eerstgenoemd distrikt leverde, sedert vele jaren, geen koffij meer, en de leverancie der beide andere distrikten was onbeduidend. De inspekteur was dus van oordeel, dat de bevolking, zonder bezwaar, met de indigokultuur kon belast worden.

In het regentschap Bandong waren, in 16 distrikten, 66 indigo-tuinen, verre van elkander verwijderd, beslaande te zamen 49,732 vierkante roeden gronds, dus nagenoeg 100 bouws, welke in 1828 en 1829 met 438,639 indigostekken waren beplant geweest. Buitendien waren in onderscheiden kampongs van die distrikten, 932,848 indigo-struiken, *tarum kembang*, (†) geplant, dus in het geheel 1,371,487 indigo-planten. Die planten stonden, over het algemeen, weelderig, zelfs in middelmatige en schrale aarde; alleen in sterk afhellende gronden waren de planten uitgestorven, en stonden de overgeblevene schraal, dewijl de vruchtbare aarddeelen, door de veelvuldige regens afgespoeld en naar de laagte gevoerd waren, waardoor de wortels der planten ontbloot en door de zon opgedroogd werden. Die planten zouden grootendeels gebezigd moeten worden, voor de uitbreiding der kultuur. En vermits tot de voorgenomen beplanting van 6019 morgen lands (§) in de Preanger-regentschappen ruim 60 millioen plantloten of stekken zouden noodig zijn, ongerekend 2,362,500 stekken, welke op last van den gouverneur-generaal (kabinetsmissive 17 Junij 1830, no. 257) voor de residentie Tagal moesten worden bestemd, oordeelde de inspekteur het van het hoogste belang, dat, zoo veel het saizoen dit zou toelaten, de aankweeking van plantloten in de kampongs, voornamelijk in de nabijheid der nieuw aan te leggen indigo-

---

(*) De hier vermelde resolutie van 31 Julij 1830, no. 1, is, slechts voor een klein gedeelte, opgenomen in het, in 1835 bij de gebroeders van Cleef in het licht verschenen, werkje van N. van Elten, Dlz. getiteld: Iets over den voorgaanden en tegenwoordigen staat van Nederlandsch-Indië, enz. pag. 238 en 239.

(†) *Tarum-kembang* is de benaming der indigo die door stekken, *tarum kajee* die door zaad voortgeplant wordt.

(§) Gelijkstaande met 7223 bouws.

tuinen, werd bevorderd en bespoedigd, en dat het maken van indigo door koking gestaakt werd, ten einde geen gebrek aan stekken te hebben. Daartoe had de resident de noodige aanschrijving aan de regenten doen afgaan. De distrikten, welke in dit regentschap voor de indigo-kultuur zouden kunnen worden afgezonderd, waren: Tjihea, Radjamandala, Tjikao, Oedjongbrongkidoel, Madjalaya en Tjikemboelan, welke destijds eene gezamenlijke bevolking van 50,403 zielen hadden, en gemiddeld over de laatstvoorgaande vijf jaren, niet meer dan 3406 pikols koffij, van 125 ℔ elk, hadden geleverd, weshalve die bevolking, naar het oordeel van den inspekteur, zonder bezwaar, met de teelt van indigo kon worden belast.

In het regentschap Sumedang waren, in de distrikten Tassikmalayoe, Singaparna, Passierpandjang, Djangala, Kawassen, Tjikemboelan, Tjidjoelang en Mandala, 30 ver van elkander verwijderde tuinen, met indigo, *tarum kembang*, beplant, beslaande 101,799 vierkante roeden gronds, of 203½ bouw. Daarin waren in 1828 en 1829 geplant 1,523,184 indigo-stekken, die nu mede zouden moeten dienen om de kultuur uit te breiden. De aanplantingen stonden schoon. Behalve de reeds genoemde acht distrikten, zouden in dit regentschap nog de distrikten Tjisegel en Tjibeurum, dus te zamen tien distrikten, met eene bevolking van 29,141 zielen, en eene gemiddelde koffijleverancie van 3815 pikols van 125 ℔, met de indigo-kultuur kunnen belast worden. Dit zou, naar des inspekteurs meening, niet tot bezwaar van die bevolking strekken, ingeval haar geen nieuwe aanplanting van koffijboomen werd opgelegd, hetgeen in al de regentschappen, ter verligting der populatie, behoorde te worden in acht genomen; zoodat de bevolking alleen belast moest blijven, met het onderhoud en den pluk der bestaande koffijboomen en met de levering van het produkt.

In het regentschap Limbangan waren, in de distrikten Soekapoera, Parong, Karang en Nagara, 23 zeer ver van elkander gelegen tuinen met indigo beplant, en stonden meestal schraal. Zij besloegen te zamen 77,070 vierkante roeden gronds, of 154 bouw, en waren beplant met 1,220,297 indigostruiken. Buiten de reeds genoemde, zouden nog de distrikten Batoewangi, Tradjoe, Pangaredan en Salatjahoe, voor de indigo-kultuur kunnen afgezonderd worden, te zamen met eene bevolking van 21,063 zielen en eene gemiddelde koffij-leverancie van 979 pikols van 125 ℔. Ingeval de verdere aanplant van koffij ook hier gestaakt werd, zou de indigo-kultuur, naar het oordeel van den inspekteur, geenszins tot bezwaar der bevolking strekken.

Verder handelt het rapport, over hetgeen reeds gedaan was voor de oprigting van eene fabriek, het vervaardigen van gereedschappen, het oefenen van inlanders in het fabriceeren van indigo, de bezoldiging van inlandsche geëmploijeerden, fabrikanten, mandoors en koelies, enz. De inspekteur betoogt tevens de noodzakelijkheid, om de regenten, kontroleurs en bij de kultuur betrokken beambten, percenten toe te kennen, ten einde hen, door het uitzigt op deze buitengewone belooning aan te moedigen: tot de vervulling hunner verpligtingen en de behartiging van 's gouvernements belangen.

Ten slotte worden door den inspekteur voorstellen gedaan, hierop nederkomende: dat behalve de ééne reeds opgerigte fabriek, nog 17 indigo-fabrieken met 59 stellen bakken, in de Preanger-regentschappen opgerigt, en dat

de daartoe gevorderde fondsen, materialen, beambten en werklieden, ten allerspoedigste beschikbaar gesteld zouden worden.

Gelijktijdig was een onderzoek ingesteld, naar de mogelijkheid, om ook in de residentie Cheribon de indigo-kultuur met voordeel in te voeren, waaromtrent de resident, in den geest der regering, voorstellen deed.

Dientengevolge werd, bij resolutie van den 13den Augustus 1830 no. 3, in aanmerking genomen:

„Dat de residentie Cheribon mede geschikt kan worden geacht, tot het voortbrengen van indigo, en mitsdien kan bijdragen tot het leveren van een produkt, om te strekken als remise, voor de in Europa verschuldigde renten en aflossing van geleende kapitalen.

„Dat, wel is waar, de indigo in genoemde residentie iets kostbaarder zal wezen dan die, welke in de Preanger regentschappen zal worden aangemaakt, hetgeen aan plaatselijke omstandigheden is toe te schrijven; doch dat de prijs niettemin op ƒ 1.— koper het oude pond, als maximum, kan worden berekend, en dus nog altijd een zeer voordeelig resultaat voor het gouvernement zal opleveren.

„Dat, uit aanmerking van den spoed welken de zaak vordert, om reeds in het aanstaande jaar de vereischte remises te kunnen doen, bereids, door den gouverneur-generaal, volgens zijne mededeeling, voorloopig autorisatie op den resident van Cheribon is verstrekt, tot het doen verrigten van de noodzakelijke voorbereidende werkzaamheden.

„Dat het thans door den resident ingezonden rapport, de gepaste wijze aantoont, waarop deze belangrijke zaak wordt behartigd, hetgeen de beste verwachtingen, van de spoedige opkomst van meergenoemde kultuur in het Cheribonsche, doet geboren worden.

„Dat, uit aanmerking daarvan, aan den resident van Cheribon, met vertrouwen, de middelen kunnen worden verleend, welke hij noodig heeft, om, zonder oponthoud en stremming, de werkzaamheden betreffende de indigo-kultuur, te kunnen doen voortzetten."

Op grond hiervan werd, bij de aangehaalde resolutie besloten:

„1. Dat een krediet zal worden geopend, van een millioen gulden kopergeld, ten behoeve der indigo-kultuur, en dat daarop zullen worden geaffekteerd *alle* de uitgaven, bereids voor die kultuur toegestaan of verder te akkordeeren.

„2. Uit bovengemeld krediet, ter beschikking te stellen van den resident van Cheribon, eene som van ƒ 60,000.— kopergeld, om daarvan *twaalf* indigo-fabrieken, gezamenlijk van 41 stel bakken, overeenkomstig de door hem overgelegde begrooting, in zijne residentie te laten oprigten, en de verdere uitgaven voor de indigo-kultuur te bestrijden.

„3. Den resident aan te schrijven, om eene opgaaf der door hem, uit voorschreven som, gedane uitgaven, maandelijks in te zenden, opdat voor de behoorlijke regularisatie gezorgd kunne worden.

„4. Te bepalen, dat de instruktiën en verordeningen, ten opzigte van de indigo-kultuur in de Preanger-regentschappen, ook, zooveel mogelijk, in de residentie Cheribon zullen worden opgevolgd, behoudens evenwel de volgende veranderingen:

a. Dat de vastgestelde verdeeling der pikolgelden (*), van de geleverd wordende indigo in de Preanger-regentschappen, zal worden gewijzigd met betrekking tot de residentie Cheribon, als volgt: dat aan den patteh eene belooning van 1½ cent per pond zal worden toegekend, te vinden uit de belooningen van 4 cent en van 1 cent per pond, voor de gekommitteerden en distriktshoofden, en voor de schrijvers der distriktshoofden gesteld; welke belooningen bepaald worden als volgt:

2 cent per pond voor de divisiehoofden,
1 „ „ „ „ „ gekommitteerden, en
½ „ „ „ „ „ schrijvers der divisiehoofden.

b. dat de in de residentie Cheribon, per pedatti-vracht, van 1250 katti's indigo-bladeren, zal kunnen worden betaald 90 centen, in plaats van 80 centen.

„5. Alhier aan te teekenen, dat de leden der regering zich volkomen hebben kunnen vereenigen, met de door den gouverneur-generaal voorloopig verleende autorisatiën, betrekkelijk het invoeren der indigo-kultuur in de residentie Cheribon."

Bij resolutie van 21 Augustus 1830 nº. 1, werd de resident van Cheribon gemagtigd: — om aan de regenten, pattehs en distriktshoofden in zijne residentie, voorschotten te verleenen, op de aan hen toe te kennen percentsgewijze belooning op de te fabriceeren hoeveelheid indigo, als: aan elk der regenten *f* 1000—, aan elk der pattehs *f* 300—, aan 14 distriktshoofden elk *f* 100— en aan twee distriktshoofden elk *f* 50.— alles kopergeld; en om aan alle die hoofden gelijke voorschotten toe te kennen, zoodra in de regentschappen Cheribon, Madja, Koeningan en Galoe de indigo-aanplant zou zijn afgeloopen. Wijders werd voor elk der genoemde regentschappen *f* 500.— kopergeld dadelijk, en eene gelijke som na afloop van den aanplant, toegestaan, telkenreize voor het geven van feesten aan de bevolking.

Blijkens resolutie van den 13den Augustus 1830, nº. 30, werd door den gouverneur-generaal ter tafel gebragt, eene door hem, ten gevolge van reeds voorloopige beraadslagingen met de raden van Indië, gesloten overeenkomst met de faktorij der nederlandsche handelmaatschappij; waarbij, op grond der door den gouverneur-generaal getroffen schikkingen: „tot het jaarlijks aanmaken, voor rekening van het gouvernement, van *een millioen ponden indigo* en *honderd duizend pikols suiker*," in substantie werd bepaald:

Dat die hoeveelheden aan de faktorij zouden worden geleverd; terwijl, ingeval, door onvoorziene omstandigheden, die volle hoeveelheden niet konden geleverd worden, de gouverneur-generaal kon volstaan, met de levering van al het aangemaakte, zonder voor het verschil aansprakelijk te zijn.

(*) Dat zijn de nu nog bestaande *kultuurpercenten*, waarvan de hoegrootheid gedurig veranderingen heeft ondergaan. Door het toekennen van die percenten, werd het belang, van alle bij de kultures betrokken europeesche en inlandsche ambtenaren, geprikkeld en aangespoord om de beschikbare werkkrachten zooveel mogelijk in te spannen en bezig te houden.

Dat de faktorij de indigo zou overnemen tegen den prijs van twee gulden per pond oud gewigt, en de suiker tegen tien gulden de pikol, te betalen aan den minister van koloniën, en wel, het beloop van al het in eene maand geleverde, acht maanden daarna.

Dat deze overeenkomst van kracht zou zijn tot de maand Mei 1832, doch, onder nadere approbatie van den minister van koloniën en de direktie der nederlandsche handelmaatschappij, tot 31 December 1835 zou kunnen worden verlengd, in welk geval echter aan het gouvernement, een derde der zuivere winst, die op de artikelen door de direktie der handelmaatschappij werd behaald, zou worden uitgekeerd.

Dat de verbindtenis die de faktorij, door deze overeenkomst op zich nam, zou vervallen, bijaldien zij, door een te ontstanen oorlog, buiten staat mogt geraken, de indigo of suiker naar Nederland te verzenden.

Bij resolutie van 9 Oktober 1830 n°. 8, werd:

1°. Met alteratie van het vroeger bepaalde, voor de residentie Preanger-regentschappen gearresteerd, een door den provisioneelen inspekteur aangeboden plan van eene indigo-fabriek.

2°. Bepaald, dat overeenkomstig dit plan, en op de door genoemden inspekteur aangewezen plaatsen, in de residentie Preanger-regentschappen *zegentien* indigo-fabrieken zouden worden opgerigt, welke oprigting aan de bijzondere zorg van den resident werd opgedragen.

3°. Bepaald, dat de daarvoor benoodigde kosten, tot een gezamenlijk bedrag van ƒ 111,535.67½, zouden worden gevonden uit het voor de indigo-kultuur toegestaan krediet van een millioen gulden.

4°. Genoemde inspekteur aangeschreven, om ook voor de residentiën Cheribon en Tagal, dergelijke plannen voor de aldaar op te rigten indigo-fabrieken, aan den gouverneur-generaal ter goedkeuring in te zenden.

In de vergadering van den raad van Indië, van 13 Augustus 1830, werd, blijkens resolutie van dien dag n°. 1, aan de leden der regering (Goldman en Bousquet) te kennen gegeven:

„Dat, — zoowel tot bespoediging van de uitvoering der maatregelen, welke door de regering genomen zijn tot de, voor het financiëel bestuur dezer gewesten zoo belangrijke uitbreiding der suiker- en indigo-kultuur; als ook tot voorbereiding van onderscheidene bezuinigings-maatregelen, het civiel en militair bestuur op Java betreffende, — hij het allezins noodzakelijk acht, om door een persoonlijk onderzoek in onderscheidene residentiën, zich, eensdeels van de behoorlijke uitvoering der reeds gemaakte bepalingen te verzekeren, en anderdeels, door voorzieningen ter plaatse zelve in den geest der regering, de bedoelde maatregelen zooveel mogelijk te bevorderen.

„Dat hij, uit aanmerking van de menigvuldige en belangrijke zaken, welke de regering nog bij voortduring zal te behandelen hebben, de hoop voedt, dat zijne afwezigheid niet langer dan vier à vijf weken zal behoeven te duren; doch dat hij niettemin verlangt, dat die afwezigheid, niet alleen geen be-

lemmering toebrenge aan de dagelijksche behandeling der werkzaamheden ter hoofdplaats, maar ook niet aan dat gedeelte der zaken, waarvan het beleid is opgedragen *aan den gouverneur-generaal in rade*, en dat hij mitsdien, in opvolging van art. 2 en 88 van de instruktie voor de hooge regering, den eersten raad van Indië, den heer Goldman, verzocht om, gedurende zijne reis, zich met de behandeling der zaken te belasten, op den voet en de wijze, als hieronder wordt omschreven."

Hierop werd door de raden van Indië aan den gouverneur-generaal geantwoord: „dat zij de voorgenomen reis van zijne excellentie, als eene allezins wenschelijke zaak beschouwen, en van hun kant zooveel mogelijk zullen blijven medewerken, tot bereiking der heilrijke inzigten van zijne excellentie;" terwijl het raadslid Goldman zich bereid verklaarde, de behandeling der zaken ter hoofdplaats op zich te nemen.

Mitsdien werd, bij de aangehaalde resolutie, besloten:

1o. De dagelijksche behandeling der zaken ter hoofdplaats, op te dragen aan het raadslid Goldman.

2o. Dat daaronder *niet* zouden begrepen zijn, de zaken die *in rade* moeten worden behandeld; waarover de raden zouden delibereeren, en het resultaat hunner beraadslagingen mededeelen aan den gouverneur-generaal, die de *resolutiën* zou uitvaardigen, op de plaatsen waar hij zich, in den loop zijner reis, zou bevinden.

3o. Dat daaronder almede *niet* zouden zijn begrepen, de zaken welke door den gouverneur-generaal, *buiten rade*, bij *besluit* worden afgedaan.

4o. Dat niettemin, in gevallen welke *onmiddellijke* voorziening vereischen, genoemde raad van Indië Goldman, op zijne verantwoordelijkheid zou handelen, zoo als de omstandigheden, ten meesten nutte van 's konings dienst, zouden aanwijzen, onder verpligting nogtans, om onverwijld van het verrigte aan den gouverneur-generaal kennis te geven en daarop goedkeuring te verzoeken.

Blijkens de, gedurende de reis, uitgevaardigde resolutiën en besluiten, bevond de gouverneur-generaal van den Bosch zich, den 14en Augustus 1830 nog te Buitenzorg, den 18en te Bandong, 20, 21 en 22 te Cheribon, 23 te Tagal, 25 te Pekalongan, 28—31 te Samarang, 2 September te Patti, 3 te Rembang, 6 en 7 te Soerabaya, 11 te Pasoeroean en 13 en 14 te Bezoeki. Hieruit kan de loop der reis worden nagegaan.

Den 24sten September 1830, presideerde de gouverneur-generaal, te Batavia, weder de vergadering van den raad van Indië, die nog altijd bestond uit de twee leden Goldman en Bousquet.

Die vergadering geopend zijnde, gaf de gouverneur-generaal, blijkens resolutie van dien dag, no. 1, te kennen:

„Dat hij, in de eerste plaats, zijn dank aan de heeren raden van Indië moest betuigen, voor de geregelde en spoedige wijze, waarop de zaken, naar aanleiding der resolutie van 13 Augustus te voren no. 1, gedurende zijne afwezigheid, ter hoofdplaats zijn behandeld; waarin hij een nieuw en ondubbelzinnig bewijs had gevonden, voor de ijverige pogingen van de heeren raden van Indië, tot bevordering van 's lands belangen; verzoekende bij hun, de betuiging zijner erkentelijkheid voor hunne trouwe medewerking wel te willen aannemen.

„Dat hij, in afwachting der speciale voorstellen, welke hij zich voorbehield, naar aanleiding zijner bevindingen gedurende zijne reis over Java, aan de deliberatiën der vergadering te onderwerpen, intusschen met genoegen kon betuigen: in het algemeen reden van tevredenheid te hebben gehad, over den staat en gang der zaken op Java; dat hij, met betrekking tot het personeel der ambtenaren, op weinige uitzonderingen na, gunstige berigten kon geven; dat de landbouw in het bijzonder aanmerkelijke vorderingen maakte, en het meest wenschelijke uitzigt aanbood om, onder de leiding van ijverige en oordeelkundige ambtenaren, den goeden uitslag te verzekeren der belangrijke maatregelen, door de regering genomen, om door produkten voor de europeesche markt, de vereischte remises naar het moederland te bewerkstelligen; terwijl hij, wat de verantwoording van 's lands penningen en goederen betrof, overtuigd was geworden, dat die, door vele omslagtige formaliteiten, belemmerd werd, die hij vertrouwde dat, voor een groot gedeelte, door de regering zouden kunnen worden uit den weg geruimd, en dan ook weldra een onderwerp van overweging zouden uitmaken.

„Dat hij, bij zijn aanwezen op het eiland Madura, met genoegen de voortdurende vriendschappelijke gezindheid der vorsten jegens het Nederlandsche gouvernement, bespeurd had, en blijken van hunne aloude verknochtheid had aangetroffen."

De raden van Indië bedankten den gouverneur-generaal voor deze mededeeling, en betuigden hunne erkentelijkheid voor de eervolle melding, welke hij van hunne werkzaamheden, gedurende zijne afwezigheid, wel had gelieven te maken.

Van al het vorenstaande werd, bij de meergemelde resolutie, aanteekening gehouden.

Suiker-kultuur. 1830. De leden der regering hadden in rondlezing ontvangen, eene memorie van den gouverneur-generaal, van Julij 1830, bij welke, in het breede, de noodzakelijkheid werd betoogd: „om op het eiland Java de kultures, voor de markt van Europa geschikt, meer en meer uit te breiden, en de middelen werden nagegaan, welke daartoe konden leiden, zonder de billijke belangen der Inlandsche bevolking voorbij te zien."

Bij deze memorie van den gouverneur-generaal van den Bosch, wordt, in verschillende becijferingen getreden, waaruit blijken moet, dat de Javaan, door den afstand van *een vijfde* zijner velden voor de suikerteelt: „niet alleen geen landhuur zal te betalen hebben, maar bovendien nog een vierde zal genieten van hetgeen hij vroeger gewoon was als padjek (landrente) te betalen, ongerekend nog dat hij *een vijfde* meer van zijne overige velden trekt, daar anders de middelbare landrente op *twee vijfden* van den oogst wordt omgeslagen."

Toen van den Bosch in Julij die nota schreef, meldde hij daarin uitdrukkelijk: „Het schijnt mij niet raadzaam, het kontrakteeren voor eene grootere hoeveelheid veld, dan *een vijfde* toe te staan, om het belang der rijstkultuur niet uit het oog te verliezen." Intusschen zien wij, bij art. 1 § e der hier achter mede te deelen resolutie van 13 Augustus 1830, no. 4, als algemeen beginsel vastgesteld: „dat geen grooter gedeelte der rijstvelden met vreemde

gewassen, zonder speciale autorisatie, zal worden beteeld, dan *een derde* der velden welke aan eene desssa behooren." (*).

Aan de meerbedoelde memorie van Julij 1830, ontleenen wij het volgende: (†).

„In de residentie Pekalongan, en wel bepaaldelijk in het distrikt Batang, hebben de dessavolkeren zich genegen verklaard, om de gewone jonk suikerriet, van 2000 vierkante roeden, te leveren, op voorwaarde, dat zij daarvoor zouden genieten 2½ jonk rijstveld, die, met de jonk waarop het suikerriet staat, aan landrenten middelbaar worden waardig geschat . . . *f* 100.—

voor de vrijstelling van heerediensten binnen het distrikt, wordt aldaar betaald aan kontributie, *f* 2.— per man; de jonk berekend op 16 man, maakt . . . . „ 32.—

voor het snijden en aan den molen brengen van het riet, wordt gerekend . . . . „ 48.—

voor de hoofden 10 percent . . . . „ 18.—

Totaal per jonk . . . *f* 198.—

„De jonk suikerriet wordt aldaar begroot, middelbaar 70 pikols suiker op te leveren; zoodat het suikerriet aan den molen kan worden geleverd, tegen *f* 6.— koper de 100 bossen van 25 stokken ieder; in welk geval de fabrikant nog wel zal kunnen leveren, tegen *f* 8.— koper de pikol, daar de bereiding, buiten het snijden en transporteeren van het riet naar den molen, niet boven de *f* 2,60 behoeft te kosten.

„Het is te voorzien, dat in elke residentie de voorwaarden zullen moeten worden gewijzigd. Het zal dus vooreerst voorzigtig zijn, den boven aangegeven prijs ten grondslag te nèmen, dat is: de uitbestedingen der leveranciën op dien voet in te rigten, dat het riet gerekend kan worden, niet boven, maar wel beneden de *f* 6.— koper, de 100 bossen van 25 stokken ieder, aan den molen te zullen worden geleverd. De prijsverhooging, daarop eventuëel toe te staan, kan het gouvernement aan zich behouden. De Javaan begrijpt daarvan te weinig; ondervindt hij, dat men hem meer betaalt dan

---

(*) Tot toelichting hiervan, zegt de gouverneur-generaal, in de missive van 9 Augustus 1830, no. 453, waarbij hij de memorie aan de raadsleden aanbiedt, het volgende: „In de memorie is tot beginsel aangenomen, het afstaan van slechts *een vijfde* der aan eene dessa behoorende rijstvelden; doch het gehouden onderzoek in de verschillende residentiën, heeft de overtuiging gegeven, dat zulks, zonder zwarigheid, op *een derde* kan worden gesteld."

(†) Deze Memorie is, in haar geheel, opgenomen in het hiervoren reeds aangehaalde werkje van van Elten; zie aldaar van pag. 214—237. Vreemd is het, dat het stuk daar eenigzins veranderd voorkomt. Men vergelijke de twee reeds aangehaalde zinsneden, die voorkomen op pag. 224 van het bedoelde werkje. Van het nu volgend, door ons uit het officiëele stuk overgenomen, uittreksel, komen de drie eerste zinsneden bij van Elten niet voor; de vierde zinsnede, beginnende met de woorden: „*Verkoos de Javaan*" enz. zijn bij van Elten te vinden op pag. 225, alwaar echter eene geheele zinsnede is tusschengevoegd. Men vergelijke voorts van Elten, op de aangehaalde pag. en verder, met het door ons medegedeelde uittreksel. De kennis van het door ons overgenomen gedeelte is noodig, om den toestand, tijdens de invoering van het kultuurstelsel juist te beoordeelen, en de andere door ons medegedeelde feiten, allen ontleend aan de officiëele bescheiden, goed te begrijpen.

men beloofd heeft, zoo zal hij zich met dubbel genoegen aan deze kultuur toewijden.

„Verkoos de Javaan liever, het riet per bos te leveren en naar dien maatstaf betaald te worden, dat zeker het geval wordt, wanneer hij met deze kultuur nader bekend zal zijn, en ook wederkeerig het zekerste te achten is voor den fabrikant, dan zal zulks in zijne keuze worden gesteld, en de opgegeven maatstaf, van *f* 6.— de 100 bossen, gevolgd worden.

„Zal echter eene onderneming van dien aard gelukken, dan moet de fabrikant tevens zeker zijn, het noodige werkvolk tot eenen billijken prijs te kunnen bekomen. Voor partikulieren is dat, in vele distrikten, dikwerf zeer moeijelijk. Door het gouvernement echter, kan daarin ligtelijk worden voorzien, en daardoor tevens een zeer heilzaam oogmerk worden bereikt.

„De Javaan namelijk, is nog altijd verpligt, eenige heerediensten te presteeren, als: het transporteeren van gouvernements en partikuliere goederen, het maken der publieke wegen, enz., en de voortduring daarvan is, bij art. 114 van het reglement op het beleid der regering, tevens bepaald.

„Wel is waar wordt, voor eenige dezer diensten, eene billijke betaling gegeven, dan wie weet niet, dat die, of in het geheel niet, of althans slechts voor een gering gedeelte, de beurs van den arbeider bereikt, en grootendeels door zijne hoofden genoten wordt, en zulks niet kan worden voorkomen, daar dit als eene *adat* beschouwd wordt, en hij niet te bewegen is, zich daarover te beklagen.

„Bovendien is hierin een andere bron van misbruik gelegen. De Javaan die eenig geld bezit, verschoont zich gaarne van dergelijken arbeid, en betaalt, wanneer het zijne beurt geworden is, daarvoor tot drie en meer gulden in het jaar aan het hoofd, dat dan een min vermogende in zijne plaats oproept, en het ontvangen geld behoudt. Van daar, dat de Javaan zich veel liever verbindt tot eenen dergelijken arbeid, wanneer hem een halve jonk rijstveld, zonder betaling van landhuur wordt afgestaan; en dat wel te eerder, daar zulks met zijn *adat* strookt: hij is dan zeker, dat het billijke loon van zijn arbeid hem niet ontgaat.

„Men zou dus een koelie-etablissement, in iedere residentie, kunnen oprigten, en daarbij het noodige aantal menschen, voor de transporten en het maken der publieke wegen, benevens die welke voor de suiker- en verdere fabrieken noodig mogten zijn, kunnen aannemen, onder voorwaarde, dat ieder hunner een halve jonk rijstveld, vrij van landrente, zou worden verschaft, waardoor dan alle andere dorpsbewoners, van die soort van arbeid, zouden zijn verschoond, en alleen de bruggen en dorpswegen in hunne nabuurschap, te onderhouden hebben.

„Om het verlies van landrenten, dat het gouvernement hierdoor lijden zou, te vergoeden, zou, in de eerste plaats, in rekening gebragt worden de som, welke anders jaarlijks voor transport moest worden uitgegeven. In de tweede plaats zou, door ieder fabrikant of ondernemer, per man en per dag, eene som worden betaald, nader te bepalen, en het overige te kort gevonden worden, door eene geringe verhooging der landrenten, in vergoeding van die diensten, welke de dessavolkeren anders verpligt zijn kosteloos te verrigten.

„De fabrikanten of ondernemers van kultures zullen, voor de manschap-

pen die zij uit het koelie-etablissement verlangen, *dagelijks* betalen aan het gouvernement 10 cents, en bovendien aan ieder man *wekelijks* verstrekken, een gantang rijst (*) en 15 cents loongeld, zoodat ieder arbeider hem op cirka 15 cents daags zal komen te staan.

„Door dit middel zullen zij verzekerd zijn, altijd een genoegzaam aantal arbeiders te bekomen, en de Javanen zullen liever bij hen, dan aan de wegen, waarvoor zij geen rijst, enz. ontvangen, arbeiden; waardoor de ondernemer zich dan almede zal kunnen verzekeren, dat hij op den duur hetzelfde werkvolk zal kunnen behouden, hetwelk voor dergelijke ondernemingen niet onbelangrijk is.

„Het gouvernement zal, wel is waar, met deze inrigting eenig nadeel lijden, dewijl 10 cents daags niet voldoende zijn, om de huur der rijstvelden te betalen, die aan de geëngageerde koelies zullen moeten worden afgestaan; maar bij het aangaan van het kontrakt zou, bij eene hooge markt, een gedeelte der suiker tot lager prijs aan het gouvernement kunnen worden geleverd, en hetzelve hierdoor ruim schadeloos gesteld zijn; terwijl, bij lage markten, wanneer zulks geen plaats kan hebben, het verlies daardoor zou kunnen worden gedragen, en niet komen ten laste van den ondernemer, die juist dan de meeste hulp behoeft.

„Ten einde de berekening van den marktprijs der suiker, waarnaar die, van hetgeen de Javaan boven den prijs van *f* 6.— de 100 bossen zal ontvangen, moet worden afgemeten, gemakkelijk te maken, zou de prijs der suiker van middelbare kwaliteit, jaarlijks door het gouvernement bepaald worden, onder gehoudenheid nogtans, van dezelve tot dien prijs te zullen aannemen, zoo de planter zich door die bepaling benadeeld geloofde, en naarmate deze prijs meer dan *f* 8.— bedraagt, het voordeel van den Javaan bij het kontrakt worden gestipuleerd. Het is voorzeker de pligt van het gouvernement, om te waken, dat de Javaan in zijne wettige regten niet worde gekrenkt; maar aan de andere zijde, moet zulks den planter niet blootstellen aan bepalingen, die, dikwerf op eene gebrekkige beoordeeling gegrond, hem zouden kunnen ruïneren.

„Aan de onderneming des fabrikants, moet al verder eene gepaste extensie worden gegeven. Men kan beter, weinig geschikte vertrouwbare menschen, op zeer voordeelige voorwaarden, in dit land bekomen, dan een groot getal, tegen een gering loon, die dezelfde eigenschappen bezitten.

„Een fabrikant zou dus op een etablissement van 4 à 5000 pikols moeten kunnen rekenen; derhalve op p. m. 100 à 125 bouws suikerriet, al ware het ook, dat hij meer molens daartoe moest bezigen. In wel bevolkte streken, liggen de rijstvelden niet zoo zeer verspreid, of eene onderneming van dien omvang, kan door één geschikt man, van de noodige onderopzigters voorzien, worden gadegeslagen. Met die uitgebreidheid, zou eene onderneming, met den prijs van *f* 10.— de pikol, *f* 12,000.— à *f* 15,000.— voordeel kunnen opleveren.

„Dit voordeel zou aanmerkelijk kunnen worden vermeerderd, indien men,

(*) De *gantang* is een inhoudsmaat, waarvan er, bij de rijst, tien gaan op een pikol.

door het gebruik maken van waterraderen, de gewone molens vervang, dewijl het is bewezen, dat ook hier op Java het suikerriet, behoorlijk uitgeperst, weinig hout behoeft. Zoodanig een rad zou weinig kostbaarder behoeven te zijn, dan de molens en karbouwen, thans in gebruik, zoo daarbij gerekend wordt het verlies, waaraan deze door sterfte zijn blootgesteld, en het onderhoud of de oppassing die zij noodig hebben. Zelfs zou met de gewone molens, behoorlijk ingerigt, dat doel kunnen worden bereikt."

Iets verder, zegt de gouverneur-generaal van den Bosch, in deze memorie, dat de residenten moeten zorgen, voor de daarstelling van koelie-etablissementen in hunne residentiën, op de wijze voorschreven, om daaruit het noodige werkvolk aan de molens te verschaffen. (*)

„Tot het planten van suikerriet (zoo vervolgt hij) zullen deze koelies echter niet mogen worden gebezigd, ten einde den Javaan de gelegenheid, om voor suikerriet te kontrakteeren, niet worde benomen, en deze inrigting niet te kostbaar worde voor het gouvernement.

„Ook dáárvoor zal de resident moeten zorgen, dat in een middelmatigen omtrek, bijv. van twee uren middellijn, ten minste voor 40 jonken (†) kan worden gekontrakteerd, en bij voorkeur daartoe zóódanige distrikten uitkiezen, alwaar eene genoegzame hoeveelheid bosch in de nabijheid te vinden, de plaats van water wel voorzien, en voor den afvoer gunstig gelegen is.

„Na, op deze wijze, de toestemming der dessa's in een distrikt, die gezamenlijk, op de gestelde voorwaarden, zich verbinden willen om suiker te teelen en te bearbeiden, verkregen te hebben, zal daarvan rapport aan den gouverneur-generaal worden ingezonden, met opgave van de ligging, van de hoeveelheid gronds en van de manschappen, die elk distrikt zich verbinden wil te leveren; met aanwijzing tevens van alle bijzonderheden, die voor de onderneming van belang kunnen zijn.

„Vervolgens zal, in de tweede plaats, publiek worden gemaakt, hoeveel gronden en hoeveel arbeiders in iedere residentie, bij kontrakt, voor de suikerkultuur, op de voorgestelde voorwaarden, kunnen worden verkregen, met uitnoodiging aan degenen, die tot eene soortgelijke onderneming mogten genegen zijn, zich te adresseeren aan de kommissie van landbouw, en daarbij op te geven:

a. Welke extensie van gronden door hen verlangd wordt, en in welke residentie.

b. Hoeveel voorschot zij tot hunne onderneming verlangen.

c. Welke sekuriteit zij daarvoor kunnen aanbieden.

d. De voorwaarden, waarop zij aannemen, eene hoeveelheid suiker, aan het voorschot geëvenredigd, aan het gouvernement jaarlijks te leveren.

„Zij die, bij gelijke geschiktheid, de meest vertrouwbare en voordeeligste voorwaarden aanbieden, zullen de preferentie hebben, en vervolgens in de gelegenheid gesteld worden, die gronden en de verdere plaatselijke aangele-

(*) Vergelijk, van Elten, pag. 232 en volgende.

(†) Veertig jonken zijn gelijk aan 160 bouws; van Elten neemt 125 bouws, zonder van jonken te gewagen.

genheden te bezigtigen. Zoo deze aan de verwachting voldoen, zal tot het sluiten van een definitief kontrakt worden overgegaan, waarbij de prijs, voor welke de levering aan het gouvernement geschiedt, (*) de tijd waarvoor gekontrakteerd wordt, de gronden die hun in eigendom, ter oprigting hunner fabrieken, zullen worden afgestaan, en de wijze waarop zij over hun eigendom in het vervolg kunnen beschikken, zullen worden geregeld. Ten aanzien van het laatste, zal van het beginsel worden uitgegaan, dat, aan den eenen kant, de huurder zijne gronden en zijn kontrakt aan anderen kan afstaan; maar, aan den anderen kant, alleen aan de zoodanigen, die door het gouvernement als kontraktanten worden goedgekeurd.

„Bij die kontrakten zal alverder datgene worden gestipuleerd, wat de onderscheidene partijen daarbij, in hun belang, meenen te moeten bedingen; onder anderen ook, dat, naarmate de fabrikanten de hun voorgeschoten kapitalen afleggen, zij de vrije beschikking over hunne produkten zullen erlangen, waarvan alleen uitgezonderd zal zijn, dat gedeelte, wat voor landrenten moet worden voldaan, welke bij voortduring in produkten, tot de vastgestelde prijzen, zullen moeten worden geleverd, ten ware men overeen mogt kunnen komen, dat die in goede wissels, in Nederland betaalbaar, zullen worden voldaan, in welk geval den ondernemer geheel de vrije beschikking over zijn produkt, zal kunnen worden toegestaan. Na het sluiten van het kontrakt, zal de ondernemer dadelijk de gronden kunnen aanvaarden, en zijn fabriek oprigten, waarin het gouvernement hem alverder de meest mogelijke faciliteit verleenen zal."

Op de vorenbedoelde memorie, had de gouverneur-generaal van den Bosch, de residenten op Java gehoord, en bepaaldelijk hun gevoelen gevraagd: in hoever het daarbij ontwikkelde plan, geoordeeld kon worden, met de plaatselijke aangelegenheden, het belang van den Javaan, en dat van het gouvernement, overeen te komen, zonder gevaar of botsingen bij de invoering te vreezen.

Uit de kabinets-missive van den gouverneur-generaal, van 9 Augustus 1830 n°. 453, waarbij de gemelde memorie, aan de te Batavia aanwezige leden van den raad van Indië, Goldman en Bousquet, wordt aangeboden, blijkt: dat alle residenten gunstig over dat plan dachten en het als hoogst voordeelig voor den Javaan beschouwden. Alleen de resident van Kadoe achtte het minder voordeelig voor zijne residentie, uit aanmerking van den moeijelijken afvoer der produkten; terwijl op gezegden datum nog geene rapporten waren ingekomen van de residenten van Samarang, Rembang en Soerabaya, wier voorloopige opgaven gezegd werden niet van dien aard te zijn, dat zij de bijzondere overweging der regering vorderden.

Vermits het den gouverneur-generaal dus gebleken was, dat zijn plan geen bijzondere tegenwerpingen zou ondervinden, had hij gemeend zich daarvan

---

(*) „Het gouvernement kan met billijkheid verwachten, dat aan hetzelve de suiker zal geleverd worden, tot een verminderden prijs, uithoofde van het renteloos voorschot en de risiko, die altijd daaraan verbonden blijft, benevens voor den afstand der gronden voor de fabrieken en het kosteloos gebruik der houtbosschen."

(*Noot van den gouv. gen. van den Bosch.*)

nader te moeten overtuigen, door op eenige residenten den last te verstrekken, om kontrakten, zoowel met de inlanders voor de levering van suikerriet, als met eenige fabrikanten, aan te gaan en, onder nadere approbatie der hooge regering, te sluiten.

Dit een en ander, aan de aanwezige raadsleden mededeelende, voegde hij onder anderen daarbij:

„De goede uitslag der zaak intusschen hangt geheel af van de welwillende medewerking en van de kunde der heeren residenten, en totdusver heb ik reden om tevreden te zijn, over den ijver en het beleid waarmede mij de meesten, en inzonderheid die wier rapporten onder de bijlagen voorkomen, in deze zaak ondersteund hebben. Het is dus van belang daartoe een ieder hunner verder aan te sporen, door het vooruitzigt op billijke belooning. Reeds zijn zij met vele moeijelijke werkzaamheden belast, en de traktementen aan hunne posten verbonden zijn spaarzaam, in evenredigheid hunner verantwoordelijkheid en het gewigt hunner betrekking. Het is dus billijk hun het vooruitzigt op ruimer bestaan te openen: de arbeider is zijn loon waardig, en hij die tot het algemeen welzijn veel bijdraagt, behoort ook voor zich zelven daarin te deelen.

„Ik stel dientengevolge voor, om hun toe te leggen: *een percent* van het inkoopsbedrag der produkten, die door hunnen ijver, ingevolge het onderwerpelijk stelsel, in hunne residentiën zullen worden geteeld. Voor het gouvernement is dit eene geringe opoffering, in vergelijking der winsten, daardoor te verkrijgen, en voor hen levert het niettemin eene belangrijke verbetering van bestaan op, daar zoo de bereids ondernomen kultuur in de Preanger-regentschappen en in het Cheribonsche wel slaagt, dat percent reeds het aanstaande jaar voor ieder resident vijf à zes duizend gulden zal kunnen opleveren. Voor andere residenten, is zulks nog niet wel bepaaldelijk op te geven. Dan dit lijdt geen bedenking: de inkomsten van de meeste hunner zullen, in twee à drie jaren, op die wijze kunnen verdubbelen; en het gouvernement, het moederland en deze kolonie zullen daarbij te beter varen, naarmate het gouvernement meer op die wijze te betalen zal hebben.

„De eenige bedenking, die zeker niet bij u, maar welligt elders, waar men met de huishoudelijke gesteldheid dezer kolonie minder bekend is, tegen eene dergelijke bepaling zou kunnen oprijzen, zou dáárin welligt gelegen zijn: dat hierdoor de residenten in hun belang, eene aansporing zouden kunnen vinden, om van de inlandsche bevolking meer te vergen dan de billijkheid toelaat, en dat daardoor aanleiding tot onaangenaamheden zou kunnen worden gegeven. Hoe ongegrond deze vrees ook zijn moge, daar het voorwaar met de bestaande inrigtingen niet gemakkelijk is, den Javaan meer te doen arbeiden dan hij verkiest, is zij echter ligtelijk te voorkomen, door vast te stellen: dat bij alle kontrakten die aangegaan worden voor het beteelen van rijstvelden met eenig ander produkt, bestendig het vrije gebruik van twee jonken rijstveld, tegen één jonk met andere gewassen, zal moeten worden verzekerd, en dat voorzoover een dessa kontrakteeren mogt om hooge gronden te beteelen, de uitgebreidheid altijd zoodanig bepaald zal zijn, dat de dessa ten minste drie werkbare mannen oplevert, ter bearbeiding van een bouw van 500 vierkante roeden. In dat geval althans zal de Javaan zich zeker niet overwerken, en echter nog de tienvoudige hoeveelheid produkten, voor de markt

van Europa geschikt, die thans de kolonie oplevert, kunnen worden geteeld.

„Ik heb hierbij alleen nog te voegen, dat, — wijl reeds in het aanstaande jaar remises naar het moederland moeten plaats vinden, en het suikerriet ten minste dertien maanden op het veld moet staan, alvorens te kunnen worden vermalen, — er geen tijd te verliezen is, zal van die kultuur reeds in het volgend jaar partij worden getrokken, en hoezeer in andere omstandigheden, een meer gedétailleerd onderzoek, alvorens tot eenen beslissenden maatregel te komen, zou zijn aan te raden, vermeen ik echter thans in overweging te moeten geven, om reeds voorloopig zoodanige algemeene bepalingen vast te stellen, waardoor de uitvoering niet zal worden gestremd; zullende het altijd mogelijk zijn, in het vervolg die kleine wijzigingen in het ontwerp zelf te maken, die de ondervinding als noodzakelijk of als heilzaam zal doen kennen. Met te meer gerustheid doe ik dit voorstel, omdat hèt plaats gehad hebbend onderzoek genoegzaam heeft doen zien, dat in allen gevalle, zonder schade te duchten, de proeven kunnen worden genomen."

Wij zijn hier uitvoerig geweest, omdat het belang der zaak dit vorderde. Alle de hier medegedeelde beschouwingen en voorstellen van den gouverneur-generaal van den Bosch, werden, gelijk reeds gezegd is, aan de te Batavia aanwezige twee raden van Indië medegedeeld, bij kabinets-missive van 9 Augustus 1830 n°. 453, en reeds bij resolutie van den 13den dierzelfde maand, n°. 4, werd in deze hoogst gewigtige aangelegenheid beslist. Aan spoedige afdoening heeft het dus niet gehaperd. Bij die resolutie werd in aanmerking genomen:

„Dat het doel, waarom die uitbreiding van kultures voor de europeesche markt vooral wenschelijk was, het erlangen namelijk van produkten, welke naar het moederland konden worden gezonden, in betaling der door de kolonie verschuldigde renten en aflossing van geleende kapitalen, reeds gedeeltelijk was verzekerd, door de, bij resolutiën van 31 Julij ll. n°. 1 en van heden n°. 3, gemaakte bepalingen, ter bevordering der indigo-kultuur in de residentiën Preanger-regentschappen en Cheribon; doch dat er nóg veel moest worden gedaan, om de hoeveelheid produkten te verkrijgen, welke, tot het volkomen bereiken van voorschreven oogmerk, vereischt werd.

„Dat van de produkten, welke, met de indigo, geschikt kunnen worden geacht voor de markt van Europa, in het bijzonder dient te worden gelet op de suiker, als kunnende met gegronde hoop op eenen goeden uitslag worden geteeld.

„Dat wijders die kultuur, met inachtneming der bij de memorie aangegeven maatregelen, beschouwd kon worden, de belangen van het gouvernement te zullen begunstigen, zonder die van den Javaan in eenig opzigt tekort te doen.

Mitsdien werd, bij de aangehaalde resolutie, van den 13den Augustus 1830 n°. 4, besloten:

„1. Te bepalen, dat in alle residentiën van het eiland Java, waar de gelegenheid daartoe gunstig is, de suikerkultuur zal worden ingevoerd en uitgebreid, volgens de hieronder vastgestelde algemeene beginselen:

a. Dat, met de dessavolkeren, zal worden overeengekomen, wegens het teelen

van suikerriet, het leveren van het benoodigde hout en arbeiders voor de suikermolens, ten behoeve van fabrikanten, die, van hunne zijde, mede overeenkomsten met het gouvernement zullen hebben getroffen.

b. Dat de residenten hunne beste pogingen zullen aanwenden, om, op voorschreven wijze, kontrakten aan te gaan met die dessavolkeren, welker gronden voor de suikerkultuur geschikt en wel gelegen zijn; waarbij inzonderheid op het benoodigde hout, en op den gemakkelijken afvoer zal worden gelet.

c. Dat de bearbeiding der gronden zal geschieden door den Inlander, onder de leiding zijner eigen hoofden, doch onder opzigt van gouvernements ambtenaren en mandoors; — dat echter, bijaldien de fabrikanten zulks verlangen, hun het opzigt over de wijze van kultiveeren kan worden overgelaten, maar dat alsdan de uitslag der kultuur voor hunne rekening blijft; terwijl aan hen geen ander gezag over den Inlander zal worden toegestaan, dan bij het kontrakt, in het belang eener goede bearbeiding der gronden, speciaal wordt bedongen.

d. Dat de hoogste prijs, die voor het riet betaald zal worden, geleverd aan den molen en het zaad of de bibiet daaronder gerekend, niet zal te boven gaan *f* 3.50 voor eene hoeveelheid, welke voor een pikol suiker vereischt wordt, tenzij, in eenige speciale gevallen, bijzondere autorisatie tot het besteden van hooger prijzen verleend mogt zijn; — dat ook voor suikerwater, stroop, enz. naar dezen maatstaf kan worden gekontrakteerd, mits altijd worde in het oog gehouden: dat de te bereiden suiker, den fabrikant niet hooger dan *f* 7.50 de pikol moet komen te staan; dat het hout, hoogstens tegen *f* 2.— de vadem, aan den molen geleverd zal worden, en de daghuur van het werkvolk in den molen, niet meer dan 15 cent zal bedragen.

e. Dat volgens de kontrakten, voor rekening van het gouvernement te sluiten, geen grooter gedeelte der rijstvelden, met vreemde gewassen, zonder speciale autorisatie zal worden beteeld, dan *een derde* der velden welke aan eene dessa behooren, en voorzooverre het kontrakt de beteeling van hooge gronden betreft, de dessa ten minste zal moeten kunnen opleveren *drie arbeidende mannen* voor een bouw van 500 vierkante roeden.

f. Dat de dessa's, die op de opgegevene wijze met het gouvernement overeenkomen om suiker te teelen, des verkiezende, van den arbeid buiten het distrikt kunnen worden verschoond; doch daarentegen *f* 2.— 's jaars per man zullen betalen, voor ieder daartoe verpligten, ten einde dien arbeid door *vrijwillige arbeiders* te kunnen doen verrigten.

g. Dat aan de hoofden een billijk voordeel in deze kultuur zal worden verzekerd, en aan de bevolking de vereischte voorschotten zullen worden verleend.

h. Dat de kontrakten voor een termijn van *niet minder dan drie*, en *niet langer dan twintig jaren*, kunnen worden aangegaan; dat zij niet van kracht zullen wezen, voor en aleer goedgekeurd te zijn door de regering, en gewijzigd kunnen worden, naarmate van de plaatselijke aangelegenheden (*).

(*) Ten aanzien van den hier gestelden termijn, merkt de gouverneur-generaal van

i. Dat de fabrikanten het riet van het gouvernement zullen overnemen, tegen den prijs daarvoor besteed, bezwaard met de kosten van opzigt en kultuur.

k. Dat zij een renteloos voorschot van het gouvernement zullen kunnen bekomen, onder stelling van voldoenden borgtogt; zullende dat voorschot eene gelijke som kunnen bedragen, als de waarde der suiker, welke zij zich verbinden ieder jaar te leveren, berekend tegen *f* 10.— koper de pikol, met inbegrip van de kosten van het riet.

l. Dat almede aan den suikermolenaar zal worden verschaft, het noodige hout, berekend tegen 6 vademen voor de 10 pikols, en *f* 2.— de vadem, en ten aanzien van het leveren van het noodige werkvolk aan den molen, naar gelang der plaatselijke omstandigheden, zal kunnen worden overeengekomen.

m. Dat de fabrikant, den koopprijs van het suikerriet en het voorschot, zal voldoen, ieder jaar, in suiker, en wel tegen *f* 10.— kopergeld de pikol; dat hij, over hetgeen meer door hem wordt gemaakt, dan ter betaling van een en ander noodig is, vrijelijk zal kunnen beschikken, en dat de residenten voor dat meerder bedrag, in het aanstaande jaar, zullen kontrakteeren, zoo met de kontraktanten als andere suikermolenaars, tegen *f* 12.— de pikol, tenzij, in speciale gevallen, bijzondere autorisatie tot een hooger prijs mogt zijn verleend.

n. Dat de molen niet verder van het veld, waar het riet wordt geteeld, zal verwijderd zijn, dan hoogstens een en een halve paal; terwijl eindelijk, alle zoodanige verdere bepalingen in het kontrakt zullen kunnen worden opgenomen, als ter verzekering der belangen van het gouvernement, van den Javaan en van den fabrikant, nuttig kunnen zijn.

„2. Alle residenten en op zich zelf staande adsistent-residenten op Java, met uitzondering van de residenten van Djokjokarta, Soerakarta en Kadoe, bekend te maken met de oogmerken der regering, tot het uitbreiden der suikerkultuur, op den voet en de wijze boven omschreven; en hen uit te noodigen om, in overeenstemming daarmede, en met de bereids door den gouverneur-generaal aan hen, op dat stuk, medegedeelde inlichtingen, voort te gaan het noodige te verrigten en de kontrakten, in den opgegeven geest opgemaakt, aan de regering ter approbatie in te zenden; terwijl aan elk hunner,

---

den Bosch op: dat art. 116 van het toen werkende regeringsreglement van 1830, de bevoegdheid daartoe, verleende, en dat de vroegere bepaling, om slechts voor één jaar te kunnen kontrakteeren (Staatsblad 1819 n°. 10), blijkbaar daargesteld met het doel om de inlanders tegen onderdrukking te beveiligen, hun het middel ontnomen had, om het meeste voordeel van hun grond te trekken; vermits de ondernemers werden afgeschrikt, om zich op die voorwaarde met vele kultures in te laten. Er waren, naar zijn oordeel, — „genoeg middelen, om den inlander tegen mishandelingen van Europeanen te beschermen, zelfs veel beter, dan tegen die, waaraan hij, onder zijne eigene hoofden, is blootgesteld; omdat aan de eersten alle gezag over hen kan worden ontnomen, hetwelk met de laatsten niet mogelijk is." Het gebrek aan voldoend kapitaal, zou hij verhelpen, — „door den planter, bij wijze van voorschot, onder behoorlijke sekuriteit, daarmede te gerieven, en de middelen te verschaffen, om eene winstgevende onderneming aan te vangen en spoedig uit te breiden."

bij afschrift, wordt medegedeeld een kontrakt, door den resident van Cheribon, met de daarbij behoorende missive, ingezonden, hetwelk, behoudens die wijzigingen welke plaatselijke aangelegenheden noodzakelijk of wenschelijk mogten maken, tot leiddraad zou kunnen strekken.

„3. Te bepalen, dat aan de verschillende residenten later zal worden uitgekeerd, één percent van het inkoopsbedrag der produkten, bij de onderscheidene kontrakten in hunne residentie bedongen en afgeleverd, ten einde hen, langs dien weg te beloonen voor de onvermoeide pogingen, welke de regering vertrouwt dat zij zullen aanwenden, om de oogmerken van het gouvernement te verwezenlijken. (*)

„4. Te bepalen, dat een krediet zal worden geopend van een millioen gulden kopergeld, ten behoeve der suikerkultuur, en dat uit die gelden zoodanig gedeelte ter beschikking van iederen resident zal worden gesteld, als de kontrakten, door hen aangegaan en door de regering goedgekeurd, vorderen; — zullende uit gemeld krediet, de aan de residenten bij deze toegezegde percentsgewijze belooning, zoomede hetgeen, naar aanleiding van het hierbij bepaalde, aan de inlandsche hoofden zal worden uitgekeerd, mede moeten worden gevonden.

„5. Alhier, op speciaal verzoek der raden van Indië, aan te teekenen: dat zij, met de meeste belangstelling, kennis hebben genomen van de maatregelen, door den gouverneur-generaal, tot de zoo aanmerkelijke uitbreiding der indigo- en suikerkultuur, daargesteld, en welke tot grondslag hebben gediend der bepalingen, in de tegenwoordige resolutie en in die van 31 Julij jl. no. 1 en van heden no. 3 vervat; — dat die maatregelen dan ook door hen, als de meest geschikte worden beschouwd, om het gewigtig doel, hetwelk er mede wordt beoogd, te bereiken, en dat zij mitsdien niet kunnen afzijn, den gouverneur-generaal hunne erkentelijkheid te betuigen, wegens de onvermoeide pogingen, in deze door hem in het werk gesteld."

Volgens de hier breedvoerig vermelde regelingen, moest het gouvernement dus tweederlei kontrakten aangaan, als: 1°. met de bevolking voor den afstand van den grond, het kultiveeren en leveren van de grondstof en het leveren van brandhout, enz. ten dienste der fabrikatie en 2o. met den fabrikant, voor de bewerking der grondstof en de levering van het produkt. Wij zullen de in den aanvang gesloten kontrakten nader analyseren.

De resident van Cheribon deelde, bij missive van 28 Julij 1830, no. 1121, aan de regering mede, dat hij, ten gevolge der hem door den gouverneur-generaal, bij kabinets-missives van 19 en 22 dier maand, n°. 346 en 372, verleende autorisatie, met de hoofden en de oudsten van eenige daarbij vermelde dessa's in het distrikt Gebang, eene overeenkomst getroffen had, om eene in de nabijheid dier dessa's gelegen uitgestrektheid van zes honderd bouws grond, met suikerriet te beplanten, onder de volgende voorwaarden:

1o. Dat de bevolking zich, ten aanzien van de aanplanting van het suiker-

(*) Hierin is verandering gebragt, bij de nader te vermelden resolutie van 30 Oktober 1830, n°. 40.

riet, zal hebben te houden aan de deswege door het gouvernement te geven voorschriften.

2o. Dat de bevolking gehouden zal zijn, het door haar te planten suikerriet, na verkregen vollen wasdom, aan een in de nabijheid der suikerriettuinen op te rigten suikermolen te leveren.

3o. Dat het suikerriet, alvorens te worden gesneden en aan den suikermolen geleverd, ten overstaan van een of meer gouvernements-ambtenaren, van den fabrikant of iemand van zijnentwege en van zes daarbij geïnteresseerde inlandsche hoofden, zal worden getakseerd en verdeeld in drie klassen; zullende: — een bouw suikerriet die geschat wordt twintig pikol suiker te zullen kunnen opleveren, worden beschouwd als suikerriet van de eerste soort; — een bouw die vijftien pikols zal kunnen opleveren, als suikerriet van de tweede soort; — en een bouw, die niet meer dan tien pikol suiker zal kunnen opleveren, als suikerriet van de derde soort.

4o. Dat door het gouvernement, dadelijk nadat het suikerriet door de bevolking aan den suikermolen zal zijn geleverd, aan haar in kopergeld zal worden betaald:

f 70.— voor een bouw suikerriet van de 1e soort,
„ 52.— „ „ „ „ „ „ 2e „
„ 35.— „ „ „ „ „ „ 3e „

5o. Dat het gouvernement, voor den eersten keer, de benoodigde bibiet aan de bevolking zal doen verstrekken, tegen een billijken prijs, om nader op dien van het suikerriet te worden gekort; dan wel, dat het gouvernement tot den inkoop van bibiet de noodige voorschotten zal verleenen.

6o. Dat het gouvernement, almede voor den eersten keer, aan de bevolking voorschotten zal verleenen, ter aanschaffing van de benoodigde bouwgereedschappen.

7o. Dat de bevolking zich verbinde, om eene hoeveelheid van 6000 vademen brandhout, ieder vadem van 12 voet breed en 6 voet hoog, of zooveel minder als benoodigd mogt zijn, aan den op te rigten suikermolen te leveren, tegen den prijs van *f* 2.— kopergeld ieder vadem; zullende de waarde van het alzoo geleverde brandhout, maandelijks uit 's lands kas aan de bevolking worden voldaan.

De resident berigtte daarbij: dat door hem de noodige bevelen gegeven waren, om onverwijld met de ontginning en bewerking der voor de suikerkultuur bestemde gronden, een aanvang te maken. Hij betoogde alverder de noodzakelijkheid om, — aangezien de bereiding der gronden voor de suikerriettuinen, wil men een goed produkt erlangen, op eene geheel andere wijze moet plaats hebben, dan gewoonlijk voor andere kultures geschiedt, en vermits er onder de inlandsche hoofden geen enkele was aangetroffen, die iets van de suikerteelt verstond, — provisioneel eenige kundige Chineezen in dienst te nemen om, onder het opzigt der inlandsche hoofden, de bevolking in hare werkzaamheden te besturen; — tengevolge waarvan hij resident voorstelde: hem te autoriseeren om, tot dit einde, in dienst te stellen:

een mandoor-patjol . . . . . op *f* 50.— 's maands

een adjunkt dito . . . . . . op „ 30.— 's maands
een mandoor-loekoe . . . . . „ „ 40.— „
een adjunkt dito . . . . . . „ „ 20.— „

welke bezoldigingen, naar 's residents inzien, zouden kunnen worden gevonden, uit hetgeen, door den suikerfabrikant, meer wordt betaald voor een bouw suikerriet, dan hetgeen waarvoor de bevolking het suikerriet van een bouw aan den suikermolen zal leveren; terwijl omtrent de afschrijving dezer gelden door hem een voorstel werd gedaan.

Gelijktijdig bood genoemde resident ter goedkeuring aan, een koncept kontrakt, onder nadere approbatie, door hem met W. Dennisson, inwoner der residentie Cheribon, gesloten, voor den aanmaak en de levering van suiker aan het gouvernement.

Door den gouverneur-generaal werd, bij de beraadslaging over deze zaak, aan de regering medegedeeld: „dat, ter bespoediging van den voortgang dier zaak, de door den resident met voormelde dessa's overeengekomen voorwaarden, bereids voorloopig door hem waren goedgekeurd, en tot het in dienstnemen der voormelde chineesche werklieden, op de wijze als door den resident was voorgedragen, magtiging was verleend."

Mitsdien werd, bij resolutie van 13 Augustus 1830, no. 5, besloten:

„1. Ten vervolge van de, bereids door den gouverneur-generaal, bij kabinets-missive van den 2den dezer no. 431, (*) verleende voorloopige goedkeuring, de hiervoren omschreven, door den resident van Cheribon aangegane, overeenkomst met de hoofden en oudsten van eenige dessa's in het distrikt Gebang, bij deze te bekrachtigen.

„2. Het door den resident van Cheribon, met den heer W. Dennisson aldaar, gesloten kontrakt, wegens den aanmaak en de levering van suiker aan het gouvernement, behoudens de daarin gebragte veranderingen en wijzigingen, en mitsdien zoodanig als het bij deze resolutie is overgelegd, goed te keuren." (†)

De sekretaris der residentie Pekalongan bood, bij afwezigheid van den resident, bij missives van 15 en 29 Julij 1830, no. 46 en 50, der regering ter goedkeuring aan, de hier woordelijk volgende kontrakten, als:

A. *Kontrakt met den kapitein-chinees van Samarang, Tan Hongyan.*

1. Het gouvernement staat den kontraktant ter andere zijde (genoemde kapitein-chinees) het regt toe, om kontrakten aan te gaan met de hoofden en bevolking der dorpen:

Kalidang kongsie Kalidang kidoel Kalidang lor Kalidang wetan	liggende in het distrikt Batang;

(*) Het voorstel van den resident van Cheribon was van 28 Julij, de beslissing van 2 Augustus. De brief moest twee dagen onder weg zijn; alzoo blijkt, dat de afdoening dezer belangrijke zaak, niet spoediger had kunnen plaats hebben.

(†) Dit kontrakt werd nader, bij resolutie van 6 September 1830 no. 1, definitief bekrachtigd.

voor den afstand en huur der veertig jonken tegallanden, die bij genoemde dorpen behooren, gedurende den tijd van *tien jaren*, tegen toezegging aan die inwoners, van dertig gulden koper 's jaars per jonk, als wanneer zij zelf hunne padjek daarvan zullen hebben te betalen; — zullende de kontraktant ter andere zijde, daarop suikerriet vermogen te teelen, hetwelk echter gemelde dorpelingen niet gehouden zijn zelf te doen.

2. Dat hij met de Javanen kontrakt mag aangaan, almede voor een tijd van *tien jaren*, voor het werken in de velden en het oppassen, voeden en hoeden der karbouwen.

3. Dat, voor het grazen der karbouwen, door hem kunnen gebruikt worden, de grasvelden bij de dorpen Bedji, Depok en Karanggenang.

4. Dat hij voorts, voor *tien jaren*, met de Javanen mag overeenkomen, voor het teelen en leveren van suikerriet, op zoodanige voorwaarden, als hij vrijwilliglijk met hen bij kontrakt zal overeenkomen.

5. Dat alle kontrakten, om kracht te hebben, zullen moeten zijn goedgekeurd en geregistreerd door de hoogste plaatselijke autoriteit.

6. Dat de Javanen, die met hem in schriftelijk goedgekeurd en geregistreerd kontrakt zullen zijn getreden, hetzij voor verhuur hunner velden, het planten of leveren van suikerriet, dan wel voor eenig ander werk, ten dienste der suikerfabrikanten, *gedurende vijf jaren zullen zijn vrijgesteld van heeredienst*, waarvoor de kontraktant ter andere zijde van het gouvernement zal betalen, *voor ieder man twee en een halve gulden koper 's jaars*, opdat het gouvernement, met het provenu van dien, in het verrigten der hun ten laste liggende heerediensten kunne voorzien.

7. Voorts wordt hem toegestaan, om, gedurende den tijd van *tien jaren*, het voor zijne suikermolens benoodigde brandhout, kosteloos te kappen in de bosschen Oedjonggoenong, Roban en Babadan, onder stipte bepaling, dat geen ander hout zal mogen worden gekapt, dan hetgeen ongeschikt voor konstruktiën is of worden kan.

8. De veertig jonken, bovengemeld, door hem als voren verhuurd zijnde, en de verdere gemelde vergunningen van het gouvernement verkregen hebbende, neemt hij aan, aan het gouvernement te leveren, aan den rivierkant te Klidang, in kanasters van vier honderd ponden inhoud:

in 1831	— 500	pikols	suiker,
„ 1832	— 1500	„	„
„ 1833	— 2500	„	„
„ 1834	— 2500	„	„
„ 1835	— 2500	„	„

of zoo veel meer suiker, als hij te Kalidang zal kunnen maken, en het gouvernement zal verkiezen te nemen; — wordende door hem hier bedongen, dat misgewas of brand in het suikerriet, hem zal ontheffen van de levering der volle bovenbepaalde hoeveelheid, en dat, na ommekomst der gemelde vijf jaren, de vrije beschikking over de op te leveren suiker, aan hem gelaten wordt.

9. Voor elken pikol suiker, eerste en tweede soort door elkander genomen, zal het gouvernement aan hem of order alhier betalen twaalf gulden kopergeld, mits de twee hoofdsoorten zijnde, die hij heeft geproduceerd, en

zonder onzuivere en voor de kwaliteit nuttelooze bijmengsels, en goedgekeurd door eene kommissie, van landswege te benoemen. Zoo de suiker afgekeurd wordt, zal die aan hem overgelaten worden.

10. Het gouvernement heeft het regt, om de leverancie te weigeren, of slechts zooveel suiker daarvan aan te nemen, als het zal goedvinden, als wanneer hij op geenerlei schadevergoeding zal kunnen aanspraak maken.

11. Dat de bovenvermelde bepalingen, niet zullen ophouden bij den dood van den kontraktant ter andere, doch zijn boedel aan de verpligtingen in deze gehouden zal zijn.

12. Dat het kontrakt, om in werking te komen, door het gouvernement, vóór of op den 24en Julij, zal moeten zijn bekrachtigd; als het kontrakt later in dit jaar wordt goedgekeurd, dan verschuiven de bepaalde leveringen een jaar achteruit.

13. En stellen zich als borgen voor dit kontrakt, de personen van Tan Tjantjing, majoor, en Lim Samioe, kapitein der Chineesche natie te Samarang; die zich, met en benevens den kontraktant ter andere zijde, verbinden voor de nakoming dezes, en zulks zonder eenige reserve van de bij de wet bekende exceptiën.

B. *Drie kontrakten met hoofden en landbouwers.*

Deze kontrakten waren gesloten:

1. Met 14 bij namen genoemde hoofden en oudsten van 10 daarbij vermelde dessas, benevens 432 hunner onderhebbende landbouwers; betrekking hebbende op 27 jonken tegalgrond.

2. Met 15 bij namen genoemde hoofden en oudsten van even zoo vele, daarbij vermelde dessa's in het distrikt Pekadjangan, benevens 320 hunner onderhoorige landbouwers; betrekking hebbende op 20 jonken sawagrond.

3. Met 12 bij name genoemde hoofden en oudsten van even zoo vele, daarbij vermelde dessa's in het distrikt Batang, benevens 320 hunner onderhoorige landbouwers; betrekking hebbende op 20 jonken sawagrond.

Men had dus hier genomen 16 landbouwers voor elke jonk, dat is 4 voor de bouw.

Deze drie kontrakten, elk bestaande uit zeven artikelen, zijn nagenoeg gelijkluidend. Wij zullen het laatste mededeelen, dat luidt als volgt:

1. De kontraktanten ter andere (zijnde de in den aanhef genoemde hoofden en oudsten met hunne landbouwers) zullen beploegen, met suikerriet beplanten en onderhouden, twintig jonken sawa's, liggende bij hunne dorpen, en speciaal die welke het naast aan den suikermolen van Klidang liggen, zullende hun daartoe kosteloos de stekken worden gegeven.

2. Vier man nemen aan een bouw te beploegen, te beplanten met suikerriet, te onderhouden en te besproeijen, naarvolgens de aanwijzing die hun deswege zal gedaan worden.

3. Aan de planters van een bouw, van vijf honderd vierkante roeden, zal rentvrij gegeven worden, twee en een halve bouw sawaveld, gerekend op *f* 32.— de jonk, en zoo die niet alle kunnen afgezonderd worden, *f* 20.— kopergeld voor twee en een halve bouw; zullende voorts van den grond, waarop zij suikerriet teelen, geen huur betaald worden. Er is aan hen vrijstelling toegekend, van de betaling aan het fonds van het koelie-etablissement,

tot een bedrag van een gulden koper 's jaars; zullende zij, die hooger mogten zijn aangeslagen, dit meerdere moeten suppleeren; zoomede zijn zij vrijgesteld van het verrigten van heerediensten *buiten het distrikt.*

4. Van de belooning, die de planters erlangen, zullen vijf percent komen aan hun loerah of loerahs (dorpshoofden).

5. Aan de planters voormeld, wordt des verkiezende toegestaan, vrijstelling van betaling der landrenten over dit jaar 1830 verschuldigd, en zulks bij wijze van voorschot op het loon van het, door hen bij deze, aangenomen werk.

6. Wordt uitdrukkelijk bedongen, dat, wanneer de kultuur voormeld verwaarloosd wordt, of zoo weinig riet wordt opgeleverd, alsdan de hoofden zullen verliezen de vijf percent voornoemd, welke alsdan ook niet door den gemeenen man zullen genoten worden; dat de gemeene man voorts eene korting op zijn loon zal ondervinden, en dat, zoo het suikerriet op het veld komt te verbranden, de planters maar halve belooning zullen genieten.

7. Dit kontrakt zal werken, een of meer, tot twaalf jaren, ter keuze van het gouvernement.

De gouverneur-generaal had het kontrakt bedoeld bij A en de drie kontrakten bedoeld bij B, voorloopig goedgekeurd bij zijne kabinetsmissive van den 5en Augustus 1830 no. 451, ten gevolge waarvan de regering die kontrakten, bij resolutie van den 13en dier maand no. 6, bekrachtigde. Nog werd, bij besluit van 5 November 1830, no. 2, goedgekeurd, een door den resident van Pekalongan, met gemelden Tan Hongyan, kapitein der Chineezen te Samarang, aangegaan kontrakt, tot de levering van suiker aan het gouvernement, en den afstand tot dat einde aan hem, van 20 jonken sawavelden in de afdeeling Batang, om met suikerriet te worden beplant, en zulks voor den tijd van twintig achtereenvolgende jaren, ingaande met 1 Januarij 1831.

Bij resolutie van 13 Augustus 1830, no. 7, werd autorisatie verleend tot het aangaan van een kontrakt met T. B. Hofland te Pasoeroean, voor de oprigting eener suiker-fabriek bij de dessa Bayoeman, distrikt Tongas, afdeeling Probolingo, residentie Bezoeki, en de levering van suiker, op de voorwaarden, vervat in de kabinetsmissive van den gouverneur-generaal van 22 Julij 1830, no. 373. Van die voorwaarden deelen wij, met weglating van de gewone, die uit den aard der zaak volgden, alleen de bijzondere bepalingen mede:

Art. 3. Van de velden, behoorende tot de daarbij genoemde veertien dessa's van de distrikten Tongas en Ketapan, liggende in de nabijheid van den molen, — te zamen ter uitgestrektheid van 157 groote bouws sawa, en 217 groote bouws tegalvelden, — zouden, gedurende de twintig eerstkomende en achtereenvolgende jaren, 200 groote bouws (*) worden afgezonderd, om

(*) In Bezoeki had de bouw eene uitgestrektheid van 1400 vierkante roeden, terwijl de gewone bouw 500 zulke roeden heeft. Van daar de benaming van *groote bouws.* Vergelijk de noot, op pag. 195 van het eerste deel, en Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel pag. 267. Uit het hier medegedeelde blijkt, dat de in deze bedoelde dessa's te zamen 374 bouws velden hadden, en dat daarvan 200 bouws, alzoo meer dan de helft,

met suikerriet, ten behoeve van Hofland, te worden beplant, blijvende de vrije beschikking der overige velden aan de dessavolkeren overgelaten.

Art. 4. Het geheele bedrag van den aanslag der landrenten, van alle de velden tot vorenvermelde dessa's behoorende, zou door Hofland, voor rekening van de bevolking, aan het gouvernement voldaan, en nader met de bevolking verrekend worden. (*)

Art. 6. Aan de landbouwers der bedoelde dessa's, zou door Hofland, gedurende de twee eerste jaren, voor de velden met suikerriet beplant, worden betaald:

a. voor een bouw van de eerste soort, welke gerekend wordt op te brengen 40 pikol, *f* 120.—

b. voor een bouw van de tweede soort, berekend op een opbrengst van 30 pikol, *f* 100.—

c. voor een bouw van de derde soort, berekend op een opbrengst van 20 pikol, *f* 80.—

terwijl voor de overige achttien jaren, jaarlijks een derde, berekend naar den marktprijs van de suiker op het tijdstip dat het riet kan worden gesneden, per bouw zou worden betaald; zoodat de landbouwers, wanneer de prijs der suiker bijv. was *f* 10.— per pikol, zij buiten het zaad (dat kosteloos verstrekt werd) zouden ontvangen:

voor een bouw eerste soort — *f* 133.33⅓
» » » tweede » — » 100.—
» » » derde » — » 66.66⅔

Art. 7. Bovendien zou door Hofland jaarlijks, als eene belooning voor de gezamenlijke hoofden der dessa's, worden betaald *f* 32. — voor iedere dessa, „gelijk staande aan het bedrag van den gewonen aanslag der landrenten van een bouw veld van de eerste soort;" — uitmakende voor de 14 betrokken dessa's eene som van *f* 448. —

Art. 8. De bevolking moest, voor de bij art. 6 vermelde betaling, de velden bewerken, beplanten, behoorlijk onderhouden en bewaken, totdat het riet geschikt zou zijn, om te kunnen worden, en door Hofland zou zijn gesneden.

Art. 9. Jaarlijks, wanneer het riet rijp zou zijn, zou door den resident eene kommissie worden benoemd, om, met Hofland en de hoofden en oudsten der dessa's, de soorten der velden te bepalen.

Art. 10. De voldoening van de bij art. 6 vermelde prijzen van het riet, zou volgender wijze door Hofland geschieden, als:

---

voor de suikerkultuur werden afgezonderd. In deze landstreek bestond het individuëel grondbezit.

(*) Dit was geheel in strijd met het beginsel, door de regering aangenomen bij resolutie van 9 Maart 1824, no. 18, om geene verbindtenissen aan te gaan, *tegen betaling der landrenten*, die leiden: „tot de herinnering aan een vroeger willekeurig bestuur, waarvan de schadelijke indrukken, nog niet geheel en al zijn kunnen uitgewischt worden;" — en zulks omdat het noodzakelijk werd geacht, dat de inlandsche bevolking duidelijk leerde onderscheiden, welke de voordeelen zijn, die zij door eigen vlijt en nijverheid kan behalen, en welk bedrag zij aan den lande als belasting moet opbrengen. Zie aflevering van dit Tijdschrift van Maart, pag. 205.

a. telken jare, bij den aanvang der werkzaamheden met het planten, een voorschot van *f* 32.— per bouw, — „zijnde gelijkstandig aan het bedrag van den gewonen aanslag der landrenten van een bouw sawaveld van de eerste soort," — dat was voor de met riet te beplanten 200 bouws *f* 6400.—, en

b. na het snijden van het riet, het resteerende, na aftrek van het bedrag van den aanslag der landrenten en het genoten voorschot, zooeven vermeld.

Bijvoorbeeld. Werd er door de kommissie, bij art. 9 bedoeld, bevonden dat er, gedurende de twee eerste jaren, van de 200 bouws, waren:

60 bouws van de eerste soort,
80 „ „ „ tweede „ en
60 „ „ „ derde „

dan kompeteerde den landbouwers, jaarlijks:

voor de 60 bouws	1e soort	*f* 120.—	—	*f*	7200.—
„ „ 80 „	2e „	„ 100.—	—	„	8000.—
„ „ 60 „	3e „	„ 80.—	—	„	4800.—
			te zamen	*f*	20,000.—

waarvan afgetrokken:

het bedrag der landrenten van de velden der 14 dessa's, welke door Hofland aan het gouvernement worden betaald, volgens art. 4, berekend op	*f* 4500.—	
het bovenvermeld voorschot, ad.	„ 6400.—	
		„ 10.900.—
Zoo blijft, bij de afrekening, door de landbouwers te ontvangen		*f* 9,100.—

In de volgende achttien jaren, wanneer een derde van de waarde der opbrengst in suiker, aan de landbouwers moest worden betaald, zou de afrekening, gesteld dat de marktprijs der suiker was *f* 10.—, zijn als volgt:

Ingeval van de 200 beplante bouws,

60 zijn van de eerste soort,
80 „ „ „ tweede „ en
60 „ „ „ derde „

zoo kompeteert den landbouwer, naar den bij art. 6 aangenomen maatstaf:

voor 60 bouws	1e soort	*f* 133.33⅓	—	*f*	8000.—
„ 80 „	2e „	„ 100.—	—	„	8000.—
„ 60 „	3e „	„ 66,66⅔	—	„	4000.—
			te zamen	*f*	20,000.—

waarvan afgetrokken:

het bedrag der landrenten voor de 14 dessa's of	*f* 4500.—	
het voorschot	„ 6400.—	
		f 10,900.—
alzoo bij afrekening nog		*f* 9,100.—

Art. 11. Hofland was gehouden en verpligt, om, gedurende den tijd der eerste vijf jaren, eene hoeveelheid suiker aan het gouvernement te Probolingo te leveren, tegen den prijs van *f* 10.— koper de pikol, die gelijk stond aan de som, welke voor het riet aan de landbouwers der gemelde 14 dessa's betaald werd, behoudende hij de vrije beschikking over het meerdere; bijv. ontvangen de landbouwers voor het riet *f* 20,000.—, dan moeten aan het gouvernement 2000 pikols à *f* 10.— geleverd worden, en zoo naar evenredigheid.

Art. 12. De betaling der alzoo te leveren suiker, zou door het gouvernement geschieden in twee termijnen, als de eerste helft nadat het riet is geplant, en de tweede helft na de aflevering der suiker, wanneer tevens het bedrag van den aanslag der landrenten van de betrokken dessa's, zou worden verrekend.

Art. 13. Na ommekomst der eerste vijf jaren, zou Hofland van alle verpligte leverantiën aan het gouvernement, in allen gevalle, ontslagen zijn; doch zou hij, wanneer het gouvernement het resteerende van de door hem op de fabriek gemaakte suiker, na aftrek van de bij art. 11 vermelde, aan hetzelve te leveren suiker, mogt benoodigd hebben, die tegen marktprijs moeten leveren; waaromtrent hij in tijds de dispositie van het gouvernement moest vragen.

Art. 14. Uit de dessa's, in den omtrek der fabriek gelegen, zouden dagelijks, wanneer het snijden, malen, koken en andere werkzaamheden een aanvang namen, verstrekt worden: 60 man en 40 pedatti's (karren) elk met twee trekdieren bespannen; en na afloop daarvan 20 man daags; en zulks tegen betaling van 12 centen per man en 30 centen per pedatti daags.

Art. 15. De bevolking van de bovenvermelde dessa's zou, als naar gewoonte, verpligt blijven, tot het onderhouden der wegen, bruggen en waterleidingen, en het doen van patrouilles en wachten in hunne dessa's; wijders blijven onder het onmiddellijk gezag der distriktshoofden, die hun zoodanige bevelen zouden blijven geven als dienstig werd geoordeeld. Wanneer de dessahoofden of volkeren niet aan hunne verpligtingen voldeden, zou Hofland dit, ter eerste instantie, brengen bij het distriktshoofd; welk regt aan de dessahoofden en volkeren wederkeerig werd toegekend, wanneer Hofland zich eenig gezag of dwang, hoegenaamd, aanmatigde, de landbouwers of werklieden mogt mishandelen, of nalatig mogt zijn in het vervullen der voorwaarden van dit kontrakt. Alle geschillen moesten door de daartoe bevoegde autoriteiten worden beslist.

Art. 17. De bij art. 11 vermelde hoeveelheid suiker, zou van 1 Augustus tot 31 December elk jaar moeten worden geleverd. De levering moest op laatstgemelden dag geheel zijn afgeloopen.

Art. 18. De suiker moest zijn: goed droog en wel gestampt, en overeenkomen met de bij het gouvernement, onder den naam van eerste en tweede soorten, bekende, en zooveel mogelijk van de eerste soort, in den handel ter verzending naar Europa aannemelijk en afgepakt in goede, stevige, bamboezen krandjangs, van binnen met kadjangmatten bekleed, ieder inhoudende tusschen de twee en drie pikols suiker.

Art. 21. Voor elken pikol suiker die, op den bestemden tijd, te min ge-

leverd mogt zijn, zou Hofland dadelijk, in 's lands kas, moeten betalen het bedrag van den hoogsten marktprijs van suiker te Soerabaya.

Art. 22. De tot de fabriek behoorende gebouwen, voltooid zijnde, zouden getakseerd en bij het kohier der verponding opgenomen, en de belasting daarvan, volgens de ordonnancie op dat middel voldaan moeten worden; terwijl de grond, waarop de gebouwen der fabriek werd gevestigd, almede volgens billijke taksatie, aan Hofland, des verkiezende, in eigendom zou worden afgestaan.

Art. 23. Bijaldien het riet op de tegalvelden, en niet op de sawavelden werd geplant, hetwelk grootendeels zou plaats hebben, zou dit geen onderscheid in de betaling van het, bij art. 6 vermelde, voorschot aan de landbouwers maken, vermits het voorschot altijd gerekend zou worden op ƒ 32.— per bouw, zijnde het bedrag, — „waarop gewoonlijk een bouw sawaveld van de eerste soort wordt aangeslagen;" terwijl wijders de verdere betaling van het riet, zich zou regelen naar de bepaling van de soort velden, bepaald door de bij art. 9 bedoelde kommissie. Hierdoor zou de landbouwer voordeel hebben, „aangezien het te betalene en af te trekkene voor landrenten van een bouw tegal, minder dan dat van een bouw sawa bedraagt, en de winsten van een bouw sawa, die hij daardoor aan zich behoudt, grooter zijn dan van een bouw tegal."

Het op deze voorwaarden gesloten kontrakt, werd goedgekeurd bij resolutie van den 18den December 1830 no. 43.

In den loop van het jaar 1830 werden nog, met betrekking tot de suikerkultuur, de volgende kontrakten door de regering goedgekeurd:

I. Bij resolutie van 19 Oktober 1830, no. 1: twee kontrakten, door den resident van Samarang aangegaan, met een aantal daarbij vermelde dorpen, in de distrikten Samarang en Serondol van de afdeeling Samarang, en in de distrikten Perboean en Troeko in de afdeeling Kendal, beide tot het afstaan en beplanten met suikerriet, van een gedeelte der tot die dorpen behoorende velden.

II. Bij resolutie van dezelfde dagteekening no. 3: een kontrakt, door den resident van Cheribon, op mondelinge autorisatie van den gouverneur-generaal, gesloten met de hoofden en oudsten der daarbij vermelde dessa's in het distrikt Gebang, strekkende om, te rekenen van den 1en Januarij 1831, jaarlijks 600 bouws grond, gelegen in de nabijheid der dessa Tjiledoek, distrikt Gebang, met suikerriet te beplanten, en om het benoodigde brandhout voor den aldaar op te rigten suikermolen te leveren, en zulks op dezelfde voorwaarden, als bij de hiervoren vermelde resolutie van 13 Augustus te voren no. 5 waren goedgekeurd. Verder, bij dezelfde resolutie, een kontrakt door genoemden resident gesloten met den kapitein der Chineezen te Cheribon, Tan Kimlien en den Chinees Lim Teangthay, wegens den aanmaak en de levering van suiker aan het gouvernement.

III. Bij resolutie van den 23en Oktober 1830, no. 4: onderscheiden kontrakten, door den resident van Pasoeroean, krachtens de voorschriften van de hiervoren medegedeelde resolutie van 13 Augustus 1830, no. 4, aangegaan, voor de levering van suiker aan het gouvernement, als:

a. met Han Soekiem, voor 2000 pikols,
„ Oei Kinghong, „ 1500 „
„ Mac Lennan „ 3000 „
„ Han Ingliong „ 3000 „
„ C. Vos „ 720 „
„ Han Swihien „ 1830 „
„ Kwee Yonghoo „ 2000 „
„ de Bregea „ 1380 „
en zulks tegen betaling van *f* 13.— kopergeld de pikol, en onder de voorwaarde, dat op deze leverancie aan de aannemers zou worden betaald, een derde gedeelte van het montant der levering, dadelijk na de goedkeuring der kontrakten, een derde gedeelte in de maand Januarij 1831, en het resteerende een derde gedeelte na de aflevering der suiker, onder korting der verschuldigde landrenten, door de kontraktanten te voldoen voor den grond, door hen, tot den aanplant der voorschreven hoeveelheden suiker, van het gouvernement in bezit, en

b. met Kwee Inghiang voor 500 pikols,
„ Mac Lennan „ 1500 „
insgelijks tegen betaling van *f* 13.— kopergeld de pikol, en met bepaling, dat de helft van het bedrag der leverancie zou worden voldaan, dadelijk na de goedkeuring der kontrakten, een vierde gedeelte in de maand Januarij 1831, en het resteerende een vierde gedeelte dadelijk na de algeheele aflevering der suiker.

Bij deze kontrakten werd tevens bepaald, dat de betalingen van den suikerfabrikant aan den inlander, onder surveillance van het gouvernement zouden zijn.

IV. Bij resolutie van 6 November 1830, n°. 9: onderscheiden kontrakten door den resident van Japara en Joanna gesloten, tot de levering van 21,267 pikols suiker; waarbij tevens den resident de bijzondere tevredenheid der regering werd betuigd, voor den ijver en het beleid, waarmede hij 's gouvernements belangen, in het treffen dezer overeenkomsten, had weten te behartigen.

In verband tot deze beschikking dient gemeld, dat bij resolutie van 30 Oktober te voren no. 40 was bepaald:

„1. Dat op elken pikol witte suiker, welke in den loop van ieder jaar, ingevolge de door den resident van Japara en Joanna aangegane kontrakten, aan den lande zal worden geleverd, *vier-en-veertig cents* ter beschikking van hem resident zullen worden gesteld, om daaruit aan de ambtenaren en dorpshoofden, welke met de suikerkultuur belast zijn, naar gelang hunner verdiensten, volgens de navolgende schaal, eene belooning toe te leggen, als:

a. 10 *cent*, te verdeelen onder de gezamenlijke distriktshoofden;

b. 10 *cent*, als voren voor kommissiegelden aan zoodanige personen, welke door den resident zullen worden gebezigd, om de suikervervaardiging der inlandsche bevolking na te gaan, alsmede voor kleine onkosten;

c. 16 *cent*, als voren onder de adsistent-residenten, en kontroleurs der landelijke inkomsten, en

d. 8 *cent*, als voren ten behoeve van de klerken op het residentie-bureau.

„2. In verband met de suikerkultuur, het klerkengeld voor het residentiebureau te Japara en Joanna, vooreerst met *f* 100.— 's maands te vermeerderen, en zulks ingegaan met den eersten dezer maand, zullende die vermeerdering aanvankelijk uit de hierboven, sub. litt. *d* bedoelde belooning van 8 cent moeten worden gevonden.

„3. Aan den kontroleur der landelijke inkomsten van de 1e klasse in de residentie Japara en Joanna, A. J. C. von Winckelman, den rang en titel toe te kennen van adsistent-resident, met bepaling dat zijn traktement van *f* 325.—, met den 1en Januarij 1831 zal zijn verhoogd met *f* 115.— 'smaands, provisioneel te vinden uit de hiervoren, sub la. *c* voor de adsistent-residenten en kontroleurs toegestane 16 cent.

„4. Met alteratie inzoover, van art. 3 der hiervoren medegedeelde resolutie van 13 Augustus ll., no. 4, te bepalen dat, in stede van het daarbij aan de residenten toegekend één percent op het inkoopsbedrag der produkten, aan hen *tien* cent voor iederen pikol suiker zal worden te goed gedaan."

V. Bij resolutie van 13 November 1830 no. 2: een kontrakt, door den resident van Pekalongan, gesloten met A. Loudon, voor de levering van suiker aan het gouvernement.

VI. Bij resolutie van 27 November 1830, no. 7: een kontrakt door den resident van Tagal, gesloten met B. F. W. Fisscher en H. van den Bosch, voor den aanplant en aanmaak van suiker, en de levering daarvan aan het gouvernement.

VII. Bij resolutie van 18 December 1830, no. 27:

a. een kontrakt, door den resident van Soerabaya gesloten met den koopman J. E. Banck aldaar, voor de levering aan het gouvernement, vóór ultimo December 1831, van 20,000 pikols suiker, tegen den prijs van *f* 7.90 kopergeld de pikol, onder bepaling, dat het voor dezen aanmaak benoodigde suikerriet, kosteloos aan hem zou worden geleverd, en

b. de naar aanleiding van dien, door gemelden resident reeds aangegane, en nader met de dessahoofden en landbouwers aan te gane overeenkomsten tot den aanplant en de levering, in den loop van het jaar 1831, van zoodanige hoeveelheid suikerriet als benoodigd zou zijn tot den aanmaak van 20,000 pikols suiker, en zulks tegen betaling van *één cent per goede tjoeklah*, (*) te verevenen bij de voldoening der landrente, of, na de verevening der landrenten, tegen dadelijke betaling.

Bij gemelde resolutie werd tevens bepaald, dat de resident van Soerabaya zou gehouden zijn om, van tijd tot tijd, aan de regering verslag te doen van den staat en de vorderingen der hier bedoelde onderneming in het algemeen, en om na den afloop van het kontrakt, dienaangaande een algemeen verslag in te zenden, met vrijlating aan den resident, om zoodanige plaatselijke maatregelen vast te stellen, als noodig zouden worden bevonden, tot verzekering van de behoorlijke vervulling van het bij gemeld kontrakt gestipuleerde.

ANDERE KULTURES. In de meerbedoelde memorie van den gouverneur-ge-

(*) *Tjoeklah*, beteekent eigenlijk de opening in de aarde, geschikt tot het opnemen der rietstekken, bestemd om een stoel te vormen; hier wordt dus bedoeld, het riet van zoodanige stoel gesneden wordende.

neraal van den Bosch, van Julij 1830, wordt van de andere kultures als indigo en suiker, het volgende aangeteekend: (*)

„Andere kultures, gelijk de katoen, zijde, kaneel en thee, hebben nog geen voldoende resultaten opgeleverd, om daarop eene berekening te kunnen baseeren. Zij zullen dus vooreerst, voorzoover daartoe lust bestaan mogt, in daggeld- dienen te worden gedreven, en te dien einde de ondernemers, met eenige koelies uit het koelie-etablissement in de residentiën, kunnen worden ondersteund, en zulks almede onder voorwaarde, dat ieder man een gantang rijst wekelijks zal genieten, en aan het koelie-etablissement eene zekere som zal worden uitbetaald, zoodanig, dat het arbeidsloon 15 cents niet te boven gaat."

Onmiddellijk daarna, wordt de memorie besloten met de volgende algemeene opmerking:

„Om voor te komen dat niet op eenmaal te veel ondernomen, en daardoor tot gewaagde spekulatiën overgegaan worde, zal het noodig zijn, aanvankelijk te bepalen: dat in de gezamenlijke residentiën, waar de genoemde kultures nog niet zijn geïntroduceerd, of althans nog geene noemenswaardige extensie hebben verkregen, 25 à 30 suiker-etablissementen, 10 à 12 indigo-etablissementen, en 5 à 6 kontrakten voor de overige (kultures) worden aangegaan; als zijnde dit getal voor eene beslissende proef toereikend. In volgende jaren zal dan tot verdere uitbreiding kunnen worden overgegaan, en dat wel nadat de ondervinding zal hebben doen zien, voor welke verbetering zoodanig eene inrigting vatbaar is."

Beslissing van het opperbestuur. Uit het medegedeelde blijkt de stand der zaken tot op het einde van 1830; zijnde ongeveer de tijd toen Merkus, teruggekeerd van zijne zending naar de Vorstenlanden, weder zitting nam in den raad van Indië.

Wij moeten nu, alvorens verder te gaan, kortelijk vermelden, hoe de aanvankelijke handelingen van den gouverneur-generaal van den Bosch, hiervoren omschreven, door het opperbestuur in Nederland werden beoordeeld.

De gouverneur-generaal had, bij kabinets-missive van den 10den Oktober 1830, n°. 628/26, die handelingen aan den minister van koloniën blootgelegd, en den wensch te kennen gegeven, dat die door eene bepaalde uitspraak van den koning mogten worden bekrachtigd. Hij had tevens medegedeeld, dat zijne gezondheid veel te wenschen overliet, hetgeen hem bezorgd maakte, dat hij het einde van den voor zijne zending bepaalden tijd, niet zou bereiken; weshalve hij het wenschelijk achtte, dat reeds dadelijk in overweging werd genomen, wie, toegerust met de noodige kennis van land en volk, tot zijn opvolger zou kunnen worden bestemd.

De minister berigtte ter zake, bij geheim rapport van den 17en Maart 1831, n°. 36k, het volgende aan den koning:

„Onder alle omstandigheden zou het, voor den moederstaat eene zaak van het hoogst belang geweest zijn, hoedanig te beslissen in den sedert lang bestaan hebbenden strijd, tusschen de voorstanders van gedwongen kultures en leverantiën, en die van een stelsel van algeheele vrijheid: maar die beslissing

---

(*) Vergelijk van Elten, pag. 236 en 237.

werd van dubbel gewigt, sedert het moederland aan de Oost-indische koloniën, eene som van zeven-en-dertig millioen gulden had voorgeschoten, tot kwijting van welke, gedurende eene reeks van jaren, een bedrag van ƒ2,450,000.— door haar jaarlijks aan het moederland moest worden overgemaakt. Het op te lossen vraagstuk was daardoor, inzoover, van aard veranderd, dat het moederland nu niet meer, zoo als vroeger, den strijd der twistende partijën, met gelatenheid afwachten kon, maar er thans een dringend belang bij had, om dat stelsel, hetwelk de beste uitkomsten voor de vervulling der zooeven genoemde verpligtingen, beloofde, binnen den kortst mogelijken tijd ingevoerd, en met kracht doorgezet te zien.

„De kommissie, door uwe majesteit in het jaar 1815 naar Oost-Indië gezonden, vond op Java een gemengd stelsel, het gewrocht der engelsche tusschenregering, ingevoerd. Zij behield het, met eenige wijzigingen, en het regerings-reglement, hetwelk zij op den 22en December 1818 invoerde, en eenige andere daarmede in verband staande publikatiën, stelden wel, als algemeene regels vast, dat de inlanders de vrije beschikking zouden hebben over tijd en vlijt, en over de vruchten van hunnen arbeid, en dat de onregelmatige heffingen, vroeger in gebruik, al meer en meer, door geregelde belastingen zouden vervangen worden; maar wettigden terzelfder tijd eenige zeer voorname uitzonderingen op die regels, zoo als: de gedwongen teelt en aflevering van koffij in de Preanger-regentschappen; de gedwongen teelt van koffij in de overige residentiën, vergezeld van de vrije beschikking over het produkt; den gedwongen arbeid der inlanders in de djati-bosschen en zoutpannen, en meer andere van gelijken aard. Aan Europeanen werd het uitzigt gegeven, om landen in eigendom, huur of erfpacht te kunnen verkrijgen, en om overeenkomsten te kunnen sluiten met de javaansche dorpelingen, tot het leveren van werkvolk, of het teelen van suikerriet, indigo of andere voortbrengselen, naar den regel: dat de industrie en het kapitaal der Europeanen, onontbeerlijk zijn voor de teelt van produkten voor den grooten handel, in het bijzonder voor die, welke eene fabriekmatige bereiding vorderen; maar terzelfder tijd had men gepoogd, de vestiging van Europeanen onder de inlanders, zooveel mogelijk, onschadelijk voor de laatstgemelden te maken, door de afschaffing van heerediensten en andere willekeurige beschikkingen.

„Degenen, aan welke de invoering dezer onderscheidene bepalingen, na de ontbinding der kommissie, in het begin van het jaar 1819, waren toevertrouwd, werden zigtbaar beheerscht door het beginsel, dat de verpligtingen en belangen van het gouvernement medebragten, om de eigen bevolking van het eiland Java bovenal te beschermen, en om den toevloed van vreemde volkplanters te weren, deze laatste beschouwende als parasitische planten, die de voedende sappen des booms verteeren, zonder vruchten op te leveren. Van 1819 tot 1826, ondervonden de europeesche landhuurders of ondernemers, dan ook geenerhande aanmoediging. De aangehaalde bepalingen van het regerings-reglement, bleven voor hen een doode letter, en de teelt van suiker, van indigo, en al wat eene fabriekmatige bereiding, dus ook de aanwending van kapitaal vordert, ging te niet. Die van koffij, voor zooveel Europeanen daarmede gemoeid waren, verminderde ook, doch daarentegen verkregen die

koffijtuinen eene grootere uitbreiding, welke, als uitzonderingen op den algemeenen regel, door de Javanen aangelegd werden op hoog bevel.

„Aldus stonden de zaken, toen, in het jaar 1826, de burggraaf du Bus, als uwer majesteits kommissaris-generaal, op Java aanlandde. Hij verliet weldra den weg, door zijn voorganger bewandeld, en meende dat de ondervinding genoegzaam bewezen had, dat de inlandsche bevolking wel, zonder tusschenkomst van den Europeaan of Chinees, rijst en koffij kan teelen, maar dat die tusschenkomst voor de kultuur van suiker, indigo en meer andere dergelijke artikelen, volstrekt vereischt wordt. Hij beschermde dan ook de vreemde planters, en een aantal kultures verkregen, onder zijn bestuur, een nieuw leven.

„Middelerwijl was, zooals reeds gezegd is, de kolonie, voor eenige millioenen, de debitrice geworden van het moederland, en daardoor was het aan te nemen stelsel van industrie, onafscheidelijk geworden van de vrage: — door welke middelen het koloniaal bestuur zich in staat zou kunnen stellen, om jaarlijks aan het moederland over te maken, de, tot kwijting der aangegane verbindtenissen, bepaalde aflossingen en rentebetalingen?

„Deze vraag werd dan ook, meer dan eens, aan den burggraaf du Bus gedaan. Hare beantwoording moest niet blootelijk de mogelijkheid aanwijzen, om de aangehaalde som, telken jare, op de begrooting van Nederlandsch Indië te kunnen voeren; maar moest ook de middelen bepalen, om dat beloop geregeld in eene remise naar Europa te kunnen konverteeren. De zaak omvatte niet slechts *financiëele*, maar ook *staathuishoudkundige* punten, van het hoogste gewigt.

„De indische regering trad destijds slechts in de *financiëele* beschouwing, en verloor de *andere* geheel uit het oog. Immers het lang gewachte antwoord van den burggraaf du Bus, dd. 2 September 1828 L. *Ab.*, behelsde eenvoudig, dat de indische kas, zoolang de oorlog duurde, niet in de bedoelde remises kon voorzien.

„Intusschen was het, voor elken zaakkundige, blijkbaar, dat zoo de indische regering geen maatregelen nam, om het produktief vermogen van Nederlandsch Indië, met het beloop der jaarlijks verschuldigde som, te vermeerderen, het overmaken van die som naar het moederland, den handel tusschen hetzelve en de kolonie, om even zoo veel zou doen achteruitgaan. Die overmaking kon niet geschieden *in specie*, want daardoor zou de geldsomloop, weldra geheel van de zoo onontbeerlijke edele metalen zijn beroofd geworden, en daarenboven wordt een groot gedeelte van de inkomsten, ontvangen in eene koperen munt, die voor remise naar Europa onbruikbaar is. Die overmaking kon evenmin plaats hebben in *wissels*, omdat deze, tot zulk een aanzienlijk bedrag, niet verkrijgbaar zijn. Er bleef dus niets over, dan het zenden van produkten, en wanneer deze, tot het bedrag der jaarlijksche aflossingen, aan de markt op Java waren onttrokken geworden, om voor gouvernements eigen rekening naar Europa te worden geremitteerd, zou de kommercie hier te lande, hare uitzendingen met een gelijk bedrag hebben moeten verminderen, naar den regel: dat de waarde der retouren, die eenig land oplevert, de juiste maatstaf is van de goederen, die het uit andere landen ontvangen kan.

„Welligt was de burggraaf du Bus van gevoelen, dat hij de bestaande

zwarigheid opgelost had, door het voorstellen aan uwe majesteit van zijn zoogenaamd stelsel van kolonisatie; (*) maar het komt voor, dat een stelsel, hetwelk ten doel had om landen ter ontginning aan Europeanen aan te bieden, wel kon dienen om, bij een goeden uitslag, het produktief vermogen van Java *langzamerhand* te vermeerderen, maar geenszins om die vermeerdering *zóó spoedig* te doen geboren worden, als de belangen des moederlands, in dit bijzonder geval, vorderen.

„Over dat stelsel zelf, was intusschen hier te lande verschil van gevoelen ontstaan. De toenmalige minister van marine en koloniën had zich, blijkens zijn rapport aan uwe majesteit, van den 13en Mei 1828, no. 113, (†) over het geheel genomen, daarmede vereenigd, hoezeer hij zich niet durfde voorstellen, dat de maatregelen, door den kommissaris-generaal du Bus voorgedragen, reeds zóó spoedig hun invlóed op de algemeene nijverheid in de kolonie zouden doen gevoelen, dat de dusverre bestaan hebbende koërcitieve maatregelen des bestuurs, wegens de teelt van koffij, al dadelijk zouden kunnen worden opgeheven. Hij geloofde integendeel, dat, bij het erkende gebrek aan genoegzame retouren voor Europa, het gezag bij voortduring zou moeten werkzaam blijven, om zoodanige retouren te doen teelen.

„De raad van state, over dit onderwerp door uwe majesteit geraadpleegd, vereenigde zich in het algemeen met de voorgedragen denkbeelden, doch bragt, bij rapport van den 22en December 1828, no. 9, eenige bedenkingen in het midden, en onder anderen deze: dat in het ontwerp van besluit, door den minister van marine en koloniën, bij zijn evengemeld rapport van den 13en Mei 1828, no. 113, aan uwe majesteit voorgedragen, te weinig gezorgd was voor den javaanschen arbeider, aan wien, naar het oordeel van den raad, bij dat besluit een mininum van loon moest worden verzekerd. (§)

„De gouverneur-generaal van den Bosch, die vervolgens, naar aanleiding der missive van den sekretaris van staat, van den 29en December 1828, over de zaak geraadpleegd werd, was van oordeel, dat men zich van het uitgeven van landen aan Europeanen op Java, en van een zoogenaamd stelsel van geheel vrije industrie, te veel beloofde; hij meende uit de West-Indië gegevens te hebben medegebragt, die voldingend bewezen dat, zoo de europeesche planter op Java van *vrije arbeiders*, in den eigenlijken zin van het woord,

(*) Dit voorstel was vervat in zijn allerbelangrijkst rapport van 1 Mei 1827 la. P³, reeds vroeger door ons vermeld (zie de aflevering van Maart ll. van dit Tijdschrift, pag. 218) en in zijn geheel opgenomen in: »Het koloniaal monopolie-stelsel, getoetst aan geschiedenis en staathuishoudkunde, nader toegelicht, door D. C. Steijn Parvé;" Zalt-Bommel, bij Joh. Noman en zoon, 1851, zie Bijlagen pag. 1—242.

(†) Dit rapport is almede, in zijn geheel, opgenomen in het evenvermelde werk van D. C. Steijn Parvé; Bijlagen, pag. 243—273.

(§) De direkteur voor de zaken der koloniën, J. C. Baud, zegt deswege, in zijne straks te vermelden memorie van 1 Junij 1829, het volgende: — »De raad van state kan zich, over het geheel genomen, zeer wel met de denkbeelden van het ministerie vereenigen. Bezorgd echter, dat de javaansche arbeider geen genoegzaam loon zal bekomen, wil de raad, dat de indische regering steeds een *minimum* van daghuren bepale, zoodat het den Europeaan zou verboden zijn, javaansche daglooners beneden dat minimum te huren; terwijl het den Javaan zou vrijstaan, om zooveel meer van den Europeaan te bedingen, als hem mogelijk zou zijn."

moest afhangen, hij nimmer in staat zou zijn, de mededinging tegen de west-indische slaven-koloniën vol te houden; en hij oordeelde dan ook, dat de inrigtingen der voormalige Oost-indische Kompagnie, waarvan gedwongen kultures en leveranciën de hoofdzuilen waren, de voorkeur verdienden. (*)

„Deze en meer andere redeneringen, vervat in het rapport van den gouverneur-generaal van den Bosch, gedagteekend 's Gravenhage, den 6en Maart 1829 n°. 1 A, (†) vonden eenen bestrijder in den toenmaligen minister van marine en koloniën (§), doch werden gedeeltelijk ondersteund door den direkteur voor de zaken der koloniën (J. C. Baud) die, in een breedvoerige pro memorie, in dato 1 Junij 1829, wel is waar, de vooringenomenheid van den gouverneur-generaal van den Bosch, met de voormalige inrigtingen der Oost-indische Kompagnie, als ongegrond beschouwde, en in vele kleine bijzonderheden met hem van gevoelen verschilde, doch het met hem eens was over het voorname punt: — dat het ware middel, om aan de produktie van Java die hoogere vlugt te geven, welke de belangen des moederlands *zóó* dringend vorderen, moest verwacht worden, *niet* zoo zeer van eene uitgifte van woeste gronden aan Europeanen, als *wel* van het bevorderen van voordeelige kontrakten tusschen deze en de inlanders, te dien effekte, dat bijvoorbeeld: een Europeaan een gedeelte der landrenten van een dorp zou betalen, en dat de dorpsbewoners, daarentegen, eene evenredige uitgestrektheid van hunne velden met suiker of indigo voor den Europeaan zouden beplanten. (**)

„De stukken, waarin deze uiteenloopende gevoelens zijn ontwikkeld, zijn uwer majesteit aangeboden geworden, met het rapport van den minister van marine en koloniën, dd. 13 Junij 1829 n°. 67, thans nog bij h. d. aanhangig.

„De nu ontvangen brief van den gouverneur-generaal van den Bosch, in dato 10 Oktober 1830, n°. 628/26, geheim, behelst de toestemming: dat vele inrigtingen van later tijd, die hij nu heeft leeren kennen, de voorkeur verdienen boven die, welke vroeger bestonden. Maar die brief bevat tevens nieuwe bewijzen, voor de vroeger door hem aangevoerde meening, dat de europeesche planter, met vrije arbeiders werkende, te gronde gaat; tevens tredende in een betoog der oorzaken van dat, in een volkrijk land, zoo vreemd verschijnsel. Hij leidt het af, uit de inwendige dorpshuishouding der Javanen, en voornamelijk uit hunne verdeeling in twee voorname klassen: die der *geërfden*, de afstammelingen of erfgenamen der eerste ontginners van den grond, — en die der aan deze, door gewoonte of familiebetrekking, ondergeschikte *niet geërfden*, die de eigenlijke arbeidende menigte uitmaken.

(*) Vergelijk de Nota van den generaal van den Bosch, opgenomen in het meergemelde werk van D. C. Steijn Parvé, Bijlagen, pag. 274—293.

(†) Dit rapport is in zijn geheel opgenomen, in het aangehaalde werk van D. C. Steijn Parvé, Bijlagen, pag. 294—328.

(§) Toen de plannen van den generaal van den Bosch, door den koning werden goedgekeurd, trad deze minister, Elout, gelijk bekend is af. Vergelijk: „Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer, getrokken uit de nagelaten papieren van den minister van staat Elout, 1851.” Voorrede, pag. XIV, en verder van pag. 197—227.

(**) Wij zullen, hierachter, de konklusie mededeelen, van deze belangrijke memorie van den direkteur voor de zaken der koloniën, J. C. Baud.

„De slotsom zijner redeneringen is: dat het niet doenlijk is om, voor de uitbreiding der kultures, werkvolk in genoegzaam getal en tot een matig loon te bekomen, anders dan door overeenkomsten met de *geërfden*, waardoor deze, van een gedeelte der landrente van hunne rijstvelden ontheven, in staat gesteld worden, om voor die velden, den arbeid van een evenredig getal der *niet geërfden*, te kunnen ontberen.

„Het is naar deze bevinding, dat de gouverneur-generaal van den Bosch zijne maatregelen genomen heeft, om de aan het moederland verschuldigde remises te bekomen. Hij heeft, met de *geërfden* en *oudsten* van een aantal dorpen gekontrakteerd om suikerriet of indigo te teelen, voor bepaalde prijzen, in verrekening der landrenten: — terwijl hij voorts met europeesche ondernemers (*) overeenkomsten heeft aangegaan, om die grondstoffen, tegen bepaalde prijzen, van de Javanen aan te nemen, en in betaling daarvoor aan het gouvernement te leveren, suiker of indigo. De europeesche inwoners, door voorschotten uit de koloniale kas en door de vroeger ontbrekende zekerheid, aangemoedigd, hebben reeds een aantal soortgelijke overeenkomsten met den gouverneur-generaal gesloten. De inlandsche en europeesche ambtenaren, onder wier toezigt de grondstoffen geteeld worden, zijn, door eene percentsgewijze buitengewone belooning, aan den goeden uitslag dier ondernemingen verbonden geworden, en op die wijze hoopt de gouverneur-generaal, dat de uitkomst leeren zal, dat de teelt van produkten voor de europeesche markt, in den tijd voor zijn bestuur bepaald, meer zal voorwaarts gaan, dan in de veertien jaren, sedert de teruggave der Oost-indische bezittingen verloopen.

„De vraag, die hij aan het einde van zijn rapport doet: — *„of hij nu op den ingeslagen weg moet voortgaan, dan wel andere beginselen zal te volgen hebben?"* kan, mijns inziens, geen aanleiding tot twijfeling geven. De gouverneur-generaal van den Bosch heeft aanstalten gemaakt, om datgene tot stand te brengen, waarover zoo dikwijls vruchteloos aan den gewezen kommissaris-generaal is geschreven. Hij heeft maatregelen genomen, om dat te verwezenlijken, wat in het geheim rapport des voormaligen ministers van marine en koloniën en van financiën, dd. 21 Januarij 1828, n°. 12^{k}, reeds was opgegeven als het eenig middel, om de kolonie, bij den zoo lagen stand der prijzen, in staat te stellen, hare verpligtingen jegens het moederland te kwijten, de aanplanting namelijk van aanzienlijke hoeveelheden produkten, van een betrekkelijk gering volume. Hij heeft dit alles, eindelijk, gedaan op eene wijze, die overeenkomt met de beginselen van het, door uwe majesteit vastgestelde regeringsreglement, en die, zoo het schijnt, de belangen van alle daarin betrokkene klassen van ingezetenen, en daardoor het behoud der rust op Java, genoegzaam verzekert.

„Het komt mij voor, dat uwe majesteit alsnu eene eindbeslissing zou kunnen nemen, op de stukken, die tot de zoogenaamde kolonisatie betrekking hebben, en laatstelijk aan h. d. gezonden zijn, bij het rapport van den toenmaligen minister van marine en koloniën, dd. 13 Junij 1829, n°. 67.

„De slotsom van dat rapport was: om het weinige nut van eene zoodanige

(*) Eigenlijk bestond het meerendeel der ondernemers uit Chineezen, zoo als hiervoren is aangetoond.

beslissing aan te toonen. Bepalingen, ten doel hebbende de aanmoediging van landontginningen, zouden, naar het oordeel van dien minister, weinig afdoen onder een exklusief stelsel, zoo als dat der voormalige Oost-indische Kompagnie, welks wederinvoering, die minister vermeende dat in de ontwerpen van den gouverneur-generaal van den Bosch lag.

„Hoezeer ik deze bedenking geenszins deel, ben ik evenwel ook van gevoelen, dat een zoo omstandig besluit omtrent de landuitgiften, als aan uwe majesteit voorgedragen was, het eerst bij het rapport van het departement van marine en koloniën, van den 13den Mei 1828, n°. 113, en later bij de pro memorie van den direkteur voor de zaken der koloniën, van 1 Junij 1829, thans niet zal vereischt worden.

„Na al de door den heer van den Bosch nu, op nieuw, bijgebragte daadzaken, kan men weinig heil zien in eene uitgifte van woeste gronden, om, naar het oorspronkelijk ontwerp, in dagloon te worden bebouwd. Het regerings-reglement en de instruktie voor de indische regering, vastgesteld bij uwer majesteits besluiten van den 16den Mei 1829, n°. 6 en 7, bevatten reeds de voorzieningen, die tot aanmoediging van soortgelijke ondernemingen kunnen strekken. Het komt derhalve thans, zoo als gezegd is, niet noodig voor, daaromtrent breedvoerige bepalingen te maken.

„De een of andere beschikking op de nog aanhangige stukken, is evenwel te dezer gelegenheid wenschelijk: — *eensdeels*, omdat in het archief der indische regering, ordeshalve, wel eenig antwoord dient te berusten, op het uitgewerkt en in vele opzigten belangrijk rapport van den kommissaris-generaal, van den 1sten Mei 1827, la. P³; *anderdeels*, omdat art. 109 van het regerings-reglement, nog eene zoodanige beslissing doet te gemoet zien; *voorts*, omdat in de uitspraak, welke de gouverneur-generaal van den Bosch nu van uwe majesteit verzoekt, niet wel van het vroeger verhandelde kan gezwegen worden, en *eindelijk*, omdat het rapport van het departement van marine en koloniën, dd. 13 Mei 1828, n°. 113, onder anderen ook handelt over eene aangelegenheid, die eenige voorziening vordert, namelijk de regeling der betrekkingen tusschen de partikuliere landeigenaars om en bij Batavia, en de javaansche opgezetenen hunner landerijen. Dit punt is reeds sedert vele jaren, een voorwerp van onderzoek en overweging in Indië geweest, zonder dat men het heeft kunnen eens worden, noch omtrent den juisten stand der kwestie, noch omtrent de beginselen, die bij het maken van nieuwe bepalingen zouden moeten gevolgd worden.

„Ik heb de eer, als de slotsom van al deze konsideratiën, uwer majesteit bij deze aan te bieden, een ontwerp van besluit, aan hetwelk ik mij eerbiediglijk gedraag; uwer majesteit tevens in overweging gevende, mij te magtigen, om aan den gouverneur-generaal van den Bosch, bij de toezending van dat stuk, op nieuw de betuiging van uwer majesteits tevredenheid te doen kennen, met bijvoeging, dat uwe majesteit hoopt, eerlang gunstiger berigten omtrent den staat zijner gezondheid te zullen ontvangen. De onvermoeide ijver, waarmede de gouverneur-generaal, ondanks zijne ligchamelijke zwakheid, voortgaat met te arbeiden aan de volvoering van de hem, door uwe majesteit opgedragen taak, geeft hem alle aanspraak, om, bij elke passende gelegenheid, door de betuiging van uwer majesteits goedkeuring, te worden bemoedigd."

Dienovereenkomstig werd besloten. Het koninklijk besluit van 20 Maart 1831, n°. 80, behelsde de volgende bepalingen.

„Art. 1. De voorstellen, vervat in den brief van onzen kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië aan het departement van koloniën, dd. 1 Mei 1827 L^a. P^s, worden gehouden buiten bepaalde beschikking. — Dien onverminderd, wordt de hooge indische regering, voorzooveel noodig, naar aanleiding van art. 109 van het regerings-reglement voor Nederlandsch Indië, gemagtigd, om, bij voorkomende gelegenheden, woeste gronden in eigendom, huur of erfpacht af te staan, aan Javanen en andere Oosterlingen, voorts aan Nederlanders, door geboorte, wetduiding of naturalisatie, en eindelijk aan zoodanige vreemde Europeanen, als thans reeds ingezetenen van Nederlandsch Indië zijn; alles onder dien verstande, dat die uitgiften van land, eene uitbreiding van nuttige kultures zullen doen te gemoet zien.

„Art. 2. Wij keuren goed, de door onzen gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, bij geheim rapport van 10 Oktober 1830, n°. 628/26, aan het departement van koloniën medegedeelde maatregelen, tot uitbreiding der teelt van handelsvoorwerpen op het eiland Java, en bekrachtigen mitsdien, voorzooveel noodig, de algemeene beginselen, waarnaar door hem, tot dat einde, op den voet bepaald bij resolutie der hooge indische regering van den 13^{en} Augustus 1830, n°. 4 (*), met een aantal oudsten en hoofden van dessa's aan den eenen, en europeesche ondernemers aan den anderen kant, overeenkomsten zijn tot stand gebragt, naarvolgens de aanwijzingen, vervat in art. 80 en 116 van het meergemelde regerings-reglement.

„Art. 3. Het departement voor den waterstaat, de nationale nijverheid en de koloniën, zal aan onzen gouverneur-generaal over Nederlandsch Indië doen toekomen, een uittreksel uit het rapport van onzen minister van marine en koloniën, dd. 13 Mei 1828, n°. 113, voorzooveel betreft de regten en verpligtingen der eigenaren van landerijen, in vroegeren en lateren tijd, in de Bataviasche Ommelanden, Krawang en Buitenzorg, aan partikulieren verkocht, ten einde daarvan het noodig gebruik te maken, bij de bepalingen, die naar aanleiding van art. 77, 113 en 115 van het regerings-reglement, omtrent deze aangelegenheid, moeten worden tot stand gebragt."

Gevoelen van J. C. Baud. Wij laten nu volgen de konklusie der pro memorie van den direkteur voor de zaken der koloniën, J. C. Baud, dd. 1 Junij 1829, op het rapport van den benoemden gouverneur-generaal van den Bosch, dd. 6 Maart 1829 n°. 1 A, handelende over de geschiktste middelen, om aan het produktief vermogen van Java, de meest mogelijke ontwikkeling te geven. Die konklusie luidt als volgt:

„Na aldus beknoptelijk te hebben opgegeven, wat de strekking der onderscheiden gevoelens is, zal ik de vrijheid nemen, mijne meening omtrent dat van den gouverneur-generaal van den Bosch in korte woorden te zeggen.

„Ik heb met vele anderen gedeeld in het geloof, dat eene bezitting, door eene landbouwende bevolking van vijf millioen menschen bewoond, gunstiger gelegen was voor de teelt van produkten voor de markt van Europa,

(*) Hiervoren medegedeeld, zie pag. 413 en volgende.

dan koloniën, ontbloot van eigen bevolking en geene andere arbeiders hebbende dan negers uit een ander werelddeel aangevoerd, en die slechts tot de slavernij gebragt en tot den arbeid gehouden kunnen worden, door middelen van geweld, welke eene aanmerkelijke verkorting van het leven ten gevolge hebben.

„Ik heb dus gedacht dat Java, in weerwil van den grooteren afstand, kan markten tegen tropisch Amerika en de West-Indiën.

„De data die de gouverneur-generaal van den Bosch van Suriname heeft medegebragt, hebben mij overtuigd, dat ik ten deze heb gedwaald; en hoe zeer ik op de gronden reeds vroeger ontvouwd, genegen ben te gelooven, dat de gesteldheid van Java, in zijn rapport, te ongunstig, die van Amerika en de West-Indiën daarentegen te voordeelig wordt beschouwd, zoo heeft, al wat door den gouverneur-generaal van den Bosch met de hem eigene bondigheid en kracht van redenen, te dien opzigte is bijgebragt, mij genegen doen worden, om het uitgeven van landen ter ontginning, nu als minder doelmatig te beschouwen, dan het bevorderen van kontrakten tusschen Europeanen en dessavolkeren, op den voet reeds bepaald bij besluit van kommissarissen-generaal, van 5 Januarij 1819 (Staatsblad no. 10) met die wijzigingen, welke de ondervinding als noodzakelijk heeft leeren kennen. Het is dan ook op deze kontrakten, dat mijne hoop zich vestigt ter uitbreiding van de teelt van indigo, suiker en al wat fabriekmatig moet behandeld worden.

„Met den gouverneur-generaal van den Bosch, zou ik echter wenschen de proef, van eene uitgifte van landen ter ontginning, te zien nemen; niet echter uitsluitend in de residentie Bantam; maar overal, waar ter keuze van de belanghebbenden, de plaatselijke gesteldheid de meeste kans schijnt op te leveren voor het welslagen hunner ondernemingen. Om de bijgebragte redenen, zou ik echter vermeenen, dat het maximum der uit te geven perceelen, reeds dadelijk zou bepaald moeten worden, daartoe kiezende een getal, groot genoeg om de proeve op de meest overtuigende wijze te kunnen nemen, en niet zóó groot dat daardoor te eeniger tijd ongelegenheid kan ontstaan. — Mij dunkt dat, alles in aanmerking genomen, de uitgiften vooreerst op hoogstens *vijftig* perceelen zouden kunnen gesteld worden.

„Het komt mij wijders ook doelmatig voor, dat die perceelen bepaaldelijk uitgegeven worden, voor de teelt van voortbrengselen voor de markt van Europa en China geschikt, en dat de rijstkultuur, zonder speciale vergunning, niet verder zal mogen uitgebreid worden, dán noodig is om voedsel te verschaffen aan de arbeiders.

„Voor die uitgiften zou dan, het reeds aan zijne majesteit ingeleverde ontwerp van besluit kunnen worden behouden, met de wijzigingen die deze veranderde denkbeelden zullen vorderen.

„Overigens komt het mij voor, dat art. 74, 75, 80, 108, 109, 110, 112, 113, 115 en 116 van het regerings-reglement, (*) en art. 30 en 31 der instruktie van de hooge regering, gearresteerd bij zijner majesteits besluiten van den 16den Mei 1829 no. 6 en 7, het geven van nadere voorschriften aan den gouverneur-generaal van den Bosch onnoodig maken, ook met opzigt tot

(*) Indisch Staatsblad van 1830, no. 10.

het bepalen van den opgegeven maatstaf van 66 dagen arbeids voor elke *f* 15.— landrente.

„Of die maatstaf juist is, kan toch moeijelijk anders, dan ten gevolge van een opzettelijk plaatselijk onderzoek worden beslist, en ik zou denken dat, nu dat onderzoek zal geschieden door iemand, zóó bekwaam, zóó voorzigtig en zóó ervaren als de gouverneur-generaal van den Bosch, men zich gerustelijk op de uitkomst daarvan kan verlaten.

„De regeling van dit punt door het bestuur in Indië, ligt ook geheel in den geest van art. 31 der instruktie voor de regering, waarbij woordelijk het volgende voorkomt:

„ „Wanneer naar aanleiding van art. 80 van het regeringsreglement overge-„gaan wordt, om aan de dessa's eenigen arbeid op te dragen, hetzij in de „bosschen of zoutpannen van den lande, hetzij ter bevordering van belangrijke „takken van kultuur, zal dit steeds moeten geschieden, in verband tot de „hoegrootheid der verschuldigde landrente, in dier voege, dat de arbeid die ver-„rigt wordt, geacht kan worden op eene redelijke wijze beloond te zijn, door „de kwijtschelding die op de belasting wordt verleend."

„De gouverneur-generaal in rade, zal dan, naarmate van de bevinding en naar aanleiding van het reeds aangehaalde art. 75 van het regeringsreglement, kunnen bepalen: wat omtrent den te presteeren arbeid in de *piagems* of huurcedullen der dessa's zal moeten worden gezegd.

„Bij hare deliberatiën over dat gewigtig onderwerp, zal de hooge regering dan gewisselijk niet uit het oog verliezen, dat de Javaan van 1829, niet meer die is van het jaar 1808 of vroeger.

„Het tegenwoordig geslacht heeft, dit geloof ik ter goeder trouw, geen voornemen om zich te ontslaan van ons bestuur; — doch de Javanen hebben, sedert 1808, de nederlandsche oppermagt zien bukken voor de britsche wapenen, en hebben nu de herstelde Nederlanders, sedert vier jaren, te vergeefs hunne krachten zien verspillen tot demping van eenen binnenlandschen opstand.

„Dat het gevoel van ontzag, te voren zoo groot, hierdoor aanmerkelijk verzwakt is, komt mij niet twijfelachtig voor.

„De Javaan van 1829 is nog wel onderdanig en gedwee; hij is nog wel ver van een duidelijk besef van regten en vrijheden te bezitten, of door iets, dat naar openbaren geest zweemt, te worden bestuurd; doch ik zou het niet als raadzaam beschouwen, zijn geduld weder op zulke harde proeven te stellen, als het bestuur der Oost-indische Kompagnie wel eens heeft opgeleverd.

„Hij is een slaaf der gewoonte (*adat*); maar voor hem is nu *adat* geworden, wat sedert zestien jaren bestaan heeft; terwijl hetgeen vroeger bestond, heeft opgehouden *adat* voor hem te zijn.

„Wat ook eindelijk, op het getuigenis van *cijferletters*, het voordeel zij, hetwelk de ingezetenen van de Preanger-landen, boven die van Pekalongan, Samarang of Soerabaya, met betrekking tot het belastingstelsel, genieten mogen, ik zou het als zeer gewaagd beschouwen, om, met die berekening in de hand, het stelsel van *algeheele dwangkultuur en verpligte levering tegen onevenredige prijzen*, wederom te doen treden in de plaats van het stelsel van *landrenten en gedwongen teelt met vrije beschikking*.

„In het jaar 1821 kwamen omtrent vijfhonderd ingezetenen van dessa's,

die voor den bosch-arbeid bestemd waren, en derhalve, in stede van landrenten op te brengen, hout hakten voor het gouvernement, naar Samarang, om herstelling te vragen van eenige bezwaren, die hen daarbij, in afwijking van vroegere bepalingen, waren opgelegd. Alle pogingen, om deze volksverzameling, door het opvatten en straffen der belhamels, te verstrooijen, liepen vruchteloos af, en men moest eindigen met toe.te geven, om erger gevolgen voor te komen. Naderhand werden de voorgebragte bezwaren gegrond bevonden. De houding dezer menigte, hoe ordelijk zij zich ook, in haar optogt naar en haar verblijf te Samarang, gedroeg, gaf een stellig voornemen te kennen, om de zaak tot het uiterste te drijven, bijaldien haar vertrouwen op de billijkheid des gouvernements ware te leur gesteld geworden.

„Dit zouden de Javanen der vorige eeuw, niet hebben durven ondernemen.

„Het stelsel van landrenten, is nu eenmaal in een groot gedeelte des eilands ingevoerd; wel is waar niet op het onvoorwaardelijk beginsel van vrije beschikking over tijd en vlijt; maar integendeel onder wijzigingen, die het gouvernement een grooten invloed hebben doen behouden op den arbeid der Javanen. In sommige gevallen, heeft het gouvernement zich wel de vruchten van den arbeid des Javaans, tegen eene geringe betaling, toegeëigend, zoo als in de bosschen en zoutpannen; doch het getal dessa's, op die wijze afgezonderd, is gering, in vergelijking van de massa der bevolking. Zij maken slechts de uitzondering op den algemeenen regel uit.

„Bijna overal heeft het gouvernement, in de laatste tijden, bij het inkrimpen van het beginsel van *vrijen arbeid*, meer ruimte trachten te geven, aan dat van *vrije beschikking*. Onder die inrigtingen werd, op hoog gezag, koffij geplant; maar, na de betaling der vastgestelde grondhuur, werd die koffij aan de dessa's, ter vrije beschikking, overgelaten. Dat stelsel verder uit te breiden, houde ik voor belangrijk; doch, *dwang bij de kultuur*, te doen vergezeld gaan van *eene verpligte levering aan het gouvernement*, komt mij, als algemeene regel, bedenkelijk voor.

„Dit is echter hetgeen de gouverneur-generaal van den Bosch op het oog schijnt te hebben, wanneer hij, op pag. 147, in substancie zegt: — „kan „men, daarentegen, besluiten om, met die wijzigingen welke veranderde „tijden en omstandigheden vorderen, terug te komen tot het vroeger stelsel „(namelijk: *dat van dwangkultuur en verpligte levering tot onevenredige prij-„zen*); waarbij men géen vrees behoefde te voeden voor de getrouwheid of „verkleefdheid der Javanen, en waarvan de inwoners der Preanger-regent-„schappen thans wederom zulke sprekende bewijzen opleveren; dan zal men „een stelsel omhelsd hebben, dat, gelijk vroeger is betoogd, in geenen deele „onregtvaardig is; dat, in vele opzigten, voordeeliger is voor den Javaan, „dat strookt met zijne begrippen en gewoonten, en bovendien geschikt is, „om eene groote hoeveelheid produkten voor de markt van Europa op te „leveren."

„Het hier aangehaalde voorbeeld der Preanger-regentschappen, schijnt voorzeker, bij den eersten opslag, veel af te doen; doch dit argument verliest veel van zijn kracht, wanneer men bedenkt, dat de inrigtingen in de Preanger-landen ongestoord zijn blijven voortduren; terwijl beoosten de rivier

Tjimanok, sedert 1813, een geheel ander stelsel is ingevoerd, hetwelk nu welligt niet zonder gemor voor een bestuur, op dat der Preanger-landen geschoeid, zou kunnen worden verwisseld.

„Hierbij valt ook nog aan te merken, dat, hoezeer de Javaan zich, over het algemeen, vrijwillig onderwerpt aan de bevelen zijner meerderen, er ten deze nog een groot verschil bestaat, tusschen den eenvoudigen bergbewoner der Sundasche distrikten, en de meer kregelige ingezetenen der oostelijke provinciën.

„Het is bekend, dat de uitzigten van den heer Nederburg, op eene vermeerdering van het koffijprodukt, hoofdzakelijk steunden op eene uitbreiding der dwangkultuur en verpligte leveranciën, in het gouvernement van Java's noord-oostkust.

„Hoe gebrekkig die uitbreiding heeft plaats gehad, blijkt uit een schrijven van den gouverneur-generaal Siberg aan het bewind hier te lande, van 30 September 1803, waarbij hij zegt: dat, sedert 1799, jaarlijks vijf millioenen ponden koffij minder ingezameld zijn, dan de in der tijd gemaakte begrooting, van 13 millioen ponden, bedroeg; hetwelk vooral veroorzaakt is, door den slechten staat der koffijkultuur in de oostelijke provinciën, welke vooreerst nog het uitzigt niet gaf, om de beloofde hoeveelheid te zullen leveren.

„In een schrijven van 23 Julij 1805, geeft de gouverneur-generaal Wiese op, dat de inzaâm van koffij, *over geheel Java*, niet hooger kan worden geschat dan 80 à 90 duizend pikols; terwijl hij verder nog, bij brieven van 28 December 1805 en 2 Maart 1806, zegt, dat de regenten der Preangerlanden van jaar tot jaar dieper in schulden geraken; dat die schulden reeds bedragen 458,000 rijksdaalders, en dat de koffijleverancie gestadig afneemt. Dit pleit voorzeker niet voor de toenmalige inrigting, en de grootste hoeveelheid koffij, destijds uit de oostelijke provinciën verkregen, heeft dan ook nimmer 30,000 pikols 's jaars kunnen bereiken.

„Toen de gouverneur-generaal Daendels, het aanplanten van koffij in die provinciën, met eenigen klem wilde doorzetten, had er een groot verloop van volk plaats.

„In Cheribon, Tagal, Pekalongan en Samarang, waren niet minder dan 11,000 huisgezinnen verloopen. In Japara waren de, voor de koffijkultuur aangewezen distrikten, geheel ontvolkt of in oproer, en in den oosthoek van Java was het niet beter gesteld (*).

„In deze zelfde provinciën is intusschen, na 1816, *de verpligte teelt met de vrije beschikking* zonder moeite ingevoerd, en hoezeer die teelt thans van 200,000 tot 150,000 pikols koffij oplevert, en, blijkens het rapport van den Burggraaf du Bus, met veel ernst door de residenten is doorgezet, heeft zulks geene rustverstoringen te weeg gebragt. Dit bewijst, dat de Javaan het onderscheid zeer wel inziet, tusschen *vrije beschikking* en *gedwongen leverancie*, en dat, terwijl hem, in verband tot het eerste stelsel, zonder gevaar een matige dwangarbeid kan worden opgelegd, ditzelfde, in verband tot het laatste beginsel, niet zoo gemakkelijk gaat."

(*) Zie Engelhard, Overzigt van den staat der Oost-Indische bezittingen. 1816, pag 47.

Naar aanleiding van deze zijne zienswijze, stelde de direkteur J. C. Baud voor:

„Den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië te magtigen, om, in verband tot art. 74, 75, 80, 108, 109, 112, 113, 115 en 116 van het regerings-reglement, en art 30 en 31 der instruktie voor de hooge regering, met de meeste voorzigtigheid, zoodanige maatregelen te nemen, als strekken kunnen, om aan de hierboven bedoelde ondernemingen, (kontrakten tusschen Europeanen en de dessavolkeren) den besten uitslag te verzekeren."

Voorstel tot verkoop van gronden. Het is hier de plaats, om met een enkel woord te vermelden, dat kort nadat de koning, bij het medegedeelde besluit van 20 Maart 1831 no. 80, de handelingen van den gouverneur-generaal van den Bosch had goedgekeurd, uit Enkhuizen, onder dagteekening van 2 April 1831, bij de tweede kamer der staten-generaal een adres werd ontvangen, onderteekend W. S., waarvan de steller zich later deed kennen als W. Scheffer (*). Bij dit adres waren gevoegd drie bijlagen. Uit de stukken blijkt, dat de schrijver een jaar te voren van Java was teruggekeerd, waar hij vijftien jaar had doorgebragt. De ondervinding had hem geleerd, dat van dit vruchtbaar eiland betrekkelijk zeer weinige voordeelen door het moederland werden getrokken; waarom hij in overweging geeft: de aan het gouvernement behoorende gronden op Java, onder de daarbij omschreven voorwaarden, door verkoop, in eigendom af te staan aan Hollanders, die, even als de latere beheerders, wettig zouden moeten gehuwd zijn met europeesche, of uit europeesch bloed geboren vrouwen, opdat (zegt de adressant) de grondbezitters hollandsche zeden en deugden zouden overbrengen en voortplanten. Hij neemt als maatstaf van de waarde der gronden aan, het kapitaal der inkomsten, naar de gebruikelijke rente van 9 percent 's jaars. Als voorbeeld de residentie Kadoe nemende, zegt hij, dat die aan landrente en koffijhuur opbragt ƒ 600,000. — 's jaars, welke opbrengst dus een kapitaal representeert van ƒ 6,666,666. — hetgeen alzoo voor die residentie, bij verkoop, zou moeten betaald worden. Daarbij zou het gouvernement aan administratiekosten uitwinnen, ƒ 60,000. — 's jaars, en bovendien als grondbelasting kunnen heffen, een half percent der koopwaarde, of ƒ 33,333. — 's jaars, na ommekomst van het eerste tiental jaren, en één percent der waarde, of ƒ 66,666. — 's jaars, na ommekomst van het tweede tiental jaren.

Deze stukken werden gezonden aan den minister van koloniën, die daarop, onder anderen, den direkteur voor de zaken der koloniën hoorde. Aan het door dezen uitgebragt rapport van 30 Mei 1831 no. 132, ontleenen wij het volgende:

„Het uitgewerkt rapport over deze zelfde materie (afstand van gronden aan partikulieren) in der tijd door den burggraaf du Bus ingezonden (dd. 1 Mei 1827 litt. P3); de daarop uitgebragte adviezen van het departement van marine en koloniën, en van den raad van state; het door den gouverneur-generaal van den Bosch daaromtrent, vóór zijn vertrek naar Java, ontwikkelde gevoelen; het finaal rapport van den laatsten, van 10 Oktober 1830 no. 628/26, hetwelk de slotsom bevat van een, sedert zijne aankomst in Indië, daarge-

(*) Zie het archief der tweede kamer van de staten-generaal, exh. 7 April 1831 no. 4.

steld nader en omstandig onderzoek, en eindelijk het besluit des konings van 20 Maart 1831 no. 80, waarbij uw rapport van den 17den te voren no. 36k geheim (*), de zaak hare eindbeslissing heeft bekomen; — alle deze stukken ontslaan mij van de taak, om te bewijzen, dat de denkbeelden van W. S. niet geschikt zijn, om het prijzenswaardig doel, hetwelk hij op het oog heeft, te bereiken.

„De gouverneur-generaal van den Bosch toch, heeft in het tweede rapport ontwikkeld: dat een afstand van gronden in eigendom, reeds op groote schaal op Java is beproefd, in de Bataviasche Ommelanden, Krawang, Buitenzorg, Bantam en elders; dat de eigenaren dier gronden zich, bijna altoos, op de rijstkultuur, en slechts zelden en meestal met groot verlies, op de teelt van koffij, suiker, indigo en andere dergelijke handelsprodukten hebben toegelegd; dat het bevorderen van de teelt dezer produkten, door nieuwe verkoopingen van gronden, dat wil zeggen door het middel hetwelk reeds eenmaal mislukt is, niet kan worden aangeraden; dat de oorzaken dezer mislukking gelegen zijn, in de maatschappelijke inrigtingen der Javanen, en dat de eenige weg, om eene groote en bestendige uitbreiding aan nuttige kultures te geven, die is, welke de gouverneur-generaal nu heeft ingeslagen, en welke door den koning is goedgekeurd, namelijk: het aanmoedigen der vestiging van planters, die geen landeigendommen zullen bezitten, maar wier bedrijven zullen worden ondersteund door overeenkomsten, welke het publiek gezag, ten hunnen behoeve, sluiten zal met de javaansche dorpsbewoners.

„Het voorstel van W. S., om het geheele eiland Java als het ware te verkoopen aan partikulieren, kan derhalve geen punt van overweging meer worden."

Omtrent het uitgeven van woeste gronden, stelde W. S. ook niets nieuws voor. De direkteur Baud herinnert, in zijn gemeld rapport, dat bij het aangehaalde koninklijk besluit van 20 Maart 1831 no. 80, ook daartoe magtiging wordt verleend, — „niet als een voorname hefboom, om de industrie van Java uit haar verval op te heffen; maar slechts als een bijkomend hulpmiddel, om, zoo mogelijk, den kring van nuttige ondernemingen te vergrooten."

De minister gaf, bij missive van 15 Junij 1831 no. 48*k*, aan W. Scheffer te Enkhuizen te kennen: dat, onder de bestaande omstandigheden, het als 't ware verkoopen van het geheele eiland Java aan partikulieren, geen punt van ernstige overwegingen bij het gouvernement kon uitmaken, en dat, hoezeer ook in het uitgeven van woeste gronden reeds was voorzien, zijne opmerkingen aan den gouverneur-generaal van den Bosch zouden worden medegedeeld, met aanbeveling om daarop, bij voorkomende gelegenheden, regard te slaan.

ONLUSTEN IN CHERIBON. Wij besluiten ons verslag van de op Java, in 1830, plaats gehad hebbende gebeurtenissen, met de volgende mededeeling.

De resident van Cheribon gaf, bij onderscheiden missives van het begin van December 1830, aan de regering kennis, dat door eenige kwaadwilligen po-

---

(*) Alle de hier aangehaalde stukken zijn hiervoren behandeld.

gingen waren aangewend, om de rust in zijne residentie te verstoren, welke gelukkig waren verijdeld. Hij stelde voor, om verschillende van deze kwaadwilligen met bannissement te straffen.

De regering, vermeenende, dat de bedoelde pogingen welligt eenen anderen en dieperen grond konden hebben, dan enkel knevelarij der hoofden, gelijk door den resident werd vooronderateld, kommitteerde, bij resolutie van 18 December 1830, n°. 6, den direkteur-generaal van financiën C. M. Baumhauer die vroeger geruimen tijd de betrekking van resident van Cheribon had bekleed, om — „te Cheribon in loco te onderzoeken, wat de eigenlijke oorzaak kan zijn, der aldaar plaats gehad hebbende onrustige bewegingen; vervolgens de zaak, gezamenlijk met den resident, te regelen en, voorzooveel noodig, de vereischte voorstellen ten deze aan de regering in te zenden."

Genoemde direkteur-generaal en resident dienden, bij missive van 24 December 1830, no. 2066, reeds hun rapport in. Zij verklaarden, eenparig met het gevoelen der regenten van Cheribon en Madja, van oordeel te zijn: „dat het, ter handhaving der publieke rust, ten hoogste noodzakelijk moet worden geacht, dat de schuldigen exemplair worden gestraft, ten einde daardoor tevens, der bevolking een heilzamen schrik in te boezemen, opdat deze voortaan, aan de raadgevingen van kwaadwilligen geen oor leenen, veel minder zich door hen laten gebruiken, om kwade ontwerpen te helpen ten uitvoer brengen, en zich daartoe op den voorgrond te stellen, gelijk zulks, bij de bovenbedoelde gelegenheid het geval is geweest."

Omtrent de oorzaken van bedoelde rustverstoring, werd door de rapporteurs te kennen gegeven: „dat zij daaromtrent, vooralsnog, niet met zekerheid kunnen beslissen, en dat de regenten van Cheribon en Madja insgelijks hebben verklaard, hiervoor met geene voldoende zekerheid eenige reden te kunnen opgeven; dat sommige lieden de indigo-kultuur als grond hunner bezwaren hebben opgegeven, doch dat zulks volstrekt niet gaaf mag worden aangenomen, uithoofde van de gewoonte van den Javaan, om juist het tegenovergestelde van zijne ware beweegredenen aan den dag te brengen; zijnde het echter, naar het gevoelen van den eersten rapporteur (Baumhauer), niet geheel en al onwaarschijnlijk, dat de indigo-kultuur hebbe bijgedragen, om onvergenoegdheid onder de bevolking te verwekken, niet omdat die kultuur voor de bevolking inderdaad bezwarend zou zijn, maar omdat zij welligt tot toevlugt is genomen, door lieden, die reeds lang eene gelegenheid hebben gezocht, tot verstoring der rust, en omdat de mindere inlandsche hoofden deze kultuur aan hunne knevelarijen hebben weten dienstbaar te maken." — Tot staving van deze laatste mededeeling, werden de geldafpersingen vermeld, welke het distriktshoofd van Cheribon zich, volgens zijdelingsche doch zeer geloofwaardige rapporten had veroorloofd, en waardoor ongetwijfeld bij de bevolking van dat distrikt, een afkeer tegen de indigo-kultuur was ontstaan.

Aan de kommissie was tevens opgedragen, om te onderzoeken, inhoever het verkieslijk zou zijn, de regenten gedeeltelijk in land te bezoldigen; naar aanleiding waarvan zij, bij opgemeld rapport, in beschouwingen trad, omtrent hetgeen voor en tegen de invoering van zoodanigen maatregel pleitte, onder verklaring harerzijds, dat hieromtrent niet, dan na een zorgvuldig gehouden onderzoek, op goede gronden, een gevoelen kon worden uitgebragt.

De kommissie vestigde tevens, in het bijzonder, de aandacht der regering, op de, haars inziens, ontoereikende sterkte der militaire magt in de residentie Cheribon, om bij onverhoopte voorvallen met vrucht te kunnen ageeren, en verklaarde dat het, bij den onrustigen geest der cheribonsche bevolking, volstrekt noodzakelijk moest worden geacht, om eenigermate de bevolking te imposeeren door een sterk garnizoen; dragende de kommissie dus voor: het garnizoen van Cheribon te versterken, met een korps djayang-sekars van 50 man, geheel zamengesteld uit bengaalsche en amboineesche manschappen, onder de onmiddellijke bevelen van den resident, ten einde zich daarvan te kunnen bedienen, tot handhaving eener goede policie, enz.

Bij de resolutie van den 31sten December 1830, no. 1 werd, overeenkomstig dit laatste voorstel, bepaald, dat onverwijld het daarbij bedoelde korps te Cheribon zou worden opgerigt. Alverder werd daarbij: — het distriktshoofd van Cheribon ontslagen; het personeel der residentie vermeerderd met een kontroleur en een distriktshoofd; bepaald, dat het gevankelijk naar Batavia opgezonden hoofd der muitelingen, zijnde den voormaligen koewoe (dorpshoofd) van Pagagan, met name Sangreg, ook wel Bagoes Bongso, aldaar in verzekerde bewaring zou blijven tot nadere beschikking, en dat op de verdere voorstellen der kommissie, de nadere mondelinge informatiën van den direkteur-generaal Baumhauer zouden worden ingewonnen.

De bijzonderheden dezer zaak, gaven aanleiding tot een nader onderzoek, waarvan wij den uitslag, zoo als die vermeld wordt in de resolutie van 26 Julij 1831 no. 24, hierna zullen mededeelen.

DE ADIPATTI VAN BEZOEKI OP JAVA,

1811—1818.

HISTORISCH ONDERZOEK.

Bij het verzamelen van gegevens, voor een algemeen geschied-, aardrijks- en staatkundig overzigt van den oosthoek van Java, vond ik een aantal verschillende redenen opgegeven, waarom de „Adipatti van Bezoeki in 1818 is afgezet."

1°. In den, nu openbaar geworden brief van kommissarissen-generaal van 16 Maart 1818, — Tijds. N. I. 1863, II. 290, — wordt daarover geschreven:

„Gedurende ons verblijf te Soerabaya, werden ons velerlei klachten aangebracht tegen den regent van Bangil en den ronggo van Malang, beide in de residentie Pasoeroean. Eenige gemeene Javanen vervoegden zich persoonlijk bij ons, en gaven ons hunne bezwaren te kennen; — van andere zijden waren die ons mede ter ooren gekomen. Wij gelasteden een onderzoek en de uitkomst deed zien, dat beiden zich aan opkooping van koffi, aan toeëigening van koffi en rijst zonder betaling, aan het wegen met valsch gewicht, en meerdere knevelarijen hadden schuldig gemaakt.

De regent van Bezoeki had zich mede aan onbehoorlijk gedrag schuldig gemaakt, en lag onder bijzondere verdenking van deel gehad te hebben aan oproerige bewegingen die te Probolingo plaats gevonden hadden; doch waarvan hij de schuld had weten te werpen op anderen. Hij had meer in het bijzonder de ingezetenen, met de inname van rijst en padi in voldoening van hunne landrenten gekneveld.

Bij het invoeren van eene meer geregelde behandeling van zaken, konden deze menschen in hunne bedieningen niet blijven, en wij meenden een blijk van regtvaardige gestrengheid te moeten geven in hunne afzetting. Wij wachten van deze maatregelen goede uitwerking op anderen."

Uit loutere zucht naar onderzoek van de bijzonderheden, die eene vroeger gevierde familie op eenmaal in ongenade bracht, — voeg ik hier nog de andere nasporingen bij, zoo in andere schriften, als in loco, door persoonlijke kennisname, — ook te dezer zake, — opgezameld.

2°. Brief van den oud-kommissaris-generaal Elout, van 27 sept. 1819; voorkomende in de „Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer, (van wijlen den kommissaris-generaal Elout) 's Gravenhage, J. Roering 1851, bl. 35—36.

„De ondervinding had doen zien welke misbruiken plaats hadden (in de verdeeling der landen onder dorpelingen, de verhuring, uitgifte, verplichtingen der dessa-hoofdlieden; inning van landrenten, berichten van misgewas; opnamen, remissiën, enz.). De residenten moesten het dikwijls laten aankomen op de berichten van min ervaren, — dikwijls belanghebbende, — somtijds ontrouwe inlandsche hoofden. Het gevolg was, dat dikwerf remissiën gegeven, belastingen kwijtgescholden wierden, waartoe geen reden bestond, en dat somwijlen kwijtgescholden werd, hetgeen door ingezetenen waarlijk betaald was. De onregelmatige aanslag gaf aanleiding tot kwade praktijken, en het is niet zonder voorbeeld, dat het voorslaan van remissiën ten oogmerk, en het toestaan van dezelve ten gevolge had, eene bedekking van ter kwader trouw toegeëigende gelden, die betaald waren; evenzeer als eene vergrooting van opgave van de achterstallen daartoe gediend heeft.

De regent van Bezoeki is uit dien hoofde afgezet, en zijne zaak is thans het onderwerp van een rechterlijk onderzoek, dat wellicht tot nadere ontdekkingen zal aanleiding geven."

3°. Kronijk van Nederlandsch-Indië door Mr. P. Myer. Tijds. voor N. I. III j. 1840, II d. bl. 288, jaar 1816.

„In het oostelijk gedeelte van Java, en meer bepaaldelijk te Probolingo, was in den jare 1813 een opstand losgebarsten, bij welke gelegenheid de eigenaar van dit distrikt, Han Kiko, op eene wreedaardige wijze van het leven beroofd werd.

De wanorde duurde nog steeds voort, en de toenmalige regent van Bezoeki, die onder verdenking lag van deel gehad te hebben aan de oproerige bewegingen, die te Probolingo plaats gevonden hadden, en zich voortdurend aan onbehoorlijk gedrag schuldig maakte, moest weldra afgezet en vervangen worden."

4°. Blik op het bestuur van Nederlandsch Indië 1835, Kampen, door P. Merkus, bl. 104 (een schriftuur tegen het stelsel van kultures).

„De residentie Bezoeki deelde in eenen buitensporig hoogen aanslag van de britsche autoriteiten, daar de eerste raming in 1814 *f* 642,000 bedroeg. Het nederlandsch goevernement was verplicht om belangrijke remissiën te schenken en de landrenten tot op minder dan de helft te reduceeren."

In het tegenschrift van van den Bosch, onder den naam van J. van Elten, 's Hage 1835, komt over deze periode geene tegenspraak voor.

5°. Beschouwing van Nederlandsch Indië door C. S. W. van Hogendorp, Amst. 1833. p. 464.

„In de provincie Bezoeki, die in twee regentschappen, Bezoeki en Probolingo was verdeeld, hebben de landrenten in 1818 *f* 266,349 opgeleverd.

1. En wie was nu die regent van Bezoeki?
2. Waarom moest en werd hij afgezet?
3. Om geldelijke zaken of om oproer?

Ook ik heb mij door de bewering van Elout, — even als de heer Myer — laten medeslepen, en in 1856 gezegd, op bl. 439, deel VI, Tijdschrift voor taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, dat de regent van Bezoeki ten gevolge van kwade praktijken was afgezet geworden. — Ik schreef dit ten bewijze van mijne onpartijdigheid, omdat juist diezelfde man sedert jaren mijn inlandsche vriend was, en nog is.

Maar nader onderzoek heeft mij doen twijfelen aan de waarheid der beweringen van Elout, beweringen, vernomen uit den mond van personen, die niet onpartijdig waren, en die geheel andere bedoelingen hebben verborgen gehouden. Ik wil nu trachten deze oude zaak in beter licht te brengen.

1. Wie die „regent van Bezoeki" was.

In 1801 overleed de kjai tommongong van Poeger, Soerio Adiwikromo. Zijn schoonzoon, kjai Prawiro Adiwidjoyo verving hem, werd regent van Poeger en Bondowosso in 1802, met titel van kjai tommongong Soerio Adiningrat. Volgens de opgave van dezen man zelven was dit in 1804. In 1811 werd deze tommongong Soerio Adiningrat overgeplaatst naar Bezoeki, met den titel van adipatti. Volgens de opgave van dezen man zelven was dit in 1813, nadat Bezoeki teruggekocht was door het britsch goevernement van Han Tjampit. In 1817 werd deze regent ontslagen en naar Soerabaya met er woon verwezen. Hij werd als regent van Bezoeki vervangen door Prawira Diningrat van Soemenap; (over wien nader). (Vergl. Bosch, T. Bat. Gen. VI p. 483—486).

Dit is de bedoelde „regent van Bezoeki," kjai adipatti Soerio Adiningrat, thans nog in leven en te Soerabaya woonachtig, tot 1851 als staatsgevangene.

En wat is er omtrent hem al bepaald en gedaan bij goevernements-besluit tijdens zijne staatsgevangenschap? Er staat: dat (hij, met zijn negen broeders), alle regenten, pattih's of kollekteurs, „uit hunne distrikten verwijderd zijn, gedeeltelijk wegens gepleegde konkussie, en anderdeels om den verkeerden invloed dien de regent van Bangil met zijne naastbestaanden had weten te verkrijgen, en gelast om te Samarang te gaan wonen. Van 1818 tot 1822 is hij te Samarang verbleven. Bij goevernements-besluit van 11 febr. 1822 no. 1 werd hem toegestaan om te Soerabaya te wonen. Op 22 november 1822 is hij te Soerabaya aangekomen, en werd hem onderstand of pensioen toegekend van *f* 100 's maands.

Niets van redenen voor het ontslag van den „regent van Bezoeki."

Niets van een rechterlijk onderzoek.

Niets van hetgeen Elout en de heer Myer hem aanwrijven.

Deze man is vele jaren lid en assessor in de rechtbanken te Soerabaya geweest. In 1858 heb ik opheffing van het staatsgevangenschap voor hem verzocht en verkregen (bij goevernements-besluit van 28 Sept. 1858, no. 40). Veertig jaren verwijdering, een streng onderzoek door den prokureur-generaal en de residenten van Soerabaya en Bezoeki, brachten geene bezwaren tegen hem in. Zijn zoon is bereids sinds lang tommongong van Kendal, thans van Probolingo.

2. Waarom werd hij „afgezet?"

De oorzaken en gevolgen zijn soms zóó wonderlijk, dat eene ruime openlegging van omstandigheden, die tot eene gebeurtenis leidden, noodig is voor

de wetenschap; te meer, daar eigenbelang of nevenbedoelingen vaak een groote rol spelen.

1. Omstreeks het jaar 1742 leefde er te Radjekwessi (nu Bodjonegoro) een geboren Chinees, Hang Hin-song, die, uit vrees van, evenals zoo vele anderen in dien tijd, omgebracht te worden, mohammedaan werd, en met de dochter van den bopatti van Radjekwessi huwde.

2. Van zijne zonen werden twee als mohammedaan, drie als Chinees opgevoed, als Han Tjoe-sing, Han Hing-sing, Han Boei-sing als Chineezen, en Han King-sing, alias Djayeng Tirtonoto en Han Hing-sing, alias Soero-pernollo, als mohammedanen.

Van de eersten stammen al de voorname en niet voorname Chineezen in oostelijk Java af, wier stamnaam Han is, meerendeels officieren, fabrikanten, welgestelden. Van de tweeden, de mohammedanen, stammen verscheidene regenten en vele welgestelde inlandsche ambtenaren af, zooals onder volgt.

3. Han Hing-sing, eerst genaamd Moksin, later Soero-pernollo (boven genoemd), werd aanvankelijk volgeling van den resident van Rembang, Hendrik Breton, die in 1763 opperhoofd van den oosthoek van Java, en in 1767 raad van Indië werd. Deze resident had drie handelsvaartuigen, waarop Moksin gezaghebber was, en waarmede deze een voordeeligen handel dreef. Te Soerabaya werd Moksin eerst kassier van des opperhoofds handelszaak, daarna pachter der zeetollen, voor tienduizend realen (*f* 16,666) 's jaars. Toen Breton later als raad van Indië stierf, werd Moksin de eenige erfgenaam van zijn groot vermogen, door zijne eigene diensten verworven. Door den invloed van Moksin en Breton werd de chineesche broeder van Moksin, Han Boei-sing, later Han Boei-ko, pachter of huurder van het nog woeste land Panaroekan, in 1768, en Moksin werd hier policiehoofd, met den javaanschen titel ingebei Soero-pernollo, tot 1776. (Vergelijk Domis, Pasoeroean, bl. 111, die Soeropernollo schrijft, zooals ik dien naam verkeerd heb overgenomen, in deel I, bl. 239 § 160, mijner Geschiedenis van Java 1850. Vergelijk ook mijne vroegere opgaven. Batav. Tijds. T. L. V. XIII. p. 239, waar Breton vergeten is, en bl. 263).

4. Van nu af aan stammen twee geslachten af van vermogende lieden, als: van Han Boei-ko, die de landen, nu Panaroekan en Bezoeki, van de regering pachtte voor 1875 rijksdls. en 10 koyangs rijst 's jaars.

Zijn zoon Han Tjam-pit volgde als zoodanig zijnen vader op, volgens besluit der Bataviasche regering van 22 augustus 1794, voor 6088 sp. realen en tien koyangs rijst 's jaars. Deze was het, aan wien Daendels in december 1810 het land van Panaroekan met Bezoeki verkocht. Bij akte van 9 januari 1814 deed hij van dien eigendom afstand, ten behoeve van het britsch goevernement. De akte daarvan heb ik gelezen.

Van de zonen van Han Tjam-pit leven nog te Soerabaya Han Kok-ping, luitenant en landeigenaar, en de kinderen van Han Kok-ti.

De broeder van Han Tjam-pit was Han Kik-ko, die in januari 1811 van Daendels de gewesten Probolingo en Loemadjang kocht, en die in mei 1813 in een oproer vermoord werd (Zie mijne Engelschen op Java. Tijds. Bat. Gen. deel VI 438). Van deze leven ook nog zonen en kleinzonen te Pasoeroean en Probolingo.

5. Ingebei Soero-pernollo, ronggo policie te Bezoeki, overleed in 1776. Van zijn broeder Kan Tjin-sing nam hij aan twee kinderen, als:

6. Baba Midoen, die hem als ronggo van Bezoeki opvolgde in 1776, en die in 1794 tommongong werd van Poeger en Bezoeki. Deze heette als zoodanig Soero Adiwikromo, was gehuwd met eene dochter van den pangeran van Soemenap; stichtte Bondowosso, en bevolkte Poeger en Bondowosso (vergelijk Bosch, Tijds. Bat. Gen. VI 481) en overleed zonder kinderen.

7. Baba Sam, van 1772 tot 1776 mede ronggo van Bezoeki, met den naam van Soemodiwirio; van 1776—1810 tommongong van Bangil, met naam van ngabei Soero Adiwidjoyo tot 1788; als tommongong Soero Adinegoro tot 1809; als adipatti en ridder door Daendels benoemd, en tevens als regent van Malang. In 1810 werd hij door Daendels naar Toeban en Sedayoe verplaatst; in 1818 is ook hij, met alle zijn onder te noemen zonen, ontslagen. Hij was geboren te Batavia in 1752, overleed te Soerabaya den 23 april 1822; is de „regent ridder" van Daendels; en het is deze met al zijne zonen, die het onderwerp voor Elout's schrijven werden, en die het voorwerp van aangewreven misslagen waren, waarvoor allen op één tijdstip, in 1818, werden ontslagen.

In 1818 waren van deze Chino-Javanen, landshoofdlieden in den oosthoek van Java.

1o. De vader, adipati Soero Adhdinegoro van Sedayoe en Toeban, regent-ridder.

2o. Baba Panderman, geboren in 1778; van 1794—1804 ronggo van Bezoeki, met naam Prawiro Adhiwidjoyo; van 1804—1813 tommongong van Poeger en Bondowosso; van 1813 tot 1818 adipati van Poeger, Bondowosso, Bezoeki en Probolingo, met naam van Soerio Adhiningrat. Deze is de „Regent van Bezoeki" van Elout en leeft nog.

3o. Tommongong Soerio Adhiwidjoyo, regent van Toeban tot 1818.

4o. Adipati Prawiro Adhinegoro, regent van Bangil tot 1818.

5o. Werio Kesoemo, pattih of onderregent van Bangil.

6o. Werio Adhinegoro, pattih van Pasoeroean.

7o. Soemo Dirdjo, pattih van Toeban.

8o. Prawiro Adhikesoemo, pattih van Malang.

9o. Soero Negoro, kollekteur te Probolingo.

Van no. 2 tot 9 alle zonen van no. 1 alle vermogende lieden, en, neven van de groote landheeren in den oosthoek.

Voor dit eerste beweren lever ik, als bewijs, uittreksels uit het dagregister van generaal Tombe, februari 1805. (Stockdale, London, 1811).

„Bezoeki 27 februari 1805. De prins (regent) is ongeveer 40 à 45 jaren oud; Chinees van afkomst maar mohammedaan en heeft één vrouw; een geleerd man, bekend met physica en mathesis. Zijne kleeding was in den franschen smaak, van nankin, maar hij droeg een tulband, en had moustaches. Zijn paleis is in den europeeschen smaak," enz. Dit betreft den bovengenoemde Baba Midoen, gezegd tommongong Soero Adhiwikromo, bij de Javanen nu geheeten Swargo.

„Bangil 3 Maart 1805. De prins (regent) ontving ons met zeer veel be„leefdheid. Hij heeft den rang van tommongong, is tevens hoogepriester, en

„dronk geen wijn. Hij is de oudere broeder van den regent van Bezoeki. Hij spreekt „verscheidene oostersche talen, madoereesch, chineesch, hollandsch. Hij heeft „veel kennis van geographie, spreekt als een bedreven reiziger, wist veel van „Europa, zelfs van Italië. Hij had 61 kinderen gehad waarvan 29 waren over-„leden. Zijn oudste zoon, een welopgevoed, blank jonkman, die vloeiend „Hollandsch sprak, had zeer veel kennis van civiele architektuur, enz."

In de memorie van Daendels bl. 41 deel I, wordt deze regent van Bangil zeer geroemd. In de vergadering te Samarang, Augustus 1818, was hij de speaker. Daendels vond in zijne rustigheid zóó veel behagen, dat hij hem tot adipati verhief, en tot ridder der Unie van Holland benoemde.

Deze is no. 1 hierboven, de Baba Sam, Soero Adhinegoro.

Totzoover het overzicht voor de afstamming. De rijkdommen van die familie konden vele handen vullen. Zoolang het oude kompagniestelsel bestond, was daartoe gelegenheid. Sedert 1809 begon die rijkdom te verminderen. En toen in 1814 het belastingstelsel ingevoerd werd, schoten velen van hun vermogen in, om het goevernement te voldoen. Toen de vader, in 1817, van zeker hooggeplaatsten persoon terug verzocht de tienduizend rijksdl. vroeger geleend, en, dit verzoek ernstig herhaalde, trok er een onweder zamen over het hoofd der geheele familie, en, de rapporten aan Elout waren de gevolgen hiervan.

Op zekeren dag, in 1818, werden alle de hier boven genoemde ambtenaren opgeroepen bij de residenten van Pasoeroean en Soerabaya. Niemand wist van den anderen af, veel minder de oorzaak. De resident van Pasoeroean deelde aan allen te gelijk, die ten zijnent waren, mede, dat zij uit hunne ambten ontslagen waren, en terstond naar Samarang moesten vertrekken.

Zij voldeden gedwee aan dit bevel. — Redenen werden niet opgegeven. — Hiervoren hebben wij gezien de officiëele redenen van hunne staatsgevangenschap. In 1822 naar Soerabaya teruggezonden, hebben die menschen in ambteloosheid hun leven doorgebracht en overleden daar. De kleinkinderen werden handelaren, en de groote massa vermengde zich met de overige bevolking. Eenigen werden ambtenaar, en de meesten werden leden der rechtbanken, en veertig jaar lang heeft nooit een reden bestaan tot ongerustheid over deze menschen.

De redenen van 1818 schijnen door Elout niet goed begrepen te zijn, of wel, hij oordeelde te spoedig.

Onderzoeken wij nu het derde punt.

Welke zijn de redenen voor het ontslag op 't papier geweest?

— Elout en van der Capellen 1818. „Onbehoorlijk gedrag; verdenking van deelname aan oproer te Probolingo; verkeerde inning van belastingen."

— Elout, 1819. „Redenen van kwade trouw in algemeene termen." Geene bepaalde redenen.

— Mijer: Kronyk. „Aandeel in woelingen te Probolingo."

— Besluit van 1818. „Gedeeltelijk gepleegde konkussie. Verkeerde invloed."

1o. Verdenking van aandeel aan oproer. (Elout, Mijer.)

Ik wil geene getuigenis van tijdgenooten als bewijzen bijbrengen. Men leze het officiëel verslag over 1817, op bl. 299 van deel I. Tijds. Ned. Indië 1861, en zie op de kaart, en overwege, of zulk eene verdenking tegen één man, grond kon opleveren tot afzetting van negen menschen, die 140 palen van

elkander woonden. Er was een kandidaat, een opgedrongen adspirant voor het regentschap van Bezoeki opgekomen; waarover nader.

2°. Gedeeltelijk gepleegde konkussie (besluit 1818.)

Door „konkussie" verstaat men nu, en verstond men in 1818, stoot, schok, beweging, roering, storing, verzet, knevelarij, geldafpersing zonder bevel der overheid, volgens Westerhovius: verschrikken, zamenstooten, beurzensnijderij, volgens Weiland. Daarvan is geen enkel bewijs, voor geen enkel persoon, in veertig jaren tijds opgekomen.

3°. Verkeerde invloed (besluit 1818.)

De vader, de zonen, aan wie de oosthoek van Java, Poeger, Bondowosso, Bezoeki, Panaroekan, Padjarakkan, Bangil, Malang, bevolking en welvaart te danken hadden, zooals van IJsseldijk in 1799, en de resolutiën der Bataviasche regering erkenden tot 1810; die menschen zouden te Bezoeki, te Probolingo, Pasoeroean, Bangil, Malang, Sedayoe, Toeban verkeerden invloed hebben gehad! — De kinderen waren verwant aan de regentenvan Soemenap en Pasoeroean; en aan alle de chineesche hoofdlieden. — In 40 jaren tijds bleek van deze bewering geen schijn van waarheid.

Men ziet dat er andere redenen hebben moeten bestaan voor dat ontslag van negen voorname, vroeger zeer gevierde, ambtenaren.

Elout geeft den regent van Bezoeki de schuld.

Het besluit van 1818 geeft den regent van Bangil de schuld.

Het kapitteltje der landrenten werd een middel voor zeker doel, en, op Bezoeki werd groote zonde geworpen, omdat dáár veel verwacht werd, en weinig binnen kwam.

In een zes-en-twintigjarig verblijf in den oosthoek van Java, door navraag en nasporing bij vele tijdgenooten van de bedoelde menschen, is mij zeer veel opteekenenswaardig voorgekomen, en heb ik weinig mijne aandacht laten ontgaan. Daarbij behoort ook de invoering van het stelsel door de Britten in 1814, waarover in het IIe deel Tijds. Ned. Ind. 1863 bladz. 290 een officieël stuk van 1818 is opgenomen.

In het begin van 1813 werd te Bezoeki geplaatst als eerste europeesche ambtenaar, met titel van collector, de kornet John Roxburgh, nu nog bij de inlanders genoemd resident Rasboen, van wien de oude lieden nog de zonderlingste streken weten te verhalen. Hij deed kampongs afbranden om een mooi gezicht te hebben; deed rijstvelden met kampongs bebouwen; liet menschen in de boomen klimmen en dan die boomen omhakken; rende en roste alle dessa's rond, en noopte de vaders of moeders de knappe dochters te verbergen, en het huisvee op te sluiten. Hij verlegde een deel der hoofdplaats Bezoeki beoosten de rivier, alleen uit liefhebberij, en was een echte „dolle brit" in 't jagen, rijden en boksen.

In dat jaar 1813 werd Bezoeki weder teruggenomen door het goevernement, van Han Tjam-pit, die door John Crawfurd, Hawkins en den „regent van Bezoeki" daartoe overreed werd.

In 1813 werd door Roxburgh de eerste aanslag voor de landrenten uitgeschreven. Alles werd aangeslagen, betaalbaar of niet. Op die wijze kreeg men het cijfer van ƒ618.720, over 104,359 menschen omgeslagen. Dit cijfer geeft Raffles op. Merkus zegt ƒ642.000. De aanslag was gemakkelijk, het innen niet

zoo, over eene landstreek bijna zoo groot als Holland. Toen zijn opvolger Garnham, in 1814, kwam, gaf Roxburgh niet alleen geene enkele inlichting, maar hield alle papieren aan, en zeide dat Garnham maar op nieuw kon beginnen, zoeken en aanslaan. Dat er veel achterstallig bleef is te begrijpen; dat er veel te remitteeren was, eveneens. Zoo werd in plaats van geld, rijst en padi ingenomen en overwicht genomen volgens kompagnie's stijl. Vergelijk nu de brieven van Elout, die zelf niet in persoon onderzocht maar van anderen vernam. Zoo slechts een deel der door Elout aangewreven bezwaren waar zoude zijn geweest, dan was een streng rechterlijk onderzoek, eene verbanning noodzakelijk geworden.

Maar niets daarvan vond plaats. De geheele familie werd afgezet om „verkeerden invloed!" Er waren andere intrigues in 't spel. De vervangers der afgezette negen menschen wijzen ons op die arglistige „ingebrachte bezwaren van eenige gemeene Javanen," die bij de kommissarissen-generaal te Pasoeroean kwamen. Wij willen eens uit overleveringen van ouden van dagen, in vergelijking met de officiëele en van elders bekende waarheid, voor ons beweren schijn van bewijs leveren.

Het is bekend dat de kommissarissen-generaal de regenten van het eiland Madoera op geheel verkeerde wijze als vorstjes beschouwden; en, hen de keuze van verzoeken overlieten met belofte van inwilliging. Verzoeken om uitbreiding van gezag, ambten voor zonen, volgen gewoonlijk op dergelijke behandeling. De regent van Bezoeki van 1794—1805 was gehuwd met eene dochter van den pangeran van Soemenap, en de zoon van dezen pangeran Noto Kesoemo was gehuwd met de zuster van den opvolgenden, den door Elout bedoelden, regent; maar de man dezer zuster overleed in 1812. Een andere zoon van dien pangeran had evenwel een zoon, van wien de historie het volgende zegt:

In 1786 overleed te Soemenap als resident, Walter Markus Stuart. Deze liet eene zwangere vrouw na, Bohayoe Pidjer. Deze vrouw werd benaderd door een der broeders van den regent (later sultan van Soemenap, zoon van den pangeran Noto Kesoemo). Die vrouw baarde een zoon die den naam van raden Soetik ontving, en als kind aangenomen werd door den bedoelden regentsbroeder, die zich als vader stelde. Deze raden Soetik huwde de dochter van den gezegden lateren sultan van Soemenap, die sinds 1812 regent van dat landje was. Voor dien schoonzoon was een ambt noodig. Raden Soetik werd in 1816 waarnemend regent van Probolingo. Eene andere opgave zegt dat eerst het gewest Probolingo (nu de residentie) onder den waarnemend regent Rekso Negoro alias Kerto Kesoemo stond, die in het oproer van 13 en 14 April 1817 verdween, en toen eerst raden Soetik optrad. In 1818, toen men voor het vakant worden van Bezoeki de door Elout aangevoerde redenen genoegzaam vond, werd raden Soetik tot regent van Bezoeki verheven. Deze regent, meer europeesch dan inlandsch in karakter en levenswijze en physiek, overleed in 1843 als pangeran-ario en regent aldaar.

Dit betreft de eerste vakature, als „regent van Bezoeki." Voor die te Probolingo was nu plaats voor een Samaranger, raden Saleh, die hier met den titel van adipatti Ario Noto Diningrat regent werd.

Voor Bangil werd een Soerabayer benoemd, als tommongong Kromodjoyo Adhdinegoro, op voorstel van den heer Lawick van Pabst.

Voor Sedayoe werd een aanverwant van den sultan-regent van Madoera benoemd; en voor alle de overige ambten waren kandidaten gereed. De regering was nieuw, en weinig met den innerlijken staat van zaken bekend. Alles ging door adviezen van ambtenaren, wier namen wij onnoodig achten te noemen. Men smeedde het ijzer toen het heet was.

Uit het vorenstaande, in 1837 en 1861 en 1862 opzettelijk overal in loco door mij onderzocht en nagevraagd, moeten wij opmaken, dat de opgaven van kommissarissen-generaal, van Elout en Mijer, geen genoegzamen schijn van waarheid voor zich hebben, maar dat wangunst, plaatsmakerij voor andere bevoorrechten, wraak over terugvordering van geleend geld, lichtgeloovigheid van 't goevernement, en aanstootelijke trots van sommige te wijze leden van deze chino-mohammedaansche familie redenen en oorzaken waren voor de vernedering in 1818 aangedaan.

Soerabaya, Februari 1864. J. Hageman, J. Cz.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

LXII.

Jaarboekje Celebes 1865, uitgegeven door K. Sutherland. Makasser K. Sutherland 1865. kl. 8°.

Dat het denkbeeld om van en voor Celebes een eigen Jaarboekje uit te geven op méér berustte dan een tijdelijk bewustzijn van kracht om het ten uitvoer te leggen, wordt bewezen door den *Tweeden* bundel van dat Jaarboekje, dien wij thans voor ons hebben. Deze nieuwe jaargang verschilt, wat algemeene inrichting betreft, niet van den vorigen, van welke eene aankondiging voorkomt in het Augustus-nommer van den vorigen jaargang van dit Tijdschrift. Ook nu weder bevat „Celebes" eene lijst der Nederlandsche landvoogden te Makassar van 1638 tot heden, een overzicht van de staatkundige indeeling der goevernements-, leenroerige en bondgenootschappelijke landen van het goevernement van Celebes en onderhoorigheden; een naamlijst van de voornaamste thans regerende inlandsche vorsten in dit goevernement, en een naamlijst van alle in genoemd goevernement verblijvende ambtenaren, officieren en partikulieren. Voorts bestaat de bundel Mengelingen uit de volgende stukken. 1. Nieuwjaarsgroet. 2. Uit Saleyer, door Alexander. 3. Pangeran Pangngadjaran, alias Pangeran Dholoe Koendoer (Lampongsche legende) door Alexander. 5. Bij den dood van mijn eenig zoontje (dichtstukje). 6. Op het gebabbel in de buurt (dichtstukje). 7. Het bijgeloof onder de Makassaren. 8. De buitenposten (dichtstukje). 9. Bellamy (dichtstukje) 10. De Minahassa (dichtstukje). 11. Verslag van een uitstapje naar de Oosterdistrikten van Celebes alsmede van verschillende togten in die afdeeling ondernomen van 25 September tot 22 December 1864, door Dr. B. F. Matthes. 12. Een huwelijk uit eerzucht. Episode uit de geschiedenis van Makassar (1687), door J. C. Tamson.

HANDSCHRIFTEN

OVER

NEDERLANDSCH INDIË,

NAGELATEN DOOR

DEN KOMMISSARIS-GENERAAL S. C. NEDERBURGH.

In de Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1864 en wel in het verslag van de Kommissie uit de Maatschappij voor de Geschied- en Oudheidkunde over het jaar 1863—1864, wordt gemeld dat de heer Bodel Nijenhuis de Maatschappij in kennis bracht met den Inventaris der nagelaten Handschriften van den kommissaris generaal van Nederlandsch Indië S. C. Nederburgh. Die handschriften zijn thans in het bezit van den schoonzoon van Nederburgh, den heer Mr. J. C. de Fremery, oud-burgemeester te 's Gravesande en daar de heer de Fremery niet ongenegen is die verzameling aan die er belang in mocht stellen te laten inzien, achtte de Maatschappij het niet ongepast den inventaris er van in hare Handelingen over te nemen. Ook wij meenen daarop de aandacht van belangstellenden in de kennis van Nederlandsch Indië te mogen vestigen door opname van den inventaris in dit tijdschrift. Uit den inhoud zal men ontwaren dat de verzameling hoogst belangrijke dokumenten moet bevatten over den toestand van de bezittingen der Oostindische Kompagnie in de laatste jaren van haar bestaan. Hoogst wenschelijk ware het te achten, dat de heer de Fremery zijne vrijgevigheid verder uitstrekte en er toe kon besluiten een aantal der meest belangrijke stukken uit zijne rijke verzameling door de pers eene gewenschte openbaarheid te verzekeren. De inventaris luidt als volgt:

Belangrijke stukken betrekkelijk de Oost-Indische Commissie.

Portefeuille M.

Verzameling van besluiten der Heeren Commissarissen Generaal met bijlagen, betrekkelijk het in 1793 bevonden tekort in 's Comp. IJzer Magazijn.

Register derzelve stukken.

Journaal gehouden aan boord van 's lands fregat de Amazoon, bestemd naar de O. I., ter overbrenging van Heeren CC. GG.

Generale, secreete en bijzondere instructiën en orders voor de Commandanten der reserves en posten te Batavia.

Register van de stukken op Banda ontvangen en achtergelaten door de Commissarissen tot het Militair Examen van 's Comp. Staat van Militie en Defensie in Indiën, 1791. Dubbel aanwezig.

Belangrijke stukken aangaande de Oost-Indische Commissie en de daaruit voor Mr. S. C. NEDERBURGH voortgevloeide onaangenaamheden.

Portefeuille N.

Lijst van brieven en andere papieren bij mij Mr. H. NEDERBURGH ontvangen, betrekkelijk mijnen oudsten zoon Mr. S. C. NEDERBURGH, sedert zijne aanstelling tot eerste Comm. Generaal over geheel Ned. Indië en Cabo de Goede Hoop, den 27sten Mei 1791.

Missive in d° 22 December 1795 aan de Bewindhebberen der O. I. Comp, door Mr. S. C. NEDERBURGH, houdende verzoek om ontslag als Eerste Comm. Generaal. — NB. Door Mr. S. C. N. zelf geschreven, doch niet geteekend en zonder bijlagen.

A. B. en C. Verhandeling enz. van W. J. VAN DE GRAAFF, gewezen Directeur Generaal en eerste Raad extra ord. van Indië, houdende klagten over het hem in Indie wedervarene.

Pro Memoria in d° 31 Dec. 1798 geschreven en onderteekend door Mr. S. C. N.; ter regtvaardiging van Z. H. Ed. gedrag jegens den voormelden DE GRAAFF. NB. Op dit stuk is door Mr. S. C. N. aangeteekend: „Alleen aan mijnen vader verzonden en tot nog toe aan niemand gecommuniceerd."

Register van de brieven door Mevrouwe NEDERBURGH geschreven over betaling van tractement, ontslag van Mr. S. C. N. enz.

Portefeuille S.

Missive van Mr. S. C. N. in dato 22 December 1795 aan de bewindhebberen, uitmakende de Vergadering van Zeventienen, houdende verzoek om ontslag als Eerste Commissaris Generaal, met bijlagen. Dubbel aanwezig, beide exemplaren door Mr. S. C. N. onderteekend.

Missive van denzelven in dato 10 Julij 1797 aan de bewindhebberen, uitmakende het Commité tot den O. I. handel en bezittingen, met hetzelde verzoek. — NB. Door Mr. S. C. N. onderteekend.

Request van denzelven in dato 24 Mei 1803 aan het Staatsbewind der Bataafsche Republiek, opdat hetzelve den Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissementen voor zoo veel noodig zoude authoriseren om hem Requestrant compleet te dechargeeren van de Commissie door hem in Indië bekleed; gedrukt.

No. 372 behoorende tot de bijlagen van het vierde gedeelte van het verslag van C. C. G. G. opgenomen achter bovenstaande request, bladz. 91 tot 113, handelende over het geschiedde aan de Kaap de Goede Hoop tusschen den Engelschen Admiraal ELPHINSTONE, den Commisaris SLUYSKEN en den Kapitein DEKKER.

Tien bijlagen tot . . . . , hebbende betrekking op den Directeur Generaal VAN DE GRAAFF en den Comm. Gen. FRYKENIUS, benevens eenige brieven, couranten enz.

Portefeuille T.

Missive in dato 1 Julij 1795 van Mr. S. C. N. aan Heeren Gecommitteerden tot de zaken der O. I. Comp. Met bijlagen. — NB. Dit is de brief, waarvan in de Missive van 22 Dec. 1795 wordt gesproken, en die de eerste bijlage derzelve is, ofschoon dezelve zich bij geen der exemplaren dier Missive bevindt.

Zamengenaaide papieren, relatief de verdediging en overgave van het Gouvernement Banda en de daarop genomen dispositiën door C. C. G. G.

Ettelijke nommers van het Nationaal Magazijn, Advertentie van Mr. S. C. N. aan zijne Landgenooten; gedrukt.

Nog eenige copiën van brieven enz.

Korte Notulen van de vergaderingen van C. C. G. G. 10 October 1795 tot 27 December 1796.

Realia op de Secreete Resolutiën van C. C. G. G., 15 October 1794 tot 17 Maart 1799.

Marginalia op de inkomende brieven uit Nederland aan C. C. G. G., 24 Januarij 1794 tot 17 Januarij 1799.

Register van de ingekomene en afgegane brieven van en naar Nederland met eene Nota der schepen (en derzelver lot, voor zoo ver zulks bekend was) met welke brieven zijn verzonden.

Register van de ingekomene en afgegane brieven van en naar de Indische Comptoiren.

Register op de ingekomen brieven aan C. C. G. G.; in quarto.

Marginalia op de afgaande brieven van C. C. G. G. zoo aan de Hooge Regering als aan de respectieve buitenkantoren, 3 deelen, loopende te zamen van 19 November 1793 tot 12 September 1799.

Register op dezelve afgaande brieven, 3 deelen.

Marginalia op de afgaande brieven van C. C. G. G. naar Nederland, 14 December 1793 tot 22 December 1798.

Register op dezelve afgaande brieven.

Realia op de afgaande brieven van de geoombineerde vergaderingen van C. C. G. G. en de Hooge Regering, loopende van 34 Maart 1796 tot 20 September 1799.

Betreffende de Generale Nederlandsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie.

Portefeuille I.

Memorie van aanteekeningen op Consideratiën over de oorzaken der verachtering en middelen tot verbetering der O. I. Comp. door Mr. F. W. BOERS, 1791.

Missive van den Adv. Consulent BOERS in dato 29 Maart 1791, houdende reflectiën omtrent de tegenwoordige gesteldheid der Maatschappij, alsmede consideratiën op de Memorie van den Adv. NEDERBURGH, nopens de middelen,

welke zouden moeten worden aangewend om alle confusie te vermijden, die van den tegenwoordigen hopeloozen toestand van 's Comp. zaken moeten worden geapprehendeerd.

Missive van den Oud-Secretaris der Hooge Regering CRANE in dato 5 April 1791, nevens aanmerkingen op de consideratiën van den Adv. NEDERBURGH.

Memorie van denzelfden betrekkelijk den handel in Indiën, in dato 9 April 1791.

Consideratiën over het belang, dat de Republiek heeft bij den O. I. handel in het algemeen en bijzonder bij het bestaan der O. I. Comp.

Memorie van den tegenwoordigen staat van de Comp. vergeleken met haren staat vóór en gedurende den jongsten oorlog met Engeland, en de middelen welke zouden kunnen dienen tot haar grondig en bestendig herstel, door Gecommitteerden uit de Vergadering van Zeventienen, 1788.

Aanmerkingen en ophelderingen omtrent de particuliere Navigatie en Commercie, die er in de O. I. geweest is en nog is, 1790.

Over den handel tusschen Oost-Indiën en Amerika, 1781.

Over den handel op Bengalen.

Stukken nopens de Wassenaarsche tol.

Stukken betrekkelijk den boekhouder CLAUS.

Stukken aangaande de Commissie van de Heeren Gecommitteerden tot de zaken van 's Lands Esquader.

Specifique opgave van het bij de O. I. Comp. ter kamer Hoorn verhandelde van 1769 tot 1787.

Portefeuille B.

Concept der en stukken betreffende de door Mr. S. C. N. in 1802 uitgegeven Verhandeling.

Portefeuille O.

Belangrijke stukken, zijnde ontwerpen, aanmerkingen enz. voor het toekomstig burgerlijk en financieel bestuur der O. I. Comp.

Zamengenaaide stukken, relatief de Missive van den Bewindhebber CRAEYVANGER, in dato 3 Januarij 1794, met bijlagen; eeste deel. — NB. Hierin ligt ook het register op het tweede deel, doch dat deel is nergens gevonden.

Vijf stuks aanmerkingen enz., welke ook vervat zijn in bovengemeld eerste deel, bladz. 69—192, 205—260 en 309—344.

Eene Missive van den Bewindhebber CRAEYVANGER, in dato 22 Februarij 1795.

Missive van Heeren C.C. G.G., in dato 29 October 1798.

Aanmerkingen van den Secretaris DANIëls op de berekening der O. I. ontvangsten en uitgaven.

Zamengenaaide bijlagen tot de Missive van Heeren C.C. G.G., in dato 4 Julij 1795.

Iets aangaande de O. I. Comp., het vernietigen van het vorig bewind en de gehouden directie door Bewindhebbers en C. C. G. G. door Mr. H. NEDERBURGH.

Compendieuse 't samentrekking van den principalen inhoud der contrac-

ten, firmans, couls en verbonden, successivelijk gesloten en aangegaan met verscheiden Keizers, Koningen, Potentaten, Landsheeren, Gouverneurs enz., eerstelijk bij de respective Admiraals, en vervolgens door ofte uit name der Wel-Edele Heeren Gouverneur-Generaals en Raden van Nederlandsch Indië, representerende de Generale Nederlandsche geoctroyeerde Oost-Indische Comp. Twee deelen in folio, loopende zamen van 1596 tot 1742.

Repertorium van de Kamer Amsterdam, Anno. 1790.

Instructive papieren voor de overheden van 's Comp. schepen; gedrukt.

Artikel-brief en verdere instructive papieren voor de overheden van 's Comp. schepen; gedrukt. Dubbel aanwezig.

Betreffende het eiland Java.

Portefeuille R.

Consideratiën van den Raad extra-ord. VAN YSSELDIJK, op het berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië en den handel op dezelve, door den Heer D. VAN HOGENDORP, voornamelijk echter over Java.

Antwoord van den Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust ENGELHARD op de voormelde consideratiën.

Gedeeltelijke gedachten van den Opperkoopman, Eersten resident aan het Hof van den Keizer van Java, VAN DEN BERG, over gezegd antwoord.

Vertoog van denzelven VAN DEN BERG aan Zijne Majesteit den Koning van Holland over Java, 1807.

Brieven door denzelve aan gemelde Z. M., aan Zijne Exc. den Minister VAN DER HEIM en aan den Gouverneur Generaal VAN OVERSTRATEN.

Aparte brief van den provisioneelen Eersten Raad en Directeur-Generaal van Indië, Gouv. en Direct. van Java's Noord-Oostkust, ENGELHARD, in dato 29 Junij 1805 over de schaarsheid en de verduring der rijst op Java, met bijlagen.

Missive van denzelfden, in dato 18 Augustus 1805 over Javasche zeeroovers.

Java's Noord-Oostkust.

Portefeuille C.

Memorie van den Raad extraordinair VAN DEN BERG, afgaanden Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust, betrekkelijk den toestand van Java's Noord-Oostkust voor derzelver aankomenden Gouverneur en Directeur SIBERG, 1780.

Memorie van den Raad extraordinair SIBERG, afgaanden Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust, voor den Raad extraordinair aankomenden Gouverneur en Directeur GREEVE, 1787.

Ingekomene brieven van de Javaschen Ministers, 1798.

Afgegane aan dezelve 1798.

Copy derzelve afgegane brieven.

Portefeuille D.

Ingekomen brieven van de Javasche Ministers enz. 1798. — NB. Copie der ingekomene brieven aanwezig in de Portefeuille C.

Korte schets van het Hof en de familie des Sultans en derzelver betrekkin-

gen tot de O. I. C., de Ceremoniën met de regenten in gebruik, enz. als ook aanmerkingen over de peperplantagiën, indigomakerijen, door den Opperkoopman W. H. VAN YSSELDIJK, Eersten Resident aan het Hof des gezegden Sultans, 1793.

Aanmerkingen enz. over de koffij- en pepercultuur op Java.

Diverse instructiën en berigten omtrent de houtbosschen op Java.

Memorie van den Raad extraordinair GREEVE, afgaanden Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust voor den aankomenden Gouverneur en Directeur VAN OVERSTRATEN, 1791.

Portefeuille E.

Register van bijlagen tot de Missive van den Raad extraordinair Baron VAN REEDE TOT DE PARKELER, Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust.

Inlandsche Correspondentie.

Requesten om verbetering van bestaan en ontheffing van ambtgeld.

Beantwoorde requesten door de Residenten ten Gouvernemente van Java's Noord-Oostkust.

In deze portefeuille bevinden zich eenige inlandsche brieven op inlandsch papier en met dito zegels, een inlandsche afscheidsbrief aan Mr. S. C. N. en twee teekeningen, naar het schijnt, van bergen of steenen, voorzien met de namen van NEDERBURGH, VAN REEDE ROESLER en GOENOENG MARBABOE.

Ongezondheid van Batavia.

Portefeuille A.

Deze portefeuille bevat vele aanmerkingen van onderscheidene personen, over de ongezondheid van Batavia en de onderscheidene tot derzelver verbetering voorgeslagene middelen; daaronder bevinden zich vier geschrevene exemplaren van het 1e stuk des 2den deels der verhandeling over Batavia door den Luitenant Colonnel der Genie REIMER, behelzende dat stuk een onderzoek naar de voornaamste redenen der ongezondheid van Batavia's dampkring en wateren, alsmede van den eigenlijken aard derzelve. Verder is van die Verhandeling niets meer aanwezig dan het eerste blad van het 2e deel.

Batavia's bovenlanden en Regentschappen.

Portefeuille F.

Verslag van de jongste in de bovenlanden gedane militaire expeditie.

Notitie van eenige Comp. landen, tot nog toe door de Commandanten en hunne officieren in leen bezeten, doch A°. 1778 verkocht, gemerkt L. A.

Berigt van den gecommitteerde tot de zaken van den Inlander nopens gedane aanhaling van gesmokkelden Amphioen.

Consideratiën over de Jacatrasche en Preanger Regentschappen door Mr. S. C. N.

Placaat betreffende de producten, die gezegde Regentschappen zouden kunnen leveren, 1754; gedrukt.

Berigten aangaande de inkomsten van den gecommitteerde tot de zaken van den Inlander over de schulden der regenten van de boven- en Preangerlanden en gedane afrekeningen met hen.

Rapporten van meergem. gecommitteerde wegens den uitslag zijner reizen naar eenige bovenlanden; verder klagten over bedriegerijen en slechte behandeling.

Lijst van adelijke titels met hunne magt. Idem van ontvangene geschenken. Resolutien over de Jurisdictie. Korte inhoud van onderscheidene contracten met de Vorsten van Java en Cheribon en de Soesoehoenang der Preangerlanden, benevens eenige aanteekeningen over de Preangerlanden en Buitenzorg enz.

Portefeuille G.

Overzigt van den toestand dezer bovendenlanden.

Twee stukken, bevattende in eenen brief aan Mr. S. C. NEDERBURGH, eene beschouwing van den toestand en de middelen ter verbetering der Preangerlanden op Java, 1795, gemerkt I en II.

Consideratiën over de Jacatrasche en Preanger Regentschappen, en over de vraag, of daaruit meerder voordeelen voor de Comp. te trekken zijn dan thans geschiedt, 1796.

Diverse Memoriën over de suikermolens in bovengenoemde Regentschappen, bevordering van den landbouw en over de oorzaken der te Batavia heerschende groote sterfte, om de middelen daartegen aan te wenden te vinden, allen door Z. Exc. den Gouverneur-Generaal MOSSEL, met de daarop door den Raad van Indië genomen besluiten te zamen ingenaaid, 1753.

Aanmerkingen over de kolonie Java, door den Raad van Indië CHASTELEIN, 1705; hierin bevinden zich ook eenige geschiedkundige aanteekeningen.

Portefeuille H.

Dispositiën van de Hooge Regering op de afrekening tusschen den Opperkoopman, Gecommitteerde tot de zaken van den Inlander P. ENGELHARD en de bovenlandsche Regenten, 1800—1804, alsmede de gehoudene afrekeningen met de Regenten in 1805, met papieren daartoe betrekkelijk.

De verdere stukken handelende over de bazars, rivierslokken, de koffij-cultuur enz. in deze landen; daaronder zijn:

Korte historie van de Preanger, Sundasche, Padjarakangsche, Jacatra'sche en Cheribonsche landen, door VAN BORCKHOLTZ.

Aanmerkingen over den tegenwoordigen staat van de arakbranderijen, suikermolens en van de bovenlanden, door den Gouverneur Generaal DE KLERK, 1777; dubbel aanwezig.

Betreffende de verdere Oost-Indische bezittingen.

Portefeuille P.

Stukken betrekkelijk Bengalen, Palembang en andere Oost-Indische bezittingen.

Rapport van de Kooplieden en leden van den Raad te Sinsura EILBRACHT en VAN CITTERS, over hunne Commissie naar Kalkutta in Julij 1785; bevindende zich daarachter eenige memoriën aan den Gouverneur-Generaal en Raden van het fort William der Engelsche Oost-Indische Comp., benevens eene overeenkomst tusschen voormelde Commissarissen en genoemde Gouverneur-Generaal en Raden.

Commissoriaal rapport van de Raden extraordinair DE KLERK en VAN MIJLEN-

DONCK, benevens den eersten Secretaris ALTING, over s Comp. regt om den Grooten Oost, dato den 23sten November 1761.

1 en 2 zijn stukken aangaande de klagten van den Gouverneur en Raad van Ceylon over het door den pro-interim Advocaat Fiscaal VAN MASSOW in 1776 gehouden gedrag in het Proces tegen de Ridders de HUGONET, Colonnel Commandant, DE BAS, Colonnel Luitenant en DE LA ROCHE, kapitein bij het Fransche Regiment, door den Prins van Luxemburg volgens verdrag ten dienste der O. I. Comp. geleverd.

Contract tusschen de Edele O. I. Comp. en het Palembangsche Rijk gesloten, op den 31 Augustus 1791.

Consideratiën wegen het Comptoir Brootchia.

Memorie en aparte Memorie van den afgaanden Directeur van Bengalen BACHERACHT voor zijn opvolger Ross. 1777.

Portefeuille Q.

Memoriën enz. betrekkelijk Mallabar, Malacca, Amboina en andere Oost-Indische bezittingen.

Memorie van den Raad extraordinair MOENS, afgaanden Gouverneur en Directeur van Mallabar voor den aankomenden Gouverneur en Directeur VAN ANGELBEEK, 1781.

Memorie van den Raad extraordinair Admiraal en Veldoverste VAN PLEUREN, afgaanden Gouverneur en Directeur van Amboina, voor den aankomenden Gouverneur en Directeur DE BOOK, 1785.

Memorie van den benoemden Directeur Generaal van Indië VAN DE GRAAFF afgaanden Gouverneur en Directeur van Ceylon, voor den Raad ordinair van ANGELBEEK aankomenden Gouverneur en Directeur, 1794.

Memorie van den afgaanden Gouverneur en Directeur van Mallacca CRANS voor den aankomenden Gouverneur en Directeur DE BRUIN, 1777.

Memorie van den afgaanden Gouverneur en Directeur van Macassar SINKELAAR voor den aankomenden Gouverneur en Directeur BOELEN, 1767.

Memorie van den Raad ordinair HAKSTEEN, afgaanden Gouverneur en Directeur van Coramandel, voor den aankomenden Gouverneur en Dirceteur VAN VLISSINGEN, 1777.

Memorie van den afgaanden Resident van Palenbang DE VRIES, voor den, aankomenden Resident HEMMY, 1780.

Memorie van den afgaanden Directeur van Souratta A. J. SLUIJSKEN voor den aankomenden Directeur P. SLUIJSKEN, 1794.

Memorie van het afgaand Opperhoofd van Timor FOCKENS aan het aankomend Opperhoofd VAN ESTE, 1777.

Memorie van het afgaand Opperhoofd te Japan TITSINGH voor het aankomend Opperhoofd ROMBERG, 1783.

Consideratiën over de verbetering van den handel op Malacca, 1785.

Brieven van den Dersave van Colombo.

Geheime stukken rakende 's Comp. bezittingen op de kust van Mallabar.

Betreffende de Kaap de Goede Hoop en het verblijf van C.C. G.G. aldaar.

Portefeuille Z.

Bevelen en aanspraken betrekkelijk de komst der C.C. G.G. NEDERBURGH en FRIJKENIUS.

Remarques Générales sur le Cap de Bonne-Esperance par le Baron de P.; gedrukt. — NB. De schrijver heeft volgens bijliggende brieven bekend, dat hij ongelijk had.

Crimineele eisch en Conclusie van den Fiskaal aan de Kaap de Goede Hoop VAN RIJNEVELD kontra M. PRINSLO c. s., uitgemaakt hebben de Hoofden der oproerige ingezetenen in de Colonie Graaff-Reinet, 1800.

Notulen of dagverhaal der reis en verrigtingen van President en Gecommitteerde Leden uit de Commissie van veeteelt en landbouw, 1805.

Onderzoek naar hetgeen thans in deze Colonie zoude kunnen en behooren in het werk gesteld te worden, om haren bloei en geluk, in overeenstemming met de belangen van het moederland, op eene krachtdadige wijze te bevorderen door den Oud-Fiskaal VAN RIJNEVELD, 1805.

Brieven over de Kaap, van de Heeren JANSSENS, VAN RIJNEVELD en VAN POLANEN. Beoordeeling zoo van karakter als van gedrag der Burgerlijke en Militaire Ambtenaren, die bij de overgave der Kaap, 1795, in dienst waren, benevens nog eenige stukken betrekkelijk die overgave.

Diversse placaten, publicatiën enz. van C.C. G.G. aan de Kaap de Goede Hoop, A°. 1792 en 1793.

Over verschillende zaken, betrekkelijk de Oost-Indiën.

Portefeuille L.

Banken Courant en van Leening Ceylon, Riouw; extract uit het Journal van 's Comp. gewapend schip Columbus. Dito van 's Lands Fregat de Amazoon. Tijding wegens Isle de France. Roete eener Landreize naar het regentschap Tjanjoer met geschied- en natuurkundige inlichtingen. Berigt aangaande eenige schepen, over de kaneel, mindere waarde van papier en kopergeld, O. I. Comp. en Batavia, korten inhoud van de generale verslagen van 1796, 1707 en 1798. Notulen van gecombineerde vergaderingen in 1795 en 1796. Bedenkingen over de pligten van een Directeur der fortificatie-werken te Batavia, kaneel-aanplanting op Ceylon, Bengalen, hospitaal, ijzermagazijn enz. enz. 1784—1798.

Regiment Zwitsers op Ceylon 1790; 3 stuks Bijlagen tot No. 9, 15 en 53 van . . . . handelende 9 en 53 over de ongezondheid van Batavia en daartoe te nemen maatregelen en 15 over de markten door particulieren gehouden enz. Verhaal der aardbevingen op Simabara en Japan.

Droom. — Deze droom behelst de aanleidende oorzaken en de geschiedenis van den opstand der Chinezen te Batavia en de daarbij plaats gehad hebbende brand. Dit stuk, in den vorm van eenen droom geschreven is eene berisping van het gedrag van den Gouverneur-Generaal en andere beambten, zoo vóór en gedurende als na de voorschrevene gebeurtenis. Waarschijnlijk is het in voormelden vorm geschreven, omdat de schrijver, die waarschijnlijk een ooggetuige was, zulks anders niet durfde schrijven.

Portefeuille K:

Notulen van eenige vergaderingen van den Raad van Indië, December 1802 — October 1804.

Secreete Resolutiën genomen in Rade van Indiën, 1804—1805.

Besogne over de brieven van Commissarissen tot den overneem en retablissering der Comptoiren om de Oost van Indiën gelegen, geschreven in den jare 1803 aan de Hooge Regering, en het rapport hunner verrigtingen, in dato 29 Maart 1805.

Rapport van den Majoor der infanterie LA MOTTE BERTIN, over het eiland Banca, en het Koningrijk Palembang.

Kort berigt wegens deubeschuldigingen tegen het arrest en de vlugt van den gewezen Gezaghebber van Java's Oosthoek, DIRK VAN HOGENDORP, buiten-hospitaal, soldijen, vendu, comptoir, bank van leening enz. enz.

Brief over de blokkade van Batavia in 1801 door de Engelschen.

Portefeuille Y.

Geheime stukken van particulieren, alle betrekkelijk Ned. Indië.

Stukken rakende de beide banken te Batavia.

Notulen der Vergaderingen van den Raad van Indië, 2 Augustus 1804 — 30 October 1804.

Item 1 November 1804 — 29 Januarij 1805.

Over verschillende zaken betreffende Mr. S. C. NEDERBURGH, of eene der door hem bekleede posten, buiten die van Eerste Commissaris Generaal.

Portefeuille W.

Onderscheidene benoemingen en ontslagen, requesten en adressen aan Z. M. den Koning van Holland enz.

Portefeuille U.

Directeur-Generaalschap der Publieke schatkist.

Instructien, besluiten, staten van Ontvang en Uitgaaf en andere papieren, betreffende het Directeur-generaalschap der Publieke Schatkist.

Portefeuille X.

Stukken betrekkelijk de waarneming van eenige posten door Mr. S. C. N., als van:

Eerste Advocaat der O. I. Comp.

Chef der Directie voor de O. I. Zaken.

Commissariaat tot liquidatie en betaling over den dienst van 1807 en vroegere jaren.

Commissariaat tot liquidatie der zaken van de Directie van den Levantschen handel, en Lid van den Aziatischen Raad.

Finantiën van Mr. S. C. N.

Finantieële stukken Mr. S. C. N. zoo particuliere als van de Dames Vos, gehuwd met de Heeren Vos en SCHELTUS, zijnde hunne belangen bij de Weeskamer te Batavia door Mr. S. C. N. waargenomen.

BLADVULLING.

Iets over de Behen-olie.

Wellicht is het niet geheel van belang ontbloot, de lezers van dit tijdschrift opmerkzaam te maken op het voordeel, dat kan getrokken worden van den *kellor-boom*, die schier overal op Java wordt aangetroffen en dan ook algemeen bekend is. Vergissen wij ons niet, dan wordt tot hiertoe van dien boom geen ander gebruik gemaakt dan dat de peulen en ook wel de bloesem, die hij oplevert, als toespijs bij de rijst worden genuttigd vóór nog tot vollen wasdom te zijn gekomen (de wortel wordt ook gebruikt, met hetzelfde doel als mostaardpappen.) Waarschijnlijk moet hieraan worden toegeschreven, dat men, voorzoover bekend is, nooit heeft beproefd om het zaad dat zich in die peulen bevindt, ook nog op andere wijze te benuttigen. En evenwel bevat dit zaad eene uitmuntende olie, die, bekend onder den naam van *behen-olie*, in Europa boven alle andere, zelfs boven de olijf-olie wordt verkozen, omdat ze, ook na een zeer lang tijdsverloop, schier niet aan ransheid onderhevig is. Toen de baron van Raders tijdens zijn bestuur in West-Indië, deze eigenschap van de kellor ontdekte, heeft hij eenig zaad daarvan weten te verkrijgen en zorg gedragen dat daarvan op Curaçao, Bonaire en Aruba een aanplant werd beproefd, die volkomen is gelukt, zoodat reeds na verloop van eenige jaren niet minder dan 148,000 kellor-boomen werden geteld, uit het zaad waarvan, door eenvoudige persing, de bedoelde behen-olie wordt getrokken, die in Frankrijk tegen 20 franks den kilogram wordt verkocht. Reeds deze prijs doet de waarde kennen waarop dit produkt geschat wordt, maar behalve dat is die nader gebleken, toen die olie door den hoogleeraar G. J. Mulder aan een scheikundig onderzoek is onderworpen. Hij zegt daarvan: „Deze olie is zeer licht geel van kleur, geheel reukeloos, reageert onzijdig en wordt zelfs dan wanneer zij aan de lucht bij een hooge temperatuur is blootgesteld, in zeer langen tijd niet rans. Uit dien hoofde verdient zij den voorrang boven vele andere oliën, en doet zij bij geene in zuiverheid van smaak of eene andere eigenschap onder." Deze olie, vooral zeer gezocht tot het insmeren van fijn bewerktuigde toestellen, wordt ook gebezigd voor de bereiding van reukoliën. Wij hopen dat men ook op Java geneigd zal zijn met de bereiding van olie uit dit zaad eene proef te nemen.

X.
